

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ XLVII

YU ISSN 0350-185x

UDK 808

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

XLVII

Уређивачки одбор:

*др Даринка Гортан-Премк, др Ирена Грицкат, др Милка Ивић, др Павле
Ивић, Блаже Конески, др Тине Логар, др Александар Младеновић,
др Мирослав Николић, др Асим Пецо, др Митар Пешикан,
др Живојин Станојчић, др Драго Ђупић, др Егон Фекете*

Главни уредник:

МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД

1991

Секретар редакције
др Стана Ристић

Израду и штампање суфинансира Републички фонд науке Србије

Издаје:
Институт за српскохрватски језик САНУ, Кнез-Михаилова 35

Израда програма и припрема за штампу: Владо Ђукановић
Штампа: „Студио плус“, Булевар АВНОЈ-а 179, 11070 Нови Београд

САДРЖАЈ

In memoriam

Живојин Станојчић: Михаило Стевановић (3. IV 1903 – 14. I 1991)	1–4
Драгана Мршевић – Радовић: Библиографија професора Михаила Стевановића	5–28

Расправе и чланци

Милка Ивић: О одредбама категоризовања	29–36
Maciej Grochowski: Hyperonyms and quotations as components of definitions	37–44
Ирена Грицкат: О преводима Леополдових „Привилегија“ ...	45–64
Е. Л. Немировски Ј: Существовало ли второе издание сборника „Различние потреби“ (Венеция, 1572)?	65–67
Wiesław Boryś: Studije iz srpskohrvatske i slovenske etimologije.	69–82
Herbert Galton: Susret fonoloških sistema altajskog i slovenskog jezika	83–106
Л. И. Лупачева: Семантическая структура соматизмов в русском и сербско-хорватском языках (на примере существительных <i>рука</i> и <i>хвост</i> [реп])	107–120
Е. А. Иванчикова: Субъектная организация авторского повествования и формы изобразительного синтаксиса	121–135
Е. С. Яковлева: Фрагмент наивной картины времени в русском языковом сознании	137–160
Barbara Kunzmann – Müller: Slowenische Konjunktionen in Adversativkonstruktionen. Erkundungen und Versuch einer Beschreib- ung	161–176
Миленко Панић: Прасловенске <i>й</i> -основе у старословенској именичкој деκлинацији	177–199
Радојица Јовићевић: Два тобожна придева у Рјечнику ЈАЗУ	201–208
Maria Wojtīła – Świerzowska: Dlaczego głuchy nie słuszy? Rozważania o etymologii psl. <i>gluchъ</i>	209–220
Danко Šipka: Novi trendovi u proučavanju leksikona	221–226

Прикази и критике

Мирослав Николић: Павле Ивић, <i>О језику некадашњем и садашњем</i> , БИГЗ—Јединство, Београд 1990, стр. 335	227–232
--	---------

A. N. S o b o l j e v: O definiciji predmeta serbokroatistike (povodom knjige D. Brozovića i P. Ivića <i>Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski</i> . Izvadak iz II izdanja Enciklopedije Jugoslavije. — JLZ „Miroslav Krleža“, Zagreb 1988, str. 119)	233–237
С т а н а Р и с т и ћ: Милорад Радовановић, <i>Списци из синтаксе и семантике</i> , Библиотека Theoria, Добра вест, Нови Сад 1990, стр. 221.	239–244
С в е т о з а р С т и ј о в и ћ: Књига о славеносрпском језику	245–250
П р е д р а г П и п е р: Branko Tošović, <i>Funkcionalni stihovi</i> , Sarajevo: Svjetlost, 1988. — 311 str. 20 cm. — (Biblioteka Lingvistika — poetika)	251–256
Д и м и т р и ј е С т е ф а н о в и ћ: Predrag Stepanović, <i>A Taxonomic Description of the Dialects of Serbs and Croats in Hungary</i> , The Štokavian Dialect, Akadémiai kiadó, Budapest 1986, 150 страна + 5 дијалекатских карата	257–259
Б и љ а н а В у к м а н о в и ћ — М о ј с и л о в и ћ: Herman József: <i>Du latin aux langues romanes. Études de linguistique historique</i> (réunies par Sándor Kiss avec une préface de Jacques Monfrin). Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1990, 392 str.	261–263
П е т а р Ш и м у н о в и ћ: Трајко Стаматоски, <i>Македонска ономастика</i> , Изд. Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје 1990, 336 стр.	265–267
В а с а П а в к о в и ћ: Тодор Димитровски: <i>Речник на „Бели мугри“ на К. Рацин</i> , Прилог Лексичкиот фонд на Рациновата поезија на македонски јазик (низ регистри и речници), Култура, Скопје, 1990.	269–272
Р а д м и л о М а р о ј е в и ћ: Поводом текста „О једном одломку у рецензији Радмила Маројевића“	273–277

Хроника

Б и љ а н а С и к и м и ћ: Скокови етимолошки сусрети (Задар, 8. и 9. 11. 1990)	279–280
---	---------

Библиографија

Скраћенице	281–284
I. Општи теоријско-методолошки проблеми	284–294
II. Примењена лингвистика	294–310
а) Питања превођења, учење језика и сл.	294–304
б) Контрастивна проучавања језика	305–310
III. Прасловенски језик, словенска језичка заједница и посебна питања појединих словенских језика	310–315
IV. Етимологија, историја речи, тумачење речи, ономастика, збирке речи	315–320
V. Несловенски језици	320–334
VI. Балканологија	334–336
VII. Старословенски језик и његове редакције	336–339

VIII. Српскохрватски језик	339–357
а) Фонетика (експериментална, физиолошка) и фонологија	339
б) Граматика и граматичка питања	340–343
в) Нормативна питања и питања развоја књижевног израза	343–346
г) Дијалекти	346–348
д) Текстови стари и нови, издања; њихова критика, порекло итд.	348–350
ђ) Историја српскохрватског језика	350–354
е) Стил	354
ж) Метрика	354
з) Методика наставе књижевног језика	354–355
и) Терминологија	355–356
ј) Народне умотворине (текстови, тумачења итд.)	356–357
IX. Македонски језик	357–366
а) Филологија	357–365
б) Фолклор	365–366
X. Словеначки језик	366–376
а) Sodobna knjižna slovenščina, slovnica, fonetika, pravorečje, pravopis, metrika, stil, metodika, pouka	366–370
б) Zgodovina jezika, dijalekti, objava in obravnava starih besedil ..	371–374
в) Strokovni in splošni slovarji, terminologija	374–376
XI. Речници стари и нови српскохрватског језика (српскохрватског и ког страног језика	376–379
XII. Биографије, аутобиографије и сл. грађа	379–381
XIII. Библиографија	381–382
XIV. О становништву	382
XV. Разно	382–386

Регистри

Регистар речи и синтактичких конструкција	387–389
Регистар имена	390–402

IN MEMORIAM

МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
(3. IV 1903 — 14. I 1991)

У науци о српскохрватском језику М и х а и л о С т е в а н о - в и ћ активно је радио више од 60 година. И када би се тај рад мерио само бројем објављених његових радова — а њих има више стотина, у којем броју има и књига чији број страница износи и неколико стотина, па и близу хиљаду — морало би се рећи да је његов резултат импозантан, а да је професионални живот академика М. Стевановића био изузетно богат. А као што то у науци јесте, није реч само о броју радова једне богате библиографије. Укупна научна активност проф. Михаила Стевановића несумњиво је обележавала више деценија и науку о нашем језику, и — по природи Стевановићевих интересовања, али и по природи великог дела те науке — утицала на развој језичке културе српског народа.

О седамдесетогодишњици његовог живота (1973) речено је већ да је професор М. Стевановић радио на врло разноликој језичкој проблематици: од дијалектолошке до акцентолошке, преко општелингвистичке до синтаксичке. Управо би се могло рећи — утврдило се тада — да се научни рад проф. Стевановића може поделити у три међусобно повезана периода: први период, 1929—1950, прожет је дијалектолошким проблематиком; други период носи печат општелингвистичке проблематике на материјалу српскохрватског језика — од 1950. до нешто иза 1960. године; и трећи период са изразито синтаксичким обележјем — од 1960-их година надаље. Оваква, тада дата, периодизација (ЈФ XXX: *Studia linguistica in honorem Michaelis Stevanović*, Београд, 1973), наравно, није пропустила да опрезно не констатује да се у њој не могу одредити тачне границе периода. То је потврдио и рад професора Стевановића и у току последњих деценија његовог живота, од 1973. до 1991. године, у току којих се његова библиографија значајно повећала, али и потврдила да је у свим тим периодима овај истакнути наш научник тражио решења дотада нерасветљеним питањима из области српскохрватског језика, да

је у својим минуциозним анализама основни његов принцип био поштовање веродостојности грађе, те да је велик број његових радова значајно продубљивање наших сазнања и унапређење научне мисли.

Проф. М. Стевановић је поникао у Белићевој лингвистичкој школи на Београдском универзитету, па је природан његов почетак са дијалектолошким испитивањима, са значајним прилозима као што су *Источноцрногорски дијалекат* или *Ђаковачки говор*, на почетку и на крају првог периода. И ти радови, као и они о акцентуацији пиперског говора, о васојевићким говорима и др. — систематични су описи фонетике, морфологије, прозодије и синтаксе народних говора, рађени у најбољој традицији коју су неговали А. Белић и његови ученици и сарадници, међу којима је сигурно један од првих у научном рангу био проф. М. Стевановић. Постепено прерастање дијалектолошког интересовања проф. Стевановића у правцу синтаксичких проблема видљиво је и у самом првом периоду, када пише низ расправа као што су *Облик субјекта пасивних реченица*, *Један прилог објашњењу имперфективног аориста*, *Један прилог српскохрватској синтакси* и др., да би се у потпуности исказало у послератним годинама. Он од 1947. године делује као наставник на Филозофском факултету Београдског универзитета, затим као дописни члан и редовни члан САНУ, развијајући међу својим ђацима и сарадницима проучавање проблематике српскохрватског књижевног језика. У њој је свестран: ту су његови радови и из фонетике, и из морфологије са творбом речи, радови посвећени акценатским системима, као и радови чија је тематика синтакса књижевног језика.

Библиографија његових радова показује да је проф. Стевановић, заправо, имао и увид, и позитивно познавање у најбољем смислу овим атрибутом означене науке, у потпуну проблематику нашег књижевног језика. То је, вероватно, долазило из најмање три разлога: због природе лингвистичких студија, због природе везе српскохрватског књижевног језика са народним језиком, кристализоване у Вуковој реформи и вуковској традицији, и, најзад — због Стевановићеве дубоке оданости Вуковом делу и вуковској традицији. Студије проф. Стевановића објављиване у *Ј у ж н о с л о в е н с к о м ф и л о л о г у* и *Н а ш е м ј е з и к у*, (часописима којих је, уз *С р п с к и д и ј а л е к т о л о ш к и з б о р н и к*) — после А. Белића — био и уредник), књиге као што је она под насловом *Функције и значења глаголских времена* (1967), са документованом и умном разрадом синтаксичких категорија индикатива, релатива и модуса, и многе касније — све су то дела којима он улази и у трећи период свога стваралаштва, од шездесетих година до данас, у период многих његових расправа с карактером анализе конкретних језичких категорија српскохрватског језика, али и расправа, или боље рећи — књига, са карактером научне синтезе о

системима књижевног језика који је почео с Вуком Караџићем, његовом реформом и кодификацијом народног језика као књижевног.

Треба рећи оно што је сâм проф. Стевановић увек истицао: главни предмет свог научног занимања — књижевни језик, Стевановић је „упознавао и знања о њему стицао на целокупном делу Вукову, на Вукову учењу о језику и на учењу Вукових великих уважавалаца и продуживалаца његова дела, знаменитих наших филолога, граматичара, лексикографа и лингвиста: Ђ. Даничића, Ф. Миклошича, П. Будманија, В. Јагића, Ст. Новаковића, Т. Маретића, П. Ђорђевића, Ј. Стојановића, И. Броза, А. Мусића, М. Решетара, А. Белића, Стј. Ившића“, као што је тај језик, пре свега налазио у делима најбољих наших књижевника, као што га је налазио и у говорној реализацији средина у којима је радио, или које је као дијалектолог испитивао. Отуда је проф. Стевановићу основни принцип у проучавању језика, у његовој активности на нормирању језика, у писању уџбеника — био принцип уважавања *ј е з и ч к и х ч и њ е н и ц а*. Зато је нама, својим ђацима, све чињенице тога језика тумачио као синтезу језичких законитости, јер — како је писао — „норму књижевног језика нико споља не ствара, него она постоји у њему самом.“

Руководећи се тим начелом, проф. Стевановић је написао и средњошколску граматику (*Граматику српскохрватског језика*, Београд, 1951), и многе своје прилоге у правописној области, које је довршио као један од два писца заједничког *Правописа српскохрватског књижевног језика* МС и МХ (1960). У истом духу израдио је и двотомно дело *Савремени српскохрватски језик — Граматички системи и књижевнोजезичка норма* (I, Београд 1964₁ и II, Београд, 1969₁), сигурно најкомплетнију описну и нормативну граматику, која је дошла 70-ак година после Маретићеве велике граматике, осавремењена грађом и методологијом, рађена на језику сразмерно великог броја најбољих писаца из свих средина српскохрватског језичког ареала.

Традиционални, јасан и разумљив, приступ језичким разматрањима и поштовање језичке чињенице, видљиви су у Стевановићевом поступку у обради других тема којих се прихватао. Проф. Стевановић је, са оваквим особинама, од почетка један од стваралаца и редактора капиталних дела наше лексикографије — великог *Речника српскохрватског народног и књижевног језика САНУ*, *Речника српскохрватског књижевног језика Матице српске* (I–VI, 1967–1976). Он је један од писаца и сигурно најкомпетентнији редактор *Речника језика Петра II Петровића Његоша* (I–II, САНУ и ЦАНУ, Београд, 1983), првог речника чија је грађа језик писца, који је рађен, у складу са Стевановићевим схватањима, као речник класичног типа, с приступом који је, нпр. у акцентуацији, требало да језик овог великог писца српске књижевности чува у сфери књижевног језика, наравно, као елеменат историјског континуитета.

Познавалац Вуковог дела и познавалац језика вуковске традиције, проф. М. Стевановић је, као доследни Вуков следбеник, присталица континуитета књижевног језика. Он је, управо, и неговао ону школу лингвистичких истраживања којој је, и не само за сврхе језичког нормирања, главни предмет био језик писаца релевантних за изградњу књижевног језика. М. Стевановић је, тако, писац студије *Језичка тумачења у коментарима Његошева Горског вијенца* (САНУ, Београд, 1976), као и монографије *О језику Горског вијенца* (САНУ, Београд, 1990). Тумачећи континуитет, он га није изједначавао са непроменљивошћу језика. Као што показују и најновије књиге његових изабраних радова: *Вук у своје и нашем времену* (МС, Нови Сад 1987) и *Студије и расправе о језику* (УР, Никшић, 1988), које су пажљиво актуализоване, у многим елементу допуњене, проф. М. Стевановић је будно пратио промене у језику, многе је од њих дефинисао и објаснио, унапређујући традиционалну науку о језику. Тиме је сигурно ушао и у историју те науке, а будући проучаваоци српскохрватског језика у многим ће његовом делу имати сигурније полазиште за своја, нова, тумачења.

Београд

Ж. Станојчић

БИБЛИОГРАФИЈА
ПРОФЕСОРА МИХАИЛА СТЕВАНОВИЋА*

1929.

1. *Избор дубровачког песништва. Љубавна лирика. (Школски писци, 14).* — Записи, Цетиње, 1929, год. III, књ. 5, св. 3, стр. 178—181. [Приказ].
2. *Једно спорно питање у нашем правопису.* — Јужни преглед, Скопље, 1929, год. IV, св. 6—7, стр. 266—271.

1930.

3. *Принципи класификације глагола.* — Гласник Југословенског професорског друштва, Београд, 1930, књ. X, св. 5, стр. 332—339.

1932.

4. *Наш књижевни језик у средњој школи.* — Наш језик, Београд, 1932, књ. I, св. 2, стр. 38—43.

1933.

5. *Др Миливој Павловић: Читанка с граматиком српскохрватског језика за I, II, III, IV разред средњих школа.* — Гласник Југословенског професорског друштва, Београд, 1933, књ. XIII, св. 7, стр. 674—684. [Приказ].
6. *Зашто у м о т в о р и н а а н е у м о т в о р е в и н а.* — Наш језик, Београд, 1933, књ. I, св. 8, стр. 242—244.
7. *Поводом оцјене уџбеника др М. Павловића.* — Гласник Југословенског професорског друштва, Београд, 1932—1933, књ. XIII, св. 9, стр. 868—869.

*у библиографију нису унети ситнији прилози проф. М. Стевановића објављени у листовима и часописима, углавном, без потписа.

1934.

8. *Источноцрногорски дијалекат*. — Јужнословенски филолог, Београд, 1933—1934, књ. XIII, стр. 1—129 [с картом уз текст].

9. *Главне дијалекатске црте васојевкићког говора*. — Извештај о раду Задужбине Луке Ђеловића (за 1933), Београд, 1934, стр. 188—191.

10. *Употреба предлога п р е м а*. — Наш језик, Београд, 1934, књ. II, св. 9—10, стр. 273—276.

1935.

11. *Источноцрногорски дијалекат*. — Библиотека Јужнословенског филолога, Београд, 1935, књ. 5, стр. 1—128 [с картом уз текст]. [Докторска дисертација].

12. *А. Белић: Граматика српскохрватског језика за I, II и III разред средњих и стручних школа*. — Гласник Југословенског професорског друштва, Београд, 1934—1935, књ. XV, св. 8, стр. 735—745. [Приказ].

13. *Схватање важности српскохрватског језика у средњој школи*. — Наш језик, Београд, 1935, књ. III, св. 3, стр. 71—77.

14. *Одрични и учестали, ане: одречни и учестани*. — Наш језик, Београд, 1935, књ. III, св. 6, стр. 173—176.

15. *Инфинитив и свеziца да с презентом*. — Наш језик, Београд, 1935, књ. III, св. 9—10, стр. 282—288.

16. *А. Белић: Галички дијалекат. Српски дијалектолошки зборник, књ. VII*. — Гласник Скопског научног друштва (Одељење друштвених наука), Скопље, 1936, књ. XV—XVI, стр. 339—344. [Приказ].

17. *Предикат збирних именица*. — Наш језик, Београд, 1936, књ. IV, св. 7, стр. 202—206.

18. *Др Миливој Павловић: Језик и народна култура. Скопље, 1937, 75 стр.* — Српски књижевни гласник Београд, 1937, LII н. с., бр. 3, стр. 219—222. [Приказ].

19. *Један прилог српскохрватској синтакси*. — Зборник лингвистичких и филолошких расправа А. Белићу о четрдесетогодишњици његова научног рада, Београд, 1937, стр. 307—314.

20. *Облик субјекта пасивних реченица*. — Наш језик, Београд, 1937, књ. V, св. 5—6, стр. 157—164.

21. *Кога је рода именица на о ч а р и*. — Наш језик, Београд, 1937, књ. V, св. 7—8, стр. 204—208.

22. *Једна употреба поредбене свеziце к а о*. — Наш језик, Београд, 1937, књ. V, св. 7—8, стр. 217—220.

1938.

23. *Проучавање стила*. (Поводом књиге „Техника стила“ од др Љубомира Петровића). — Гласник Југословенског професорског друштва, Београд, 1938—1939, књ. XIX, св. 1, стр. 24—38. [Приказ].

24. Белић А.: *Око проучавања језика. Наш језик, Београд, 1937, књ. V, св. 5—6, стр. 193—199.* — Јужнословенски филолог, Београд, 1938, књ. XVII, стр. 285. [Приказ].

25. Белић А.: *Језичко осећање и граматичка анализа. Наш језик, Београд, 1937, књ. V, св. 5—6, стр. 257—267.* — Јужнословенски филолог, Београд, 1938, књ. XVII, стр. 285. [Приказ].

1939.

26. *Питање значења глаголских времена у релативној употреби њиховој.* — Јужнословенски филолог, Београд, 1938—1939, књ. XVII, стр. 150—178.

27. *Franciszek Pešić: Adama Mickiewicza paryskie „Wykłady“ i serbskiego poety Simy Milutinovića „Tragedja Obilić“, 1827* [посебан отисак из Извештаја са Састанка Варшавског научног друштва] *Warszawa, 1934.* — Narodna starina, Zagreb, 1939, svezak 35, str. 137—139. [Приказ].

28. *Извештај о дијалекатском испитивању Метохије.* — Годишњак Задужбине Саре и Васе Стојановића, Београд, 1939, св. VI, стр. 56—69.

29. [и А. Белић], *Како треба груписати реченице у словенској синтакси да би то одговарало њиховим специфичним особинама глаголског вида?* [Напоредни наслов на питања, Београд, 1939, св. I, стр. 50—53.

30. *Употреба и значење предлога з б о г и р а д и.* — Наш језик, Београд, 1939, књ. VI, св. 5—6, стр. 139—150.

31. *Напоредна употреба заменице ко ј и и односних свезица: да, где, како, те и што.* — Наш језик, Београд, 1939, књ. VI, св. 7—8, стр. 202—210.

1940.

32. *Систем акценуације у пиперском говору.* — Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1940, књ. X, стр. 67—184.

33. *Посесивне форме у савременом језику српскохрватском.* — Годишњак Скопског филозофског факултета, Скопље, 1940, књ. IV (1939—1940), стр. 1—50.

34. *Један прилог објашњењу значења имперфективног аориста.* — Наш језик, Београд, 1940, књ. VII, св. 4, стр. 101—104.

35. *Рефлективни глаголи и променљивост радног глаголског придева*. — Наш језик, Београд, 1940, књ. VII, св. 7, стр. 196–205.

36. *Грамматика српског језика за ученике средњих школа* [са Р. Алексићем]. — Београд, Просвета, 1946, 230 стр. [Ијекавско издање — Сарајево, 1947; друго и треће (екавско) издање — Београд, 1947, 1949; четврто, пето и шесто (*Грамматика српскохрватског језика за ниже разреде средњих и више разреде осмогодишњих школа*) — Београд, 1955, 1956, 1957].

1947.

37. *Руска читанка с руско-српским речником за више разреде средњих школа* [са А. Алексопулом]. — Београд, Просвета, 1947, 156 стр.

38. *Дело Вука Караџића*. — Словенско братство, Београд, 1947, год. I, бр. 9, стр. 636–644.

39. *Година 1847 и Горски вијенац за наш књижевни језик*. — Стварање, Цетиње, 1947, год. II, св. 6, стр. 289–295.

1948.

40. *Из Вукове борбе за књижевни језик и правопис. Одабране стране*. [Приредио са Р. Алексићем]. — Београд, Просвета, 1948, 166 стр.

41. *Ватрослав Јагић (поводом 25-годишњице смрти великог словенског филолога)*. — Глас, 5. VIII 1948.

42. *О македонском језику*. — Југославија, Београд, 1948, год. II, бр. 6, стр. 28–29.

43. *О неким одликама данашњег нашег књижевног језика*. — Књижевне новине, Београд, 1948, год. I, бр. 19, стр. 2.

44. *О питањима савременог књижевног језика*. — Књижевне новине, Београд, 1948, год. I, бр. 31, стр. 2.

1949.

45. *Педагогија* [у редакцији П. Н. Груздјева]. [Превод с руског са Р. Алексићем, (...), В. Ракићем]. — Београд, Научна књига, 1949, 609 стр.

46. *Ђаковачки говор*. — Гласник Српске академије наука, Београд, 1949, књ. I, св. 1–2, стр. 155. [Извод из рада примљеног за штампу].

47. *Језици југословенских народа и њихови дијалекти*. — Информативни приручник ФНРЈ (за 1949), Београд, 1949, стр. 131–134.

48. *Двојство облика посесивних придева и заменица на -о в и -и н*. — Наш језик, Београд, 1949, књ. I н. с., св. 1–2, стр. 24–38.

49. *По први пут*. — Наш језик, Београд, 1949, књ. I н. с., св. 1–2, стр. 61–63. [Језичке поуке].

50. *Обзиром на или обзиром на*. — Наш језик, Београд, 1949, књ. I, н. с., св. 1–2, стр. 63–65. [Језичке поуке].

51. *Za povišenje kulture našeg književnog jezika*. — Књижевне новине, Београд, 1949, год. II, бр. 30, стр. 1–2.

52. *Još o „Pitanjima savremenog književnog jezika“*. — Књижевне новине, Београд, 1949, год. II, бр. 39, стр. 3–4.

1950.

53. *Ђаковачки говор*. — Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1950, књ. XI, стр. 1–152.

54. *Ђаковачки говор*. [Прештампано из Српског дијалектолошког зборника, књ. XI]. — Београд, Научна книга, 152 стр.

55. *Попридељивање глаголског прилога на -ћи*. — Јужнословенски филолог, Београд, 1949–1950, књ. XVIII, стр. 55–85.

56. *А. Белић: Вук и Даничић. Београд, Просвета, 1947, 214 стр.* — Јужнословенски филолог, Београд, 1949–1950, књ. XVIII, стр. 260–269. [Приказ].

57. *А. Белић: Вукова борба за народни и књижевни језик. Београд, Просвета, 1948, 279 стр.* — Јужнословенски филолог, Београд, 1949–1950, књ. XVIII, стр. 299–309. [Приказ].

58. *Синтаксичка и стилска вредност предлога с*. — Наш језик, Београд, 1950, књ. I н. с., св. 3–4, стр. 108–115.

59. *Постанак и значење именица на -ло*. — Наш језик, Београд, 1950, књ. I н. с., св. 5–6, стр. 180–190.

60. *Транскрибовање неких македонских имена*. — Наш језик, Београд, 1950, књ. I н. с., св. 7–8, стр. 278–284.

61. *Један нарочити облик глаголског прилога садашњег*. — Наш језик, Београд, 1950, књ. I н. с., св. 9–10, стр. 365–372.

62. *Штрчати или стрчати*. — Наш језик, Београд, 1950, књ. I н. с., св. 9–10, стр. 378–380.

63. *Употреба заменице свој*. — Наш језик, Београд, 1950, књ. II н. с., св. 1–2, стр. 9–25.

64. *О неким питањима савременог књижевног језика*. — Наш језик, Београд, 1950, књ. II н. с., св. 3–4, стр. 76–93.

1951.

65. *Граматика српскохрватског језика за више разреде гимназије*. Београд, Знање, 1951, 464 стр. [Друго издање — 1954 (Братство-Јединство,

Нови Сад), треће — 1957 (Нолит, Београд), четврто — 1962 (Обод, Цетиње); ово је издање поновљено: пето — 1966, шесто (*Граматика српскохрватског језика за гимназије*) — 1968, седмо — 1971, осмо (*Граматика српскохрватског језика за школе средњег образовања*) — 1978, девето — 1980, десето — 1983, једанаесто — 1988, дванаесто — 1990].

66. *Петар Петровић Његош: Слободијада. Глас каменштака*. [Текст приредио заједно са Н. Банашевићем]. — Цјелокупна дјела П. П. Његоша, Београд, Просвета, 1951, књига прва, 352 стр. [Друго допуњено и прерађено издање — 1967, треће — 1974, стр. 367 + [4], четврто — 1975, пето — 1977, шесто — 1979, седмо—осмо — 1980, девето — 1981, десето—дванаесто — 1982, тринаесто 1984].

67. *Испитивање појава и особина народних говора Црне Горе*. — Гласник Српске академије наука, Београд, 1951—1952, књ. III, св. 2, стр. 274—276.

68. *Значење неких стихова из Његошове Луце микрокозма*. — Наш језик, Београд, 1951, књ. II н. с., св. 5—6, стр. 162—167.

69. *Деминутиви с наставком -и ћ (и -ч и ћ)*. — Наш језик, Београд, 1951, књ. III н. с., св. 1—2, стр. 6—11.

70. *Одговори на Писма Уредништву*. — Наш језик, Београд, 1951, књ. III н. с., св. 1—2, стр. 53—61.

71. *Напоредна употреба заменица који и чији у посесивној служби*. — Наш језик, Београд, 1951, књ. III н. с., св. 3—4, стр. 91—97.

1952.

72. *Петар Петровић Његош: Шћепан Мали*. [Заједно с Радованом Лалићем приредио текст првог издања за штампу, написао белешке и објашњења]. — Цјелокупна дјела П. П. Његоша, Београд, Просвета, 1952, књига четврта, 229 стр. [Друго допуњено и прерађено издање с коментаром приредио 1967, стр. 1—201, 279—319; треће — 1974, четврто — 1975, пето — 1977, шесто — 1979, седмо—осмо — 1980, девето — 1981, десето—дванаесто — 1982, тринаесто — 1984].

73. *Вукова интерпункција*. — Зборник Филозофског факултета, Београд, 1952, књ. II, стр. 17—44 [Резиме на француском].

74. *Неке особине Његошевог језика*. — Јужнословенски филолог, Београд, 1951—1952, књ. XIX, стр. 17—33. [Резиме на француском].

75. *Александар Стојићевић: Значења аориста и имперфекта у српскохрватском језику*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti (Razred za filološke in literarne vede), Dela 3, Ljubljana 1951, 178 str. — Јужнословенски филолог, Београд, 1951—1952, књ. XIX, стр. 272—287. [Приказ].

76. *А. Белић, Око нашег књижевног језика, Београд, СКЗ, 1951, коло XLV, књ. 3/2*. — Јужнословенски филолог, Београд, 1951—1952, књ. XIX, св. 1—4, стр. 304—311.

77. *Облици допуне уз глагол л а г а т и*. — Наш језик, Београд, 1952, књ. III н. с., св. 5–6, стр. 154–159.

78. *Неки акценатски дублети*. — Наш језик, Београд, 1952, књ. III н. с., св. 7–8, стр. 226–241.

79. *Да ли се е може употребљавати као спојни вокал?* — Наш језик, Београд, 1952, књ. III н. с., св. 7–8, стр. 280–283.

80. *Замаскирати, закамуфлирати... сконцентрисати*. — Наш језик, Београд, 1952, књ. III н. с., св. 9–10, стр. 303–308.

81. *О једном облику имперфекта и поводом њега*. — Наш језик, Београд, 1952, књ. IV н. с., св. 1–2, стр. 25–32.

82. *Неки с п о р н и јекавизми*. — Наш језик, Београд, 1952, књ. IV н. с., св. 3–4, стр. 83–98.

83. *Данашњи наш књижевни језик и правопис*. — Побједа, Цетиње, 19. VI 1952, стр. 6–7.

1953.

84. *Петар Петровић Његош: Пјесме. Луча микроkozма. Проза. Пријеводи*. [Заједно с Радованом Лалићем приредио текст Пјесама, Прозе и Пријевода]. — Цјелокупна дјела П. П. Његоша, Београд, Просвета, књига друга, стр. 640 + 1.

85. *Карактер разлика у књижевном језику Срба и Хрвата*. — Летопис Матице српске, Нови Сад, 1953, год. 129, књ. 372, св. 3, стр. 127–141.

86. *За јединствен правопис српскохрватског језика*. — Наш језик, Београд, 1953, књ. IV н. с., св. 5–8, стр. 149–170.

87. *Око назива нашег језика*. — Наш језик, Београд, 1953, књ. IV н. с., св. 9–10, стр. 316–322.

88. *Род и облици промене сложених скраћеница*. — Наш језик, Београд, 1953, књ. V н. с., св. 3–4, стр. 18–26.

89. *Напоредна употреба инфинитива и презента са свезицом да*. — Наш језик, Београд, 1953, књ. V н. с., св. 3–4, стр. 85–102.

90. *Правопис професора Александра Белића*. — Борба, Београд, 4. I 1953, стр. 7.

1954.

91. *Рјечник уз пјесничка дјела П. П. Његоша*. [Саставио заједно са Р. Бошковићем]. — Цјелокупна дјела П. П. Његоша, Београд, Просвета, књига шеста, 263 стр. [Друго издање под насловом *Речник уз целокупна дела Петра II Петровића Његоша* (Просвета у заједници с Ободом) — 1967, 317 стр. (уз сарадњу и М. Лалића), треће — 1974, четврто — 1975, пето —

1977, шесто — 1979, седмо—осмо — 1980, девето — 1981, десето—дванаесто — 1982, тринаесто 1984].

92. *Развитак науке и настава матерњег језика у средњој школи.* — Књижевност и језик у школи, Београд, 1954, год. I, бр. 4, стр. 232—245.

93. *Повратни глаголи.* — Књижевност и језик у школи, Београд, 1954, год. I, бр. 5, стр. 303—316.

94. *Значење имперфекта према употреби у језику П. П. Његоша.* — Јужнословенски филолог, Београд, 1953—1954, књ. XX, стр. 39—80. [Резиме на француском].

95. *Напоредна употреба инфинитива и презента са свезицом д а.* Наш језик, Београд, 1954, књ. V н. с., св. 5—6, стр. 165—185 (наставак).

96. *О данашњем акценату аориста.* — Наш језик, Београд, 1954, књ. V н. с., св. 7—8, стр. 250—263.

97. *Акцент радног глаголског придева.* — Наш језик, Београд, 1954, књ. V н. с., св. 9—10, стр. 306—318.

98. *Акцент трпног придева.* — Наш језик, Београд, 1954, књ. VI н. с., св. 1—2, стр. 7—19.

99. *Анкета Летописа Матице српске, Новосадски договор о књижевном језику и правопису и његови закључци.* — Наш језик, Београд, 1954, књ. VI н. с., св. 3—4, стр. 74—87.

100. *О даљем развоју књижевног језика код Срба и Хрвата.* — *Naša stvarnost*, Београд, 1954, год. VIII, св. 9, стр. 20—38.

1955.

101. *Opet o nazivu našeg jezika.* — *Jezik*, Zagreb, 1954—1955, god. III, br. 4, str. 101—107.

102. *Поводом необичне употребе једног облика.* — Наш језик, Београд, 1955, књ. VI н. с., св. 3—4, стр. 109—115.

103. *Новосадски договор према одзивима на њ.* — Наш језик, Београд, 1955, књ. VI н. с., св. 5—6, стр. 138—147.

104. *О сложенцима типа народно р е п у б л и к а н а ц и и поводом њих.* — Наш језик, Београд, 1955, књ. VI н. с., св. 5—6, стр. 153—159.

105. *Сложени глаголски облик или сложенница.* — Наш језик, Београд, 1955, књ. VI н. с., св. 7—10, стр. 209—224.

106. *Граница слога у речима српскохрватског језика.* — Наш језик, Београд, 1955, књ. VII н. с., св. 1—2, стр. 14—30.

107. *О језику једног написа.* — Наш језик, Београд, 1955, књ. VII н. с., св. 3—4, стр. 69—86.

108. *Пред приступање остварењу новосадских закључака.* — Борба, Београд, 19. IV 1955, стр. 5.

109. *Македонскиот јазик не заостајува зад јазиците на кои се децении се развиваат литература и култура.* — Нова Македонија, Скопје, 5. VI 1955, стр. 5. [Изјава др М. Стевановића, др Ј. Хама и др А. Сподњака поводом Охридског саветовања југословенских слависта].
110. *О књижевном језику и правопису.* — Политика, Београд, 13. I 1955, стр. 6.
111. *Belić J. Aleksandar.* — Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb, MCMLV, sv. 1 (A–Bosk), str. 422–423.

1956.

112. *Још нешто о облику футура.* — Наш језик, Београд, 1956, књ. VII н. с., св. 5–6, стр. 140–152.
113. *Глаголски облици пасива.* — Наш језик, Београд, 1956, књ. VII н. с., св. 7–10, стр. 205–216.
114. *Две грешке код двојце писаца.* — Наш језик, Београд, 1956, књ. VII н. с., св. 7–10, стр. 254–259.
115. *Императивне сложенице.* — Наш језик, Београд, 1956, књ. VIII н. с., св. 1–2, стр. 6–18.
116. *Уз чланак проф. Љ. Јонкеа „Неколико ријечи о одјецима Новосадског састанка“.* — Наш језик, Београд, 1956, књ. VIII н. с., св. 1–2, стр. 23–27.
117. *Измене у правопису српскохрватског језика.* — Наш језик, Београд, 1956, књ. VIII н. с., св. 3–4, стр. 71–85.
118. *Novi pravopis.* — Vjesnik, Zagreb, 30. XII 1956. [Разговор са др Матом Храстом, др Михаилом Стевановићем и Радованом Лалићем].
119. *Bošković Radosav.* — Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb, MCMLVI, sv. 2 (Bosna–Dio), str. 155.

1957.

120. *О аористу.* — Гласник Српске академије наука, Београд, 1957, књ. IX, св. 2, стр. 175. [Извештај о предавању на лингвистичком састанку у САН од 5. IV 1957].
121. *Осврт на понека питања наше граматике.* — Књижевност и језик, Београд, 1957, год. IV, бр. 3–4, стр. 111–121.
122. *Око значења аориста.* — Наш језик, Београд, 1957, књ. VIII н. с., св. 5–6, стр. 128–144.
123. *Одредбе самосталних речи.* — Наш језик, Београд, 1957, књ. VIII н. с., св. 7–10, стр. 205–225.
124. *Уједначавање правописа српскохрватског књижевног језика.* — Борба, Београд, 13. I 1957, стр. 6.

125. *Конгрес слависта*. — Политика, Београд, 8. IX 1957, стр. 14.
126. *Да ли ће заједнички правопис бити и јединствен*. — Политика, Београд, 1, 2, 3. V 1957, стр. 20.
127. *Уједначавање правописа српскохрватског језика*. — Просвјетни рад, Цетиње, 1. II 1957, стр. 2. [Из листа „Борба“ од 13. I 1957].
128. *Рад на науци о српскохрватском језику код Срба за последњих десет година после другог светског рата*. — Београдски међународни славистички састанак 15–21. IX 1955, Београд, 1957, стр. 27–39.

1958.

129. *Правопис српскохрватског књижевног језика*. [Учешће у раду Правописне комисије. Стилизација текста са др Људевитом Јонкеом]. — Матица српска, Нови Сад, 1958, стр. (4) + 165 + (2).
130. *Правопис хрватско-српског књижевног језика*. [Учешће у раду Правописне комисије. Стилизација текста са др Људевитом Јонкеом]. — Матица хрватска, Загреб, 1958, стр. 187 + (4).
131. *Начин одређивања значења глаголских времена*. — Јужнословенски филолог, Београд, 1957–1958, књ. XXII, стр. 19–48. [Резиме на руском].
132. *Карактер одредаба самосталних речи и разлике међу њима*. — Књижевност и језик, Београд, 1958, год. V, бр. 1–2, стр. 14–24.
133. *Реченице без развијених главних делова*. — Наш језик, Београд, 1958, књ. IX н. с., св. 1–2, стр. 5–23.
134. *Још нешто о придевској функцији радног глаголског придева*. — Наш језик, Београд, 1958, књ. IX н. с., св. 3–4, стр. 86–92.
135. *О аутентичности глагола г р а к н у т и с е у једном Његошеву стиху*. — Наш језик, Београд, 1958, књ. IX н. с., св. 5–6, стр. 148–153.
136. *Граматику Србија*. — Енциклопедија Југославије, Загреб, MCMLVIII, sv. 3 (Dip-Hid), стр. 573–575.
137. *После дискусије о новом правопису*. — Политика, Београд, 29. VI 1958, стр. 17.

1959.

138. *Речник српскохрватског књижевног и народног језика, књ. I (А–Богољуб)*. [Учешће у редакцији Речника]. — Српска академија наука (Институт за српскохрватски језик), Београд, 1959, стр. CXIX + 694.
139. *Реферат о раду Данила Барјактаревића: Новопазарскосјенички говори*. — Гласник Српске академије наука, Београд, 1959, књ. XI, св. 2, стр. 147.

140. *Реферат о раду Миливоја Павловића: Јањевски говор. Проблематика и процеси.* — Гласник Српске академије наука, Београд, 1959, књ. XI, св. 2, стр. 147.

141. *Реферат о раду М. Московљевића: Икавски говор у Народној Републици Србији.* — Гласник Српске академије наука, Београд, 1959, књ. XI, св. 4, стр. 388–389.

142. *Око значења имперфекта.* — Зборник Филозофског факултета, Београд, 1959, књ. IV–2, стр. 117–143. [Резиме на француском].

143. *Карактер одредаба самосталних речи и разлике међу њима.* — Јужнословенски филолог, Београд, 1958–1959, књ. XXIII, стр. 23–34. [Рад је објављен и у часопису Књижевност и језик V, 1–2 (1958), стр. 14–24].

144. *О језику у једном приказу и поводом тога језика.* — Наш језик, Београд, 1959, књ. IX н. с., св. 7–10, стр. 220–226.

1960.

145. *Правопис српскохрватскога књижевног језика (са правописним речником).* [Учешће у раду Правописне комисије. Стилизација текста према закључцима Комисије са др Људевитом Јонкеом]. — Матица српска (Нови Сад)—Матица хрватска (Загреб), 1960, стр. 1–830. [Друго издање 1976, треће — 1979, четврто — 1983, пето — 1988].

146. *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika (sa pravopisnim rječnikom).* [Учешће у раду Правописне комисије. Стилизација текста према закључцима Комисије са др Људевитом Јонкеом]. — Matica hrvatska (Zagreb)—Matica srpska (Novi Sad), str. 1–830. [Друго издање 1976].

147. *Правопис српскохрватског језика (школско издање).* [Стилизација текста према закључцима Правописне комисије са др Људевитом Јонкеом]. — Матица српска (Нови Сад)—Матица хрватска (Загреб) [Београд], 1960, стр. 256 +(4). [Остала издања: 1962, 1964, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1976, 1977, 1983, 1985, 1986, 1988, 1989, 1990].

148. *Pravopis hrvatskosrpskog jezika (školsko izdanje).* [Стилизација текста према закључцима Правописне комисије са др Људевитом Јонкеом]. — Matica hrvatska (Zagreb)—Matica srpska (Beograd), Zagreb, 1960, str. 283 + (4). [Остала издања: 1962, 1964, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970].

149. *Реферат о раду Асима Пеца: Говор источне Херцеговине.* — Гласник Српске академије наука и уметности, Београд, 1960, књ. XII, св. 1, стр. 39–40.

150. *Реферат о раду др Берислава Николића: Сремски говор.* — Гласник Српске академије наука и уметности, Београд, 1960, књ. XII, св. 2, стр. 205.

151. *Осврт на Белићево учење о језику.* — Јужнословенски филолог, Београд, 1959–1960, књ. XXIV, стр. 15–48.

152. *Стварање дужине претходног самогласника или прелаз л у о.* — Наш језик, Београд, 1960, књ. X н. с., св. 1–2, стр. 1–9.
153. *Александар Белић.* — Наш језик, Београд, 1960, књ. X н. с., св. 3–6, стр. 69–80.
154. *О једном основном и неколика узредна проблема.* — Наш језик, Београд, 1960, књ. X н. с., св. 3–6, стр. 108–138.
155. *Уз појаву новог Правописа.* — Наш језик, Београд, 1960, књ. X н. с., св. 7–10, стр. 187–191.
156. *„О з н а к а“ и „о д р е д б а“ као лингвистички термини.* — Наш језик, Београд, 1960, књ. X н. с., св. 7–10, стр. 247–251.
157. *Štokavski dijalekat.* — Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb, MCMLX, sv. 4 (Hil–Jugos), str. 501.
158. *Književni jezik kod Srba od Dositeja i Vuka.* — Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb, MCMLX, sv. 4 (Hil–Jugos), str. 521–523.
159. *Живот прожет радом.* [О Александру Белићу]. — Политика, Београд, 28. II 1960, стр. 15.

1961.

160. *Глаголски род и питања у вези с њим.* — Глас Српске академије наука и уметности, књ. CCLI н. с. (Одељење литературе и језика, књ. 6), Београд, 1961, стр. 45–63. [Резиме на руском].
161. *Дативске синтагме с предлозима п р е м а и к а.* — Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад, 1961–1962, књ. IV–V, стр. 319–322.
162. *Значај проучавања синтагме у настави језика.* — Књижевност и језик, Београд, 1961, год. VIII, бр. 2, стр. 134–139.
163. *Прилози објашњењу принципа новог правописа.* — Наш језик, Београд, 1961, књ. XI н. с., св. 1–2, стр. 1–15.
164. *Нови правопис и штампа.* — Наш језик, Београд, 1961, књ. XI н. с., св. 3–4, стр. 63–68.
165. *Поводом чланка проф. др. А. Костића.* — Наш језик, Београд, 1961, књ. XI н. с., св. 3–4, стр. 96–101.
166. *Уз напомене о новоме правопису.* — Наш језик, Београд, 1961, књ. XI н. с., св. 5–6, стр. 162–179.
167. *Падежне синтагме с предлогом з а.* — Наш језик, Београд, 1961, књ. XI н. с., св. 7–10, стр. 207–225.
168. *Примена новог правописа.* — Борба, Београд, 8. I 1961, стр. 8.
169. *Правопис и штампа.* — Комунист, Београд, 27. IV 1961, стр. 9.
170. *Преко потребно дело.* [Уз појаву Речника македонског језика]. — Комунист, Београд, 28. XII 1961, стр. 9.

1962.

171. *Речник српскохрватског књижевног и народног језика, књ. II (Богољуб—Вражогрнци).* [Учешће у редакцији Речника]. — Српска академија наука и уметности (Институт за српскохрватски језик), Београд, 1962, стр. XXII + 804.

172. *Проблем глаголског рода и повратни глаголи у српскохрватском језику.* — Јужнословенски филолог, Београд, 1961—1962, књ. XXV, стр. 1—47. [Резиме на руском].

173. *Како наставу матерњег језика учинити актуелном.* — Књижевност и језик, Београд, 1962, год. VIII, бр. 2, стр. 89—100.

174. *Рекција глаголâ и облици њихове допуне.* — Наш језик, Београд, 1962, књ. XII н. с., св. 1—2, стр. 1—11.

175. *Ремећење језичких система и језичке норме.* — Наш језик, Београд, 1962, књ. XII н. с., св. 3—6, стр. 65—77.

176. *Придевска служба трпног придева од глагола који немају тог облика.* — Наш језик Београд, 1962, књ. XII н. с., св. 7—10, стр. 201—208.

177. *Leskien August.* — Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb, MCMLXII, sv. V (Jugos-Mak), str. 515—516.

178. *Ljapunov Boris Mihajlovič.* — Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb, MCMLXII, sv. V (Jugos-Mak), str. 565.

1963.

179. *Sintaksički odnos delova izvedenih imenica.* — Zbornik u čast Stjepana Ivšića. Izd. Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 1963, str. 335—339. [Резиме на руском].

180. *Синтаксичка синонимика, њен карактер, улога у развоју језика и значај за проучавање стила писаца.* — Књижевност и језик, Београд, 1963, год. X, бр. 2, стр. 81—95.

181. *За чување акценатског система књижевног језика.* — Наш језик, Београд, 1963, књ. XIII н. с., св. 1—2, стр. 1—10.

182. *Ш т а и ш т о у савременом српскохрватском језику.* — Наш језик, Београд, 1963, књ. XIII н. с., св. 3—5, стр. 127—136.

183. *Придеви с наставцима -и в и -љ и в.* — Наш језик, Београд, 1963, књ. XIII н. с., св. 3—5, стр. 197—207.

184. *Реферат о раду Митра Пешикана: Староцрногорски говори.* — Гласник Српске академије наука и уметности, Београд, 1963, књ. XV, св. 2, стр. 167—168.

1964.

185. *Савремени српскохрватски језик. Граматички системи и књижевнојезичка норма. I. Увод, фонетика, морфологија.* — Научно дело, Београд, 1964, стр. X + 696. [Друго издање 1970, треће — 1975, четврто — 1981, пето — 1986, шесто — 1989].

186. *Однос граматичара према норми књижевног језика.* — Споменница у част новоизабраних чланова, Посебна издања Српске академије наука и уметности, књ. 26, Београд, 1964, стр. 197–209.

187. *Језик у Вукову делу и савремени српскохрватски књижевни језик.* — Јужнословенски филолог, Београд, 1963–1964, књ. XXVI, св. 1–2, стр. 73–150. [Резиме на руском].

188. *Српски дијалектолошки зборник, књига XIV, 412 стр.* — Јужнословенски филолог, Београд, 1963–1964, књ. XXVI, св. 3–4, стр. 590–603. [Приказ].

189. *Божо Видоески: Кумановскиот говор. Институт за македонскиот јазик, Посебна издања, књ. 3, Скопје, 1962.* — Јужнословенски филолог, Београд, 1963–1964, књ. XXVI св. 3–4, стр. 608–614. [Приказ].

190. *Продуктивност неких наставака којима се граде потина agentis.* — Наш језик, Београд, 1964, књ. XIV н. с., св. 1, стр. 1–19.

191. *Радио-телевизија и језик.* — Наш језик, Београд, 1964, књ. XIV, н. с., св. 2–3, стр. 150–155.

192. *Колико слушамо Вука.* — Борба, Београд, 23. II 1964, стр. 10. [Разговор вођен са сарадником листа].

1965.

193. *Речник српскохрватског књижевног и народног језика, књига III (вразнути—гушчурина).* [Учешће у редакцији Речника]. — Српска академија наука и уметности (Институт за српскохрватски језик), Београд, 1965, стр. XIV + 794 + (1).

194. *Карактер дијалектизама у језику Вука Караџића.* — Анали Филолошког факултета. Вуков зборник II, Београд, 1965, књ. 5, стр. 209–226. [Резиме на француском].

195. *Неке лексичко-стилске разлике, а не језичке варијанте.* — Наш језик, Београд, 1965, књ. XIV н. с., св. 4–5, стр. 195–226.

196. *Значење и функције генитивне синтагме с предлогом о д.* — Наш језик, Београд, 1965, књ. XIV н. с., св. 4–5, стр. 239–262.

197. *Како говори Београд. [Анкета: „Београд пред судом Београђана“].* — Борба, 17. X 1965, стр. 10. [Разговор вођен са сарадником листа].

198. [Чланци:] *Meillet Antoine. Naš jezik. Pavlović Milivoj.* — Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb, MCMLXV, sv. 6 (Maklj–Put), str. 71–72, 261, 445.

1966.

199. *Речник српскохрватског књижевног и народног језика, књига IV (Ѡ—дугуља)*. [Учешће у редакцији Речника]. — Српска академија наука и уметности (Институт за српскохрватски језик), Београд, 1966, стр. (7) +798 + (1).

200. *Реферат о раду Берислава Николића: Мачвански говор*. — Гласник Српске академије наука и уметности, Београд, 1966, књ. XVIII, св. 2, стр. 196—198.

201. *Реферат о раду Луке Вујовића: Мрковићки дијалекат*. — Гласник Српске академије наука и уметности, Београд, 1966, књ. XVIII, св. 2, стр. 199—200.

202. *Значај и потребе детаљног проучавања Вукова језика*. — Вуков зборник, Посебна издања Српске академије наука и уметности, књ. CD (Одељење друштвених наука, књ. 56, Одељење литературе и језика, књ. 17), Београд, 1966, стр. 3—32. [Резиме на руском].

203. *Један нарочити облик посесивног генитива*. — Анали Филолошког факултета, Београд, 1966, књ. 6, стр. 275—284. [Резиме на француском].

204. *Синтагме с генитивом и предлогом с(а)*. — Наш језик, Београд, 1966, књ. XV н. с., св. 1—2, стр. 62—76.

205. *Генитивне синтагме с предлогом ко Ѡ и неке њихове опозиције*. — Наш језик, Београд, 1966, књ. XV н. с., св. 3—4, стр. 158—179.

1967.

206. *Речник српскохрватског књижевног језика, књига прва (А—Е)*. [Учешће у редакцији Речника]. — Матица српска (Нови Сад)—Матица хрватска (Загреб), 1967, стр. 866 + (2). [Друго, фототипско, издање 1982].

207. *Речник српскохрватског књижевног језика, књига друга (Ж—Косиште)*. [Учешће у редакцији Речника]. — Матица српска (Нови Сад)—Матица хрватска (Загреб), 1967, стр. 862 + (2). [Друго, фототипско, издање 1982].

208. *Рјечник hrvatskosrpskoga književnog jezika, knjiga prva (A—F)*. [Учешће у редакцији Речника]. — Matica hrvatska (Zagreb)—Matica srpska (Novi Sad), 1967, str. 1—747.

209. *Рјечник hrvatskosrpskoga književnog jezika, knjiga druga (G—K)*. [Учешће у редакцији Речника]. — Matica hrvatska (Zagreb)—Matica srpska (Novi Sad), 1967, str. 840 + (1).

210. *Функције и значења глаголских времена*. — Посебна издања Српске академије наука и уметности, књ. CDXXII (Одељење литературе и језика, књ. 20), Београд, 1967, стр. VIII + 176.

211. *O funkcijama glagolskih vremena u predikatu*. — Jazykovedný časopis, Vyd. Slovenskoj akademie wíed, Ročník, Bratislava, 1967, XVIII, 68–73.
212. *Новаковићево место у науци о језику*. — Споменица посвећена 50-годишњици смрти Стојана Новаковића, књ. 31, Посебна издања Српске академије наука и уметности, књ. CDVI, Београд, 1967, стр. 23–32.
213. *Глаголско време или глаголски начин*. — Анали Филолошког факултета, Београд, 1967, књ. 7, стр. 133–140. [Резиме на руском].
214. [Ауторов приказ рада] „*Значења глаголских времена и њихове функције*“. — Гласник Српске академије наука и уметности, Београд, 1967, књ. XIX, св. 2, стр. 161–164.
215. *Значење аориста имперфективних глагола*. — Јужнословенски филолог, Београд, 1966–1967, књ. XXVII, св. 1–2, стр. 165–184. [Резиме на руском].
216. *За Вука и противу њега*. — Наш језик, Београд, 1967, књ. XV н. с., св. 5, стр. 297–315.
217. *Једна синтагма с аблативним генитивом у стилској функцији поређења и епитета*. — Наш језик, Београд, 1967, књ. XVI н. с., св. 1–2, стр. 27–31.
218. *Облици другог дела сложеног предиката као допуна безлично употребљеног глагола т р е б а т и*. — Наш језик, Београд, 1967, књ. XVI н. с., св. 4, стр. 237–243.

1968.

219. *Речник српскохрватског књижевног и народног језика, књига V (дугуљан–закључити)*. [Учешће у редакцији Речника]. — Српска академија наука и уметности (Институт за српскохрватски језик), Београд, 1968, стр. (4) + 798 + (1).
220. *Реферат о раду др Берислава Николића: Тршићки говор*. — Гласник Српске академије наука и уметности, Београд, 1968, књ. XX, св. 1, стр. 65–67.
221. *Реферат о раду др Душана Јовића: О трстеничком говору*. — Гласник Српске академије наука и уметности, Београд, 1968, књ. XX, св. 1, стр. 68–70.
222. *Реферат о раду Асима Пеца и Бранислава Милановића: Ресавски говор*. — Гласник Српске академије наука и уметности, Београд, 1968, књ. XX, св. 1, стр. 72–74.
223. *Употреба неких предлога са а на крају и без њега*. — Наш језик, Београд, 1968, књ. XVII, н. с., св. 1–2, стр. 1–9.
224. *Naš jezik danas*. — Vjesnik, Zagreb, 24. XII 1968. [Поводом чланка др Људевита Јонкеа објављеног у истом листу 3. XI 1968].

1969.

225. *Савремени српскохрватски језик. Граматички системи и књижевнojeзичка норма. II. Синтакса.* — Београд, Научна књига, 1969, стр. VIII + 902. [Друго издање 1974, стр. VIII + 942, треће — 1979, четврто — 1986, пето — 1989].

226. *Речник српскохрватског књижевног и народног језика, књига VI (закључница—земљан).* [Учешће у редакцији Речника]. — Српска академија наука и уметности (Институт за српскохрватски језик), Београд, 1969, стр. (7) + 798 + (1).

227. *Речник српскохрватског књижевног језика, књига трећа (К—О).* [Учешће у редакцији Речника]. — Матица српска, Нови Сад, 1969, стр. 910 + (2). [Друго, фототипско, издање 1982].

228. *Карактер значења везника као спољних знакова унутарње везе међу реченицама.* — Јужнословенски филолог, Београд, 1969—1970, књ. XXVIII, св. 1—2, стр. 75—105. [Резиме на француском].

229. *Ко ставља у процеп Речник српскохрватског књижевног језика М[атице] српске и М[атице] хрватске?* — Летопис Матице српске, Нови Сад, 1969, књ. 403, св. 1, стр. 74—104.

230. *О поновним критикама Речника М[атице] српске и М[атице] хрватске (у „Критици“) и поводом њих.* — Летопис Матице српске, Нови Сад, 1969, књ. 404, св. 2—3, стр. 314—329.

231. *Научно дело Александра Белића.* — Наш језик, Београд, 1969, књ. XVII н. с., св. 3, стр. 109—124.

232. *Језик у дневној штампи.* — Наш језик, Београд, књ. XVII н. с., св. 4, стр. 173—195.

233. *Коректност језика је обавеза свих који пишу.* — Наш језик, Београд, 1969, књ. XVII н. с., св. 5, стр. 247—256.

1970.

234. *Лука Вујовић: Мрковићки дијалекат. Српски дијалектолошки зборник, 1969, књ. XVIII, стр. 73—398.* — Јужнословенски филолог, Београд, 1969—1970, књ. XXVIII, св. 3—4, стр. 501—511. [Приказ].

235. *Живојин С. Станојичић: Језик и стил Ива Андрића. Монографије Филолошког факултета, Београд, 1967, књ. XI, стр. 330.* — Јужнословенски филолог, Београд, 1969—1970, књ. XXVIII, св. 3—4, стр. 519—527. [Приказ].

236. *Поводом претходног чланка [„На крају полемике о рјечницима двију Матица“].* — Летопис Матице српске, Нови Сад, 1970, књ. 405, св. 1, стр. 80—85.

237. *Стварање јединства књижевног језика Срба и Хрвата и данашње стање тог јединства.* — Наш језик, Београд, 1970, књ. XVIII н. с., св. 1–2, стр. 1–79.

238. *Толеранција — одговоран однос према свему што се у језику развија.* — Борба, Београд, 20. VI 1970, стр. 13.

239. *Научно дело Александра Белића.* — Просвјетни рад, Цетиње, 1. и 15. IV 1970, стр. 9. и 10.

1971.

240. *Речник српскохрватског књижевног и народног језика, књига VII (земљеност—интонирање).* [Учешће у редакцији Речника]. — Српска академија наука и уметности (Институт за српскохрватски језик), Београд, 1971, стр. XI + (3) + 798 + (1).

241. *Речник српскохрватског књижевног језика, књига четврта (О—П).* [Учешће у редакцији Речника]. — Матица српска, Нови Сад, 1971, стр. 1006 + (2). [Друго, фототипско, издање 1982].

242. *Акцентуација сојузов в сербохрватском языке.* — Истраживања по славјанском језикознању (Сборник в честь шестидесетилетја професора С. Б. Берштейна), Москва, 1971, стр. 265–271.

243. *Modalnost rečenica.* — Sesja naukowa Międzynarodowej Komisji budowy gramatycznej języków słowiańskich (w Krakowie w dniach 3–5 grudnia), 1969. г. — Polska akademija nauk, Prace Komisji Słowianoznawstwa 23, Kraków, 1971, 135–149.

244. *О потенцијалу II у књижевном језику.* — Наш језик, Београд, 1971, књ. XVIII, н. с., св. 4–5, стр. 195–200.

245. *Виктор Владимировић Виноградов.* — Гласник Српске академије наука и уметности, Београд, 1971, књ. XXIII, 2, стр. 133–137. [In memoriam].

246. *Петина о новосадском договору.* — Књижевне новине, Београд, 1971, год. XXIII, бр. 387, стр. 1, 3 (наставак са 1. стране).

247. *Истина о новосадском договору (II).* — Књижевне новине, Београд, 1971, год. XXIII, бр. 388, стр. 4. [Наставак из претходног броја].

248. *Под удар је пао и бечки договор.* — Књижевне новине, Београд, 1971, год. XXIII, бр. 390, стр. 9.

249. [Чланци:] *Vujaklija Milan. Vukanovo evanđelje. Vuković Jovan. Živanović Jovan.* — Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb, MCMLXXI, sv. VIII (Srbija–Ž), str. 549, 552, 557, 645.

1972.

250. *Глаголски облици као међусобне синтаксичке опозиције*. — Јужнословенски филолог, Београд, 1972, књ. XXIX, св. 1–2, стр. 81–103. [Резиме на француском].
251. *Алтернативност употребе неких синтаксичких јединица*. — Зборник за језик и књижевност, Титоград, 1972, књ. I, стр. 83–93.
252. *Поводом једног случаја употребе енклитике између делова синтагме*. — Наш језик, Београд, 1972, књ. XIX н. с., св. 1, стр. 1–6.
253. *С маргина двају прилога из два часописа*. — Наш језик, Београд, 1972, књ. XIX н. с., св. 2–3, стр. 134–141.
254. *Око облика допуне једног израза из правне терминологије*. — Наш језик, Београд, 1972, књ. XIX н. с., св. 2–3, стр. 165–169.
255. *Uslovljenost i ograničenost alternativnosti jezičkih znaka*. — *Linguistica XX* (Škerljev zbornik), Ljubljana, 1972, str. 259–267. [Резиме на француском].

1973.

256. *Речник српскохрватског књижевног и народног језика, књига VIII (интонирати—јурве)*. [Учешће у редакцији Речника]. — Српска академија наука и уметности (Институт за српскохрватски језик), Београд, 1973, стр. (6) + 1–800 + (1).
257. *Речник српскохрватског књижевног и народног језика, књига пета (П–С)*. [Учешће у редакцији Речника]. — Матица српска, Нови Сад, 1973, стр. 1–1038. [Друго, фототипско, издање 1982].
258. *Даринка Гортан—Премк: Акузативне синтагме без предлога у српскохрватском језику*. Библиотека Јужнословенског филолога 2 н. с., Београд, 1971, стр. 180. — Јужнословенски филолог, Београд, 1973, књ. XXIX, св. 3–4, стр. 553–559.
259. *Немарност према језику у дневној штампи*. — Наш језик, Београд, 1973, књ. XIX н. с., св. 4–5, стр. 189–203.

1974.

260. *Предмет синтаксе у описној (нормативној) граматици*. [Реферати са заседања Међународне комисије за изучавање граматичке структуре словенских језика]. — Посебна издања Српске академије наука и уметности, књ. CDLXXVII (Одељење језика и књижевности, књ. 23), Београд, 1974, стр. 73–87.

261. [Дискусија поводом реферата Рудолфа Ружичке] *О способах построения описательных грамматик славянских языков*. [Реферати са заседања Међународне комисије за изучавање граматичке структуре словенских језика]. — Посебна издања Српске академије наука и уметности, књ. CDLXXVII (Одељење језика и књижевности, књ. 23), Београд, 1974, стр. 130–131.

262. *Грамматика српскохрватског језика за средње стручне школе*. — Стручна књига, Београд, 1974, 196 стр.

263. *Институт за српскохрватски језик и програми његова рада*. — Наш језик, Београд, 1973–1974, књ. XX н. с., св. 1–5, стр. 1–10.

264. *Језички часописи Института*. — Наш језик, Београд, 1973–1974, књ. XX н. с., св. 1–5, стр. 23–31.

1975.

265. *Његошев „Горски вијенац“*. (П. П. Његош, *Горски вијенац у припреми и с коментаром проф. Н. Банашевића*, Београд, 1973, XXIII + 400). — Летопис Матице српске, Нови Сад, 1975, год. 151, књ. 415, св. 3, стр. 322–332.

266. *Речник српскохрватског књижевног и народног језика, књига IX (Јургут–колитва)*. [Учешће у редакцији Речника]. — Српска академија наука и уметности (Институт за српскохрватски језик), Београд, 1975, стр. (4) + 1–800.

267. *Миливој Павловић*. — Јужнословенски филолог, Београд, 1974–1975, књ. XXXI, стр. 285–292. [In memoriam].

268. *„Језички неспоразуми“*. — Наш језик, Београд, 1975, књ. XXI н. с., св. 1–2, стр. 1–6.

1976.

269. *Речник српскохрватског књижевног језика, књига шеста (С–Ш)*. [Учешће у редакцији Речника]. — Матица српска, Нови Сад, 1976, стр. 1038 + (2). [Друго, фототипско, издање 1982].

270. *Живот и дело Александра Белића*. — Зборник радова о Александру Белићу, Посебна издања Српске академије наука и уметности, књ. CDXCVIII (Одељење језика и књижевности, књ. 28), Београд, 1976, стр. 3–50.

271. *Белићево учење о синтаксичким системима глаголских времена, глаголских начина и глаголског вида*. — Зборник радова о Александру Белићу, Посебна издања Српске академије наука и уметности, књ. CDXCVIII (Одељење језика и књижевности, књ. 28), Београд, 1976, стр. 91–131. [Резиме на француском].

272. *Зборник радова о Александру Белићу*. [Редакција Зборника].
273. *Моја неколика сусрета с проф. А. Белићем пре завршетка испита* (Уз стогодишњицу његова рођења). — Књижевност и језик, Београд, 1976, год. XXIII, бр. 3, стр. 149—156.
274. *Језичка тумачења у коментарима Горског вијенца П. П. Његоша*. — Посебна издања Српске академије наука и уметности, књ. CDXCIII (Одељење језика и књижевности, књ. 27), Београд, 1976, 144 стр.
275. *Иако неопходна, ревизија нормe књижевног језика треба да се врши опрезно*. — Наш језик, Београд, 1976, књ. XXII н. с., св. 1—2, стр. 8—14.
276. *Поводом неких предлога за допуњу правила о знацима интерпункције*. — Наш језик, Београд, 1976, књ. XXII н. с., св. 3, стр. 116—122.

1977.

277. *Александар Белић*. — Књижевност и језик, Београд, 1977, год. XXIV, бр. 1, стр. 113—122.
278. *Оглед о недостацима језика дневне штампе*. — Наш језик, Београд, 1977, књ. XXIII н. с., св. 1—2, стр. 54—64.

1978.

279. *Речник српскохрватског књижевног и народног језика, књига X (колити—кукутица)*. [Учешће у редакцији Речника]. — Српска академија наука и уметности (Институт за српскохрватски језик), Београд, 1978, стр. (2) + 800.
280. *Поводом чланака: о скраћеницама и „нефонетичности“ нашег правописа*. — Наш језик, Београд, 1978, књ. XXIII, н. с., св. 3—4, стр. 114—121.

1979.

281. *Питање значења последњих стихова народне песме Бановић Страхиња*. — Глас Српске академије наука и уметности, књ. CCCXIV (Одељење језика и књижевности, књ. 10), Београд, 1979, стр. 233—264.
282. *О једном необичном поговору*. — Летопис Матице српске, Нови Сад, 1979, год. 155, књ. 423, св. 4, стр. 713—722.

1980.

283. *Још о проучавању система глаголских времена у српскохрватском језику*. — Глас Српске академије наука и уметности, књ. CCCXXV

(Одељење језика и књижевности, књ. 11), Београд, 1980, стр. 9–61. [Резиме на француском].

1981.

284. *Свака истоветност или сличност у два језика није позајмица, односно утицај једног од њих на други.* — Наш језик, Београд, 1981, књ. XXV н. с., св. 3, стр. 111–117.

1982.

285. *Синтакса у лексици.* — Лексикографија и лексикологија [зборник реферата], Београд—Нови Сад, 1982, стр. 289–296.

Рад под истим насловом в. Македонски јазик, Скопје, 1981–1982, год. XXXII–XXXIII, стр. 667–675.

1983.

286. *Речник језика Петра II Петровића Његоша.* [Редакција и учешће у изради Речника]. — Београд, 1983 (Српска академија наука и уметности—Црногорска академија наука и уметности—Вук Караџић—Народна књига—Обод—Просвета—Српска књижевна задруга), књига прва (А–О): XXXII + (4) + 608 стр.; књига друга (П–Ш): 660 стр.

М. Стевановић је и аутор увода: *Сврха и начин израде овога дела* (књига прва, VII–XXIX).

287. *О неким негативним појавама у нашем данашњем језику.* — Језик у савременој комуникацији, Центар за марксизам Универзитета у Београду, Београд, 1983, стр. 9–17.

288. *О проблему норме књижевног језика.* — Језик у савременој комуникацији, Центар за марксизам Универзитета у Београду, Београд, 1983, стр. 146–154.

289. [Дискусија] *О терминологији. О страном и домаћем у књижевном језику.* — Језик у савременој комуникацији, Центар за марксизам Универзитета у Београду, 1983, стр. 208–210.

290. *За јасност, лепоту и ефикасност језика.* — Књижевност и језик, Београд, 1983, год. XXX, бр. 3, стр. 137–147.

1984.

291. *Од потреба до могућности нормирања речника савременог књижевног језика.* — Лексикографија и лексикологија [зборник реферата], Одељење за књижевност и језик (Матица српска) и Институт за српскохрватски језик, Нови Сад—Београд, 1984, стр. 175–180.

292. *Радосав Бошковић (1907–1983)*. — Наш језик, Београд, 1984, књ. XXVI, св. 2–3, стр. 73–82. [In memoriam].

1985.

293. *Социјатив — инструментал: једнакост и разлике, додири и мешања*. — Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад, 1985, књ. XXVII–XXVIII (1984–1985), стр. 733–740.

1986.

294. *Исидорино осећање језичких законитости*. — Зборник за историју књижевности, Српска академија наука и уметности, Београд, 1986, књ. 11, стр. 1–9. [Резиме на руском].

1987.

295. *Вук у своје и нашем времену*. — Матица српска, Нови Сад, 1987, стр. 475 + (3).

1988.

296. *Студије и расправе о језику*. — Универзитетска ријеч, Никшић, 1988, 399 стр.

297. *Вук је и без синтаксе, био велики синтаксичар*. — Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд, 1988, књ. 17/1, стр. 1–12.

1990.

298. *Индикативна употреба глаголских начина*. — Глас Српске академије наука и уметности, књ. CCCLXI (Одељење језика и књижевности, књ. 14), Београд, 1990, стр. 27–56. [Резиме на француском].

1991.

299. *О акценту говора књижевног језика*. — Књижевност и језик, Београд, 1991, год. XXXVIII, бр. 4 (1990), стр. 293–312.

300. *Књига о акценту књижевног језика*. — Београд, Завод за издавање уџбеника, 1991, 248.

301. *Реч-две о „језику бабе Смиљане“ и о Вуковој оцени Доситејева језика.* — Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад, 1991, књ. XXXIII (1990), стр. 453—460.

*
* *

Професор Михаило Стевановић био је главни уредник односно члан уређивачког одбора следећих публикација: 1. *Јужнословенског филолога* (Београд, члан уређивачког одбора књ. XVIII—XXIV и главни уредник књ. XXV, 1961/1962, књ. XXVI, 1963/1964, књ. XXVII, 1968/1969, књ. XXVIII, 1969/1970, књ. XXIX, 1972); 2. *Нашег језика* (Београд, члан уређивачког одбора књ. I—X н. с. и главни и одговорни уредник књ. XI, 1961, књ. XII, 1962, књ. XIII, 1963, књ. XIV, 1964—1965, књ. XV, 1966, књ. XVI, 1967, књ. XVII, 1968—1969; књ. XVIII, 1970—1971; књ. XIX, 1972); 3. *Српског дијалектолошког зборника* (Београд, књ. XIV, 1964, књ. XV, 1965, књ. XVI, 1966, књ. XVII, 1968, књ. XIX, 1972); 4. *Вукови зборника*. Посебна издања Српске академије наука и уметности (Одељење литературе и језика, књ. 17), Београд, 1966; 5. *Опште енциклопедије Larousse*, књ. I, Београд, 1971.

Драгана Мршевић-Радовић

МИЛКА ИВИЋ
(Београд)

О ОДРЕДБАМА КАТЕГОРИЗОВАЊА

Савремени синтаксичари термин *категоризовати* (енгл. *categorize*) употребљавају у смислу „прогласити неку дату појаву X представником појмовне категорије коју исказује општа именица Y “ (*Он је песник, Она је лепотица, Ти си лажов, То је истина* и сл.). *Одредбама категоризовања* названи су у овом раду прилошки и придевски изрази који ближе одређују видове категоризовања, тј. предупређују могућност дилеме око следећих питања: да ли је X још нешто осим Y ; да ли је X у сваком погледу Y ; да ли је X на најпримеренији начин Y ¹.

У лексичко значење прилошких израза типа српскохрватског *пре свега, на првом месту, у првом реду, претежно* и сл. уткана је п о д р а з у м л њ и в о с т тога да X није искључиво представник категорије Y него, између осталог (по назначеној хијерархији, у назначеној мери — уп. *Она је пре свега мајка* и сл., односно *Он је претежно прозаиста* и сл.), и ње, док се изразима типа *у најмању руку, ако ништа више* и сл. (уп. *Он је у најмању руку сукривац, Она је, ако ништа више, очевитац* и сл.) скреће пажња само на п о с т о ј а њ е д о б р и х и з г л е д а за то да је X и нешто више (значајније) од Y (а да је Y — у то не треба сумњати). С друге стране, језик располаже и могућношћу да исказе оно супротно — остајање у границама категорије Y . Појајачни коментар „толико и ништа више“, који у таквим приликама проширује

¹У својој студији *Hedges: A Study in Meaning Criteria and the Logic of Fuzzy Concepts* (Papers from the Eighth regional meeting Chicago linguistic society, Chicago Illinois 1972, 183-228) George Lakoff покрива термином *hedges* енглеске изразе који семантички и функционално егземплификују управо ову категорију предикатских одредби (списак тих израза приложен је на стр. 196). И оно што Fred J. Dameron назива *fuzzy adjective* у раду *On "fuzzy" adjectives* (Linguistics 196, 1977, 57-64) тиче се, у ствари, те исте категорије. Корисно би било упоредити њихова излагања с анализом која следи.

констатацију „ X је Y “ („ X је Y ; толико и ништа више“), исказује се у српскохрватском или прилошким обликом *просто* (уп. *Он је просто незналица, То је просто формалност*² и сл.), или прилошким обликом *само* (уп. *Он је само статиста у том филму, Ја сам само посматрач* и сл.). Лексичко решење *само* остаје, међутим, као једини избор онда када се уместо неутралног саопштења „и ништа више“ има у виду информација квалификативног типа: „ништа боље, ништа значајније од Y “ (уп. *Зар би се она за њега удала? Па он је само приучени дактилограф, нема никакву стручну спрему* и сл.).

Вреди нагласити, с обзиром на принципски значај појаве, да и други језици покривају истом лексичком јединицом оба значења исказива нашим *само*: „ништа више до Y “ и „ништа боље, ништа значајније до Y “ (уп., примера ради, семантичке могућности енглеског израза *only*³). Ово друго, квалификативно значење је изразито прагматског карактера — оно се јавља тек под одређеним комуникативним условима, тј. тек онда када се називом Y именује неки друштвени статус који не ужива велики углед код датих учесника комуникације.

Изрази типа српскохрватског *по струци, формално, наизглед, de facto, у суштини, пореклом, у моралном погледу, у извесном смислу* и сл. дају податак о томе по ком се основу (с погледом на шта се) X потврђује као представник категорије Y (уп. *Он је по струци филозоф/пореклом сељачко дете/наизглед весела/у суштини патник* и сл.). Ограничавања која се употребом оваквих одредби намећу категоризовању неизбежно лишвају дато X могућности да му ико припише својство у сваком погледу репрезентативног, друкчије речено — прототипског представника категорије Y .

Као што је познато, назив *прототип* је резервисан за оно X које на максимално успешан начин егземплификује Y ⁴. Будући да тако елитно егземплификовање није редовна појава⁵, потребно је, бар

² Уместо *То је просто формалност* могло би се, додуше, рећи *То је проста формалност* или *То је пука формалност*. Попридевљавање именичког детерминатора уноси, додуше, извесну промену у семантичку оптику из које се сагледава категоризовање: уместо коментара „и ништа више“ под рефлектор пажње поставља се значење „нај-“, тј. максимална заступљеност онога што именује Y — в. нешто даље излагање о конструкцијама типа *пуки сиромах, гола истина, проста лаж* и сл.

³ Упечатљиву анализу тих могућности даје James D. McCawley у својој студији *Syntactic and logical arguments for semantic structures* (Three dimensions of linguistic theory, Osamu Fujimura, editor, Tokyo, 1973, 261–376) на стр. 311.

⁴ Развојни пут теорије о прототипима приказао је амерички лингвиста Talmy Givón у својој студији *Prototypes: Between Plato and Wittgenstein* (Noun classes and categorization: Proceedings of a symposium on categorization and noun classification, Eugene, Oregon, October 1983 [=Typological studies in language 7], ed. by Collete Craig, Amsterdam and Philadelphia 1986, 77–102).

⁵ И пингвин је, додуше, „птица“, али је то мање потпуно од, рецимо, врапца — нема способност летења. О примерима тога типа, заснивајући теорију о прототипима,

у неким приликама, извршену категоризацију осветлити с прототипске тачке гледишта, тј. уклонити евентуалност недоумице око тога да ли су се у *X* сустекле баш све репрезентативне одлике категорије *Y* или нису. То „рашчишћавање“ се постиже уношењем одговарајућих одредби у реченицу; њих бих ја условно назвала *прототипски усмереним одредбама категоризовања*.

Реченицу, на пример, *Он је аристократа* можемо проширити у њеном предикатском делу убацивањем придева *типичан*, или *ауентичан*, или *прави* уз општу именицу: *Он је типичан/ауентичан/прави аристократа*. Први придев сугерира својим присуством да су „њему“ својствени сви облици понашања који одликују прототипског представника појмовне категорије *аристократа*⁶, други да је посреди у сваком погледу веродостојан, непатворен примерак те категорије, а трећи да је „он“ у пуном смислу реч и то што смо именовали предикатом.

С овом неидентичном значењском устројеношћу наведених детерминатора усклађена је њихова дистрибуција у говорном ланцу. Дистрибуциону предност има *прави* (већ као домаћа реч, на супрот туђицама, али неоспорно и) због своје нешто неутралније семантике (карактеристично је, рецимо, да се не би рекло **Он је по пореклу типичан аристократа*, **Он је у опхођењу с људима ауентичан аристократа*, а каже се *Он је по пореклу прави аристократа*, *Он је у опхођењу с људима прави аристократа*).

Детерминација придевом *прави* има један прагматски аспект који заслужује сваку пажњу.

Напомињање да је тај и тај (та и та) у правом смислу реч и то што се за њега (њу) каже неминовно да је већу тежину реченом. Отуда оно категоризовање које би се иначе, захваљујући специфичном лексичком значењу дате именице, сводило на комплимент или погрду, постаје, са додатом напоменом, и зразитији комплимент/и зразитија погрда (уп. *Она је лепотица* са *Она је права лепотица*, односно *Ти си будала* са *Ти си права будала* и сл.). У осталим случајевима, кад лексичко значење опште именице не даје по себи непосредни повод за такво позитивно/негативно квалификовање поједица, израз *прави* не може бити сведен на пуко појачајно средство, већ дејствује као *прототипски детерминатор*, тј. као одредба помоћу које се сугерише да су се у датом

говорила је још 1973. године Eleanor H. Rosch у свом врло запаженом раду *On the internal structure of perceptual and semantic categories* (Cognitive development and the acquisition of language, ed. by Timothy E. Moore, New York 1973, 111–144)

⁶Уколико, међутим, уместо назива људског створа стоји друга каква општа именица (уп. *типичан неспоразум*, *типична хипохондрија* и сл.) нису, разуме се, у питању сви облици понашања, него сви видови испољавања онога што је именицом означено.

појединцу су стекла прототипска својства именоване врсте људи. Шта су кад „прототипска својства“, то, наравно, варира од случаја до случаја, зависно од именичке семантике, која, иначе, није по себи обележена (у јакобсоновском смислу термина) по прототипском критерију, него ту обележеност стиче тек у споју са *прави*, о чему сведочи чињеница да је могуће, на пример, рећи: *Он је мађионичар у чије је трикове врло лако проникнути, Он је лекар кога пацијенти не воле због осорног понашања, Она је мајка која је своју децу напустила, Он је мушкарац кога жене не привлаче*, а није могуће: **Он је прави мађионичар у чије је трикове врло лако проникнути, *Он је прави лекар кога пацијенти не воле због осорног понашања, *Она је права мајка која је своју децу напустила, *Он је прави мушкарац кога жене не привлаче* (зато што у прототипске особине мађионичара спада тако вешто извођење трикова да се искључује њихова лака сагледљивост, лекара — стрпљив, пажљив однос према болеснику, мајке — приврженост деци, а мушкараца — инстинктивно осећање заинтересованости за женски пол). Прагматски проблем на који бих овде желела да укажем тиче се *неједнаког ефекта* оваквог „прототипизовања“ опште именице помоћу одредбе *прави*. Казати, наиме, за некога да је *прави мађионичар* значи нагласити: човек није у својој мађионичарској струци недоучен, нити је нека варалица, него је мајстор свог заната. Изјава да је тај и тај *прави лекар* такође се поима као позитиван квалификатив, али не само у стручном, него и у моралном погледу. Поготову је жена за коју се тврди да је *права мајка* том изјавом позитивно оквалификована с моралне тачке гледишта. А *прави мушкарац*? Стоји факат да већина представника српскохрватског језика и такву изјаву прима као позитиван квалификатив, чак, у ствари, као велики комплимент за „њега“, због тога што је тиме речено да се „он“ понаша на типично мушки начин, а такво понашање импонује⁷. С друге стране, одговарајућа конструкција *права жена*, за те исте говорне представнике, нема ни приближно тако позитивну конотацију⁸.

⁷ Људима, не само у овој нашој, балканској средини, већ свугде у свету, одважност по правилу веома импонује, а управо за ту врлину влада уверење да неизбежно краси „правог“ мушкараца. Недавно сам, посредством мр Смилке Стојановић са Одсека за англистику Филолошког факултета у Београду (којој и овом приликом најтоплије захваљујем на помоћи!), добила одговоре од неких иностраних информатора (једне Американке, једне Енглескиње, једног Немца и једног Кинеза) на питање: „*Illma je za Vas прави мушкарац?*“ Карактеристично је да сва четири одговора садрже податак о одважности као битно присутној врлини. Очигледно, постоје таква људска својства за које се мање више свуда сагласно сматра да својим присуством квалификују појединца мушког пола у смислу „прави мушкарац“. С друге стране, списак тих елитно мушких својстава ипак је у многим детаљима варијабилан, зависан, наиме, како од индивидуалног културно-социјалног профила дате средине, тако и од личних искустава и предрасуда, па чак и од тренутног расположења анкетиране особе према мушком роду. Све те околности под којима се широм света саставља овај списак завређују минуциозно научно истраживање.

⁸ На то указује анкета коју сам спровела. Међутим, да би се добила максимално

Та неједнакост ефекта „прототипизовања“ општих именица помоћу одредбе *прави* (и њој примерених превода еквивалената из других језика) заслужује да буде једног дана најсвестраније разматрана уз укључивање што бројнијег лексичког материјала⁹. Подаци који би се сакупили истраживањем на тој страни допринели би у осетној мери како унапређивању опште семантичке теорије, тако и повишавању наших сазнања о когнитивним процесима. Што се, пак, конкретно тиче семантичке интерпретације израза *прави мушкарац/права жена*, тај досад неуочен (а кад је реч о друштвеном вредновању полова и те како индикативан) проблем спада, у ствари, у област социолингвистике; на представницима те дисциплине је да га дубље сагледају и подробно протумаче.

Има случајева кад оно о чему општи назив саопштава није оличено на врхунски начин у датоме својим особинама, него степеном своје заступљености. Одредба *прави*, будући да истиче оно прво, није подесна за истицање овог другог, па стога, кад је ово друго посредни, „на сцену“ ступају, у функцији одговарајуће ознаке, посебни одредбени изрази, уско специјализовани за спајање само с једним одређеним лексичким типом именице. Тако се, рецимо, каже *ОВЕЈАНИ лопов*, *ПРЕСНА лаж*, *СУШТА истина*, *ПУКА сиротица* кад се жели нагласити да је посредни „нај-“ *лопов*, „нај-“ *сиротица*, „нај-“ *истина*, „нај-“ *лаж*¹⁰; тако се додавањем одредбе *рођени* неком датом родбинском називу (*рођена мајка*, *рођена сестра* и сл.) однос који тај назив изражава проглашава максимално заступљеним (понекад само из разлога емфазе, а понекад и ради контраста са оним што саопштава неки од израза типа *помајка*, *полусестра*, *сестра од тетке* и сл.). Управо се у непосредном контакту са том (у интензи-

верна слика стана ствари, анкету би требало поновити на такав начин да њоме буду обухваћени што различитији и што бројнији друштвени слојеви говорних представника српскохрватског језика (пored осталог и кругови декларисаних феминисткиња).

⁹ На овом месту умесно је приметити следеће: догађа се да лексичког израза са значењем „прави“ буде ускраћена могућност обављања интензификаторске функције уз поједине именице овог типа, а зашто — то тек треба испитати. *Anna Wierzbicka*, на пример (у своме раду *The Semantics of Grammar*, Amsterdam/Philadelphia 1988, на стр. 497), подсећа на чињеницу како је запажено да се у енглеском може рећи *He is a real male* 'Он је прави мушкарац', а не може *He is a real poor* 'Он је прави бедник', али задовољавајуће објашњење тога феномена још увек није дато.

¹⁰ Одредба *овејани* је уско специјализована за спој с именицама које означавају „негативна“; може се, дакле, рећи не само *овејани лопов*, него и *овејани хохштаплер*, *овејани криминалац* и сл. Одредба *пуки* је спојива са *сиротица*, *сиромаш*, *сиротиња* (па и са појединим називима сасвим другачије семантике — ул., рецимо, *пука формалност*, *пука измишљотина*), али није са *богаташ*; кад *богаташа* желимо значењски појачати у смислу „нај-“, бирамо израз *трули*: *трули богаташ*. С друге стране, то што исказују *сушта* и *пресна* у спојевима *сушта истина* и *пресна лаж* може бити исказано и помоћу оваквих лексичких решења: *жива истина*, *гола истина*, *гола лаж*, *чиста лаж*. По којим се критеријумима одлучујемо за избор баш те и те лексичке јединице у овом или оном конкретном случају, то је проблем за себе чијем је решавању немогуће приступити пре него што буде подвргнут минуциозној значењској анализи сав лексички материјал који да је повода за постављање таквог проблема пред науку.

фикаторском смислу семантизованом) одредбом *рођени* најпечатљивије сагледава квалификативни карактер оне детерминације која стоји у надлежности придева *прави*: *не би га препознала ни РОЂЕНА МАЈКА/Она ни у ком погледу није ПРАВА МАЈКА, То ми је РОЂЕНА СЕСТРА/то је ПРАВА СЕСТРА — прискаче у помоћ кад год је потребно* и сл.

Док придев *прави* само казационално, онда кад лексичко значење именице којој је придодат томе погодује, сугерира својим присуством да именованог/именовану красе својства каква се само пожелети могу, придев *идеалан* то чини доследно, будући да је по себи, тј. као лексичка јединица, управо у том смислу семантизован.

Кад нам за некога/нешто кажу да је *идеалан/идеална/идеално*, схватамо да је реч о некоме/нешему препуном врлина, а којих конкретно — то није увек баш сасвим јасно због тога што се списак пожељних својстава саставља у зависности од индивидуалних критеријума (*идеална девојка* је за једног младића уздржана плавуша, а за другог распричана црнка; *идеалан саговорник*, по некима, мора умети пре свега да стрпљиво саслуша и с разумевањем подржи речено, а по другима — да подстицајно делује изношењем конструктивних противаргумената...). Једном речју, придев *идеалан* ставља у жижу пажње с а о б р а з н о с т с а ж е љ а м а, а жеље су, зна се, субјективне, па према томе већ у принципу варијабилне категорије (отуда у извесним приликама и потреба за постављањем питања типа *Шта је за Вас идеалан муж?*).

Придеви *нормалан, природан, стандардан, просечан, обичан* разликују се од придева *идеалан* по томе што не наглашавају саобразност са оним што је п о ж е љ н о (као најуспелије, врхунско), већ са оним што је (на основу искуства) п о з н а т о (као најчешће заступљено, свакидашње, ничим посебно, у сваком погледу средње).

Одредбама *нормалан, природан, стандардан*¹¹ прецизира се, наиме, да је дати примерак именоване појмовне категорије устројен на уобичајен начин, а то значи у пуном сагласју с а п р и р о д н и м з а к о н и м а — одредба *нормалан и природан* (уп. *Он је дотле био потпуно нормалан човек, То је природно понашање под стресом* и сл.), односно с а в а ж е њ и м м е р и л и м а и л и п р о п и с и м а — одредба *стандардан* (уп. *Она је стандардни представник ове наше спортске дисциплине*¹²).

¹¹Одговарајуће придеве рускога језика (*нормальный, обычный, естественный* и сл.) Е. М. Вольф назива придевима „нормативног квалитета“, умесно наглашавајући да за такве придеве „точной отчета . . . является типовая для данного лица или для данного социума 'нормативная' . . . ситуация („как всегда“, „как все“, „как и в других случаях“ и т.п.)“ (Е. М. Вольф, *Грамматика и семантика прилагательного. На материале иберо-романских языках*, Москва 1978, на стр. 61).

¹²Овај је пример преузет из једне радио емисије о спорту, а остали који се у овом раду наводе из разговора београдских интелектуалаца.

Израз *просечан*, с друге стране, употребиће се онда кад треба ставити до знања да је особа о којој се ради (то о чему се ради) у сваком погледу с р е д њ а (с р е д њ е) (уп. *Он је, за разлику од своје сестре, просечан студент, То су просечне зараде* и сл.), а *обичан* кад је посредни сасвим свакидашњи, ни по чему посебан примерак именованог (*То је обичан пас, не бој се, То је била обична љубазност с њене стране* и сл.).

Обичност није нешто што људима импонује. Отуда се одредба *обичан* поставља уз именицу са значењем занимања које није на некој великојцени уколико постоји жеља да њено помињање буде праћено призвучком омаловажавања: *Он није никакав судија, он је обичан књиговођа* и сл. (карактеристично је да се наведени пример не би могао прекројити тако да гласи: **Он није никакав књиговођа, он је обичан судија*; „судија“ је, наиме, занимање од угледа¹³ и стога неподатно омаловажавању).

При изрицању погрдних назива типа *идиот, будала* и сл. додавањем атрибута *обичан* именици (*Ти си обична будала, Он је обичан идиот* и сл.) наглашава се презир према ономе на кога се погрда односи.

Све досад разматране одредбе својим присуством уз општи назив *У* истичу, на овај или онај начин, једно исто: да дати појединац *X* је с т е оно што саопштава *У*. Понекад, међутим, треба истаћи баш супротно: да *X* н и је *У*. У српскохрватском се за детерминацију категоризовања у том негативном смислу искоришћавају изрази *лажни* и *квази*: *Он је лажни пророк, Она је квази научник* и сл.

Општи називи који именују човека по некој карактеристичној личној особини (*лепотница, лажов* и сл.) или својственој му делатности (*лопов, куварница* и сл.) добијају уз себе квалификативне и квантификативне одредбе које на први поглед могу изгледати истоврсне с одредбама категоризовања, мада то никако нису. Њихова улога, наиме, није да открију како се именована појмовна категорија *У* оличава у појединцу *X*, већ да ближе одреде особину, односно делатност по којој је томе *X* придодат назив *У*, што недвосмислено потврђује трансформациони тест: *Она је изузетна ле-*

¹³у језицима се искоришћавају не само лексичка него и граматичка средства за исказивање угледа које неко дато занимање ужива у друштву. Језици са чланом, на пример, испуштањем/задржавањем члана сигнализују кад је шта посредни — помињањем датог занимања без евалуативне нијансе/са том нијансом (ближе податке о тој појави даје Jeff Harlig у раду *ONE little word that does so much*, Chicago Linguistic Society 22, Part 2, Chicago Illinois 1986, на стр. 98–99). У својству својеврсне ознаке омаловажавања, одредба *обичан* може да се споји с именицом без обзира у којој се синтаксичкој позицији ова налазила — предикатској или адноминалној. Кад треба, међутим, нагласити оно супротно — високи углед датог занимања, појављује се као одговарајућа ознака израз *један*, али је њему доступна само веза с адноминално употребљеном именицом (*Сину једног официра се то не приличи, Кад се према једном лекару тако понашају, шта тек очекује ковача или путара* и сл.), никад с оном којој припада улога реченичног предиката. Напомињем да цео тај проблем исказивања позитивне/негативне евалуације занимања у језицима и без члана и са чланом (посебно оних који су лоцирани на балканском терену!) тек треба пажљиво, свестрано размотрити, укључујући при том обавезно компаративну перспективу сагледавања факата.

потица → Она је ИЗУЗЕТНО ЛЕПА, Он је ситан лопов → Он КРАДЕ „НА СИТНО“, Она је добра куварица → Она ДОБРО КУВА, Он је велики лажов → Он МНОГО ЛАЖЕ и сл.

Проблем за себе представља однос „обичних“ квалификатива типа *добар, одличан, изврстан* према „прототипској“ одредби *прави*. Пада у очи да уобличавање те релације варира зависно од лексичког значења именице која се детерминише. *Добра мајка* и *права мајка* су у значењском погледу веома блиски искази — у оба случаја придев сигнализује успелост јединке *X* у улози мајке, али сваки од њих намеће својом семантиком сагледавање те успелости из друкчије перспективе: *Она је добра мајка* = „Она ДОБРО ОБАВЉА све оно што треба да обавља неко на кога се примењује назив мајка“/*Она је права мајка* = „Она НА ПРИМЕРЕН НАЧИН ЕГЗЕМПЛИФИКУЈЕ оно људско биће на које примењујемо назив мајка“. Семантичка дистанца између исказа *добар лекар* и *прави лекар* је, међутим, знатно већа, утолико што први исказ саопштава само да је посредни д о б а р с т р у ч њ а к, док други, уз стручну, укључује и моралну (људску) компоненту при давању позитивне оцене. Остаје, дакле, да се и на тој страни предузму што опсежнија и продубљенија истраживања ради обогаћивања наших лексиколошких, синтаксичких и општелингвистичких знања.

S u m m a r y

Milka Ivić

ON THE DETERMINERS OF CATEGORIZATION

The autor applies the term *determiners of categorization* to lexicogrammatical devices which make the categorization meaning denoted by sentences of the *X is Y* type more precise in the sense that they help providing answers to the following questions: is *X* anything else but *Y* /in all respects *Y*/ a prototypical representative of *Y*? Illustrating her observations by Serbo-croatian language data, she draws attention to various problems of wider theoretical interest (among others to the fact that relevant differences in connotation may occur in cases when the categorization determiner 'real' is being replaced by the qualitative determiner 'good').

MACIEJ GROCHOWSKI
(Warsaw)

HYPERONYMS AND QUOTATIONS AS COMPONENTS OF DEFINITIONS

1.1. It is assumed that basic and also the most adequate way of meaning explanation of lexical units consists in their defining. The notion of definition can be used in its broader or narrower sense. It is possible to treat each semantic characteristic of a given lexical unit as its definition in the broader sense of the term. However, if one wants a definition to be precise, exhaustive and methodologically correct then it should be subjected to stronger conditions.

First of all, it is necessary to define meaning of lexical units by means of the semantic metalanguage whose vocabulary is a part of a natural language and is composed of semantically prime and hence indefinable expressions. Moreover, it is assumed that internal structure of an ideal definition satisfies the following conditions:

(a) Definiens is a sequence of lexical units belonging to the above-mentioned vocabulary of the semantic metalanguage. The units are connected according to the grammatical rules of the language to which they belong.

Definiens is a sequence synonymuos to definiendum and it is possible to justify the truthfulness of such a hypothesis.

(c) Definition presents semantic relations between the unit to be explained and the other ones used in a given definiens. Semantic relations are warranted by virtue of conventions of a given natural language as a system of signs. Hence an ideal definition presents exclusively conventional interdependences between lexical units.

1.2. By semantic conventions I mean an interdependence between the meanings of natural language expressions, belonging to the language system and thus known to the same degree to all the native users of the language. The interdependence is based on the fact that each user of the language is willing to use expressions A and B in such a way that they will not be contradictory to each other. The willingness of such an application of language expressions

is due to the fact that each user of a language knows that all the others are willing to use the same expressions in a not contradictory way too and that they will do it in order to understand each other. Thus each user of English knows that there are, inter alia, the following interdependences between the expressions *a widow* and *a woman*, *a dachshund* and *a dog*, *to chop* and *to divide*: if somebody is a widow, then she is a woman, if something is a dachshund, then it is a dog, if somebody chops something with something, then he divides it into parts. Hence, each user of English is willing to use the expressions *a widow*, *a dachshund* and *to chop* in such a way that they would be not contradictory with the interdependences mentioned above.

My preliminary concept of semantic convention was presented in detail in one of the earlier works (cf. Grochowski 1988a).

1.3. On the basis of the accepted assumptions one can say that adequate definitions ought to be such tautological formulae in which the shapes of definiendum and definiens are not identical. In other words, definitions ought to be necessarily true sentences, that is, analytic ones. Consequently, as a result of denying such definitions self-contradictory sentences ought to arise.

An ideal definition satisfies the so-called postulate of substitution, that is to say, it is possible to replace a given lexical unit by its definiens in any context without violation of its correctness and without any change in its meaning.

If a given definition satisfies all the above-mentioned conditions, then it can be called an objective complete one. A lexical unit having a function of definiendum in the objective definition, as opposed to the metalinguistic one, is treated as an extralinguistic object, not a language expression.

2. On the basis of preliminary semantic analysis of the chosen lexical units belonging to different classes one can state without difficulty that only a certain subset of lexical units is describable by means of the objective complete definitions. There are probably at least four main reasons of this fact.

Firstly, it is very difficult in many cases to justify truthfulness of hypotheses that relation of synonymy between the units, which are defined, and the sequences of the order units does occur.

Secondly, there are difficulties in finding out a clear boundary line between semantic and extralinguistic conventions and consequently between the meanings of language objects and states of affairs denoted by them.

Thirdly, in natural languages there are lexical units whose meanings are cognizable not only on the basis of intralinguistic conventions but also as a result of a contact between expressions and extralinguistic object or states of affairs. This point will be considered below.

Fourthly, in each natural language meaningless lexical units surely exist, that is units not having a communicative function in utterances. Therefore it is natural that one cannot ascribe any semantic representation to the units and thus they are describable only in accordance with pragmatic or grammatical conventions. The question of meaningless units was considered in one of my earlier works (cf. Grochowski 1990).

Since objective complete definitions can be applied to semantic descriptions only in a limited scope it is inevitable to employ also other methods to explain meanings of lexical units. Farther on I present a few other types of definitions.

3.1. It appears that there are at least two relevant premises apart from the considered ones up to here which one should take into account when one makes inquiries about adequate ways of defining.

Firstly, there is relation of hyponymy between each meaningful lexical unit and at least one of the other lexical units. This follows from the statement that one can find out hyperonyms of the all meaningful units except the semantically prime ones. Hyperonyms are useful for forming objective partial definitions.

Secondly, there is a possibility of presenting the most typical, or at least adequate, ways of using each lexical unit. Such a presentation can consist in quotation of a given unit in its verbal context or in ascription of a unit to a given object.

3.2. The first premise requires no additional comments. The essential difference between the objective complete definition and the objective partial one consists in lack of relation of synonymy in the partial definition. Therefore it does not satisfy the postulate of substitution.

On the basis of second premise one can form, among others, such a metalinguistic definition that has an analogous function to a postulational definition known in formal logic (cf. Ajdukiewicz 1974: 79–82; 1985: II, 231–232). It will be called here a metalinguistic postulational definition. A procedure of explanation by means of such a definition is limited to referring to the unit x to be explained, for example an ambiguous one, the following descriptions: 1. expression having the meaning a when is used in the following exemplary sentences, 2. expression having the meaning b when is used in the following exemplary sentences. After that appropriate sentences are quoted.

Descriptions of that kind are mentioned by A. Bogusławski (1988: 70, 144) among the types of dictionary semantic informations which he proposed. In "Syntax of polypredicative expressions" (cf. Grochowski 1984) I applied the method under consideration to the semantic analysis of some conjunctions and prepositions (without using the above-mentioned terminology).

The metalinguistic postulational definition has on the one hand the least force of explanation but on the other hand it warrants truthfulness of the

description. It can be applied exclusively when the investigator is not able to explain a given unit even by means of its hyperonyms. Situations of that kind are not only theoretically possible but also practically unavoidable when one tries to define, for example, some interjections or particles.

3.3. On the basis of the second premise of semantic descriptions one can form also ostensive definitions, called iconographic ones. The procedure of defining by means of them consists in pointing to a certain object or state of affairs (or their picture) and referring to it, for example, the following verbal formulae: "This is x." or "When people see (hear, ...) things (events) like these they can say: this is x." In place of x one should use such a lexical unit that can be truthfully said about a given object or event. For example, I point at the window or a something green or somebody's cough at the moment and I say: "when people see (hear) things (events) like these they can say: this is a window (green, a cough)".

Ostensive definitions can be applied only to description of units denoting objects and states of affairs which are perceptible by means of one's senses.

The idea of the ostensive definitions is realized in some semantic works (cf. Wierzbicka 1985) and dictionaries (cf. Bogusławski 1983, Bondy-Lempicka, Arct 1957, Hornby 1974, Larousse 1917, Longman 1978) in such a way that pictures of objects are presented with captions under them. They can serve practically as an invaluable help in recognition of typical objects denoted by some lexical units and they are useful especially for people learning a foreign language. However, it is impossible to identify the pictures of objects with semantic representation of the lexical units under consideration.

3.4. The concept of ostensive definitions is based on the assumption that people become acquainted with some notions as a result of a contact between their shapes and appropriate objects and states of affairs. This is why a possibility to ascribe truthfully definite expression to object of a definite type exists. This follows from language conventions of reference, that is to say, from interdependences between language expressions and extralinguistic objects which belong to the language system and thus are known to the users of the language. A false sentence arises as a result of behaviour incompatible with language convention of reference. If someone uses, for example, the expression *an elephant* in order to ascribe it to a lamp then he behaves himself out of accord with such a convention.

The notion of language conventions of reference was explained in one of my earlier papers and in this connection it will not be considered here (cf. Grochowski 1988a).

4.1. On the basis of the previous analysis of ostensive definitions and also of preliminary accessible knowledge of the semantic system of natural languages it is possible to formulate the hypothesis that there are no lexical units that one should describe by means of ostensive definition but cannot

describe in any other way. It seems to me that it is possible and in many cases even necessary to combine the concept of ostensive definitions with the method of explaining by means of hyperonyms. In this connection objective definitions containing quotation of the unit to be explained are considered farther on. In these situations the units are used in the material supposition.

If one wants to assign a semantic representation of a given unit it is matter of course that, as a rule, one tries to form its objective complete definition which satisfies the conditions mentioned at the beginning of the paper. If the unit to be explained refers to a commonly known object or state of affairs then very often investigators make efforts to present all the typical features of the object or state of affairs denoted by the unit by means of definition. A definition of an extralinguistic object or a state of affairs known to somebody or at least imaginable does arise instead of semantic definition of lexical unit as a result of such an analysis. If one tries afterwards to eliminate all the components subsequent exclusively to the knowledge of extralinguistic reality from such a definition, then it appears that it is difficult to form a definition synonymous to a given unit on the basis of the set of undisputable semantic components of the unit. Hence, partial definitions in most cases arise.

Here are the following preliminary objective definitions of the units *a bed*, *a glass*, *X has a cough*, *an hour*:

Bed — it is a thing which was made for people in order that they can lie on it.

Glass — it is a thing which was made for people in order that they can drink something from it.

X has a cough — something happens in X's body and because of that X makes sounds.

Hour — it is a unit of time measure.

The idea of the last definition is taken from Bednarek's paper; cf. Bednarek 1990.

4.2. One can state without hesitation that the definitions proposed above contain hyperonyms of units which are explained and that the relation of synonymy is not communicated there. It is possible to justify the statements by the method of inquiring about contradiction.

Moreover, there is an additional argument for the fact that the relation of synonymy is not communicated in the definitions.

If someone wants to define the units which are semantically related but not synonymous to the explained ones, for example, such units as *a cough*, *a mug*, *X has a hiccup*, *a minute*, and if someone tries to eliminate from such definitions all the components subsequent to the knowledge of extralinguistic reality and to limit the scopes of the definitions to undisputable semantic components of the units, then it appears that the definitions formed in such

a way are probably identical to the above-presented ones. Such results of the analysis are not convincing. Non-contradictory sentences can be formed in order to prove this; compare for example:

This thing was made for people in order that they can lie on it but it is not a bed.

This thing was made for people in order that they can drink something from it but it is not a glass.

Something happens in X's body and because of that X makes sounds but X has not a cough.

It is a unit of time measure but it is not an hour.

Since people can communicate successfully with each other by means of the units under consideration and they do not use interchangeably the units making a given pair (because they would not be able to understand each other) one should reject the hypothesis that a relation of synonymy between the above-mentioned units does occur. If the idea concerning the possibility of combining semantic features and those which follow from knowledge of the world is rejected too, then one ought to consider two theoretically possible solutions of the problem.

The first one consists in acceptance of the opinion that units which have no full meaning but only partial ones exist in natural languages.

The second solution is grounded on the assumption that, apart from semantic conventions, other linguistic conventions exist which influence the understanding of some expressions and their truthfull application as well.

It seems that the first solution is intuitively unconvincing, though it was proposed in one of my earlier works (cf. Grochowski 1988b). Therefore only the second one will be taken into account here.

4.3. One should accept the assumption that language conventions of reference exist and that definite consequences which were earlier spoken about follow from it. On the basis of this assumption one can complete definitions of the notions, which are also ostensibly cognizable, by means of components containing the names of the appropriate notions, that is to say, the expressions used in the material supposition. Vicious circle does not arise since the definitions of the units are the objective ones. In this connection I propose the following preliminary objective definitions containing quotations for four lexical units which were defined above with the aid of their hyperonyms:

Bed — it is a thing which was made for people in order that they can lie on it and which can be spoken about "bed".

Glass — it is a thing which was made for people in order that they can drink something from it and which can be spoken about "glass".

X has a cough — something happens in X's body and because of that X makes sounds which can be spoken about "cough".

Hour — it is a unit of time measure called "hour".

In definitions of the above-presented type the relation of synonymy between definiens and definiendum does occur.

5.1. The application of the objective definitions containing quotation is not a new procedure of meaning explanation. It was applied in many semantic works, for example, by Wierzbicka (1972, 1991) for defining the names of months and days of week, the names of colours, the names of natural and cultural kinds, such as *dog* and *bread*, by Bogusławski (1988) for defining the names of human titles that is denominations conferred on people, such as *colonel*, *professor* or *dean*, by Bednarek (1990, 1991) for defining the names of measure units and numeral expressions, and also by me (cf. Grochowski 1988a, 1991) for defining some names of human artefacts and some names of sounds.

It is unforeseeable in advance without detailed empirical studies what can be a scope of application of the objective definitions containing quotation. Nevertheless, on the basis of the previous research one can state without hesitation that it is unavoidable to apply definitions of that type in semantics.

5.2. Remarks presented in the paper concerning several types of definitions which do not satisfy conditions of an ideal definition, namely the objective complete one, are treated exclusively as proposals belonging to the domain of methodology of lexical semantics. A possibility of application of such definitions to monolingual dictionaries requires separate examinations. They ought to be preceded by decisions concerning two general questions first of all.

Firstly, it is necessary to establish a general concept of meaning explanation in a given dictionary which ought to answer its purpose. One should assume that different rules are standing, for example, in scientific dictionary and in a popular one.

Secondly, for recognition of semantic system of a given natural language, not for lexicographic purpose, it is necessary to establish at first a register of foreseeable types of definitions and register of semantic classes of lexical units which can be explained by means of them.

REFERENCES

- Ajdukiewicz 1974: K. Ajdukiewicz, *Logika pragmatyczna*, Warszawa: PWN, second edition.
- Ajdukiewicz 1985: K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, vol. I, II, Warszawa: PWN, second edition.
- Bednarek 1990: A. Bednarek, O pojęciu jednostki miary. *Rozważania semantyczne*, *Studia Linguistica Polono-Jugoslavica VI* (in press).
- Bednarek 1991: A. Bednarek, *Pięć*. *Rozważania semantyczne*, *Zbornik Matice Srpske za filologiju i lingvistiku* (in press).
- Bogusławski 1983: A. Bogusławski, *Ilustrowany słownik rosyjsko-polski, polsko-rosyjski*, vol. I, II, Warszawa: Wiedza Powszechna.

- Bogusławski 1988: A. Bogusławski, *Język w słowniku. Desiderata semantyczne do wielkiego słownika polszczyzny*, Wrocław: Ossolineum.
- Bondy-Lempicka, Arct 1957: *Podręczny słownik języka polskiego*, eds. Z. Bondy-Lempicka, S. Arct, Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Grochowski 1984: M. Grochowski, *Składnia wyrażen polipredykatywnych*, (in:) *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, ed. Z. Topolińska, Warszawa: PWN, 213-299.
- Grochowski 1988a: M. Grochowski, *Les conventions sémantiques, les conventions référentielles et les explications des noms d'artefacts*, *Langages* 89, 39-50.
- Grochowski 1988b: M. Grochowski, *Podstawowe zasady definiowania wyrażen w słowniku jednojęzycznym*, (in:) *Wokół słownika współczesnego języka polskiego*, ed. W. Lubas, Wrocław: Ossolineum, 45-62.
- Grochowski 1990: M. Grochowski, *Mehrdeutige vs. bedeutungsleere Einheiten. Das Problem der Struktur lexikographischer Definitionen*, *Makedonski Jazik* (in press).
- Grochowski 1991: M. Grochowski, *Über eine semantische Beschreibungsmethode von Gehörperzeptionsausdrücken*, (in:) *Words are physicians for an ailing mind*, eds. M. Grochowski, D. Weiss, München: Verlag Otto Sagner (in press).
- Hornby 1974: A. S. Hornby, *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*, Oxford: Oxford University Press.
- Larousse 1917: *Larousse élémentaire illustré*, ed. C. Augé, P. Augé, Paris: Librairie Larousse.
- Longman 1978: *Longman Dictionary of Contemporary English*, ed. P. Procter, London: Longman.
- Wierzbicka 1972: A. Wierzbicka, *Semantic Primitives*, Frankfurt/M: Athenäum.
- Wierzbicka 1985: A. Wierzbicka, *Lexicography and Conceptual Analysis*, Ann Arbor: Karoma Publishers, Inc.
- Wierzbicka 1991: A. Wierzbicka, *Ostensive definitions and verbal definitions: Innate conceptual primitives and the acquisition of concepts*, (in:) *Words are physicians for an ailing mind*, eds. M. Grochowski, D. Weiss, München: Verlag Otto Sagner (in press).

Резиме

Mahej Grochowski

ХИПЕРОНИМИ И НАВОЂЕЊЕ КАО КОМПОНЕНТЕ ДЕФИНИЦИЈА

Аутор у овом чланку образлаже тезу да се помоћу синонимичних дефиниција не могу објаснити значења свих врста лексичких јединица. На основу претпоставки (а) да свака лексичка јединица која нешто значи представља хипоним бар једне друге јединице и (б) да постоји могућност презентације адекватног начина употребе сваке јединице (путем њеног навођења или одређивања њене денотације), аутор разликује следеће типове дефиниција: (1) парцијалне предметне, (2) метајезичке помоћу постулата, (3) остензивне (иконографске) и (4) предметне уз навођење. Он, даље, указује на потребу увођења предметних дефиниција које садрже како хипероним лексичке јединице која се дефинише, тако и њу саму, а онда утврђује унутрашњу структуру и принципе грађења таквих дефиниција.

ИРЕНА ГРИЦКАТ
(Београд)

О ПРЕВОДИМА ЛЕОПОЛДОВИХ ПРИВИЛЕГИЈА

I

Привилегије и тзв. Извод из њих

У обележавање значајног историјског догађаја, Велике сеобе Срба, филолошка наука може да се укључи на одговарајући начин: између осталог, да ближе разгледа како су тадашње позиве за насељавање и подарене од аустријске власти привилегије Срби преводили на свој језик. Из ове опширне теме издвајају се овде неки сегменти. Индикативне су извесне појединости из тог раздобља — раздобља језичког превирања у писму прве половине XVIII века, када су у српскословенску писменост настављали да се инфилтрирају говорни српски елементи, а, с друге стране, тада још у малој мери и књижевни руски језик, те су се, напореда с издвојеним и јасно прихваћеним рускословенским, оцртавали путеви према славеносрпском.

Историјска наука је свестрано обрадила велики број питања везаних за пресељење под патријархом Арсенијем III Чарнојевићем, као и за садржаје аката названих Привилегије и њихових допуна, које су Срби том приликом и касније добијали. Реч је о оним Привилегијама које је цар Леополд дао Србима 1690. г. (6. априла, 21. августа и 11. децембра), затим 1691. г. и 1695. г. Касније су их потврђивали одн. модификовали Јосиф I 1706. г., Карло VI 1713. и 1715. г. и Марија Терезија 1743. г., при чему је све било, у принципу, издавано трократно: преко Царске дворске канцеларије, Угарске дворске канцеларије и Дворског ратног савета.

Наша филологија се скоро уопште није бавила преводима ових аката. Ужим стручњацима је познат превод на рускословенски (додуше, ту стоји:

„на матерный славенш—сербскій“¹), који је 1745. г. био издат у бакрорезној техници². За ову прилику смо се упознали и са неким ранијим, недовршеним и неозваниченим преводима који су остали у рукопису: са примерком из 1732. г. у Музеју Српске православне цркве, Грујићева збирка бр. 182, и са два фрагмента из приближно 1734—1736. г. које је касније, у научне сврхе, штампао Димитрије Руварац, Архив за историју Српске православне карловачке митрополије год. I, Сремски Карловци, 1911, 86—90. У ова три примерка налази се на језичко стање које сведочи, у врло кратком временском распону, о различитим филолошким приступима при исписивању исте садржине.

Привилегије су биле 1690. г., као и после, конциповане и званично издаване на латинском³, тако да су их Срби преносили са тог језика. Ово би се и без упоређивања са оригиналом могло препознати по извесним синтаксичким латинизмима или невештим имитацијама и преобликовањима. Латински текст којим се наша историографија најчешће служила био је штампан 1743. г., и то је текст свих Леополдових састава и каснијих потврда. Исте године сви ти акти били су дефинитивно потврђени од стране Марије Терезије, а 6. марта 1744. г. званично су били упућени Србима и проглашени у Сремским Карловцима⁴. Следеће, 1745. године појавио се поменути, готово интегрални рускословенски превод који је израдио Павле Ненадовић (писар, звани Павле Ненадовић Млађи⁵). Тај је превод био отиснут и умножен трудом Христофора Жефаровића. Уз привилегијалне текстове прављена је и врста резимеа, званог на латинском

¹ Овај придев појавио се још код Ђорђа Бранковића, који је њиме означио своје хронике. (Овде и даље занемарујемо проблеме око корена *слав—слов—* и око писања *срб—серб—*, јер је реч само о л е к с е м с к о м саставу сложеннице.) У титули српског митрополита термин се јавља 1720. г. Што се тиче тог термина као атрибута уз реч „језик“, о томе се говори даље. О самом термину, као и о синтагми „славеносрпски језик“, писали су Александар Младеновић, Александар Албин, И. Грицкат.

² У даљем раду смо се служили примерком који се чува у Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић“ у Београду, Р-229. Судећи по подацима код Г. Михаиловића, *Српска библиографија XVIII века*, Београд, 1964, 35—37, овај аутор се служио идентичним текстом. Такав је и примерак у Народној библиотеци СР Србије, С-IV—107.

³ О њима опширно и са фотографијама концепата и каснијих издања: Ј. Радонић и М. Костић, *Српске привилегије од 1690 до 1792*, Пос. изд. САН ССХХV, 1954. Информативна је, иако давнашња, студија Ст. Симеоновића—Чокића, *Српске привилегије — Угарска на прелому од феудализма ка апсолутизму*, зборник: Војводина II, Нови Сад, 1941, 48—85.

⁴ В., нпр., А. Форишковић, поглавље: *Привилегије Срба у Хабсбуршкој монархији 1740—1790*, у књизи: *Историја српског народа IV/1*, изд. Српска књижевна задруга, Београд, 1986, 260. и д.

⁵ Овај Павле Ненадовић је, осим тог великог труда, прерадио и превео заједно са Жефаровићем *Стематологију* Павла Ритера Витезовића. Наводи се да је састављао песме у пољском тринаестерцу. Себе је називао „шкољъ иногда Карловачкихъ Козачинскихъ ученикъ“, што се види на снимку Ненадовићевих стихова посвећених Жефаровићу: Г. Михаиловић, о. с., на стр. 27.

Extractus a у преводу Изводъ. Овај Извод, подељен на тачке, понављао је суштину Привилегија. Он је такође био публикован заједно са преведеним Привилегијама и представљао је званични документ.

Науци дуго није био познат латински текст Привилегија штампан још 1732. године. У њему су се налазили сви састави и њихове потврде, осим, разумљиво, потврда Марије Терезије; у своје време он је исто тако био званично оверен текст⁶. Између латинског издања из 1732. г. и каснијег латинског из 1743. г. постоје мале, скоро занемарљиве разлике. Радонић и Костић су у том смислу колационирали Леополдов прототекст од 20. августа 1691. г. и показали, на стр. 96. своје књиге, ситне неједнакости.

Сасвим је логично претпоставити, што ми овде чинимо, да су поменути покушаји превода из периода 1732—1736. г., досада скоро потпуно непознати или занемарени у науци, настајали у вези с појавом овог првог штампаног латинског издања. На рукописном примерку из Грујићеве збирке стоји, како је већ речено, година 1732; што се тиче два Руварчева одломка, поводом непотпуног рукописног Извода Руварац указује да се нашао у Протоколу о кореспонденцији митрополита Вићентија Јовановића од 1734. до 1736. године, и то одмах на другом месту, дакле, припадао би 1734. години, док за рукописни превод Инвитуторије цара Леополда од 6. априла 1690. г. он вели: „Навешћемо овде још и савремени превод позива цара Леополда ...“. Руварац не прецизира шта је то савремени превод, али је очигледно да га је нашао у истом временском опсегу Протокола.

Овде ћемо рукописе даље скраћивати: *Прив 1732*, *Изв 1734* и *Прив 1734—1736*. Жефаровићево издање обележаваће се са *Жеф*.

Прив 1732 представља уредно направљен превод, веран латинском оригиналу, само што није доведен до краја. Забележени су Висарион Павловић (епископ бачки) као налогодавац превођења и два лица као преводиоци. На последњем исписаном листу писар је извео насловну страну потврде Карла VI издате преко Дворског ратног савета, што би, иначе, било близу краја тадашње целине, па је ту даљи рад био прекинут. Непотпуни *Изв 1734* са мало измена понавља оно што се налази у претходно споменутом примерку, на текстуално одговарајућим местима, а језик је у обе ове реализације рускословенски са малим наносима руског и народног српског. *Прив 1734—1736* садржи знатно видљивије елементе понародњавања, што значи да се не поводи за преводом из 1732. г., већ представља нов, самосталан покушај.

Прив 1732, узимајући у обзир његову спољашњу дорађеност и сасвим чисто писмо, сведочи са доста вероватноће да је био намењен озваничењу, евентуално и штампању када се за то стекну потребни услови. Два следећа фрагмента као да су били неки нови концепти, можда замишљени по-

⁶ О томе: Ј. Радонић и М. Костић, о. с., посебно стр. 16—17. Такође: Г. Михаиловић, о. с. 18.

чеци будућних радних примерака неопходних за послове са локалним властима — а можда и започети подухвати са далекосежнијим претензијама. Међутим, треба имати у виду чињеницу која је ове раније иницијативе, очигледно, зауставила. Наиме, званични карактер могло је придати овом документу у преводу само остварење на стандардизованом рускословенском језику, чија је административна правоваљаност већ и 1732. године морала све више долазити до изражаја. Рускословенски је од 1726. г. био увођен у богослужбену и административну употребу на територији Карловачке митрополије, и од доласка Вићентија Јовановића за митрополита (1731. г.) то је питање било коначно решено. Не треба сметати с ума да су саме Привилегије биле, у суштини, текст црквено-административног карактера: Срби су дошли у крајеве Јужне Угарске под вођством свог патријарха, те је аустријски цар општио са њима преко њиховог духовног поглавара, посматрајући досељенике као одређени професионални ентитет⁷. Тако је Ненадовић—Жефаровићево остварење из 1745. године тек и постало дефинитивно озваничено, а оно што је 1732. године било скоро до краја урађено па прекинуто, није, како изгледа, добило потребну санкцију.

Да би се боље разумеле појединости у даљој језичкој анализи, треба још нешто рећи о томе како је био састављен Извод. Извод се делио на тачке, али те тачке нису произилазиле из скараћивања, препричавања формулација у интегралним Привилегијама, већ су, изузев понегде на почецима разних примерака, представљале комплетне реченице извађене из текстова Привилегија. Број тачака варира од једног до другог сачуваног примерка.

У *Прив 1732*, интегралном тексту, у делу који чини превод Леополдовога акта од 21. августа 1690. г., потврђеног преко Царске дворске канцеларије, неко је поред одговарајућих реченица на маргинама стављао, старинским писмом, ознаке „пункт“ и бројеве, редом од један до двадесет. У истој књизи на делу Леополдовога документа од 20. августа 1691. г., потврђеном преко Угарске дворске канцеларије, исти непознати покушава да даље маркира која реченица којем „пункту“ одговара, али греша, прецртава и не комплетира редослед тачака. Најзад, на крају Леополдовога акта од 4. марта 1695. г., такође потврђеног преко Угарске дворске канцеларије, уз један дужи пасус стоји обележје „пункт 31“. Из овога се види да је шема Извода 1732. године већ постојала. Прва је претпоставка, дакле, да је неко покушао да у преведеном потпуном тексту идентификује реченице које су одговарале том Изводу. Његова нумерација, од друге до двадесете тачке, иде истим редом као што иду реченице и у коначној верзији Извода, познатој нам по штампаном издању *Жеф*, само што се непрекидно разликује за размак од две тачке: то се догађа зато што је

⁷Уп.: Ј. Скерлић, *Српска књижевност у XVIII веку*, Београд, изд. 1923, 51.

у коначној верзији почетак подељен на три тачке (односе се на текст од 6. априла 1690. г.), док овде тога нема, и сав почетак је сажет у једну тачку. Обележје „пункт 31“ у *Прив 1732* стоји уз реченице које и у коначној верзији Извода носе тај број (без разликовања за две тачке).

Примерак *Изв 1734*, у издању Руварца, у свим тачкама од 2. надале скоро се дословно слаже, по преводилачким и граматичким детаљима, са оним формулацијама које су у *Прив 1732* обележене на маргинама као „пунктови“ 2. и даље. Овде су тачке доведене до 25, што значи до 27. по коначној верзији Извода. И *Изв 1734*, као и Извод уз *Жеф*, имају над овим целинама наслов да је Леополд то издао 1691. г., међутим, чињеница је да се овде садрже, као што је речено, делови из 1690. и из 1691. године.

Поводом овог примерка, *Изв 1734*, који је био познат Радонићу и Костићу, аутори студије су напоменули да је то само одломак, јер је, судећи по наслову, овде морало бити још тачака, које би се односиле и на потврде Јосифа I и Карла VI⁸. Додајмо још да Руварац спомиње како је тај примерак почела да исписује рука будућег митрополита Павла Ненадовића, а наставио га је неко други⁹.

Шта би требало да значи језичка подударност текста на одговарајућим местима интегралног *Прив 1732* и *Изв 1734* (непотпуног)? Очигледан је ту исти преводилачки рад. Међутим, Извод је за Србе морао бити прављен према постојећем латинском Екстракту, а не екстрахирањем из властитог, већ преведеног текста. Примерак *Прив 1732*, сачињен исте године када је први пут, колико се зна, штампан латински документ, највероватније и јесте наш најранији целовити превод (без завршетка). У уводном делу његовом стоји да је он направљен октобра 1732. г., а судећи по језичким и палеографским особеностима то је управо време стварања овог рукописа (није каснија репродукција). Са њега је, дакле, покушано „скидање“ Извода, наравно, према постојећој латинској шеми. Симптоматично је да се у *Прив 1732* негде после двадесете тачке, као што је споменуто, нумерација на маргинама мрси — а ни у *Изв 1734* нема више од двадесет пет тачака: недостају делови који одговарају Привилегији од 4. марта 1695. г., које ни комбинатор нагнут над *Прив 1732* није умео сасвим тачно да разреди по тачкама. — У коначној верзији Извода, како то видимо у издању уз *Жеф*, делови који у *Изв 1734* недостају фигурирају као т. 28—31.

Уз комплет *Жеф* из Универзитетске библиотеке, којим се овде служимо, прикључен је на крају, поред рускословенског Извода, такође и латински Екстракт. Оба садрже по 33 тачке и једнаки су по садржају. Њихове последње тачке, 32. и 33, односе се на потврду Дворског ратног савета и

⁸О. с. 8. Даље ће бити још нешто речи о нагађању поводом ове недовршености.

⁹Архив ..., 86.

Угарске дворске канцеларије, са овером Марије Терезије, чега у старијим примерцима није ни могло бити.

Историчари су испрва мислили да Извод уз *Жеџ* представља неки скраћени превод са латинског, пошто им је био познат једино латински оригинал од 51 тачке, а не од 33. Међутим, већ само заглавље дужег латинског Екстракта, сачуваног у Карловачком архиву и објављеног као сл. 7. при крају књиге Радонића и Костића, показује битне разлике у поређењу са заглављем латинског Екстракта од 33 тачке. Иако се у оба заглавља спомиње 1743. година као година издавања, разликују се и вињете и поједине речи у уводној формулацији, а још су битније следеће разлике. За Павла Ненадовића се у краћем примерку каже (у падежу): ... *Episcopum Carlostadiensem et Patriarchalem Vicarium Generalem*, а у дужем: ... *Episcopum tunc [= тада] Carlostadiensem, jam nunc [= а сада] Archi-Episcopum et Metropolitanam* ... — титула коју је Ненадовић стекао 12. VII 1749. г. Сличну индицију о каснијем састављању дуже верзије Екстракта видимо и код титулисања Јована Георгијевића. Из тога следи да Извод од 33 тачке уз *Жеџ* не значи скраћивање да т о г Екстракта од 51 тачке. Ово се недвосмислено поткрепљује чињеницом да се појављује и латинска верзија такође од 33 тачке¹⁰.

Али све то, разумљиво, не искључује постојање још неких верзија, које су засад непознате, као што је дуго била непозната и латинска верзија од 33 тачке. Може се помишљати на неку латинску верзију Екстракта, ранију од ове која се налази на слици код Радонића и Костића, друкчију од ње, а такође дужу. На овакву хипотезу наводе следеће чињенице. У насловима краћег (33 тачке) Извода, рускословенског и уз њега прикљученог латинског уз *Жеџ* (тачно као и у наслову постојећег дужег латинског), спомињу се потврде дате од стране Јосифа 1706. г. и Карла 1713. и 1715. г.; у Руварчевом *Изв 1734* стоји на почетку то исто, само без 1715 (да ли је и ово неки удаљенији хронолошки симптом?) — али у самим текстовима од 33 тачке свих таквих потврда нема; Марија Терезија ту спомиње само потврду свога стрица из 1706. г. Као да у тако састављеним Изводима нешто није било до краја дорађено.

Све ово очекује даље истраживање.

¹⁰ Још ћемо напоменути да је на крају Жефаровићевог предговора („епистоле“) за целину превода Привилегија написано: „въ переводѣ ... трѣдилсѧ Павелѣ Ненадовичѣ патриаршескїи писарѣ ...“, док у уводу испред преведеног Извода пише: „преведенъ с латинскаго языка Павломъ Ненадовичемъ и н о г д а патриаршимъ(ъ) писаромъ“.

Занимљива је следећа појединост. У Леополдовом Позиву од 6. IV 1690. г., на латинском, који се чита потврђен од стране Јосифа I, прецртана је реч *omnibus* у „*promittimus ... inprimis omnibus Religionis suae* ...“ = обећавамо ... најпре свима [права властите вероисповести] (Радонић и Костић, о. с. 27, бел. под текстом). Исто је тако нечијом руком прецртана реч *omnibus* у одговарајућем делу латинског Екстракта од 33 тачке. Међутим, Извод у преводу на рускословенски из 1745. г. на том месту чува реч *всѣмъ*.

II

Филолошка запажања

Упознаћемо се са појединостима језичког израза у *Прив 1732*, *Изв 1734* и *Прив 1734—1736*, додуше само провизорно, јер би систематско разгледање захтевало веома опсежну студију. Ту се налазе сведочанства из епохе потраге за савременијим књижевним језиком код Срба. Језик *Жеф* је мање значајан за анализу, пошто је то рускословенски, у довољној мери стандардизован. У њему су занимљивији елементи који осликавају начин како су се преводиле лексичке и синтаксичке специфичности са латинског, па ће једино о томе и бити нешто више говора. Делови из *Жеф*, иначе, служе овде као компаративни ослонци: на тај начин се рељефније приказује књижевнојезички пут који се једним делом улио у прихваћени на српском земљишту рускословенски, али другим делом није. Уједно се у понечем допуњује и представа о самом рускословенском. Пошто имамо одговарајућа места у латинским оригиналима¹¹, наводимо и њих тамо где за то постоји филолошки интерес.

Пореде се:

1. *Прив 1732* — *Жеф*: а) почетне формуле и б) Леополдова Инвитаорија и Јосифове и Карлове потврде Леополдових аката од 6. априла и 21. августа 1690. г., издате преко Царске дворске канцеларије (стр. 2—7 у *Жеф*, без потврде Марије Терезије).

2. *Прив 1732* — *Изв 1734*: реченице са „пунктовима“ 2. и 3. на маргинама у *Прив 1732* и тачке 2. и 3. у *Изв 1734*.

3. *Изв 1734* — Извод уз *Жеф* (у целости).

4. *Прив 1734—1736* — *Жеф*: публиковани део Привилегија код Руварца, тј. Леополдов позив од 6. априла 1690. г., издат преко Царске дворске канцеларије, и одговарајући део у *Жеф*¹².

Поређења представљају само немногбројне узорке. Примери се увек стављају оним редом како су њихови извори сада наведени, а тако се наводе и у насловима одељака који следе¹³.

¹¹Радонић и Костић, о. с. за Привилегије, примерак Универзитетске библиотеке за Извод.

¹²Поређења под 1. и 4. дају се да би се стекла приближна слика — у чему *Прив 1732* и *Прив 1734—1736* одударају од мање—више стандардизованог рускословенског (представник је *Жеф*), и то на међусобно неједнаке начине. Поређење под 2. доказује преписивање *Изв 1734* са *Прив 1732*. Поређење под 3. је вршено комплетно, премаду су приказиване само пробране карактеристичне разлике, па су и тиме истакнута обележја разгледаних текстова.

Пошто је *Изв 1734* врло близак препис одговарајућих делова у *Прив 1732*, а Леополдова Привилегија од 21. августа 1690. г. се налази и у поређењима под 1. и, делом, у Изводима, то се упоређени фрагменти у нашим првим трима тачкама овог одељака донекле поклапају. Међутим, компарације макар и исте грађе али сваки пут у оквирима других целина дају могућност за различите врсте закључака.

¹³Руварчево издање из 1911. г. *Изв 1734* и *Прив 1734—1736* не смемо сматрати

1. *Прив 1732* — *Жеф*.

а) Привілегиі [Привилегіи] чрезъ блаженнопочившыа [блаженныа] Імператоры Лешполда и [и Ѡ] Іосифа ... такожде ... Карола Шестагѡ [и Карола Шестагѡ] ... средствомъ Вышнійа канцеларіи дворныя тайнѣшійа [Высокійа канцелларіи дворовнѣтреннѣшійа] ... Далѣе, у *Прив 1732*: Ѡ латинскагѡ діалекта на славеносербскій языкъ книжный, тианіемъ и настоятелнымъ повелѣніемъ ... Господина Висаріѡна Павловича ... чрезъ Господина словеснѣйшагѡ, и въ языцѣ латінославенскомъ искѣснѣйшагѡ, Господина Матѡеа Еленека, бывшагѡ ректора Петроварадинскія Рождествобогородичныя школы латінославенскія и чрезъ въ словенскомъ языцѣ во исправленіи сотрѣждающагѡся Господина Авраама Іѡанновича протопресвѣтера петроварадинскагѡ тояжде школы Інспектора преведошася лѣта господня 1732 мѣсеца Октомврія въ Петроварадинѣ — у *Жеф* податак о превѡжену: въ преводѣ Привилегіи напредслѣдѣющихъ(ъ) Ѡ латинскагѡ діалекта на матерный славен—сербскій языкъ трѣдилсѡ Павелъ Ненадовичъ патріаршескій писаръ, иже и проситъ смиреннѡ высокѡпочтеннагѡ читателѡ в' неисправныхъ(ъ) не ѡсѣдити, но исправити своимъ искѣствомъ, и егѡ трѣди себѣ в' слѣжѡхъ пріати. Ова реченица коју је саставио Ненадовић стоји у својеврсном постскриптуму на крају Предговора *Жеф*, те по на писарске клише из прошлих векова. Сличну формулацију о томе да читалац треба да буде благонаклон према састављачу има и сам Жефаровић¹⁴.

б) благознаменитыя примѣры — израднѡ доказателства; благополѣчїе и возрастъ — ѡтишїе и прирастѣнїе; извѣстными доводами — живими проказанїями; ѡндѣ сѣщемъ — тамѡ бывшемъ; помощь сотворше — съпотрѣждьшесѡ; посѣтоваша — воздихахъ; тврѣнство попрати — тврѣнство утѣснити; ѡзнаменѣемъ — вѣдомо творимъ; почтенный — честный; немедленно — в'скорѣ; у народѡвъ ѡныхъ(ъ) странѣ — междѣ народы тѣхъ странѣ.

У *Прив 1732* стоји: совершити бѣдѣтъ, чему у *Жеф* одговара друкчија конструкција; на ово скрећемо пажњу с тим што ће се далѣ таква појава посебно прокоментарисати.

сасвим верним оригиналу, али примере из њега дајемо онако како су штампани. Главна недоумица тиче се полугласника: да ли је у рукописима увек било ѣ тамо где оно (или неки знак између ѣ и ѣ) стоји код Руварца? Одсуство полугласника на сугланичким завршенима свакако значи пајерак или крај речи с титулом. У свим случајевима стављамо ѣ на етимолошким местима, без обзира на издање.

У *Жеф* се у великој мери употребљавају почетна велика слова код свих врста речи, од именица до везника. У нешто мањој мери има тога и у латинском оригиналу и у осталим нашим текстовима; ми их овде преносимо само у случајевима када за то и по савременом правопису има оправдања. Изостављамо надредне (акцентске) знаке. Због релативне краткоће текстова не наводимо странице на којима се примери налазе.

¹⁴Ненадовићеву реченицу, са истом асоцијацијом, спомиње А. Младеновић: *Неке филолошке напомене уз текстове на бакорезима Христофора Жефаровића*, зборник: Српска графика XVIII века, Београд, 1986, 184.

Тешко је доносити неке одлучније закључке о диференцијацији језичких елемената, пошто се и општецрквенословенске и рускословенске и књижевнојезичке руске црте често поклапају, а у том истом кругу постоје и узајамни синонимични обрти. Ипак, ако би се извела нека прецизнија статистика, мислимо да би присуство српског лексичког елемента било нешто приметније на страни рускословенског *Жеф*; нпр.: приличнимъ поводомъ — поспѣшною приликою; елико — колико, тако — како (истина, може се наћи и на супротну расподелу); несомнѣваемся — несъмнѣемся (у *Жеф* делимично „српскије“; корен сумн—постоји, додуше, у руским дијалектима); въ бѣдѣщее — в' напредѣ. Јавља се каткада „српскија“ варијанта и на страни *Прив 1732*: ратъ, м. р., али са атрибутом тѣрецкѣй — бранъ, али са атрибутом тѣрскѣю. У *Жеф* продиру и интернационалне речи: авторитетъ (*Прив 1732* достоинство) и др. На страни *Прив 1732* запажамо, у његовој рускословенској али не сасвим стандардизованој у том смислу грађи, и такве рускословенизме који су се задржали у руском језику, па и речи које припадају аутентичном руском језику (не међленно) — тако да обе те чињенице, заједно са општим карактером овог текста, могу наговештавати рани продор књижевног русизма већ у *Прив 1732*.

Што се тиче *Жеф*, осведочавамо се, и овде и у даљим кратким освртима на *Жеф*, да је проток времена, доневши, с једне стране, стабилизацију рускословенског код нас, с друге почео наносити европеизме у само ондашње рускословенско писање, поред тога што су се, због невештине и због нетрадиционалног садржаја, у њему нашли и специфични србизми.

Треба обратити пажњу на атрибут „славеносрпски“ уз реч „језик“, не само у *Жеф*, него још раније, у *Прив 1732*. Пошто је преводилац *Жеф* био исти онај Павле Ненадовић (Млађи) који је превео и Витезовићеву *Стематографију*, таква употреба придева „славеносрпски“ код њега у *Жеф* слаже се с истим обртом у преводу *Стематографије*. Реч је, наравно, о термину: он се не подудара с појмом „славеносрпски језик“ у модерном значењу. Синтагма „славеносрпски језик“ употребљена још 1732. године представља за нашу науку врло рани пример.

Привлачи пажњу и израз „латинославенски језик“ у *Прив 1732*, скован свакако под утицајем помена, на истом месту, о „латинославенској школи“ (славенско–латинском одн. латинском звале су се познате школе ондашњих руских учитеља). Одиграла је улогу и примисао о способности поменутог Матеја Јеленека да преводи са латинског на славенски.

Посебно је занимљив развој географских имена, у језицима уопште, њихових именичких и придевских осмишљења. У српскохрватском упадљиву особеност чине придевска уобличења назива земаља (Хрватска, Мађарска, Грчка, Швајцарска, Енглеска итд.). У овим текстовима, како у *Прив 1732*, тако и у *Жеф*, има много таквих образовања: царъ Хорватскѣа,

двѣ Шваерскія, принципъ Швабскія, во всей Греческой, князь Твролскія; у *Прив 1732* стоји и царъ Сербскія¹⁵.

Неколико речи о палеографском изгледу *Прив 1732*: ту има доста појединости које подсећају на писмо старијих епоха: *е* се исписује као грчка „ета“, постоји *б* положено, *в* квадратно, *ж* у облику „гужвице“. Недоследност у генитивским јединским завршенима придева ж. р. — поред *—ья* има *—ья* — сведочи о руском утицају.

2. *Прив 1732* — *Изв 1734*.

Она места у *Прив 1732* где на маргинама стоје обележја за тачке 2. и 3. прецизно су упоређена са истим местима у *Изв 1734*. Као разлике не истичу се типографска решења у вези са *і* и *ї*, нити третирање сугласничких завршетака речи, због несигурности у Руварчевом издању (*ъ*, *ь* или \emptyset), такође ни детаљи интерпункције.

Не точио из' понызня [понижня] книги намъ, всѣхъ, васъ именемъ, чрезъ посланнаго къ намъ Епископа Юнополскаго [Юнополскаго] Исаію [Исаію] Діаковича. Но и из [и из \emptyset] глаголанаго [глаголанного] тогожде предложія наснѣ премилостивѣше уразумѣхомъ, понизное благодареніе ваше, како васъ из гортани [гортани] варварскаго [варварскаго] тврнства тѣрецкаго [тѣрецкаго] изторгнѣше [ѡторгнѣше], къ [и] первой возвратихомъ свободѣ, ѡбѣщаніе же вѣчное, имѣже намъ за толикаго [толикаго] благодарія показаніе, ѡбязавшеся вы [выи] и потомцы [потомцы] ваши ѡбѣщаете, должностію збо [убо] вашею, нашихъ же вѣщшимъ дозветвореніемъ. [А]ко познавше правдѣ нашѣ, себе въ нѣдра милости и благодати нашея како господаря [господара] и царя вашего истиннаго [истиннаго] под'лагающе, под' сѣнемъ защищенія нашего въ бѣдѣщее живѣти [живети], и ѡмрети, похвалною дѣши крѣпостію извѣщаете.

Его [Его] же намъ сѣло [зѣло] воспріятаго [воспріятаго] свидѣтельства, и показанія вашего [вашего] призрѣніемъ, васъ всѣхъ и ѡсобитыхъ [ѡсобитыхъ(ъ)], въ застѣпленіе наше цесарокралевское милостивѣше, на точио воспріимаемъ, но найвышше [найвѣщше], да благознаменитое намѣреніе до сердцець [сердаць] вашихъ пристяжете, и сыномъ [сыномъ(ъ)] вѣчно [вѣчно]

¹⁵То што у српскохрватском језику код назива европских, из давнина познатих земаља има доста придевских образовања, може се, вероватно, повезати са мађарским називима типа *Honvátország* = „хрватска земља“, тј. Хрватска, *Törökország* (Турска), *Magyarország*, *Németország*, *Franciaország*, *Lengyelország* (Полска), *Bajorország* (Баварска) итд. У старијим епохама је то у мађарском било још израженије: *Angolország*, данас *Anglia*, *Dánország*, данас *Dánia*. И Србија се сада зове *Szerbia*, док се раније употребљавао назив *Rácország*. Није искључен ни обрнути утицај: код Срба се раније говорило *Словеначка*, сада је преовладало *Словенија* (као што се каже и у самој *Словенији*), а и Мађари употребљавају име *Slovenia*. Са свим овим треба упоредити немачке називе типа *England*, *Deutschland* — *Belgien*, *Rumänien*, али су аналогиче између српскохрватског и мађарског стања приметније. — За податке о мађарском захваљујем се др Димитрију Е. Стефановићу.

возвѣстите, во истѣхъ [всѣхъ] стицаніяхъ вещественными доводами вяцше и вяцше соѣтвердите.

Преводилачки поступак је, сасвим очигледно, био исти. Највероватнија је претпоставка да је *Изв 1734* преписиван са одговарајућих места у *Прив 1732* (на шта указују и неки симптоми наведени у нашем одељку I). Каснији преписивач је махом одбацивао омегу у придевским завршеницама на —го (овде не стављамо под сумњу Руварчеву транскрипцију, јер је Руварац писао омегу тамо где ју је налазио), и уопште је, у невеликој мери, придавао изглед ближи аутентично српском писму и говору, премда има и обрнутих случајева. Једино би варијанта всѣхъ стицаніяхъ уместо истѣхъ с. у *Прив 1732* — а всѣхъ је тачније, јер је у латинском ту omnibus — говорила у корист хипотезе да је преписивач *Изв 1734* или гледао у неки други препис а не у *Прив 1732*, или је бар контролисао свој рад према том другом препису одн. према помоћном латинском примерку. Напомињемо још да удвајање знака за *и* на крајевима речи (гортани и гортанин код оба писара, вый, потомци код другог) потиче из традиција српскословенског писма.

3. *Изв 1734* — Извод уз *Жеф*.

Цео *Изв 1734*, у постојећим границама, упоређен је са истим деловима Извода уз *Жеф*. Рељефне разлике међу њима сведоче и о природи преводилачког рада у *Прив 1732*, пошто су, како је закључено, *Прив 1732* и *Изв 1734* скоро идентични. Према рускословенском *Жеф* они испољавају знатне разлике¹⁶.

И з ф о н е т и к е. Показано у *Изв 1734* до sercaцъ вашихъ(ъ) пристяжете — у *Жеф* је решено друкчије, али опет уз србизам, друге врсте: срдцамъ вашимъ водрѣзити. Упадљиво: Унгари, Боемѣ кралъ, Ерцеговинѣ—Хунгари, Бохемѣ кралъ, Херцеговинѣ. И у *Изв 1734* и у *Жеф* корен *вѣс-*: по всей возможности — по всѣкой возможности, и сл.

И з м о р ф о л о г и ј е. У почетним формулацијама: Еѣстрактъ (sic!) пѣнктаѣ(ъ) привилегскихъ(ъ) — Еѣтрактъ или Изводъ пѣнктовъ(ъ) привилегіалныхъ(ъ); чрезъ светлихъ(ъ) канцеларіаѣ(ъ) — средствѣмъ высокославныхъ(ъ) канцеларіѣ; насиліаѣ(ъ) творити (ген. мн. после негације) — насиліа творити. У *Изв 1734* видимо појаву мешања генитивских и локативских множинских облика (при чему уз предлог „чрезъ“ и иначе стоји погрешан падеж).

Има, дакле, потврда да је у *Изв 1734* (свакако и у *Прив 1732*) било више граматичких србизама — губљење *х*, мешање падежа, док лексички србизми имају релативну превагу у *Жеф*, о чему говоре неки од примера који следе.

¹⁶Пошто овде нисмо ставили себи у задатак да правимо опширне анализе текстова, самим тим ни дужа упоређења између *Прив 1732* и *Жеф*, не можемо одређивати за сваку појединост у *Изв 1734* да ли је већ припадала и *Прив 1732*.

И з л е к с и к е. досажденіе (акуз.) — досадѣ; под(ѣ) нашимъ урежденіемъ — под(ѣ) заступленіи нашими (sub auspiciis); преданими ѡбичаими его несмѣщено жити можетъ — егѡ обыкновеніа несмѣщенно уживати можетъ; во весех(ѣ) и селѣх(ѣ) — въ варошах(ѣ) и селѣхъ; епископовъ имѣнія — епископска добра; под(ѣ) сѣнемъ защищенія нашегѡ — под(ѣ) сѣнію покровительства нашегѡ; из(ѣ) гортани варварскаго тиранства — изъ устѣ ...; милостивѣйшее допѣщеніе — бл(а)гоутробнѣйшее допѣщеніе; злочестивѣйше и презрѣстѡчайше — беззаконѣйше и свирѣпѣйше (iniquissime crudelissimeque); тая [имѣнія] паки присвоивше — тѣѡ [добра] назадъ повращше (recuperata); кромѣ — развѣ; измежду себе — междѡ собою; іако господара — аки господина.

Речи са заменичимъ j- и k- коренима (и кореномъ котор-, познатимъ у српскословенскомъ) распоређују се различито: егоже — которагѡ; которія же церкви — јаже цркви; церкви идѣже потребно бѣдетъ — цркви гдѣ потреба бѣдетъ.

Засебно истраживање би могло бити посвећено старану нашихъ људи да се преведу с латинскогъ они изрази апстрактногъ значења који спадају у официјелну област изражавања, са каквомъ ранији српски писари једва да су се сретали. Тако, на пример, изрази за појам правне зависности: ѡ немъ висіяція црковники — ѡ его депендирѡціѡ црковники: да всякъ виситъ — да вси депендирѡютъ. Појам „сви заједно и свако понаособ“: васъ всѣхъ и ѡсобитыхъ... воспримаемъ¹⁷ — васъ всѣхъ и всакаго ... пріемлем(ѣ). Појам „претходни“, „пређашњи“: первой возвратихомъ свободѣ — въ древнѡю возвратихомъ свободѣ. Појам „тврдо“, „постојано“ (у правномъ смислу): ѡбщаніе же вѣчное — всегдашнее же обвзаніе.

На много места се може пратити јача интернационализација термина у *Жеф*: собственною властію церковною — ѡ собственногѡ авторитета црковнагѡ; останокъ — ѡбстанція (substantia у значењу „оставштина“); чиномъ еще священнимъ — еще же статемъ црковним(ѣ); не точию изъ понизніа книги — не токмо изъ понизнагѡ акта (ex demisso libello); на архіепископію — на архіепископатъ; по правилѣ древнаго мѣсяцослова — на уставъ ветхагѡ календара; имѣнія по вношенію преднаслѣдниковъ — добра по ѡдарованіи предѣцессорѡв(ѣ) (praedecessorum).

Поређуња каткад указују на тачнији превод у *Изв 1734*, него у каснијемъ и званичнијемъ *Жеф*: проженете неправди, тѣги и бѣди — прогнати напасти, бѣди и неволи (iniurias, calamitates ac miseriae); ѡбщавасемъ — соизвољасемъ (annuimus). У следећемъ примеру преводилацъ о коме сведочи *Изв 1734* само је нешто ближе погодио латински текст: дѣши крѣ-

¹⁷Према *Рјечнику ЈАЗУ* — под *osoban d.* стоји пример с краја XVIII века: „Која друга потреба особна или опћените природе“. Под *osobit s.*, из Дивковића: „Молитва опћена ... друга је молитва особита“ (= индивидуална).

постию — великодѣшиа храбростию (у лат. *animi fortitudine*), јер је *animus* разумео као *anima*.

С друге стране, преписивач *Изв 1734* је правио омашке. Његово „искани ѡсяжете“, којем у *Жеф* одговара „при самомъ в'ходѣ оцѣтите“, можемо тумачити тако да је у предлошку видео „искони“, али ту реч није разумео. Сасвим је очигледно неразумевање следећег одсека: дондеже намъ ... подрѣчныи бѣдѣтъ власти уряжденія даруются — донелѣже намъ ... благоговѣины бѣдѣтъ, властию правленія да радѣтся (*gaudeat*): од „да радујет се“ механички је испало „дарујут се“. У тачки 13. *Изв 1734* (= т. 15. *Жеф*) прескочено је *Missia et Шутia*, које је у *Жеф* пренето као *Mvccii и Ілврiн*.

4. *Прив 1734—1736 — Жеф.*

Ово поређење, које се врши такође према *Жеф*, сведочи о знатно измењеним одликама на другој страни компарације. У *Прив 1734—1736* испољене су неке црте каснијег српскословенског (србуљског) фонетизма, уз обилато јављање народног говорног елемента, разумљиво са неизбежним за оно време русизмима одн. рускословенизмима.

И з ф о н е т и к е. прѣдѣ вспоменѣтимъ народомъ — прѣдѣ предреченнымъ(ъ) н.; васа (поименичено, *опція*) — вса; свимъ и свакимъ ѡсталымъ сіе чатѣщимъ — ... прѡчѣимъ настоѣщїа грамоты прочитѡющимъ, и још мноштво примера са *ь* → *а*; група *вс-* → *св-*: свимъ народомъ — всѣмъ; свако добро — всако; губљење *х*: свободѣ ѡ сваки ѡшци бременъ — (из'ѡтїе ѡ всакаго общаго бремене); прѣжде сваки тѣрски прекораченія — (прежде всакаго тѣрскаго нашествїа); ради воени доброволни данакъ (ген. мн.) — (друкчији превод); ѡ сваки прилика — во всакихъ(ъ) приликахъ(ъ); проти тѣрски затрѣчица — противъ(ъ) тѣрскихъ(ъ) навѣтѡвъ; икавизам: кое су пригажене ѡнимъ ѡбичаемъ — (друкчији превод); *с* → *ш*: шлавонской — славенскїа.

И з м о р ф о л о г и ј е. Поменуто „ѡ сваки прилика“ јесте пример за мешање ген. и лок. мн. Далје: ѡбѣцавамо вами — ѡбѣцаемъ(ъ) вамъ; прѣделомъ нами какотн краљу ѡгарскѡмъ правицомъ подлежащимъ — намъ аки Хѡнгарїи царѣ по правдѣ подложнымъ. Футур. сврш. гл., на какав смо и напред наишли: поставити бѣдемо — поставимъ; прѣвашной слободи вазвратити бѣдемо — к' древней свободѣ вазвратимъ. Скрећемо пажњу на облик „биваетъ“, из разлога о коме ће даље бити речи, у делу реченице који је при преводу лишен логичког смисла: сѣчимби (= са чиме би) се войске наше могле крѣмити и бранити прѣделе и то военско брѣме бивает — им' же полцы наши содержаватисѡ возмогѣтъ, бранитисѡ провинцији, и таготы брани ѡдержати (*quibus copia nostrae possint conservari, defendi provinciae, et onera belli sustineri*).

И з л е к с и к е. Уочљива је особеност *Прив 1734—1736* да се ту налазе многе речи ближе говорном слоју него у *Жеф*: проти тѣрски затрѣчица

затрѣкаючи се — против(ъ) тѣрских(ъ) навѣтшвъ покровительство даати (contra Turcorum impetus impertituris); прѣделомъ — провинціамъ; по штали прѣдели — чрез(ъ) ... вса провинціи; шчинскѣю нашѣ шбрану — отеческаго нашего покровительства; шраніа на полю не запѣстите — дѣланіе нивѣ не шставляйте; подѣ іармомъ тѣрскимъ шбретающе се — под(ъ) ігомъ тѣрскимъ стенаціа; ѿ грѣбе тиранске тѣрске слѣжбе — ѿ жестокиа работы тѣрскиа; врата мора Наонскаго — ... пристанища Наонскаго (Portus Naonis); все шстале христіанне (sic!) — вса прѣчїа христїаны; шсталимъ — прѣчїимъ; изненада и неправедно изазвани — завѣтоломнѣ и неправедно ... (foedifrage et iniuste); знано бѣди ... да — вѣдомкѣ бѣди ... ако; шбещавамо са више ішциъ даривамо — обѣцаем(ъ) кромѣ тогѣ дарѣмъ.

И овде, као и у претходно направљеном упоређењу, привлаче пажњу потраге за изразима административног карактера: подлежащимъ — высацим(ъ) (dependentibus); ѿ кого висите — ш нем'же высатъ; вси и особити — вси и всакїи (universi et singuli); вамъ шкрѣжно и шособливо милость ... соштверждаемъ — вамъ всѣмъ и шособно ... (vobis univēsim et singillatim); во всѣхъ стицанїахъ — во всѣхъ приключенїахъ (omnibus in occurrentiis = у свим стицајима околности). Понегде се преводиоци домишљају какав превод да направе за латинску реч, чију семантику покушавају да преточе не обазирући се много на смисао контекста: милостивно вазбѣждѣмо, да ... — благолюбнѣ увѣщеваемъ ако да ... (hortamur; hortare значи и опомињати, што би овде било најадекватније, а и подстицати, из чега је преводилац *Прив 1734–1736* извео „вазбуждати“); сыном(ъ) вѣчно возвѣстите — сыновшом(ъ) всегда воглѣблати (inculcate, што значи усађивати, „сугерисати“, које је преводилац *Жеф* схватио сувише буквално). Дослован превод, код обојице, речи „согрус“ са „тело“ задржао се и у савременом језику („политичко тело“ и сл.), премда се мора претпоставити да је то пре два и по столећа био само калк неусађен у језичку компетенцију: првашнѣмъ стеломъ (= съ тѣломъ) ѿ кого висите единствѣ вазвратити бѣдемо — древнѣмъ съ тѣломъ, ш нем'же высатъ, соединенїю вазвратим(ъ) (pristināeque cum согроре, а quo dependent, unіoni restituaemus). У следѣшем примеру преводилац *Прив 1734–1736* је потпуно изгрешно, док превод у *Жеф* заслужује мали коментар: да славномѣ и штачаскомѣ желанїю нашемѣ садрѣжите се ѣ швой садашной тешкой прїазности и прилики — да бл(а)гочестивомѣ и отеческомѣ нашемѣ желанїю сошвѣтствующе в' семъ такѣ надобном(ъ) поводѣ ... (in hac tam favorabili occasione). Да ли је писар примерка *Прив 1734–1736*, преписујући са неког ранијег предлошка, реч „надобни“ разумео као „тежак“, „принудан“ (а опет је везу favorabili occasione, коју је можда видео у паралелном тексту, покушао да пренесе као „прїазности и прилики“)? Придев „надобни“ био је скоро сасвим непознат српским писарима уколико нису пажљивије

пратили рускословенски или руски. Међутим, у рускословенском је постојало: надобный = относящийся, касающийся¹⁸, тј. „респективан“, што није далеко од израза favorabilis = погодан у датој прилици, који стоји у нашем латинском оригиналу.

И з т о п о н и м и ј е. У *Прив 1734–1736* су многобројнији придевски облици за називе земаља и покрајина: Немачкой, Угарској, Чешкој, Далмације, Хорватској, Босније, Србије, Кранској — Германији, Хингарин, Бохемији, Далматин, Хорватскиа, Босны, Срвији, Каринији. Назив за „Луксембург“ је на обе стране „Луцембург“; графъ Абшпѣргъ — графъ Хабсбѣрга.

О т и т у л а м а. велики грофъ Алзације — земли=(оспо)динъ Алзацији (Landgravius); споменутимъ нашимъ(ъ) военскимъ воеводамъ — реченнымъ(ъ) воеводамъ(ъ) нашимъ(ъ) (belli-ducibus nostris); ѿбладатель римскагѡ началства — мархѡ царства римскагѡ (новолат. marchisus, marchio према нем. Markgraf). Нарочиту пажњу привлачи реч „прибавитель“, која се у разним овде разгледаним текстовима јавља и као прѣбавитель, прѣбаватель, у *Изв 1734–1736* чак и као прилавитель. Она стоји на месту латинске титуле Augustus. Не знамо друкчије да протумачимо ову особеност него тако да су српски преводиоци повезали корен Aug(ust-) са augeo – ашѡ – аuctum у значењу „умножити“, „увѣћати“, „обогатити“, па су се потрудили да аустријског цара титулишу као некога ко увѣћава царевину, прибавља јој нове покрајине.

На крају треба приметити да је писар *Изв 1734–1736* грешио преписујући очигледно са већ преведеног предлошка, као што смо видели у случају стеломъ м. съ тѣломъ (пошто му је присуство речи „тело“ овде било нејасно), као што је погрешно и у следећем примеру: сладостию тиранскою ... — скѣдостью тврнствомъ тѣрскимъ(ъ) воведеннѡю (уз потпуно неразумевање). Још једном се јавља двоумица: да ли је преписивач *Изв 1734–1736* гледао напореда и у латински оригинал? То се може претпоставити по следећем примеру: допѣцамо свимъ вамъ слободѣ ѿ грѣнтовъ и бацина или биле плѣменити люди или неплѣменити — позволяемъ(ъ) всѣмъ коликимъ(ъ) свободное добра, бѣди движимагѡ или недвижимагѡ ... притажателство (concedimus omnibus et singulis liberam bonorum, sive mobilium, sive immobilium ... possessionem). Да ли је овај преписивач — а можда и његов претходник, опет преписивач или преводилац — погледавши на том месту у латински текст, mobilis прочитао као nobilis, immobilis као in-nobilis?

¹⁸В.: *Словарь русского языка XI–XVII вв.*, Академия наук СССР, изд. „Наука“, s. v.

*

Извршено разгледање и упоређивање дало је повода за још неке опаске.

Била би посебна и привлачна тема — што подробније проучавати начине превођења латинских или којих других састава западноевропске провенијенције на наш тадашњи писани језик — преддуковски, неконституисан, сиромашан у одређеним врстама лексема и обрта. Тако бисмо могли да се ближе упознамо истовремено са више чинилаца: са умећем наших тадашњих интелектуалаца да се писмено изражавају на свом књижевном језику, са позајмицама из страних (западних) језика које су већ онда освајале земљиште код нас, а и са ширином видика, са разгледаношћу наших носилаца културе у том времену, још далеком од праве слободе и правих могућности.

У том смислу је нешто већ речено и код поређења под т. 3. и 4, а овде набацујемо још неколико запажања. Тако, на пример, преводиоци, у борби за превод, понекад се не сналазе добро; тачније би било рећи, њихова решења нису остала да живе у касније установљеном језику, премда су, теоријски, и могла остати. Налазимо, у преводу Извода¹⁹: *punctorum ... realium, protectionalium ...* — пѣнктовѣ ... вещественных(ѣ), покровителных(ѣ) ... , тј. руске речи, али за ову прилику нетачно изабране, бар за наше данашње поимање. Даље: *per modum gratuita contributionis* — во образѣ доброволнаго даѣнiа. Имамо у виду да се велики број латинизама пренео у многе савремене језике помоћу калкирања, или, боље рећи, помоћу позајмљивања из вишезначних речи једног од могућих значења. *Medius* значи „средњи“, док *medio* значи „путем“, „начином“, па је тако настало и нем. *Mittel* = средство, енгл. *middle* = посредан, фр. *l'intermédiaire* = посредник, рус. и сх. посредством; тако и у Изводу: *medio excelsarum cancellariorum* — средствѣмъ высокославных(ѣ) канцелларiй. — Своје знање немачког језика, не увек потпуно и не увек вешто примењено, преводилац Извода је показао у следећим случајевима: *postae directorem* — пост-фервалтера; *vice colonellum* — обрiст лiйтeнанта; *per sequentes deputatos* — чрeзъ слѣдѣющихъ депѣтирти, и сл. Каткад се запажа „шира култура“ код нашег преводиоца: *Lares vestros ... non deserete* — отечество ваше ... не оставляйте (*Lares* = богови заштитници домаћег огњишта, као и, фигуративно, сaмо огњиште).

Преводилац је имао тешкоћа и у области грамагичких својстава латинског језика, која је требало преносити еквивалентно. То се помајпре односи на латинске герундивне (одн. партиципске) конструкције. Најбоља решења су овог типа: *subjicendis* — подложитисѣ имѣщимъ (на другом месту: подложитисѣ хотѣщимъ); *nullis procellis concutiendam fore* —

¹⁹Неколико даљих примера је узето из Извода уз *Жеф*, али пошто Извод понавља реченице из привилегијалних аката, то се и у тим основним актима налазе ове и сличне преводилачке солуције.

никоими бѣрами разбитисѧ имѡще. Мѡхутим, има и друкчијих транслационих домишљања: ... episcopis vestris necessitate sic exigente — ... епископи ваши, нѡждѣ тако ищѡщей; servata imprimis [прецртано: omnibus, в. напред, бел. под текстом 10] religionis suae, eligendique Vajvodae libertate — сохранише в' первых(ъ) всѣмъ бл(а)гочестіа своегѡ, и воеводи избраніа свободѡ; pro securitate vestra restauranda — за штишѣ ваше возвратити.

Друго на шта скрећемо пажњу јесте чињеница да понешто у овим текстовима (мање у *Жеф*, више у оним претходним и незваничним) подсећа на неке црте из језика Хроника Ђорђа Бранковића²⁰. Неке од њих дугују своје присуство шумадијско—војвођанској говорној подлози, која је видљива и у тзв. Споменицима из будимског и пештанског архива, у познатим издањима Гаврила Витковића. То су: још увек недовршено уобличавање множинских падежа, губљење *x*, местимични икавизам²¹, а вероватно и *c* → *ш* — шлавонској у *Прив 1734–1736*, уп. Шлавонија и др. код Бранковића²². Упадљиви су футури типа поставити бѣдемо, вазвратити бѣдемо у *Прив 1734–1736*, истоветни са Бранковићевим прѣвртити бѣдемо, заплатити не бѣдет²³. Необична реч ослобођење налази се у *Изв 1734* и код Бранковића²⁴; обрт у *Прив 1734–1736* и то военско брѣме биваетъ (et onera belli sustineri) асоцира на мноштво Бранковићевих реченица са „бивати“²⁵; у истом рукопису прилог „сабеседователне“ по формацији подсећа на Бранковићеве изведенице префиксиране помоћу *са-*, разасуте по његовим текстовима.

На крају овог прегледа споменуће се још да се у штампаном Жефарићевом остварењу среће слово *j*, у ономастичким јединицама, у оним које су за преводиоца представљале инојезичку грађу и за које он није могао да пронађе словно решење у властитој азбуци (или се није усуђивао

²⁰И. Грицкат, *Белешке о језику Ђорђа Бранковића*, Зборник за филологију и лингвистику XIII/1, Нови Сад, 1970, 85–101.

²¹Икавизми нису ретка појава у српским текстовима са ове територије. Могу се наћи и код Бранковића (о. с. бел. 20, 92), и код Венцловића (А. Албијанић, *Икавизми фонетског и морфолошког порекла у језику Гаврила Стефановића Венцловића*, Зборник Матице Српске за филологију и лингвистику XXV/2, 83–90), и у административним саставима писаним на овом земљишту; постоји тумачење да је у томе учествовао и додир са католичким писарима икавцима (П. Ивић и А. Младеновић, *О језику Срба у раздобљу од 1699. до 1804 — одељак Писање народним језиком у првим деценијама XVIII века*, у зборнику: *Историја српског народа IV/2*, Београд, 1986, 72–73.

²²Са нашим тумачењем да то може бити непосредни или посредни утицај из мађарског, о. с. 99. У Привилегијама се, усред ређања титула, налази и „Тошкана“ (Тоскана); код Бранковића: „шума“, „такша“ (сума, такса).

²³Такође са тумачењем да то може бити мађаризам, у цит. чланку 94. У *Жеф* је ту поставимъ, вазвратимъ.

²⁴О. с. 97. То је, заправо, стара реч, нађена код Доментијана и у једној дубровачкој повељи из 1432. г. В.: Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских*, Београд, 1863–1864, s. v. и у *Рјечнику ЈАЗУ*.

²⁵О томе в. о. с. 94–95.

да га примени). Тако, налазимо у Привилегијама и њиховим потврдама потписе државног канцелара и секретара: Батјанъ, Хунјади; тамо где се стране име или презиме може лако написати словима старе ћирилице, јота се не употребљава: Андрей ѿ Верденбѣргъ, Николай Иллишхази, Б. ѿ Сайлернъ, слично као у речи лайтенантъ; или овако: Ћванъ Христофоръ Бартенцаинъ. У *Жеб* на стр. 4, при самом врху, чита се географски назив (у титули, генитив) Мајорикѡв(ъ); на стр. 15. то исто: Мајорикъ. Сасвим изузетно, јота постоји и код Бранковића²⁶, али и код неких других писара далеко пре Вука.

У Руварчевом издању *Прив 1734—1736*, у његовој транслитерацији, стоји оваква реченица: [војводе и генерали] коиће скоро справомъ чисалномъ армадомъ 8 полю се наћи. Свакако је на два одговарајућа места рукописа Руварац нашао познати знак њ.

Закључак

Грађа коју смо разгледали осветљава на посебан начин питање хетероглосије у првој половини српског осамнаестог века. Познато је да су, зависно од садржине, различито писали и Гаврило Стефановић Венцловић, и Јеротије Рачанин — чак у истом приповедању, тако рећи у истим пасусима зависно од више или мање свечаног, озбиљног или патетичног тона²⁷. Нешто друкчију ситуацију затичемо у материјалу који је овде укратко размотрен.

Наиме, ту је исти текст био превођен са страног језика, у актуелном историјском тренутку (а у кратком временском размаку), на три начина. Није била у питању различитост жанра, идеје, интонације — оно што је још од средњег века условљавало размеђивање изражајних схема. Улогу је одиграла, на једној страни, убрзана историјска промена књижевнојезичких узуса, општа еволуција културног и књижевног живота, док се на другој страни неједнака језичка обрада истог текста јавила у тада важећем складу са функцијом тог текста, са „протоколарним“ филолошким обавезама.

Очигледно је *Прив 1732* (као и његова мала реплика *Изв 1734*) био замишљен као званични правни документ, те је језички био урађен онако како је у том тренутку преводилац сматрао за најисправније, или како је умео да уради (видели смо да су се ту, заправо, трудила два лица). Рускословенски је овде испао нешто више прожет аутентичним лексичким русизмима, него што се то јављало у утврђеном рускословенском

²⁶О. с. 90.

²⁷И. Грицкат, *Језик српских путописа из XVII и с почетка XVIII века*, Зборник историје књижевности — Одељење језика и књижевности САНУ књ. 10, Београд, 1976, 297—322, посебно 315. Уосталом, зависност од жанра (термин који најчешће употребљава Н. И. Толстој) познају касније и Орфелин и Рајић и други, још касније и Мушицки.

код Срба. У исто време он је у себе примио неке од карактеристичних изговорних и морфолошких црта профаног, говорног српског језика. Напред смо изнели претпоставку да је ово изневеравање рускословенског учинило да се тај преводилачки рад обустави и не искористи за каснију озваничену и умножену верзију. Својеврсни замеци славеносрпског језика — више у начелном аспекту него што би то суштински одговарало каснијем славеносрпском — заједно са таквим називом језика у 1732. години, један су од занимљивих прилога сазнањима о нашем књижевном језику тридесетих година XVIII века. Аналогне црте су се још приметније испољиле у истовремено направљеном *Прив 1734—1736*. Овај је текст, највероватније (а узимајући у обзир тадашња важећа правила), требало да има популарнији изглед зато да би служио бржој практичној примени; у њему се рускословенски још више расточио у корист понародњавања, што се може означити као даљи корак према славеносрпском. — Занимљива је следећа сличност: готово један век касније и „класични“ славеносрпски одликовао се расподелом у структури која подсећа на ово о чему је овде била реч. Наиме, изговор и морфологија су у њему били посрбљени, док је лексика, заједно са творбом, у већој мери чувала рускословенске карактеристике.

Што се тиче *Жеф*, он је, како је напред објашњено, морао бити састављен на официјелном рускословенском. Међутим, услед даљег хода времена, ни тај рускословенски није испао чист, тј. онакав какав је завладао у црквеној употреби. Он је у приличној мери био прошаран међународним речима, које су постале неопходне у животу датог амбијента, тј. код Срба у Угарској, а које би изгледале потпуно туђе руском читаоцу. Говорне особине у њему могле су бити, како трагови недоучености, тако и новији продори. Све је ово било могућно услед чињенице да је *Жеф* представљао административни текст; при обављању верског култа то се не би дешавало.

У времену о којем се овде говори догађала се, с једне стране, и с т о р и ј с к а еволуција, која се може представити као хоризонтално наслојавање разних језика уз њихово неминовно мешање, а с друге, још увек т е к с т о л о ш к о подвајање, вертикално размицање израза, сада првенствено због различитих намена писања. Сасвим је извесно да има још много непроучене грађе из нашег ранијег осамнаестог века, као што је извесно и то да је мноштво таквих састава уништено и заувек изгубљено за науку. Истодобно трасирање писменог израза по различитим колосецима — посебан и привлачан предмет за анализе — свакако би се могло јасније уочити и боље протумачити на богатије изнађеној грађи. У таквим оквирима још је специфичнији случај истодобног а језички различито уобличаваног истог или сличног садржаја. Такав пример имамо код овде разгледаних превода, на које смо у кратким потезима скренули пажњу.

Резюме

Ирена Грицкат

О ПЕРЕВОДАХ ПРИВИЛЕГИЙ ЦАРЯ ЛЕОПОЛЬДА

Бегло рассматривается язык в привилегияльных текстах, подаренных австрийским царём Леопольдом сербским переселенцам с юга, в 1690, 1691 и 1695 гг., позже удостоверенных царями Иосифом I и Карлом VI и царицей Марией Терезией. Тексты печатались на латинском языке в 1732 и 1743 гг., а на рускославянском, считавшемся в то время официальным у сербов, они были опубликованы в 1745 г. Нами исследованы частичные переводы, сделанные для сербов уже в 1732 г. (одна, почти до конца доведённая рукопись) и в промежутке между 1734 и 1736 гг. (два небольших отрывка, изданные позже, в 1911 г.). Три последних экземпляра указывают на различные ступени, с одной стороны, принятия рускославянского языка, с другой же, постепенной его сербизации. Рускославянская версия, переведённая Павлом Ненадовичем и напечатанная в гравёрном исполнении Христофором Жефаровичем, доказывает, что в этот язык заметно проникали иностранные, неславянские слова, помимо того, что в нём также находим влияние живой сербской речи.

Примечательно упоминание „славяносербского языка“ уже в 1732 году, а также просачивание в язык текстов из 1732—1736 гг. — пока ещё, конечно, не славяносербский в современном смысле этого термина — именно таких особенностей, которые в принципе вели к созданию позднейшего литературного языка с данным названием.

Е. Л. НЕМИРОВСКИЙ
(Москва)

СУЩЕСТВОВАЛО ЛИ ВТОРОЕ ИЗДАНИЕ СБОРНИКА "РАЗЛИЧНИЕ ПОТРЕБИ" (ВЕНЕЦИЯ, 1572)?

В 1929 г. белградский журнал „Јужнословенски филолог“ опубликовал статью Любомира Стояновича „Нов примерак старе штампане српске књиге из млетачке штампарије од 1572 г.“¹. Речь шла о сборнике „Различни потреби“, который в 1572 г., а точнее — в период с 1 сентября 1571 г. по 31 августа 1572 г., напечатал в Венеции „Јаковъ бѣхъ родомъ ѿт места нарицаема Софіа“². В течение долгого времени был известен лишь единственный экземпляр этой книги, принадлежавший петербургскому купцу и собирателю Алексею Ивановичу Кастерину, а после его смерти в 1848 г. попавший в Петербургскую публичную библиотеку. По этому экземпляру издание было описано русским библиографом Иваном Прокофьевичем Каратаевым (1817—1886)³.

Второй экземпляр книги был обнаружен в 1929 г. Любомиром Стояновичем в библиотеке, оставшейся после смерти профессора Дж. Джорджевича. Впоследствии этот экземпляр исчез из поля зрения исследователей; Деян Медакович считал его погибшим⁴. Однако в последнее время книга была обнаружена в Архиве Сербской академии наук и искусств⁵.

¹ См.: Стојановић Љ. Нов примерак старе штампане српске књиге из млетачке штампарије од 1572 г. — Јужнословенски филолог, Београд, 1928—1929. Књ. VIII, стр. 147—150.

² Различни потреби. Млеци, 1572, л. 128^в.

³ См.: Каратаев И. П. Описание сляно-русских книг, напечатанных кирилловскими буквами. 1491—1730. Вып. I С.-Петербург, 1878, стр. 159—164. То же. С.-Петербург, 1883, стр. 178—181.

⁴ См.: Медаковић Д. Графика српских штампаних књига XV—XVII века. Београд, 1958, стр. 219.

⁵ Архив САНУ 411. См.: Мано—Зиси К. Старе ћириличке штампане књиге у Архиву Српске академије наука и уметности. — Археографски прилози. Београд, 1984—1985. Књ. 6—7, стр. 309—310, бр. 35.

Л. Стоянович сравнил попавший ему в руки экземпляр с описанием И. П. Каратаева и обнаружил ряд несовпадений. В первую очередь это были орфографические различия. Там, где, судя по описанию Каратаева, в петербургском экземпляре стояло „прінесни“, в белградском было напечатано „прінесни“. Среди других орфографических несовпадений: „прркоу“ — „прркоу“, „Днесъ“ — „Днсь“, „Весело“ — „вјесело“, „првѣтые“ — „првѣтиє“, „въ градѣ“ — „Въ градѣ“ и др.

В некоторых фразеях в белградском экземпляре был изменен порядок слов. Так, например, вместо фразы „Стомоу архагтлоу Михаилоу, слава глась \bar{s} “ в белградском экземпляре стояло: „слава глась \bar{s} . Стомоу архагтлоу Михаилоу“, вместо фразы „Стомоу николе мириликискому љпскпоу, слава глась. \bar{s} “ — „слава стомоу николе мириликискому љпскпоу, слава глась. \bar{s} “. Стоянович привел еще несколько примеров фраз, в которых порядок слов в петербургском и в белградском экземпляре не совпадал.

Наиболее показательными, однако, были различия в составе экземпляров. Так, после раздела „починаємъ часовѣ“ на лист 56 белградскога экземпляра шел раздел „си тропари поютсе въ нделю на оутрњи по непорочнахъ. блсвнъ еси ги наоучи ме“, которого, судя по описанию И. П. Каратаева, в петербургском экземпляре не было. Отсутствовали в нем и многие другие тексты, как, например: „млтва двдова вниегда възъваше к гоу боу і словоу“; „шаломъ двдовъ ѡ вѣлицеи цркви сти сѡвнъ“; „начело шбѣдници“; „идоуще на трапезоу глѣмъ шаломъ р.м.д.“

С другой стороны в белградском экземпляре не было пасхалии в таблицах, о которой упоминал И. П. Каратаев. По мнению Л. Стояновича, „сви горе поменути чланци, којих у петр. примерку нема, јамачно су унесени на рачун изостављене пасхалије и још је један кватернион уштеђен“⁶.

Общий же вывод Л. Стояновича таков: „Из овог упоредног прегледа оба примерка излази да је Јаков приредио два издања свога Зборника као и Божидар Вуковић 1520 ...“⁷ По мнению белградского исследователя петроградский экземпляр относится к I изданию, а белградский — к 2-му.

Мнение это ошибочно.

Экземпляр, описанный И. П. Каратаевым, ныне находится в Государственной публичной библиотеке имени М. Е. Салтыкова—Шедрина в Ленинграде⁸. Сравнивая белградский и ленинградский экземпляры, автор

⁶ Јужнословенски филолог VIII, Београд, 1928—1929, стр. 149.

⁷ Исто, стр. 150.

⁸ Государственная публичная библиотека имени М. Е. Салтыкова—Шедрина, I.5.35. См.: Лукьяненко В. И. Издания кириллической печати XV—XVII вв. (1494—1688 гг.) для южных славян и румын. Каталог книг из собрания Государственной публичной библиотеки им. М. Е. Салтыкова—Шедрина. Ленинград, 1979, стр. 83—87, бр. 32.

этих строк убедился, что они полностью идентичны. Разночтения в орфографии и в порядке слов, указанные Л. Стояновичем, в действительности не существуют. Речь следует вести об ошибках в описании И. П. Каратаева.

Что же касается разделов, которых будто бы нет в ленинградском экземпляре, то в действительности они там есть. Перечень разделов, приведенный И. П. Каратаевым, не полон, о чем свидетельствуют и многочисленные в его описании, на которые Л. Стоянович не обратил внимания. Лист ПЗ, на котором помещена „пасаля /sic/ kúрилова сице зра“, в белградском экземпляре отсутствует. Поэтому-то Л. Стоянович и не мог обнаружить этого раздела.

Вывод из всего вышеизложенного следующий: второго издания венецианского сборника „Различніе потребіи“ 1572 г. в действительности не существует.

Резюме

Ј. Л. Немировски

ДА ЛИ ЈЕ ПОСТОЈАЛО ДРУГО ИЗДАЊЕ ЗБОРНИКА „РАЗЛИЧНІЕ ПОТРЕБИ“ (ВЕНЕЦИЈА, 1572)?

На основу испоређивања два постојећа примерка зборника „Различніе потребіи“ (Венеција, 1572), петроградског и београдског, аутор је оповргао наводе Љубомира Стојановића о разликама између два наведена примерка и његов закључак о постојању два издања Зборника: I издање — петроградски примерак и II издање — београдски примерак.

Wiesław Boryś
(Kraków)

СТУДИЈЕ ИЗ СРПСКОХРВАТСКЕ И СЛОВЕНСКЕ ЕТИМОЛОГИЈЕ

Проучавање српскохрватске народне лексике, особито оне која је посведочена тек у новијим лексикографским и дијалектолошким изворима, дозвољава да се издвоје многобројне лексеме значајне с гледишта етимологије које досада нису ушле у стручну литературу, укључујући и Скоков етимолошки речник. Један део оваквих народних, дијалекатских лексема нема мотивације на српскохрватском терену али њихове еквиваленте односно њима сродне речи налазимо у другим, понекад удаљеним словенским језицима. Етимолошка анализа лексема тог типа не доводи само до одређивања порекла дате српскохрватске дијалекатске речи. Поновно разматрање сродних словенских речи омогућава каткад да се предложи њихово ново етимолошко објашњење или да се поткрепи новим доказима једно од постојећих етимолошких решења.

У овом чланку разматрам три народне српскохрватске лексеме које се јављају у источном делу српскохрватског језичког простора, и њима сродне речи у другим словенским језицима. Њихова анализа је довела до резултата важних, надам се, и за српскохрватску и за словенску етимологију.

1. сх. дијал. *испрѣњати* „изгубити чврстину, ослабити“, пол. *parcieć*, рус. *портить*.

Дијалекатски глагол *испрѣњати* -њѣм сврш. према РСАНУ значи „изгубити снагу, чврстину и сл., ослабити“. Речник наводи само две потврде ове речи: дијалекатску из западне Србије (из Злакусе) и из београдског часописа Радничке новине (1905. год.). На основу цитата можемо утврдити да се глагол односи (искључиво?) на дрво и означава „изгубити природне особине (снагу, чврстину, еластичност и сл.), ослабити услед дуготрајног деловања влаге, топлине, натрулити“. Глагол очигледно садржи префикс *из-*; међутим, коначно сам могао дознати, очекивани прости глагол није потврђен.

Значење и лик сх. дијал. *испртњати* дозвољавају да га повежемо са семантички блиским севернословенским глаголима и одговарајућим радним придевима: пољ. *parcieć -cieje* „губити једрину, сочност и укус, постајати дрвенаст, трулети, кварити се (нпр. о репи)“, *sparcieć* „изгубити једрину, сочност и укус, постати дрвенаст (нпр. о репи, роткви); (фиг.) постарати се, изанђати; (дијал.) постати наборан, изборати се“, *sparciały* „који је изгубио једрину, сочност и укус, дрвенаст (о поврћу), који је изгубио еластичност (нпр. о кожи); увео; наборан“; чеш. дијал. *prtati se* „рушити се, кварити се“, старо *zaprtati -tám* „покварити, оштетити“, *zaprtalý* „зачепљен, затворен, отврднут“, у савременој ботаничкој терминологији *zaprtati* „закржљати“, *zaprtalý* „закржљао“; рус. *пóртуть пóрчу* „чинити да што изгуби своју вредност, употребљивост, кварити, штетити; упропашћивати; негативно утицати (на некога), кварити, развраћати; (разг.) лишавати невиности; наносити штету нечијем здрављу мађијама, врачањем“, *испóртуть* „покварити, искварити, упропастити“, струс. *пъртими пърчу* „трошити, траћити“, *испъртими, испортими* „покварити, искварити; нанети штету, озледу; потрошири, истраћити; упропастити, прекршити уговор“.

Као што се види, у севернословенским језицима посведочени су у ствари три сродна глагола с различитом структуром (и у вези с тиме с различитом семантиком), од којих се сваки јавља само у једном језику:

(1) с морфемом *-i-ti, -i-*: струс. *пъртими пърчу*, рус. *пóртуть пóрчу* *пóртишь (*prtiti prt'o)*

(2) с морфемом *-a-ti, -aje-*: чеш. *prtati prtám (*prtati prtajo)*,

(3) с морфемом *-ě-ti, -ěje-*: пољ. *parcieć parcieje (*prtěti *prtějo)*.

Ови су глаголи изведени очигледно од исте основне речи; упор. нпр. паралелне деривате од придева **krivъ* „крив, искривљен, савијен“: (1) **kriviti kriv'o* „чинити нешто кривим, искривљеним“ (сх. *krívumu krívum* „чинити кривим, искривљивати, савијати; стављати накриво; давати неприродан, унакажен израз, о лицу, уснама“, (2) **krívati krivajo* „чинити кривим, искривљеним“ (сх. *krívati krívam* „ићи укриво, нагињати се у ходу на једну страну; протезати се на једну страну; храмати; бити криво“, стчеш. *krívati -aju* „искривљивати, савијати“), (3) **krivěti krivějo* „постајати кривим, искривљеним“ (пољ. *krzywieć -wieje* „постајати кривим“, сх. *krívjemi krívum* „нагињати се на једну страну“). Аналошки за глаголе **prtiti* (струс. *пъртими*, рус. *пóртуть*) и **prtati* (чеш. *prtati*) са структурним значењем „чинити да објект добије особину основне речи“ као и за **prtěti* (пољ. *parcieć*) „добијати особину основне речи“ можемо претпоставити придевску основу.

Придевску основу за глагол **prtiti* предложио је већ В. Махек: према њему је глагол изведен од неочуваног у словенским језицима придева **pъrtъ*, који је упоредио с лат. *puter* „гњио, труо, увео“ («jez se govna,

uznáme-li anticipaci *r*, latinskému *puter* shnilý, zpuchřelý»¹). Иако се Махекова идентификација реконструисаног придева **pъrtъ* (тј. **prtъ* према начелима реконструкције у краковском Прасловенском речнику) с лат. *puter* не може прихватити, постојање оваквог придева у прасловенско доба врло је вероватно. На ову претпоставку упућује, као што се види, структура анализираних глагола очигледно изведених од исте основне речи.

Семантика разматраних изведених глагола дозвољава да претпостављени основни придев **prtъ* повежемо с литав. *purtnūs = purūs* „сипкав, растресит, редак, дробан, шупљикав, бухав, мекан“. Ови су литавски придеви у етимолошкој вези с литав. *pūrti pūrū : pūrstu* (претерит *purau*) „постајати сипкавим, растреситим (о земљи); дизати се, расти, набухњивати (о тесту); мрсити се, кострешити се (о коси, перју); развијати се, процветати (о цвећу)“, упор. и *puṛsti -rstū* (претерит *purtaū*) „набујавати, надувати се, трулети, трунути“². Према томе можемо сматрати да је за прасловенско доба реконструисани придев **prtъ* (< **pūr-to-*) изведен помоћу суфикса *-to-* од глаголске основе **pur-* посведочене у литав. **pūrti*.

Придев **prtъ* можда је и семантички лично на сродне литавске придеве *purtnūs : purūs*, тј. могао је да значи отприлике „редак, шупљикав, порозан, бухав, мекан“. Овакво би значење реконструисаног основног придева тумачило семантику изведених глагола: **prtiti i *prtati* „чинити да нешто (нпр. поврће, воће) постане шупљикаво, бухаво, мекано“ (> „чинити да нешто губи своје природне особине (једрину, сочност и сл.), своју вредност, употребљивост, кварити, штетити“), **prtēti* „постајати шупљикавим, бухавим, меканим, нпр. о поврћу, воћу“ (> „губити своје природне особине, губити једрину, сочност, укус, кварити се, трулети“).

Могло би се судити да је рефлекс реконструисане основне речи **prtъ* очуван у виду чешке именице *přt* м. „нешто старо, покварено“³. Међутим, њено значење говори пре да је то девербативна изведеница од чеш. *přtati*.

Битно је за нас питање да ли су разматрани глаголи прасловенски или каснији, млађи деривати. Творбене морфеме којима су изведени ови глаголи биле су продуктивне и у прасловенско доба и касније, у

¹ V. Machek, *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, Praha 1957, 582 s. v. *záprtek*. У другом издању истог речника (*Etymologický slovník jazyka českého*, Praha 1968, 710) ова лексема (= сх. *запртак*) повезана је с кореном **per-* „родити, плодити“ па су разматрани глаголи изостављени; s. v. *bortiti se* (с. 51) аутор је навео овде анализирани глаголе, али није дао никакво етимолошко решење. — За друге покушаје етимологије види А. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1927, с. 397 s. v. *part*; M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, II, Heidelberg 1955.

² О балтичким речима в. Е. Fraenkel, *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg 1955–1965, 674–675. Упор. F. Bezlaj, *Eseji o slovenskem jeziku*, Љубљана 1967, 117–118.

³ Реч је посведочена једном у XVII веку. V. Machek, *Recherches dans le domaine du lexique balto-slave*, Brno 1934, 21–22 изводио је чеш. *přt* из **pъrtъ*, па је претпостављао да се на овој именици заснива глагол **pъrtiti*.

појединим словенским језицима. Ограничени ареали сваког од анализираних глагола говоре у прилог претпоставци да су изведени независно у појединим деловима словенске територије. Будући да у догичним језицима није очувана основна реч, може се тврдити да су рус. *пóрѣтъ*, чеш. *prtati*, пољ. *parcieć* (односно њихови пређашњи ликови **prtiti*, **prtati*, **prtěti*) постали у раним раздобљима историје руског, чешког и пољског језика.

Етимолошка анализа севернословенских глагола омогућава објашњење порекла сх. дијал. глагола *испѣтъати*, који је несумњиво у сродству с размотреним речима. Међутим, због *-љ-* у основи не можемо сх. *испѣтъати* сматрати директном континуантом ниједног од горе изнесених глагола. Структура овог свршеног префиксног глагола једнака је структури свршених глагола као *отешњати*, *ожедњати*, изведених од простих глагола *теснѣти*, *жеднѣти*. Ове паралеле указују да је *испѣтъати* изведен од непотврђеног простог глагола **prtněti* или **prtněti*. Због семантичког подударана сх. *испѣтъати* и пољ. *parcieć* можемо доћи до закључка да је претпостављени српскохрватски прости глагол изведен помоћу морфеме *-ě-ti -ěje-*, тј. морамо реконструисати лик **prtněti*. У погледу творбе овај би глагол био истоветан нпр. сх. *жеднѣти* који је дериват од придева *жедан* (< прасл. *žedьnъ*). Према томе реконструисани прости глагол **prtněti* вероватно је изведен од придева **prtan* < *prt-ьnъ* који можемо сматрати рефлексом придева *prtъ*, реконструисаног на основу севернословенских чињеница; проширивање архаичних придева суфиксом *-ьnъ* у структурној служби позната је појава у словенским језицима⁴.

Изгледа да је сх. дијал. *испѣтъати* резултат следећих деривацијских поступака: прасл. **prtъ* „редак, шупљикав, порозон, бухав, мекан“ > стсх. **prtьnъ* „исто“ → **prt(b)něti* „постајати шупљикав, бухав, мекан“ > „губити природне особине (снагу, чврстину, еластичност), слабити, трулети“ → сх. *испѣтъати* „изгубити природне особине, ослабити услед дуготрајног деловања влаге, топлине, натрулити, о дрвету“. Српскохрватски глагол, дакле, посредно потврђује оправданост реконструкције придева **prtъ* као основне речи на којој се заснива група глагола посведочених у неколико словенских језика. Нажалост, у српскохрватском језику и у другим словенским језицима сачували су се само реликти ове лексиколошке породице, па смо принуђени да реконструишемо основну реч и последне карике битне за обликовање анализираних глагола.

Мора се још скренути пажња да сх. дијал. *испѣтъати* вероватно није једини остатак размотрене породице речи на јужнословенском подручју. Чини се да је у праву Ф. Безлај који с размотреним севернословенским глаголима и литав. *puṛti*, *puṛsti* веже слн. *prtij* m., *prtija* f. „рахитис,

⁴Упор. W. Boryś, *Archaiczny kaszubski przymiotnik rądi*, *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* XX, Warszawa 1981, 7–10 (тамо и даља литература).

умекшавање костију"⁵. Иако творба ове словеначке лексеме није потпуно јасна (одакле дублет *-ij* : *-ija*?), није искључено да је изведена директно од реконструисаног придева **prtъ*.

2. сх. дијал. *људити* „сређивати, чистити“, буг. дијал. *людя, охлюдя*. пољ. дијал. *chludzić*.

Од XV века је у српскохрватском језику посведочен придев *уљудан* „добро васпитан, пристојан, углађен, учтив“ (у РЈАЗУ „пријазан љубезљив, угодан, мио; красан, лијеп; гиздав, пристао, лијеп на поглед, уљуден, људски; пристојан“, од XVI века глагол *уљудити уљудим* „учинити уљудним или лепшм; украсити, уресити; уредити“, *уљудити се* „постигли уљудан, довести у ред свој изглед и понашање“. Прости глагол *људити -дим* „критити, ресити“ према РЈАЗУ потврђен је у XVII–XVIII в. код далматинских писаца Бараковића и Бановца.

Сада знамо да прости глагол постоји у источном делу српскохрватског терена. РСАНУ доноси *људити -дим* : *људити људим* „довести нешто у исправно, уредно стање, сређивати, чистити“ (Заглавак и Књажевац), „давати некоме уредан, леп изглед, уређивати, дотеривати кога“ (с примером «У Банату је нека срамота казати: бријати, него говоре: људити»), *људити се* „уређивати се, дотеривати се“ (Бачка, Заглавак и Књажевац; из Књажевца потиче и Белићев пример *људим се*, СДЗБ I 533).

У источносрбијанским говорима јављају се и префиксни ликови: 1) *ољудити*: *ољуди* „уреди, среди, очисти“ (*Ољуди едно пиленце*, Тимок: Динић 182); 2) *уљудити*: *уљуди* „закоље и уреди неку животињу или живину; извеје жито за воденицу“, *уљуди се* „уреди се, дотера се, умнје се и обуче чисте хаљине“ (Тимок: Динић 293), *уљуди* „уреди“ (*Снеје ... уљуде кућу*), *уљуди работу* „упропасти нешто“ (Црна Река: Марковић 467), *уљудим* „уредим, удесим“ (Лесковац: Митровић 343), *уљудим се* „дотерати се, удесити се“ (Пирот: Живковић 162).

Еквивалентни глаголи постоје на бугарском и македонском терену: буг. дијал. *л'уда* „бринем се за нешто“, *ол'удим* „уредим, средим“ *ул'уда* „добро обрадим; бринем се за неког“ (Ћустендил)⁶, *л'уда се* „сређујем се, уредујем се“, *ол'уда* „доводим у ред, уредим, удесим“, *ол'уда се* „дотерам се, почистим се (Ихтиман)⁷, *ул'удвам* „сређујем, свршавам свој посао у кући, постављам све на место“ (Родопи)⁸, макед. дијал. *ољуди*, *уљуди* „испрља, упрља“ (Куманово)⁹, *га ул'удил бишката* „средио је, очистио је заклану свињу“, *ул'удин* „сређен, уређен“ (Кукуш)¹⁰.

⁵Ф. Безлај loc. cit.

⁶И. Умленски, Крстендилскијат говор, Софи 1965, 233, 243, 266.

⁷М. С. Младенов, Лексиката на ихтиманскијат говор, ЕД III 1967, 150, 124.

⁸Т. Стоичев, Родопски речник, ЕД II 1965, 265.

⁹В. Видоески, Кумановскијат говор, Скопје 1962, 235, 260.

¹⁰К. Пеев, Кукушкијат говор, II Скопје 1988, 120.

Нема сумње да је придев *уљудан* „добро васпитан, пристојан, углађен, учтив“ и глагол *уљудити* „учинити уљудним, васпитати; дати коме пристојан, складан изглед“ у етимолошкој вези с именицом *људи*¹¹. Простом глаголу *људити* П. Будмани је додао следећу опаску: «може бити да је испрва значило: чинити кога човјеком, те је, ако је тако, постало од *ľudi*» (РЈАЗУ VI 313); Скок је, међутим, s. v. *људи* изоставио овај глагол (иако цитира *људовати* „бити поштен“). У Бугарском етимолошком речнику гореизнесени бугарски глаголи су сврстани у одредницу *люд* „човек“ (стслов. людъ „народ“) као деривати од ове именице¹².

Иако је етимолошка веза глагола *људити* (*се*) са лексиколошком породицом именице *људи* наизглед очевидна, има разлога да сумњамо да ли она тумачи сва значења наведених српскохрватских, бугарских и македонских глагола. Пре свега пада у очи добро потврђено у народним говорима значење „сређивати, чистити нпр. кућу, заклану животињу, месо, жито“ (упор. већ у XVIII веку код Далматинца Ј. Бановца пример «*Vi biste iz daleka роћели čistiti i људiti vašu кућу*», РЈАЗУ VI 313). Ово значење једва бисмо смели доводити у везу са семантиком именице *људи*. Уз то на друго порекло сх. *људити* и његових бугарских и македонских еквивалента упућују и следеће чињенице:

1) У бугарском говору града Хасково посведочен је глагол *бхлюдя* (месни фонетски лик *бхл'уд'ъ* сврш., *ухл'удеъм* несврш.) са значењем „спремим, припремам“ (у примеру о месу: *Кѣт си купѣл мѣсу, бхл'уди си гу кѣкту с' знаѣш*)¹³. Овај је глагол несумњиво идентичан са буг. дијал. *олюда* „доводим у ред, уредим, удесим“ и осталим наведеним ликовима.

2) Буг. дијал. *б-хлюдя*, сх. дијал. *људити* и његови бугарски и македонски еквиваленти семантички се поударују с пољ. дијал. *chłudzić* *chłudze* „чистити, сређивати, уређивати“, *chłudzić się* „чистити се, дотеривати се, сређивати се, облачити се чисто, уредно“, *ochłudzić* „довести у ред, дотерати, средити; окречити“¹⁴, кашуп. *xluzēs sa* : *xlēzēs sa* „дотеривати се, преоблачити се“, *oxlēzēs sa* „очистити се, пребући се, обући чисто рубље или чисте хаљине“¹⁵ упор. такође брус. дијал. *ніхлјодны* „неуредан, алкав, прљав, нечист“, *няўхлјода* (: *няўклјода*) „прљавко, мурдар, прљавица, мурдара“, *ныхлјошы* „рђав, лош“¹⁶, рус. дијал. *нехлјода*

¹¹ Упор. П. Скок, Етимологијски рјечник хрватскога или српскога језика, II, Загреб 1972, 339; V. Machek, Etymologický slovník jazyka českého, Praha 1968, 331 (о чеш. *vládný* „уљудан, љубазан, учтив“).

¹² Български етимологичен речник, III, София 1986, 676–577.

¹³ В. Кювлиева, К. Димчев, Речник на хасковският градски говор, БД V, 1970, 95.

¹⁴ Нпр. J. Karłowicz, Słownik gwar polskich, I, Kraków 1900, 183; B. Sychta, Słownictwo kociewskie na tle kultury ludowej, II, Wrocław 1980, 42.

¹⁵ В. Sychta, Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej, II, Wrocław 1968, 36.

¹⁶ Слоўнік беларускіх гавораў паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча, III,

„прљавко, прљавица“, *нехлю́док* „наказа, грдоба; мелез“, *неухлю́док* „наказа, грдоба“¹⁷.

Семантичко и формално подударане јужнословенских и севернословенских речи дозвољава да утврдимо да су сх. *људити*, буг. *люда*, макед. *у-људи* рефлексии ранијег лика с иницијалном сугласничком групом *hl'*, очуваног у буг. дијал. *бхлюдя* и посведоченог код северних Словена. Разматрани глагол се јавља у српскохрватским говорима који губе /x/, нарочито у сугласничким групама *xp-*, *xл-*, *хљ-*; губитак истог сугласника својствен је и већини бугарских и македонских говора.

Сх. дијал. *људити* „сређивати, уређивати, чистити“ мора се, дакле, изводити из пређашњег лика **хљудити* чији еквиваленти постоје на бугарско-македонском подручју и у неким севернословенским језицима (у пољском с кашупским дијалектом, у белоруском и руском).

У етимолошкој литератури разматран је већ пољски глагол *chludzić*. Изнесено је мишљење да је овај лик (посведочен у многим говорима, упор. и придев *schludny* „чист, сређен, уредан“ у књижевном језику) секундаран према синониму *kludzić* (познатом само говорима Шљонска), с фонетским развојем *kl-* > *chl-*¹⁸. Ово тумачење оспорава изнесени словенски материјал, који говори у прилог реконструкцији праоблика **chl'uditi* *chl'ud'o*. За ову претпоставку од важности је проширеност ликова са *chl'* на словенском простору, посебно присутност таквог лика, односно његова континуанте, на јужнословенском подручју, где није посведочен дублет с иницијалним *kl'*.

Досада се реконструисао прасловенски глагол **kl'uditi* *kl'ud'o* „доводити у ред, у чистоћу, у мир“, потврђен у западним и источним словенским језицима, нпр. чеш. *kliditi* „орати (летину); спремати, уређивати, чистити“, словач. дијал. *kl'udit'* „спремати, уређивати“, пољ. дијал. (Шљонск) *kludzić* „вести; сређивати, уређивати“, струс. *клюдити* „говорићи; шалити се, ругати се“, рус. дијал. *клюдиться* „болети“. Сматра се да је овај глагол изведен од именице **kl'udъ* „ред, мир“ (упор. нпр. чеш. *klid* „мир“, словач. *kl'ud* „мир“, рус. дијал. *клюдь* f. „ред, пристојност, лепота“ сродне са гот. *hlūtrs* „чист“, ствнем. *hlūtтар*, нем. *lauter* „чист, бистар“ (< ие. **k'lūd-ro-*), гр. *κλύζω* „запљускујем, испирам, исплахњујем“. Словенске су речи засноване на индоевропској бази **k'leu-d-* „испирати, исплахњивати“ (упор. без морфеме *-d-* лат. *chuo* „чистим“, литав. *slūoti*

Мінск 1982, 227, 249; П. І. Сігеда, Матэрыялы для дыялектнага слоўніка Брэстчыны, Народная лексіка, Мінск 1977, 81.

¹⁷ Словарь русских народных говоров, 21, Москва—Ленинград 1986, 199, 202.

¹⁸ F. Sławski, Słownik etymologiczny języka polskiego, II, Kraków 1958—1965, 238—239.

„места, чистити, брисати“); ако је тако, *k-* у прасл. **kl'uditi*, **kl'udъ* ирегуларан је рефлекс ие. **k'-* (уместо очекиваног *s-*)¹⁹.

Горе изнесени материјал и анализе сведоче да је поред лика **kl'uditi* постојала варијанта **chl'uditi* у којој је *ch-* вероватно рефлекс првобитног *sk'-*. Ово значи да у прототипу варијанта **chl'ud-* имамо појаву тзв. непостојаног *s-*, што је узрок варирања *k-* : *ch-*. У нашем примеру прасл. *ch-* се своди коначно на ие. **sk'*²⁰. У вези с тиме могло би се поставити питање да ли ирегуларно *k-* (у **kl'uditi*, **kl'udъ*) није можда секундарно у односу на *ch-*.

Мора се још поменути да постојање архаичних варијанти глагола **kl'uditi* : **chl'uditi* доводи у сумњу у етимолошкој литератури прихваћени смер деривације **kl'udъ* → **kl'uditi*. Изгледа да је глагол првобитан, тј. да је **kl'udъ* девербативна именица.

Досада се сматрало да је глагол **kl'uditi* севернословенска лексема, без потврда код јужних Словена. Као што видимо, фонетска варијанта овог глагола **chl'uditi* постоји и на јужнословенском подручју. Изнесени материјал сведочи да је на овом подручју дошло до мешања глагола повезаног с лексиколошком породицом именице *људи* (прасл. **l'udъje*) с континуантом прасл. **chl'uditi* због извесних заједничких односно блиских црта у семантици. Будући да је последњи глагол, из фонетских разлога, изгубио почетни сугласник *h-*, идентификација два хомонима различитог порекла била је скоро потпуна.

3. сх. дијал. *senati se* : *sebatu se* „трзати се“, буг. *сѣвам*, укр. *цїпати*, пољ. *zierać*.

У пиротском говору забележена су два лика истог глагола: *сѣпа се* поред *сѣба се* „трзати се (у сну, страху, љутњи); доћи к себи“²¹. У другим српскохрватским изворима дублет *senati se* нисам нашао²². Из истог говора Живковић 142 наводи само дублет са *-б-*: *сѣбам се* несврш. и учест.

¹⁹ F. Slawski, loc. cit.; Этимологический словарь славянских языков, 10, Москва 1983, 53–55. Упор. и V. Machek, op. cit., 256.

²⁰ О развиту ие. **sk'-* > прасл. **ch-* упор. H. Schuster-Šewc, Zur Etymologie einiger mit **s-* anlautender slawischer Wörter — Ein Beitrag zur Genese des ursl. **ch*, Zeitschrift für Slawistik 30, 1985, 740–746.

²¹ Д. Снатковић, Фразеологија страха и наде у пиротском говору, СДЗБ XXXV 1989, 449. Перфективно значење „доћи к себи“ односи се вероватно на глагол *себне се*, упор. Живковић 142.

²² Привлачи ипак пажњу да пољски лексикограф С. Б. Линде у свом речнику (Słownik języka polskiego, Warszawa 1807–1814) s. v. *zierać* наводи међу словенским паралелама пољском глаголу и «tag. [тј. дубровачко] *zjepati vlase s gl'avee laserare spines*». Из овога би следило закључак да је Линде нашао у неком речнику дубровачки глагол *sjenati* „laserare“. Пољски лексикограф је, како сам пише у уводу свом речнику, за дубровачки дијалекат користио Белин речник. Међутим, у овом речнику није пронађен тај глагол а нема га ни у РЈАЗУ. Ако би се глагол *sjenati* стварно нашао у српскохрватском извору, био би значајан из два разлога: као потврда лика са *-п-* у другом делу српскохрватског терена и као потврда за првобитно коренско **ǵ*.

„трзати се“, *себнем се* сврш. „тргнути се, уплашити се; доћи к себи“. Овај лик је посведочен и у другим говорима источне Србије: у Бучуму и Белом Потоку *себа се* „трза се“ (Богдановић 161), у Лужници *себам се* „штрецати се“ (Ђирић 155), у Тимоку *себа се* „трза се, трза се од страха“ и глаголска именица *себање* „трзање“ (Динић 255). Даље су се потврде нашле у грађи РСАНУ: из Јагодине тј. из данашњег Светозарева («Кад спава, непрестано се себа», дакле „стреса се, трза се“), Заглавка („трзам се услед потреса или страха“), Књажевца («Себа се онај који се изненада уплаши, или је пружио руку, а други га изненада опржи итд.; значи повући се натраг, себи»). Свршени парњак *себнути се* записан је у Црној Реци (*себне се* „тргне се; уплаши се“, Марковић 439), у Тимоку (*себне се* „тргне се од страха“ Динић 255), а у грађи РСАНУ још је посведочен из Зоруновца (*себнути се себнем се* „уплашити се“, из околине Пирота („мало се променити, омршавети“, нпр. *Сва се стока себнула*).

Од дублета источносрпског глагола *сепати се* : *себати се* само први лик, посведочен у пиротском говору, има еквиваленте у више словенских језика. Пиротско *сѣпа се* надовезује на бугарско и македонско подручје, где је одговарајући глагол добро потврђен: буг. *сѣпам* несврш. (*сѣпна* сврш.) „чиним да се неко прене иза сна, из заноса и сл., да се уплаши, узнемири или да дође к себи, да се уразуми“, *сѣпам се* „стресам се, изненадно се будим; плашим се; долазим себи“ (Плевенско)²³, у Геровљевом речнику (V 311) *сѣпам* „закачујем, подмећем неком ногу; освешћујем се, долазим себи; будим се; (о води) опадам“, макед. *сепне* „чинити да се неко прене, пренути некога“, *сепне се* „пренути се, тргнути се“.

Исти глагол се јавља у севернословенским језицима: пољ. *siepać siepie* (потврђен од XIV века, у старопољско доба презент *siepat-pasz*, тако још у Линдеовом речнику) „трзати, теглити, цимати“, „ударати, шибати“ (нпр. *deszcz siepie* „киша шибает“), „раздирати, о болу“ (*ból, rana siepa mie* „сева, жига ме“, дијал. такође „дирати; бацати“, доњолуж. *sepaś -rat* „куцати, лупати (о срцу, пулсу)“, *sepnis* „кљуцнути (о птицама)“, чеш. *sepati sepu (sepám)* „трести“²⁴, словач. дијал. *sepnut'* : *seplo ho to* „погрешно је ово проценио, преварио се у рачуну (*prepočítal se*)“²⁵, укр. *сіпати -паю* (сврш. *сіпнути -ну*) „трзати, цимати, теглити; трзати некога да му се скрене пажња“, „чинити брз покрет неким делом тела, трзати“ (нпр. *сіпати головою* „трзати главом“), разг. „прекомерно узрујавати, узнемиравати некога“, „изазивати грчевите трзаје“, *сіпатися* „трзати се, вући се, потезати се; покушавати да се нешто уради; немирно, убрзано бити (о срцу)“, „грчевито се трести, трзати се (нпр. о телу, кожи), јекити се (о кожи)“, „бацати се на некога, наваљивати“.

²³ Д. Евстатиева, Лексиката на говора в с. Тръстеник, Плевенско, БД VI, 1971, 223.

²⁴ J. Jungmann, Slovník česko-německý, IV, Praha 1838, 71.

²⁵ M. Kálal, Slovenský slovník z literatury aj nářečí, Banská Bystrica 1924, 600.

брус. дијал. *сѣпаць* „брзо нешто радити или подизати нешто претешко“, „вући, теглити“, „срдити“, „раздирати, о болу“, „тешко дисати“, „бесно разговарати, викати“, „ударати, махати, нпр. репом“²⁶, рус. дијал. (у суседству украјинског и белоруског терена) *сѣпáть* : *рыба сѣпáет* (месни изговор *сѣпáит*) „риба трза, иде на удицу“, *сѣпнуть* „зграбити, шчепати, тргнути“²⁷, *сѣпацца* „срдити се“²⁸.

Изнесени словенски материјал указује на праоблик **sěpati sěpaĵo*. Формално и семантичко подударање наведених глагола у словенским језицима као и распрострањеност ове лексеме у словенском свету дозвољавају да утврдимо прасловенско порекло глагола, у прилог чему говори, као што ћемо видети, и његова етимологија. Што се тиче фонетског лика, украјински облик *сѣпати* доказ је да је првобитни коренски вокал *ѣ. Томе као да се противи буг. *сѣпам*, *сѣпна* с -е- у акцентованом слогу, јер бисмо у књижевном језику у овом положају очекивали -ја- од пређашњег ѣ. Ово би се могло објаснити тиме што реч потиче из западних, екавских бугарских говора. Међутим, то је само претпоставка јер се засада ништа не зна о историји ове речи у бугарском. Геровљево писање *сѣпам* по етимолошком принципу није, разуме се, никакав доказ.

Прасловенски лик **sěpati* реконструисан је и раније²⁹, додуше на основу само дела овде цитираног материјала. У семантици рефлекса овог глагола види се велико подударање међу словенским језицима. На основу реално посведочених значења можемо за прасловенско доба реконструисати значење „изводити нагле, брзе покрете телом или делом тела (нпр. главом, руком, ногом), трзати“³⁰ односно за рефлексивни облик **sěpati se* „трзати се“.

За нас је од важности питање етимологије прасл. **sěpati*. У стручној литератури постоји неколико покушаја објашњења порекла овог глагола односно појединих његових рефлекса у словенским језицима. Преглед

²⁶Н. Д. Корань, Да палескага диялектнага слоўніка, 3 народнага слоўніка, Мінск 1975, 159; З. Ф. Краученка, 3 лексікі вёскі Глухавічы Брагінскага раёна, Народная слоўтворчасць, Мінск 1979, 130; Матэрыялы для диялектнага слоўніка Гомельшчыны, Беларуска мова, Мінск 1980, 140; Т. С. Янкова, Диялектны слоўнік Лоеўшчыны, Мінск 1982, 323.

²⁷Словарь русских донских говоров, III Ростов на Дону 1976, 115. Упор. А. В. Миртов, Донецкий словарь. Материалы к изучению лексики донских казаков, Ростов на Дону 1929, 290: *сѣпнуть* „шчепати, тргнути“, 294: *сѣпáть* : *рыба сѣпáет* „риба, трза“. У Дальевом речнику (3. изд., IV 162) *сѣпáть* западно „трзати“ и донско „цимати“: коренско -і- или је у донским говорима украјинског порекла или се развило фонетским путем у првобитно неакцентованом слогу.

²⁸П. А. Расторгуев, Словарь народных говоров западной Брянщины, Минск 1973, 238.

²⁹Упор. Н. Schuster-Šewc, Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache, 17, Bautzen 1986, 1282–1283.

³⁰Х. Шустер-Шевц, loc.cit., реконструира значење „pochen, reissende Bewegungen machen“.

ових етимолошких верзија наводи М. Фасмер³¹. Нећу се овде упуштати у критичку анализу појединих тумачења која се свODE на повезивању разматраног глагола са фонетски сличним словенским речима, нпр. с прасл. *šipъ* „стрела“ (Иљински), пољ. *siąpić* „росити, кишити“ (Брикнер), рус. *сипѣть* „шиштати, пиштати; говорити промуклим гласом“ (Јакобсон), горњолуж. *sapać* „врцати, буктети, пламтети; дахтати, бректати“ (Шустер-Шевц) или с наизглед сличним речима у удаљеним индоевропским језицима, нпр. са стинд. *ksipāti* „баца, меће“ (Зупитза), осет. *sešip* „косити“ (Петерсон). Свако од ових разноликих поређења може се оспорити (што је делимично и урадио Фасмер) због извесних фонетских и семантичких потешкоћа.

Структура и семантика прасл. **šēpati -paјo* допуштају глаголску мотивацију ове лексеме. Међутим, у словенском лексикону нема глагола који бисмо могли сматрати основном речју. Изгледа да може уродити плодом поређење словенског глагола с одговарајућим балтичким чињеницама. Морамо се, дакле, вратити једној старој, у међувремену занемареној етимологији коју је својеремено предложио Ј. Ендзелин. У концизној етимолошкој напомени у летонском речнику s. v. *atsiept* упоредио је он рус. *сипать* (из Даљевог речника), пољ. *siępać* с летон. *at-siept (zuobos)* „кезити се, церити се“ и литав. *šiēpti šiepiū* „разјапљивати, широко отварати уста, показивати зубе, кезити се, церити се, смејати се, исмевати, ругати се“, *šiēptis* „кезити се, церити се; расцветавати се“³². У овом поређењу може збуњивати семантичко разилажење словенског и балтичког глагола. Међутим, изгледа да је у балтичким језицима дошло до семантичке специјализације речи. Сматра се да литав. *šiēpti* заправо значи „das Gesicht, die Mundwinkel nach dem Seiten verziehen“³³, што значи да је у балтичком глагол добио значење „правити гримасе, изводити покрете деловима лица, кезити се, церити се“ док у словенском имамо шире значење „изводити нагле, брзе покрете целим телом или појединим деловима тела“.

У погледу структуре и вокализма прасл. **šēpati* најближи је литавски итеративни облик *šaiųyti šaiųai* „подизати (подругљиво) угао усана, кривити лице, кезити се, правити презриви израз лица; презриво, кришом, лукаво се смејати, смешкати се; некоме или нечему се смејати, исмејавати, ругати се, спрдати се; (о псима) кезити зубе“, изведен од литав. *šiēpti*. Прасл. **šēpati* и литав. *šaiųyti* разликују се творбом: словенски глагол

³¹ M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, II, Heidelberg 1955, 627 (упор. и Трубочовљев додатак у руском издању овог речника, III 626).

³² K. Mühlhnbach, *Lettisch-deutsches Wörterbuch*. Redigiert, ergänzt und fortgesetzt von J. Endzelin, I. Riga 1923–1925, 191. Упор. E. Fraenkel, op. cit., 75 s. v. *atsiepti* (у одредници *šiēpti* изоставио је ово поређење).

³³ E. Fraenkel, op. cit., 980.

је изведен морфемом *-a-* < **ā-*, литавски морфемом *-y-* < **ī-* али се оба глагола одликују истим коренским вокализмом: литав. *-ai-* тачно одговара прасл. **-ě-*. Према томе, ови су глаголи независни деривати изведени од истог основног глагола, тј. литав. *šaiptyti* од литав. *šiępti* (= летон. *-siepti*), прасл. **sěpati* од словенског еквивалента основних балтичких глагола.

Поређење прасл. **sěpati* и литав. *šaiptyti* доводи до закључка да је **sěpati* првобитни итеративни глагол (одлику учесталог глагола сачувао је и у појединим словенским језицима), дакле прасловенска изведеница од, на словенском терену, неочуваног основног глагола с првобитним коренским вокализмом **-ei-* који би одговарао литав. *šiępti*, летон. *-siepti*. **Sěpati* припада, дакле, групи прасловенских изведених (итеративних и каузативних) глагола који су изгубили мотивацију у словенском лексикону, али чија је мотивација (основни глаголи) очувана у лексички балтичких језика.

Предложено објашњење генезе глагола **sěpati* омогућава да га уврстимо у оквире индоевропске лексике. Еквивалентност слов. *s-* = литав. *š-* = летон. *s-* упућује на ис. **k'*. Ово се слаже с реконструкцијом Покорног, који литав. *šiępti(s)* и сродне речи (али без словенског материјала) своди на ис. **k'eip-* „schweifen, wedeln, das Gesicht verziehen (?)“. У континуанте овог корена убраја такође авест. *saēf-* „махати“ и (с метатезом) *srifa-* м. „ноздрве“, стинд. *šipra-* ф. „бркови, перјаница која се лелуја (Schnurrbart, wallender Helmbusch)“³⁴. Проведена анализа прасл. **sěpati* дозвољава да континуантама ис. **k'eip-* додамо и изведени словенски глагол, који потврђује реконструисано значење „махати, мрдати“, јер се на овакво значење коначно своди, изгледа, словенско значење „махати, мрдати, трзати телом или деловима тела“, упор. и значење „махати репом“ посведочено у белоруским говорима.

На крају, кад је већ јасно порекло глагола **sěpati* (па према томе и његовог рефлекса у пиротском говору *сѣпам се*), морамо се вратити источносрпском лику са звучним сугласником *-б-*, тј. *себати се, себнути се*. У светлости целокупне словенске грађе очито је да је *себати се* секундарна варијанта глагола **sěpati* (*се*), познатог већини словенских језика. Узрок замене коренског *-п-* звучним *-б-* можемо сагледати у утицају заменице *себе*. Изгледа да је из семантичких разлога рефлекс глагола **sěpati* повезан у свести говорника с овом заменицом, упор. *себнем се* „доћи к с е б и“ (< „тргнути се, пренути се“), као и информацију једног од приносица РСАНУ да *себа се* означава „повући се натраг, с е б и“ (< „трзати се натраг“).

³⁴J. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Bern-München 1959, 543.

Сличан глагол с коренским -б- јавља се и на бугарском терену. У говору села Радовене (Врачанско), који, иако се налази на подручју западнобугарског дијалекта, својим језичким значајкама припада источнобугарском дијалекту, забележен је глагол *себа* (*се*), 3. лице јд. *себи* (*се*) и његов свршени парњак *себна* (*се*) за које се наводе значења „опуштати (*се*), ослабљавати кога, лабавити (*се*)“ и „одвајати нешто закачено, удаљавати једно од другог“³⁵. Прво од ових значења слично је наведеном пиротском значењу „мало се променити, омршавети“ (али постанак таквог значења није потпуно јасан). Друго значење могло би се схватити као „отрзати (*се*)“ како сведоче примери у бугарском извору. Дакле, семантика бугарског дијалекатског глагола има сличности са семантиком источносрпског глагола. Међутим, имајући у виду да бугарски глагол не припада истом конјугацијском типу као српскохрватски (3. лице јд. буг. *себи*, сх. *себа*), не можемо поистовећивати ове речи. Чини се да буг. дијал. *себа* (*се*) треба упоређивати пре са слн. (у Плетершниковом речнику) *sebiti* -*bit* „издвајати, изоловати“, *sebiti se* „издвајати се“, изведеним вероватно од заменице *sebe*. Према томе, није искључено да је на бугарском терену дошло до контаминације етимолошки различитих глагола: рефлекса прасл. **sepati* и глагола паралелног слн. *sebiti*. Постоји могућност да је таква контаминација спроведена и на источносрпском терену.

СКРАЋЕНИЦЕ

БД	Българска диалектология. Проучвания и материали, София 1962 ff.
Богдановић	Н. Богдановић, Говори Бучума и Белог Потока, СДЗб XXV, 1979.
Ђирић	Љ. Ђирић, Говор Лужнице, СДЗб XXIX, 1983, 7–119.
Динић	Ј. Динић, Речник тимочког говора, СДЗб XXXIV, 1988, 7–335.
Марковић	М. Марковић, Речник народног говора у Црној Реци, СДЗб XXXII, 1986, 243–500.
Митровић	Б. Митровић, Речник лесковачког говора, Лесковац 1984.
РЈАЗУ	Рјечник хрватскога или српскога језика. На свијет издаје Југославенска академија знаности и умјетности, I–XXIII, Загреб, 1880–1976.
РСАНУ	Речник српскохрватског књижевног и народног језика, Српска академија наука и уметности, I–XII, Београд 1959–1988.
СДЗб	Српски дијалектолошки зборник, Београд 1905 ff.
Живковић	Н. Живковић, Речник пиротског говора, Пирот 1987.

³⁵Х. Хитов, Речник на говора на с. Радовене, Врачанско, БД IX, 1979, 320. У овом говору старо *ѣ* у акцентованом слогу развија се у широко *е*, међутим у наведеним глаголима имамо обично *е*.

S u m m a r y

Wiesław Boryś

STUDIES IN SERBOCROAT AND SLAVIC ETYMOLOGY

The paper present etymological analysis of three serbocroat lexemes from eastern Serbia (*испрѣвати*, *људити*, *сепати се*) and their equivalents in other Slavic languages. On the basis of these speculations the author has reached conclusions relevant for serbocroat etymology as well as for Slavic.

HERBERT GALTON
(Beč)

SUSRET FONOLOŠKIH SISTEMA ALTAJSKOG I SLOVENSKOG JEZIKA

Istorija kontakata slovenskog i altajskog jezika već ima određenu tradiciju, premda ne najstariju i najpoznatiju u slovenskoj lingvistici. Roman Jakobson je u svojim „Remarques sur l' évolution du russe comparee à celle des autres langues slaves“ iz 1929. godine (1971, 24) odredio šta će praslovenskom sistemu glasova na početku njegovog samostalnog razvoja značiti — ne kao hipotetički delovi baltičkoslovenskog prajezika — korelacija samoglasnika, u kojoj se palatalnost jednih suprotstavljala labiovelarnosti drugog niza. (Bila su to vremena kada se u svakoj tablici nisu koristila binarna svojstva označavana sa + ili sa – i međusobno suprotstavljena, jer ta svojstva nisu u binarnoj opoziciji.) Ne zaboravimo da se radi o korelaciji koja obuhvata sve samoglasnike, a ne suglasnike; prema tome, položaj na drugom kraju razvoja, koji vodi savremenom ruskom ili poljskom jeziku, mora biti krajnje različit, jer tu nalazimo korelaciju mekoće suglasnika, a ne samoglasnika. Što se tiče sistema suglasnika, kod Jakobsona na datom mestu uočavamo samo „tendenciju“ labijalizovanja suglasnika ispred zaokrugljenih samoglasnika i uopšte tendenciju ka razbijanju zadnjonepčanih nelabijalizovanih suglasnika prvom palatalizacijom ispred prednjih samoglasnika (kao što se vidi, držim se tradicionalnog redosleda) s poznatim rezultatom, posle čega je nastupila druga, koja je u početku dovela do određenih zadnjonepčanih suglasnika prebačenih napred. U svim tim slučajevima najpre se, naravno, radilo o fonetskim varijantama.

Razmislivši na trenutak o prethodnom fonetskom stanju, moglo bi se reći da je izvesna sklonost ka umekšavanju zadnjonepčanih suglasnika, s njihovim smeštajem, koji je posebno osetljiv na okolinu („large range for velars“, Fant 1973: 124), utrla sebi put i u drugim indoevropskim jezicima, ponekad čak kada im je samoglasnik prethodio. Mislim na nemačke slogove na *ich* u suprotnosti sa *ach*. Prema tome, tu se ne može raditi o nekakvoj sklonosti stranoj indoevropskim jezicima. Međutim, tako precizna podela sistema samoglasnika na dva suprotna niza, o kojima ćemo nešto više reći, nije

ni u kom slučaju indoevropska crta. Prema Semerenjiju (1980, 31) prajezik je imao pet osnovnih samoglasnika, kratkih i dugih, osim njih diftonge, a što se laringala tiče, ovde nismo u stanju da se upuštamo u taj problem. Pojava samoglasnika bila je očigledno slobodna, kao što je to ostalo u baltičkim jezicima koji ne znaju za dva niza nastavaka u odnosu na karakter prethodnog suglasnika.

Upravo to se dogodilo u slovenskom jeziku, tako da je Trubeckoj, koji se takođe bavio uticajem azijskih jezika na slovenski sistem glasova, jasno razlikovao dvotipsku deklinaciju od znatno slabije predstavljene jednotipske (1954, 118). Dva niza samoglasnika nisu suprotna jedan drugom samo u glasovnom sistemu, već se na odgovarajući način javljaju i prema završecima korena, što već nije indoevropska crta, nego bi se mogao navesti primer iz tatarskog (Bogorodickij, 1953, 86) *atqa* „konja“ u odnosu na *itka* „mesa“, genitiv *atnyn* : *itnin* itd. Do uticaja dolazi tokom izgovora, pod dejstvom samoglasnika prethodnog sloga, zbog čega se ta pojava naziva „vokalskom harmonijom“.

U slovenskim jezicima, međutim, sasvim je jasno da nikada nije dolazila u obzir nikakva vokalska harmonija, jer da bi se ona utvrdila nije dovoljno ono nekoliko prividnih slučajeva, kao u staroslovenskom *dъva* u odnosu na *dъvā* ili *brati* umesto *brati* (Diels, 1963, 108 i dr.). Ono što se pokazalo u slovenskom pre svega je tesna povezanost suglasnika i tautosilabičnog samoglasnika iza njega, karakteristična za morfologiju, mada nema razloga da je pripišemo prajeziku. U slovenskim jezicima se, prema tome, ne govori o vokalskoj harmoniji nego o tzv. sinharmoniji sloga. Ova unifikacija se, kako je naziva Jakobson (s. 25), kao crvena nit provlači kroz celokupan praslovenski period. Sami slogovi, bez obzira na susedne (čime se, po nama, prilično razlikuju od altajskog) trebalo je da budu tvrdi ili meki, ili, kako bismo to danas rekli, neutralni u odnosu na suglasnike ispred samoglasnika zadnjeg reda, a umekšani u odnosu na suglasnike ispred samoglasnika prednjeg reda. S obzirom na to da se u formiranom praslovenskom jeziku slog nije mogao završavati na suglasnik, Sloveni su se rešili barem tog problema. Ako postoji izvesna povezanost tih pojava onda je to „dobro pitanje“, kako kažu Englezi, ali takav problem nije mogao biti jedini ili osnovni problem, ako je za Slovence uopšte postojao. U poređenju s altajskim tipom razlika je uočljiva.

S druge strane, sumnjiv je visok stepen međusobne zavisnosti između suglasnika i samoglasnika, jer nemamo nikakvog razloga da ga smeštamo u prajezik. U svom prelomnom radu „К характеристике евразийского языкового союза“ (1971, 144–201) Jakobson iznosi mišljenje da smo u slovenskim jezicima imali posla sa sinharmonijom slogova, na osnovu koje su svi suglasnici i samoglasnici unutar sloga spadali u zadnji ili prednji niz. Prema Jakobsonu, korelacija se odnosila na cele slogove, kao što je to u savremenom tatarskom, kazaškom, kirgiskom, baškirkom, turkmenskom i dr., koji

su članovi grupe turskih jezika altajske porodice jezika, iz koje on navodi primere, čije postojanje ovde pretpostavljamo. (Godine 1988. Baskakov deli turske jezike na zapadnohunske i istočnohunske.) Smatram da ne bi trebalo navoditi još primera za ovu tvrdnju, pored već navedenih. Uostalom, vokalska harmonija se može dogoditi i sama po sebi, bez dva niza suglasnika, kao što je to danas u osmansko-turskom; da li se to može povezivati s činjenicom da je upravo taj jezik prenet u evropsku sredinu? Poznato je da turski i drugi jezici te porodice osim toga imaju i različite stepene labijalne atrakcije, ali samo jedan niz suglasnika. Za slavistu je zanimljivo da upravo /j/, kao čista palatalnost, ne pomera samoglasnike napred, tako da još u staroturskom imamo reči kao što su npr: *jyz* „poj“ ili *jyγla* „plakati“ (Gabain, 1974, 52), međutim slovenski jezici nikada nisu imali ništa slično, bez obzira na to da li je /y/ (slovo ima slov. vrednost) bilo fonema ili alofon.

U vezi s tim iskrsava problem koji kod Jakobsona još nije očišćen, iako je ovaj istaknuti slavista veoma doprineo rasvetljavanju upravo ovakvih slučajeva. Naime, u sadašnjim turskim jezicima /i/ i /y/ — poslednje je obično pisano bez tačke, kao u turskom ili sa dve (kao kod Gabain-a, op. cit. 45) — predstavljaju dve foneme, u sadašnjim slovenskim jezicima, tamo gde se glas sačuvao, samo dve varijante iste foneme /I/, ostvarene u početku — za razliku od turskog — isključivo kao /i/. Staroslovenski instrumental množine *syny* — *koñi*, koji sadrži nastavak, razlikuju se fonetski i suglasnikom i samoglasnikom, a da pri tom prethodni samoglasnik ne igra ulogu, jer je u oba slučaja zadnjeg reda. Svojtvo određenja nastavka, završetkom korena nije indoevropsko, već je na pola puta do altajskog tipa.

Međutim, za pomenutu fonološku razliku isto tako je teško naći sinharmonični tip u slovenskoj silabičkoj tvorbi, čak u istom slogu. Naime, ako su /y/ i /i/ dve različite foneme, kao što je to bilo u praslovenskom i njegovom predstavniku staroslovenskom, iz toga se može zaključiti da je prethodno /m/ u *my*, *mi* ostajalo ista fonema, čak kada je u poslednjem primeru umekšavano do nepoznatog stepena. Samo je u slučaju zadnjonepčanih suglasnika vremenom došlo do promene, i to ne samo fonetske nego i fonološke, dok se ostali suglasnici u odnosu na sledeće samoglasnike nisu bitno promenili, a u praslovenskom, prema najblagonaklonijem tumačenju, imamo palatalne suglasnike k', ġ, (ili t', d'), c, dz (z), ś, š, ž, č, ŋ, l', r (Lunt, 1956, 308), ali ne i potpunu korelaciju, kao npr. u ruskom. To su manje više visoki suglasnici (*hocheigentone*) Trubeckog, koji utiču na izbor sledećeg samoglasnika, iako su potpuno nezavisni u odnosu na prethodni slog. To znači da je učinjen značajan korak u pravcu silabičke sinhronije, ali je preterano govoriti o grupama fonema ili stavljati znak labijalnosti ili palatalnosti u zagradi ispred sloga. Korelacija mekoće nije ostatak nekadašnje slogovne korelacije, već rezultat daljeg razvoja praslovenskog stanja u severnim i jugoistočnim (bugarski jezik) slovenskim jezicima.

U ovom radu polazimo od pretpostavke da u staroturskom kao predstavniku altajskih jezika, koji su mogli uticati odlučujuće na slovenski, nije bilo korelacije mekoće, već samo vokalske harmonije. Trubeckoj je ispravno isticao (1939, 251) da treba razlikovati slogovni sinharmonizam od prave vokalske harmonije, koja se u grubim crtama svodila na određenje samoglasnika gramatičkih morfema samoglasnikom korena, pri čemu suglasnici podležu izvesnim promenama, s obzirom na njihovu prednju ili zadnju artikulaciju; u svom pristupu Trubeckoj je takav sistem tumačio kao opterećenost delimitativnom funkcijom, međutim to predstavlja dalji problem, u koji se ovde ne možemo upuštati. Karakteristično je da se Trubeckoj takođe oslanja na karakter /j/, koje nema zadnje i prednje varijante (koje su na neobičan način istaknute u runskom pismu sa dva slova, vidi Gabain 1974, 57), a kako se mnogi izrazi sastoje samo od /j/ + samoglasnik, kao npr. tatarsko *aj* „mesec“ ili *aju* „medved“, on zaključuje da samoglasnici mogu sami izražavati određenu boju, nezavisno od suglasničke okoline, te su prema tome predstavljali samostalne foneme, dok su suglasnici trebali da budu samo palatizovani ili velarizovani pomoću samoglasnika, što ipak nije uticalo na promenu njihovog položaja kao kombinatoričkih varijanata. Uostalom, Ščerbak ističe (1970, 142) da je nemoguće dokazati da su turski monovokalski koreni kao *ö* „misлити“ ikada izgubili suglasnik, od koga su zavisili.

Cela stvar nije jednostavna, iako, recimo, severnoslovenska korelacija mekoće jednostavno predstavlja evroazijsko svojstvo. Nema smisla osporavati takav uticaj, međutim tu se ne radi o običnom oponašanju. U slovenskom vokalska harmonija nikada nije postojala i to čini korelaciju mekoće celog sloga sumnjivom. Izvesni slovenski slogovi sigurno su bili skroz palatalni, a drugi neutralni. Promena *jo* > *je*, koju treba pripisati ranijem periodu, nije oponašala nikakav altajski uzor, jer /j/ u svim turskim jezicima može i moglo je da se javlja u bilo kom okruženju, jedino što ispoljava snažan uticaj slovenskih palatalnih suglasnika na tautosilabičke samoglasnike. Prava korelacija mekoće ponovo je povukla tu promenu, upor. rus. *žitjo* ukr. *joho*.

Ovde je, možda, vreme da se nešto više udubimo u praturški glasovni sistem. Kao takav on, naravno, nije sačuvan, ali kao njegov ekvivalent možemo prihvatiti sastav sadržan u runskim spomenicima iz dolina reka Orhon i Jenisej iz VIII veka (ili ranije), jer se, prema Kramskom (1956, 25), praturški glasovni sistem do tog vremena jedva promenio. Kao što smo već konstatovali, postojali su *a, ä, e, y, i, o, ö, u, ü*, kratki i dugi (Ščerbak 1970, 47, 143; Gabain 1974, 44), dok diftonga na fonološkom nivou nije bilo (L. Bazin, *Fundamenta* 1959, 13), naime sastojali su se od samoglasnika sa sledećim suglasničkim /j/, koje, s obzirom da je suglasnik, nije narušavalo labijalnu harmoniju. U periodu koji nas zanima isto tako valja pretpostaviti postojanje redukovanih visokih samoglasnika različitih boja (Baskakov 1988, 23).

U korenskim slogovima pomenuti samoglasnici su potpuno nezavisni, a u sledećim već nisu, ali to nas se ovde ne tiče.

Još bi trebalo primetiti: kada bi altajski uticaj na slovenski jezik zračio iz mongolskih jezika, u fonetskom pogledu ne bi bilo bitne razlike (Poppe 1960, 9, 91). U svakom slučaju samoglasnici su uticali na suglasnike ne samo kada su se nalazili iza njih, nego i kada su im prethodili, kao npr. danas u tatarskom (Bogorodickij 1953, 43); to je po svojoj prilici veoma stara crta, koja se dobro slaže s progresivnim pravcem vokalske harmonije, recimo, u rečima kao što su *bär, biš, küł, köl* itd. Prema Mindžesu (1968, 75), u pratarskom nije morala postojati dužina samoglasnika, niti /e/ kao fonema koja se razlikuje od /ä/, osobito prva okolnost ne bi svedočila protiv uticaja altajskog na slovenski, jer je poslednji, kao što je poznato, pretvorio izvesne kvantitativne odnose indoevropskih jezika u kvalitativne, mada je stvorio i nove kvantitativne, uostalom kao i altajski jezici. Što se tiče slovenskog /e/, ono je, kao što znamo, do danas prilično otvoren glas, koji lako ostavlja utisak na stranca /ä/, a takav širok izgovor može se izvoditi još iz vremena tog uticaja.

Ovde nije mesto za iscrpan opis pratarskog konsonantizma, jedino želim da istaknem izvesne crte koje su mogle formirati praslovenski. Po svojoj prilici najviše iznenađuje to da runska azbuka iz VIII veka ima vlastita slova za velarizovane i palatalizovane ili pre za zadnje i prednje glasove (Mollova 1966, 60), odnosno za *b-b', g-g', d-d', k-k', l-l', n-n', r-r', s-s', t-t'*, čak za *j-j*, što navodi na misao da su stvaraoci možda mislili na samoglasnike. U slučaju zadnjonepčanih, koji su veoma osetljivi na okolinu, početna alofonska razlika u krajnjem slučaju dovela je do različitih fonema pomeranjem zadnjih varijanata ka predelu resica: *q - γ*, sa spirantizacijom slabije zvučne parne foneme (lenis). I paralele i razlike u odnosu na slovenske jezike padaju u oči, iako su se u poslednjem početni prednji alofoni velara osamostalili. I spirantizacija *g > > γ* je izvršena na širokom središnjem prostoru slovenskog sveta.

Međutim, sa pomenutom frikativizacijom broj spiranata, klase koji u indoevropskom prajeziku nije bio razvijen, se ne završava (prema Semerenjiju, indoevropski je imao samo /s/). Staroturški je još imao /z/, /c/ i /dz/ (/ʒ/), /š/ i /ž/, /č/ i /dž/ (/ʒ/) (Baskakov 1988, 22), sve su to glasovi strani indoevropskom prajeziku, ali ne i njegovim potomcima. U početnom položaju obavezna su određena ograničenja, koja za nas nisu bitna, jer očigledno nisu preneti u slovenski. Ali, kako su se svi ti spiranti ili afrikate razvili i u indoevropskim jezicima, kao u slovenskim, iz toga se može zaključiti da se radi o razvojnoj tendenciji, koja ni u kom slučaju nije u suprotnosti s indoevropskim, uzetim kao evolutivna celina, za razliku od vokalske harmonije koja se ne sreće ni u jednom indoevropskom jeziku. Po svojoj prilici, to zavisi od različite morfološke tvorbe, jer oni su uglavnom flektivni, do izvesne mere „analitički“, ali ne i aglutinativni. Unutar sloga slovenski suglasnici i samoglasnici posle kontakata sa Altajcima bili su međusobno usklađeni nego pre

toga, međutim to još uvek ne stvara vokalsku harmoniju. Pretpostavljati postojanje silabofonema u nekom periodu slovenskih jezika je stvar uverenja.

Kao što je bilo očigledno, prilikom razmatranja dužine vokala, altaisti se ne slažu u svemu, zbog toga se trudim, koliko je to moguće, da polazim od nekog *communis opinio*, tačnije ograničavam se na ono što može biti od značaja za slovensku lingvistiku. Za nas su najzanimljiviji staroturski /l'/, /ń/ i /í/ — ako su bili foneme, kako se to pretpostavlja — na osnovu kojih su se verovatno formirali odgovarajući slovenski glasovi. Zbog čega je, pitam ja, u praslavenskom od početnog **war-jo-m* (ili sličnog, ovde je nevažno poreklo nazala) *moralo* nastati verodostojni oblik *var'ö* „varim, kuvam“ u odnosu na, recimo grčko *αίρω*, uostalom od veoma sličnog **Far-jo?* Razlika je višestruka, slovenski jezik — ne samo što nije izgubio početno **w-*, već ga je često priključivao kao protezu, sasvim kao altajski jezici (*j-*, *w-*, vidi Ščerbak 1970, 80, 109); nije stvorio diftong nego je izbacio indoevropske diftonge; /i/ nije preskočilo u prethodni slog već se slilo sa završnim /r/ korena u novom mekom suglasniku koji je imao svoj uzor upravo u altajskom. Da li je stvarno postojalo prazno mesto (*case vide*) u sistemu koje je privlačilo /í/, da se /r/ preko nove opozicije što je moguće bolje zaceli u sistemu, da li poslednji doista ima takvu tvoračku moć? Sloveni su čuli /í/, a onda im se tu pružila prilika da ga stvore na vlastitom materijalu. Treba još imati na umu da su oba slovenska sloga (kao i grčki) potpuno nezavisna, *autonoma*, s tim što je prvi potpuno zadnji, a drugi prednji sa svojim prvobitnim /ö/ (ᄃ). Rezultat toga bio je mek, a ne samo palatalizovan slog. Takva razlika je postojala i u altajskom. Sve to nije indoevropsko nasleđe, pre veoma podseća na turski runskih spomenika, s urezanim ili pisanim runama, tačnije na one koje nije beležio stručan fonolog.

Upoređujući glasovno bogatstvo altajskih jezika i praslavenskog nailazimo na tako velike sličnosti, da one isključuju slučajnost. Po svoj prilici nećemo dočekati odgovor na pitanje da li su Huni i Avari, sa kojima se Sloveni nisu rado sretali, o čemu izveštavaju hronike, bili Turci ili Mongoli. Kao što sam već pomenuo, altajski su imali blage praskave (mellow) /č/ i /z/, koje je turski sačuvao do dana današnjeg. Ima ih i mongolski, i što je za nas posebno zanimljivo na slovenskom tlu jeste činjenica da se u mongolskom **ti* preko **t'i* promenilo u *či*, a **di* preko **d'i* u *ži* i *si* je isto tretirano (Menges 1968, 51, Poppe 1960, 14, Ramstedt 1932, 250). Kao što je poznato, praslavenski je izveo sličnu promenu, iako samo posle /k/, npr. **tekti* stsl. *tešti*, strus. *teči* itd. Kada je reč o slovenskoj promeni valja primetiti da je izvršena ispred /i/, a ne ispred sonanta /j/, uzor je jasan, iako je bio potreban još jedan uslov. Može se činiti kao da su Sloveni pred očima (ili pre ušima) imali nekakav idealan glasovni sistem, za čije su ostvarenje koristili domaći materijal, kao kod sistema glagolskog vida, najverovatnije preuzet iz altajskog, a ne nasleđenog iz indoevropskog prajezika.

Uostalom, utvrđujući npr. da je dugo /ū/ u slovenskim jezicima „delabilizovano“ jednostavno nismo objasnili ništa — odnosno, zbog čega se to tako dogodilo? Očigledno da bi se ostvario altajski glas /y/, koji je potpuno isti kao i slovenski /y/ i potpuno stran indoevropskoj fonetici. Njegov prethodnik /ū/ bio je najpogodnija lestvica, koja je sa najmanje napora vodila tom cilju, jer je trebalo samo izostaviti zaokrugljivanje usana. Sličnu sumnju izrazio je već Šelesnik (1975, 240), koji inače veruje u sinharmoniju slovenskog sloga, ali s pravom ističe udaljavanje od indoevropskog tipa i potrebu za prihvatanjem spoljašnjih podsticaja za njegovu transformaciju. Oni isto tako ističe Boduenovljevu palatalizaciju s njenim „sumnjivim“ smerom s leva na desno. Reizgradnja glasovnog sistema, u kojoj promena $\bar{u} > y$ zauzima tako značajno mesto, prema Bidvelu (1961, 116, 126), odnosi se na period oko 600–800 godine, odnosno na avarsku vladavinu nad Slovenima, što se vidi na osnovu romanskih toponima, koje su Sloveni pozajmili na Balkanskom poluostrvu.

Praslovenski glasovni sistem javlja nam se u pomalo specifičnom obliku u staroslovenskom, međutim nemamo preciznijih podataka. Naravno, imamo posla s reorganizacijom indoevropskog glasovnog fonda, što još više ističe prilagođenost stranom tipu. Prema Trubeckom (1954, 61), utvrđujemo glasovni sistem sastavljen od parova $a - \bar{a}$, $o - \bar{o}$, $\bar{u} - \bar{i}$, $u - \bar{u}$, $y - i$, kao i od neparnog /e/, dakle u gotovo svakom detalju jednakom s altajskim, prihvaćenim za period dodira sa Slovenima, zaključno s posebnim položajem glasa /e/, zagonetnim /y/ i redukovanim samoglasnicima koji vode poreklo od najužih /ū/ i /i/. Glas /ō/ je u svom pojavljivanju ograničen i kod Trubeckog je povezan samo sa „neodređenim“ nosnim u diftongu koji prikazujemo kao /ō/, jer, teško se možemo složiti sa postojanjem bilo kojih diftonga u praslovenskom, za čiji proces nastajanja je značajnu crtu predstavljala monoftongizacija svih indoevropskih diftonga. Taj glas /ō/ se nigde nije održao kao fonema, već samo kao fonetska varijanta u današnjem ruskom, tačnije u položaju između umekšanih suglasnika (Avanesov 1968, 46), npr. u *měmъ, бепѣме*. Čak i tu se može rizikovati poređenje s altajskim, jer su se u staroturkom samoglasnici $o - \bar{o}$ svodili na korenske slogove (Gabain 1974, 47). Kao prelazni stadijum treba prihvatiti /ō/, isto tako kod promene početnog $je- > o-$, za najstariji istočnoslovenski. Pojavljuje se u nazalnom vidu, kao i /ū/, u Lantovom sistemu (1974, 17 i dr.).

Pa ipak, bilo bi nepravedno očekivati potpuno poistovećivanje dva sistema, s obzirom na sasvim drugačije ishodište. Bilo kako da bilo, i u slovenskom sučeljavanju zadnjih i prednjih samoglasnika bilo je osnovno. Slovensko /y/, iako je sasvim slično altajskom, kao što je poznato, nikada se u početku ne pojavljuje bez proteze, a isto se može reći za redukovane \bar{u} i \bar{i} . U turskim jezicima par $y-i$ i u početku razlikuje izraze, npr. jakutsko $y: t-$ „puštati“ — $i: t-$ „hraniti“ (Poppe 1960, 113). Oba se javljaju i posle početnog $j-$.

Zanimljivo je da altajska vokalska harmonija ne znači preosetljivost na skroz palatalno /j/, kao u slovenskom; postojanje dva znaka za /j/ u runskom pismu samo povećava značaj *vokalske* harmonije. Po meni, valjalo bi istaći i suprotne i zajedničke crte dva različita glasovna sistema, iako je uticaj tekao samo u jednom pravcu.

U slovenskom moramo razlikovati meke (visokotonske) suglasnike od umekšanih (palatalizovanih), iako je isti altajski uticaj doveo do nastanka oba niza. Pri tom je značajna uloga sonanta /j/, koja se ne može neposredno svesti na taj uticaj. Zbog toga, nameće se pitanje, zar /j/ u staroslovenskom nije bilo fonema, kao što je smatrao Trubeckoj (1954, 61 i dr. kao i popis suglasnika na str. 80 itd.), a posle njega i drugi. S obzirom na okolnost da je u indoevropskom prajeziku /j/ bilo fonema (Szemerényi 1980, 38, označeno kao *y*) kao i u altajskim, unapred se čini neverodostojno. Trubeckoj ga je ocenjivao kao uobičajen način izgovaranja prednjih samoglasnika, kojima počinju izrazi i slogovi, što je tobož spoznao i Ćirilo, genijalni tvorac azbuke. Međutim, taj genije je bio i Grk, i to veoma obrazovan i pobožan, u čijoj predstavi jezika je *ἰῶτα* bilo zanemarljivo i javljalo se u narodnom govoru (*demotike*) umesto /g/, što najverovatnije objašnjava njegovu predrasudu. Teško je zamisliti šta bi ako ne /j/ razlikovalo staroslovenske izraze, kao, recimo, *i - ji* (dualis) ili *doiti - dojiti* (Huntley 1975, 357, Aitzetmüller 1987, 153, Mareš 1963, 8; Mareš 1986, 15 pominje „fonološki relevantno /j/“; Lunt 1974, 26 ima /j/).

Od svih indoevropskih jezika palatalizacija zauzima dominantno mesto u slovenskom, po svojoj prilici zbog altajskog uticaja, tako da bi valjalo reći koju reč, oslanjajući se na Lanta (1955, 18 i dr.), o njenom osnovnom karakteru. Dakle, treba razlikovati umekšavanje od zubnih do zadnjonepčanih dizanjem vrha jezika i približavanjem mestu artikulacije /i/, odnosno dvostruko kretanje koje potencira visoku frekvenciju suglasnika, od pravih palatalnih koji se izvode jednom artikulacijom. U oba slučaja ostvarila se anticipacija izgovora sledećeg prednjeg samoglasnika ili /j/, mada sam pojam anticipacija zapravo ništa ne objašnjava ili objašnjava isto koliko i delabijalizaciju **ū > y*, drugim rečima to su prazne etikete. Jedino označuju mehanizam pomoću koga je izvršena promena, ali ne i uzroke, koji su po svojoj prilici sadržani u stranom uzoru. Uostalom, i u slučaju grčkog razvoja **medhyos > μέσος* ili **k^wis > τίς* govori se o palatalizaciji, koja ne rezultira posebno umekšanim glasom, čak ni alofonom. Grci nisu čuli tonsku razliku kod suglasnika u vlastitoj zemlji, kao Sloveni od Altajaca, zbog toga se nisu ni trudili da ih izražavaju. Sloveni su ih čuli od Altajaca i trudili su se da ih oponašaju; u oblasti samoglasnika to oponašanje je uslovalo nastanak različitih slovenskih fonema, u oblasti suglasnika većinom, posebno osetljivih zadnjonepčanih, ali i prednjonepčanih (vidi Lunt 1965, 308). Na taj način palatalni č, ž, š ušli su u sistem, u početku kao alofoni, u položaju ispred prednjih samoglasnika, a kasnije i *c, ʒ, š* (pri čemu

se kod prva dva mekoća ne mora označavati zbog odsustva opozicije). Refleksi **tj*, **dj* najverovatnije da su najpre bili tipa *t'*, *d'* ili *k'*, *g'*, slični današnjem makedonskom, koji su u slovenskim jezicima dobili različite oblike, nevažne za naše izlaganje. Čistom oponašanju altajskih glasova u slovenskom jezičkom materijalu, međutim, za svoj nastanak treba da zahvale meki sonanti *l'*, *ɾ* i *ɽ*. Indoevropski prajezik tu nije nudio nikakav uzor, niti postoji razlog da se njihovo postojanje ne pripisuje samom opšteslovenskom početku. Indo-iranski, iako je imao /*ɾ*/ palatalno, nije dopuštao spajanje *n* + *y* (vidi Skt. *naranya*, Av. *zaranya* „zlatan“) (Burrows 1963, 86).

Već sam pomenuo da prihvatam tradicionalan redosled triju palatalizacija, čak, kao i Šelesniker (op. cit.), smatram značajnim da se treća odvijala u progresivnom altajskom pravcu. Istina, uslovi su bili veoma posebni, izvedena je samo posle *i*-glasova i uz odsustvo sledećeg zaobljenog samoglasnika (Lehr-Splawiński 1957, 157, Ježova 1968, passim; Belaev 1984, passim). Obe crte, umekšavanje posle najvišeg prednjeg samoglasnika u njegovim različitim nijansama, kao i osetljivost na sledeći zaobljeni samoglasnik veoma podsećaju na altajski. Prelazna karika, odnosno fonetsko umekšavanje, a ne fonološko, tih i drugih suglasnika isto je kao i ono koje se pripisuje praturskom i predstavlja osnovu slovenskoj korelaciji mekoće, mada još uvek ne nju samu (Lunt 1965, 309).

Sama činjenica da su Sloveni izveli tri zadnjonepčane palatalizacije, čiji se uslovi i rezultati i poslednje dve ne slažu, pokazuje s kojom su upornošću delovali, jer su ti procesi trajali četiri veka (Ševel'ov 1965, 633, nešto drugačije Lamprecht 1978, 150). Pri tom su u trećoj palatalizaciji granice silabičke sinharmonije prekoračene, tako da Beljajev u njoj opaža čak zamah u pravcu sinharmonije reči (1936, 108), međutim drugde u slovenskim jezicima o tome nema tragova. Razlog tom odsustvu nalazim u izrazitoj stranosti takve tvorbe izraza u indoevropskim jezicima, koji ipak poznaju progresivno delovanje na velare. Na kraju krajeva, granica sloga nije nepremostiva prepreka, pogotovu ako joj ne odgovara granica morfeme, kako to ističe Beljajev. Jer, u tome je sadržana bitna razlika u odnosu na altajske jezike, koji se pre upravljaju morfemama nego slogovima.

Dokaz da u praslavenskom nije bilo korelacije mekoće usnenih, po meni, služi epentetičko /*l'*/, jer da je postojala fonološka umekšanost ne bi bilo razloga da se ubacuje. Međutim, mekoća /*j*/ posle usnenih morala je doći do reči, u slučajevima kao **leubh-i-om* > *l'ubl'ō* kod glagola ili **koup-ia* > *kupl'ä* kod imenica; u početku /*l'*/ deluje kao opšteslovensko (*pl'ūti*, *bl'ūdo*). Smatram da tu nema potrebe za prelaznim udvajanjem usnenih, pre bi se mogla prihvatiti neposredna zamena /*j*/ sa /*l'*/ u nameri da se ostavi utisak umekšanog suglasnika (Ševel'ov s. 222), posebno što još nije bilo naučeno umekšavanje usnenih, koji se, uostalom, ne mogu pomerati sa svog mesta artikulacije. Pri tom je sam usneni ostajao neutralan, tako da se *nije* jav-

ljala sinharmonija sloga. Za suglasničke grupe u početku altajski nije mogao predstavljati nikakav uzor (Gabain 1974, 52; „only one consonant tolerated“, Menges 1968, 82). U staroslovenskom moglo je čak pet suglasnika prethoditi samoglasniku — da li su svi podlegali „zakonu sinharmonije“? Zar je u *razdrāsiti* /zd/ stvarno bilo palatalizovano, a u *razdrušiti* labijalizovano?

U vezi s tim van Vijk (1949, 305) piše da je bilo moguće da se opšteslovenski, u prvoj etapi svoga razvoja, „противилось сохранению особенно богатой мягкостной корреляции, в отличие от русского языка ...“ Bez obzira na svako poštovanje prema velikom slavisti valjalo bi postaviti pitanje šta je tu trebalo sačuvati, a ne razvijati. Očigledno, Sloveni tada još nisu bili naučili da umekšavaju usnene, jer to zahteva određenu koordinaciju dva posebna artikulaciona pokreta. Iz indoevropskih jezika to sigurno nije dolazilo, a altajski nisu imali korelaciju. Uzvišujuća sonornost jednostavno proizilazi iz načela otvorenosti slogova, a ne obrnuto, jer nije pravilo bez izuzetaka, o čemu svedoče navedeni primeri. Drugo je pitanje zbog čega su svi slogovi otvoreni, trebalo bi ih koliko je to moguće razmatrati u vezi sa očuvanjem intonacije, koja je bila ugrožena monotonijom altajskih jezika (Galton 1988, 150).

Može se pretpostaviti da je postojalo više, a ne samo jedan razlog otvaranja slovenskog sloga, jer je razlog kao npr. gubljenje daha pri kraju svakog sloga, koji je takođe naveden, neprihvatljiv. Izvesnu sklonost ka takvom otvaranju Ščerbak je pripisivao altajskoj porodici jezika uopšte (1970, 10; u staromongolskom je to trebalo da bude pravilo, str. 134). Pozajmica iz turskog, kao *pisišik* < fr. *psychique*, veoma podseća na staroslovenski izraz *ръсалътъ*. Dodatno polazim od pretpostavke da su Sloveni težili određenom tipu jezika, koji bi se ostvario nasleđenim fondom glasova. Kod nastanka praslavlenskog nesumnjivo treba računati s priličnim prilagodavanjem tautosilabičkih suglasnika i samoglasnika, što su donekle ograničavale dopuštene koncentracije suglasnika. Prema redosledu C + V to prilagodavanje je uvek veće nego u suprotnom pravcu, V + C (Bondarko 1967, 40). To je zbog toga što se izgovor samoglasnika anticipira usmerenim artikulacionim pokretima, dok u redosledu V + C u igru može ulaziti i inercija. U svojim nastojanjima da stvore tonske opozicije suglasnika Sloveni su sa C + V imali više uspeha (vidi složene uslove treće palatalizacije). Nesumnjivo da tvrdo /t/ ispred zadnjih samoglasnika vodi poreklo od iste anticipacije (uostalom, nešto slično je nastalo u latinskom). Fonološki ono se nije razlikovalo od /l/ ispred prednjih samoglasnika već samo od novog /l'/.

U ovom radu branimo pogled da se praslavlenski glasovni sistem nije razvijao iz unutrašnjih pobuda, kao npr. uravnotežen sistem. Veliko zadovoljstvo pruža mi potvrda moje teze, koja je u suprotnosti s popularnim pogledom, a potiče još iz vremena početaka fonologije, od istraživača kakav je Pavle Ivić (1970, 9). U suprotnom, naglasak stavljamo na težnje Slovena ka

oponašanju stranog izgovora, koliko je to bilo moguće, uz očuvanje značajnih crta nasleđenog jezika. Polazeći od ove druge pretpostavke, koja se oslanja o sistem, istraživač rizikuje da glasovni sistem, nastao u njegovoj glavi, u nekom smislu da sam po sebi utiče na istorijsku stvarnost, izolovano od istorije nosilaca jezika. Ovde bih želeo da iznesem mišljenje da su Sloveni, kao deo baltičko-slovenskog kontinuiteta, a za razliku od svojih rođaka Balta, osećali potrebu bar za prvom palatalizacijom, npr. **ketwrtos* ili **gīwos*, do koje, kao što znamo, u litvanskom do danas nije došlo.

Nema sumnje, praslovenski jezik kao satem jezik već je izvršio jednu takozvanu palatalizaciju, s tim što, za razliku od sanskrita, njeni rezultati nisu bili umekšavanje, recimo *desēt* u odnosu na *daša*, ili *zrbno* u odnosu na *jīrnás*. U baltičko-slovenskim jezicima tu nije došlo do palatalizacije, koja bi bila bitna za nastanak praslovenskog, do toga je došlo tek s tzv. prvom, koju nije imao čak njen najbliži srodnik, staropruski, iako se radi o prilično banalnoj pojavi, tamo imamo recimo, *geiwan* „živ“ ili *skijstinnons* „čišćen“ (Schmalstieg 1974, 24). To što se u indoevropskom prajeziku naziva „palatali“, u slovenskom su ne-palatali.

U praslovenskom najpre imamo posla s alofonima ispred prednjih samoglasnika i jot, u čemu se upravo ispoljava uticaj altajskog, kakav se javlja u orhonskim spomenicima. Do korelacije mekoće suglasnika može doći tek kada se promeni okolina, tako da /k/ može stajati ispred prednjih, a /č/ ispred zadnjih samoglasnika. Dok se *kajati* „kažnjavati“ (Trubačev IX, 115) suprotstavljalo *čajati* „očekivati“, radilo se o alofonskim odnosima, s pomeranjem poslednjeg na fonološko *čajati*, a u tome je najverovatnije „smisao“ poslednje promene, koji je sadržan u sistemu ukoliko je ovaj težio utvrđivanju korelacije mekoće, kome altajski nije predstavljao neposredan uzor.

U staroslovenskom glasovnom sistemu, kakav je prikazao Trubeckoj (1954, 64), palatali i šuštavi jedino su mogli prethoditi prednjim samoglasnicima, npr. *dušā*, *časъ*, *vol'ā*, *korū* itd., mada stvarnost spomenika veoma odudara od tog ideala. Pomenuti oblici, npr. /ä/ (ā, glag. Δ), sreću se u navedenom položaju, posebno u *Kijevskom misalu*, mada već ustupaju (Diels 1963, 142 i dr.); ovde se ne mogu upuštati u detalje. Ono što treba apsolutno izbegavati jeste pravopis tipa *časъ*, *čjudo* i sličnih gadosti, koje nijedan Sloven nikada nije izgovarao. Možemo pretpostaviti da to nije bila mekoća suglasnika (tamo gde se sačuvala), koja je trebalo da bude izražena na taj način. U početku su samoglasnici bili prednji, što je bio i smisao te pojave. Uostalom, ne može se odbaciti mišljenje da zamena samoglasnika (ne samo njihovih slova) nije označavala otvrdnjavanje mekih suglasnika, već naprotiv, njihovo osamostaljivanje kao fonema koje nije zavisilo od okoline, slično kao što se može pretpostaviti kod poljske i ruske promene T'eT > T'oT. Objašnjenje pomoću položaja jezika pokazuje samo mehanizam, ali ne odslikava uzrok. Sa svim tim daleko smo ostavili za sobom altajske pobude, iako

se u izgrađivanju sistema od dva suprotna niza samoglasnika i suglasnika polazilo prvobitno od njih. Od tada dva niza samoglasnika opet su se vratila u trougao, ali zato su u većem delu slovenskog sveta suglasnici poredani u dva izrazito suprotna niza. Od svega toga ništa nije bilo indoevropsko.

Fonolog će zapaziti da se ponekad ne menja toliko fizički tip zvukova, koliko njihovo mesto u sistemu. Rusko *нѣтъ* sadrži isto /ä/ kao i starorusko sa /e/, ali zahvaljujući isključivo položaju; *чудѣcho* sadrži još uvek /ü/, ali kao fonetsku varijantu (Avanesov 1968, 42 i dr.), jer /č/ nikada nije otvrdlo, i pored pisanja *учѣъ*; čisto fonetski i dalje ostaje /ö/. Da li su, prema tome, ikada prestali da postoje? Bilo kako da bilo, njihov rang pokazuje gubljenje stanovišta prednjih samoglasnika preuzetih iz altajskih jezika.

Broj samoglasnika nasleden iz indoevropskog prajezika bio je skroman, dok je praslovenski bogat (Pohl 1986, 61), to bogatstvo, naravno, nije nastalo nezavisno unutar sistema, npr. palatalizacijom i jotovanjem. Npr. indoevropski izraz **leudhejes* pretvorio se u *l'üdbje*, zbog toga nije zgodno tvrditi da je /l'/ tek nastalo kad je preglasilo sledeće /u/ iz diftonga, pre je do njegovog sažimanja i fonološkog umekšavanja /l/ došlo zajedno. Istorijski uzeto, /ü/ nije rezultat pomeranja, već kompromis između oba dela diftonga. Pre sažimanja nije bilo nikakvog razloga za umekšavanje likvida, tako da se u njemu ne može tražiti razlog za nastanak /ü/.

Npr. u izrazu **jbgo* „jaram“ /j/ je već bilo indoevropsko, zbog toga se jednostavno sačuvalo, ali nema nikakve veze sa prelaskom sledećeg /u/ u redukovan samoglasnik, jer je to bila opšta pojava. Ono je samo odlučilo o tome da je prednji, što je s tačke gledišta indoevropskog prajezika nova crta. Litvansko *jáunas* „mlad“ malo se udaljilo od indoevropskog, dok /ü/ u slovenskom *jünъ*, do danas uhvatljivo u češkom *jinoch*, potiče od tautosilabičke prilagođenosti, u tom slučaju ide još dalje od altajskog, uporedi npr. tatarsko *jyl* „godina“. Možda se čak i u takvim slučajevima ocrtava veća uloga umekšanosti suglasnika u slovenskom nego u altajskom jeziciku, koja je u krajnjem ishodu povela korelaciji. Marešova palatalizacija samoglasnika (1986, 7), npr. *jo > je* kao pojava nepoznata je u altajskim jezicima. Međutim, teško je prihvatljivo da je na taj način povraćena poremećena slogovna harmonija, jer u stvari nije imalo šta da se vraća.

Sklonost ka prilagođavanju suglasnika samoglasnicima, posebno kada dolaze iza njih u istom slogu, anticipacijom, nije slovenska specifična, iako to jesu tri uzastopne palatalizacije zadnjonepčanih, koje su trajale nekoliko vekova, utoliko pre što je postignut glasovni sistem, koji potpuno podseća na altajski. Druga i treća uvele su čak relativno retku fonemu /3/ (dz) (Brozović 1988, 144), koja se teško može pripisati baltičko-slovenskom jeziku ali se javlja već u najstarijem turskom, u širem smislu te reči (Baskakov 1988, 22). /3/ kao fonema u staroslovenskom javlja se i kod Trubeckog (1954, 80) i kod Lanta (1974, 38) i dr. Neosporno je da je nastala kao posledica palatalizacije

(Horálek 1962, 104), ali kako je ova pre toga dala drugačije rezultate, moglo bi se reći da Slovenima nije bilo stalo samo da te ne tako neobične pojave nego da na teleološki način (Galton 1988, 141 i dr.) postignu dosta skoro određeno stanje, kome je prethodilo prilično dugo stabilizovano stanje, koje je trajalo nekoliko vekova.

Smatram da je postalo jasno gde se nalazio uzor, iako ću tvrditi, celanjajući se na van Vijka (1941, 42) i uprkos veoma raširenom pogledu da silabička sinharmonija nije postignuta, iako je uticaj prednjih samoglasnika, ne samo na zadnjenepečane suglasnike, morao biti jači nego u drugim indoevropskim jezicima. Uostalom, imamo istu fonemu /m/ u *my*, kao u *milo*. Fonema /l/ ispred prednjih samoglasnika razlikovala se od /lʲ/, npr. u *liti* < **lēi-* u odnosu na *l'ūbiti* < **leubhei-*, tu je do spajanja došlo tek u pojedinim slovenskim jezicima. Kako bi teorija koja govori o postojanju korelacije mekoće celih slogova razlikovala te pojave? Ili odgovarajuće slogove u *moře* (litv. *māre*) i *brāgъ*? U prvom primeru došlo je do preglasa posle /r/ < rj- i ceo slog je stvarno palatalan, dok se u drugom u najboljem slučaju pojavljuje umekšan alofon /r/, a da ništa ne govorimo o prethodnom /b/. U altajskim jezicima /br-/ početnog uopšte nije bilo, stoga činjenica da je u mađarskim pozajmicama iz slovenskih jezika kao *barát* < *brat(r)ъ*, *barázda* < *brazda* ili *paraszt* < *prostъ* rasparčano, može spadati u ugrofinske crte tog jezika, pojačane altajskim uticajem (u tom slučaju prabugarskog). Uostalom, protiv postojanja vokalske harmonije u slovenskim jezicima izrazito bi govorele deformacije staroslovenskog, kao npr. *vitleomъ* „Bethlehem“ ili *geona* „Gehenna“ (Trubeckoj 1954, 71).

Nadovezujući se na Birnbaumove poglede (1985, 34 i dr.) podržavam mišljenje da se praslovenski izdvojilo iz veće zajednice, koja se može nazvati baltičko-slovenska tek s obzirom na njeno kasnije cepanje (Barnštajnova „soobščnost“, 1961, 31), i to ne bez stranog mešanja. Pri tom se treba uzdržati od statičnog i nivelišućeg gledanja na stvar. Sloveni su se odvojili kao najjistureniji odsek na jug dijalekatskog kontinuiteta, koji je obuhvatao srodne, prema tome međusobno razumljive govore jednog jezika. Za njihovu praotadžbinu može se uzeti širi sliv Dnjepra i Pripeta, odakle su slovenska plemena krenula u potiskivanju baltičkih ka severu i severo-zapadu (Goṭāb 1969, 105). Uostalom, to je isti prostor u koji je još Pejsker smestio „Praslovene“ (1913, 418 i Vasiner 1971, 4). Južniji položaj kasnijih slovenskih plemena objašnjava iranski uticaj na njih, a ne na Balte, što je Rozvadovski pravilno primetio. Uticaju naroda koji su naseljavali južnoruske stepe podlegali su Sloveni, a ne Balti, što dokazuje neobičan konzervativizam litvanskog.

U jednom svom ranijem radu pominjao sam dodirne tačke slovenskog glagolskog vida sa sličnim pojavama na jugu, jer se, po meni, ni tu nije radilo o indoevropskom nasledu, nego o inovaciji koja je samo marginalno obuhvatala baltički prostor. Prvo odvajanje Slovene dogodilo se pod iranskim, a drugo

i odlučujuće pod altajskim uticajem, pri čemu su Balti ostali na marginama. Sledeći Ivanova i Toporova (1961, 274 i dr.), smatram da se praslovenski može izvesti iz periferijskih baltičkih govora, u nedostatku boljeg termina; što ne znači da se polazi od jedinstvenog baltičko-slovenskog prajezika u smislu teorije o genealoškom stablu. Utisak prilične jedinstvenosti, koji ostavlja slovenski jezik do kraja praslovenske epohe, nešto pre prve manifestacije svoje pismenosti, koja se razlikuje od ranog razlikovanja govora kod Balta, ima određen uzrok, o kome ćemo još nešto reći.

Prelazno spajanje /ǎ/ i /ǫ/ nije, kako to pravilno primećuju Ivanov i Toporov (str. 278), nikakva slovenska specifika, jer se događa i u ostalim indoevropskim jezicima, a i nekim susednim. Specifičnija je kasnija podela prema načelu dužine, iako u tome ne treba videti razlog za formiranje takvog slovenskog sistema vokala, jer rezultat toga, posebno sa svojim /y/, /ǔ/ i /i/, veoma podseća na potpuno drugačiji sistem, čiji su predstavnici u kritičnom periodu vladali Slovenima. Zanimljivo je da je razvoj u pravcu tih i drugih samoglasnika tekao u skladu s načelima dužina, koja su se ispoljavala paralelno sa sonornošću. Postignuta konfrontacija u dva niza veoma je karakteristična i ne može se objasniti unutrašnjim motivima sistema, a ni drugim sadržanim u indoevropskom nasleđu. Baltički jezici tada nisu osetili posledice delovanja prednjih samoglasnika i /j/. Prema tome, ostao je zajednički intonacijski sistem; već sam pominjao mogućnost izvođenja slovenskog otvaranja sloga tendencijom ka očuvanju intonacije. Svakako da to ne predstavlja evroazijsko svojstvo (Jakobson 1951, 156), tako da slovenski naponi da ga sačuvaju u praslovenskom periodu zaslužuju pažnju, iako se u ogromnoj većini slovenskih jezika nije sačuvao. Karakteristično je da je sačuvan donekle na severozapadu Balkanskog poluostrva, čiji su narodi mogli trpeti relativno slabiji uticaj stepa; analogne uslove možemo prihvatiti za baltičke jezike. Sve dok nema, čini mi se, boljeg objašnjenja za otvoren slovenski slog, predložio bih to kao obrazloženje razlike između slovenskog *petъ* i litv. *peñktas*. Po svoj prilici lakše je istaći intonaciju u otvorenom slogu, iz straha od njenog iščezavanja; uostalom, na taj način gotovo sve fonetske promene svode se na slog, što je u suprotnosti sa harmonijom vokala. Čini se da su se Sloveni prilagodili stranom glasovnom sistemu, ostavši istovremeno u okvirima izvesnih suprasegmentnih svojstava. U njih spadaju intonacija i autonomija slogova; obe indoevropske crte.

Sledeći Štibera (*Slownik starożytności*, IV, 309-312), kraj baltičko-slovenskog razdoblja može se datirati negde posle početka naše ere, iako ni tada ne započinju značajne tipično slovenske fonetske promene. To se događa tek u V veku. Prvu palatalizaciju Štiber datira, manje više, negde oko polovine prve ere, posle čega je uskoro došlo do sažimanja diftonga, čime su stvoreni uslovi za drugu; do nastanka tipično slovenskog /ǔ/ i /i/, koji veoma podsećaju na pratarske, došlo je tek u VIII veku, i tako dalje — ovde

ne smatram da mi je zadatak da dajem hronološki pregled glasovnih promena niti da iznosim teoriju o prakolevci Slovena, jer se podaci o tome mogu naći drugde. U svakom slučaju, zauzimamo stav protiv teze o veoma stare baltičko-slovenske zajenice ili starosti praslovenskog. U drugoj polovini prve ere, i to pre kasnije nego ranije, slovenski govori nešto se udaljuju, iako se još uvek razumeju. To je tako, jer se rezultati druge palatalizacije donekle nepoklapaju, što po svoj prilici nije štetilo osnovnom jedinstvu jezika više nego, recimo, različiti rezultati satemizacije predaka Balta i Slovena (npr. *dēsint* – *desēt*, *žinóti* – *znati*). Prema Lantu (1985, 420), taj period bi trebalo prihvatiti za početak praslovenskog, u šta sumnjamo, jer bi nas ta promena odvela u vekove pre naše ere; i Trubačov sumnja da su slovenski jezik tako rano odvojili od baltičkih, kako to pretpostavlja Lamprecht (Trubačev 1983, 238).

I iranski uticaj, koji Golomb (op. cit.) pravilno ističe, nije ometao međusobno sporazumevanje, delujući na leksiku preko kulture (npr. u oblasti religije), iako slabo na fonetiku. Smatram da se tako dogodilo, jer iranski, za razliku od altajskih jezika, i pored sveg susedstva, čak možda prevage, za njih nikada nije postao jezik, na kome su izdavne naredbe. Moram istaći da samo susedstvo ne smatram dovoljnim za dublje fonetske promene; tako je kineski jezik u susedstvu turskih Huna bez teškoća je sačuvaao intonaciju (vidi Trubačovljevo izlaganje u *Voprosy Jazykznaniija*, 1989, № 3, str. 123, gde on to citira kao nečiji odgovor na moje istupanje na X Kongresu slavista u Sofiji 1988. g.). Da sam tada čuo ovo upozorenje, odgovorio bih sa nekoliko reči, odnosno: „Da, ali Kinezi su imali zid — i staru kulturu“. Samo susedstvo nije dovoljno.

U načelu, P. Ivić je potpuno u pravu kada kaže (1965, 44) da spoljašnji impulsi mogu biti značajniji pokretači glasovnih promena od odnosa u polaznom uzoru. „It is much more natural to assume that the changes originated in one of the patterns and become later transplanted into the other. Only after a prolonged contact of this kind can the patterns of two unrelated languages become similar enough to generate 'convergently' an identical further development“. Ovde je Ivić mislio na Jakobsonov „К характеристике...“ Jasno govori o oponašanju nasuprot spontanom razvoju, ističući i „social factors“, koji Jakobson ne uzima u obzir. „The prestige of the language of the ruling nation... inevitably inspires imitation“. Svakodnevni dodir uvodi nove fonetske i gramatičke mogućnosti. Sama geografska bliskost nije dovoljna, neophodni su određeni istorijski uslovi, a u slučaju Evroazije, tog majdana seoba naroda, ti uslovi su očigledni. Jakobsonove opaske o ne-indoevropskim izvorima triju slovenskih palatalizacija, kojima Ivić dodaje i preradu celokupnog glasovnog sistema, zaslužuju dodatnu pažnju. Ako se to potvrdi, moglo bi rasvetliti činjenice od osnovnog značaja, međutim, treba utvrditi, gde i u kojim okolnostima je takav uticaj vršen.

Ovde želim da napomenem da sam se s Ivićevim radom upoznao tek 1989. godine i da želim da se latim zadatka koji je upravo on formulisao. *Post festum* sam pregledao i značajna rad H. G. Lanta „Slavs, Common Slavic and Old Church Slavonic“ u Mareševom Festschrift-u (1985, 196 i dr.). U njemu on kaže da su praslovenski koristili narodi koji su naseljavali prostor od Libeka do Jadranskog mora, od južne Grčke do jezera Ladoga, sve do obala Crnog mora (uostalom geografske boje Altajci su doneli iz Kine). Uostalom, Lant priznaje da je na njegove poglede odlučujuće uticalo izlaganje Omeljana Pritsaka na konferenciji u Spoletu 1982. godine. I on smatra da „čista lingvistika“ vodi u ćorsokak. Pri tom oživljuje poreklo reči Sloveni, koju je predložio Tadeuš Levicki (1956, 225, 238), odnosno da ona potiče od arapske reči, ali predate preko arapskog *šaqlāb* „uvežban kućni rob graničar“, tačnije na granicama avarske države. Velika rasprostranjenost Slovena, u pratnji njihovih avarskih gospodara, objašnjava veliku monolitnost slovenskog jezika u poređenju sa tadašnjom rascepkanošću govora starosedelaca Balta, čije su dijalekatske crte imale mogućnost širenja.

Prema tome, ne možemo proći bez razmatranja konkretnih istorijskih uslova, u kojima su narodi živeli, umesto da razvoj jezika izvodimo iz nekakvih tobožnjih težnji ka uravnoteživanju odnosa unutar glasovnog sistema. Tako konstatuje i Antonjin Dostal (1966, 17), tvrdeći da postavljanje problema istorijskog ishodišta praslovenskog nije u dovoljnoj meri uzimalo u obzir izuzetne i neočekivane spoljašnje uzroke. Međutim, to nije bilo kod svih istraživača, već samo kod onih koji nisu pisali uopšteno oevroazijskoj jezičkoj ligi ili nečem sličnom, konkretno o avarskoj vladavini, koji su zbog toga, kao T. Pejsker, naišli na stroge odgovore.

Ni teorije Ljudovita Novaka nisu naišle na prihvatanje u njegovoj otadžbini (1984, 225) i nije se ispunila njegova nada da se po svoj prilici niko neće uvrediti rekonstrukcijom perioda u kome su Slovene pretežno činili niži slojevi (svakako graničari), čije seobe su predvodili vladajući mongolski ili tursko-tatarski slojevi. Tek su te seobe zapečatile odvojenost od baltičko-slovenskog dijalekatskog kontinuiteta. I porast broja Slovena može se objasniti snažnim uticajem altajskog elementa, koji je veoma promenio i njihov antropološki tip; o detaljima njihovog zajedničkog života može se proveriti u Nestorovoj i Fredegarovoj hronici. Prema tome, nikako se nije radilo, kao u slučaju Kineza, što smo već pomenuli, o nezgodnim susedima Hsiu-nuima (valjda Hunima), već o prožimanju i regrutovanju Slovena koji su nekada davno voleli mir i zemljoradnju. Sa svoje strane pretpostavljam da rimski pisci iz imperatorskog razdoblja ne pominju Slovene, jer takav narod jednostavno tada nije postojao. Mada, nije isključeno da se iza Herodotovih „Skitarata“ kriju Balto-Sloveni, jer su etnički nazivi u starom i ranom srednjem veku veoma neprecizni. Kao što sam već rekao, oni su naseljavali sliv Pripeta

i Dnjepra, sve do neodređene linije severno od Crnog Mora, koje je crno koliko je Crveno more crveno.

Na tim prostorima morali su se Sloveni ili pre njihovi preci, prilično nerado, susretati s okrutnim Hunima, valjda turskim narodom (Altheim 1951, 46). Čak ako se naziv Atiline pogrebne svečanosti kod Jordanesa, *strawa*, ne izvodi iz slovenskog jezika, kako su smatrali Fasmer i Arnim (1936, 100 i dr.) (prema Maenchen-Helfen 1978, 289, ipak je slovenskog porekla), veoma je verovatno, što ja ovde podržavam kao svoju hipotezu, da je hunska „bura“ koja je harala istočnom Evropom, posebno od 375. godine ostavila tragove i u jeziku Slovena i time započet altajski uticaj na formiranje njihovog jezika, jer u sledećem veku upravo počinju tipične slovenske fonetske promene, koje su njihov jezik učinile onakvim kakav je postao (vidi hronološke tablice kod Ševeljova 1965, 633, Lampehta 1978, 150). Južnoruske stepe pripadale su državi Huna (Bednařková 1980, 18). Novak je zaključivao da su podjarmljeni Sloveni primali glasovne običaje svojih ugnjetača, zbog društvenog prestiža, međutim da zapravo zbog oštre socijalne razlike nije došlo do leksičkih pozajmica širih razmera (1984, 216). Broj altajskih pozajmica u slovenskim jezicima veći je nego što se to uobičajeno zna, ali uopšte ne želim da se bavim time, jer su se time bavili drugi.

U svakom slučaju, rezultat tog uticaja na baltičko-slovenski jezik bila je određena „mongolizacija“ — izraz, koji kod Novaka nije shvaćen, pa mu je čak uzet za zlo. U fonetskom pogledu uglavnom je svejedno da li govorimo o mongolizaciji ili turcizaciji, lično ostajem pri neutralnom izrazu „altaizacija“. Na taj način ostvaruju se Jakobsonove genijalne, mada istorijski nedovoljno utemeljene opaske o evroazijskoj pozadini praslavenskog jeziaka. Ne verujemo u sinharmoniju slovenskog sloga i korelaciju mekoće koja je još tada tobož nastala, kako je dokazivano; Sloveni su tada takođe nastojali da sačuvaju određene crte nasleđenog jezika, u koje se između ostalog ubraja nagomilavanje suglasnika na početku izraza i sloga. Da su se npr. u izrazu *strāgo* „strzege“ početni suglasnici bar alofonski razlikovali od onih u *strujā*, tek treba dokazati, jer se kao primeri pretpostavljene silabičke harmonije uvek navode isti teorijski primeri CV, kao *ta - t'ā*, *ty - ti* i sl., koji obuhvataju veoma mali deo materijala slovenskog leksičkog fonda.

Prema tome, kasnije su došli Avari, po svoj prilici u srodstvu s Hunima (Pritsak 1953, 356), u svom velikom pohodu od Volge do ušća Dunava, koji je započeo oko 560. godine (Altheim 1956, 155). Najverovatnije da je seoba Slovena započela mnogo pre toga (Godłowski 1983, 282), međutim samo s Avarima mogli su se širiti u svim pravcima. Zanimljivo je da naporedo s tim širenjem nije išlo razlikovanje slovenskih dijalekata, pre je usledilo opšte odvajanje iz baltičko-slovenske zajednice, po svoj prilici kao rezultat veće pokretljivosti koju su prouzrokovali Avari. Naime, oni su preseljavali Slovene u sve zemlje koje su osvajali (Boba 1967, 34), stvorivši tako praslavenski, koji

nije postojao pre dodira sa njima. Pejsker je svojevremeno s pravom isticao da današnji slovenski narodi i jezici ne predstavljaju prvobitne jedinice, već postepene kristalizacije plemenskih jezičkih jedinica koje su preneli Avari; slično je tvrdio i Ramovš (1932, 30). Na primer, Sloveni su bili naseljeni u alpske zemlje posredstvom Avara, a da prajuznoslovenski u smislu teorije genealoškog stabla uopšte nije postojao. Praslovenski se razvijao kao slovenska *lingua franca*, uglavno dobrovoljnih saveznika Avara u evroazijskim stepama i dalje na Zapad, od V do X veka (Pritsak 1953, 363); njihovo ime prvi put se javlja negde oko polovine VI veka. Pojedine grupe slovenskih jezika mogle su nastati tek krajem *paz Avarica*, odnosno ne pre IX-X veka; pri takvim klasifikacijama precizniji podaci, čini mi se, nisu mogući. Najraniji *terminus ad quem* za raspad slovenske jezičke zajednice predstavljao bi poraz Avara 796. godine, a *terminus ante quem* iščezavanje i vokalizacija jerova, do kojih, kao što znamo, nije došlo istovremeno kod svih Slovena.

Lj. Novak je napisao (op. cit.) da se altajski uticaj svodio na sferu fonetike, iz razloga koje je sam naveo, a da se u morfologiji to jedva može utvrditi. I pored toga, mogu se otkriti veoma sumnjivi tragovi takvog uticaja i u drugim oblastima, što samo uzgred pominjem, ostavljajući detaljniju analizu pozvanijima. Prvenstveno se radi o instrumentalu predikata, krajnje neindoevropskoj pojavi, ali npr. ilustrovanoj staroturskom rečenicom *üzügsüz kün̄taämäk anar̄ kōnūli sūzük+ün yaruq+un yaşuq+an ārūr* (Gabain 1974, 397; nastavci su odvojeni sa +) „svakoga dana njegovog raspoloženje je jasno, svetlo i blistavo“, iz ugarsko-budističkog kanona, ili *mānir̄ ol*, „on je moj“. „Imam“, „nemam“ ili „moram“ izražava se bezlično, npr. *ārdinim bar*, „moj dragulj postoji = imam dragulj“. Uticaj ugrofinskog supstrata, koji je utvrdio Venker, koji je, uostalom, mogao postojati i u vokalizmu (1967, 119), mogao je pojačati postojeću sklonost. Isto se može primeniti i na egzistencijalne iskaze, upor. starotursko *ādgū*, „(to je) dobro“ (Gabain, str. 112). Ode treba pomenuti upotrebu genitiva ličnih zamenica u značenju prisvojnih, npr. *anȳn* kao slov. *jego* (Gabain, 170 str.), iako se ovde mogu navesti i indoevropske paralele. Bilo bi to teže kod upotrebe glagolskih imenica u formacijama aktivnih vremenskih konstrukcija iu tako drevnom periodu, kakav su činili slovenski oblici na /l/, koje je zamenio indoevropski perfekt. Ovdje mislim na staroturski sastavni deo (formativ) *-duq, -dük, -tuq, -tük*, već prema završnom zvuku korena i harmoniji vokala, koji takode grade prideve; dotična aktivnost dogodila se u prošlosti, npr. (Gabain 1974, 116) *qut balma-duq midik tynlyylar*, „obični ljudi koji još nisu našli spas“ (= ne obrali *sqt̄ s̄pasa*). Takozvani staroturski „aorist“ može se primeniti i na sadašnjost i na budućnost (Menges 1968, 128). Optativ služi kao imperativ (Gabain str. 110, Baskakov 1975, 95). Lista bi mogla biti i duža.

Moguće je čak da su se kasnije glasovne promene u ruskom dogodile pod uticajem već takvog supstrata, kao što su zanimljivo nestajanje i vokalizacija

jerova (kod svih Slovena), koji podsećaju na ritmički redosled slogova, jakih i slabih, u tatarskom (Bogorodickij 1953, 90, Bertagaev 1971, 116). Promena rus. *ky, gy, hy* > *k'i, gi, h'i*, koja se u različitim delovima zemlje različito odvijala, na severu ne pre XIV veka. (Šahmatov 1915, 311) nalazi potpun ekvivalent u srednjemongolskom, koji je počeo u XIII veku (Poppe 1960, 112). Čak mongolski prelazak, npr. od *qalaγūn qaławūn* (> *chalūn*) „vreo“ (Vladimircov 1925, 216) veoma podseća na rusku promenu, npr. *novogo* > *novovo* > *novovo*.

Međutim, s jedne strane čini se da je altajski uticaj verodostojan, čak u kasnijoj istoriji istočnoslovenskih jezika, a s druge, kao da se konstitutivne promene u praslovenskom nisu dogodile na celom prostoru. Ako se držimo tradicionalnog redosleda, to se prvenstveno odnosi na treću palatalizaciju. Ona se dogodila valjda početkom VIII veka, stariji toponimi slovenskog porekla u Grčkoj je nemaju (Vasmer 1941, 200 i dr.), ni u Austriji (Kronsteiner 1975, passim), a prema Beljajevu, u severnoj Rusiji se proširila tek leksičkim i morfološkim putem (1986, 115). Što se pronalazi više povelja na brezovoj kori na prostoru starog Novgoroda, utoliko se više učvršćuje uverenje da se i druga palatalizacija na dalekom severu odvijala nepravilno, čak ima jasnih znakova u današnjim govorima, od severa do Ukrajine, koji govore protiv nje jer istorijskog umekšavanja od istoka prema zapadua i na zapadu od juga na sever ima manje (Filin 1970, 8). Na pomenute činjenice ukazao je i Štiber. Spomenici koje su analizirali Janjin i Zaliznjak (1986, 118 i dr., kao i recenzija Živova 1988, 148 i dr.) jasno pokazuju da do druge palatalizacije mestimično uopšte nije došlo, što potvrđuju današnji dijalekatski oblici, npr. *kež* umesto *cež*, *kevka* (*cevka*), *kep* (*cep*) ili iz spomenika *k včemo*, *včych* umesto *vbś*. Tu spadaju i slučajevi kao *kviliti*, *kvetka* i sl. s istočnoslovenskog prostora kao i oni koji podsećaju na zapadnoslovenski, iako je umekšavanje u njima otežavalo /w/ koje je još uvek postojalo. Tragovi *k', g'* u pskovskim govorima svedoče o tome da je ostvaren samo početni stadijum druge palatalizacije. Prema tome, moglo bi se zaključiti da ujedinjenje slovenskih govora, koje je postulirao Lant, nije obuhvatala neke periferijske govore, koji nisu morali zauzimati iste prostore kao i kasnije, mada udaljene od stepske zone. Istočnoslovenska plemena najviše isturena prema severozapadu, međutim, pala su pod baltički uticaj, o čemu svedoči *kl, gl* < *tl, dl*. Po svoj prilici, mešanje afrikata u tzv. coktanju nije altajskog prekla.

Karakteristično je, kako zaključuje Filin (loc. cit.) da je slovensku intonaciju zamenio dinamični akcenat, najpre u jugozapadnom delu istočnoslovenskog prostora, negde manje više od XI veka, dok se na severu možda održala čak do XIII veka. Teško je dokazati da je tu još uvek delovao altajski uticaj, uopšte pribojavam se da se nisam držao kriterijumâ naučnosti, koje je utvrdio Karl Poper, odnosno da nisam davao priliku da se falsifikuje naučna hipoteza. Ali, neproverljivo je i uključivanje slovenskih jezika u evroazijsku

ligu, što su učinili Jakobson i Trubeckoj, putem analogija, pri čemu je još nedostajala istorijska pozadina.

U rezimeu želeo bih da istaknem svoju ne naročito originalnu tezu o tome da je baltičko-slovenski jezik, uglavnom ujednačen, indoevropski potomak, dijalekatski bio je veoma šarolik, i to još pre odvajanja Slovena, koji su pali pod vlast Altajaca. Za razliku od dosadašnjih istraživanja ne prihvatam silabičku sinharmoniju kao činilac u formiranju praslovenskog, jer se ne slaže s našim predstavama o tvorbi nasleđenog i delimično sačuvanog sloga. Tada ni Altajci ni Prasloveni nisu razvili korelaciju mekoće suglasnika, koja se, tamo gde se dogodila, kasnije osamostalila, iako njena pozadina altajskoj slogovnoj harmoniji. Nju Sloveni nikada nisu oponašali kao svojstvo koje je tesno povezano s morfološko tursko-mongolskom tvorбом, koja je u suprotnosti sa indoevropskom gramatičkom tvorбом. Intonacija je lagano iščezavala. Sudbina /j/ posle suglasnika svodi se na stvaranje mekih suglasnika (pratars. *š, ž, č, š, j, ŋ* predstavljaju niz nepčanih ili srednenepčanih mekih, Fundamenta str. XV).

Po meni, tu još uvek ne može biti reči o supstratu, već o dubokom i osnovnom prožimanju „slovenskog“ naroda altajskim elementima. Ovi su zauzimali visoke, privilegovane društvene položaje, njihov jezik, na kome su se izdavale naredbe, bio je predmet za oponašanje, koje se ipak zaustavljalo pred izrazito ne-indoevropskim crtama. Po svoj prilici, najlakše su se oponašale navike u izgovoru, što objašnjava najznačajnije fonetske promene, zahvaljujući kojima se slovenski jezik odvojio od baltičkog, koji se nalazio više po strani.

BIBLIOGRAFIJA

- Aitzemüller R., Besprechung von: F. V. Mareš, Vom Urslavischen zum Kirchenslavischen. Anzeiger für slavische Philologie 18 (1987), 153–156.
- Altheim F., Attila und die Hunnen. Baden-Baden 1956.
- Arnim B., Avarisches. Zeitschrift für slavische Philologie IX (1932), 403–406.
- Arnim B., Bemerkungen zum Hunnischen. Zt. f. slav. Phil. XIII (1936), 100–109.
- Avanesov R. I., Russkoe literaturnoe proiznošenie, izd. 4. Moskva 1968. Baskakov N. A., Proišhoždenie form povelitel'no-želatel'nogo naklonenija v tjurkskih jazykach. Voprosy Jazykoznanija 1975, № 1, 91–104.
- Avanesov R. I., Istorisko-tipologičeskaja fonologija tjurkskich jazykov. Moskva 1988.
- Bednaříková J., Úloha Attilovy říše v počátcích evropského feudalismu. Listy fil. 103 (1980), 15–23.
- Beljaev D. D., Tret'ja palatalizacija praslavjanskich zadneněbnych. Voprosy Jaz. 1984, № 3, 126–129.
- Bernštejn S. B., Očerk sravnitel'noj grammatiki slavjanskich jazykov I. Moskva 1961.
- Bertagaev T. A., Količestvennye čeredovanija glasnych i ablaut v mongol'skich jazykach. Voprosy Jaz. 1971, № 6, 116–121.
- Bidwell C. E., The chronology of certain sound shanges in Common Slavic as evidenced by loans from Vulgar Latin. Word 17 (1961), 105–112.
- Birnbaum H., O dvuch osnovnyh napravlenijach v jazykovom razvitii. Voprosy Jaz. 1985, № 2, 32–42.

- Boba I., *Nomads, Northmen and the Slavs*. Den Haag 1967.
- Bogorodickij V. A., *Vvedenie v tatarskoe jazykoznanije v svjazi s drugimij tjurkskimij jazykami*. Kazaň 1953.
- Bondarko L. V., *Struktura sloga i charakteristika fonem*. *Voprosy Jaz.* 1967, № 1, 34–46.
- Brozović D., *O fonemu /3/ u balkanskim jezicima*, u: *Jazični pojavi vo Bitola itd.* Makedonska Akademija na Naukite, Skopje 1988, 143–150.
- Burrows T., *The Sanskrit Language*, izd. 2, London 1963.
- Diels P., *Altkirchenslavische Grammatik*, izd. 2, Heidelberg 1963.
- Dostál A., *Les problèmes linguistiques dans l'oeuvre de Lubor Niederle*, u: *Vznik a počátky Slovanů*, izd. J. Eisler et al., Československá Akademie Ved, tom VI, Praga 1966, 7–31.
- Fant G., *Speech Sounds and Features*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts 1973.
- Filin F. P., *Drevnerusskie dialektnye zony i proischozdenie vostočnoslovjanskyh jazykov*. *Voprosy Jaz.* 1970, № 5, 3–14.
- Fundamentum Philologiae turcicae*, ed. Jean Deny et al. Wiesbaden (Aquis Mattiacis) 1959.
- Gabain A. V., *Alttürkische Grammatik*, 3. Aufl., Wiesbaden 1974.
- Galton H., *Počemu otkrylis' praslavjanskije slogi?* *American Contributions to the Tenth International Congress of Slavists*. Slavica, Columbus (Ohio) 1988, 141–151.
- Gołąb Z., *Etnogenezata na Slovenite vo svetlinata na lingvistikata*. *Makedonski Jazik XX* (1969), 105–125.
- Godłowski K., *Zur Frage der Slawensitze vor der grossen slavischen Einwanderung im 6. Jahrhundert*. *Centro italiano di studi dell' alto medioevo, Settimane di Spoleto* (Conference 1982, publ. 1983) Tom 30, 257–302.
- Hořálek K., *Úvod do studia slovanských jazyků*, izd. 2, Praga 1962.
- Huntley D., *Review of H. G. Lunt's Old Church Slavic Grammar*, 6th ed., u: *Slavic and East European Journal* 19 (1975), 357–361.
- Ivanov V. V. – Toporov V. N., *O drevnejšich otnošenijach baltijskich i slavjanskich jazykov*. *Isslidovanija po slavjanskomu jazykoznaniju*, Moskva 1961, 273–305.
- Ivić P., *Roman Jakobson and the Growth of Phonology*. *Linguistics* 18 (1965), 35–78.
- Ivić P., *Rassirenije inventarja fonem i čislo distinktivnyh vozmožnostej*. *Voprosy Jaz.* 1970, № 3, 3–9.
- Jakobson R., *Remarques sur l' évolution phonologique du russe comparée à celle des autres language slave*. *Selected Writings I*, The Hague 1971, 7–116.
- Jakobson R., *K karakteristike evrazijskogo jazykovogo sojuza S.R.I*, 144–201.
- Janin V. L. – Zaliznjak A. A., *Novgorodskie gramoty na bereste (iz raskopok 1977–1983 g.)* Moskva 1986.
- Ježova M., *Z problemów tzw. trzeciej palatalizacji tylnojęzykowych w językach słowiańskich*. *Komitet Słowianoznawstwa PAN*, Wrocław 1968.
- Komárek M., *Historická mluvnice česká I, Hláskosloví*. Praga 1958.
- Krámský J., *Über den Ursprung der Vokalharmonie in den ural-altaischen Sprachen*. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländ. Gesellschaft* 106 (N. F. 31) 1956, 117–134.
- Kronsteiner O., *Die alpenoslavischen Personennamen*. Wien 1975.
- Lamprecht A., *Praslovanština a její chronologické členění*. *Československé přednášky pro VIII. mez. zjezd slavistů*. Č.A.V., Praga 1978, 141–150.
- Lehr-Splawiński T., *Nowsze poglądy na niektóre zjawiska tzw. II palatalizacji*. *Studia i szkice wybrane*, Warszawa 1957, 153–158.
- Lewicki T., *Źródła arabskie do dziejów słowiańszczyzny, tom pierwszy*. Wrocław—Kraków 1956.
- Lunt H. G., *On the Origins of Phonemic palatalization in Slavic*, u: *For Roman Jakobson*, The Hague 1956, 306–315.
- Lunt H. G., *Review of C.F. Hockett's „A Manuel of Phonology“ (Baltimore 1955)* u: *Slavic Word* 4 (= Word 11), 1955, p. 618–621.
- Lunt H. G., *Old Church Slavonic Grammar*, 6th ed., 's Gravenshage 1976.
- Lunt H. G., *On Common Slavic*, *Zbornik Matice Srpske* 27–28 (1984–85), 417–422.
- Maenchen-Helfen J., *Die Welt der Hunnen*. Wien—Köln 1978.

- Mareš F. V., Proischozdenie slavjanskogo nosovogo \ddot{o} ($j\ddot{o}$). *Voprosy slav. jazykoznanija* VII (1963), 7–11.
- Mareš F. V., Vom Urslavischen zum Kirchenslavischen, u: *Einführung in die slavischen Sprachen*, Hrsg. P. Rehder, Darmstadt 1986, 1–19.
- Mareš-Festschrift: *Litterae slavicae medii aevi etc.*, Hrsg. J. Reinhard Monachium 1985.
- Menges K. H., *The Turkic Language and Peoples. An Introduction to Turkic Studies*. Wiesbaden 1968.
- Mollova M., K istorii tjurkskogo vokalizma. *Voprosy Jaz.* 1966, № 2, 56–65.
- Novák Ľ., Dynamika Europeizácie fonologického systému slovenčiny. *Zborník Filozofickej Fakulty Univ. Komenského (Philologica XXX)*, 1979–80, 175–182.
- Novák Ľ., Vznik Slovanov a ich jazyka. *Slavica Slovaca* 19 (1984), 209–232.
- Peisker T., The Expansion of the Slavs, u: *Cambridge Medieval History*, vol. II, Cambridge 1913, 418–458.
- Pohl H. D., Zur Typologie des Altbulgarischen. *Die slavischen Sprachen* 10 (1986), 61–70.
- Poppe N., *Verleichende Grammatik der altaischen Sprachen*, Teil I: *Vergleichende Lautlehre*, Wiesbaden 1960.
- Pritsak O., The Slavs and the Avars. *Settimane di Spoleto*, tom 30 (1983), 353–435.
- Ramovš F., Über die Stellung des Slovenischen, *Annales Acad. Sci. Fennicae, Series B, Tomus XXVII = Mélanges Mikkola*, Helsinki 1932, 218–238.
- Ramstedt G. J., Die Palatalisierung in den altaischen Sprachen, *Mélanges Mikkola*, Helsinki 1932, 239–251.
- Ramstedt G. J., *Einführung in die altaische Sprachwissenschaft, Band I; Lautlehre*, Helsinki 1957.
- Schelesniker H., Turanische Einflüsse im urslavischem Sprachsystem. *Wiener Slavistischen Jahrbuch* 21 (1975), 237–241.
- Schmalstieg W. R., *An Old Prussian Grammar*, Pennsylvania State Univ. Press, 1974.
- Słownik starożytności słowiańskich*. wyd. T. Lehr-Splawiński, Z. Stieber et al., Tom IV, Ossolineum, Warszawa 1970–72.
- Shevelov G., *A Prehistory of Slavic*. Heidelberg (1964) — New York (1965).
- Szemerényi O., *Einführung in die vergleichende Sprachwissenschaft*, 2. Aufl., Darmstadt 1980.
- Šachmatov A. A., *Očerok drevnejšago perioda istorii russkogo jazyka*, Petrograd 1915 (reprint The Hague 1967).
- Ščerbak A. M., *Sravnitel'naja fonetika tjurkskich jazykov*. Leningrad 1970.
- Trubačev O. N., *Etimologičeskij slovar' slavjanskich jazykov*, tom 9, Moskva 1983.
- Trubačev O. N., *Jazykoznanie i etnogenez Slavjan. Slavjanskoe jazykoznanie IX* (1983), Moskva 231–270.
- Trubeckoj N. S., *Grundzüge der Phonologie*, u: *Travaux du cercle Linguistique de Prague VII* (1939).
- Trubeckoj N. S., *Altkirchenslavische Grammatik*, wyd. R. Jagoditsch, Wiedeń 1954.
- Vaillant A., *Grammaire comparee des langues slaves*, tome I, Paris 1950.
- Vasmer M., *Die Slaven in Griechenland*, u: *Abhandlungen der Preuss. Akademie der Wiss., Philos.-Hist. Klasse*, 1951, № 12, Berlin 1941.
- van Wijk N., *Zum urslavischem sogenannten Synharmonismus der Silben*. *Linguistica slovacica III*, Bratislava 1941, 41–48.
- van Wijk N., *K istorii fonologičeskoj sistemy v obščeslovjanskom jazyke pozdnego perioda*, *Slavia XXX*, 1949, 293–313.
- Veenker W., *Die Frage des finno-ugrischen Substrats in der russischen Sprache*. *Ural-Altaic Series*, Indiana University Press, Vol. 82, 1967.
- Vladimircov B. A., *Sravnitel'naja grammatika mongol'skogo pis'mennogo jazyka i chakas-koe narečie I: Vvedenie i fonetika*, Leningrad 1929.
- Živov V. M., *Recenzija Janin-Zaliznjak, Novgorodskie berestjanye gramoty na bereste*. *Voprosy jazykoznanija* 1988, № 4, 145–156.

S u m m a r y

Herbert Galton

ENCOUNTER OF THE PHONOLOGICAL SYSTEMS OF ALTAIC AND SLAVIC

This article sets itself the task of complying with the wish expressed by Pavle Ivić in „Linguistics“ 18 (1965) for a specification of the Eurasian background with which Roman Jakobson credited the Slavic languages in his „K karakteristike jevrazijskoga jazykovoga sojuza“, as to when and under what circumstances an Asiatic influence could have helped to shape the phonological system of Slavic.

The main features by which Slavic, represented by Old Church Slavonic in the IX century, differs from Baltic and the Indo-European tradition which this language continues, are the three palatalizations as well as the specific evolution of consonants, */j/ which led to the establishment of an entire series of palatal consonants, although not at that time to a correlation of palatalisation which must not be projected back sofar. If these consonants were stem finals, the inherited I.-E. endings split up into those beginning with a back and those beginning with a front vowel, a feature unheard of in I.-E., but very familiar from the Altaic group of languages. In this process, the inherited vowel system was enriched by vowels whose analogon can likewise be found in Altaic, of which Old Turkish attested in the Orkhon inscriptions of the VIII century is taken as the nearest representative. (It should be noted that the phonological systems of the other Altaic languages at that time did not substantially differ from the Old Turkish one; it is necessary to mention this, because the precise ethnic affiliation of the Huns and Avars, from whom alone such an influence could have proceeded, is not clear.) Some of the resulting Slavic vowels are frankly Altaic, especially the unrounded /y/, being the back counterpart to /i/.

In the Altaic languages the distribution of the vowels in suffixes and endings is in principle (if not now in every detail) determined by vowel of the stem, on account of their agglutinative structure. This was not imitated by Slavic, as being thoroughly alien to an I.-E. language. The surrounding consonants were affected by the timbre of the vowels, a feature which Slavic imitated. The so-called „vowel harmony“ was not taken over, even the synharmony of the syllable, which many see in Slavic is an illusion, because Slavic, while opening all its syllables, never abolished the syllable-initial clusters, alien to Altaic. Morphological features are briefly touched upon.

The entire phonological development of Slavic was decisively directed by contact with the Altaic peoples mentioned who dominated the Slavs till about 800. The Balts remained aloof from these political events and therefore preserved the archaic sharacter of their language, though dialectically

differentiated, whereas Slavic till about 1000 A.D. remained remarkably uniform owing to the great mobility of the Slavs as border guards of the Avar Empire. This is also the original meaning of the term „Slavs“, for which a native derivation is not plausible.

S poljskog prevela *Biserka Rajčić*

Л. И. ЛУПАЧЕВА
(СССР)

СЕМАНТИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА СОМАТИЗМОВ
В РУССКОМ И СЕРБСКО-ХОРВАТСКОМ ЯЗЫКАХ
(НА ПРИМЕРЕ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ
РУКА И ХВОСТ [РЕП])

Термин семантическая структура слова в настоящей статье употребляется в значении „упорядоченная, иерархически организованная система лексико-семантических вариантов данного слова“¹, каждый из которых представляет „совокупность структурно организованных элементарных смыслов, непосредственно соотносящихся с какой-либо экстралингвистической сущностью.“²

И проблеме семантической структуры слова посвящено много научных исследований, рассматривающих различные ее аспекты на различном материале. Подробный обзор истории изучения семантической структуры слова и различных семасиологических школ не входит в цели настоящей статьи, поэтому остановимся лишь на вопросах, которые, с точки зрения задач данного исследования, представляются особо важными.

1. Определение понятия „семантическая структура слова“. И. В. Арнольд, Л. М. Васильев, Л. А. Новиков и другие исходят из того, что семантическая структура слова представляет собой определенную иерархически организованную систему отдельных значений³. Данная точка зрения получила широкое распространение благодаря академику В.

¹ Туркина Р. В. Семантическая структура слова. Калинин, 1977, с. 3.

² Амелькина Т. С. Слово в лексической системе языка. Автореф. дис. ... канд. фил. наук. — Воронеж, 1973, с. 26.

³ См. работы: Арнольд И. В. О термине „семантическая структура слова“. — В кн.: Актуальные проблемы лексикологии. Новосибирск, 1969, с. 159–162; — Васильев Л. М. Семантика русского глагола. М.: Высшая школа, 1981, с. 5–120; Новиков Л. А. Семантика русского языка. — М.: Высшая школа, 1982, с. 271.

В. Виноградову, последователи которого считают, что иерархические отношения между отдельными значениями многозначного слова позволяют подразделить их на первичные и производные, прмые и переносные, свободные и связанные⁴. Другие ученые, такие, как, например, В. Звегинцев, убеждены, что значения многозначного слова равноправны и не знают деления на основные-неосновные, прямые-переносные⁵. В рамках этого направления семантическая структура слова представляет собой совокупность значений⁶.

Третьему направлению свойственна позиция, согласно которой семантическая структура слова может характеризоваться либо иерархичностью своих значений, либо равноправием⁷.

В настоящей статье принята первая точка зрения (А. В. Арнольд, Л. М. Васильева, Л. А. Новикова), так как материал соматизмов русского и сербско-хорватского языков дает только иерархически организованные семантические структуры.

2. Определение понятия „значение слова“. По этому вопросу существует много различных точек зрения (функциональная, релятивная, субстанциональная и др.), подробное описание и оценка которых даны в работах Л. М. Васильева⁸, И. А. Стернина⁹.

Наиболее распространена субстанциональная точка зрения, согласно которой значение слова (семема) — это система иерархически организованных сем, компонентов значения. Используемая в данном исследовании субстанциональная (денотативная) теория значения основана на методе компонентного анализа.

Метод компонентного анализа в настоящее время является одним из главных и наиболее эффективных инструментов выявления значений слов. Оказалось, что с его помощью можно описывать не только значения отдельных специфических групп слов конкретного терминологического содержания, но и слова самого абстрактного содержания¹⁰.

Совокупность семантических компонентов (сем), полученных в результате анализа словарных и смысловых данных, обеспечивает сочетание

⁴Виноградов В. В. Основные типы лексических значений слова. — В кн.: Избранные труды: Лексикология и лексикография. — М.: Наука, 1977.

⁵Звегинцев В. А. Семасиология. — М.: МГУ, 1957, с. 222.

⁶Никитин Л. А. Семантика русского языка. — М.: Высшая школа, 1982, 271 с.

⁷Левитский В. В. Экспериментальные данные к проблеме смысловой структуры слова. — В кн.: Семантическая структура слова. М., 1971, с. 151–157.

⁸Васильев Л. М. О природе значения и типах языковой информации. — В кн.: Исследования по семантике русского языка. Уфа, 1979, с. 18–23.

⁹Стернин Н. А. Проблемы анализа структуры значения слова. — Воронеж. Воронежск. ун-т, 1979, 156 с.

¹⁰Кузнецов А. М. Проблемы компонентного анализа в лексике: Научно-аналитический обзор. — М.: ИНИОН АН СССР, 1980, 58 с.

парадигматических и синтагматических связей исследуемых соматизмов русского и сербско-хорватского языков, необходимых для определения их семантической структуры.

Таким образом, компонентный анализ дает возможность четко и полно представить весь объем значений и семантическую структуру языковых единиц, позволяет проследить движение сем из одного значения в другое и таким образом установить смысловые связи как между разными значениями одной единицы, так и между разными единицами. Теперь нередко говорят об универсальности компонентного анализа единиц лексики, морфологии, синтаксиса.

Успех компонентного анализа, как отмечают исследователи, пользующиеся данным методом, обеспечен там, где мы имеем относительно закрытую систему. Семантическая структура полисемантического соматизма также относительно закрытая и достаточно устойчивая система на каждом синхронном срезе языка.

3. В семантической структуре слова значения (семемы) различаются семным составом, иерархией сем, в каждой семеме выделяются *архисема* (основная денотативная сема, то есть сема, отражающая родовое понятие), *дифференциальные семы* (семы, называющие основные признаки денотата, то есть семы видового значения), *интегрирующие семы* (семы, являющиеся основой переносов наименования). Кроме того, могут быть выявлены *потенциальные семы*, которые обнаруживаются лишь при сопоставлении первичного значения и производного, образованного на базе этих сем. Вне этого сопоставления в структуре первичного значения они присутствуют имплицитно¹¹. В настоящей статье анализ значений ведется только на уровне денотативных сем; коннотативные семы не учитываются.

Следует отметить, что семантическая структура соматизмов состоит из свободных значений и фразеологически связанных, которое слово иногда приобретает в функции компонента фразеологизма (ФЕ). Поэтому семантическую структуру соматизмов мы дополняли, выявив те новые значения, которые они приобрели и актуализировали в составе ФЕ.

Бычленение фразеологически связанных значений осуществляется из всех типов ФЕ, кроме сращений как единиц немотивированных. Немотивированность сращений, вызванная утратой свободного словосочетания или соотношенности с ним, не позволяет выделить „долю“ значения каждого из компонентов. Ср.: сон в руку, из рук вон плохо; за в рте ти не коме главу, за пети у главу; срећ не руке и др.

II Фразеологические единства, содержащие в своем составе соматизмы, распадутся на три группы:

¹¹Типология сем заимствована у: Гак Г. В. Сопоставительная лексикология. — М.: Международные отношения, 1977, с. 15.

А. Первую группу составляют фразеологические единства, которые позволяют вычленить значение компонентов. Сюда относятся, например, следующие ФЕ с соматизмами в своем составе: *ноги моей не будет, на короткой ноге, отдать в верные руки, в глаза; десна рука* и др. Мотивированность фразеологических единств, обусловленная их образностью, позволяет выделить „долю“ значений компонентов. Так, значение „отдать надежному человеку“ четко членится на части, каждая из которых соотносится с определенными компонентами ФЕ: „надежный“ — верный, „человек“ — рука. С позиций такого лексикологического подхода к семантическому анализу ФЕ, существительное *рука* оказывается метонимией человека, и это значение считается новым, сформировавшимся в ФЕ, и включается в семантический объем существительного *рука*.

Анализ всех ФЕ-единств этой группы позволил выявить следующие структурно-семантические признаки, которые обязательны почти для всех „членимых“ фразеологических единств, способствуют членимости, являются надежным ее симптомом. Признаками, свидетельствующими о возможности вычленения значения компонента из ФЕ, являются следующие:

1) **Изменяемость фразеологизмов**, то есть наличие словоизменительной парадигмы у одного или обоих компонентов ФЕ. Изменяемыми ФЕ являются глагольные, субстантивные и адъективные. Наиболее полно этот признак охватывает глагольные ФЕ, синтаксический каркас которых является моделью „глагол + существительное“: *точить зубы, упасть в глаза; узети конце у своје руке, стати на добру ногу* и др. Несколько по-особому этот признак проявляется в предикативных ФЕ модели „существительное + глагол“: *руки чешутся, глаза не осушаются; руке сврбе* и др.

2) **Субстантивные ФЕ** также в подавляющем большинстве изменяемы: *бабий хвост, медный лоб, волк в овечьей шкуре; несрећне руке, на своју руку* и т. д.

3) **Синтаксический параллелизм ФЕ и словарного толкования**. Этому признаку соответствуют почти все глагольные и именные фразеологические единства, из которых мы вычлениаем значения компонентов. Ср.: *точить зубы* — „испытывать злобу“, *упасть в глаза* — „проигрывать во мнении кого-либо“; *одрешити коме руке* — „дать свободу“, *пружити руку помоћи* — „протянуть руку помощи“, *климати главом* — „кивать головой в знак согласия“ и т. д.

Помимо перечисленных трех признаков „членимых“ фразеологических единств, есть еще два признака, не являющиеся столь глобальными, как первые три. Это следующие признаки:

4) **Антонимические отношения** компонентов в составе ФЕ или наличие в языке антонимичных ФЕ с данным компонентом. Ср.:

получить из первых рук — получить из вторых рук, вырасти в глазах — упасть в глазах; имати мозга у глави — немати мозга у глави, мислити својом главом — мислити туђом главом, бити везаних руку — имати одрешене руке.

5) Символический характер компонентов ФЕ. Например, в ФЕ с головой существительное голова — символ ума, в ФЕ иметь сильную руку, иметь руку где-либо; држати узде у рукама, држати некога, нешто у руци существительное рука — символ власти.

Б. Вторую группу составляют фразеологические единства, которые формально не членимы, значение компонента из отдельной ФЕ не вычленяется, но если взять все ФЕ с данным компонентом, то возникают какие-то ассоциации, позволяющие говорить о новой денотативной соотнесенности компонента. Такие значения в настоящей статье квалифицируются как новые и вводятся в семантический объем слова. Только подход со стороны слова позволяет выделить эти ассоциативные значения. Например, из ФЕ кланяться в ноги, валяться в ногах, в верх ногам и вычленяется значение „низ“ у соматизма нога. Для ФЕ-единств, из которых значение компонента вычленяется лишь ассоциативно, признаки ФЕ первой группы не обязательны.

3. Третья группа фразеологических единств — это ФЕ, из которых значения компонентов вычленить невозможно. Именно в эту группу входят неизменяемые ФЕ — наречные, междометные и модальные: для отвода глаз, под пьяную руку.

Но признак неизменяемости не является обязательным для всех ФЕ этой группы, так как здесь много глагольных: под ногтем держать, набрать в рот воды, с лица воду не пить и т. д.

Для ФЕ третьей группы, в отличие от фразеологических единств первой, не характерен синтаксический параллелизм ФЕ и толкования, наоборот, их толкование стремится к одному слову. Ср.: набрать в рот воды — „молчать“, закрыть глаза — „умереть“, делать большие глаза — „удивляться“, мозолить глаза — „надоедать“; пребирати углави — „размышлять“, тући се по глави — „каяться“, завући руку у тући цеп — „украсть“.

Денотативная соотнесенность в таких случаях определяется у всей ФЕ. Компоненты утрачивают денотативную самостоятельность, так как мотивация значения таких ФЕ осуществляется по единой „картинке“ (по внутренней форме) всей ФЕ. В состав таких ФЕ компоненты входят в своих прямых значениях.

При толковании нового, вычленившегося из ФЕ значения учитывался лишь факт переноса названия на новый денотат. Название нового денотата служило токованием нового значения. Признаки денотата не учиты-

вались, так как самого факта появления нового денотата у слова достаточно для того, чтобы добавить в его семантический объем новое значение. Например, ФЕ волк в овечьей шкуре должна быть истолкована как „злой в обличье доброго“. Из этого токования на „долю“ компонента в о л к приходится сема „злой“ (актуализация семы первичного значения, основы метафорического переноса). Но она называет не денотат, а лишь его признак. Денотатом здесь будет „человек“, поэтому для существительного в о л к из данной ФЕ вычленяется новое значение „человек“. На „долю“ компонента ш к у р а приходится значение „маска“, „обличье“, которое тоже будет новым, расширяющим семантический объем данного слова.

Из фразеологических сочетаний достаточно легко вычленяются как свободные, так и фразеологически связанные значения: каждый компонент фразеологического сочетания сохраняет самостоятельное значение. Ср.: хмурить б р о в и, тарашить г л а з а; мртва г л а в а, женска г л а в а, мушка г л а в а и др.

Семантическую структуру соматизмов русского и сербско-хорватского языков, на основании вышеизложенных теоретических установок, проиллюстрируем на примере существительных теоретических установок, проиллюстрируем на примере существительных р у к а и х в о с т (р е п). Выбор именно этих существительных не случаен: они являются достаточно древними (общеславянскими), общеупотребительными, имеют сложную семантическую структуру.

По материалам „Словаря современного русского литературного языка“¹² (ССРЛЯ) семантическая структура соматизма р у к а предстает в следующем виде:

1. „Одна из верхних конечностей человека от плеча до конца пальцев; часть этой же конечности от пясти до конца пальцев“: Как Таня выросла! Давно ль Я, кажется, тебя крестила? А я так на р у к и брала! А я так за уши драла (Пушк.).

2. „Манера письма, почерк“: Надпись на письме была на мое имя, но р у к а совершенно незнакома (Нарежн.).

3. „След, результат чьей-либо деятельности“: (Фома) побрел на гумно. Здесь было хорошо: на всем видна р у к а Степанки, и с каждой соломинки и колоска смотрело на него трудовое его лицо (Гладк.).

4. „Символ власти, владычества“: На рязанские земли Дмитриева р у к а не простиралась (Бород.).

Из 140 ФЕ с компонентом-соматизмом р у к а вычленяется максимально большое число фразеологически связанных значений — семь:

5. „Человек“ (самое продуктивное) ← отдать в верные р у к и, из вторых р у к, из первых р у к, из р у к в р у к и т. д.

¹²Словарь современного русского литературного языка. — М.—Л.: АН СССР, 1948—1965.

6. „Работник“ ← рабочие р у к и, р у к не хватает и др.
7. „Орудие труда, деятельности“ ← р у к и не походят, приложить р у к и, остаться без р у к, в р у к а х горит, золотые р у к и и т. д.
8. „Орудие наказания“ ← распускать р у к и, поднимать р у к и, давать волю р у к а м, р у к а не дрогнет и т. д.
9. „Работа, деятельность“ ← мастер на все р у к и, набить р у к у.
10. „Расстояние“ ← р у к о й подать, под р у к о й.
11. „Символ брачного союза“ ← просить р у к и, предлагать р у к у и сердце, отдать р у к у, отказать в р у к е.

Итак, семантическая структура соматизма р у к а за счет фразеологически связанных значений настолько увеличилась, что из слова с небольшим количеством значений превратилось в сильномультизначное. Семантическая структура существительного р у к а имеет одну примечательную особенность: среди одиннадцати выделенных значений нет ни одной метафоры — все четыре свободных и семь фразеологически связанных значений являются метонимическими. Возможность появления метафорических значений у существительного р у к а следующая: 1) Окациональная метафоризация в духе того примера, который был нами отброшен при определении семантической структуры, р у к и в значении „составная часть какого-либо предмета, внешним видом напоминающая руку“: Ветряные мельницы могут быть очень полезны, но в них нет привлекательности мельницы водяной. Безобразны эти огромные р у к и, которые махают в воздухе и вертятся (Вяз.). Известно, что общеупотребительной будет метафора к р ы л ь я мельницы, а не р у к и. 2) Функциональная метафора р у к и автомата в условиях ХТР.

Сложность семантической структуры соматизма р у к а, некоторая диффузность фразеологически связанных значений (нечист на руку, умыть руки и т. д.) объясняются экстралингвистическими факторами, значимостью самого денотата.

Несколько отличается от проанализированной выше семантическая структура сербско-хорватского существительного р у к а, которая по материалам „Речника српскохрватскога книжевног језика Матице српске и Матице хрватске“ имеет следующие значения¹³:

1. „Један од горњих удова човечјег тела, екстремитета од рамена до врхова прстију“: У ратара црне руке, а бијела погача (Н. посл. Вук.).
2. „Извршилац каквог посла, радник“: Читаве индустрије и занати... остали [су] без радних руку (Скерл.).
3. „Посао, рад, делатност“: Свадје се опажа његова неуморна рука (Леск.).
4. „Рукопис“: Добије ... писмо коме на адреси позна руку свога сина. (Крањч.).

¹³Речник српскохрватскога книжевног језика. — Нови Сад, 1973, кн. 5.

5. „Власт, моћ, надлежност, својина“: Побједа је у вашим рукама (Крањч.). Новци су у твојим рукама, па кад ти нестане, а ти кажи! (Лаз.).

6. „Врста, каквоћа, начин“: У задрузи [је] било занатлија од сваке руке (Ђорђ.).

7. „Извор, порекло“: Ове вијести морали [би] имати из прве руке. (Јонке).

8. „Страна (слева или десна)“: Посао ми је био ... да му у колима седим с леве руке (Нед.).

9. „(Обично с додатком: /за/просити, /по/нудити, дати затражити) пристанак на брак“: Дошао сам да од вас просим руку Јуцину. (Игњ.).

10. „Слобода рада, деловања, поступања, иницијатива“: Не ваља везивати руке умјетницима (Марј.).

11. „Нар. песн. срећа“: А у Турке јуриш учините ... биће наша рука, ако бог да (НП Вук.).

Третье значение „посао, рад, делатност“ „Речник српскохрватскога књижевног језика“ даст как употребление второго значения „извршилац каквог посла, радник“. Мы считаем его самостоятельным, так как это метонимия, называющая новый денотат.

Далее анализируются все ФЕ с компонентом р у к а¹⁴. В сербскохорватском языке их более 200, они, в основном, группируются вокруг свободных значений. Однако выделяются и новые фразеологически связанные значения. Это:

12. „Человек“ из ФЕ: из прве р у к е, из друге, треће р у к е, из р у к е у р у к у и др.

13. „Расстояние“: на дохват(у) р у к е, изван р у к е.

Таким образом, сербско-хорватское существительное р у к а состоит их 11 свободных и 2 фразеологически связанных значений, то есть образует более сложную семантическую структуру, чем русский соматизм с тем же значением.

Интересно отметить тот факт, что большая часть (восемь) значений у анализируемых существительных совпадает. Это наиболее употребительные значения: „одна из верхних конечностей человека ...“, „манера письма, почерк“, „след, результат чьей-либо деятельности“, „символ власти, владычества“, „символ брачного союза“, „работник“, „человек“, „расстояние“. Два последних значения („человек“ и „расстояние“) и в русском и сербско-хорватском языках являются фразеологически связанными. Несколько богаче свободными значениями сербско-хорватское существительное: оно имеет значения, отсутствующие в русском слове: 7. „начало, происхождение“ 8. „сторона“, 10. „свобода ...“, 11. „счастье“. Кроме того, значения „рабочий“, „работа“, „согласие на брак“ в отличие от

¹⁴ Фразеологизмы с компонентами-соматизмами выбирались из: Матешić Ј. Фразеолошки рјечник хрватскога или српског језика. — Загреб, 1982.

русских уже выкристаллизовались из фразеологически связанных значений и вошли в систему свободных, что зарегистрировано указанным словарем.

IV Совершенно иная картина наблюдается при анализе семантических структур существительных *х в о с т* и *р е п* (хвост).

Русский соматизм *х в о с т* выделяется из всех сильномнозначных соматизмов по двум причинам: во-первых, оно венчает собой пирамиду семантических структур соматизмов русского языка, так как имеет наибольшее число значений — 18; во-вторых, все эти значения являются свободными, ибо существительное *х в о с т* не расширяет своего семантического объема за счет фразеологически связанных значений. В семантической структуре существительного *х в о с т* выделяются следующие значения:

1. „Задняя, концевая часть тела животного, составляющая продолжение позвоночного столба от крестцовой кости (волосы, перья)“: Собаки было залаяли, но, узнав Антона, умокли и замахали косматыми *х в о с т а м* и (Пушк.).
2. „Мех животного (с придатка на задней части тела), используемый в виде горжетки, как обшивка“: Снимая салопы и *х в о с т ы*, они (девочки) все вдруг заговорили тоненькими голосами (Л. Толст.).
3. „У растений — тонкая верхушка стебля, ветви, листа“: Десятки тонких лиан, гибкие, колючие *х в о с т ы* — пальцы тростника, цепляющиеся за платье ..., задержали меня минут на десять (Микл.—Макл.).
4. „Конечная часть чего-нибудь“: Хвостуша уже названием своим показывает, что должна иметь *х в о с т* ... Она также сплетена из прутьев (Акс.).
5. „Длинная, извивающаяся в воздухе полоса (дыма, пыли); след, оставляемый движущимся предметом“: Черная, широкая, густая и длинная полоса дыма стелется над ним (пароходом) в темной вышине, спускаясь дальним блекнувшим хвостом к светлой полосе воды (Усп.).
6. „Ряд движущихся предметов, расположенных или движущихся один за другим“: По дорогам, ведущим к нему (прииску), с юга и севера двигались тысячи рабочих. Навстречу им ... тянулся такой же нескончаемый *х в о с т* (Саян.).
7. „Отголосок события“: Хвост от этого переполюха (восстания декабристов) еще тянулся ... Я помню, что с нас, студентов, при вступлении в университет, отбиралась подписка „в непринадлежности к тайным обществам“ (Гонч.).
8. „Задняя, нижняя часть подола одежды (обычно длинной)“: Баба принялась подсевать, повилив *х в о с т о м* своей панявы, и продолжала: „Кумачу я не хочу, китайки не надо“ (Усп.).
9. „О том, кто неотступно следует за кем-нибудь, входит в постоянное его окружение“: Всякого, как известно, начальника у нас сопровождают

сзади и спереди х в о с т ы, известные под именем своих чиновников (Писем.).

10. „Часть работы, задания, не выполненная к сроку“: При моем отъезде у меня оставались разные хвосты от разных дел и делишек (Крамск.).

11. „Задняя, конечная часть летательного аппарата, самолета, ракеты“: Вера все время ползает в х в о с т нашего „МП-1“, к бензиновым бакам — следит, как расходуется горючее и масло (Раскова).

12. „Об иждивенцах, детях“: — Х в о с т — от велик у меня, Марко Данилыч, — сказала она. — Две со мной, да две на квартире, да Грушенька (Печер.).

13. „Преследователь, сыщик“: Ты х в о с т а за собой не привел? — спросил меня Иван.

14. „Прическа“: Рядом со мной ест пирожные девушка с модной прической — х в о с т о м (Евдок.).

15. „Пустая порода, остающаяся после первичной обработки минерального сырья, обогащенная“: Х в о с т ы обогащения медных и свинцовых руд.

16. „Верхняя, более узкая часть пруда, канавы“: Лед под ними обломился, и они всей кучей пошли ко дну. К счастью, это было на мелком месте, около х в о с т а (пруда), и никто не утонул (Тост.).

17. „Нижняя, задняя, крайняя часть, деталь в инструментах, приспособлениях“: Х в о с т спускового крючка.

18. „Пучок конских волос, служащий для обмахивания“: На спине (у Ерошки) за поясом заткнуты были мешочки с пулями, порохом и хлебом, х в о с т, чтоб отмахиваться од комаров (Л. Толст.).

Указанные 18 значений существительного х в о с т выделены на основе материалов ССРЛЯ, в которые были внесены некоторые изменения, так как ССРЛЯ указывает для данного существительного лишь 14 значений. В описании значений в сравнении со словарем нами внесены следующие изменения:

1. Значения 2 (“мех животного”) и 7 (“отголосок события”) ССРЛЯ дает как употребления. Мы считаем их самостоятельными значениями, так как это метонимия и метафора, называющие новый денотат.

2. Значение „светлая полоса, которую оставляет за собой тело“ не является самостоятельным, так как нет денотативных различий со значением „длинная полоса (дыма, пыли), след, оставляемый движущимся предметом.“

3. Значения 14 („прическа“) и 13 („преследователь“) выделены нами. Словарь эти значения не фиксирует.

4. Значение 18 словарь дает как фразеологически связанное, но мы не обнаруживаем здесь компонентного состава ФЕ и считаем его отдельным метафорическим значением слова *х в о с т*.

Для выявления взаимоотношений между отдельными значениями слова и движения сем в семантической структуре слова внимательно анализировалось словарное толкование первичного значения и все приводимые словарем контексты употребления данного значения. Из словарного толкования первичного значения существительного *х в о с т* „задняя, концевая часть тела животного, составляющая продолжение позвоночного столба ...“ можно вычленить следующие семы:

1. основная денотативная сема (архисема) „часть тела (волосы, перья) животного“;

2. остальные семы первичного значения являются дифференцирующими, то есть указывают на различные признаки денотата и поэтому тоже являются денотативными. Такими в первичном значении являются семы: „расположенный сзади“, „удлиненная форма“.

Итак, первичное значение существительного *х в о с т*, по материалам толкования, состоит из трех сем: „часть тела“, „расположенный сзади“, „удлиненная форма“. Помимо указанных сем, выявляются еще две потенциальные семы: „неосновная часть“ из значения 12 „об иждивенцах, детях“ и сема „ненужное, лишнее“ из значения 15 „пустая порода ...“. Общая картина семного состава первичного значения представляется в виде иерархии 1 + 4: одна основная денотативная сема и четыре дифференцирующие денотативные семы.

Все значения существительного *х в о с т* развились на основе сем первичного значения. Активность сем различна: самая активная сема — „расположение“: она актуализировалась в восьми свободных производных значениях данного слова: 3 („конечная часть растения“), 4 („конечная часть чего-либо“), 7 („отголосок события“), 8 („задняя часть подола одежды“), 9 („о том, кто неотступно следует за кем-либо, входит в его окружение“), 10 („задолженность“), 11 („задняя часть летельного аппарата“), 13 („преследователь, сыщик“).

3. Следующая по актуальности сема первичного значения — „форма“. На ее основе образовались следующие производные значения: 6 („ряд предметов“), 16 („верхняя часть пруда“), 18 („пучок волос, служащий для обмахивания“).

4. Далее идет сема „неосновная часть“, которая актуализируется в значении „иждивенцы, дети“.

5. Потенциальная сема „ненужное, лишнее“ проявляется в специальном значении „пустая порода“.

6. Некоторые значения существительного *х в о с т* актуализировали сразу две семы первичного значения: „расположение“ и „форма“. Это

значения: „полоса дыма“, „прическа“, „деталь в инструментах“.

Таким образом, иерархичность семантической структуры существительного х в о с т проявляется в том, что все значения образованы непосредственно на основе первичного значения.

Все перечисленные значения являются метафорическими; лишь одно значение — „часть шкуры“ — метонимический перенос наименования. Таким образом, явное преобладание в семантической структуре слова х в о с т метафорических переносов совершенно очевидно.

Существительное х в о с т входит в состав 31 ФЕ, из которых в 27 компонент х в о с т в составе метафорического словосочетания реализует свое первичное прямое значение. Это ФЕ: тянуть kota за х в о с т, поджечь х в о с т, наступать на х в о с т, держать х в о с т трубой, собаке под х в о с т и т. д.

В ФЕ х о д и т ь х в о с т о м, б а б и й х в о с т компонент х в о с т имеет значение 9 „о том, кто неотступно следует за кем-либо“. 4 „Конечная часть чего-либо“ реализуется в компоненте х в о с т ФЕ: показать х в о с т.

Следовательно, соматизм х в о с т входит в состав ФЕ с теми же семантическими значениями I, которые актуальны и в переносных, свободных значениях. Такими наиболее активными интегрирующими семантическими значениями оказались семантические значения „расположение“ и „форма“ первичного значения существительного х в о с т.

Итак, семантическая структура существительного х в о с т четко выделяет иерархическую системность своих значений: обусловленность всех производных значений семантическими значениями первичного значения, различную активность сем.

В сравнении с русским сербско-хорватский соматизм р е п (хвост) имеет менее развитую семантическую структуру: состоит из 10 свободных и 1 фразеологически связанного значения.

1. „Израштај (обычно дужи) на задњем делу тела сисара као продужетак кичме“: Стока лежаше ... преживајући и бранећи се репом од мува (Вес.).

2. „Задњи, завршни део нечега, оно што је насупрот предњем крају, глави, врху, почетку“: Р е п копља је десетак центиметара изнад земље (Атл.).

3. „Издужени (обычно тањи, покретљивији и сл.) део нечега“: Р е п о в и комета [су] отклоњени од Сунца (Физ.).

4. „Задњи део халине, одела, капута, скута који виси позади, шлепа“: Обукао је зелени фрак ... са широким р е п о в и м а (Ђал.).

5. „Ред, поворка људи који чекају да на њих дође ред (да некуд уђу, купе нешто и сл.)“: Да би човјек попио чашу пива, треба да стоји у р е п у (ВУС).

6. „Споредни, неважни саставни део нечега“: Пракса ... је културу увијек стављала на р е п свих могућних пописа (Вј.).

7. „Личност, особа мање вредности у некој групи, колективу, споредна личност“: Свака котерија ... имала је своје „р е п о в е“ ... чланове испод осредње вредности (Јов.).

8. „Јединка стоке, грло“: Троје дјеце, четири јутра, два кравска р е п а и стари кожух од покојнога (Бен.).

9. „Несвршени рад“: Молим, ликвидирај р е п о в е.

10. „Задњи део авиона“: Крило аероплана сину ... он се кретао заносећи ... р е п. (Моск.).

Ети десет значења издвојени су на основу материјала „Речника српскохрватскога књижевног језика“ у 6-ти томама, у које су били внесени мање измене:

1. Значење 3 „издужени део нечега“, 4 „задњи део халтине, одела, капута“ и 7 „споредна личност“ Словар даје као употребљенија. Ми их сматрамо самосталним значењима, тако као ове метафоре, називајуће нову денотату.

2. Значење 9 „несвршени рад“ и 10 „задњи део авиона“ издвојени су нама. Словар ове значења не фиксира.

Треба напоменути, да развој значења, семантичка структура значења, активност сем, њихова актуализација у српско-хрватском постојећем р е п слична руском: тако све значења образују се на основу примарног, све они метафорички, најактивније те же семове „расположење“ и „форма“. Велика већина фразеологизма са компонентом р е п реализује примарно директно значење: п о в у ћ и м а ч к у з а р е п, н и р е п о м н е м р д н у т и, с т а т и н а р е п, д и ћ и р е п, м а х а т и р е п о м, д а т и п о р е п у, с т а в и с о (л и) н а р е п, с т а т и з м и ј и н а р е п и т. д. Ипак, иако иако идентичност развоја значења српско-хрватског постојећег р е п не развила тако велико број значења, као руско.

Из изведеног анализа можемо закључити:

1. Системност целокупности значења обезбеђује се семантичком структуром значења, способношћу сем примарног значења к актуализацији и „пролазу“ у друге значења као у руском, тако и у српско-хрватском језицима.

2. Структурност, системност и хијерархичност значења слова можемо представити у облику зависности: целокупност сем → семама → семантичка структура слова.

3. Активност сем соматизма руског и српско-хрватског језика неједнака: тако по правилу, у семантичкој структури сваког соматизма издвајају се једна/две најактивније семове (р у к а — „човек“ и

„расстояние“, х в о с т — „расположение“ и „форма“), дающие наибольшее число свободных и фразеологически связанных значений.

4. Основу семантической структуры соматизмов двух анализируемых языков составляют свободные значения. Свободными значениями не исчерпывается семантическая структура соматизмов, так как в составе ФЕ многие соматизмы обрели новую денотативную соотнесенность.

5. Семантическая структура соматизмов русского и сербско-хорватского языков имеет много общего: расширение семантических объемов как по линии свободных, так и по линии фразеологически связанных происходит на основе метонимических и метафорических переносов наименования.

Резиме

Л. И. Лупачева

СЕМАНТИЧКА СТРУКТУРА СОМАТИЗАМА У РУСКОМ И СРПСКОХРВАТСКОМ ЈЕЗИКУ (на примерима именица р у к а и р е п)

Аутор анализира хијерархијску организацију система лексичко-семантичких варијаната соматизама у руском и српскохрватском језику, и то са становишта: а) одређења појма „семантичка структура речи“ и б) одређења појма „значање речи“. За оба становишта постоје различита схватања, и она се у раду анализирају. Што се значења речи тиче, аутор истиче да је најраширенија супституционална (денотативна) теорија, по којој је семема систем хијерархијски организованих сема, чему је основа компонентна анализа. Компонентна анализа је, иначе, један од најефектнијих инструмената испољавања значења речи. Тим поступком се могу анализирати и специфичне и апстрактне речи. Анализа у овом раду врши се на нивоу денотативних а не и конотативних сема.

У семантичкој структури речи значења (семеме) разликују се по семемском саставу и по хијерархији. У свакој семеми се издвајају: *архисеме* (основна денотативна сема, тј. сема која изражава појам рода), *диференцијалне семе* (оне које означавају основна обележја денотата, тј. семе видског значења) и *интегришуће семе* (оне које се јављају као основа преименовања). Уз то, појављују се и *потенцијалне семе*, које се јављају само при упоређивању основног и пренесеног значења.

На наведеним теоријским основама аутор упоређује разлике у семантичкој структури у руском и српскохрватском језику на примерима речи р у к а и р е п.

Е. А. ИВАНЧИКОВА
СССР

СУБЪЕКТНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ АВТОРСКОГО ПОВЕСТВОВАНИЯ И ФОРМЫ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО СИНТАКСИСА

Задача статьи — изложить некоторые результаты наблюдений над степенью обусловленности форм синтаксической изобразительности их употреблением в разных по субъектной организации типах художественных прозаических текстов. Решение этой задачи лежит в русле проблемы синтаксической изобразительности и — шире — изобразительности языковых средств в художественном тексте. Понятие языковой изобразительности глубоко и разносторонне раскрывается в стилистической концепции В. В. Виноградова; оно непосредственно связано с такими категориями этой концепции, как „поэтическое слово“, „поэтический язык“, „язык художественной литературы“, „индивидуальный стиль“, „образ автора“. Теоретически и методологически плодотворно положение В. В. Виноградова о „двупланности“ поэтического слова: слово в художественном произведении обращено и к общенародному языку и к тому миру действительности, который творчески воссоздается в художественном произведении. Вот известная Виноградовская формула: „Поэтическая функция языка опирается на коммуникативную, исходит из нее, но воздвигает над ней подчиненный эстетическим, а также социально-историческим закономерностям искусства новый мир речевых смыслов и соотношений“¹. „Любое языковое явление, — писал В. В. Виноградов, — может приобрести характер поэтического в определенных творчески-функциональных условиях. Раскрытие этих условий и специфических структурных качеств поэтических речевых явлений и процессов — основная задача современной описательной теории поэтической речи“². Необходимость изучения изо-

¹ Виноградов В. В. *Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика*. М.: Изд-во АН СССР, 1963, с. 155.

² Там же, с. 170.

образительных функций синтаксических форм В. В. Виноградов ставил в ряду других задач науки о языке художественной литературы: „Та же спаянность со структурой целого художественного произведения, та же экспрессивная выразительность и образительность, которая наблюдается в употреблении слов и выражений, свойственна синтаксическим формам и конструкциям“³. Виноградовым впервые, по-видимому, был употреблен и самый термин „синтаксическая образительность“⁴. Поставленная В. В. Виноградовым и многообразно исследовательски воплощенная ученым проблема синтаксической образительности, не получившая, к сожалению, в его трудах полной завершенности, нуждается в систематизированном изложении⁵.

Прежде чем обратиться непосредственно к предмету настоящей статьи сделаем следующие необходимые пояснения. **И з о б р а з и т е л ь н ы м и** мы называем такие синтаксические формы, которые — одни или в сочетании с другими языковыми средствами, в том числе синтаксическими — своим символическим смыслом или прямым своим значением способствуют созданию определенного художественно-образного впечатления. По своей функциональной направленности различаются: 1) синтаксические средства, изображающие те или иные объекты художественной действительности и 2) синтаксические средства, с помощью которых передается то или иное модально-оценочное отношение к изображаемому.

Материалом для наших наблюдений послужили представленные в классических образцах русской прозы 2-й половины XIX в. тексты собственно повествовательного типа (с возможным использованием непосредственно связанных с повествованием контекстов описательного и рассуждающего типа — не составляющих композиционно самостоятельных отрезков текста).

В обследованных такстах авторского повествования используются такие средства синтаксической образительности, как инверсии, присоединения, вставные конструкции, включение модальных слов и частиц, усечения, перебивы, поправки; восклицания, вопросы, диалогические единства, высказывания-сентенции; словесные повторы, перечисления, градационные усиления, симметричность строения фраз, интонационное расчленение фразы и некот. др.

³ Виноградов В. В. О языке художественной литературы. М.: Гос. изд-во художеств. лит-ры, 1959, с. 247—248.

⁴ Виноградов В. В. Стиль „Пиковой дамы“. — Избранные труды: О языке художественной прозы. М.: Наука, 1980, с. 224.

⁵ Попытка рассмотреть в общем плане вопрос о разнообразных проявлениях и пределах стилистического „действия“ эстетических свойств синтаксических средств в разных типах художественных текстов русской классической литературы содержится в статье: Иванчикова Е. А. Об образительных возможностях синтаксических средств в художественном тексте. — Русский язык. Проблемы художественной речи. Лексикология и лексикография. М.: Наука, 1984, с. 92—110.

Принимается следующее деление текстов художественного повествования по их субъектной принадлежности: 1) повествование от 1-го лица автора или рассказчика, 2) повествование от 3-го лица (объективно-авторское повествование). К анализу не привлекались стилизованные формы повествования, а также сказовые формы с яркой ориентацией на воспроизведение устно-разговорной речи, поскольку их синтаксис осложнен дополнительным эстетическим заданием.

Формы изобразительного синтаксиса обнаруживаются на фоне повествовательных синтаксических форм нейтрального, спокойного, безоценочного информативно-осведомительного повествования — литературно-нормативного в текстах от 3-го лица и более раскованого, с элементами разговорного синтаксиса (и разговорной лексики) в текстах от 1-го лица.

В том или ином отрезке художественного повествования может быть использован какой-либо один прием синтаксического изображения, например, восклицание, вопрос, повтор, интонационное расчленение фразы и т. п. Однако чаще, пожалуй, мы встретим повествовательные контексты, в которых эти приемы разнообразно взаимодействуют друг с другом, создавая на повествовательной канве сложные экспрессивно-смысловые и ритмико-интонационные узоры. Отдельные приемы изобразительного синтаксиса характеризуются, кроме того, смысловой и экспрессивной емкостью — многозначностью и многофункциональностью, обусловленными тем, во-первых, что изобразительные синтаксические формы, по словам В. В. Виноградова, „обычно находятся в структурном сочленении со значениями самих слов“⁶ и, во-вторых, тем, что конкретный смысл синтаксического приема очень часто определяется общей семантикой данного контекста и контекстно заданной интонацией фразы. Можно утверждать, таким образом, что хотя русский синтаксис располагает, в сущности, ограниченным числом конструкций, несущих собственно изобразительную функцию, — его изобразительные потенции практически безграничны.

В какой степени семантически гибкие, легко варьируемые формы изобразительного синтаксиса оказываются закрепленными за субъектными типами текстов? Полной, „без остатка“, распределенности всех форм и приемов синтаксической изобразительности по двум названным субъектным типам текстов не обнаруживается, но известная распределенность прослеживается: она определяется, в принципе, основным различием способов проявления пишущего субъекта в повествовании от „я“ автора или рассказчика и в повествовании от 3-го лица, с неназванным автором. Наблюдаются также функциональные различия в употреблении однотипных по формам изобразительных синтаксических средств в этих типах текстов.

⁶ Виноградов В. В. Стиль „Пиковой дамы“, с. 223.

Нетрудно заранее заключить, что повествование от лица „я“ характеризуется наиболее непосредственным, прямым проявлением личности повествующего. „Открытость“ автора обнаруживается уже в том, что он время от времени обращается к читателю, вступает в разговор с ним, стремится быть ему понятным; ср.: Дайте мне руку любезный читатель, и поедемте вместе со мной (Тург., „Тат. Бор. и ее племянник“ III, 184)⁷; Моя идея, статья Ротшильдом. Я приглашаю читателя к спокойствию и к серьезности (Дост., „Подр.“, XIII, 66)⁸. На уровне собственно языковой организации текста субъективный характер повествования находит свое выражение в специфике форм синтаксической изобразительности, направленной на раскрытие эмоционального состояния автора. Но есть внутреннее различия в типах самого повествования от 1-го лица, также воздействующие определенным образом на характер синтаксической изобразительности: одно дело — повествование-исповедь, автор которого стремится к откровенному самораскрытию, и другое дело — повествование автобиографического характера, где на первом плане — рассказ о событиях и фактах, лишь комментируемых рассказчиком. Различие форм синтаксического изображения в повествовательных текстах от 1-го лица связано также с большей „литературностью“ или большей „раговорностью“ формы повествования и, очевидно, с тем, собственно ли от автора или от лица вымышленного рассказчика ведется повествование⁹. Наше внимание в дальнейшем будет сосредоточено на общей характеристике приемов синтаксической изобразительности, преимущественно употребляемых в повествовании от 1-го лица.

Разнообразными по формам восклицаниями и возгласами передаются эмоции повествователя и его экспрессивные оценки описываемых лиц, действий, ситуаций, например: Отворилась боковая дверь и — *та женщина появилась!* (Дост., „Подр.“, XIII, 34). Восклицательные фразы, сочетаясь между собой или с другими приемами синтаксической изобразительности и способами ритмизации фразы (повторами, градационными рядами однородных членов, интонационными разрывами и т.п.), очень часто образуют в повествовании насыщенные экспрессией микроконтексты: А в зимний день ходить по высоким сугробам, дышать морозным, ос-

⁷ Цитаты из произведений Тургенева даются по изданию: И. С. Тургенев. Сочинения в двенадцати томах. М.: Наука, 1978—1986. В скобках после названия произведения указываются том и страница.

⁸ Цитаты из произведений Достоевского даются по изданию: Ф. М. Достоевский. Полное собрание сочинений в тридцати томах. Художественные произведения. Тома I—XVII. М.: Наука, 1972—1976. В скобках после названия произведения указываются том и страница.

⁹ Ср. проведенное В. В. Виноградовым разграничение этих композиционно-структурных форм „я“ на примере двух очерков, помещенных в „Отрывках из воспоминаний своих и чужих“ И. С. Тургенева: Виноградов В. В. О теории художественной речи. М.: Высшая школа, 1971, с. 192—193.

трым воздухом, невольно шуриться от ослепительного мелкого сверканья: мягкого снега, любоваться зеленым цветом неба над красноватым лесом! ... (Тург., „Лес и степь“, III, 360); Рулетка завертелась — и каково же было всеобщее изумление, когда вышло опять зéго! (Дост., „Подр.“, XIII, 231). Вот восклицание в форме сентенции — краткого умозаключения автора-повествователя: Эта безлунная ночь, казалось, была все так же великолепна, как и прежде ... Но уже склонились к темному краю земли многие звезды, еще недавно высоко стоявшие на небе ... В воздухе уже не так сильно пахло, — в нем снова как будто разливалась сырость ... Недолги летние ночи! .. Разговор мальчиков угасал вместе с огнями ... (Тург., „Бежин луг“, III 104). Восклицание-вставка: Вскочив в спальню и наткнувшись на кровать, я тотчас заметил, что есть дверь из спальни в кухню ... но — о ужас! — дверь была заперта на замок, а в щелке ключа не было (Дост., „Подр.“, XIII, 127).

Испытываемые автором чувства выливаются иногда в восклицания-обращения (к лицам, к природе, к отвлеченным понятиям, к неживым предметам): Прощай, жизнь, прощай, мой сад, и вы, мои липы! Когда придет лето, смотрите, не збудьте сверху донизу покрыться цветами ... (Тург., „Дневн. лишн. чел.“, IV 214).

Внутреннее состояние повествующего автора может выражаться посредством вопросов. В следующем отрезке из „Подростка“ Достоевского хорошо раскрывается специфичность подобных вопросов, не требующих ответа: Да, это была „вчерашняя женщина“. Что мне было делать? Я вовсе не читателю задаю этот вопрос, я только представляю себе эту тогдашнюю минуту, и совершенно не в силах даже и теперь объяснить, каким образом случилось, что я вдруг бросился за занавеску и очутился в спальне Татьяны Павловны (XIII, 126—127). Вот также риторический вопрос в ином контекстном осмыслении: ... Сон смыкает глаза, но не трогаясь с места, сидишь и слушаешь. И как не слушать? Маман говорит с кем-нибудь, и звуки голоса ее так сладки, так приветливы. Одни звуки эти так много говорят моему сердцу! (Л. Толст., „Детство“, I, 44)¹⁰.

Иногда субъективно-эмоциональная характеристика повествуемых фактов, разнообразная по тональности, их экспрессивно-оценочное восприятие создаются взаимодействием интонационно-синтаксических приемов — таких, как словесные повторы, градации, экспрессивное расчленение фразы, восклицания: Еще раз перекрестила, еще раз прошептала какую-то молитву — и вдруг поклонилась и мне точно так же, как наверху Тушарам, — глубоким, медленным, длинным поклоном — никогда не забуду я этого! (Дост., „Подр.“, XIII, 273); Я, признаюсь, редко слыхивал подобный го-

¹⁰ Цитаты из произведений Толстого даются по изданию: Л. Н. Толстой. Собрание сочинений в четырнадцати томах. М.: ГИХЛ, 1951—1953. В скобках после названия произведения указываются томи страница.

лос: он был слегка разбит и звенел, как надтреснутый; он даже сначала отзывался чем-то болезненным; но в нем была и неподдельная глубокая страсть, и молодость, и сила, и сладость, и какая-то увлекательно-беспечная, грустная скорбь. Русская, правдивая, горячая душа звучала и дышала в нем и так и хватала вас за сердце, хватала прямо за его русские струны (Тург., „Певцы“, III, 222).

Особенно характерен именно для повествовательных текстов от 1-го лица прием контактного повтора со значением усилительности — благодаря, очевидно, своей простоте и непосредственности: Наконец, я обнял ее (тапан) и прильнув к ней, плакал, плакал, ни о чем не думая, кроме своего горя (Л. Толст., „Детство“, I, 42); Мимо хозяина ... я проскользнул в мою комнату, задвинулся на защелку и, не зажигая свечи, бросился на мою кровать, лицом в подушку, и — плакал, плакал (Дост., „Подр.“, XIII, 169).

Непринужденности и живости рассказа, ведущегося „объявленным“ автором о самом себе, соответствует прием диалогизации повествования: рассказчик как бы на ходу, в процессе самой речи, уясняет себе или разъясняет читателю суть описываемых событий, фактов, явлений: После молитвы завернешься, бывало, в одеяльце; на душе легко, светло и отраднo; одни мечты гонят другие, — но о чем они? они неуловимы, но исполнены чистой любовью и надеждами на светлое счастье (Л. Толст., „Детство“, I, 45); Но у меня вышла целая пирамида. Я начал эту пирамиду еще под детским одеялом, когда, засыпая, мог плакать и мечтать — о чем? — сам не знаю. О том, что меня оставили? О том, что меня мучат? Но мучили меня лишь немножко, всего только два года, в пансионе Тушара ... (Дост., „Подр.“, XIII, 62); Вон над черными кустами край неба смутно яснеет ... Что это? пожар? ... Нет, это восходит луна (Тург., „Лес и степь“, III, 357).

Синтаксис способен создать иллюзию синхронности описываемых фактов и рассказа о них — иллюзию „присутствия“ рассказчика в самом рассказе: ... как только мы двинулись опять-таки вслед за г. Клодом по широкому каменному, двумя ночниками слабо освещенному коридору — я уже ничего не ощущал, кроме того, что вот сейчас ... сейчас ... сию минуту ... сию секунду ... Мы поспешно взобрались по двум лестницам в другой коридор, прошли и тот, спустились по узкой винтообразной лестнице — и очутились перед железною дверью ... Здесь! (Тург., „Казнь Тропмана“, XI, 141).

Типичны для речи автора-рассказчика корректирующие рассказ правки, самоперебивы — подчеркивающие ее непреднамеренность, безыскусственность: А между тем все эти два месяца я был почти счастлив — зачем почти? Я был слишком счастлив! (Дост., „Подр.“, XIII, 163).

Столь же характерны уточняющие добавления к уже сказанному, отделяемые паузой, сопровождаемые иногда словесным повтором: В десять часов я намеревался отправиться к Стебелькову, и пешком (Дост., „Подр.“, XIII, 251); Я вдруг повернулся и бросился бежать ... К нему, к ним, разумеется! (Дост., „Подр.“, XIII, 412); Мне вдруг стало холодно, холодно до тошноты ... (Тург., „Казнь Тропмана“, XI, 148).

Можно сказать, в целом, что в повествовании от 1-го лица изобразительность синтаксических средств направляется на выражение чувств самого повествователя и на передачу его собственного отношения к объектам повествования. Сравнительно более редки случаи, когда самостоятельным предметом синтаксического изображения в текстах от 1-го лица служат объекты художественной действительности. Примечательно, например, описание „шума и гама стихии“ в рассказе Тургенева „Казнь Тропмана“. По словам автора, очевидца процедуры публичной казни, гул толпы, собравшейся на площади, напоминал „отдаленный рев морского прибоя“. Это впечатление непрерывного колыхания волн с большой изобразительной силой и звуковой точностью символизируется синтаксисом — сочетанием коротких глагольных синтагм, последовательно присоединяемых повторяемым союзом *и*, а также повтором слов *вот, опять*: При-тихнет на мгновенье, словно само в себя уйдет, и уляжется, и вот опять загомонило и растет, и вздувается и вот-вот ударит, как бы все сорвать хочет, — и опять назад, и утихает, и опять растет — и нет ему конца ... (XI, 138).

В текстах „объективного“ повествования — с неназванным автором функции средств синтаксической изобразительности многообразнее — в соответствии с большей сложностью структуры „образа автора“ в этом типе художественной речи: приняв форму обезличенного повествования, автор вынужден прятать свое лицо, не обнаруживать ясно своих чувств и пристрастий — и в то же время выражать их. Его собственное внутреннее эмоциональное состояние в повествовательной форме от 3-го лица, как правило, не изображается языковыми (синтаксическими) средствами. Центром повествования и изображения становятся персонажи произведения и окружающий их мир. Степень присутствия автора в тексте произведения при этом различна. Иногда наличие автора так или иначе словесно обозначено — у таких, например, писателей, как Тургенев, Гончаров, ср.: ... мы должны попросить у читателя позволение перервать на время нить нашего рассказа (Тург., „Двор. гн.“, VI, 28; „И конец? — спросит, может быть, неудовлетворенный читатель ... (Тург., „Двор. гн.“, VI, 158); Но посмотрим, что за женщина Ольга! (Гонч. „Обл.“, 181)¹¹.

¹¹Цитаты из романа Гончарова „Обломов“ даются по изданию: И. А. Гончаров. Обломов. М.: ГИХЛ, 1947. В скобках после названия указывается страница.

Иногда „голос“ автора внедряется непосредственно в текстовую структуру его произведения: автор открыто выражает свое оценочное отношение к предмету повествования. С следующим примером цепью эмоциональных вопросов, акцентирующими повторами, фигурой нарастания, расчленением фразы передается чувство восхищения автора своей героиней: Наташа сбросила с себя платок, который был накинута на ней, забежала вперед дядюшки и, подперши руки в боки, сделала движение плечами и стала. Где, как, когда всосала в себя из того русского воздуха, которым она дышала, — эта графинечка, воспитанная эмигранткой-француженкой, — этот дух, откуда взяла она эти приемы, которые *pas de ch ale* давно бы должны были вытерснить? Но дух и приемы эти были те самые, неподражаемые, не изучаемые, русские, которых и ждал от нее дядюшка (Толст., „Война и мир“, V, 270—271). Ср. также сентенции и откровенно-сочувственные возгласы, явно исходящие от автора: Наталья страдала мучительно, она страдала впервые ... Но первые страдания, как первая любовь, не повторяются — и слава богу! (Тург., „Рудин“, V, 298); Наступила долгая осенняя ночь. Хорошо тому, кто в такие ночи сидит под кровом дома, у кого есть теплый уголок ... И да поможет господь всем бесприютным скитальцам! (Тург., „Рудин“, V, 322).

Но чаще в рассматриваемом типе повествования отношение автора к своим персонажам передается средствами косвенного интонационно-синтаксического изображения. Разные оттенки такого — положительного или отрицательного — отношения возникают в соответствии с конкретным лексическим наполнением фразы. В следующей, например, конструкции с перечнем однородных членов и с повтором подчеркнуто выделяются привлекательные качества персонажа: Она (Маланья) с первого раза приглянулась Ивану Петровичу; и он полюбил ее: он полюбил ее робкую походку, стыдливые ответы, тихий голосок, тихую улыбку; с каждым днем она ему казалась милей (Тург., „Двор. гн.“, VI, 31). В приводимых ниже повествовательных отрезках с детализацией действий персонажей, создаваемой нагнетением однородных сказуемых (и соответствующей интонацией), выпукло обрисовываются два разных человеческих типа, вязявающих разное к себе отношение: В течение двадцати лет бедный немец пытал свое счастье: побывал у различных господ, жил и в Москве, и в губернских городах, терпел и сносил многое, узнал нищету, бился как рыба об лед; но мысль о возвращении на родину не покидала его среди всех бедствий, которым он подвергался ... (Тург., „Двор. гн.“, VI, 19); Денег у него (Ивана Петровича) было очень мало; но он счастливо играл в карты, заводил знакомства, участвовал во всех возможных увеселениях, словом, плыл на всех парусах (Тург., „Двор. гн.“, VI, 34).

Ср. также сатирическое изображение сцены произнесения тоста отрицательным персонажем — посредством сгущения лексико-синтаксических

приемов противопоставления: — Позвольте, позвольте, промолвил повелительно Сипягин. Он понял, что наступила минута положить, так сказать, предел ... остановить! И он положил предел. Он остановил! Помавая кистью правой руки, локоть которой оставался опертым о стол, он произнес длинную, обстоятельную речь. С одной стороны, он похвалил консерваторов, а с другой — одобрил либералов, отдавал сим последним некоторый преферанс и причисляя себя к их разряду; превознес народ — но указал на некоторые его слабые стороны; выразил полное доверие к правительству — но спросил себя: исполняют ли *все* подчиненные его благие предначертания? Признал пользу и важность литературы, но объявил, что без крайней осторожности она немыслима! Взглянул на запад: сперва порадовался — потом усомнился; взглянул на восток: сперва отдохнул — потом воспрянул! И, наконец, предложил выпить тост за процветание тройственного союза: Религии, Земледелия и Промышленности! (Тург., „Новь“, IX, 284; курсив в тексте — *Е. И.*)

Изобразительные возможности синтаксиса в повествовании от 3-го лица широко используются в контекстах, рисующих внутренний облик, психическое состояние персонажа. Чувства и настроения героя передаются в авторском тексте разными средствами. В одних случаях перед нами — обобщенное изображение эмоционального состояния персонажа средствами косвенной символизации. Эту функцию выполняют, как уже отмечалось, ритмически организованные повествовательные контексты, включающие инверсивно построенные фразы, характеризующиеся экспрессивной интонацией. Вот несколько примеров „психологических“ контекстных миниатюр: В изнеможении сел он (Раскольников) на диван, и тотчас же нестерпимый озноб снова затряс его. Машинально потащил он лежавшее подле, на стуле, бывшее его студенческое зимнее пальто, теплос, но уже почти в лохмотьях, накрылся им, и сон, и обред опять разом охватили его. Он забылся (Дост., „Прест. и наказ.“ VI, 71); стыдно и горько, и больно было ей (Лизе): но ни сомненья, ни страха в ней не было ... (Тург., „Двор. гн.“, VI, 123); Горько, и стыдно, и скверно было у него (Нежданова) на душе; мало наслаждался он комедией Островского и игрою Садовского (Тург., „Новь“, IX, 143); Митя выступил из-за занавески и стал неподвижно. Вся комната была полна людьми, но не давешними, а совсем новыми. Мгновенный озноб пробежал по спине его, и он вздрогнул (Дост., „Бр. Карам.“, XIV, 400).

В других случаях субъективность автора проявляется в сближении его с позицией персонажа. Автор обнаруживает свою заинтересованность личностью персонажа, он с пониманием входит в его положение либо полностью переключается на его позицию. Разной степени сближения автора с персонажем соответствуют разные приемы синтаксической изобразительности.

В приводимых далее примерах такие синтаксические и ритмомелодические средства, как восклицания, экспрессивно-интонационный излом фразы, фигуры перечислений, повторов и градаций, вмещаемые в повествовательную канву рассказа и разнообразно взаимодействующие между собой, „выдают“ пристрастное отношение автора к своему герою: автор как бы сопереживает с ним, когда тот испытывает страдание или радость или когда попадает в острые и опасные ситуации: Они уже сходились; между ними оставалась всего одна только лестница — и вдруг спасение! В нескольких ступеньках от него, направо, пустая и настезь отпертая квартира ... (Дост., „Прест. и наказ.“, VI, 69); И сколько, сколько раз он (Обломов) провожал так солнечный закат! На утро опять жизнь, опять волнения, мечты! Он любит вообразить себя иногда каким-нибудь непобедимым поководцем ... (Гонч. „Обл.“, 58); Сердце Нежданова сильно забилось и взор его опустился невольно. Эта девушка, которая полюбила его — его, бездомного горемыку, — которая ему доверяется, которая готова идти за ним, вместе с ним, к одной к той же цели, — эта чудесная девушка — Марианна — в это мгновенье стала для Нежданова воплощением всего хорошего, правдивого на земле, воплощением неиспытанной им семейной, сестриной, женской любви, — воплощением родины, счастья, борьбы, свободы! Он поднял голову — и увидел ее глаза, снова на него обращенные ... (Тург., „Новь“, XI, 221); Давно Лаврецкий не слышал ничего подобного: сладкая, страстная мелодия с первого звука охватывала сердце; она вся сияла, вся томилась вдохновением, счастьем, красотой, она росла и таяла; она касалась всего, что есть на земле дорогого, тайного, святого; она дышала бессмертной грустью и уходила умирать в небеса (Тург., „Двор. гн.“, VI, 106); Но сердце не переставало. Напротив, как нарочно, стучало сильнее, сильнее, сильнее ... Он (Раскольников) не выдержал, медленно протянул руку к колокольчику и позвонил (Дост., „Прест. и наказ.“, VI, 61).

Гибкая форма объективного повествования допускает проникновение в свои пределы живого голоса самого персонажа. Если в выше рассмотренных случаях — проявления авторской заинтересованности в персонаже — автор говорит как бы в место него или за него, то в случаях, которые будут рассмотрены ниже, автор говорит вместе со своим героем — повествуя о нем. Формы синтаксической изобразительности в соответствующих контекстах приобретают открытосубъективный характер, что сближает повествовательную форму от 3-го лица с формой о 1-го лица — тем более, что соответствующие контексты объективного повествования обычно характеризуются заметным проникновением в них элементов разговорности. Однако „голос“, „позиция“ персонажа прорываются в авторский текст лишь на короткое время: повествование в целом остается объективным. Иногда в таком повествовании, благодаря вмещению

в текст частиц *вот, вон, наречий тут, здесь, близко* и т. п., создается иллюзия „физического“ присутствия рядом с героем самого автор, синхронно воспринимающего то, что видит герой, или же, благодаря местоимениям *этот, тот* воспроизводится „внутреннее видение“ героя, ср.: ... Обломов, лишь проснется утром, первый образ в воображении — образ Ольги, во весь рост, с веткой сирени в руках. Засыпал он с мыслью о ней, шел гулять, читал — она тут, тут (Гонч., „Обл.“, 209); На площадке первого этажа в окне была совсем выставлена рама: Этого тогда не было“, — подумал он. Вот и квартира второго этажа, где работали Николашка и Митька: „Заперта; и дверь окрашена заново; отдается, значит, внаем“. Вот и третий этаж ... и четвертый ... „Здесь!“ (Дост., „Прест. и наказ.“, VI, 133) (Нетрудно заметить близкое сходство этого текста с приведенным выше примером из „Казни Тропмана“ Тургенева, где авторассказчик изображает свой путь к „железной двери“).

Естественны в рассматриваемых типах контекстов вопросы и восклицания, исходящие от персонажа, а также элементы диалога, рисующие движение его мысли: И после такой жизни на него (Захара) вдруг навалили тяжелую обузу выносить на плечах службу целого дома! Он и служи барину, и мети, и чисть, он и на побегушках! От всего этого в душу его залегла угрюмость, а в нраве проявились грубость и жестокость ... (Гонч., „Обл.“, 64); Спрашивать ей (Ольге) было не у кого. У тетки? Но она скользит по подобным вопросам так легко и ловко, что Ольге никогда не удалось свести ее отзывы в какую-нибудь сентенцию и зарубить в памяти. Штольца нет. У Обломова? Но это какая-то Галатея, с которой ей самой приходилось быть Пигмалионом. Жизнь ее наполнилась так тихо, незаметно для всех, что она жила в своей новой сфере, не возбуждая внимания ... (Гонч., „Обл.“, 208); Он (Лаврецкий) испытывал ощущения, едва ли когда-нибудь им испытанные. Давно ли находился он в состоянии „мирного оцепенения“? давно ли чувствовал себя, как он выражался, на самом дне реки? Что же изменило его положение? что вынесло его наружу, на поверхность? самая обыкновенная, неизбежны, хотя всегда неожиданная случайность: смерть? Да; но он не столько думал о смерти жены, о своей свободе, сколько о том, какой ответ даст Паншину Лиза? Он чувствовал, что в течение трех последних дней он стал глядеть на нее другими глазами ... (Тург., „Двор. гн.“, VI, 93).

„Голос“ персонажа в пределах авторского повествования находит также свое синтаксическое выражение в градационных усилениях, в паузах, имитирующих „поток сознания“, в непосредственной передаче его мыслей и речи изъяснительными конструкциями, например: Ему (Лемму) советовали уехать; но он не хотел вернуться домой нищим из России, из великой России, этого золотого дна артистов ... (Тург., „Двор. гн.“ VI, 19); Лаврецкий, бог знает почему, стал думать о Роберте Пиле ...

о французской истории ... о том, как бы он выиграл сражение, если б он был генералом; ему чудились выстрелы и крики ... Голова его скользила набок, он открывал глаза ... Те же поля, те же степные виды ... (Тург., „Двор. гн.“, VI, 60); Больному дали чего-то выпить, зашевелились около него, потом опять расступились по местам и богослужение возобновилось. Во время этого перерыва Пьер заметил, что князь Василий вышел из-за своей спинки стула и с тем же видом, который показывал, что он знает, что делает, и что тем хуже для других, ежли они не понимают его, не подошел к больному, а, пройдя мимо его, присоединился к старшей княжне и с нею вместе направился в глубь спальни, к высокой кровати под шелковыми занавесами (Толст., „Война и мир“, VII, 100).

Сближение автора с позицией своего персонажа - внешнее или более тесное — дает ему, вместе с тем, возможность выразить разными, в том числе синтаксическими средствами не только сочувственное, но также и насмешливое, ироническое отношение к персонажу: Марья Дмитриевна совсем потерялась, увидев такую красивую, прелестно одетую женщину (Варвару Павловну) почти у ног своих; она не знала, как ей быть: и руку-то свою она у ней отнять хотела, и усадить то ее она желала, и сказать ей что-нибудь ласковое; она кончила тем, что приподнялась и поцеловала Варвару Павловну в гладкий и пахучий лоб (Тург., „Двор. гн.“ VI, 123) Она (Варвара Павловна) приходила в восторг от итальянской музыки и смеялась над развалинами Одри, прилично зевала во Французской комедии и плакала от игры г-жи Дорваль в какой-нибудь ультраромантической мелодраме; а главное, Лист у ней играл два раза и так был мил, так прост — прелесть! В таких приятных ощущениях прошла зима, к концу которой Варвара Павловна была даже представлена ко двору (Тург., „Двор. гн.“, VI, 51). Перед нами, таким образом, тонко изображенное с участием синтаксических средств своего рода саморазоблачение персонажей.

В представленных выше примерах, в которых синтаксическими средствами выражена позиция персонажа, легко обнаруживаются признаки несобственно-прямой речи — в виде эпизодических вкраплений в авторскую речь.

Таким многообразием и в то же время известной устойчивостью характеризуются распространенные в контекстах авторского объективного повествования, представленные в русской классической прозе 2-й половины XIX в., синтаксические приемы изображения внутреннего мира литературного персонажа. Рассматриваемым контекстам в большей мере, чем повествованию от 1-го лица, свойственно изображение синтаксическими средствами объектов художественной действительности (напомним, что имеется в виду собственно повествование, в силу чего пейзаж, например, полностью исключен из настоящего обзора). Такими объектами могут быть действия персонажей, те или иные ситуации, события. Различен харак-

тер синтаксического изображения этих объектов: изобразительность может быть открыто-субъективной, может носить косвенно-символизирующий характер, может быть образно-живописующей. Ограничимся приведением кратких иллюстраций.

Вот — пронизанный авторской иронией, выраженной в серии восклицательных фраз, насыщенных перечислениями однородных членов, рассказ о жизни в Обломовке: Забота о пище была первая и главная жизненная забота в Обломовке. Какие телята утучнялись там к годовым праздникам! Какая птица воспитывалась! Сколько тонких соображений, сколько занятий и забот в ухаживании за нею! Индейки и цыплята, назначаемые к именинам и другим торжественным дням, откармливались орехами; гусей лишали моциона, заставляли висеть в мешке неподвижно за несколько дней до праздника, чтоб они заплыли жиром. Какие запасы были там варений, солений, печений! Какие меды какие квасы варились, какие пироги пеклись в Обломовке! И так до полудня все сустилось и заботилось, все жило такою полною, муравьиною, такою заметною жизнью (Гонч., „Обл.“, 96).

В следующих отрезках, рисующих жизнь светского общества, обстановку тишины и покоя и, в другом случае, — беззаботного веселья в доме, сопутствующее этим картинам настроение передается ритмико-мелодическими средствами в сочетании со словесными повторами: ... Тильзитский мир был только что заключен, и все спешило наслаждаться, все крутилось в каком-то бешеном вихре; черные глаза бойкой красавицы вскружили с его голову (Тург., „Двор. гн.“, VI, 34); Все затихло в комнате; слышалось только слабое потрескивание восковых свечей; да иногда стук руки по столу, да восклицание или счет очков, да широкой волной вливалась в окна, вместе с росистой прохладой, могучая, до дерзости звонкая, песнь соловья (Тург., „Двор. гн.“, VI, 102); Лаврецкий тихо встал и тихо удалился; его никто не заметил, никто не удерживал; веселые клики сильнее прежнего раздавались в саду за зеленой сплошной стеной высоких лип (Тург., „Двор. гн.“, VI, 157).

В приводимых ниже примерах средства синтаксического изображения направлены на реалистическую обрисовку действий персонажей и различных ситуаций. Например, в следующих отрезках с близким следованием глагольных синтагм изображены быстрота и решительность действий Стивы Облонского и круговорот поездок Обломова со Штольцем: Он выпрямил грудь, вынул папироску, закурил, пыхнул два раза, бросил ее в перламутровую раковину-пепельницу, быстрыми шагами прошел мрачную гостиную и отворил другую дверь, в спальню жены (Толст., „Анна Каренина“, VIII, 14; Хотя было уже не рано, но они успели захватить куда-то по делам, потом Штольц захватил с собой обедать одного золотопромышленника, потом поехали к этому последнему на дачу пить

чай, застали большое общество, и Обломов из совершенного уединения вдруг очутился в толпе людей. Воротились они домой к поздней ночи (Гонч., „Обл.“, 152). В следующем отрезке картина жизни на фабрике, наполненной движением и шумом, возникает благодаря быстрой смене глагольных фраз, оснащенных рядами перечислений: ... Нежданов и Маркелов успели подойти к окну и осмотреться. Фабрика, очевидно, была в полном расцветании и завалена работой; отовсюду неся бойкий гам и гул непрестанной деятельности: машины пыхтели и стучали, скрипели станки, колеса жужжали, хлопали ремни, катились и исчезали тачки, бочки, нагруженные тележки; раздавались повелительные крики, звонки, свистки; торопливо пробегали мастеровые в подпоясанных рубахах, с волосами, прихваченными ремешком, рабочие девки в ситцах; двигались запряженные лошади... Людская тысячеголовая сила гудела вокруг, натянутая как струна. Все шло правильно, разумно, полным махом ... (Тург., „Новь“, IX, 223)

*

Рассмотрение в общем плане наиболее характерных случаев употребления форм изобразительного синтаксиса в разных по субъектной организации повествовательных контекстах — от 1-го и от 3-го лица — позволяет сформулировать некоторые выводы.

Основное различие в функционировании форм изобразительного синтаксиса в повествовании от 1-го лица и от 3-го лица заключается в преимущественной закреплённости за повествованием от 1-го лица форм открытой синтаксической изобразительности, а за повествованием от 3-го лица — синтаксических форм косвенной символизации, что обусловлено спецификой коммуникативной направленности повествования в соответствующих субъектных типах речи: направленностью его на себя, на повествующий субъект в текстах от 1-го лица и — на внешние объекты в текстах от 3-го лица. Возможность употребления в повествовательных контекстах от 1-го лица форм косвенной синтаксической изобразительности, а в контекстах от 3-го лица — форм открытой синтаксической изобразительности в принципе ограничивается условиями жанровой принадлежности данного литературного произведения и индивидуальностилевой избирательности писателя. Случаи проникновения в повествовательную ткань текстов от 3-го лица голоса персонажа, изображенного синтаксическими средствами, служит сигналом сближения повествовательной структуры от 3-го лица со структурой повествования от 1-го лица. О необходимости различения способов прямого, открытого синтаксического

изображения и — „экспрессивной волнистости синтаксических форм авторского повествования“ писал — в несколько ином аспекте — В. В. Виноградов¹².

Резиме

Е. А. Иванчикова

ЛИЧНА ОРГАНИЗАЦИЈА ПИШЧЕВОГ КАЗИВАЊА И ВИДОВИ „ЛИКОВНЕ СИНТАКСЕ“

„Ликовним“ се у овом раду називају она синтаксичка решења која, било својом симболиком, било својим буквалним значењем, доприносе уметничком ефекту изреченог. Аутор, ограничавајући се на најбоље руске прозне текстове из друге половине XIX века, показује које су „ликовне“ синтаксичке образце у којој прилици бирали поједини писи и осветљава улогу тих избора у саздавању високих литерарних вредности њихових текстова.

¹²Виноградов В. В. Стиль „Пиковой дамы“, с. 224–225.

Е. С. ЯКОВЛЕВА
(Москва)

ФРАГМЕНТ НАИВНОЙ КАРТИНЫ ВРЕМЕНИ В РУССКОМ ЯЗЫКОВОМ СОЗНАНИИ

В статье на основе употребления показателей коротких интервалов времени (*минута, секунда, миг, мгновение, момент*) выявляется тот фрагмент наивной картины мира, который связан с восприятием и описанием времени носителями русского языка. Анализ употребления позволил заметить, что с рассматриваемыми словами ассоциируется разная семантика времени. *Миги* и *мгновения* передают особое, эмоционально насыщенное восприятие времени. В сферу описания этих слов попадают значимые для говорящего события. *Минуты* и *секунды* связаны с бытовым, повседневным временем. *Момент* является показателем рационального, аналитического восприятия времени.

§ 1. Предварительные замечания. *Постановка задачи.*

Данная статья посвящена анализу слов с семантикой „короткий промежуток времени“ (*минута, секунда, миг, мгновение, момент*). Выбор для анализа именно этих слов не случаен. Как нам кажется, показатели кратковременности в большой степени отражают специфику восприятия времени носителями русского языка. Другими словам, семантика этих слов образует целостный фрагмент наивной картины восприятия времени в русском языке. Несколько слов о понятии „наивная картина (или наивная модель) мира“.

Согласно Ю. Д. Апресяну, „идея наивной модели мира состоит в следующем: в каждом естественном языке отражается определенный способ восприятия мира, навязываемый в качестве обязательного всем носителям языка. В способе мыслить мир воплощается цельная наивная философия, своя для каждого языка“ [1, с. 5]. Наивные картины мира (наивные физики,

геометрии, психологиии ...) извлекаются из значений слов путем анализа их употреблений (см. об этом в [2]). Кад отмечает Ю. Д. Апресян, „в современной лингвистике ... реконструкция „наивной модели“ мира на основе полного описания лексических и грамматических значений начинает рассматриваться как сверхзадача семантики и лексикографии, имеющая ценность сама по себе ... понятие наивной модели мира дает семантике новую интересную возможность. Языковые значения можно связывать с фактами действительности не прямо, а через отсылки к деталям наивной модели мира, как она представлена в языке“ [1, с. 6].

Согласно словарям [3–6], *минута* и *секунда* во 2-м значении, а также слова *момент*, *миг*, *мгновение* описывают короткий промежуток времени. (По В. И. Далю, миг и мгновение — это „время однократного мигания, секунда“ [5, с. 325]). Действительно, большинство из перечисленных слов могут употребляться в тождественных ситуациях. Ср: *И мысли в голове волнуются в отваге, // И рифмы легкие навстречу им бегут, // И пальцы просятся к перу, перо к бумаге, // Минута — и стихи свободно потекут* (А. Пушкин) и *Переходят радужные краски, // Раздражая око светом ложным; // Миг еще ... и нет волшебной сказки // И душа опять полна возможным* (А. Фет).

На первый взгляд, лишь слово *момент* существенно выделяется из рассматриваемой группы. У него словари усматривают два значения: „1. Миг, мгновение, короткое время, в которое что-то происходит“. Это значение иллюстрируется примерами: *Сделать в один момент; Благоприятный момент; Данный момент*. „2. Обстоятельство, отдельная сторона какого-нибудь явления. *Отрицательный момент*“ [6, с. 351]. Однако и в значении „короткого промежутка времени“ *момент* существенно отличается по возможностям употребления от своих словарных синонимов. Так, можно сказать: *(на) краткий миг* и нельзя: **(на) краткий момент*; можно: *за миг* и нельзя: **за момент*; можно: *Еще бы мгновение — и мы пропали бы* и нельзя: **Еще бы момент и ...*

В ряду же оставшихся слов — *миг*, *мгновение*, *минута*, *секунда* — разница в употреблении обнаруживается при рассмотрении текстов разной функционально-стилистической принадлежности. Так, для газетного интервью странно употребление слова *миг* или *мгновение* вместо *минуты* в таком контексте: *Чтобы пояснить это утверждение, вернемся на минуту к самым истокам* (Ю. Афанасьев). В повседневной речи кратковременность некоторых действий описывается, как правило, с помощью слов *минута* и *секунда*. Напр.: *Зашел/вышел на минуту; Подожди секунду* и под. Между тем, поэтический контекст может при соответствующем описании пересиливать и „семантический здравый смысл“, т. е. оправдывать заведомо некорректное употребление, ср.: *С любимыми не расставайтесь!*

*// Всей кровью прорастайте в них //И каждый раз навек прощайтесь,
// Когда уходите на миг (А. Кочетков).*

В поэтическом языке (и шире — языке художественного, образного описания) можно наблюдать некий „пересчет времени“ — *минуты и секунды* (конвенциональные показатели кратковременности) перекорируются в *миги и мгновения* (присущие индивидуальному стилю авторской речи). Ср.: *Не нужно портить ему последние минуты и Отравлены его последние мгновенья Коварным шепотом насмешливых невест* (М. Лермонтов); *Я думаю, что стоютены не только его часы, но и минуты и Что изменнику блаженства звуки? // Миги жизни сочтены (А. Блок); С каждой минутой ему становилось все хуже и Неумолимые слова ... // Окаменела Иудея, // И с каждым мигом тяжелея, // Его поникла голова (О. Мандельштам).*

Как кажется, тяготение рассматриваемых слов к тому или иному функциональному стилю определяется их семантикой: каждый из показателей кратковременности по-своему передает восприятие и переживание времени субъектом речи¹. У каждого из рассматриваемых слов своя сфера описания: каждое слово подразумевает свой круг кратковременных явлений. Может быть *минута тоски*, но не **момент тоски*; может быть *поворотный момент*, но не **поворотная минута* можно сказать: *за несколько свободных секунд* и нельзя: **за несколько свободных мгновений* и т. д. Иными словами, в реальном употреблении показатели кратковременности заметно идиоматизировались, обросли дополнительными смысловыми коннотациями (в меньшей степени этот процесс затронул слово *секунда*) — у каждого из слов свои, особые, условия употребления. Наиболее свободными от фактора идиоматизации оказались те случаи, когда указанные слова описывают собственно количество времени — *за/через несколько минут/секунд/мгновений* — и, напротив, случаи, когда семантика количества времени нивелирована (слова отмечают некую точку отсчета событий) — *в этот момент/в это мгновение/в эту секунду/минуту*. Однако и здесь при выборе того или иного показателя существуют определенные предпочтения. Можно сказать: *В тот миг, когда он все понял, лицо его озарилось улыбкой* и нельзя: **В тот миг, когда он все поймет, будет поздно что-либо исправлять*. В последнем случае лучше употребить слово *момент*. Проведенный анализ

¹ „Переживание времени“ подразумевает не простую констатацию длительности каких-либо временных единиц (*минут, секунд, мгновений*), но оценку — эмоциональную, рациональную и т. д. — событий, заполняющих соответствующие временные промежутки. Иными словами, мы исходим из предположения, что временные интервалы мыслятся носителями языка не в виде безликого отрезка числовой оси той или иной длительности, а как нечто семантизированное: время проходит под знаком тех или иных событий, и движение времени — это череда событий. Соответственно, и точки отсчета („фиксаторы времени“) с *этого момента, в это мгновение ...* определяются через значимые для говорящего события.

позволил предположить, что специфика употребления каждого из показателей кратковременности и возможность „вычитать“ из соответствующих контекстов какие-то дополнительные смыслы связаны с тем, что в интуиции носителей языка — как бы сказал Р. О. Якобсон, „в тайниках языкового строя“ [7] — содержится представление о разных системах времени. Соответственно, каждый раз выбор конкретного слова определяется тем, с какой временной системой соотносит говорящий то, что он описывает. *Миги* и *мгновения* передают особое, эмоционально насыщенное мироощущение говорящего. Сверхкраткость в семантике этих слов как бы сгущает и уплотняет само время, повышая ценность каждой его „частицы“. Как следствие, в сферу описания этих слов попадают значимые для говорящего, раритетные события. *Минуты* и *секунды* связаны с бытовым временем. *Минуты* также тяготеют к описанию эмоциональной сферы, внутреннего мира субъекта, но это, так сказать, повседневные эмоции и настроения. *Момент* является показателем рационального, аналитического восприятия времени. В отличие от *минуты*, *момент* концентрирует внимание не на эмоциях человека, его внутреннем мире, а на внешних атрибутах — тех обстоятельствах, в которых субъект находится.

Задачу работы мы видим в том, чтобы через выявление механизма употребления показателей кратковременности описать модели восприятия времени, содержащиеся в интуиции носителей языка и определяющие их языковую стратегию. Эта задача осуществлялась поэтапно — через последовательное сопоставление слов *минута/момент* (§ 2) и *минута/мгновение* (§ 3). В заключительной части работы (§ 4) приводится итоговая картина восприятия и описания времени в терминах трех различных систем.

§ 2. *Минута vs. момент*

1. Конкретность *минуты* и „условность“ *момента*.

Как известно, помимо значения (субъективного) „короткого промежутка времени“, *минута* имеет и вполне объективное значение: 1/60 часа. *Момент* же допускает только субъективную интерпретацию короткого/очень короткого промежутка времени (3, 4, 6). Как кажется, это обстоятельство влияет на выбор того или другого слова для описания ситуации. Поскольку *минута* — в 1-м, исконном, значении — является некоей единицей часа, в сознании носителей языка „минута наступления события“ в любом случае может связываться с конкретным суточным временем, т. е. *минута* так или иначе апеллирует к какому-то человеческим „срокам“. *Момент* же, не принадлежа к общепринятым единицам измерения времени, является неким условным квантом времени вообще, как такового. В частности, поэтому *момент* свободен от ассоциаций с какими-либо „сроками“. Так, в следующих высказываниях мы не употребим „конкретных“ *минут*, поскольку время наступления события никак

не фиксировано: *К моменту его возвращения все должно быть готово; Иванушка совершенно изменился за то время, что прошло с момента гибели Берлиоза* (М. Булгаков).

„Условность“ момента позволяет ему описывать время, абстрагированное от конкретных физических единиц измерения, напр., аспектологическое, историческое, ср.: *‘Начало действия ...’ = ‘момент времени, в который началось (действие ...)’* (М. Гловинская); *Прошлое дано нам, как последовательно организованный текст, а будущее угадывается лишь в отдельных моментах* (Б. Успенский). Приведем еще примеры, где никакая другая временная единица не способна передать соответствующий смысл: [О. Л. Толстом] ... *Но два великие момента в исторически развивающейся жизни, зарождения и разложения, не тронуты им ...* (В. Розанов); *Каждое стихотворение раскрывает новую сторону или новый момент роста [поэта]* (Н. Мандельштам). Описание такой динамики времени подвластно показателю *момент*, как это ни парадоксально, вследствие „вневременности“ его семантики — отсутствия ассоциаций с единицами конкретного (физического) времени. (В сознании человека ассоциация с „часами“ неминуемо проецирует описываемое на какую-либо конкретную плоскость, ср.: *момент признания/минута признания*).

Большая конкретность *минуты* и некая относительность, „условность“ *момента* ставит выбор того или иного слова в зависимость от масштаба описываемых событий.

2. Фактор продолжительности, конкретной локализованности временного промежутка.

Ср. два примера: *В минуты духовного подъема человек способен на многое и Национализм и мессианизм соприкасаются и смешиваются. Национализм в своем положительном утверждении, в моменты исключительного духовного подъема, переливается в мессианизм* (Н. Бердяев). Очевидно, что во втором случае время не поддается описанию в терминах „минут“. Это объясняется тем, что здесь нет проекции на какую-либо временную ось того, что описывается. Такой „временной осью“ для *минуты* может быть жизнь человека. В самом деле, в жизни человека возможны *трудные минуты*, а в жизни социума — *трудные моменты*. Ср.: *Святости все еще поклоняется русский человек в лучшие минуты своей жизни, но ему не достает честности, человеческой честности* (Н. Бердяев).

Минуты не могут выйти за пределы „частного существования“ (слова В. О. Ключевского) в силу априорной заданности своей величины. *Момент* же, не имея конкретной величины, обладает соотносительным масштабом, поэтому он приложим к самому широкому кругу явлений. При отсутствии указаний на конкретную временную локализацию события выбор показателя „условного“ кванта времени закономерен, т. к. всякий раз осмысление

конкретной величины описываемого временного промежутка осуществляется в соответствии с масштабом событий, о которых идет речь², ср.: *Резкие изменения в системе научных и технических представлений общества происходят в истории человеческой культуры часто. Однако наступают моменты, когда эти перемены получают столь всеохватывающий характер, что следствием их становится перемена всей общественной жизни людей* (Я. Лотман).

Расплывчатость *момента* и конкретность *минуты* обуславливают и разницу в смысловом потенциале фраз *в данный момент/в данную минуту*. Ср.: *В данный момент Иван сидит в тюрьме/находится во Франции/болен/гастролирует по стране* (здесь некорректно использование слова *минута*, поскольку промежуток времени достаточно длителен и описываемое положение дел не поддается быстрому изменению) и *В данную минуту Иван спит/сидит в библиотеке/готовит обед*. Можно сказать, что *минута* в подобных контекстах конкретно-референтна — она вовлекает в сферу описания и самого говорящего с его „временем произнесения высказывания“; *момент* же позволяет абстрагироваться от конкретного говорящего, его пространственно-временных координат, описывая некое условное настоящее. В подтверждение приведем пример из доклада А. Ф. Лосева, опубликованного позже в качестве статьи [9]: [Сейчас пока еще трудно выполнить эту задачу] *Но в настоящую минуту этого и не нужно делать ...* Использование *минуты* в данном случае свидетельствует об исходном *устном* характере текста. В статье же нивелировка конкретных пространственно-временных координат автора требует употребления слова *момент* при соответствующем описании.

Аналогично и указания *с этого момента/с этой минуты* применяются к разным ситуациям, ср.: *Иван вышел, и с этой минуты я его больше не видел и [О короле Франции] Истекло пятилетие с момента его воцарения* (Л. Гроссман).

Таким образом, *момент* может обладать сколь угодно большой временной протяженностью³. Употребление этого слова оправдано в том случае, когда описываемая ситуация мыслится говорящим как эпизод (т. е. в сознании говорящего временной промежуток *момента* существует на глобальном временном фоне). Напр.: *Мы переживаем своеобразный ктирический момент. Но затяжным он не будет. Все решится в течение месяца* (Ю. Афанасьев); *Добавляю эту главу* („Совещательная струк-

² М. В. Всеволодова (8) относит *момент* к словам, „конкретное значение которых выявляется в контексте“. По этому признаку *момент* противопоставляется *мигу* и *мгновению* (заведемо коротким промежуткам времени) и *эпохе, эре* (описывающим продолжительные временные промежутки) (с. 29).

³ Так, Ф. М. Достоевский сказал о „Братьях Карамазовых“: Это „почти даже не роман, а лишь один момент из первой юности моего героя“ (Цит. по (10)).

тура“] никак не к сегодняшнему моменту, — но, мне кажется, весьма важную для нашего отдаленного будущего (А. Солженицын).

Связь минуты с человеком, его „временной осью“, и независимость от этого фактора момента позволяют с помощью этих слов выразить целый спектр дополнительных значений.

3. Время душевных переживаний (*минута*)/время стечения обстоятельств (*момент*).

Анализ материала позволяет заметить, что часто *момент* делает акцент на событиях, которые имеют место в описываемый отрезок времени, на каком-либо стечении обстоятельств, а *минута* относится, скорее, к настроениям субъекта, его душевным состояниям, переживаемым в указанное время. Ср.: *Видно, и он ... не выдержал и в минуту тоски проболтался любимой женщине, что не верит газетам* (Н. Мандельштам) и *Восстание было первым лучом в карьере Вышинского — он готовил восстание, а в нужный момент предал* (она же). Приведем примеры, где использование минуты однозначно предсказывается характером описания (внутренний мир человека, его эмоции): *И все же были такие минуты, // Когда, головой упав на мешок, // Думал, что именно так почему-то // Жить особенно хорошо* (Д. Самойлов); *Радость моя, дорогая моя, в эти минуты душевной усталости, слабости и отчаяния только твоя любовь может поддерживать, ободрять меня* (В. Соловьев — Е. Романовой); *О сколько было жизни тут, Невозвратно пережитой! // О, сколько горестных минут, // Любви и радости убитой! ...* (Ф. Тютчев).

Употребляясь в сходных контекстных условиях, *минута* и *момент* будут описывать отнюдь не одно и то же, ср.: *В такие минуты (≠ моменты) я звоню ему и зову его на помощь*. *Минуты* подразумевают здесь скорее какие-то эмоциональные состояния (тоска, одиночество и под.); *моменты* же указывают на ситуативные трудности и конфликты, напр., „я“ не ты же указывают на ситуативные трудности и конфликты, напр., „я“ не могу решить задачу, „мне“ не с кем оставить ребенка, у меня нет денег и т. д.⁴ Приведем пример, где закономерен выбор слова *момент*, а не *минута*, поскольку в центре внимания не внутренний, эмоциональный, аспект, а внешний — сложные обстоятельства: [После постановления о „Звезде“ и „Ленинграде“] ... *я встретила Пастернака. Мы яркнули в подворотню, чтобы прохожие не опознали нас. Ему не полагалось в такой момент разговаривать со мной* (Н. Мандельштам).

Поскольку *момент* указывает на какие-либо стечения обстоятельств, в его терминах не описываются „аморфные“, неопределенные, неясные для самого говорящего ситуации. Так, можно сказать *В момент решитель-*

⁴ Если эмоциональные состояния имеют место на неопределенном промежутке времени, то предпочтение для их описания отдается *моменту*, ср.: *В какой-то момент мне было очень одиноко, а потом я привык*.

ных действий и плохо ? *В момент бездействия*; можно: *Мы переживаем критический/поворотный/сложный момент* и плохо ? *Мы переживаем какой-то неопределенный/смутный/непонятный момент*.

Соотнесенность момента с внешним миром событий и ситуаций, а минуты с внутренним миром эмоций и настроений определяет и потенциальный набор эпитетов при том и другом слове: *поворотный, любопытный, сложный, важный ... момент/скоробная, грустная, светлая ... минута*.

Вследствие особой семантики у *минуты* и свои предикаты: оно может *накатывать, приходить, проходить*, т. е. действовать как нечто самостоятельное, не зависящее от воли субъекта. Интересно, что такую семантику унаследовал и квантификатор *минутами*, описывающий непродолжительные, спорадически возникающие внутренние состояния субъекта, не зависящие от его воли. Так, можно сказать: *Минутами меня тянуло туда* и нельзя: **Минутами я собирался туда пойти*, т. к. речь идет о контролируемом положении дел. Нельзя сказать: **Минутами я падал/присаживался отдохнуть/поскальзывался*, поскольку это не внутренние состояния: нельзя: **Минутами выглядывало солнце*, т. к. это не о субъекте; плохо: ? *Минутами я промерзал до костей*, т. к. выход из этого состояния продолжителен. В противовес перечисленным отступлениям от нормы приведем примеры канонического употребления квантификатора *минутами*: *Он молчал ... был мрачен и ходил один. Минутами остро ненавидел себя* (Б. Зайцев); *...Минутами ему ужасно хотелось захохотать, громко, бешено ...* (Ф. Достоевский); *Минутами он ликует, предчувствуя близость перерождения, но чаще им овладевает отчаяние при мысли, как он еще далек от той внутренней цельности и свободы* (М. Гершензон).

Обращенность момента вовне и „интровертность“ минуты предопределяют их различное смысловое содержание в контексте предиката *помнит*, ср.: *Сицилия — место моего сближения с Асей; помнятся лишь моменты его; душная декабрьская ночь; Ася протянута из окошка в теплые порывы ветра; за лапами расхлестанной зелени — вспыхи молнии ...* (А. Белый) ... и далее перечисляется еще ряд внешних впечатлений-картин. *Минута* же в сфере действия предиката *помнить* будет сообщать не о запомнившихся событиях, а о пережитых эмоциях, ср.: *Скандалов я не переносила, но забыть этой минуты не могу и сейчас* (Н. Манделштам) — это об ощущениях оскорбленной, задетой женщины. Становится понятным, почему *момент* можно *забыть*, о нем можно *напомнить*, а *минута* (переживания) существует, откуда помнится. Странно сказать: ? *Я забыл эту минуту, напомни мне о ней*.

В каких-то случаях *верность минуте* может свидетельствовать о *верности субъекта самому себе*, а *верность моменту* — говорить, скорее,

о зависимости субъекта от внешних обстоятельств. Ср. два примера. Первый не нуждается в комментариях: *Примеры — к тому, чтобы стало ясно, до чего я был тенденциозен: „Все для момента“*. А момент — нанести больнее удар „врагу“, подрывавшему символизм (А. Белый). Замечателен в указанном смысле второй пример — из В. Розанова — о Ф. М. Достоевском, где описывается настроенность „душевных часов“ писателя, которая определяется не внешними условиями, а собственным „эмоциональным попаданием“ в ситуацию: *Религиозный вопрос затем [после „Преступления и наказания“] уже не исчезает в произведениях Достоевского: в каждом романе он касается его, но так, что мы живо чувствуем, как он только откладывает его до минуты, когда в силах будет сделать это без внешних помех, неторопливо и свободно. Наконец минут эта настала, и появились „Братья Карамазовы“*.

Акцентируя в высказывании вопрос о стечении обстоятельств, момент бывает удобным, удачным, неподходящим, благоприятным. Напр.: *Телеграмма потрясла Максимилиана Андревича. Это был момент, который упустить было бы грешно. Деловые люди знают, что такие моменты не повторяются* (М. Булгаков). По-видимому, именно способность к описанию событийных рядов обуславливает появление у момента 2-го — не временного — значения „обстоятельства“, „аспекта“. Ср.: *Острое ощущение победы над страхом — очень существенный момент средневекового смеха* (М. Бахтин); *Я записывал на бумажку основные моменты его рассказа, которые и передаю здесь* (С. Голицын); *Осложняющим моментом в украинском вопросе явилось развитие украинского движения за пределами России — в Галиции* (В. Вернадский).

До сих пор при сравнении слов *минута* и *момент* нас интересовал преимущественно вопрос о смысловых эффектах, сопровождающих выбор того или другого слова. Поскольку эти „эффекты“ являются следствием идиоматизации рассматриваемых слов, из анализа выпал такой показатель кратковременности, как *секунда*: она никак не сопоставима с *минутой* по тем параметрам, которые проанализированы. Теперь, при переходе к вопросу о счете временных промежутков, мы из области субъективных оценок „непродолжительности“, „кратковременности“ перемещаемся в область конкретных, объективных количественных измерений времени, которые, естественно, могут осуществляться и в *секундах*.

4. *Минута, секунда* и *момент* в применении к считаемому времени.

В отличие от всех слов рассматриваемой группы *момент* не способен быть единицей счета времени: Мы можем переживать время событий в *секундах, минутах* (а также *мигах* и *мгновениях*). Но мы в принципе не воспринимаем время событий „в моментах“. Покажем это на примерах: *Дональд на секунду повернул голову и посмотрел Андрею в лицо* (Стругацкие); *Я смеялась над ней ... Она иногда на минуту обижалась, а*

потом смеялась вместе со мной (Н. Мандельштам). Ср. некорректность выражения **на момент*. *Через секунду на улицу выскочил Николай Аполлонович ...* (А. Белый) (при невозможности **через момент*). *Если бы бригадир встретился с Колчерукиным минутой позже ... он не стал бы с ним так долго разговаривать.* (Ф. Искандер). Нельзя сказать **моментом позже*. *Ни на минуту я не придавала ни малейшего значения тому, что происходило со мной* (Н. Мандельштам). Ср.: **ни на момент. Куда ни поеду, а к ней заверну, // Чтоб вместе побыть хоть минутку* (Л. Трефолов). Нельзя сказать **хоть (хотя бы, лишь, только, всего) момент*.

Указанные особенности характеризуют слово *момент* именно в русском языке. Возможности английского *moment* несколько шире, ср.: *It was all over in a few moments. Please wait a moment.* (примеры из [II, с. 41]). Употребление слова *момент* как единицы счета времени в русском языке возможно, пожалуй, лишь в устойчивом сочетании *сделать (что-либо) в один момент* (*to do smth. in a moment*).

Минуты и *секунды* легко передают динамику времени: *Секунды ползли как часы; Бегут минуты ... Моменты* же описывают промежутки времени безотносительно к характеру их протекания; акцент в данном случае делается на событийном содержании этих как бы статичных фрагментов. Ср. выражения: *Схвачен/запечатлен момент*. Статичность *момента* и „условность“ его масштаба (см. п. 2) делают это слово практически незаменимым в таких, напр., описаниях: *... духовные силы истории ... закрыты для того, кто статический момент, статическое восприятие настоящего превращает в статическое восприятие прошлого и будущего* (Н. Бердяев).

То, что течение времени не воспринимается нами в *моментах*, может иметь двоякое объяснение. С одной стороны, длительность *момента* носителями русского языка определяется весьма произвольно, она субъективна и всецело зависит от масштаба того, что описывается. По-видимому, можно сделать и более сильное утверждение: в русском *моменте* количественная семантика выражена слабо. С другой стороны, в отличие от остальных рассматриваемых нами слов, *момент* не является собственно временным показателем⁵ по-видимому, поэтому можно сказать *момент времени* и плохо *?минута/секунда времени*). В сознании носителей русского языка *момент* неразрывно связан с событийным содержанием описываемого временного промежутка. *Момент* как бы „фиксирует“ то или иное положение дел.

Поскольку *момент* способен описывать и реально довольно продолжительные временные интервалы (так, Н. А. Бердяев называл время кружения античного мира и падения Рима „одним из катастрофических *моментов*“)

⁵Лат. *momentum* (движущая сила, толчок) восходит к *movere* — двигаться (ср. *момент количества движения* в физике).

всемирной истории“), то один и тот же отрезок времени может трактоваться и как *момент* и как *период*. При этом, если мы определяем его как *момент*, то акцент делается на кратковременности (по сравнению с глобальным временным фоном) и, что не менее важно, на некоей целостности, однородности, неизменности ситуации. *Момент* проходит под знаком какого-то одного сплетения обстоятельств, он высвечивает какую-то одну характерную черту описываемого временного отрезка. *Период* же может быть вместилищем самых разнообразных событий, ситуаций, обстоятельств. Поэтому можно сказать: *В этот период ситуация несколько раз менялась* и нельзя: **В этот момент ситуация несколько раз менялась*; можно: *Этот период отличается большим разнообразием событий/богатейшими различными событиями в жизни общества* и плохо: **Этот момент ...* В отличие от *момента*, *период* может мыслиться, как нечто „протекающее“, обладающее внутренней динамикой, ср.: *в течение этого периода* при невозможности **в течение этого момента...*

Итак, *момент* характеризуется 1) неразрывной связью с событиями внешнего мира; 2) эпизодичностью (семантика „кратковременности“); 3) соотносительным с описываемыми событиями временным масштабом (т. е. *момент* приложим к самому широкому кругу явлений: жизнь человека/общества/природы; описание артефактов и т. д.); 4) „фиксированностью“ (неизменностью) описываемых обстоятельств (отсутствием внутренней динамики); 5) относительной свободой от идеи (физического) времени (не способностью быть единицей счета/измерения времени).

В сопоставлении с *моментом* *минута* характеризуется следующими особенностями: 1) принадлежность ее к единицам (физического) времени определяет возможность счета, измерения, описания динамики времени в *минутах*; 2) связь *минуты* с идеей „часов“ проецирует описываемое на какую-либо конкретную временную ось; 3) как правило, *минута* локализована на „оси“ жизни отдельного человека; она „интровертна“ — тяготеет к описанию внутренней жизни человека, его эмоций и настроений.

Перечисленные особенности слов *минута* и *момент* не охватывают их „союзного“ употребления (оно выделяется, напр., в. [11]) типа *В тот момент/в ту минуту, когда я его увидел, раздался выстрел*. В подобных случаях временные показатели фиксируют некую точку на оси событий, и смысловой эффект, связанный с выбором того или иного слова минимален.

§ 3. *Минута, секунда vs. мгновение, миг*⁶.1. Семантика *минутного* и *мгновенного*.

Для прилагательного *мгновенный* словари иногда выделяют такое значение, как „быстро проходящий“ [3]. В качестве иллюстрации приводится пример из А. С. Пушкина *Все мгновенно, все пройдет, // Что пройдет, то будет мило*. Т. е. *мгновенное* здесь значит „преходящее“. Как кажется, в этом значении данное слово теперь используется редко. Хотя отголоски такого понимания *мгновенного* слышны, в частности, и у О. Мандельштама, и у А. Блока. Напр.: *Немногие для вечности живут, // Но если ты мгновенным озабочен — // Твой жребий страшен и твой дом непрочен!* (О. Мандельштам).

Значение быстро проходящего (в частном случае, проходящего) передает прилагательное *минутный*. Так, один из переводов этого слова в [12] — *transient*. А за *мгновенным* закрепилось значение быстро протекающего (осуществляющегося). Ср.: *Киев гражданской войны с его минутным карнавалом, трупами, которые вывозятся телегами, и трехдневным ограблением города под вой обезумевших людей далеко не самое страшное из того, что я испытала в жизни* (Н. Мандельштам) и *Аполлон Аполлонович Аблеухов бросил мгновенный, растерянный взгляд на квартального надзирателя, на карету, на кучера* (А. Белый).

Из того, что *минутное* быстро проходит, а *мгновенное* быстро осуществляется следует, в частности, то, что *мгновенное* может быть результативным, а *минутное*, как правило, — нет, ср.: *Мгновенный успех* и *минутный успех*. Можно сказать, что быстро проходящее не обязательно подразумевает быстроту осуществления, ср.: *И думал: глупо мне мешать // Его минутному блаженству* (А. Пушкин) при невозможности в данной ситуации *мгновенного блаженства*. Равно как и быстрота осуществления не означает того, что осуществившееся быстро пройдет, т. е. аннулируется его результат.

Здесь нужно оговориться. Во-первых, не всякое *минутное* — переходящее (т. е. нерезультативно). Ср.: *Минутная встреча/минутный разговор/минутное дело*. В данных примерах речь идет о том, что соответствующие события занимали мало времени, т. е. актуализируется собственно временная семантика *минуты*. (С некоторой осторожностью можно предположить, что нерезультативное *минутное* связано с эмоциональной сферой — *минутная радость/грусть/усталость; минутное сомнение/колебание* ..., а нейтральное в смысле *минутное* описывает ак-

⁶ В настоящей работе не рассматривается вопрос о семантических факторах, определяющих различие в употреблении слов *миг* и *мгновение* (ср. *мог кровавый* у М. Ю. Лермонтова, *миг победы* у А. С. Пушкина при невозможности: **кровавое мгновение*/**мгновение победы*). Лишь отчасти эти *миг* — определенной напряженностью при образовании некоторых падежных форм множественного числа.

циональную сферу кратковременных действий). Во-вторых, не всякое проходящее *минутно*. Для описания в терминах „минут“ не безразличен фактор масштаба событий. Приведем два примера. И, если в первом из них (Н. Мандалыштам) соответствующая оценка возможна (хотя и носит печать авторского словоупотребления), то во втором (Е. Баратынский) она сомнительна. Ср.: *Она тихонько рассказала мне подробности своего минутного романа с Мандельштамом* (Н.Мандельштам); *Вы улетели, сны золотые, // Минутной юности моей* (Е. Баратынский).

Словари толкуют прилагательные *мгновенный* и *моментальный* как синонимы [3, 4, 6]. Реально же эти слова могут описывать далеко не одно и то же. Так, *мгновенный взгляд из-под платка* (А. Блок), *мгновенный пламень звездного осколка* (Н. Заболоцкий) не могут быть *моментальными*. Спонтанные, стихийные действия, осуществляющиеся в один прием (т. е. элементарные) скорее будут *мгновенными*, а подконтрольные, незлементарные действия могут быть и *моментальными*. Ср.: *Река мгновенно (? моментально) вышла из берегов; Да, любовь поразила нас мгновенно* (М. Булгаков) и *Девочка моментально сделала все уроки; Он моментально отыскал меня в институте*.

2. *Мгновение* и *миг* как показатели повышенной эмоциональной напряженности.

В § 1 уже говорилось, что для поэтической речи характерно описание времени в *мгновениях* и *мигах*, а не *секундах* и *минутах*. Напр.: *Бегут мгновенья дорогие. // Не возвращается Мария* (А. Пушкин); *Погасло небо осеннее // И розовый небосклон. // А я считаю мгновения // И думаю: где же сон?* (А. Блок); *Там холодной Скифии свирепые сыны, // За Истром утаясь, добычи ожидают // И селам каждый миг набегом угрожают* (А. Пушкин). Сверхкраткость *мгновений* и *мигов* придает им особую ценность: *Нет на земле ничтожного мгновенья*, как бы сказал Е. Баратынский. Уплотнение времени и счет его „на миги и мгновения“ может определяться важностью для говорящего того, что описывается. Напр.: *Гамлет медлит. И этот миг // Удивителен и велик. // Миг молчания, страсти и опыта, // И всего, что познал и постиг* (Д. Самойлов). В „Мастере и Маргарите“ переход на язык *мгновений* всегда свидетельствует о повышении „эмоционального градуса“ повествования. Так происходит, напр., при рассказе о „сверхзначимом“ для персонажей романа событии — „судьбоносном“ звонке из ГПУ: *Супруга его [Семплеярова] на эти мгновения забывшая все омерзительные преступления против верности, в которых Аркадий Аполлонович был уличен, с испуганным лицом высовывалась из коридора*. В другом месте романа на языке *мгновений* передается истинный драматизм происходящего: [Левий Матвей мучительно ищет способ спасения Иешуа от страданий на кресте] *Одного мгновения достаточно, чтобы ударить Иешуа ножом в спину, крикнув ему: „Иешуа!*

Я спасаю тебя и ухожу вместе с тобой! Я, Матвей, твой верный и единственный ученик! Мгновение здесь символизирует особое время, повышенной напряженности и значимости, — в одно мгновение вмещается последний и самый важный в жизни поступок. Поскольку миги и мгновения не обладают какой-либо объективной мерой длительности, с их помощью легко описывается субъективное эмоциональное время, где мигу или мгновению реально может соответствовать целый фрагмент жизни (ср. миг Гамлета у Д. Самойлова). Мгновение и миг — это минимальные частицы времени, насыщенного эмоциональными переживаниями; на этих частицах времени переживаний сосредоточено все внимание автора, поэтому одно мгновение может вмещать в себя несколько действий (как в приведенном примере). Анализируемый эпизод показателен и в том отношении, что писатель здесь как бы „обнажает прием“, подчеркивает выбор именно этого временного показателя, ср. продолжение мыслей Левия Матвея: ... *А если бы Бог благословил еще одним свободным мгновением, можно было бы заколоться и самому, избежав смерти на столбе.* Нарушение стандартной сочетаемости (может быть *свободная минута*, но не **свободное мгновение*) акцентирует внимание на употреблении именно этого временного показателя. Именно мгновение способно поднять описываемые события на должный уровень значимости.

Эффект эмоционального воздействия у слов *мгновение* и *миг* связан и с тем, что они описывают нечто как бы уже прожитое, прочувствованное, ср. у М. Цветаевой: *Моя душа мгновений след* или у А. Блока: *Ты мне сулишь еще мгновенья?* Отсюда, кстати, и различные предпочтения при описании событий в том или ином модальном ключе. Ср.: *В это мгновение я почувствовал сильную боль, но В этот момент вы, возможно, почувствуете боль.* Мгновение не может быть простым фиксатором бессобытийного времени. Ср.: *В этот момент я еще не чувствовал боли* (здесь плохо сказать *в это мгновение*, поскольку в указанный временной промежуток ничего не происходит).

В языке писателей отчетливо просматриваются те или иные предпочтения при употреблении временных показателей. 23-летний А. Блок в самопародийном стихотворении прямо указывает на свои пристрастия: *Проклятье снам! Проклятье мигам // Моих пророческих стихов!* Ф. Искандер отдает предпочтение слову *мгновение* часто даже вопреки стандартной норме. Напр.: *Порой поцелуи затягивались, и Заур, как и она, мгновениями терял представление о месте и времени (есть конвенциональный показатель минутами); Они подтащили к самой кромке прибора лодку, дождались мгновения, когда к берегу шла самая маленькая волна и потащили лодку в самую пену прибора (согласно „стандарту“ нужно: дожидаться минуты/момента); Выбрав удобное мгновение, когда молодая женщина приблизилась к стенду, он, издали показав на него*

рукой, пригласил ее фотографироваться (современная норма — *удобный момент*, хотя, скажем, в языке А. С. Пушкина, за отсутствием слова *момент*, естественно употребление в подобных случаях именно *мгновения*, ср.: *Счастливым пользуясь мгновеньем, // К объятой голове смущеньем, // Как ястреб богатырь летит* (пример из [13]); ср. еще: ... *Чик заметил, что тетя Тамара поглядывает наверх, стараясь поймать мгновение, когда тетушка покинет „капитанский мостик“, чтобы незаметно черпануть ведром из бочки.*

Мгновения в повестях Ф. Искандера помогают читателю войти в круг тех переживаний, ощущений, которыми дышат герои; *мгновения* повышают ценность каждой частицы описываемой жизни (действуя по „завету“ В. Розанова *Благодари каждый миг бытия и каждый миг бытия увековечивай*). Говоря языком семантических описаний, можно подытожить: *мгновения* в повестях Ф. Искандера создают эффект непосредственного восприятия, сопереживания описываемым событиям. Приведем весьма иллюстративные примеры такого эмоционального соучастия: *Два паданца один за другим — тук! тук! — упали с яблони, и, через долгое мгновение, словно решило, падать ему или нет, последовало третье яблоко, явно более крупное — шлеп! — и снова все затихло* (долгое мгновение весьма выразительно передает напряженность ожидания субъекта и остроту его восприятия); *Чика всегда поражало то мгновение, та немолчаливая неожиданность, когда тетушка из постороннего наблюдателя и миротворца превращалась в соучастника скандала.*

3. „... между временем и Вечностью ...“ (К. Бальмонт).

Как уже говорилось, одни из показателей кратковременности потенциально обладают объективными характеристиками длительности (*минута, секунда*), а другие — нет (*момент, миг, мгновение*). Отсутствие конкретных временных рамок, так сказать, семантика „вневременности“, существенно повышает эффективность и разнообразие возможных описаний с помощью показателей кратковременности. Так, для *момента* „вневременность“ открывает дорогу к относительной свободе от идеи времени вообще. *Момент* обладает соотносительным количественным масштабом и поэтому способен описывать весьма широкий круг явлений. *Мгновениям* же и *мигам* „вневременность“ позволяет оторваться от повседневности. Если *минуты* и *секунды* так или иначе „повязаны“ своими объективными характеристиками с суточным кругом, земными „сроками“, то *мгновения* и *миги* свободны от каких-либо „бытовых“ ассоциаций. В интуиции носителей языка содержится представление о двух системах отсчета времени: *минуты* и *секунды* являются мерой повседневного времени, а *мгновения* и *миги*, практически лишённые какой-либо меры, ассоциируются с надбытовым временем, они описывают нечто, стоящее над повседневностью, способное соотноситься с вечностью. Ведь именно *мгновение*

и мигу, а не минуте и секунде в сознании человека противопоставляется вечность. Ср. у В. Соловьева: ... и медленно плетутся за мигом вечности тяжелые года или у В. Розанова: Смысл — не в Вечном; смысл — в Мгновениях; ср. пер. С. Маршака из В. Блейка: В одном мгновеньи видеть вечность ...

Мгновения и миги неповторимы (Бывает в жизни человека один неповторимый миг ... (Н. Гумилев)): нет *подобных/*любых мгновений. Ср.: В любую минуту он может войти; Каждую секунду может произойти взрыв; В подобные минуты я стараюсь уединиться.

Минуты и секунды могут мыслиться как время, нам принадлежащее: Я и секунды не могу вам вам уделить; Есть еще несколько секунд/минут ... Мгновения же и миги скорее посещают нас, они не зависят от нашей воли, не могут быть запланированы, осуществляться по часам. Ср. закономерность использования в следующих примерах именно показателя „срочного“ времени — минуты — и невозможность появления в соответствующих контекстах мгновения или мига. Подошла минута прощания; К минуте мщенья приближаясь // Онегин, тайне усмехаясь, // Подходит к Ольге ... (А. Пушкин); [Пасхальная ночь в церкви] Приближалась величественная и прекрасная минута (В. Зайцев). Если минутумы ожидаем (Мы ждем с томленьем упованья // Минуты вольности святой ... (А. Пушкин)), то миг предвкушается как нечто, ниспосылаемое, происходящее по сценарию свыше: ... Но близок миг рукоплесканий ... (А. Блок); миг можно пророчить: И будет миг, когда ты снидешь // Еще в иные небеса (он же); Воспоминанье слишком давит плечи, // Настанет миг — я слез не утаю ... // Ни здесь, ни там, — нигде не надо встречи, // И не для встреч проснемся мы в раю (М. Цветаева).

Чтобы почувствовать разницу между повседневным временем и вне-временностью (надбытовым временем), сравним два примера, в которых с необходимостью используются знаки разного времени — ни на секунду/ни на миг: Так не прекращающимся ни на секунду следствием и ознаменовалось утро субботнего дня (М. Булгаков). Хуже сказать? Следствие ни на миг не прекращалось или? Завод ни на миг не останавливал свою работу. В подобных случаях естественнее использовать показатели повседневного времени. И другой пример: [Зато мой вечный дух, свободный и могучий // К ее груди невидимо прильнет ...] И ни на миг ее он не оставит, // Любовью вечною ее он озарит (В. Соловьев). Здесь неуместно использование повседневного ни на секунду/минуту.

Становится понятным, почему единицей краткости для поэта служит надбытовой миг, а не секунда или минута; ср.: Между любовью и любовью распят // Мой миг, мой час, мой день, мой век (М. Цветаева). С минутой же связаны совсем другие ассоциации. Так, у М. Цветаевой (в стихотворении „Минута“ она — миная ... , мерящая ... , маяющая ... ,

нас мелящая. Поэт остро чувствует противоречие, непримиримость двух временных систем: *О как я реусь тот мир оставить, // Где маятники души рвут, // Где вечностью моею правит // Разминовение минут.* Ср. у Н. А. Бердяева: „... существует как бы два времени — время дурное и время хорошее, время истинное и время не истинное. Есть испорченное время и есть глубинное время, сопричастное самой вечности, в котором этой порчи нет“ [14, с. 50]. Истинность *мгновения* и „лояльность“ *минуты* объясняют закономерность выбора именно *минуты* в таком контексте: *В Пугачеве Пушкин дал самое страшное очарование: зла, минутуставшего добром ...* (М. Цветаева).

Минуты у *секунды* могут символизировать погруженность субъекта в жизненный круговорот, говорить о сугубой посюсторонности, приземленности его существования; *мгновения* же передают ощущение динамики времени как такового, времени вне конкретного социально-исторического контекста, ср.: *Когда живешь в постоянном ужасе, прислушиваясь к машинам и звонкам, начинает ощущаться каждая секунда, каждая минута. Они растягиваются, обретают вес и давят на грудь, как свинец ... Минуты растягиваются, а годы мчатся с дикой быстротой, и от них ничего не остается, кроме зияющей пустоты* (Н. Мандельштам) и *По мере того, как нарастали темпы, нарастала ценность мгновения. В глазах мельтешело от быстрой смены движений, и футуристы, восхваляя скорость, цеплялись за мгновение* (она же). В последнем примере невозможно использовать какой-либо из показателей повседневного (конкретного) времени, поскольку описывается время вообще, свободное от бытовых ассоциаций.

4. *Мгновение* как мельчайшая частица онтологического (надбытового, „внесрочного“) времени.

Рассмотрим пример: *Советскому человеку свойственна островная психология. Живя с сознанием своей „особости“, он никак не решится признать, что все мы на этой планете — современники. Что все мы живем в одно историческое мгновение, всех нас мучают очень похожие проблемы, хотя бы потому, что все мы рождаемся и умираем* (А. Генис). В данном контексте исключен любой другой показатель кратковременности. *Минута* и *секунда* слишком конкретны, а слово *момент* не годится потому, что оно неявно „намекает“ на некоторую комбинацию обстоятельств (т. е. также апеллирует к внешнему миру). Обстоятельства же (*исторические моменты*) у разных народов разные. (По аналогичным причинам в данном контексте были бы сомнительны и такие слова, как *период*, *эпоха*). Таким образом, именно *мгновению* поддается задача синхронизации всего разнообразия планетарной жизни.

Данный пример подводит нас к мысли о том, что *мгновение* в русском языке выполняет не только функции показателя экспрессивности,

стимула к сопереживанию; оно не только повышает ценность того, что описывается *Я полню чудное мгновенье . . .*), данное слово является обозначением кратчайшей единицы времени в особом его понимании. Это время в принципе свободно от идеи числа: оно не поддается точному количественному измерению, не представимо в виде числовой оси (как физическое время), оно существует вне сроков и дат (как время повседневных человеческих дел). Основной идеей этого, особого, времени является динамика — переход из одновременного плана в другой. Иными словами, „особое“ время соответствует философско-онтологическому пониманию времени. В самом деле, при характеристике времени в отвлечении от его конкретно-событийного наполнения и каких-либо искусственно выделенных мер длительности с необходимостью используется такой показатель, как *мгновение*. Напр.: *Продолжительность времени составляет из преемственной последовательности различных мгновений, которые не могут проявиться совместно* (Бл. Августин). Заметим, что *продолжительность времени* для физика описывалась бы в *моментах* и соответствовала бы количеству времени, однако, в естественном языке, как мы видели, *момент* „оброс“ различными „обстоятельственными“ ассоциациями, ср.: *Восток с известного момента перестает быть движущей силой истории* (Н. Бердяев). *Момент* подразумевает здесь некоторый обстоятельственный фактор (отпадение от христианства). В применении же к вне- или надсобытийному (онтологическому) времени *момент* может обозначать целые периоды, временные планы (т. е. нечто, искусственно выделенное, в противовес „естественным“ мельчайшим частям времени-мгновениям). Напр.: *Если мы проанализируем три части времени, момент прошлого, настоящего и будущего, то мы можем прийти в отчаяние: все три момента оказываются призрачными, потому что нет прошлого, нет настоящего и нет будущего* (Н. Бердяев). В отличие от *мгновения*, статичный *момент* не способен к описанию элементарных частиц времени, находящихся в постоянной динамике, смене друг друга, ср.: *Будущее есть убийца всякого прошлого мгновения* (Н. Бердяев). Именно *мгновения* способны передать динамику времени как такового, ощущение его „пролетности“: *Происходит страшное ускорение времени, быстрота, за которой человек не может угнаться. Ни одно мгновение не самоценно, оно есть лишь средство для последующего мгновения* (Н. Бердяев). Интересно, что как только философ переходит к описанию времени человеческих дел, он использует иной временной показатель. Продолжим пример: *. . . От человека требуется невероятная активность, от которой он не может опомниться. Но эти активные минуты делают человека пассивным. Минуты „заземляют“ время на конкретную „ось“ человеческих состояний.*

Являясь единицами онтологического времени, *мгновения* не приложимы ни к каким иным, искусственно выделенным, временным системам. В частности, такой системой может быть время романа. Единицей этого времени будем *момент*. И это понятно, ведь романное время — это время событий, сплетения обстоятельств, интриг и сюжетных поворотов. Ср.: *Все моменты бесконечного авантюрного времени управляются одной силой — случаем. Ведь это время слагается из случайных одновременностей и случайных разновременностей* [и дальше] *Моменты авантюрного времени лежат в точках разрыва нормального хода событий, нормального жизненного, причинного или целевого ряда ...* (М. Бахтин).

Итак, именно *мгновения* описывают движение времени в его философско-онтологическом понимании. В применении же к человеческой жизни *мгновения* описывают время, свободное от бытовой, исторической и др. конкретики, время, выведенное из круга повседневности. С *мгновением* и *мигом* ассоциируются идеи неповторимости, исключительности, важности. Поэтому о *мгновениях*, спроецированных на человеческую жизнь, прошедших через горнило индивидуального восприятия, не говорится на бесстрастном языке констатации: **данное/*текущее/*настоящее мгновение*. (Ср. *данная/настоящая минута; текущий момент ...*). *Мгновения* же философско-онтологического времени могут быть и *данными*, и *текущими*, и *настоящими*. Напр.: *Настоящее мгновение может выдержать напор столетий и остаться тем же „сейчас“* (О. Мандельштам); *В статье о Виллоне высказана [мысль О. Мандельштама] ... о соотношении текущего мгновения, запечатленного в поэзии, и будущего как на земле, так и в вечности* (Н. Мандельштам); *... Футуристическое чувство жизни ... построено на культе каждого данного мгновения* (Н. Бердяев).

5. Счет на секунды, минуты/мгновения, миги.

Как и *момент*, *мгновения* и *миги* не обладают объективными характеристиками длительности, хотя и приравниваются по этому параметру к *секунде* [5]. Однако, в отличие от *момента*, лишённого идеи количества, *мгновения* могут выступать в качестве единиц счета времени. При этом возможность употребления *мгновений* существенно определяется субъективностью выражаемой ими временной характеристики. Так, можно сказать: *в один миг/одно мгновение; на миг/мгновение; за несколько мгновений* и нельзя: **за/через три мгновения* (ср. корректность фразы *за три секунды*). Необходимым условием корректного употребления *мгновений* в подобных контекстах является неточность количественной оценки. Напр.: *В наш век стихи живут два-три мгновенья, // Родились утром, к вечеру умрут ...* (Ф. Тютчев). Ср. с этим примером Пушкинские строки, где точность количественных указаний добавляет тексту иронию:

*И очутился в два мгновенья // В долине, где Руслан лежал или Они летят
и в три мига // Среди разубранной светлицы // Увидели певца Фелицы.*

Длительность секунд, минут и др. точных единиц может восприниматься по-разному: *всего/целая секунда*. О мгновениях же и мигах можно сказать *всего (лишь)* и нельзя сказать: **целый миг/*целое мгновение*, в силу содержащейся в их семантике априорной субъективной оценки сверхкраткости.

Точные единицы времени употребимы в инвертированных конструкциях: *секунды три, минут десять*. Ср.: *Кот вскочил живой и бодрый ... и через секунды две оказался высоко над вошедшими* (М. Булгаков). О секундах, минутах можно сказать точно: *Ровно через минуту трянул пистолетный выстрел* (М. Булгаков); *Ровно за секунду он сделал свой ход*; с помощью этих единиц можно выразить стремление к точности: *Мечтал я не более минуты* (М. Булгаков); *Постояв с полминуты в таком положении, она объявила ...* (М. Чехов). Мгновения в подобных случаях исключены в силу заведомой неопределенности своей количественной семантики. О мгновениях нельзя спросить: *Сколько?*; нельзя указать *В какое (именно) мгновение?*; нельзя сказать: **мгновение назад или *мгновением позже*. Ощущение мгновения субъективно и поэтому мгновению могут соответствовать самые различные отрезки времени.

6. Мгновения, миги/секунды, минуты как показатели „смещения по ряду интенсивности“ (термин Ж. Дюбуа).

Согласно Ж. Дюбуа [15], „смещение по ряду интенсивности“ охватывает такие языкотворческие операции, как гипербола и литота. Для показателей кратковременности естественным является смещение в сторону преуменьшения. Однако соответствующие возможности у мгновений и миггов/минут и секунд различны. Ср.: *Любовь ест сон, а сон — одно мгновенье ...* (Ф. Тютчев) и *Читателей ... было [много] ... и книги раскупались в одну минуту* (Н. Мандельштам). И в том и в другом случае налицо явная неадекватность описания (наличие „смещения“, но в первом некорректно было бы использование *минуты*, а во втором — *мгновения*).

Анализ материала показывает, что выбор конкретного временного показателя определяется не только обязательностью согласования по типу времени — надбытовое (*мгновение*)/повседневное (*минута*), но и тем, что миги (*мгновения*) и секунды (*минуты*) обладают разной потенциальной „вместимостью“. Так, жизнь человека/государства/цивилизации может быть сопоставлена с *мигом/мгновением*, но не с *минутой/секундой*. Ср. два примера: *Мгновение вместе мы были, Но вечность ничто перед ним* (М. Лермонтов) и *Вместе мы были какую-то минуту, но я многое понял об этом человеке*. Первая фраза, в принципе, приложима ко всей, прожитой вместе, жизни, а вторая — нет. Она сообщает о единичной, непродолжительной, встрече.

Глобальность масштаба у *мгновений* и *мигов* определяется отсутствием в их семантике ассоциаций с какими-либо конкретными мерами длительности. *Мгновения* и *миги* в сознании человека связываются с вечностью (ср. *миг вечности* у В. Соловьева), а *минуты* и *секунды* — с конечным временем суточного/жизненного круга. Поэтому можно сказать, подобно Марку Аврелию: *Время человеческой жизни миг...* (сопоставляя эту жизнь с бесконечностью вечности) и нельзя: **Время человеческой жизни секунда (минута)*. *Минуты* и *секунды*, как правило, преуменьшают продолжительность каких-либо дел, вовлеченных в круг повседневности, составляющих его часть: *Я к вам на минуту/секунду; Подождите секунду; Вышел на секунду; Заказать авиабилет — одна минута*. При этом преуменьшение во времени того или другого события может придавать ему незначительность, описывать его преходящий характер. Напр.: *Все художники с итальянскими и русскими фамилиями... все авангардисты и молодые ученые... занимали меня ровно минуту...* (Н. Мандельштам). *Мгновения* же и *миги* не снижают значимости описываемого, они лишь свидетельствуют о быстроте и пролетности времени, а не о преходящем характере заполнивших это время событий. Напр.: *Наш союз длился один миг — каких-то десятка два лет...* (Н. Мандельштам); *[Последние] столетия — это просто один растянутый и страшный миг* (она же).

Масштабом того, что описывается, может определяться закономерность употребления показателей разных временных систем и в контексте отрицания, ср.: *Ни на одну минуту я не придавала ни малейшего значения тому, что происходило со мной* (Н. Мандельштам) и *Весь Ренессанс ни на одно мгновение не был цельным...* (Н. Бердяев). В последнем случае исключено употребление таких (конкретных) слов, как *минута* и *секунда*. Описание целой культурной эпохи в жизни человечества требует „вневременных“, онтологических показателей. Интересно, что при описании физических, сколь угодно глобальных, явлений всегда возможна апелляция к *минутам* и *секундам*, в силу их исконной принадлежности к единицам физического времени. Напр.: *Ни на секунду не замирает жизнь Галактики*.

§ 4. Описание происходящего в терминах трех временных систем.

Итак, мы видели, что показатели кратковременности характеризуют разные аспекты восприятия и „переживания“ времени человеком. Поэтому у каждого из слов свои ситуации употребления, а будучи использованы в аналогичных контекстных условиях, показатели кратковременности описывают далеко не одно и то же, поскольку каждый из них соотносит описываемое со своей временной системой. Так, *подобные минутты* подразумевают настроения и душевные состояния; *подобные моменты* —

это обстоятельства и события внешнего мира, а *подобных мгновений и мигов* быть не может, поскольку с ними связывается идея неповторимости, исключительности. Выбор временного показателя во фразе: *Я помню этот момент/эту минуту/это мгновение* заставляет нас представить различные ситуации. *Момент* подсказывает нам, что речь идет о некоем эпизоде, к которому говорящий может быть и не причастен лично (фильм, прочитанный роман, политическая хроника). Не предполагается также и эмоциональное сопереживание описываемым событиям. Картина меняется при использовании слова *минута*: говорящий, скорее всего, был участником событий или уж во всяком случае соучаствовал в них эмоционально, получая информацию как бы из первых рук (т. е. по каналу визуального восприятия, а не через, скажем газеты или рассказы очевидцев). В первом случае говорящему запомнились сами события, а во втором — пережитые чувства. При этом к „событиям“ в первом случае могут относиться и такие, как доказательство теоремы, анализ шахматной партии и др. *Мгновение* придает описанию глубоко личный характер, указывает на причастность говорящего к предмету речи. *Мгновение* выводит описываемое событие из круга повседневности, наделяя его такими оценками, как „важность“, „редкость“, „значимость“, „незабываемость“.

Пожалуй, наиболее ярко проявляются особенности показателей разных временных систем в контексте предикатов „наступления“. Самым широким набором возможностей здесь обладает *минута*, поскольку она способна описывать „срочное“, запланированное время — *наступила/подошла/пришла/приближалась минута прощания*; время эмоций и переживаний — *нашла/накатила минута*; о такой *минуте* можно сказать *прошла и ушла* (конкретная — физическая — *минута* может только *пройти: прошла минута, другая*).

Момент — как знак стечения обстоятельств — не *подходит* и не *приходит*, поскольку он описывает не планируемые (контролируемые) события, а естественный (спонтанный) ход вещей. *Момент* не *уходит* (его *упускают*), он может только *пройти*: *Наиболее благоприятный момент прошел (упущен)*.

Мгновения и *миги* обладают разными возможностями употребления с предикатами „наступления“. *Мгновения* — как нечто пролетное — не *наступают*, не *приходят*, не *проходят* и не *уходят*. *Миги* же способны описывать не только частицы эмоционального „земного самозабвения“ (Ф. И. Тютчев), но и отмечать некие вехи в судьбе человека (*миг рукоплесканий*) и человечества (*миг кровавый*). Поэтому *миг* не предполагает обязательного заполнения „эмоциональной валентности“ (у *мгновения* она всегда положительная, а *миг* может быть и *ужасным*, и *страшным*) — *миг* может предвкусываться, пророчиться, предсказываться: *близок/будет/*

/настанет миг. Ср.: Миг возжеланный настал: окончен мой труд многолетний (А. Пушкин).

Итак, разнообразие окружающей человека жизни, его способность почувствовать глубину и высоту происходящего, неоднородность самого времени — невозможность свести его к какой-то одной системе обозначений, наличие в нем личного и общезначимого, конкретного и абстрактного — все это способствовало „распределению ролей“ между показателями кратковременности. Так, оппозиция абстрактного и конкретного определила противостояние аналитического, рационального *момента* и конкретно-локализованной *минуты*. Мы говорим *момент* (а не *минута!*) *начала/наступления/роста/зарождения* ... По способности „абстрагироваться“ *момент* первенствует и среди остальных временных показателей. Ср. *время* и *момент*: *Время* (**момент*) *начала еще не установлено* и *Момент* (**время*) *начала самый трудный*. Ср. *В момент* (?*во время*) *формирования сознания*; *В каждый момент* *роста* и под. *Минута* же, выступая в двух ипостасях — и как выразитель эмоций и настроений — в первом случае способна описывать и общезначимые вещи (т. е. как бы уподобляться *моменту*). Но только в определенном контекстном окружении. Напр.: [О Петре I] ... *В ту минуту, когда вступил на престол великий человек, призванный преобразовать Россию, страна не имела ничего против этого преобразования* ... (П. Чаадаев). *Минута* задает здесь буквальное понимание выражения *вступление на престол*, заставляет *взглянуть* на этот значительный акт глазами всей России. Если же в данном контексте использовать синоним *вступления на престол* — глагол *воцариться* (лишенный какой-либо конкретики!) — употребление *минуты* делается неуместным, и ей на смену должен прийти *момент*.

ЛИТЕРАТУРА

1. Апресян Ю. Д. Дейксис в лексике и грамматике и наивная модель мира. — Семиотика и информатика, вып. 28, М., 1986.
2. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика: Синонимические средства языка. М., 1974.
3. Словарь современного русского литературного языка АН СССР в 17-ти тт., М.—Л., 1950—1965. т. VI.
4. Словарь русского языка в 4-х тт. М., 1984, т. 2.
5. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка в 4-х тт. М., 1989, т. 2.
6. Ожегов С. И. Словарь русского языка. М., 1970.
7. Якобсон Р. О. К языковедческой проблематике сознания и бессознательности// Бессознательное. Природа, функции, методы исследования. т. III, Тбилиси.
8. Всеволодова М. В. Способы выражения временных отношений в современном русском языке. М., 1975.
9. Лосев А. Ф. Поток сознания и язык // А. Ф. Лосев. Знак. Символ. Миф. М., 1982.
10. Розанов В. В. Легенда о Великом инквизиторе Ф. М. Достоевского. Опыт критического комментария//В. В. Розанов. Мысли о литературе. М., 1989.

11. Hornby A. S. with Cowie A. P. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English, v. 2, M., 1982.
12. Русско-английский словарь под ред. О. С. Ахмановой. М., 1971.
13. Словарь языка А. С. Пушкина в 4-х тт. М., 1961, т. 2.
14. Бердяев Н. А. Смысл истории. М., 1990.
15. Дюбуа Ж. и др. Общая риторика. М., 1986.

Резиме

Е. С. Яковлева

ФРАГМЕНТ НАИВНЕ СЛИКЕ ВРЕМЕНА У РУСКОМ ЈЕЗИЧКОМ СХВАТАЊУ

У раду се анализира употребна вредност и евентуална заменљивост, синонимичност речи које означавају кратак временски интервал (*минута*, *секунда*, *миг*, *мгновение*, *момент*). Резултати анализе упућују, углавном, на два закључка: прво, да ове речи нису семантички идентичне, бар не у свим својим реализацијама, нпр. речи *минута* и *секунда* могу имати и објективно временско значење, речи *миг* и *мгновение* показују изразиту емотивност, експресивност у одмеравању времена, и то, пре свега, времена проживљеног, а реч *момент* у своме садржају има поред времена, чија се дужина произвољно одређује, и догађај, ситуацију у томе времену; и, друго, да ове лексичке јединице управо због свога различитог значења, денотативног и конотативног, теже везивању за различите функционалне стилове.

BARBARA KUNZMANN-MÜLLER
(Berlin)

SLOWENISCHE KONJUNKTIONEN
IN ADVERSATIVKONSTRUKTIONEN.
ERKUNDUNGEN UND VERSUCH EINER BESCHREIBUNG

In diesem Aufsatz sollen Probleme diskutiert werden, für die in den letzten Jahren das linguistische Interesse neu erwacht, mehr sogar, kontinuierlich gewachsen ist.

Mit neu oder wieder erwacht wird gleichzeitig darauf verwiesen, daß Arbeiten zu Konnektiven, insbesondere zu Konjunktionen, wenn auch nicht ausdrücklich auf den Adversativkomplex zugeschnitten, eine gewisse linguistische, genauer gesagt, eine philologische Tradition haben. Erinnerung sei beispielsweise an die umfängliche Untersuchung von T. Maretić zu den Konjunktionen in den slawischen Sprachen. Wir erwähnen in unserem Zusammenhang gerade diese Arbeit, weil darin auch die Verhältnisse im Slowenischen mit einiger Ausführlichkeit, allerdings aus diachronischer Sicht, abgehandelt werden.

Das Interesse neueren Datums an der Wortklasse Konnektiv oder umfassender an den synsemantischen Wortklassen bzw. an einzelnen Teilgruppierungen aus der Wortklasse Funktionswörter ist anders gerichtet und anders fundiert. Am Anfang standen grammatiktheoretische Überlegungen einerseits und Erkundungen zur kommunikativ — pragmatischen Funktion der Sprache andererseits. Sie waren das auslösende Moment für zahlreiche theorieintensive Studien. Und erst im Gefolge dessen und daraus hergeleitet ist schließlich auch versucht worden, Funktionswörter oder Funktionswortklassen mit eigentlich praxiszugewandten Zielsetzungen, d. h. für Wörterbücher und Grammatiken, zu beschreiben. Daß dabei adversative Konnektive eine besondere und herausragende Stellung einnahmen und noch immer einnehmen, hat seinen guten Grund. Stellen sie doch, da ihre

Fundierung nicht einheitlich ist, eine Mischgruppe dar und sind auf diese Weise gleich für mehrere linguistische Teildisziplinen interessant.

In den letzten fünfzehn Jahren ist auf dieser Basis zu adversativen Konnektiven ebenso wie zu anderen Teilklassen der sog. Funktionswörter, wie oben vermerkt, eine recht umfangreiche, schon beträchtlich zu nennende Literatur entstanden. Das kann hier nur mit einigen Namensnennungen wie Lakoff, Lang oder Levin einerseits und Krejdlin-Padučeva andererseits belegt, besser angedeutet werden. Die Sortierung in Blöcke, die dabei vorgenommen worden ist, hat sich nicht zufällig ergeben; sie ist Absicht. Dahinter verbirgt sich, worauf hier ebenfalls nicht mehr als andeutend hingewiesen sei, die Tatsache, daß es, wie in vielen anderen Bereichen der linguistischen Forschung, auch auf diesem Gebiet nicht einen Forschungsansatz gibt, sondern deren mehrere. Und es bleibt schließlich noch weiter festzuhalten, daß selbst dann, wenn die Entscheidung für den einen oder den anderen Ansatz definitiv getroffen ist, die Schwerpunkte hinsichtlich der Komponenten Syntax, Semantik und Pragmatik entsprechend dem Blickwinkel der jeweiligen Autoren recht unterschiedlich gesetzt sein können. Soweit ein ganz pauschaler Überblick zum derzeitigen Forschungsstand.

Was speziell die Lage in der Slowenistik und für das Slowenische anbetrifft, so gibt es wohl in den einschlägigen Grammatiken und Wörterbüchern zu den einzelnen Funktionswortklassen resp. zu einzelnen Vertretern dieser Klassen viele nützliche Hinweise, es gibt aber meines Wissens keine speziellen Arbeiten weder jüngeren noch älteren Datums, die allein diesem Themenkomplex gewidmet sind.

Bevor wir nunmehr den Versuch unternehmen, wenigstens einen Teilabschnitt aus der umfangreichen Gesamtproblematik der Funktionswortklasse Konnektiv am slowenischen Material etwas ausführlicher zu erörtern, schicken wir einige einleitende und erklärende Bemerkungen zu den verwendeten Begriffen und zum Beschreibungsverfahren voraus.

Konnektiv oder Konnektor ist der üblich gewordene Begriff für konjunktionale Verknüpfungszeichen. Hinsichtlich der wortklassenspezifischen Merkmale ist es ein Sammelname für jene Teilgruppe der Funktionswörter, die dadurch gekennzeichnet sind, daß sie

- 1) im Unterschied zu den Nomina keine Flexion haben
- 2) im Unterschied zu Präpositionen keine Kasusforderung haben
- 3) im Unterschied zu Interjektionen, Partikeln und Satzadverbien eine Teilsätze bzw. Sätze oder Konjunkte verknüpfende Funktion haben.

Konjunktionale Verknüpfungszeichen zerfallen bekanntlich ihrerseits wiederum in eine Reihe von Unterarten. Die Differenzierung erfolgt nach syntaktischen Kriterien und das Ergebnis sind die Unterabteilungen Konjunktion, Konjunkionaladverb und konjunkional gebrauchte Partikel.

Adversativ wiederum zielt auf Adversativität und damit auf eine der grundlegenden logisch-semantischen Relationen, die zwischen Sachverhalten etabliert sein können. Das fundierende Element dieses Beziehungstyps heißt KONTRAST. Adversative Konstruktionen sind demzufolge Verknüpfungen aus Teilkonstrukten, genauer aus zwei satzwertigen Einheiten, Konjunkten oder Konnekten. Semantisch liegt ihnen eine Interpretation dergestalt zugrunde, daß die Konjunktinhalte ZUGLEICH GELTEN und daß zwischen ihnen ein GEGENSATZ involviert ist.

Adversative Konnektive, und um die soll es in dieser Arbeit gehen, sind somit lexikalische, wir fügen ergänzend hinzu idiosynkratisch fixierte, lexikalische Verknüpfungszeichen in Adversativkonstruktionen.

Damit wären die wichtigsten Grundbegriffe erläutert, jedenfalls insoweit, wie es für die Belange dieser Arbeit erforderlich ist. Vorauszuschicken ist schließlich kurz noch etwas zu den Grundlagen, an denen das Beschreibungsverfahren, mit dem hier gearbeitet werden soll, generell orientiert ist.

Grundsätzlich werden wir uns an eine Typologie von Adversativkonstruktionen halten, wie sie u. a. von Lang (1984, 1989) vorgeschlagen worden ist. Sie geht aus von einem Katalog syntaktischer und semantischer Merkmale, die vermutlich einem universellen Inventar entstammen, und sortiert damit Adversativkonstruktionen in eine Reihe von Typen.

Das wesentliche Strukturprinzip, das hier zur Anwendung kommt, ist das der Parallelstrukturiertheit vs. Nichtparallelstrukturiertheit der Glieder oder Konjunkte in koordinativen Verknüpfungen. Nach dem Grad der parallelen vs. nichtparallelen Struktur erfolgt die Untergliederung in eine Anzahl von strukturell differenten Typen. Die semantische Interpretation der Typen steht in direkter Beziehung zu dieser Gliederung. Weniger abstrakt gesagt heißt das, daß die Verknüpfungen so aufgebaut sind, daß der für die semantische Interpretation notwendige KONTRAST einmal direkt zwischen den Konjunktbedeutungen ablesbar ist oder, im anderen Fall, indirekt über den Konjunktinhalten involviert ist und erst unter Zuhilfenahme von Bezugsinstanzen aus dem Alltagswissen oder aus anderen Wissensarten hergeleitet wird. Auf diese Weise werden etwa ein halbes Dutzend Typen von Adversativkonstruktionen gewonnen. Sie sind, was ihre Gesamtzahl anbelangt, nicht Gegenstand dieses Beitrages und werden daher nicht ausgiebiger diskutiert. Wir verweisen stattdessen auf Lang (1988) und Kunzmann-Müller (1988).

In der vorliegenden Arbeit wollen wir uns zunächst lediglich mit einem Ausschnitt aus diesem Gesamtkomplex beschäftigen. Mit anderen Worten: ein Adversativtyp mit seinen Merkmalen sowie Bereiche der Überlappung mit anderen Typen werden Gegenstand unserer Überlegungen sein und eingehend erörtert werden.

In einem weiteren Punkt macht sich Präzisierung erforderlich. Aus der Gesamtklasse der adversativen Konnektive beschäftigen wir uns vorerst ebenfalls nur mit einer Teilklassse. Dafür wählen wir Konjunktionen und treffen auch da eine Auswahl. Genauer gesagt: zur Debatte stehen die slowenischen adversativen Konjunktionen *pa*, *a*, *toda*, *vendar*, *ampak*, *temveč*, *marveč* bzw. eine spezifische Auswahl davon.

Die Adversativkonstruktionen, auf die wir im folgenden näher eingehen wollen, werden zunächst mit ihren konstitutiven Merkmalen vorgestellt. Breiten Raum in unseren Ausführungen wird ein syntaktisches Kriterium dieser Verknüpfungen, die Negation, einnehmen. Wir betrachten dieses Merkmal sowohl als typübergreifend als auch als typspezifizierend. Letzteres deshalb, weil die Wirkungsweise, die dadurch ausgelöst wird, nicht einheitlich verläuft, sondern die Unterschiedlichkeit der Wirkungsweise ist gerade der Grund dafür, daß für die Einordnung von so strukturierten Verknüpfungen zwei Interpretationstypen in Frage kommen können. Es geht dabei, erstens, um den in der einschlägigen Literatur unter dem Etikett KORREKTUR geläufigen Interpretationstyp und, zweitens, um einen Typ mit der Interpretationsanweisung KONTRAST.

Der Punkt, in dem sich die beiden Konstruktionstypen berühren und auf den wir an den entsprechenden Stellen ausgiebig zu sprechen kommen werden, ist die Struktur des ersten Konjunks. Es enthält in dem einen wie in dem anderen Fall ein noch zu spezifizierendes Negationselement.

Wir diskutieren zunächst Adversativkonstruktionen des Typs KORREKTUR und gehen dabei von einer Beispielauswahl aus:

- (1) *spominjam se. Niste prosili zase, ampak za druge*
- (2) *ne igrate zato, da bi zaslužili, ampak služite zato, da bi igrali*
- (3) *rojši se ne prenaglitate, ampak bodite veseli, da vam je nurava zastorij dala takšen okras*
- (4) *predavanja se ne začnejo ob osmih, ampak šele ob devetih*

Das wesentlichste syntaktische konstitutive Merkmal in den Konstruktionen (1) bis (4) fällt gleich ins Auge: Verknüpfungen dieses Typs enthalten jeweils im ersten Konjunkt ein lexikalisch nicht inkorporiertes Negationselement. Auf das Slowenische bezogen heißt das: sie enthalten *ne* oder Konnotationen mit *ne* wie *nisem*, *nimam* und *nočem*. Wichtig dabei ist, daß dieses Negationselement obligatorisch ist.

Hinzuweisen ist hier noch auf zwei weitere Details. Für slawische Sprachen, in unserem Fall für das Slowenische, sind hier auch Konstruktionen mit duplex negatio einzordnen, z. B:

- (5) *hodil ni nikdar pokonci, ampak je bil navadno nekoliko upognjem*
- (6) *te besede v nobenem drugem slovanskem jeziku ne najdemo, ampak so slovenske in baltske*
- (7) *nisem šla nikamor, ampak sem ostala doma*

Wie in den Konstruktionen (5) bis (7) ausgewiesen, spielen hier Adverbien und Pronomen, die eine Negation enthalten, eine Rolle, z. B: *nihče*, *nič*, *nikdar*, *nikjer*, *nikamor*, *nikakor*, *nikogar*, *nikakršen*, *noben*.

Gesondert erwähnt werden sollen auch die zweigliedrigen negationshaltigen Konjunktionen *ne ... ne* und *niti ... niti*, vgl.

- (8) *tisto, kar ta čas najbolj potrebujete, ni dieta, ni nasvet . . . , ampak je treba poiskati bistvo, torej vzrok duševnih motenj*

Schließlich ist, zweitens, darauf zu verweisen, daß das Negationszeichen im ersten Konjunkt unterschiedliche Domänen haben kann. Mit anderen Worten: es kann sich auf unterschiedliche Bereiche des ersten Konjunks beziehen und entsprechend innerhalb des Konjunks an unterschiedlichen Stellen positioniert sein. Das wird mit den nachfolgenden Konstruktionen demonstriert:

- (9)(a) *ni kupil knjige, ampak se je pogovarjal s prodavalco*
 (b) *ni kupil knjige, ampak si jo je izposodil v knjižnici*
 (c) *ni kupil knjige sebi, ampak svoji sestri*
 (d) *ni kupil knjige, ampak ploščo*
 (e) *ne on, ampak jaz sem kupil knjigo*

Oben war gesagt worden, daß das Negationselement syntaktisch, d. h. lexikalisch nicht inkorporiert, sein muß. Damit wird auch gesagt, daß dieser Interpretationstyp durch affigierte Negationselemente im ersten Konjunkt nicht induziert wird, vgl. (10) (a) gegenüber (10) (b)

- (10)(a) *ni se obnašal vljudno, ampak surovo*
 (b) **obnašal se je nevljudno, ampak surovo*

Nicht diktiert werden soll vorerst eine andere Frage, die streng genommen auch in diesen Kontext gehörte, die Frage danach, inwieweit in Konstruktionen mit andersartigen negationshaltigen Einheiten, z. B. mit negationshaltigen Verben im ersten Konjunkt, die KORREKTURanweisung ebenfalls angezeigt sein kann.

Unter Verweis auf das Merkmal Parallelität vs. Nichtparallelität, das oben als typkonstituierend genannt worden war, stellen wir zunächst ganz pauschal fest, daß die Beispiele (1) bis (10) (a) syntaktisch strikt parallel strukturiert sind. Anders gesagt heißt das, daß ihre Glieder Konfigurationen von gleichartigen Kategorien darstellen. Beachtung im Detail verdienen die Merkmale, die auf diesem Strukturprinzip basieren. An den Beispielen sind gut sichtbar. Wir wollen sie deshalb anschließend nur kurz kommentieren.

In parallel strukturierten Verknüpfungen lassen sich lexikalisch-semanticisch identisch belegte Glieder tilgen, vgl. (1), (4) und (6) mit den nicht reduzierten Versionen:

- (1)(a) *vi niste prosili zase, ampak (vi) ste prosili za druge*
 (4)(a) *predavanja se ne začnejo ob osmih, ampak (predavanja) se začnejo ob devetih*

und weniger typisch

- (6)(a) *te besede v nobenem drugem slovanskem jeziku ne najdemo, ampak te besede so slovenske in baltske*

Der Umstand, daß z. B. in allen Konstruktionen Subjektreduzierung stattfindet, ist für die Beweisführung weniger aussagekräftig. Sie ist bekanntlich in Sprachen wie dem Slowenischen nicht auf Adversativkonstruktionen eingeschränkt. Einschlägiger ist hingegen die Reduktion des Prädikats oder von Teilen des Prädikats wie in (1) (a) *ste prosili* und (4) (a) *se začnejo*. Dabei erfolgt den Kategorien Person, Numerus und Genus diese Reduktion unabhängig davon, ob gleiche oder unterschiedliche morfologische Formen vorliegen. Beweis dafür ist die Konstruktion (9) (g) unten. Bei Divergenzen in den Kategorien Tempus, Modus und Aspekt, bei denen die zusätzliche Kennzeichnung in den Kontrastkonstituenten fehlt, ist hingegen diese Reduktion nicht möglich.

Nicht möglich ist auch die Reduktion von Konjunktgliedern in den Beispielen (2) und (3). Der Grund dafür ist ein anderer: die Konjunkt-konstituenten sind lexikalisch-semantisch nicht identisch, sondern distinkt belegt.

Daß die Reduktion der Glieder sowohl im ersten als auch im zweiten Konjunkt vollzogen werden kann, zeigt z. B. ein Vergleich von (9) (d) und (e) mit

- (9)(f) *on ni kupil knjige, ampak (on) je kupil ploščo*
 (g) *ne on je kupil knjigo, ampak jaz sem kupil knjigo*

Die Durchsicht der Beispiele (9) (a) bis (e) bringt ein weiteres Faktum an den Tag: die Reduktion von lexikalisch-semantisch gleich belegten Konstituentengliedern ist ganz offensichtlich häufiger im zweiten als im ersten Konjunkt.

Schließlich zeigt (6) gegenüber

- (6)(b) *te besede v nobenem drugem slovanskem jeziku ne najdemo, ampak one so slovenske in baltske*

einen weiteren Befund. In parallel strukturierten Verknüpfungen ist der Gebrauch von Proformen zu konstatieren. Ausweis dafür ist auch (9) (b) aus

- (9)(h) *ni kupil knjige, ampak si knjigo je izposodil v knjižnici*

Als syntaktisches Merkmal, das für syntaktisch und semantisch parallel strukturierte Konstruktionen ebenfalls kennzeichnend ist, sei schließlich noch erwähnt, daß Adversativkonstruktionen dieses Typs auch als asyndetische Verknüpfungen möglich sind. Das veranschaulichen wir mit der Gegenüberstellung von (2), (3) und (9) (e) mit

- (2)(a) *ne igrate zato, da bi zaslužili, služite zato, da bi igrali*
 (3)(a) *rajši se ne prenažite, bodite veseli, da Vam je narava zastorj dala takšen okras*
 (9)(i) *ne on, jaz sem kupil knjigo*

Seltsam anmutende Strukturen können hier höchstens dann entstehen, wenn die sog. Sondernegation vorliegt, d. h. in Konstruktionen, in denen von der Negation nicht alle Teile erfaßt werden, vgl. (4) mit

(4)(b) **predavanja se ne začnejo ob osmih, šele ob devetih*

und (9)(d) mit

(9)(j) **ni kupil knjige, ploščo*

Diese Verknüpfungen können z. B. dadurch repariert werden, daß die Negation innerhalb der Konstruktion anders plaziert wird. Genauer gesagt, sie wird an die Spitze der Adversativkonstruktion und damit in den rhematischen Bereich gerückt:

(4)(c) *ne ob osmih, šele ob devetih se začnejo predavanja*

(9)(k) *ne knjigo, ploščo je kupil*

Soweit die Diskussion der syntaktischen Merkmale. Bei der Erläuterung der Semantik der KORREKTURverknüpfungen wird ausführlich auf die Wirkungsweise der Negation einzugehen sein.

In den bisher besprochenen Konstruktionen, die Repräsentanten für den Interpretationstyp KORREKTUR sind, wird durch das Negationselement im ersten Konjunkt eine Negationsdomäne eröffnet, deren exakter Abschluß erst durch die lexikalisch-semantische Belegung von Konj₂ determiniert ist. Das erste und das zweite Konjunkt sind demzufolge abhängig voneinander. Sie bilden eine Aussage. Mit anderen Worten: sie sind Teilpropositionen einer Proposition. Das erste Konjunkt fungiert dabei als Korrigendum und das zweite Konjunkt als Korrigens. Anders ausgedrückt: die in Konj₁ repräsentierte Proposition wird durch die in Konj₂ repräsentierte ersetzt.

Für die lexikalisch-semantische Belegung von Konj₁ und Konj₂ gilt, daß sich die Inhalte der Konjunkte, abzüglich der Negation, konträr zueinander verhalten. Die Belegung mit Antonymen ist ein möglicher und häufiger, aber bei weitem nicht der ausschließliche Fall.

Bevor dieser Teil zu einem, wenn auch vorläufigen Abschluß geführt werden kann, ist noch etwas zur formalen Kennzeichnung der Konstruktionen mit KORREKTURanweisung zu sagen.

Wie aus den bislang erörterten Beispielen ersichtlich, ist die slowenische Konjunktion *ampak* als Verknüpfungszeichen zu notieren. Zu ergänzen sind hier *temveč* und *marveč* in gleicher Funktion. Allerdings, sie unterscheiden sich in der Gebrauchsfrequenz und hinsichtlich der funktionalstilistischen Markierung, wobei die Angaben dazu in der einschlägigen Literatur widersprüchlich sind. Abzüglich dieser Merkmale sind sie in diesen Konstruktionen unter den gleichen Bedingungen wie *ampak* zu verwenden, vgl. dazu die folgenden belegten Beispiele:

(11) *leto pozneje nisem bil sedemintrideseti, ampak devetintrideseti*

(12) *ostal sem ne deset, temveč osemindvajset dni*

(13) *v osnovnih šolah ne zmagujejo bistri, kritični in sposobni, temveč močni in bezobzirni*

(14) *ne vadim doma, temveč v operi*

Nachdem die Konstruktionen mit der Interpretationsanweisung KORREKTUR ausführlich erläutert worden sind, wenden wir uns als nächstes der Frage zu, die eingangs ebenfalls bereits thematisiert worden war, der Frage danach, welche Beziehungen zwischen diesen Verknüpfungen und Konstruktionen bestehen, die keine KORREKTURinterpretation, sondern eine KONTRASTinterpretation haben. Anders ausgedrückt, unser Interesse gilt im folgenden Adversativkonstruktionen mit einer syntaktischen Negation im ersten Konjunkt, die entsprechend den Voraussetzungen für die semantische Interpretation entweder dem KORREKTURtyp oder dem KONTRASTtyp angehören können. Antworten auf die Fragen, die in diesem Zusammenhang einer Klärung bedürfen, sollen anschließend versucht werden.

Ausgegangen wird wiederum von einer Auswahl von Beispielen:

- (15)(a) *sodelavec ni bolan, (ampak) (je) zdrav*
 (b) *(temveč)*
 (c) *(marveč)*
 (d) *sodelavec ni bolan, (*a) (je) zdrav*
 (e) *(*toda)*
- (16)(a) *sodelavec ni bolan, (ampak) (je) utrujen*
 (b) *(temveč)*
 (c) *(marveč)*
 (d) *sodelavec ni bolan, (a) (je) utrujen*
 (e) *(toda)*
- (17)(a) *sodelavec ni bolan, (ampak) (je) na poslovnem potovanju*
 (b) *(temveč)*
 (c) *(marveč)*
 (d) *sodelavec ni bolan, (a) (je) na poslovnem potovanju*
 (e) *(toda)*
- (18)(a) *sodelavec je zdrav, (ampak) (je) utrujen*
 (b) *(*temveč)*
 (c) *(*marveč)*
 (d) *sodelavec je zdrav, (a) (je) utrujen*
 (e) *toda*
- (19)(a) *sodelavec je zdrav, (ampak) (je) na poslovnem potovanju*
 (b) *(*temveč)*
 (c) *(*marveč)*
 (d) *sodelavec je zdrav, (a) (je) na poslovnem potovanju*
 (e) *(toda)*

Nach einer ersten groben Sortierung erhält man Konstruktionen mit *ampak*, *temveč* und *marveč* auf der einen und Konstruktionen mit *a* und *toda* auf der anderen Seite. Erstere waren hinsichtlich ihrer Struktur und Interpretation als KORREKTURverknüpfungen gekennzeichnet und ausgiebig erläutert

worden, sie können, wenigstens im Moment, erst einmal beiseite gelassen werden. Die zweite Abteilung (15) bis (19) jeweils mit den Varianten (d) und (e) bilden Konstruktionen, die mit *a* und *toda* gekennzeichnet sind. Mit diesen Konjunktionen ist, pauschal gesprochen, auf Konstruktionstypen verwiesen, die die Interpretation KONTRAST repräsentieren.

Für die weitere Argumentation erweist es sich als notwendig, zu den konstitutiven Merkmalen der zuletzt genannten Konstruktionen ebenfalls einiges Erläuternde zu sagen.

Dazu rufen wir uns zunächst die Aussage von oben, daß in unserem Zusammenhang nur Konstruktionen mit KONTRASTinterpretation betrachtet werden, die im ersten Konjunkt ein syntaktisch separates Negationselement haben, vgl. (16)(d) und (e) und (17)(d) und (e), ins Gedächtnis zurück. In diesen Verknüpfungen kann das Negationselement nämlich auch, und hier besteht ein Unterschied zu den diskutierten KORREKTURkonstruktionen, lexikalisch inkorporiert sein, vgl.

(10)(c)	<i>ni obnašal se vljudno,</i>	(a)	<i>korektno</i>
	(d)		(<i>toda</i>)
	(e)	<i>obnašal se je nevljudno,</i>	(a) <i>korektno</i>
	(f)		(<i>toda</i>)

Mit (10)(b) war hingegen gezeigt worden, daß Konstruktionen, in denen das erste Konjunkt ein affigiertes Negationselement enthält, als KORREKTURverknüpfungen nichtakzeptabel sind. Zweitens und letztens dazu ist als wichtiger Punkt nachzutragen, daß das Negationselement in den Konstruktionen mit KONTRASTinterpretation, wiederum im Unterschied zu Verknüpfungen mit KORREKTURanweisung, nicht obligatorisch ist. Das machen Beispiele wie (18)(d)(e) und (19)(d)(e) im Vergleich zu (18)(b)(c) und (19)(b)(c) schnell einsichtig.

Hinsichtlich der für KORREKTURkonstruktionen strikt geforderten syntaktischen und semantischen Parallelstrukturiertheit liegen die Dinge so: für die nun diskutierten Konstruktionen ist dieses Merkmal nicht primär. Das erste und das zweite Konjunkt sind strukturell unabhängig voneinander. Auf die Konsequenzen, die diese Strukturmerkmale nach sich ziehen, braucht hier im Moment nicht ausgiebiger eingegangen zu werden.

Der entscheidende Punkt für die Distinktheit der semantischen Interpretation dieser beiden Typen von Adversativkonstruktionen ist die unterschiedliche Wirkungsweise der Negation. Für den KORREKTURtyp ist das oben erläutert worden, für die nun diskutierten Verknüpfungen gilt: in KONTRASTkonstruktionen ist der Fokus der Negation im ersten Konjunkt selbst determiniert und geht folglich nicht über die Konjunktgrenze hinaus. Anders ausgedrückt: das zweite Konjunkt bleibt von der Negation im ersten Konjunkt nicht affiziert und beide Konjunkte stellen im Rahmen der Verträglichkeitsbedingungen für koordinative Verknüpfungen selbständige Aussagen

dar. Sie sind Verknüpfungen von zwei Propositionen, in denen die Konjunkthinhalte bezüglich der sie fundierenden Instanz kompatibel sind. Kompatibilität bedeutet in diesem Zusammenhang, daß sich die Konjunkthinhalte nicht konträr zueinander verhalten. Weil diese wichtige Bedingung verletzt ist, sind Verknüpfungen wie (15)(d)(e) ungrammatisch. Für Konstruktionen mit KORREKTURanweisung hinwiederum ist, wie oben erläutert, Kontrarität der Konjunkthinhalte, abzüglich der Negation, Voraussetzung für die Grammatikalität der Verknüpfungen, vgl. (15)(a)(b)(c).

Abzuhandeln bleibt nun noch resümierend für den einen und den anderen Typ Konstruktionen die Kennzeichnung mit Konjunktionen. Anknüpfend an oben Gesagtes werden folgende Befunde zusammengetragen:

(i) Für Konstruktionen, denen eine KONTRASTinterpretation zugewiesen worden ist, sind, wie in (16)(d)(e) und (17)(d)(e) gezeigt, die adversativen Konjunktionen *a* und *toda* zu konstatieren.

(ii) Als Konjunktionen für Verknüpfungen mit KORREKTURanweisung sind die slowenischen adversativen Konjunktionen *ampak*, *temveč* und *marveč* notiert worden. Ein Blick auf die Beispiele (15)(a)(b)(c), (16)(a)(b)(c) und (17)(a)(b)(c) bestätigt das.

Die genaue Durchsicht der gesamten Beispielauswahl (15) bis (19) fördert aber einen weiteren Tatbestand zutage, der sich linguistisch als höchstrelevant erweisen wird und dem daher detaillierter nachgegangen werden soll.

Verwiesen sei zunächst auf die Beispiele (18)(a)(b)(c) und (19)(a)(b)(c), an denen sich einige wichtige Fakten ablesen lassen. Die Konstruktionen können in der vorliegenden Form, d. h. auf der Grundlage ihrer strukturellen Merkmale, genauer gesagt aufgrund des Fehlens einer expliziten Negation im ersten Konjunkt, nicht Verknüpfungen sein, die eine KORREKTURinterpretation haben. Sie müßten daher nach unseren bisherigen Erkenntnissen in allen Belegungsvarianten mit adversativen Konjunktionen, d. h. sowohl mit *ampak*, *temveč* als auch mit *marveč* ungrammatisch sein. Die Auszeichnung zeigt aber, daß dies zwar für die Belegung mit *temveč* in (18)(b) und (19)(b) und *marveč* in (18)(c) und (19)(c) der Fall ist, aber nicht für die *ampak*-Konstruktionen (18)(a) und (19)(a). Die Verknüpfungen sind nicht ungrammatisch, und das obwohl die Anweisung KORREKTUR ausgeschlossen ist.

Eingangs war schon darauf aufmerksam gemacht worden, daß Konstruktionen ohne das Merkmal Negation im ersten Konjunkt ausschließlich Adversativtypen mit der Interpretationsanweisung KONTRAST zugeordnet werden können. Bestätigung dafür sei vorerst die Grammatikalität der Konstruktionen (18)(d)(e) und (19)(d)(e). Für die weitere Diskussion dieser Frage erweist es sich als hilfreich, auf eine an sich zwar hinlänglich bekannte, aber in unserem Zusammenhang bislang nicht relevante und daher nicht erwähnte Tatsache ausdrücklich zu verweisen, nämlich darauf, daß *ampak* auch in Konstruktionen vorkommen kann, für die Interpretation KONTRAST unumstrit-

ten ist. Anstelle einer ausführlichen Argumentation begnügen wir uns mit der Illustrierung dieses Faktums mit einigen, wie ich meine, aussagekräftigen Beispielen:

- (20) *meni gre predusem za to, da bi vso stvar razložil sicer strokovno, ampak kar se da poljudno in ne stereotipno*
- (21) *tudi govoriti nisem mogel. Samo neki čudni glasovi so mi prihajali iz ust, ampak to sploh bilo tisto, kar sem hotel povedati*
- (22) *začetek je bil težak, saj sem bil še poln dvomov o sebi, poleg tega pa sem moral strokovno knjižnico v podjetju šele vpeljati. Ampak zdaj sem mojim ljudem neizmerno hvaležan, da so mi omogočili to delo*
- (23) *trgovina je zaprta? Saj ura niti šest še ni! To drži, ampak danas zjutraj trgovine žal nismo odprli. Jaz danes praznujem*
- (24) *žal mi je, gospa, ampak prav sedaj imam na obisku prijatelja, ki mi je prišel voščit*

Die Konjunktion *ampak* kann also auch adversative Konstruktionen verknüpfen, deren Konjunkte, wie an den Beispielen (20) bis (24) ablesbar ist, syntaktisch und semantisch von maximal bis minimal parallel strukturiert sind und die sich nach diesen Kriterien in eine Reihe von Typen von Adversativkonstruktionen mit jeweils spezifischen Arten der Herleitung des für die Verknüpfung konstitutiven KONTRASTs unterteilen lassen. Alles in allem repräsentieren sie also bestimmte, syntaktisch und semantisch basierte Versionen des Interpretationstyps KONTRAST. Wie diese Typen im einzelnen strukturiert sind und wie das Verfahren der Herleitung des GEGENSATZES verläuft, darüber werden wir uns ausführlich an dieser Stelle nicht ausbreiten.

Wovon hier aber die Rede sein muß, sind die Auswirkungen, die die soeben aufgelisteten Fakten auf die definitive Einordnung der oben zunächst provisorisch festgehaltenen Befunde haben.

Für die Konjunktionen *temveč* und *marveč* ändert sich diesbezüglich nichts. Sie sind lexikalische Indikatoren für die Interpretation KORREKTUR in Adversativkonstruktionen, und nur dafür. Ebenso liegen die Dinge für *a* und *toda* (sowie die Konjunktion *pa*, die in unserem Zusammenhang, da sie keine Rolle spielt, nicht erwähnt wurde). Sie verknüpfen Konjunkte zu einer Adversativkonstruktion dergestalt, daß sie einer der möglichen Versionen der Interpretation KONTRAST erhalten.

Anders ist hingegen das Bild, das sich daraus für *ampak* ergibt. Hier muß früher Gesagtes revidiert werden. Die oben vorgenommene Vorsortierung hat, wie sich erweist, ein zu grobes Raster und muß korrigiert werden. Das soll hier in einer ersten Annäherung versucht werden.

Dabei wollen wir so vorgehen, daß zuerst die *ampak*-Konstruktionen ausgedeutet werden, in denen die Art der Interpretation eindeutig angezeigt wird. Das ist, wie wir gesehen haben, dann der Fall, wenn die Konjunktion *ampak* in adversativen Konstruktionen vorkommt, deren erstes Konjunkt kein

syntaktisch separates Negationselement enthält. Das hatten wir mit (18)(a) und (19)(a) einerseits und (20) bis (24) andererseits gezeigt. Die Art der Interpretation, die damit eindeutig signalisiert wird, ist KONTRAST als Sammelname für eine Reihe von Unterabteilungen, die wie wir vereinbart hatten, im Detail hier nicht abgehandelt werden.

Der eigentliche, d. h. linguistisch interessante Punkt sind demgemäß Adversativkonstruktionen mit *ampak*, die im ersten Konjunkt eine syntaktische Negation haben. Hier reicht die Konjunktion *ampak* als alleiniger Indikator nicht aus, um die Interpretation KONTRAST vs. KORREKTUR eindeutig festzulegen. Anders ausgedrückt: in diesen Verknüpfungen bliebe durch die Kennzeichnung mit *ampak* allein die semantische Interpretation ambigue.

Die Frage, die sich daraus nun konsequenterweise ergibt, ist die, ob das Slowenische ungeachtet dieser Befunde Möglichkeiten bereithält, um die jeweilige Interpretation auch formal eindeutig anzuzeigen. Als Möglichkeit für die Differenzierung, die hier in Frage kommt, scheidet der lexikalische Bereich aus. Ins Blickfeld rückt vielmehr das Gebiet der Grammatik, genauer die Morphosyntax. Wir greifen für unsere Argumentation auf die Beispielauswahl (15)–(19) oben zurück, selbst wenn sie in der vorliegenden, d. h. geklammerten, und daher sehr komprimierten Form auf den ersten Blick zunächst wenig instruktiv zu sein scheint.

Für die Ausführungen zu diesem Punkt schließen wir unmittelbar an das an, was wir eingangs zur Charakterisierung der KORREKTURkonstruktionen als wesentlich festgehalten hatten: adversative Konstruktionen mit der Interpretationsanweisung KORREKTUR sind syntaktisch und semantisch stets strikt parallel strukturiert. Wir hatten daraus das Merkmal abgeleitet, daß in den Konjunkten lexikalisch-semantisch identisch belegte Konjunktglieder reduziert werden können. Damit ist die Merkmalopposition Reduktion vs. Nichtreduktion gewonnen. Zum Charakter dieser Reduktion aber war in der ersten Einschätzung nichts ausgesagt worden. Die Optionen, die hier prinzipiell zur Disposition stehen, sind Fakultativität vs. Obligatorität. Und gerade das kann zum Merkmal werden, wonach Distinktion stattfinden kann. Mit dem morphosyntaktischen Kriterium obligatorische Reduktion vs. obligatorische Nichtreduktion ist es möglich, in den diskutierten *ampak*-Adversativkonstruktionen die Unterscheidung der Interpretationsarten KORREKTUR vs. KONTRAST eineindeutig festzumachen. Zur Illustrierung des soeben Gesagten nehmen wir die Beispiele (16) und (17) wieder auf und notieren für die *ampak*-Versionen die jeweils korrekten und vollständigen Lautungen:

- (25)(a) *sodelavec ni bolan, ampak utrujen*
 (b) *sodelavec ni bolan, ampak je utrujen*

- (26)(a) *sodelavec ni bolan, ampak na poslovnem potovanju*
 (b) *sodelavec ni bolan, ampak je na poslovnem potovanju*

In Übereinstimmung mit den Prämissen oben werden in den Beispielen (25) und (26) in den Varianten (a) vs. (b) jeweils die ausbuchstabierte Formen für Adversativkonstruktionen mit KORREKTUR- vs. KONTRASTinterpretation vorgeführt. Die Vereindeutigung auf eine der in Frage kommenden Interpretationsarten erfolgt, wie man aus den Beispielen leicht sehen kann, dadurch, daß in Konstruktionen, die eine KORREKTURinterpretation haben, die Reduktion der lexikalisch-semantisch identischen Konjunktglieder obligatorisch wird, während sie in *ampak*-Konstruktionen, denen eine KONTRASTherleitung zugewiesen wird, gemieden wird. In Verknüpfungen, die den (b)-Varianten entsprechen, werden üblicherweise die nichtreduzierten Formen verwendet.

Um zu zeigen, daß unsere Befunde nicht nur auf einfache, für Demonstrationszwecke zugeschnittene, Beispiele zutreffen, fügen wir das nachfolgende belegte Beispiel mit KORREKTURinterpretation und seine Variante für die andere Interpretationsart, d. h. für den KONTRASTfall, an:

- (27)(a) *kadar je 30° v senci, nam zagotovo ne prija mastna svinjska pečenka, ampak kaj lahko prebavljivega in osvežujočega*
 (b) *kadar je 30° v senci, nam zagotovo ne prija mastna svinjska pečenka, ampak (nam) prija kaj lahko prebavljivega in osvežujočega*

In der Adversativkonstruktion (27)(a) sind, wie zu erwarten, die lexikalisch - semantisch identisch belegten Konstituenten im zweiten Konjunkt getilgt, für (27)(b) hingegen werden diese Glieder wiederhergestellt. Die beiden in Frage kommenden Interpretationstypen KORREKTUR vs. KONTRAST werden so formal eindeutig gekennzeichnet und festgelegt.

Aufmerksamkeit verdient in diesem Zusammenhang noch (15)(a). Als Varianten wären gemäß unseren Aussagen oben auszuführen:

- (28)(a) *sodelavec ni bolan, ampak zdrav*
 (b) *sodelavec ni bolan, ampak je zdrav*

Der Punkt dabei ist nur, daß die Konstruktionen (28)(a) und (b) grammatisch korrekt, hinsichtlich der Interpretation aber nicht distinkt sind. Sowohl mit (28)(a) als auch mit (28)(b) wird die Interpretation KORREKTUR markiert, der KONTRASTfall ist weder für die (a)- noch für die (b)-Variante einschlägig, wie die Beispiele (15)(d) und (e) zeigen. Der Grund für diesen Befund ist leicht gefunden. Die KORREKTUR- vs. KONTRASTkonstruktionen hatten wir u. a. damit eingeführt, daß wir gesagt hatten, daß sich in den KORREKTURverknüpfungen die Konjunktinhalte konträr zu der sie fundierenden Instanz verhalten, in KONTRASTkonstruktionen hingegen ist Kontrarität der Konjunktinhalte ausgeschlossen. Die Konjunktbedeutungen sind kompatibel in dem Sinne, daß sie sich weder ein- noch ausschließen.

In (28)(a) und (b) liegt Kontrarität der Konjunkthinhalte vor, die durch lexikalische Antonyme in der Konjunkten realisiert ist. Konstruktionen mit dieser lexikalisch-semantischen Belegung der Konjunktglieder sind für den Interpretationstyp KONTRAST gesperrt. Damit wäre eine weitere Unterabteilung von *ampak*-Konstruktionen gewonnen, in denen die Art der Interpretation qua Konnektiv auch formal eindeutig signalisiert wird. Im Unterschied zu dem oben diskutierten Fall handelt es sich hier um Verknüpfungen mit der Interpretation KORREKTUR.

Wir kommen zum Fazit unserer Erörterungen. Die Absicht war, eine Teilgruppe der slowenischen adversativen Konjunktionen in ihren Gebrauchsbedingungen möglichst detailliert zu bestimmen.

Da wir der Überzeugung sind, daß die Bedeutung der Konjunktionen von der Syntax un Semantik der Strukturen, in denen sie vorkommen, determiniert wird, haben wir uns als Explorationsansatz einer grammatisch basierten Typologie der Adversativkonstruktionen bedient. Das Vorgehen dabei war selektiv. Mit anderen Worten: wir haben ausschließlich Konstruktionen betrachtet, die im ersten Konjunkt das Merkmal der syntaktischen Negation hatten. Dieses Kriterium konnte als typspezifizierend und als typübergreifend zugleich gelten. Typspezifizierend ist es für Konstruktionen, in denen der Interpretationstyp KORREKTUR realisiert ist, und typübergreifend ist es insofern, als es auch auf Konstruktionen zutreffen kann, die ein KONTRASTinterpretation haben.

Für die Adversativtypen KORREKTUR und KONTRAST mit ihren jeweils zutreffenden syntaktischen und semantischen Merkmalen war das Hauptaugenmerk darauf gerichtet, wie sie formal gekennzeichnet werden. Das Resultat ist, daß das Slowenische für die Induzierung des KORREKTURtyps die Konjunktionen *temveč* und *marveč* zur Verfügung hat. Diese Konjunktionen sind demzufolge eine Sorte von lexikalisch fixierten adversativen Verknüpfungszeichen, die genau einen bestimmten Interpretationstyp eindeutig markieren. Die Konjunktionen *a* und *toda* sind lexikalisch-semantische Indikatoren für unterschiedliche Subspezies des Interpretationstyps KONTRAST.

Besonders interessant und aufschlußreich waren die Befunde, die sich für slowenisch *ampak* ergeben haben. Es ist im Unterschied zu der zuerst genannten Sorte von adversativen Konjunktionen z. B. weniger spezifisch und kann daher in beiden diskutierten Konstruktionsarten gleichermaßen verwendet werden. Für die Festlegung auf einen bestimmten Interpretationstyp werden damit Optionen eröffnet. Die Vereindeutigung auf den einen oder den anderen Typ erfolgt durch den Einsatz von zusätzlichen, d. h. morphosyntaktischen und semantischen, Faktoren.

Soweit zunächst die Bilanz der Verhältnisse im Slowenischen. Sie ist höchst instruktiv für das Slowenische selbst, nicht weniger aber im Hin-

blick auf die Einordnung des Slowenischen in eine allgemeine Typologie der diskutierten Interpretationstypen nach den Kriterien Konnektivdistinktion vs. Konstruktionstypdistinktion. So gesehen erweist sich diese Bilanz wiederum als Zwischenbilanz, die so fündig ist, daß sie weitere Erkundungen nach sich ziehen sollte.

BENUTZTE LITERATUR

- W. Abraham (1975), Deutsch *aber*, *sondern* und *dafür* und ihre Äquivalenten im Niederländischen und Englischen, in: Syntaktische und semantische Studien zur Koordination (= Studien zur Deutschen Grammatik, 2), Tübingen, S. 105–136
- B. Asbach-Schnitker (1979), Die adversativen Konnektoren *aber*, *sondern* und *but* nach negierten Sätzen, in: Die Partikeln der deutschen Sprache, hg. von H. Weydt, Berlin, S. 457–468
- A. Bajec, R. Kolarič, M. Rupel (1964), Slovenska slovnica, Ljubljana
- H. Běličová–Křížková (1978), Systém parataktických spojovacích prostředků v současných slovanských jazycích, in: Československé přednášky pro VIII. mezinárodní sjezd slavistů v Záhřebu. Lingvistika, Praha, S. 79–89
- H. Běličová (1985), K podstatě tzv. adverbativního vztahu v slovanských jazycích, in: Slavica Slovaca, Jg. 20, Bratislava, S. 220–235
- U. Brauße (1982), Bedeutung und Funktion einiger Konjunktionen und Konjunkti-onaladverbien: *aber*, *nur*, *immerhin*, *allerdings*, *dafür*, *dagegen*, *jedoch*, in: Linguistische Studien 104/ZISW/Reihe A, Berlin, S. 1–40
- Grundzüge einer deutschen Grammatik (1981), von einem Autorenkollektiv unter der Leitung von K.–E. Heidolph, W. Flämig und W. Motsch, Berlin
- Konnektivausdrücke — Konnektiveinheiten (1982), hg. von J. Fritsche, Hamburg (= Papiere zur Textlinguistik, Bd. 30)
- G. E. Krejdlin–E. V. Padučeva (1974), Značenie i sintaksičeskie svojstva sojuza *a*, in: Naučno–techničeskaja informacija, ser. 2, Nr. 9, Moskau, S. 31–37
- G. E. Krejdlin–E. V. Padučeva (1974a), Vzaimodejstvie asociativnych svjazej i aktual'nogo členenija v predložnijach s sojuzom *a*, in: ibd., ser. 2, Nr. 10, S. 32–37
- B. Kunzmann–Müller (1987), Syndetische adversative Satzverknüpfungen in slawischen Sprachen und im Deutschen. Erkundungen zur Darstellung adversativer Konjunktionen, in: Zeitschrift für Slavistik 32, H. 6, Berlin, S. 904–910
- B. Kunzmann–Müller (1988), Adversative Konnektive im Serbokroatischen, Slowenischen und im Deutschen. – Eine konfrontative Studie, in: Linguistische Studien 183/ZISW/Reihe A, Berlin, S. 54–159
- R. Lakoff (1971), IF's, And's and But's about conjunction, in: Studies in Linguistic Semantics, hg. von C. J. Fillmore, G. T. Langendoen, New York, S. 114–149
- E. Lang (1977), Semantik der koordinativen Verknüpfungen (= Studia grammatica XIV), Berlin
- E. Lang (1982) Die Konjunktionen im einsprachigen Wörterbuch, in: Wortschatzforschung heute. Aktuelle Probleme der Lexikologie und Lexikographie, hg. von E. Agricola, J. Schildt, D. Viehweger, Leipzig, S. 72–106
- E. Lang (1984), The Semantics of Coordination (= Studies in Language Companion Series, Bd. 9), Amsterdam
- Ju. I. Levin (1970), Ob odnoj gruppe sojuzov russkogo jazyka, in: Mašinnyj perevod i prikladnaja lingvistika, v. 13, Moskva, s. 64–88
- K. Lunde (1981), Die Kategorie Negation im Bereich der *sondern*-Verknüpfung, in: Partikeln und Deutsch–Unterricht, hg. von H. Weydt, Heidelberg, S. 305–321
- T. Maretić (1887, 1888), Veznici u slovenskijem jezicima, in: Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, Bd. 86, S. 76–150; Bd. 89, S. 61–128; Bd. 91, S. 1–80; Bd. 93, S. 1–77

- M. Mihačević (1979), Kontrastivna analiza sindetske paratakse u engleskom i srpskohrvatskom jeziku, Beograd, unveröffent. Diss.
- M. Mihačević (1982), Prevodenje naporednog veznika *a* na engleski jezik, in: Naučni sastanak slavista u Vukove dane 1981, 11, Beograd, S. 89–97
- M. Mihačević (1983), O sinonimiji adverbzivnih veznika u srpskohrvatskom jeziku, in: Naučni sastanak slavista u Vukove dane 1982, 12, Beograd, S. 189–196
- G. Opačić, Ch. E. Osgood (1984), Natural Order in Cognizing and Clause Order in Sentencing, in: Folia Linguistica, The Hague, Bd. 18, S. 295–343
- R. Pasch (1983), Kausalkonjunktionen — eine harte Nuß für Lexikographen, in: Linguistische Studien 109/ZISW/Reihe A, Berlin, S. 54–59
- L. F. Pusch (1975), Über den Unterschied von *aber* und *sondern* oder die Kunst des Widersprechens, in: Syntaktische und semantische Studien zur Koordination, Tübingen (= Studien zur deutschen Grammatik, Bd. 2), S. 45–62
- I. Rosengren (1984), ABER als Indikator des Widerspruchs, in: Festschrift für S. Grosse zum 60. Geburtstag, hg. von W. Besch, K. Hufeland, V. Schupp, P. Wiehl, Göppingen (= Göppinger Arbeiten zur Germanistik, 423), S. 209–232
- E. Rudolph (1985), Contrast in Connections, unveröff. Man.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika (1970–1985), izd. Slovenska Akademija znanosti in umetnosti, Institut za slovenski jezik, Bde. 1–4, Ljubljana
- G. O. Svane (1958), Grammatik der slowenischen Schriftsprache, Kopenhagen
- J. Toporišič (1976), Slovenska slovnica, Maribor

Резиме

Барбара Кунцман–Милер

СЛОВЕНАЧКИ ВЕЗНИЦИ У АДВЕРЗАТИВНИМ КОНСТРУКЦИЈАМА

У овом се раду разматра исказивање адверзативности у словеначком језику с тежиштем на синдетској адверзативној конструкцији. Према својим синтаксичким и семантичким својствима, која су општијег, а можда чак и универзалног карактера, те се конструкције разврставају на различите типове са специфичном значењском интерпретацијом. Из броја могућих типова ауторка врши селекцију те за детаљнију анализу бира тзв. тип КОРЕКТУРА и тип КОНТРАСТ, тј. два проминентна типа за која је карактеристична синтаксичка негација у првом конјункту. Ово је својство за први тип обавезно, за други не. Семантичка интерпретација тих конструкција тијесно је повезана уз домен негације.

Назначена два типа ауторка подвргава детаљној анализи, постављајући у центар пажње њихову означеност конективима. Под термином конектив у овом контексту подразумемијева адверзативне везнике *ampak*, *temveč*, *marveč*, *a* и *toda*.

Ауторка разјашњава синтаксичке и семантичке принципе употребе појединих конектива за означавање првог односно другог типа, а у случају *ampak* утврђује које су морфосинтаксичке околности да би одговарајуће конструкције добиле једнозначну семантичку интерпретацију.

МИЛЕНКО ПАНИЋ
(Београд)

ПРАСЛОВЕНСКЕ *ŭ*-ОСНОВЕ У СТАРОСЛОВЕНСКОЈ ИМЕНИЧКОЈ ДЕКЛИНАЦИЈИ

У старословенском језику има свега шест именица за које се релативно поуздано може рећи да су припадале старим *ŭ*-основама: *synъ*, *volъ*, *vrъchъ*, *domъ*, *medъ*, *polъ*. Ослањајући се на облике посведочене у споменицима, као и на индоевропске паралеле, разни аутори с различитом дозом хипотетичности убрајају у *ŭ*-основе најчешће и следеће именице: *grozdъ*, *grěchъ*, *darъ*, *ledъ*, *mirъ* „mundus“, *rodъ*, *ređъ*, *sadъ*, *sanъ*, *stanъ*, *synъ* „turgis“, *udъ*, *čimъ*, *jadъ*. Међу наведеним именицама нема ниједне од које би у старословенским споменицима били забележени сви падежи по *ŭ*-основама, а једино од именица *volъ* и *polъ* посведочени су облици искључиво по овим основама. Као образац деклинације *ŭ*-основа најчешће се наводи промена именице *synъ*, будући да је од ове именице посведочено највише облика по *ŭ*-основама:

	Једнина	Множина		Двојина
N	<i>syn-ъ</i>	<i>syn-ove</i>	NAV	<i>syn-y</i>
G	<i>syn-u</i>	<i>syn-ovъ</i>	GL	<i>syn-ovu</i>
D	<i>syn-ovi</i>	* <i>syn-ъmъ</i>	DI	<i>syn-ъma</i>
A	<i>syn-ъ</i>	<i>syn-y</i>		
V	<i>syn-u</i>	(= N)		
I	* <i>syn-ъmъ</i>	<i>syn-ъmi</i>		
L	<i>syn-u</i>	* <i>syn-ъchъ</i>		

Именице *ŭ*-основа веома рано су подлегле утицају неупоредиво бројнијих именица *ǫ*-основа. То је било потпомогнуто чињеницом да су и једне и друге биле истога рода и да су имале исти наставак у номинативу и акузативу једнине. Тако, на пример, од именице *synъ*, која је вероватно најраније од свих изгубила своје старе наставке, срећу се паралелно и облици по *ŭ*- и облици по *ǫ*-основама: Gsg *synu/syna*, Dsg

synovi/synu, Vsg *synu/syne* итд. Може се претпоставити да је до овог утицаја *ǫ*-основа дошло најпре у генитиву једнине, и то можда баш у фреквентном изразу *въ имѣ отьца і сына і дѹча свѣтајего*, па се тај утицај проширио и на друге падеже, а преко именице *synъ* и на друге именице *ǫ*-основа (исп. Лос, 90; Кулбакин 1930, 70; Кулбакин 1937, 210).

С друге стране, старословенски споменици јасно одражавају тенденцију ширења наставака *ǫ*-основа на друге именице, која ће до пуног изражаја доћи тек касније, у процесу формирања именичке деklinације у појединим словенским језицима. У старословенском језику утицај *ǫ*-основа претрпеле су највећим делом именице мушког рода *ǫ*-основа, у мањој мери *ǫ̆*-основа (у дативу једнине и номинативу и генитиву множине), а делом и именице средњег рода *ǫ*-основа (у инструменталу једнине).

Процес узајамног мешања *ǫ*- и *ǫ̆*-основа био је у старословенском језику веома жив. На основу материјала старословенских споменика пре би се могло говорити о коегзистенцији облика *ǫ*- и *ǫ̆*-деklinације, него о два различитим деklinацијама. Именице *ǫ*- и *ǫ̆*-основа, како истиче Кулбакин, „сачињавају једну групу с наставцима старе *o*-деklinације у једним падежима и наставцима старе *u*-деklinације у другим“ (Кулбакин 1930, 68).

Наставке *ǫ*-основа налазимо код именица *ǫ*-основа већ у најстаријим глагољским споменицима. Међутим, ови наставци нису продрли у све падеже у исто време и у подједнакој мери. Мисли се да су у промену *ǫ*-основа најраније ушли наставци *ǫ*-основа у дативу и инструменталу једнине и у генитиву множине. За њима следе наставци генитива и локатива једнине и номинатива и инструментала множине, док у вокативу једнине, дативу и локативу множине и у двојни утицаја *ǫ*-основа на друге именице или уопште нема или је сасвим незнатан.

Такође, аналогија према *ǫ*-основама варира од споменика до споменика — најчешће се јавља у Супрасалском зборнику, доста често у Синајском псалтиру и Синајском еухологију и знатно ређе у другим споменицима — што говори о томе да су и дијалекатске карактеристике споменика у извесној мери одређивале ширину утицаја *ǫ*-основа.

Генитив јединине

- volu* ЗОГ.*МАР.АС.САВ. Лк 13, 15: *kožьdo vasъ vъ sьbotь pe otъrěšajetъ li svojego volu li osъla otъ jaslijъ* (пример из Зографског јеванђеља)
- vъschu* ЗОГ.МАР. Лк 4, 29, Јв 19, 23
У наведеним примерима свуда стоји *vъschu* м. *vъschu*.
Примере *do vъschu* Лк 4, 29 и *sъ vъschu* Јв 19, 23 Вајан сматра прилошким изразима (Вајан, § 58). Слично мисле и А. Лескин и Ј. Мошињски (Лескин, 65; Мошињски, 219). Именица *vъschъ* није једина именица ѱ-основа чији су поједини облици у старословенском језику мање или више адвербијализовани. Није тешко закључити да прилошки изрази типа *do vъschu*, *sъ vъschu*, *do dolu*, *otъ polu* нису ништа друго до стари генитиви с предлогом. У прилозима, пак, *vъschu*, *dolu*, *nizu* итд. не може се са сигурношћу одредити о којем се старом падежу ради.
С. Куљбакин и Н. ван Вејк налазе Gsg *vъschu* и у Хиландарском одломку, при чему вероватно мисле на пример: *da vlastъ primetъ nastopati vъschu zmiъjъ i skor'piъ* ХИЛ. IА618 (исп. Куљбакин 1913, 147; Ван Вејк, 241). Међутим, облик *vъschu* појављује се овде у функцији предлога с генитивом и тако га и треба посматрати. Исти предлог јавља се на више места и у другим споменицима (јеванђеља и Супрасаљски зборник): *vъschu gory*, *vъschu jichъ*, *vъschu jeho*, *vъschu glavu jeho*, *vъschu nebesъ* итд. (исп. Речник ЧСАИ, s. v. *vъschu*, 2).
Због врло неуједначеног третмана у граматикама и речницима поменути облици заслужују детаљнију анализу која, међутим, излази из оквира овога рада.
- glasu* ПС. 95a4: *ne zabodi glasu molitvъnikъ tvojichъ*
Поред овог усамљеног примера, у истом споменику осам пута среће се генитив јединине *glasa*.
- domu* ЗОГ. Мт 10, 6 (13x), МАР. Мт 10, 14 (12x), АС. Лк 1, 27 (8x), САВ. Мт 15, 24 (4x), ПС. 30613 (21x), ЕУХ. 36a17, КЛ. 6a22, СУП. 53, 5 (8x)

*Скраћенице споменика: АС. — Асеманово јеванђеље, ЕН. — Енински апостол, ЕУХ. — Синајски еухологиј, ЗОГ. — Зографско јеванђеље, КИЈ. — Кијевски мисал, КЛ. — Кљочев зборник, ЛИТ. — Синајски литургијски одломак, МАР. — Маријино јеванђеље, МГ. — Македонски глагољски одломак, ОХР. — Охридски одломци, ПР. — Прашки одломци, ПС. — Синајски псалтир, САВ. — Савина књига, СУП. — Супрасаљски зборник, УНД. — Одломци Ундолског, ХИЛ. — Хиландарски одломак.

Јеванђељски споменици се слажу у свим наведеним примерима, осим у једном: ЗОГ. САВ. Мт 15, 24: *къ овьсатъ рогубъšijimъ domu i(zdrai)leva*: МАР.: ... *domu iz(drai)l(e)vu* (у Асемановом јеванђељу овога примера нема). К. И. Ходова као пример за генитив наводи конструкцију *domu iz(drai)l(e)vu* из Маријиног јеванђеља, мада се ту очигледно ради о дативу једнине, а исту конструкцију приписује и Савиној књизи, где, међутим, налазимо генитив *domu iz(drai)leva* (Ходова, 133).

У старословенским јеванђељским споменицима јавља се више пута конструкција *gospodinъ (gospodъ) domu*. У другом делу оваквих конструкција у старословенском преовлађује генитив: *gospodinъ (gospodъ) chrata, raba, vinograda* итд., али се среће и датив: *gospodinъ (gospodъ) žetvě, nebu i zeml'ї, chratině* итд. Због тога не можемо тврдити да облик *domu* у оваквим примерима представља генитив *ŷ*-основа, јер исти облик може бити и датив по *ŏ*-основама.

Сличне недоумице може изазвати и облик *domu* у синтагми *strojenije domu* ЗОГ. МАР. Лк 16, 3; 16, 4 или *domu strojiti* ЗОГ. МАР. Лк 16, 2. Тако, Јагић под одредницом *domъ* у речнику Маријиног јеванђеља облик *domu* у изразу *domu strojiti (oikovoεiv, vilicage)* једном наводи као генитив, а други пут као датив.

medu

СУП. 291, 8: *iměše že (...) mladу syru i aјьса i krinico medu*
К. Х. Мајер у речнику Супрасаљског зборника сматра овај облик дативом једнине, мада је јасно да се ради о партитивном генитиву, као што констатују Лескин, Куљбакин, Дилс, Н. ван Вејк, а такође и Речник ЧСАН.

miru

ПС. 4465, 89a4, СУП. 319, 24

У овим примерима именица *mirъ* јавља се у значењу „рах“ — у Синајском псалтиру и „mundus“ — у Супрасаљском зборнику.

Облик *miru* у Супрасаљском зборнику (*i vyše miru prazdъnїimъ*) К. Х. Мајер у речнику овог споменика наводи као датив, мада је то посве сигурно генитив једнине по *ŷ*-основама (исп. Лескин, 65; Куљбакин 1930, 72; Дилс, 154). На генитив указује и предлог *vyše* који иде само с овим падежом (исп. Речник ЧСАН, s. v. *vyše*, 2).

Оба примера из Синајског псалтира С. Северјанов даје као генитив једнине. За Б. Арнима *miru* ПС. 4465 у: *choteštiji miru rabi jeho* је сигуран датив, а *miru* ПС. 89a4

у: *мно́жство ми́ру* може бити било датив по *ѡ*-основама, било генитив по *й*-основама (исп. Арним, 245).

У СУП. 123, 19sq јавља се синтагма *отъ начѣла ми́ру*. Идентичну конструкцију налазимо и у САВ. Мт 24, 21, док на одговарајућем месту у Зографском, Маријином и Асемановом јеванђељу стоји: *отъ начѣла ми́ра*. Облик *ми́ру* у овој конструкцији и Шчепкин у речнику Савине књиге и К. Х. Мајер у речнику Супрасалског зборника виде као датив једнине. Синтаксички, после именице *начѣло* могао је стајати било генитив било датив, тако да је овде тешко рећи о којем се тачно падежу ради.

polu

отъ polu: АС. 153618, САВ. 27618 (10x), УНД. 54

съ оного polu: ЗОГ. АС. САВ. Мт 4, 25, ЗОГ. МАР. Мк 3, 8

мо́жьска polu ЗОГ. МАР. АС. САВ. Лк 2, 23

Примери су, ради прегледности, наведени према трима основним значењима која именица *polъ* има у старословенском језику: „половина“, „страна, обала“, „пол“.

Примери типа *отъ polu* у Асемановом јеванђељу, Савиној књизи и Одломцима Ундољског налазе се ван основног текста, тј. у заглављима. Њих у речнику Савине књиге В. Шчепкин третира као прилоге.

Неке граматике поред датих примера наводе Gsg *polu* и у Супрасалском зборнику, вероватно 70, 26: *do polunošti* (исп. Кулбакин 1913, 147; Ван Вејк 241; Вајнгарт, 158). У ЕУХ. 38a23 налазимо: *do polu d'ne*. Извесно је да ова два примера, као и изрази *въ polunošti*, *въ poludъne*, *polunošti*, *poludъne*, представљају адвербијализоване конструкције добијене од окамењених падежних облика именица *polъ* и *noštъ*, одн. *dъnъ*, али је понекад тешко рећи шта је у њима *polu*: стари генитив или стари локатив *й*-основа, или је пак датив једнине по *ѡ*-основама.

rodu

СУП. 244, 10: *nečъstъ ženъska rodu*, 392, 20: *ne togo rodu* Поред ова два примера, као генитив *rodu* наводи К. Х. Мајер још и 519, 16 и 556, 12 (Мајер, s.v. *rodъ*). Међутим, у два последња случаја ради се о дативу једнине, што се јасно види из контекста: *prěskvrъnъnyjъ bo vragъ rodu čl(ově)č(ъ)sku*, *neukrotimaago vraga človeču rodu*.

ređu

СУП. 409. 13: *отъ избранааго ređu jedinъ*, 426, 14: *apostolъska (...) ređu*

synu

САВ. Мт 1, 1 (2x): *s(y)nu davidova s(y)nu avraml'a*, ПС. 7617, МГ. VIII¹ 27: *от(ъ) s(y)nu se(d)ajošta*

- Облик *synu* у Синајском псалтиру: *o tajъnychъ s(y)nu* Северјанов и Кулбакин наводе као генитив, док Б. Арним претпоставља да то може бити и посесивни датив по ђ-основама (исп. Кулбакин 1937, 210; Арним, 242).
- činu* СУП. 426, 24: *činu svojego*, 565, 9: *be činu*
- jadu* СУП. 420, 30: *niktože jadu iměje vъ umě*, 421, 12: *da imatъ jadu zъla*.

Поред наведених примера, у старословенском језику среће се још неколико облика за које се не може са сигурношћу рећи да представљају генитив јединине по Ѣ-основама:

- větru* ПС. 111620: *jako steblije přědъ licetъ větru*
С. Северјанов у речнику Синајског псалтира под одредницом *větrъ* наводи овај облик као посесивни датив, али допушта могућност да то буде и генитив по Ѣ-основама. Слично и Б. Арним (Арним, 245). Вероватније је да се овде ради о дативу јединине, поготово што од исте именице није забележен ниједан други облик по Ѣ-основама.
- dlъgu* СУП. 106, 20: *i b(og)u mojemu podobaatъ mi iskupiti se iže o nemъ dlъgu*. 552,2: *idi prodazdъ se i iskupi se dlъgu*
За разлику од већине аутора који овде виде Gsg по Ѣ-основама, Карл Х. Мајер у речнику Супрасалског зборника наводи ове облике као датив јединине (исп. Мајер, s.v. *dlъgъ*). Уколико би овде рекција глагола *iskupiti se* била иста као у примерима: *iskupichъ se k'esaru* (106, 19) или *b(og)u mojemu podobaatъ mi iskupiti se* (106, 20), онда би, разуме се, облик *dlъgu* био датив. Међутим, конструкција *iskupiti se k'esaru*, *boгу* не мора бити синтаксички идентична са конструкцијом *iskupiti se dlъgu*. Иначе, повратни глагол *iskupiti se* од свих старословенских споменика потврђен је једино у Супрасалском зборнику, где поред наведених примера налазимо још: *ne mošti že se jemu čimъ iskupiti* (551, 29) и *ne imoštu čimъ iskupiti se* (552, 11). У сваком случају, број потврда је недовољан за било какво уопштавање, а правилно тумачење наведених конструкција отежано је и због недостатка грчких еквивалентата на овом месту.
- dolu* СУП. 187, 6: *kotygo (...) razdъranъ otъ gory doži i do dolu*
Овај пример наводи као Gsg П. Дилс, али уз примедбу да израз *do dolu* сматра окамењеним адвербом (Дилс, 154). У споменицима се среће и облик *dolu* — пет пута у Супрасалском зборнику и по једном у Зографском јеванђељу и у Савиној књизи. Речник ЧСАН, као и Реч-

ник Ј. Садник и Р. Ајцетмилера, да је посебну одредницу *dolu* уз напомену да је реч о прилогу.

Говорећи о облицима *vtъchu*, *dolu*, *nizu*, Лескин констатује да су то посебне прилошке конструкције у којима је тешко одредити о којем се падежу ради (Лескин, 65).

chlěbu

ОХР. Лк 24, 35: *i jako (se pozna jima vъ p)reloml'eniји chlěbu*

Не може се поуздано рећи да ли овај облик представља Gsg по *ǫ*-основама или Dsg по *ǫ*-основама. На истом месту у Маријином и Асемановом јеванђељу читамо: *chlěba*.

У СУП. 170, 13 налазимо: *ne vъnide do triјъ dъniјъ ni za chodu sebě*: грч. *οὐδὲ πρὸς τὴν ἰδίαν χρειάων*. Карл Х. Мајер овде види генитив једине *chodu* (Мајер, s. v. *chodъ*). Под одредницом *chodъ* наводи овај пример и Речник Ј. Садник и Р. Ајцетмилера (Ј. Садник – Р. Ајцетмилер, s. v.). Додуше, исти речник има и именицу *zachodъ* коју срећемо у истом споменику, али на другом месту и у другом значењу: (Sonnen) Untergang. Израз *ni za chodu* Речник ЧСАН даје под одредницом *zachodъ* (2) и у значењу „necessitas, locus sordidus“. Осим што га пропраћа знаком *sic!* и грчким и латинским преводом, Речник ЧСАН не нуди никакво објашњење поменутог израза. Изгледа да је у овом случају оправдано сложити се са П. Дилсом који ово место у Супрасаљском зборнику сматра дискутабилним и нејасним (Дилс, 154).

У конструкцији *prěmo grobu* ЗОГ.МАР.АС. Мт 27, 61 Ј. Лос види генитив једине, иако на падеж јасно указује предлог *prěmo* који се у старословенском језику употребљава искључиво са дативом (Лос, 91; Речник ЧСАН, s.v. *prěmo*).

Облик *ogъlu* јавља се у ЗОГ. Мк 12, 10, МАР. Лк 20, 17, АС.САВ. Мт 21, 42, ПС. 153618sq. (У МАР. Мт 21, 42 стоји *ogъlo* м. *ogъlu*). У свим наведеним примерима реч је о једном истом месту: *kamenъ jegože ne vrědu sъtvorišę zъzdošęti sъ bystъ vъ glavъ ogъlu*. В. Шчепкин се у речнику Савине књиге поводом овог облика двоуми између генитива и датива једине. У прилог генитива, међутим, не може се навести ниједан ваљан доказ, док за датив постоје бар две индикације: прво, нема ниједне тросложне именице, каква је именица *ogъlъ*, која би у генитиву имала наставак *-u* и друго, чињеница је да осам пута у пет споменика налазимо *vъ glavъ ogъlu*, а нигде **vъ glavъ ogъla* са генитивом по *ǫ*-основама, како би се иначе могло очекивати.

Као што се из наведених примера види, све именице с наставком *-u* у генитиву једине у старословенском језику су двосложне именице мушког рода. Све оне, изузев именица *ǫ*-основа *volъ* и *synъ*, припадају категорији неживог. Од укупно дванаест именица с овим наставком, не рачунајући дискутабилне примере, пет именица јавља се само

у Супрасаљском зборнику, једна само у Синајском псалтиру, а остале у више споменика истовремено. Међу овим именицама налазе се свих шест именица које су припадале старим *ǫ*-основама (*volъ, vrъchъ, domъ, medъ, polъ, synъ*), једна именица *ǫ*-основа (*glasъ*) и пет именица чија је припадност *ǫ*-основама под знаком питања (*mirъ, rodъ, rēdъ, cъnъ, jadъ*). Од свих именица једино *volъ* и *polъ* имају генитив искључиво на *-u*. Именица *synъ*, иначе једна од најфреквентнијих у старословенском језику, у генитиву једине, изузев четири наведена примера, има редовно наставак *-a*.

Поред броја слогова и граматичког рода, природа акцента била је такође један од чинилаца који су утицали на то да именице *ǫ*-основа у Gsg и Lsg прима наставке *ǫ*-основа. Наиме, утицају *ǫ*-основа у овим падежима биле су подложне углавном именице са силазним акцентом на коренском вокалу: **glāsъ, *rōdъ, *rēdъ, *cъnъ, *jādъ*, а исти акценатски квалитет имале су, изузев именице *volъ*, и именице *ǫ*-основа: **dōmъ, *mēdъ, *pōlъ, *sъnъ, *vrъchъ*. Може се претпоставити да су наведене именице *ǫ*-основа у генитиву имале силазни, а у локативу узлазни акценат, о чему сведочи нпр. словеначки Gsg *glasū, mirū, rodū, redū* : Lsg *stānu, dāru, mīru, rēdu*, као и руски Lsg на *-y* (исп. Нахтигал 1921, 93sq; Нахтигал 1952, 208; Кулбакин 1930, 72).

Датив једине

<i>avramovi</i>	МАР. Мт 3, 9
<i>adamovi</i>	СУП. 468, 17
<i>adovi</i>	СУП. 476, 18
<i>anъdrěovi</i>	ЗОГ. МАР. АС. Јв 12, 22 У Асемановом јеванђељу: <i>andreovi</i> .
<i>archijereovi</i>	ЗОГ. Мт 26, 57 (7x), МАР. Мт 8, 4 (8x), АС. Јв 18, 22 (3x), САВ. Јв 18, 15 (6x) У Зографском јеванђељу двапут: <i>ar'chijereovi</i> .
<i>archisūnagovi</i>	ЗОГ. МАР. Мк 5, 36
<i>architriklinovi</i>	ЗОГ. МАР. ОХР. Јв 2, 8 У Маријином јеванђељу: <i>ar'chitriklinovi</i> , у Зографском: <i>architriklinъtovi</i> .
<i>blagodětel'evi</i>	СУП. 493, 11
<i>bogovi</i>	СУП. 106, 27 (25x), ЗОГ. Мк 12, 17 (5x), МАР. Мт 22, 21 (4x), АС. Јв 6, 23 (2x), САВ. Лк 17, 18 (3x), КЛ. 2615 (2x), ЕН. 34a15 У свим споменицима, осим Супрасаљског зборника, овај облик се увек пише скраћено: <i>b(ogo)vi</i> и једанпут <i>b(o)g(o)vi</i> у Маријином јеванђељу. У Супрасаљском зборнику 14 пута <i>bogovi</i> , а 11 пута скраћено <i>b(ogo)vi</i> .

- vinarevi* ЗОГ. МАР. Лк 13, 7
vratarevi САВ. Јв 18, 16
vračevi ЕУХ. 84а3, СУП. 361, 5
gazofilakiovi ЗОГ. МАР. Мк 12, 41
 У Маријином јеванђељу: *gazofilakeovi*.
 Од ове именице која се јавља само у јеванђељима посведо-
 чен је још и *Asg vь gazofilakijo* по *iā*-основама (Мк 12, 41;
 12, 43; Лк 21, 1) и *Lsg vь gazofilakiji* (Јв 8, 20), који може
 бити или по *iā*-основама женског рода, или по *iō*-основама
 мушког рода. Речник Л. Садник и Р. Ајцетмилера наводи
 номинатив *gazofilakija f.*, којим се не може објаснити облик
gazofilakiovi, пошто нема ниједне именице женског рода с
 наставком *-ovi* у дативу (Садник—Ајцетмилер, s.v.). Исти
 номинатив даје и В. Шчепкин у речнику Савине књиге,
 али вероватно зато што у том споменику нема другог об-
 лика осим акузатива *gazofilakijo*. Ближи је истини Речник
 ЧСАН када даје номинатив *gazofilakija* женскога, али и
gazofilakijь мушког рода. Назад, теоријски узев, номина-
 тив је могао бити и *gazofilakiji* као *mlъniji*, дакле жен-
 ског рода, како га и наводи Јагић у речнику Маријиног
 јеванђеља.
- gospodevi* СУП. 70, 20sq (16x), ЗОГ. Мк 12, 36 (7x), МАР. Мт 5, 33
 (8x), АС. Лк 2, 23 (6x), САВ. Мт 18, 31 (6x), ПС. 265 (13x),
 ЕУХ. 59а9, МГ. IV¹10, ЕН. 2613 (6x)
 У Супрасалском зборнику, осим у три случаја, свуда
 стоји *gospodevi*. У осталим споменицима увек скраћено:
g(ospode)vi.
- davydovi* ПС. 1763 (7x)
 Овај облик се у Синајском псалтиру увек пише скраћено:
 пет пута *da(vy)dovi* (једном без титле), једанпут *da(vydo)vi*
 и једанпут *d(avydo)vi*.
- dijavolovi* СУП. 91, 18sq; 479, 24
domovi ЗОГ. МАР. Мк 7, 30: *šьdъsi domovi obrēte otrokovicь*, ЕУХ.
 14613
 Облик *domovi* Мк 7, 30 Дилс, Мошињски и Лос сматрају
 прилогом (исп. Дилс, 155; Мошињски, 219; Лос 92). Тако-
 ђе, Речник ЧСАН и Речник Л. Садник и Р. Ајцетмилера
 овај облик дају као посебну одредницу с назнаком да се
 ради о адвербу.
- duchovi* ЕУХ. 6а8 (6x), ЗОГ. Лк 9, 42 (2x), МАР. Лк 8, 29, АС. Лк
 8, 29 (2x)
 У Маријином јеванђељу: *duchovi*, у Зографском и Асе-

- мановом скраћено: *d(u)ch(o)vi*, а у Синајском еухологију с надредним *v* под титлом.
- iavinovi* ПС. 11169
- iditomъvi* ПС. 74615
Овај облик од личног имена *iditumъ* наводе као Dsg С. Северјанов у речнику Синајског псалтира, П. Дилс и Б. Арним (исп. Дилс, 155; Арним, 264). У Речнику ЧСАН стоји под одредницом *iditumъ*: „*iditomъvi* (рго *iditumovi*) *psalmъ da(vi)d(o)въ*“.
- ijereovi* ЗОГ. МАР. Лк 5, 14, АС. САВ. Мк 1, 44, ЕУХ. 66620
У Зографском јеванђељу и Синајском еухологију: *ijerъovi*.
- izdrail'evi* ЗОГ. МАР. АС. САВ. Јв 1, 31
У Зографском јеванђељу: *i(zdrai)l'evi*, у Маријином: *izdrailevi*, у Асемановом јеванђељу и Савиној књизи: *iz(drai)l(e)vi*.
- ioanovi* ЗОГ. МАР. Мт 11, 4, Лк 7, 22, КЛ. 6а34
У ЗОГ. Лк 7, 22: *ioanovi*.
- iosifovi* ЗОГ. МАР. Мк 15, 45, АС. Мт 1, 18 (2х), САВ. Мт 2, 13 (2х), СУП. 244,17sq (2х)
- irodovi* ЗОГ. Мк. 6, 18 (2х), МАР. Мт 14, 6 (3х)
- isusovi* ЗОГ. Мт 8, 34 (27х), МАР. Мт 8, 5 (34х), АС. Мт 9, 18 (19х), САВ. Мт. 17, 39 (16х), СУП. 244, 18 (3х), КЛ. 14637, ОХР. Јв 1, 43
Овај облик се скоро увек пише скраћено: *is(uso)vi* и по једанпут *is(u)sovi* у Асемановом јеванђељу и *is(us)ovi* у Савиној књизи. Само у Супрасаљском зборнику трипут: *isusovi*.
- kesarevi* ЗОГ. Мк 12, 14 (7х), МАР. Мт 22, 17 (9х), САВ. Јв 19, 12, СУП. 106, 17
У Маријином јеванђељу: *kesarevi* (5х) и *kesarovi* (4х).
- lvovi* СУП. 158, 9sq
- mirovi* АС. Јв 9, 5, САВ. Јв 14, 22, СУП. 97, 12sq (3х)
У свим наведеним примерима именица *miгъ* има значење „mundus“.
- morevi* СУП. 412, 6sq
- moseovi* ЗОГ. Мк 9, 5 (4х), МАР. Мт 17, 4 (5х), АС. Јв 5, 46 (2х), ЕУХ. 4467, ПС. 132a1, СУП. 277, 21
У Супрасаљском зборнику, Асемановом јеванђељу и четири пута у Маријином јеванђељу: *moseovi*. У Зографском и једанпут у Маријином јеванђељу: *moseovi*. У Синајском еухологију: *moseъevi*.
Индикативан је пример за колебање у избору наставка лик

- mošeo.ju* у Синајском псалтиру. Северјанов у речнику овог споменика наводи да је ту најпре стајало *mošeovi*, па је *u* избрисано, а *i* преправљено у *ju*.
- moževi* ЗОГ. Лк 6, 8 (2x), МАР. Лк 1, 27, АС. Лк 6, 8, САВ. Мт 7, 24 (2x), СУП. 95, 23
- patriarchovi* СУП. 250, 15
- pavlovi* СУП. 94, 6
- petrovi* ЗОГ. Мт 26, 40 (11x), МАР. Мт 16, 23 (13x), АС. Мт 27, 24 (7x), САВ. Лк 8, 51 (7x), ЕУХ. 48618sq (2x), СУП. 364, 4 (2x)
- pilatovi* ЗОГ. Мк 15, 5 (4x), МАР. Мк 15, 1 (4x), ПР. ПБ20sq
- rabovi* СУП. 90, 28
- salimovi* МАР. Јв 3, 23
- simonovi* ЗОГ. Јв 21, 15 (2x), МАР. Лк 5, 10 (2x), АС. Јв 5, 10, СУП. 394, 13
- sъtъnikovi* САВ. Мт 8, 31
- synovi* ЗОГ. Јв 5, 22 (2x), МАР. Мт 21, 9 (4x), АС. Јв 5, 26 (2x), СУП. 327, 19
- У Супрасаљском зборнику: *synovi*, у осталим споменицима увек скраћено: *s(y)novi*, одн. *s(y)n(o)vi*.
- chrъstovi* СУП. 54, 1 (3x)
- Једанпут *chrъstovi* и двапут скраћено: *ch(rъ)s(t)ovi*.
Облик *chrъstovi* у СУП. 58, 29: *nepobédimiji vojini chrъstovi iděachъ veselešte se къ pakostъniku* К. Х. Мајер наводи као Dsg, мада је то очигледно Npl од присвојног придева *chrъstovъ*.
- česarevi* СУП. 87, 21sq, САВ. Мт 22, 21, ЕУХ. 87622, ПС. 58a19, КЛ. 2636, ЕН. 26a8
- У Супрасаљском зборнику: *česarevi*, у осталим споменицима скраћено: *c(ěsa)revi*, одн. *c(ěsa)r(e)vi*. У Синајском псалтиру стоји погрешно *c(ěsa)revy* м. *c(ěsa)revi*.
- člověkovi* СУП. 453, 5, МАР. Лк 6, 8
- У Маријином јеванђељу: *čl(o)věkovi*, без титле.

Именице с наставком *-ovi/-evi* у Dsg јесу мушког рода, осим примера *morevi* од именице средњег рода *more*. Датив *gazofilakъovi* је од именице мушког рода *gazofilakijъ*, која се другде јавља и као именица женског рода *gazofilakija*, одн. *gazofilakiji*.

Од 44 именице с овим наставком више од половине јавља се у Супрасаљском зборнику, од тога десет примера само у овом споменику, велики број у јеванђељима и нешто мањи у Синајском еухологију и Синајском псалтиру. Највише је именица *ŷ*-основа, затим следе *ŷŏ*-основе (*anъdrějъ*, *archijerejъ*, *vračъ*, *ŷjerejъ*, *izdrail'ъ*, *možъ*, *blagodětel'ъ*, *vinarъ*, *vratarъ*, *kesarъ*, *česarъ*) и именица *ŷ*-основа *gospodъ*, у чијој се промени

огледа утицај не само *ǃ*-, *veh* и *ǃ*- и *ǃǃ*-основа. Од именица *ǃ*-основа наставак *-ovi* имају *domъ* и *synъ*.

Упоредо с ликовима на *-ovi/-evi* код готово свих ових именица срећу се многобројни примери датива на *-u/-'u*. Именице *domъ* и *synъ*, изузев ретких примера на *-ovi*, у дативу редовно имају наставак *-u*.

Именице *ǃǃ*-основа претрпеле су утицај *ǃ*-основа највероватније посредно, тј. преко именица *ǃ*-основа. Наставак ових именица у дативу гласи *-evi*. Ређи су примери на *-ovi*: *anьdrěovi*, *archijereovi*, *ijereovi*, тј. код именица које и иначе имају у појединим падежима наставке *ǃ*-основа, као и *kesarovi* (поред чешћег *kesarevi*).

Неки су аутори склони да у појединим именицама *ǃǃ*-основа (*moъъ*, *vaсъ* и др.), које имају облике с наставцима *-evi*, *-eve*, *-evъ*, виде старе *ǃǃ*-основе (исп. Кулбакин 1930, 84; Розенкранц, 73—75; Курц, 60).

Аналогија по *ǃ*-основама у дативу једнине морала се појавити веома рано, свакако раније него у другим падежима, о чему сведочи обим и ширина заступлености датива на *-ovi/-evi* у старословенским споменицима. Карактеристично је да су овај наставак имале углавном именице које означавају лица мушког пола. Те би се именице, према Нахтигалу, и уз малу корекцију, могле разврстати на следећи начин: а) страна мушка лична имена: *avraamъ*, *adamъ*, *anьdrěъ* итд.; б) страни називи за мушка лица: *archijereъ*, *archisūnagogъ*, *architriklinъ* итд.; в) словенски називи за мушка лица: *blagodětel'ъ*, *bogъ*, *vinarъ* итд.; г) остале именице: *adъ*, *gazofilakijъ*, *izdrail'ъ*, *lvъъ*, *mirъ*, *moъe*, *salimъ* (исп. Нахтигал 1921, 88).

О именицама прве три групе нема се шта посебно рећи, осим што се може претпоставити да су оне добиле наставак *-ovi/-evi* аналогично према облику *synovi* од именице *synъ*, једине, али веома фреквентне именице *ǃ*-основа која означава лице мушког пола.

Код именица које не означавају мушка лица датив на *-ovi/-evi* може се, од случаја до случаја, различито тумачити. Облик *mirovi* није једини облик по *ǃ*-основама од именице *mirъ*. Поред њега, у споменицима се јавља још и генитив и локатив једнине на *-u*, што је, између осталог, и навело неке граматичаре да ову именицу уброје у *ǃ*-основе. Као колективни назив за становнике Израела, што по семантици није далеко од назива за мушка лица, могла је примити наставак *-evi* и именица *izdrail'ъ*. У облицима *adovi*, *lvovovi*, *morevi* највероватније се ради о персонификацији. Облици на *-ovi* од именице *gazofilakijъ* „ризница“ и од топонима *salimъ* могли су настати услед тога што преводилац, одн. преписивач није добро разумео дотично место у тексту (исп. Нахтигал 1921, 88sq; Дилс, 155).

Акузатив једнине

Због подударности наставака у акузативу једнине тешко је рећи да ли је у овом падежу било узајамног утицаја *ǃ*- и *ǃ*-основа, бар што се

тиче именица које означавају неживо (*domъ : gradъ*). Именица *synъ* има двојак акузатив: *syna* и *synъ*. Акузатив *syna* је новији и представља заправо генитив/акузатив једнине по *ŷ*-основама. Акузатив *synъ* може бити стари акузатив *ŷ*-основа, али није немогуће да то буде и акузатив једнак номинативу по *ŷ*-основама, будући да процес замене акузатива генитивом код именица мушког рода које означавају живо, као што је познато, у старословенском језику још није био завршен.

Вокатив једнине

synu ЗОГ. Мт 15, 22, МАР. Мт 9, 27 (4x), АС. Мт 20, 30 (2x), САВ. Мт 8, 29 (8x), СУП. 96, 12 (4x), КЛ. 1a38 (2x)
Облик *synu* од именице *ŷ*-основа *synъ* једини је пример вокатива по *ŷ*-основама посведочен у старословенском језику. Од исте именице много чешће се среће вокатив *synе* по *ŷ*-основама.

Инструментал једнине

božьstvъmъ СУП. 315, 10
Овај и други примери са *-ъmъ* м. *-ъmъ* објашњавају се графичким мешањем полугласника у слабом положају.

brašьnъmъ СУП. 272, 18
vъsodъmъ КИЈ. 108, 15sq
gladъmъ СУП. 291, 14
У истом споменику налазимо два пута инструментал *gladomъ*.

glasъmъ ЗОГ. Мк 1, 26 (2x), ЕУХ. 4364, ПС. 3a4
У Синајском псалтиру стоји *glasъmъ*, али и овај пример већина аутора подводи под утицај *ŷ*-основа (исп. Лескин, 70; Куљбакин 1930, 73; Дилс, 154; Арним, 244; Вајнгарт, 146).

gospodьstvъmъ СУП. 310, 2sq
У овом примеру виде утицај *ŷ*-основа Нахтигал, Куљбакин, Дилс, Слоњски и др. (исп. Нахтигал 1921, 94; Куљбакин 1930, 73; Дилс, 169; Слоњски, 68).

drěvъmъ ПР. ПБ10
dělъmъ СУП. 476, 27; 512, 23
У СУП. 476, 27 стоји *dělъmъ*, а у СУП. 512, 23 *dělъmъ* м. *dělъmъ*. У истом споменику именица *dělo* има девет пута инструментал *dělomъ* и трипут *dělesemъ*, одн. *dělesemъ*.

ijerusalimъmъ МАР. Мт 5, 35
Писано скраћено: *ijer(u)s(a)l(i)tmъmъ*.

<i>obrazътъ</i>	КИЈ. 98, 13, ХИЈ. ПАа16 (3х)
<i>opasътъ</i>	СУП. 310, 2
<i>oplatътъ</i>	КИЈ. 90, 17 (9х) Међу овим примерима трипут: <i>oplatътъ</i> .
<i>slovътъ</i>	СУП. 476, 26
<i>sluchътъ</i>	ЗОГ. Мт 13, 14
<i>strachътъ</i>	СУП. 211, 9
<i>ъпътъ</i>	ЗОГ. Лк 9, 32, СУП. 274, 27 У Супрасаљском зборнику: <i>ъпътъ</i> .
<i>trepetътъ</i>	СУП. 285, 15
<i>ubožъstvътъ</i>	СУП. 294, 16
<i>štītътъ</i>	ПС. 121a1

У примеру: *отъ зрѣъ oblivajотъ jadътъ* ХИЈ. ПБа1 налазимо заправо Куљбакинову реконструкцију инструментала *jadътъ* на месту где је споменик оштећен. Ова се реконструкција очигледно ослања на облик *obrazътъ* који се у Хиландарском одломку јавља три пута као једини инструментал једнине од неке именице мушког рода *ǫ*-основа. У истом споменику налазимо чак и један придев с наставком *-ътъ* у инструменталу: *gubitel'ъпътъ*.

Именице с наставком *-ътъ* у инструменталу једнине припадају *ǫ*-основама мушког и средњег рода, осим именице *s*-основа *slovo*, која је могла примити овај наставак преко *ǫ*-основа, пошто се од поменуте именице срећу и други облици по овим основама. Иначе, све ове именице припадају категорији неживог и имају различит број слогова. Више од половине свих примера налази се само у Супрасаљском зборнику. Треба рећи и то да се од већине наведених именица у споменицима срећу и облици инструментала с наставком *-отъ*, а именице *ǫ*-основа имају искључиво овај наставак.

Поред именица, у споменицима налазимо и неколико придева неодређеног вида који у инструменталу имају *-ътъ* м. *-отъ* : *gubitel'ъпътъ* ХИЈ. ПАБ12sq, *križъпътъ* ПР. ПБ10, *mrъtvътъ* СУП. 457, 16 и *svęтътъ* МАР. Мк 12, 36.

У Кијевском мисалу и Прашким одломцима доследно се употребљава наставак *-ътъ*. То је свакако дијалекатска особеност ових споменика, пошто се у западнословенским (као и у источнословенским) језицима наставак *-ътъ* уопштио у инструменталу код свих именица *ǫ*-основа мушког и средњег рода.

Нешто је теже објаснити облике на *-ътъ* у глагољским споменицима, Супрасаљском зборнику и Хиландарском одломку. Ван Вејк сматра да се *ъ* у наставку *-ътъ* у овим споменицима могло појавити под утицајем номинатива и акузатива једнине (исп. Ван Вејк, 243). Теже би се могла прихватити Куљбакинова претпоставка да се у Хиландарском одломку

и Супрасалском зборнику огледа јужнословенски дијалекат с наставком *-ѣтъ* у Isg код именица *ѱ*-основа (исп. Кулбакин 1930, 73).

Примере на *-ѣтъ* у глагољским споменицима Нахтигал сматра сумњивима, између осталог и због тога што у овим споменицима има случајева писања *ѣ* уместо етимолошког *о*: *дѣвѣлно* у Зографском јеванђељу, *slъvesa*, *vъstachътъ* у Синајском псалтиру, *rodъbъно*, *trъtъrěchъ* у Синајском сухологију итд. Облике на *-ѣтъ* у Супрасалском зборнику, у коме иначе нема мешања *ѣ* и *о* нити вокализације јакога *ѣ*, Нахтигал сматра дијалекатском карактеристиком, а то поткрепљује Вондраковим мишљењем да је овај споменик настао негде у близини источнословенске територије (исп. Нахтигал 1921, 95).

Локатив једнине

- vъchu* САВ. Мт 2, 9: *sta na vъchu ideže бѣ otroče*, ПС. 89615: *navъchu gogorъ* (м. *gorъ*)
 Пример из Савине књиге Шчепкин у речнику овог споменика наводи као прилог под одредницом *vъchu*, док одговарајући пример из Синајског псалтира Северјанов даје као Isg од именице *vъchъ*.
 У јеванђељским споменицима, Супрасалском зборнику, Синајском сухологију, Синајском псалтиру и Хиландарском одломку јавља се више пута у функцији прилога или предлога облик *vъchu*, који по пореклу може бити локатив једнине без предлога.
- věku* ПС. 22a19: *strachъ (...) prěbyvajetъ vъ věku*
- grъtu* ЕУХ. 1568: *vъ grъtu savekově*
- daru* СУП. 299, 2: *o starci (...) daru*
- domu* ЗОГ. Мт 9, 10 (20x), МАР. Мт 8, 6 (21x); АС. Мт 24, 17 (17x), САВ. Мт 26, 6 (7x), ПС. 3166 (5x), ЕУХ. 58616, СУП. 16, 23 (7x), ЕН. 2163 (3x)
- dobu* СУП. 353, 30: *istočъnikъ na dobu бѣаše*, 385, 23: *na dobu kръsta razbivъše*
- zraku* СУП. 399, 17: *kyjъ li nedogъ o zraku dobroto prokuditъ*
- ledu* СУП. 261, 11: *blъusti jeho čto sъtvoritъ ledu*. грч. (...) τὸ κρύουs
 Облик *ledu* наводе као локатив једнине, између осталих, Лескин, Кулбакин и Нахтигал (Лескин, 70; Кулбакин 1913, 148; Нахтигал 1921, 93). Дилс овај облик сматра нејасним, К. Х. Мајер га наводи као датив, а Н. ван Вејк као генитив једнине (исп. Дилс, 156; Мајер, s.v. *ledъ*; Ван Вејк, 244). Речник ЧСАН под одредницом *ledъ* наводи овај пример, али не каже ништа о падсжу.

- miru* СУП. 124, 15 (4x)
У овим примерима именица *mirъ* јавља се трипут у значењу „mundus“ и једном у значењу „рах“.
У примеру: *gorъsě smrti prědastъ jeho smrti bo ne bě miru* СУП. 389, 4 облик *miru* К. Х. Мајер сматра дативом, а Дилс мисли да је то можда локатив једнине (Дилс, 156).
Судећи по грчком тексту, у којем стоји *ἐν τῷ κόσμῳ*, може се претпоставити да је *miru* овде локатив, с тим што је изостављен предлог *въ*.
- polu* ЗОГ. Мт 4, 15 (4x), МАР. Мк 6, 45 (2x), АС. Јв 3, 26 (3x), САВ. Мт 14, 22
Сви наведени примери јављају се у синтагми *na onomъ polu* (једном *po onomъ polu*), где *polъ* има значење „страна, обала“.
У јеванђељима, Синајском сухологију, Синајском псалтиру и Супрасалском зборнику јављају се више пута као прилози за време конструкције *въ polunošti, na poludъne*, као и *polunošti, poludъne*. Као што смо већ констатовали говорећи о генитиву једнине, не зна се тачно од којег је падежа постао облик *polu* у овим конструкцијама.
- ređu* СУП. 333, 15sq: *sъ svojimi učeniky въ ređu stati*
У АС. Мт 21, 42 стоји погрешно *ne въ ređu m. ne vrědu (sъtvoriti)*, као што је у другим јеванђељима и у Синајском псалтиру.
- sanu* СУП. 69, 4: *въ sanu jednomъ*
- stanu* ПС. 138618: *въ стану*
- synu*¹ МАР. 187, 1, АС. Јв 14, 13 (2x), САВ. Јв 14, 13
У Асемановом јеванђељу и Савиној књизи скраћено: *s(y)-nu*.
- synu*² СУП. 570, 11: *brat'ja že sōštaa na synu*
Овде је именица *synъ* у значењу „торањ, кула“.
- sōdu* СУП. 129, 13: *o bōdōstijimъ (...) sōdu otъ b(og)a*
- činu* ЗОГ. МАР. АС. Лк 1, 8: *въ činu črědy svojeje*, СУП. 147, 12; 171, 21sq

Именице које у локативу једнине имају наставак *-u* јесу двосложне именице мушког рода. Све оне, не рачунајући именицу *ŷ*-основа *synъ* „filius“, припадају категорији неживог. Локатив на *-u* имају именице *ŷ*-основа: *domъ, polъ, vrbъchъ, synъ*, при чему се од двеју последњих срећу и ликови с наставком *-ě*: *vrbъsě, syně*. Остало су именице *ō*-основа: *věkъ, grъtmъ, dōbъ, zrakъ, sōdъ* и именице које су могле припадати *ŷ*-основама: *darъ, ledъ, mirъ, ređъ, sanъ, stanъ, synъ* „turtis“, *činъ*. Више од половине свих именица с локативом на *-u* јавља се само у Супрасалском зборнику,

věku и *stanu* само у Синајском псалтиру, *grъти* у Синајском еухологију, док се остале срећу у више споменика.

Поред тога што имају исти број слогова и што припадају категорији неживог, именице с наставком *-u* у локативу јединице имају и заједничке прозодичке карактеристике. Исто као и именице с наставком *-u* у генитиву, и ове углавном имају силазни акценат на коренском вокалу: **dârъ*, **dôbъ*, **lêdъ*, **stânъ* итд., с тим што се за генитив може претпоставити силазна, а за локатив узлазна интонација (исп. Нахтигал 1921, 93sq; Нахтигал 1952, 208; Куљбакин 1930, 72).

Номинатив множине

<i>volovi</i>	ПС. 6367
<i>darove</i>	СУП. 210, 1 (3x)
<i>duchove</i>	СУП. 53, 16sq; 237, 8
<i>zmiъeve</i>	СУП. 77, 5 (3x)
<i>znoъeve</i>	СУП. 172, 29
<i>popove</i>	ЕУХ. 49a11, 102a13, СУП. 219, 19sq У Синајском еухологију једанпут скраћено: <i>p(o)rove</i> .
<i>sadove</i>	МГ. П ¹ 2sq, СУП. 301, 23
<i>synove¹</i>	ЗОГ. Мт 5, 45 (14x), МАР. Мт 8, 12 (16x), АС. Мт 5, 9 (12x), САВ. Јв 12, 36 (4x), ПС. 367 (24x), ЕУХ. 73a7, 85b14, КЛ. 9a34, СУП. 253, 19 (5x), УНД. 24 (2x) У Супрасалском зборнику без скраћивања: <i>synove</i> . У осталим споменицима увек скраћено: <i>s(y)nove</i> у Зографском јеванђељу, Ключевом зборнику, Одломцима Ундолског, Савиној књизи (једанпут без титле), четири пута у Маријином, једанпут у Асемановом јеванђељу, трипут у Синајском псалтиру, двапут у Синајском еухологију (једанпут само <i>sno</i> , без титле); <i>s(y)n(o)ve</i> 13 пута у Маријином, 11 пута у Асемановом јеванђељу и 6 пута у Синајском псалтиру. У Синајском псалтиру јавља се и Npl <i>synovi</i> , тј. скраћено <i>s(y)novi</i> (9x) и <i>s(y)n(o)vi</i> (6 x). Међу наведеним примерима среће се и Vpl = Npl: четири пута у Синајском псалтиру и по једанпут у Асемановом јеванђељу и Синајском еухологију.
<i>synove²</i>	СУП. 94, 21 Овде је именица <i>synъ</i> у значењу „торањ, кула“.
<i>sodove</i>	СУП. 301, 8
<i>udove</i>	СУП. 516, 27
<i>činovе</i>	СУП. 458, 10; 458, 18

Именице с наставком *-ove/-eve* у номинативу множине јесу двосложне именице мушког рода, како оне које означавају бића, тако и оне које означавају предмете. Међу њима су и две именице *й*-основа: *volъ* и *synъ* „filius“. Од ове последње јавља се и номинатив множине *syni* по *ѡ*-основама, једанпут у Зографском јеванђељу и једанпут у Синајском псалтиру. Облици *volovi* и *synovi* (поред *synove*) у Синајском псалтиру тумаче се као контаминација наставка *й*-основа *-ove* и *ѡ*-основа *-i*. Наставак *-ove* имају и именице: *darъ*, *sadъ*, *synъ* „turgis“, *čipъ*, које су можда припадале *й*-основама, затим именице *ѡ*-основа: *duchъ*, *porъ*, *sođъ*, *udъ*, а наставак *-eve* именице *йѡ*-основа *zpijъ* и *zpojъ*.

Што се тиче заступљености у споменицима, именица с наставком *-ove/-eve* има највише у Супрасаљском зборнику.

У номинативу множине *židove*, у којем неки виде утицај *й*-основа, наставак је *-e*, а не *-ove*, јер је ова именица у множини претрпела утицај сугласничких основа мушког рода (према *židov-inъ* добијено је *židov-e*, као *graždan-inъ* : *graždan-e*).

Именице с наставком *-ove/-eve* у номинативу множине нису у погледу прозодијских карактеристика тако јединствене као оне с наставком *-u* у генитиву и локативу једнине: већина их је са силазном интонацијом на корену, али има и приличан број оних с акцентом на крају (исп. Нахтигал 1952, 209).

Уза све то, није искључено да је аналогију по *й*-основама у Npl изазвала аналогија у Gpl, која јој је временски претходила (исп. Нахтигал 1921, 92). Тиме се можда може објаснити чињеница да изван број именица у старословенском (*darъ*, *zpijъ*, *zpojъ*, *sadъ* и др.) има наставке *й*-основа и у номинативу и у генитиву множине.

Генитив множине

<i>běsovъ</i>	СУП. 40, 15 (4x)
<i>volovъ</i>	СУП. 19, 1; 42, 29
<i>vračevъ</i>	ЗОГ. Мк 2, 17 (3x), САВ. Мк 5, 26, СУП. 559, 11
<i>gadovъ</i>	ЕУХ. 59a12
<i>gradovъ</i>	СУП. 201, 21
<i>grozdovъ</i>	ЕУХ. 59a19
<i>grozньvъ</i>	СУП. 397, 16: <i>i mladъ grozньvъ mьstъ mladъ sъ (...)</i> <i>slъzami mьsitiъ bьaše</i> : грч. ... <i>ἀώρων βοτάνων</i> ...

На основу контекста и грчког еквивалента види се јасно да је *grozньvъ* генитив множине, као што констатује и речник ЧСАН и К. Х. Мајер у речнику Супрасаљског зборника. Необична замена вокала *o* меким полугласником у датом случају не може се објаснити другачије до грешком преписивача.

<i>grěchovъ</i>	ЗОГ. САВ. Лк 3, 3, МАР. Лк 1, 77 (2х), АС. Лк 24, 47 (2х), ЕУХ. 5a4 (7х), ЛИТ. І66, ІІа19, СУП. 353, 9 (3х), ЕН. 6a15
<i>darovъ</i>	ЕУХ. 100a18sq, СУП. 417,12 (3х)
<i>domovъ</i>	МАР. Мк 10, 30, ПС. 94613, 145a2, СУП. 35, 8 (3х)
<i>zmijevъ</i>	ЕУХ. 4619sq, СУП. 467, 3
<i>znojevъ</i>	СУП. 301, 24
<i>plodovъ</i>	СУП. 429, 30
<i>potovъ</i>	СУП. 429, 26
<i>rodovъ</i>	АС. Мт 1, 17 (4х), СУП. 431, 4
<i>sadovъ</i>	СУП. 438, 14
<i>sanovъ</i>	СУП. 280, 13
<i>spolovъ</i>	СУП. 485, 10
	Номинатив јединине од ове именице гласи <i>spolinъ</i> „див, цин“.
<i>stichovъ</i>	МАР. 312, 27
<i>synovъ</i>	ЗОГ. Мт 27, 9 (3х), МАР. Лк 16, 8 (3х), АС. Лк 1, 16 (3х), САВ. Мт 17, 25 (2х), ПС. 17a15 (12х), СУП. 246, 20; 436, 7 Само у Супрасаљском зборнику: <i>synovъ</i> . У осталим споменицима скраћено: <i>s(y)novъ</i> у Зографском и Асмановом јеванђељу, Савиној књизи и 8 пута у Синајском псалтиру; <i>s(y)n(o)въ</i> у Маријином јеванђељу и двапут у Синајском псалтиру; у Синајском псалтиру једанпут <i>s(y)no(vъ)</i> и једанпут <i>s(y)nъвъ</i> м. <i>s(y)novъ</i> .
<i>řodovъ</i>	СУП. 506, 26sq
<i>trudovъ</i>	СУП. 429, 26sq
<i>udovъ</i>	СУП. 9, 9 (6х), ЕУХ. 55a25 У Синајском еухологију стоји <i>řodovъ</i> м. <i>udovъ</i> .
<i>cvětovъ</i>	СУП. 429, 29
<i>činovъ</i>	СУП. 463, 14; 463, 20

Именице које имају наставак *-ovъ/-evъ* у генитиву множине су двосложне именице мушког рода. Међу њима има и оних које припадају категорији живог и оних које означавају предмете. Од именица *ѣ*-основа с овим наставком: *volъ, domъ, synъ*, једино од последње среће се и генитив множине по *ѣ*-основама и то четири пута у Синајском псалтиру, двапут у Супрасаљском зборнику и једном у Маријином јеванђељу.

Око половине свих именица с наставком *-ovъ/-evъ* припада *ѣ*-основама: *běsъ, gadъ, gradъ* итд., три именице *іѣ*-основама: *vračъ, zmiјъ, znojъ*, а има и неколико именица које су можда припадале *ѣ*-основама: *darъ, rodъ, sadъ, sanъ, činъ*.

Највише примера с наставком *ovъ/-evъ* има у Супрасаљском зборнику и у Синајском еухологију, док се у осталим споменицима срећу спорадично.

Именице с наставком *-ovъ/-evъ* у Gpl обједињује исти род и исти број слогова, али не и исте прозодијске карактеристике. Може се претпоставити да је један од разлога аналогije код *ǫ-* и *ǰǫ-* основа била потреба за разликовањем генитива множине од номинатива и акузатива јединице. Међутим, ови су се облици, како истиче Нахтигал, различито изговарали, на шта упућује, на пример, Кијевски мисал који доследно разликује *-ǫ* у множини од *-ǰ* у јединици: Gpl *apostolǫ, grěchǫ* и др. : Nsg *vъsǫdъ, darъ*, као и руско *волѳс* : *волѳс*, словеначко *lās* : *lās*, старочешко *vlās* : *vlās* итд. (исп. Нахтигал 1921, 90sq; Нахтигал 1952, 210). Због тога, може се мислити да је управо експресивност наставка *-ovъ* била један од чинилаца који су битно утицали на ширење тог наставка код именица мушког рода у старословенском, а потом и у другим словенским језицима.

Датив множине

Облик *slovъtъ*, једини који би могао бити датив множине по *ǰ-* основама, налазимо у СУП. 312, 14: *vesel'aachomъ zę vatъ soštemъ mlěka slovъtъ*. Карл Х. Мајер овај пример у речнику Супрасалског зборника наводи заједно с инструменталом јединице *slovъtъ* СУП. 476, 26, где је *ъ* м. *ь* на крају речи резултат графичког мешања полугласника. На датив множине у конструкцији *mlěka slovъtъ* указује слична конструкција са именицом *slovo* у дативу јединице: *mlěka slovesi* СУП. 384, 27. Од именице средњег рода *slovo*, која се иначе мењала по сугласничким *s-* основама, забележено је више облика по *ǫ-* основама. Није искључено да је и наш датив множине *slovъtъ* настао омашком уместо *slovomъ*, како у подножној напомени у бугарском издању Супрасалског зборника сугерише Ј. Заимов. Ово тим пре што нема ниједне друге именице с наставком *-ъtъ* у дативу множине.

У овом падежу наставак *-ъtъ* имају још само три придева неодређеног вида: *větrъnъtъ* КЛ. 112, *nebogъtъ* СУП. 386, 14sq и *mnopъtъ* САВ. Мт 26, 60. Куљбакин сматра да примери *větrъnъtъ* и *nebogъtъ* могу бити обичне грешке (исп. Куљбакин 1930, 73).

Именице *synъ* и *domъ*, једине именице *ǰ-* основа од којих је забележен датив множине, имају: *synomъ* дванаест пута у Синајском псалтиру, једном у Кључевом зборнику и двапут у Супрасалском зборнику, и *domomъ* у Синајском еухологију.

Треба рећи да и у Isg, Dpl и Lpl наставци *-omъ, -omъ, -ochъ* код именица *ǰ-* основа нису морали бити добијени од *-ъtъ, -ъtъ, -ъchъ*, јер се примери са *-omъ, -omъ, -ochъ* срећу и у споменицима у којима нема вокализације јаког *ъ*. Наставак *-omъ* у облицима *synomъ, domomъ* може се тумачити као утицај *ǫ-* основа, али је вероватније да су ови облици настали под утицајем облика на *-ove, -ovъ*, исто као и облици локатива

множине *darochъ*, *domochъ*, *synochъ*, код којих се утицај *ŷ*-основа мора искључити.

Инструментал множине

<i>apostolъmi</i>	СУП. 496, 2
<i>grozdъmi</i>	ЕУХ. 14a10
<i>grěchъmi</i>	КЛ. 3a5
<i>darъmi</i>	ЕУХ. 8615sq, 14625
<i>synъmi</i>	СУП. 562, 11

У СУП. 397, 2 стоји: *jegda synъ mi vęta ne sъtvoriste na iroda*. На том месту К. Х. Мајер у речнику Супрасаљског зборника види генитив множине *synъ*. Могуће је, међутим, да се овде ради о погрешно протумаченом *lpl synъmi*, на шта у фусноти упућује и приређивач бугарског издања овог споменика Јордан Заимов.

<i>sopostatъmi</i>	СУП. 512, 17
<i>udъmi</i>	ЕУХ. 45a1

Као што се из броја наведених примера види, *lpl* на *-ъmi* у старословенском језику среће се доста ретко: по три пута у Супрасаљском зборнику и Синајском еухологију и једном у Ключевом зборнику. Од именице *ŷ*-основа *synъ* јавља се и *lpl* по *ŷ*-основама *synu* и то двапут у Синајском псалтиру и једном у Синајском еухологију. Именице *grozdъ*, *grěchъ*, *darъ* и *udъ* имају и друге облике по *ŷ*-основама: *lsg daru*, *npl darove*, *udove*, *gpl darovъ*, *udovъ*, *grozdovъ*, *grěchovъ*.

Локатив множине

У старословенском језику нема ниједне именице која би у локативу множине имала наставак *ŷ*-основа *-ъchъ*.

Наставак *-ochъ* у облицима *synochъ* ПС. 6062, 13265, *domochъ* ЗОГ. МАР. АС. Мт 11, 8, а можда и *darochъ* ЕУХ. 98620, могао је постати од наставка *ŷ*-основа *-ъchъ*, пошто је вокализација јакога *ъ* у споменицима у којима се ови примери јављају мање-више обична појава (исп. Дилс, 157). С друге стране, језици у којима се среће наставак *-ochъ* у *lpl*, а у којима *ъ* није могло дати *o* (старополски, старосрпски), упућују на то да ни старословенски локативи *synochъ*, *domochъ*, *darochъ* нису морали постати фонетским путем (исп. Слоњски, 70). Много је боље ове облике објашњавати аналогичјом према наставку *-отъ* у *Dpl*, као и према наставцима *ŷ*-основа *-ове*, *-овъ* (исп. Ван Вејк, 242).

Облик *varъchъ* ПС. 61a11 неки аутори наводе погрешно као *darъchъ* (Лескин, 71; Кулбакин 1913, 147; Нахтигал 1921, 96; Слоњски, 67). Ради се, међутим, о именици женског рода *varъ* са значењем „дворац, палата“.

Ова именица се мењала по *ǐ*-основама, што показује и облик Grī *varъjъ* ПС. 59a5, са *ъ* на месту редукованог *i*. Према томе, очигледно је да *varъchъ* стоји написано м. *varъchъ*. Мешање полугласника у овом случају можемо објаснити — уколико то није један од ретких примера у којима се полугласник у јаком положају асимиловао потоњем слогу — преношењем *ъ* из номинатива једнине, у којем се веома често писало *ъ* уместо *ь* управо код именица *ǐ*-основа женског рода и управо у Синајском псалтиру (исп. Јовићевић, 49sq).

Двојина

У старословенским споменицима облике с наставцима *ǐ*-основа у двојини имају смо две именице: *synъ* и *polъ*. Ти облици су следећи:

Ndu *synu* МАР. Мт 20, 21

Писано скраћено: *s(y)ny*.

Adu *poly*

СУП. 107, 29: *na poly prěsěčetiъ*

К. Х. Мајер у речнику Супрасаљског зборника овај облик узима као акузатив множине, упркос томе што семантика именице *polъ* у овом случају упућује на двојину. Речник ЧСАЊ под одредницом *polъ* издваја овај пример као посебан израз: „*na poly dimidio, in duas partes*“.

synu

АС. Мт 26, 37, Лк 15, 11, ЕН. 2765

У сва три примера писано: *s(y)ny*.

Од именице *synъ* срећу се и облици NAVdu *syna* по *ǔ*-основама и то трипут у Маријином, шест пута у Зографском, двапут у Асемановом јеванђељу и трипут у Савиној књизи.

Gdu *synovu* ЗОГ. Мт 27, 56, МАР. Мт 20, 20 (2x), АС. 120617

Увек скраћено: *s(y)novu*.

Ldu *synovu*

МАР. 115, 7

Писано скраћено: *s(y)novu*.

Од именице *synъ* среће се једанпут у Асемановом јеванђељу и генитив двојине *synu* по *ǔ*-основама.

Idu *polъta* ЗОГ. МАР. АС. САВ. Мт 24, 51, СУП. 269, 6

Речник старословенског језика ЧСАЊ карактерише овај облик као адвербијализовани израз.

synъta

МАР. Мт 20, 20, АС. 122615

У Маријином јеванђељу: *s(y)нъта*, у Асемановом јеванђељу: *s(y)н(ъ)та*.

ЛИТЕРАТУРА

- Арним — В. Arnim, *Studien zum altbulgarischen Psalterium Sinaiticum*, Leipzig 1930.
- Вајан — А. Vaillant, *Manuel du vieux slave*, Paris 1948.
- Вајнгарт — М. Weingart, *Rukovět' jazyka staroslověnského*, Praha 1937—1938.
- Ван Вејк — Н. ван Вејк, *История старославянского языка*, Москва 1957.
- Дилс — Р. Diels, *Altkirchenslavische Grammatik*. Mit einer Auswahl von Texten und Wörterbuch, I-II, Heidelberg 1932—1934.
- Јовићевић — Р. Јовићевић, *Лична имена у старословенском језику*, Београд 1985.
- Куљбакин 1913 — С. Куљбакин, *Древнецерковнославянский язык*, Харьков 1913.
- Куљбакин 1930 — С. Куљбакин, *Старословенска граматика*, Београд 1930.
- Куљбакин 1937 — С. Куљбакин, *Језичка реконструкција старословенског превода јеванђеља*, Јужнословенски филолог, XVI, Београд 1937.
- Курц — Ј. Kurz, *Učebnice jazyka staroslověnského*, Praha 1969.
- Лескин — А. Лескин, *Грамматика древнеболгарского (древнецерковнославянского) языка*, Казань 1915.
- Лос — Ј. Łoś, *Gramatyka starosłowiańska*, Lwów — Warszawa — Kraków 1922.
- Мајер — К. Н. Meyer, *Altkirchenslavisch — griechisches Wörterbuch des Codex Suprasliensis*, Glückstadt und Hamburg 1935.
- Мошиньски — Л. Moszyński, *Język Kodeksu zografskiego*, Część I. Imię nazywające (rzeczownik), Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk 1975.
- Нахтигал 1921 — Р. Nahtigal, *Облике по основах на -u- в старочерковнословянских споменицих*, Сборник А. Велићу, Београд 1921.
- Нахтигал 1952 — Р. Nahtigal, *Slovanski jeziki*, Ljubljana 1952.
- Речник ЧСАН — *Slovník jazyka staroslověnského (CSAV)*, Praha 1958—
- Розенкранц — В. Rosenkranz, *Historische Laut- und Formenlehre des Altbulgarischen (Altkirchenslavischen)*, Heidelberg 1955.
- Садник — Ајцетмилер — Л. Sadnik — R. Aizetmüller, *Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten*, Heidelberg 1955.
- Слоњски — S. Sloński, *Gramatyka języka starosłowiańskiego (starobułgarskiego)*, Warszawa 1950.
- Ходова — К. И. Ходова, *Система падежей старославянского языка*, Москва 1963.

Резюме

Миленко Панич

ПРАСЛАВЯНСКИЕ ѱ-ОСНОВЫ В
СТАРΟΣЛАВЯНСКОМ ИМЕННОМ СКЛОНЕНИИ

Влияние, оказанное немногочисленными существительными, принадлежавшими к праславянским ѱ-основам, на развитие славянского именного склонения, несмотря на разносторонние исследования, требует, ввиду своего значения и сложности, более тщательного научного обсуждения. В настоящей работе сделана попытка определить степень и характер этого влияния на материале старославянского языка. Автор дает исчерпывающий перечень форм старославянских имен существительных, получивших окончания ѱ-основ, пытается раскрыть причины и установить общие закономерности в усвоении этих окончаний.

РАДОЛИЦА ЈОВИЋЕВИЋ
(Београд)

ДВА ТОБОЖЊА ПРИДЕВА У РЈЕЧНИКУ ЈАЗУ

У својој студији *Категорија старих српскохрватских хипокористика типа Andre, Andreta (Andrete) у интерпретацији Даничића и других* професор Радосав Бошковић је једном реченицом констатовао да је Петар Будман и облик *Градетеви* (из *Дечанске хрисовуље II*) „гријешком“ схватио као посесивни придев, иако је то датив личнога имена *Граде*¹.

Ова — само наоко узредна — констатација проф. Бошковића подстакла ме је да се детаљније позабавим деривационом и морфолошком страном те и уз њу још једне Будманијеве истородне омашке, што су му се поткрале у трећем тому Рјечника ЈАЗУ.

I

1.1. На основу реченице из *Дечанске хрисовуље II* „а Tolislavu bratanъ Grade i Vojsilъ, а Gradetevi sinъ Vitomirъ i Bogoslavъ“² Будмани је направно одредницу *Градетеv* као придев:

„GRADETEV, adj., vidi *Gradetin*. — XIV vijeka. Grade... а Gradetevi sinъ (sic) Vitomirъ i Bogoslavъ. Deč. hris. 48.“³

¹ Исп. Радосав Бошковић, *Одабрани чланци и расправе*, Титоград 1978, 477.

² Павле Ивић и Милица Грковић, *Дечанске хрисовуље*, Нови Сад 1976, 120, 1–2 (даље — ДХ). Из техничких разлога у раду је доследно спроведена латинична транскрипција.

³ *Rječnik JAZU III, Zagreb, 1887–1891*, 365. Илустрација је преузета из издања: Милош С. Милојевић, *Дечанске хрисовуље*, Гласник српског ученог друштва, друго одљење, књига XII, Београд 1880, 48, 1–2.

Да за Будманија облик *Градетеви* не може бити ништа друго до придев — види се и из његове одреднице *Граде*, у којој изричито наглашава да је у нашим споменицима потврђен само номинатив тога личног имена:

„GRADE, *Gradeta*, m. ime muško. — U spomenicima dolazi samo nominativ, ali da je osnova *Gradet* poznaje se po adjektivima *Gradetin*, *Gradetevi* i po prezimenu *Gradetić*. — XIV vijeka, a između rječnika u Daničićevu . . .“⁴

1.2. Полазећи од синтагме *Gradetevi sinь*, за коју оним заграђеним *sic* наглашава да је у *Дечанској хрисовуљи II* записано баш тако, Будмани је превидео неке чињенице што противурече његовој конструкцији, према којој је облик *Gratetevi* — придев.

Ако је у наведеној реченици облик *Gradetevi* придев, онда би то био придев одређенога вида и то у номинативу сингулара. Међутим, посесивни придеви на *-ov* и на *-in* у номинативу имају неодређени облик, док у осталим падежима могу имати, и обично имају одређени вид⁵. Разумљиво је онда што ни у нашим средњевековним споменицима — бар на истоку — посесивни придеви изведени од личних имена никад немају одређенога вида у номинативу сингулара. То показују и саме *Дечанске хрисовуље*, у којима се налази неколико примера одређеног вида на *-ovi*, али су то увек придеви изведени од апелатива, никад од личних имена.

Напомена. Што у неким говорима, рецимо у неким црногорским говорима,⁶ има примера у којима се присвојни придеви на *-ov* понекад јављају у одређеном виду баш у номинативу јединине — то је сасвим рецентна појава, која је у најновије време захватила неке наше југозападне и западне говоре.

1.3. Да *Gradetevi* не може бити придев говори управо факат што је илустрација за наведену одредницу у Рјечнику ЈАЗУ узета из *Дечанске хрисовуље II*, настале у XIV веку, када присвојни придеви на *-ov* и на *-ev* од личних имена типа *Grade* — бар на истоку — још нису потврђени у споменицима. У старијим епохама развитка нашега језика — а и других словенских језика — посесивни придеви изведени од личних имена типа *Grade*, ген. *Gradete*, дат. *Gradeti* . . . (касније *Grade*, *Gradeta*, *Gradetu* . . .)⁷ прављени су само помоћу суфикса *-inъ*, *-ina*, *-ino*. Као доказ наводим два примера из Даничићева *Рјечника из књижевних старина српских*:

„GRADE, име мушко . . .; *Gradetin тоѿ Grade*: међу људима које цар

⁴ *Рјечник ЈАЗУ III*, 364-365.

⁵ Исп. Александар Белић, *Историја српскохрватског језика*, речи са деклинацијом, Београд 1969, 163; М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I*, Београд 1970, тач. 241 б, 260 б.

⁶ Исп. Радосав Бошковић, *Поводом неких топонима*, Одабрани чланци и расправе, Титоград 1978, 379-392; Драгољуб Петровић, *Микропонимија Горњих Пјешиваца и Браћанца*, Прилози проучавању језика 8, Нови Сад 1972, 47-70.

⁷ Ђ. Даничић, *Историја облика српскога или хрватскога језика до свршетка XVII вијека*, Београд 1874, 12; 19; 26.

Стефан даде цркви арханђеловој у Призрену бјеху у катуну Драгољевцима *Stanimirъ i Radoslavъ, sestričića Gradetina*⁸,

„MARINЪЏЕ, -ета, дем. *Marinъ ...; Marinъčetinъ, тоѡ Marinъяе: што годя је Marinъčetina ...*“⁹

Тек касније преношен је на оваква имена и суфикс *-ов*, што се види из презимена типа *Miletović*, које је изведено према једном од деклинационих типова личнога имена *Mile* у нашем језику (*Mile, Mileta, Miletu ...*, присвојни придев *Miletov, -а, -о*).

1.4. Према свему овоме, присвојни придев од личнога имена *Grade* (ген. *Gradete//Gradeta*) није могао гласити ни *Gradetov* ни *Gradetev*, него *Gradetin*. Уосталом, управо на такав лик упућује и Будмани и то баш у одредници *Gradetes*, да би затим на истој страни навео и одредницу „GRADE TIN, m. koji pripada Gradetu. — Isporedi Gradetev ...“, а даље следи већ наведена илустрација из Даничићева рјечника¹⁰.

Но ако облик *Gradetevi* у *Дечанској хрисовуљи* II — као што је показано — не може бити посесивни придев, не значи да то није посесивни облик. Када се у наведеној реченици упореде синтагме *Tolislavu bratanъ (Grade)* и *Gradetevi sinъ (Vitomirъ)* види се да се облик *Gradetevi* налази у истом односу према речи *sinъ* у којем стоји и облик *Tolislavu* према речи *bratanъ*, види се да су оба та облика — и *Tolislavu* и *Gradetevi* — облици посесивнога датива. Тај посесивни датив је главни разлог, који обара Будманијеву конструкцију, јер се у *Дечанским хрисовуљама* категорија посесивности код личних имена готово редовно изражава дативом. Тако је она изражена и у овом Будманијевом случају, као и у многобројним случајевима у овим хрисовуљама из којих ћу неке — ради потврде — навести:

„а *sinъ Bogoju (= Bogojev) Nęgovanъ*“¹¹;

„а *sin Toloju (= Tolojev) Milošъ i ješte imъ (= njihov) bratъ Đur'dъ*“¹²;

„а *Tolislavu (= Tolislavljev) bratanъ Dobroslavъ*“¹³;

„и *Radetъko Tolislavu (= Tolislavljev) bratъ*“¹⁴;

„и *Hvaloju (= Hvalojev) sestričić Stroislavъ*“¹⁵;

„а *snъ Bogoju (= Bogojev) Nęgovanъ*“¹⁶.

⁸Ђура Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских* III (фототипско издање), Београд 1975, 579.

⁹о.с. II, 48.

¹⁰*Рјечник ЈАЗУ* III, 365.

¹¹ДХ II, 90, 2.

¹²ДХ II, 115, 4–5.

¹³ДХ II, 120, 3.

¹⁴ДХ II, 127, 4.

¹⁵ДХ II, 132, 6.

¹⁶ДХ II, 176, 8.

И облик *Gradetevi* је, дакле, датив личног имена *Grade* (ген. *Gradete*), које се деклинирало по консонантским основама. А имснице мушкога и средњег рода ових основа — како каже Д а н и ч и ћ — „још од првијех времена“, уз именице мушкога рода старих *-ǫ-//-iǫ-* основа, примале су у дативу једнине утицај старих основа на *-ǫ-*. Наглашавајући да такав утицај „не сеже преко XIV вијека, него од тога вијека имају у овом падежу само завршетак *-ǫ-*“, Даничић наводи следеће примере датива на *-evi*:

а) именице средњег рода: *vrěmenevi, dėtetevi, simenevi, (sěme), umičetevi*;

б) лична мушка имена: *Klimetevi, (Klime, ген. Klimete), Lampretevi (Lampre, Lamprete), Matetevi (Mate, Matete) и Ur̃setevi (Ur̃se, Ur̃sete)*¹⁷.

Из *Дечанске хрисовуље* II овим Даничићевим примерима — уз облик *Градетев*, о којем је овде реч — може се додати и датив једнине именице средњег рода *pleme, plemene — plemenevi*: „za to imь kraljevstvo mi zapisa i potvr'di selo Ma(na)stiricь da imь je i njiьh plemenevi vь vьki aminь“¹⁸.

II

2.1. У истом, трећем тому Рјечника ЈАЗУ Будмани је још једном именички облик прогласио за придев:

„GOSPODEV, adj. vidi *Gospodov*. — XV vijeka u spomeniku pisanom miješanijem jezikom. *Častni služitelji Gospodevi*. Mon. croat. 156 (1493)“¹⁹.

Из овакве формулације не може се закључити да ли је Будмани имао у виду још неку илустрацију, осим ове с краја XV века (1493. г.), коју је навео према И. К у к у л е в и ћ у²⁰, а коју је касније Ђ. Ш у р м и н²¹ незнатно кориговао тиме што је уместо *častni* прочитао *čstni*. Кад би облик *Gospodevi* био придев, онда би се старије илустрације — и то за више од сто педесет година — могле наћи и у *Дечанским хрисовуљама*, у оном истом извору из кога је Будмани узео потврду за његов придев *Gradetev*:

„Načehь z(id)ati domь G(ospode)vi B(og)u mojemu“²²;

¹⁷ Ђ. Даничић, *Историја облика*, 26.

¹⁸ ДХ II, 131, 6–8.

¹⁹ *Rječnik JAZU* III, 306.

²⁰ Исп. Monumenta historica Slavorum meridionalium. Povjestni spomenici južnih Slavena. Izdaje Ivan Kukuljević Sakcinski. Knjiga I. Listine hrvatske. Acta croatica. Zagreb 1863, 156.

²¹ Исп. Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium. Acta croatica (ab anno 1100–1499.) Hrvatski spomenici. Sveska I. Zbirku I. Kukuljevića i R. Lopašića popunio i za tisak priredio dr Đuro Šurmin. Zagreb 1898, 379.

²² ДХ I, 62, 28.

„Obeštah se Gospodevi Bogu mojemu“²³.

Оваквих примера има у изобиљу и у старим српским повељама и у старословенским споменицима.

Колико је Будмани био уверен да је облик *Gospodevi* придев види се и из тога што га хронолошки ставља испред посесивног придева *Gospodov*, за који вели:

„GOSPODOV, adj., koji pripada *Gospodu* (Bogu). — Stariji je oblik *Gospodev*.“²⁴

2.2. И код облика *Gospodevi* поткрала се Будманију иста омашка као и код облика *Gradetevi*, али ни у овом случају не може бити говора о придеву. И као што је облик *Gradetevi* датив личнога имена *Grade*, ген. *Gradete//Gradeta*, тако је и облик *Gospodevi* датив једине од *Gospod*, именице старих -й- основа мушкога рода.

Уз ликове попут *Gospodevi* Ћ. Даничић вели да су „мушке ријечи с таквом осномом (на -й- — Р. Ј.) још у старом словенском језику прелазиле у овом падежу међу ријечи“ мушкога рода -ѡ- деклинације и деклинације на сугласник и међу именице средњег рода сугласничке деклинације, и примале наставак старих -й- основа -*evi*. „Тако је било не само у старом словенском језику него и у српском до половине XV вијека“, каже Даничић и наводи примере *Gospodevi*, *putevi* и *tvstevi*²⁵.

2.2.1. Међутим, што се тиче утицаја -й- деклинације у дативу једине на друге основе у старословенском језику, онда се — кад је реч о немногобројним именицама мушкога рода старих основа на -й- — уз ове Даничићеве речи мора нагласити да је наставак -*evi* забележен једино код именице *Gospodъ*. Преношење тога наставка (-*evi*) на именицу *Gospodъ* вршило се посредно — преко именица мушкога рода старих -ѡ- односно -йѡ- основа. Наставак -*ovi* из датива једине -й- деклинације почео се најпре јављати у дативу мушких личних имена. У старословенским споменицима датив на -*ovi* јавља се код следећих мушких личних имена: *Adamъ* — *Adamovi*, *Аньдрѣјъ//Аньдрѣјъ* — *Аньдреови//Аньдрѣови*, *Davidъ* — *Davidovi*, *Iavinъ* — *Iavinovi*, *Iditumъ* — *Iditumovi*, *Ioanъ* — *Ioanovi*, *Iosifъ* — *Iosifovi*, *Irodъ* — *Irodovi*, *Isusъ* — *Isusovi*, *Mosi* — *Moseovi//Mosѣovi*, *Paulъ* — *Paulovi*, *Petrъ* — *Petrovi*, *Pilatъ* — *Pilatovi*, *Simonъ* — *Simonovi*, *Hrbstosъ* — *Hrbstovi*²⁶. С мушких личних имена наставак -*ovi* почео се ширити и на датив једине именица мушкога рода сакралнога карактера, нпр. *Bogъ* — *Bogovi*, *duhъ* — *duhovi*, као и на именице које означавају лица: *člověkъ* — *člověkovі*, *rabъ* — *rabovi*, *arhijereјъ* — *arhijereovi* и сл.

²³ ДХ II, 125, 12–13.

²⁴ Рјечник ЈАЗУ III, 312.

²⁵ Исп. Ћ. Даничић, *Историја облика*, 25–26.

²⁶ Исп. Радојица Јовићевић, *Лична имена у старословенском језику*, Београд 1985, 36–38; 57; 59; 64; 68; 76–78; 85; 95–96; 98–100; 104–105; 124.

Тај наставак примале су затим и друге именице мушкога рода на -*ǫ*- из категорије живога, чак и називи животиња, додуше ретко (*lvvъ* — *lvvovi*: „zagradi usta lvvovi“²⁷), али и из категорије неживог, но само у персонифицираном значењу, на пример: *adbъ* — *adovi* („glagolaše adovi“²⁸), *mirъ* (= свет) — *mirovi* („jегда vъ mirě jesmъ, svěťъ jesmъ mirovi“²⁹).

Код именица мушкога рода меке варијанте -*ǫ*- деklinације (старе основе на -*iǫ*-) уместо наставка -*ovi* јавља се -*evi*: *vračъ* — *vračevi*, *vinarъ* — *vinarevi*, *cěsarъ* — *cěsarevi*, *mъžъ* - *mъževi*. С наставком -*evi* јавља се једном чак и именица *moře*, али у персонифицираном значењу: „predaješi ... morevi zaprěštaj,joštaago“³⁰.

Именица *Gospodъ*, као именица старих основа на -*i*- имала је у старословенском језику основну промену *Gospodъ*, ген. *Gospodi*, дат. *Gospodi* итд. Међутим, као сакрална реч, ова именица је почела да се морфолошки понаша и као друге именице мушкога рода сакралнога карактера, с којима се често налазила у непосредном контексту, свакако најпре као именице *Vogъ*, ген. *Voga*, дат. *Vogu* ..., *Isuъ*, *Isusa*, *Isusi*, па отуда ликови генитива *Gospoda*, датива *Gospodu*, али и по некој варијанти, то јест, по -*iǫ*- деklinацији ген. *Gospodja*, дат. *Gospodju*. Нашавши се тако и изван своје основне деklinационе парадигме именица *Gospodъ* је уз именице мушкога рода -*ǫ*-// -*iǫ*- деklinације, особито уз именице сакралнога карактера, почела примати у дативу јединице и наставак -*ǫ*- деklinације у преглашеном виду. Отуда се у старословенским споменицима именица *Gospodъ* у дативу јавља у четири лика:

а) с наставком -*i* (по -*i*- деklinацији) — *Gospodi*: у Маријину јеванђељу, Кијевском мисалу, Брижинским одломцима, Ключеву зборнику и у Супрасаљском зборнику;

б) с наставком -*u* (по -*ǫ*- деklinацији) — *Gospodu*: у Савиној књизи и у Супрасаљском зборнику;

в) с наставком -*ju* (по -*iǫ*- деklinацији) — *Gospodju*: у Зографском јеванђељу, Асеманову јеванђељу, Маријину јеванђељу, Синајском псалтиру и у Синајском еухологију;

г) с наставком -*evi* (по -*ǫ*- деklinацији) — *Gospodevi*: у Зографском јеванђељу, Маријину јеванђељу, Асеманову јеванђељу, Синајском псалтиру, Синајском еухологију, Савиној књизи, Супрасаљском зборнику и у Енинском апостоу³¹.

²⁷ Супрасаљски зборник 158, 9–10.

²⁸ Супрасаљски зборник 476, 18.

²⁹ Асеманово јеванђеље Јв. 9, 5

³⁰ Супрасаљски зборник 412, 5–7

³¹ Исп. Ст. М. Куљбахин, *Старословенска граматика*, Београд 1930, 72–73; 84; *Slovník jazyka staroslověnského* 8, Československá akademie věd, Praha 1964, 425

2.3. Према свему овоме, облик *Gospodevi* у Будманијевој илустрацији „*častni služitelji Gospodevi*“ није посесивни придев него датив именице *Gospodъ*. Реченица се, иначе, налази у *Bilješci popa Martinca*, „писца другога новљанскога часослова“. Писана је угластом хрватском глагољцицом и то — како Будмани каже — „мијешанијем језиком“, што ће рећи мешавином црквенословенскога с чакавским.

2.4. Ова друга Будманијева омашка, којом је облик именичкога датива прогласио за присвојни придев, утолико је чуднија што он сам у одредници *Gospod* наводи датив *Gospodevi*:

„GOSPOD, m. ... U našem se jeziku već od prvijeh vremena mijenja kao i drugi supstantivi muškoga roda: gen. *gospoda*, dat. *gospodu* itd. ...; ali se i stariji oblici (gen. *gospodi*, dat. *gospodi//gospodevi* itd.) nalaze u knjigama pisanim crkvenijem ili miješanim jezikom. Među ovakvijem oblicima ima ih i zlo načinjenijeh od pisaca“³².

У тражењу објашњења како се Будманију ипак поткрала таква омашка могуће је претпоставити да је синтагму *služitelji Gospodevi* буквално превео као *služitelji Gospodovi*, односно *služitelji gospodnji*, а она буквално значи *služitelji Gospodu*.

2.5. На крају — и узгред.

У цитираној одредници *Gospod* Будмани за старије облике ген. *Gospodi*, дат. *Gospodi//Gospodevi* итд. вели да се налазе у књигама писаним црквеним или „мијешанијем“ језиком и да међу оваквим облицима „има их и зло начињенијех од писаца“. Као један од таквих „зло начињенијех“ облика Будмани наводи датив *Gospodeve* у реченици „*Isprověm na me bezakonje moje Gospodeve*“.

Можда би се овај „зло измишљени“ облик датива (*Gospodeve*), који Будманију изгледа сасвим невероватан, могао протумачити као контаминација старога, углавном црквенословенскога датива *Gospodevi* и наставка *-e < -ě* из категорије именица женскога рода старих основа на *-a*. Ово утолико пре што су оба писца код којих се овакви облици јављају, а које Будмани спомиње — и Ш. Будинић (поръ *Šimunъ Budineo Zadraniъ*³³) и Ф. Главинић (о. f. *Francisko Glavinić Istrijanin*³⁴) — чакавци, један из Задра, а други из Истре. А познато је да се у чакавским говорима Истре и дан-данас чува наставак *-e* код именица женскога рода на *-a*, те, према томе, контаминација једнога нејаснога и црквенословенскога облика и једнога искључивога падежнога наставак на датој територији не би била ни чудна ни искључена. Понављам — можда.

³² *Rječnik JAZU* III, 300.

³³ Исп. *Rječnik JAZU* VI. *Popis knjiga i rukopisa upotrebljenih za rječnik*, Zagreb 1904–1910, 935.

³⁴ Исп. *Rječnik JAZU* VI, 939.

Z u s a m m e n f a s s u n g

Radojica Jovičić

ZWEI VERMEINTLICHE ADJEKTIVE IM WÖRTERBUCH
DER JUGOSLAWISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN UND KÜNSTE

Der Artikel behandelt zwei Versehen, die Petar Budmani im dritten Band dieses Wörterbuchs unterlaufen sind.

1. Unter Berufung auf einen Satz aus der Goldenen Bulle II. von Dečani „a Tolislavu bratanъ Grade ..., a Gradetevi sinъ Vitomirъ ...“ leitete Budmani das Stichwort *Gradetev* als possessives Adjektiv ab. Im 14. Jh., aus dem diese Urkunden von Dečani stammen, wurden possessive Adjektive von Personennamen des Typs *Grade*, Gen. *Gradete*//*Gradeta* nicht mit dem Suffix *-ev* bzw. *-ov* gebildet, sondern mit dem Suffix *-in*, was unsere mittelalterlichen Aufzeichnungen bestätigen. Die Form *Gradetevi* in dem angeführten Satz stellt eigentlich den possessiven Dativ des Personennamens *Grade* dar, der nach den Konsonantenstämmen dekliniert wurde, dagegen die Endung *-evi* aufgrund einer Analogie zur Deklination der Substantive der alten Stämme auf *-ŭ* annahm.

2. Der zweite Irrtum — das Stichwort *Gospodev*, das laut dieses Wörterbuchs gleichfalls ein Adjektiv darstellt, ist auf die falsch gedeutete Form *Gospodevi* in einer Ende des 15. Jh. datierenden Quelle zurückzuführen. Dagegen ist die Form *Gospodevi* ebenfalls der Dativ des Nomens *Gospodb*, das früher nach der *ŷ*-Deklination dekliniert wurde, in altslawischen Schriften jedoch noch die analog zu den alten Stämmen auf kurzes *-u* übernommene Endung *-evi* aufwies.

MARIA WOJTYŁA-ŚWIERZOWSKA
(Kraków)

DLACZEGO GLUCHY NIE SŁYSZY?
Rozważania o etymologii psł. *gluchъ*

Uważne przypatrzenie się całej rodzinie wyrazów tu należących, rodzinie rozgałęzionej, zróżnicowanej morfologicznie, o ciekawych walorach semantycznych, zmusza do rewizji dotychczas przyjętych prób etymologii.

Przypomnijmy: F. Sławski (SE I 295) uważa *gluchъ* za niepewne „jak u ciągle odnawiających się wyrazów oznaczających ułomności“. Rekonstruuje jednak pierwotną postać *glou-so-* i wskazuje na przypuszczalne najbliższe odpowiedniki bałtyckie: lit. *glusnūs* 'posłuszny, uważny', *glūšas* 'głuptas, głupkowaty', *glūšti* 'głupiec', a te — za dawniejszymi ujęciami, m.in. Otrębskiego (LP I 132) i Machka Studie 83 (jeszcze Trautmann BSW 91, Buga RR I 306) łączy dalej z rodziną lit. *klusnūs* 'posłuszny', *klūšas* 'głuchawy': *klausyti* 'słyszeć'. Byłaby to zatem w zmienionej wprawdzie postaci fonetycznej, ale w końcu ta sama rodzina oparta na pie. pierwiastku **k'ley-* 'słyszeć' psł. *sluchъ* (p. też w ostrożnym sformułowaniu Vasmer REW I 277), a podstawowym znaczeniem byłoby 'słuchający' > 'uważny' > 'głuchawy' od charakterystycznej „uważnej“ postawy ludzi niedosłyszących.

Tę właśnie etymologię, jako pewną przyjmuje O. N. Trubačev w ESSM VI 146-7: „Najbole ubeditel'nym kažetsja ob'jasnenie slav. **gluchъ* kak ekspressivnogo preobrazovanija pervonač. i. e. **k'lous-* (*sluchъ*, *slušati*), vyrazi-všegosja v veljarizacii i. e. *k'* palatal'nogo, a takže v posledujuščem ozvončienii *k > g*“.

Ostateczne natomiast stanowisko Fraenkla LEW I 159, s. v. *glūšas* jest jeszcze ostrożniejsze niż u Vasmera. Fraenkel wskazuje mianowicie na pokrewieństwo form litewskich ze słowiańskim *gluchъ*, *oglučhnoŭti* i odsyła do J. Otrębskiego LP I 131-2. Natomiast pod hasłem *klūšas klausyti* (I 265-6) 'przysłuchiwać się, nadśłuchiwać, nadstawiać uszu', pokrewnemu słow. *slava*, *sluchъ* znajdujemu w zakończeniu passus: „Der Velar von lit. *klausyti* etc.

kann, abgesehen von ev. Ferndissimilation [?], auf *partieller* (podkreślenie — M. W-Ś.) Angleichung an die Sippe von *glūšas* beruhen“.

Niezwykłe interesujące jest Brücknerowskie (SE 145) włączenie do gniazda etymologicznego *gluchъ* zarówno *glupъ* (por. też Sławski l.c.) i *glumъ*, a dalej — *gluda* 'bryła' i *gluta* 'narośl'. Ta wspólnota genetyczna postulowałaby dla *gluchъ* pierwotne znaczenie 'pień'.

Znaczenie 'surdus' w *gluchъ* to przede wszystkim nie tyle 'niesłyszący', co 'taki, który nie może słyszeć, lub nie chce słyszeć'. Jest ono wprawdzie ogólnosłowiańskie, obecne we wszystkich warstwach języka, tak że wywodzi się jeszcze z czasów wspólnoty prasłowiańskiej. Jednocześnie jednak baczniejsza analiza danych gwarowych, zwłaszcza tych najbardziej archaicznych, pochodzących z północnego rosyjskiego obszaru językowego, z zapadłych kątów Polesia czy Podkarpacia, dalej — zwracający uwagę fakt znacznej żywotności podstawy *gluch-* w *toponomastyce* i *hydronimii* całej Słowiańszczyzny — wszystko to bardzo wyraźnie wskazuje, że znaczenie 'surdus' — wynik starszych procesów semantycznych nie jest tu jedyne ani nawet przeważające, idzie ono bowiem równoległym torem ze znaczeniami niesensualnymi, należącymi do zupełnie innego obszaru semantycznego. Znaczenia te, uchwytnie wprost w adiectivum lub odczytywalne w formacjach pochodnych, układają się w pewne ciągi — pola nieostro zachodzące na siebie. Omówię je kolejno.

I tak, szczególnie archaiczne, północne gwary rosyjskie używają interesującego nas tu adi. dla określenia przedmiotów i obiektów pozbawionych utworów, litych, całych, szczelnych, jednorodnych wskutek szczelnego zaciśnięcia, ściśnięcia, przyciśnięcia, związania, zalepienia, zamknięcia, a w odniesieniu do obiektów geograficznych — zamulonych, zarośniętych, pozbawionych odpływu (wody), nieprzebytych, zarośniętych (np. lasy). Por. zatem, najciekawsze moim zdaniem np. *gluchoj pirog*, *gluchoj rybnik* 'pieróg z nadzieniem c a ł k o w i c i e zalepionym ciastem' (nota bene — pierogi zalepią się z a c i s k a j ą c brzegi ciasta) (SRNG, Merkur'ev Kola), *gluchoj grib* 'grzyb z nóżką zrośniętą w całość z kapeluszem' (Ivanova Sl. Podmoskov'ja, SRNG: też w tym znaczeniu *gluchóvik*).

W gwarach rosyjskich różne przedmioty mogą być głuche, np. *gluchie vorota* 'wrota ze ściśle dopasowanych desek' (Świerdłowski), *gluchoj dvor* 'podwórze, dziedziniec szczelnie otoczony płotem', *gluchaja pvozka* 'kibitka', *gluchoj voz* (= *gluchóvik*) 'szczelnie zasłonięty wóz wiozący posąg panny młodej' a *gluchotá: gluchótbe* 'posąg panny młodej' (Perm, Świerdłowski).

Zwracają uwagę też nazwy różnych części garderoby, których cechą szczególną jest wąski krój lub brak wycięć (*gluchoj vorot*, *glūšenъ*, *gluchaja rubaška*).

Przedmioty ciasno dopasowane, dobrze przylegające, mocno związane — też bywają w rosyjskich gwarach określane jako głuche, por. w starych, XV

w. źródłach pskowskich: *iměja vladyka na sobě kukolъ červlen že, na glavě obvit glucho* (Pskov. slov.), gdzie indziej zaś *gluchaja korzina* to 'ciasno spleciona lubianka, bez otworów' (Ivanova Sl. Podmoskov'ja), w użyciu adverbialnym *v gluchuju* 'bez popuszczania, mocno, ciasno, o naciąganiu łańcucha na kołowrót' (SRNG).

W rosyjskich gwarach na obszarze Estonii a także w Ziemi Pskowskiej *gluchoj utjug* to 'żelazko zrobione z jednej bryły, z jednego kawałka żelaza'. Szerszy zaś zasięg ma *gluchoj čulan* 'izba bez okien, ciemna, służąca jako skład, skarbiec domowy' (SRNG).

To właśnie znaczenie — 'pozbawiony otworów, cały, lity, gładki' ukształtowało zestawienie frazeologiczne typu pol., ros., brus. *glucha ściana* (*gluchaja stena* itd.) 'ściana bez okien, gładka, lita nieprzenikniona'.

Szczególnie znamienne są sytuacje, gdy nasze adi. określa nazwy wodne. Takie stałe użycia powodują często przejście zestawienia w zakres hydronimów z równie częstą rzeczownikową sufiksacją jako wykładnikiem nominalizacji cechy jakościowej wyrażanej przez adi. I znów powołam się na najbardziej reprezentatywne tutaj dane wschodniosłowiańskie, poświadczone już we wczesnym materiale staroruskim a także gwarowym. W starej ruszczyźnie m a r t w a odnoga rzeki, odnoga b e z u j s c i a nazywa się *gluchaja reka* (dial. też *gluśica, gluchárъ*); stojące jezioro bez odpływu to *gluchoe ozero*. W rejonie Pskowa *glúšenъ* : *gluchárъ* to jeziorka z błotnistymi, zamulonymi brzegami, a *gluchie bolota* to takie, w których „pratoku net“ (SRJ XI–XVII, Pskov. slov.). Dalej — *gluchoj bereg*, to 'brzeg błotnisty, zamulony', a *glušaněk* to ludowa (też z terenów Pskowszczyzny) nazwa dla zarosłego jeziora.

Czasami takie głuche jeziora nazywane są jeziorami martwymi (por. syberyjskie *gluchoe ozero* = *měrtvoe ozero*).

Z kolei bliskość pojęciowa ZAMULONY, ZATKANY, BEZ UJŚCIA, BEZ ODPLYWU (> STOJĄCY, NIERUCHOMY) i BEZWIETRZNY (= STOJĄCY) doprowadziła w gwarach północnorosyjskich do synonimii GLUCHY i BEZWIETRZNY, por. *gluchoe nenastbe*, tj. pogoda, kiedy niebo się zaciągnęło i jest deszczowo (Tomsk), w Jakucji *gluchaja purga* to 'śnieg padający bez wiatru', nad środkowym Obem *gluchaja pogoda* = *gluśb* 'pogoda bezwietrzna' (Sredneobskij Sl.), w rejonach Tomska *gluchotá* 'bezwietrzna pogoda', a stąd dalej — UPALNY, DUSZNY : „dverъ otkroj, zdesъ *glucho*“ (= żar, upalnie, duszno, Sl. Priamur'ja), *gluchotá* 'żar, duchota' („okna zakryty, duśno, *gluchotoj* pachnet“, Tobolsk, Świerdłowski, SRNG).

Powszechne w całej Słowiańszczyźnie jest użycie *gluchъ* w odniesieniu do pojęcia największej gęstwiny, gąszczu leśnego i w ogóle gęsto, szczególnie zarosniętych miejsc, miejsc nieprzemyślanych, niedostępnych. Na tej podstawie można już dla czasów psl. zrekonstruować frazę *gluchъ lěsbъ, glucha puśća*.

Z tym samym znaczeniem pojawiają się derywaty o pierwotnej wartości abstrakcyjnej, nomina essendi: *gluśb* f., *gluśa*.

Zestawienie natomiast o wartości frazeologizmu: *gluchŕ lěsŕ*, które — jak pamiętamy — odnosi się do najbardziej zarośniętej, niedostępnej, nieprzebytej części lasu, mogło dać asumpt do ukształtowania się innego, o podobnej treści, a mianowicie także proveniencji prasłowiańskiej: *glucho město* 'niedostępne, odizolowane od świata, osamotnione, zapomniane miejsce, np. wioska'. Warto zwrócić uwagę i przypomnieć jednocześnie, że w potocznej polszczyźnie miejsce takie, obok nazwy np. *glucha wieś* ma inną, dosadniej wyrażającą istotę rzeczy: *wieś, miejsce, zabite deskami*.

Do sekwencji skorelowanych pojęć, wydobytych dotychczas z realnie poświadczonego materiału leksykalnego: ZACIŚNIĘTY, ŚCIŚNIĘTY, ZLEPIONY, ZALEPIONY, POZBAWIONY UJŚCIA, POZBAWIONY OTWORÓW (: SZCZELNY, LITY, CALY) dołącza jeszcze PRZYTLUMIONY, ZATKANY, PRZYCIŚNIĘTY, ZAMKNIĘTY. One to w bardzo wyraźny sposób wpłynęły na ewolucję semantyczną omawianej tu rodziny wyrazów.

Zauważmy więc, że już w psł. verbum *glušiti* i bezpośrednio opartych na nim nominach (pierwotne abstracta: *gluśa*, *gluśbka*, p. niżej) znaczenie 'tłumić, przyciskać, naciskać, zamykać przestrzeń, ujście przez zaciskanie, ściskać' > 'dusić, gasić' jest znaczeniem dominującym, wynikającym wprost z nadania werbalnego kształtu właśnie pojęciu sprzężonemu z rdzeniem *gluch-*, tj. ZACIŚNIĘTY, POZBAWIONY UJŚCIA : CALY, SZCZELNY.

Bardzo wyraźnie ujawnia się powyższy walor znaczeniowy podstawy w znanych z całej Słowiańszczyzny zestawieniach adverbialnych *na glucho* + verbum oznaczające zamykanie, np. (przykład tylko z pol.) *na glucho zamknąć, zatrzasnąć, zaprzec, zabić*, np. *gwoździ*, gdzie adverbium w sposób istotny zawęża zakres znaczenia czasownika, wskazując, że chodzi o zamknięcie szczelne, całkowite, o całkowitą likwidację jakiegokolwiek ujścia, otworu.

Wracając do semantyki vb. *glušiti* — owo znaczenie 'tłumić, zatykać, ściskać, zaciskać' jest do tego stopnia immanentne i narzucające się, że mogła się tu pojawić synonimia z *dušiti* (= 'zaciskać gardło, zatykać usta by uniemożliwić oddychanie', w ogóle 'zatykać, ściskać', p. SP s.v. *dušiti*). Co więcej — paralelnie do stosunku *dušiti* trans., caus. : *duchnŕti*, inchoat., pojawia się proporcja *glušiti* : *glŕchnŕti* (*gluchnŕti* jest formacją wtórną). Zgodności powyższe i widoczne są zwłaszcza w formacjach prefigowanych: *zadušiti* : *zagliušiti* : *zaduchnŕti* : *zaglŕchnŕti* tworzących w części dial. rosyjskich (a ściślej — tam wyraźnie widocznych) ciąg określeń bliskoznacznych.

Synonimia werbalna znajduje oddźwięk w tworach nominalnych, stąd pojawiają się równoległe *gluś* msc. : *gluśb* f. : *zaduścha* : *duchotá* : *dúchonŕ*

f. jako określenia złej, ostrej, duszącej (gorącej) woni; żaru, upału, parności (SRNG).

Czyste znaczenie 'tłumić, przygniatać, zatykać' widać już bardzo wyraźnie w derywatach nominalnych — pierwotnych abstractach: ros. dial. *glúša* 'kwoka wysiadująca' (Kaługa), a z suf. *-ška glúška* 'tłumienie żaru' i tych bardziej interesujących ze względu na agentywną wartość znaczeniową: permskie *glúška* 'żelazne wiadro z pokrywką do tłumienia żaru' (w zbliżonym znaczeniu też *zagliška* i *glušilka*), smoleńskie — najciekawsze — 'choroba uszu objawiająca się cieczeniem z uszu i pogarszającym się słuchem' (Słownik Smoleńsk). Formację paralelną funkcyjnie wskazać można na gruncie dial. bułg. — tam agentywne *glušica* to 'robak uszny' (< 'głuszący, zatykający ucho'), Mladenov BTR, BER I 252.

I w ten sposób dochodzimy do zagadnienia wyjściowego: semantycznego umiejscowienia w całym powyżej przedstawionym materiale leksykalnym znaczeń 'niesłyszący, surdus, głuchy'. Właśnie takie, schowane gdzieś po zapadłych kątach Słowiańszczyzny derywaty, jak ros. dial. *glúška* 'choroba' i bułg. dial. *glušica*, z takim właśnie a nie innym znaczeniem, wskazującym na żywą motywację semantyczną, żywe wyczucie związku dwu pojęć stanowią dla mnie jeden z punktów oparcia dla tezy, że psł. *gluchъ* to pierwotnie TAKI, KTÓRY MA ZACIŚNIĘTE, ZATKANE USZY > TAKI, KTÓRY NIE MOŻE SŁYSZEĆ.

Jeszcze raz podkreślam, że c a ł y materiał leksykalny, a zwłaszcza ten archaiczny, gwarowy — jednoznacznie wskazuje na podstawową s y t u a c j ę, w jakiej mogły się dokonać procesy kształtowania pojęć, a potem procesy nazwotwórcze — sytuację ZACISKANIA, ZAMYKANIA, ZATYKANIA, POZBAWIANIA UJŚCIA. I tylko ta sytuacja i te pojęcia mogły stworzyć płaszczyznę do zaistnienia procesów metaforycznych, prowadzących do rozwinięcia znaczeń mniej lub bardziej przenośnych¹. Logiczne i oczekiwane jest przejście od ZACIŚNIĘTY, ZATKANY (: PRZYTLUMIONY, STLUMIONY), ZAMKNIĘTY > Z ZAMKNIĘTYMI, ZACIŚNIĘTYMI USZAMI i na końcu ciągu semantycznego: TAKI, KTÓRY NIE MOŻE SŁYSZEĆ, SURDUS. Logiczne, oczekiwane i zgodne z elementarnym doświadczeniem, najpospolitszą obserwacją jest przyczynowe powiązanie pojęcia głuchoty — jako niemożności słyszenia z niedrożnymi, zatkanymi uszami.

Kierunek odwrotny natomiast, tzn. od znaczenia sensorycznego do konkretnego jest zupełnie nieuzasadniony i po prostu nielogiczny.

Głuchy to ktoś, kto albo nie może słyszeć, albo nie chce słyszeć (w rekonstrukcji psł. wartości znaczeniowej uwzględnia się i ten aspekt: *gluchъ*, też 'nieczuły, głuchy na coś'); jeżeli ktoś n i e c h c e słyszeć, to zazwyczaj z a t y k a s o b i e u s z y (por. śl. dial.: „Ali se jim bomo še vedno *glušiti*,

¹O tzw. sytuacji onomazjologicznej jako punkcie wyjścia wszelkich procesów nazwotwórczych p. G. Lakoff, M. Johnson, *Metafory w naszym życiu*, Warszawa 1988.

ki żele z nami pobratiti se“ — zatykaliśmy sobie uszy, Pleterśnik s.v. *glušiti se* 'die Ohren verschliessen, nicht anhören wollen').

Pojęcie SLYSZEĆ sprzężone z UCHO OTWARTE a ze drugiej strony NIE SLYSZEĆ/GLUCHOTA z UCHO ZAMKNIĘTE widoczne jest doskonale w zestawieniach frazeologicznych, występujących we wszystkich językach słowiańskich. *Uszy zagłuchłe, gluhe* w synonimii do *zatkanych, zamkniętych* przewijają się w polszczyźnie na przestrzeni całej jej historii, por. już w Psalterzu floriańskim: „... jako żmije *gluchej* i *zaciskającej uszy* swoje“, w XVI w. np. „Rozkazał się *otworzyć* onej *gluchości* i niemocie jego“, „... *uszy zakchnięte otworzyć*“ (*zakchnięte* = *zagłuchłe* od *zagłchnoiti*) [materiał zaczerpnięty z SStpol. s.v. *gluchy, ucho* i SP XVI IBL].

A później (materiał ze słownika Lindego): *ucho wolne* mieć u kogo (= nie zamknięte, chcieć być wysłuchanym), *do uszu pukać* (symetrycznie z np. *pukać do drzwi*, a więc do czegoś zamkniętego!).

Przyjmuję zatem, że znaczenie 'surdus' w psł. *gluchъ* to pierwotnie nic innego, tylko 'taki, który ma z a c i ś n i ę t e, z a t k a n e uszy' (= 'nie ma wolnych, drożnych uszy').

Ważny dla całości semantycznego obrazu *gluch-* posiadającego w tle owo podstawowe 'zatkany, bez ujścia' jest moment ciekawej metaforyzacji: 'taki, który się nie może (nie mógł) wydostać' > 'martwy' > 'jałowy, płony', dającej w poszczególnych realizacjach semantycznych takie jednostki znaczeniowe jak 'pusty orzech' (np. pol. dial.), 'płony kłos, który nie wyda ziarna' (pol. dial., czes.). Tutaj należą ogólnosłowiańskie zestawienia zleksykalizowane już w formę nazw botanicznych typu *gluchъ овъсь* 'Avena fatua' (por. też w realizacji werbalnej ros. dial. *glóchnutъ* 'ginać, o zarodku jajka', Pskov. slov.).

Synonimia *gluchy/martwy* zaowocowała w dwu językach południowo-słowiańskich: słoweńskim (zwłaszcza dial.) i serbsko-chorwackim tym, że możliwe są tam połączenia typu sle. *gluhe roke, prste* 'martwe, ściernięte nieczule ręce, palce' (Pleterśnik). Podobnie zresztą tłumaczą się ros. dial. frazy *gluche glaza* 'oczy martwe, bez wyrazu, zastygłe' (Pskov. slov.), *gluchoitu vybitъ* (iz nog), gdzie *gluchotá* = martwota, zmęczenie (Slovar' Smolensk).

Idźmy dalej: pojęcie NIECZULY, BEZ OZNAK ŻYCIA, MARTWY związane z *gluchъ* dało już w psł. frazeologizmy metaforyczne *glucha tiša, tišina* równoznaczne z *miřtva tišina* czyli stan ciszy absolutnej, całkowitej, kiedy to żaden dźwięk ani odruch życia się nie wydostaje na zewnątrz, ani też nic się nie przedostaje do wewnątrz.

O ten sam walor pojęciowy: MARTWY, NIECZULY, BEZ OZNAK ŻYCIA chodzi (obok TLUMIĆ) w kauzatywnym *glušiti*. Północnosłowiańskie *glušiti, oglušiti* (kogoś przez uderzenie w głowę; w pol. dial. mamy *gluszyć ryby* metodą *na gluszki*, tzn. uderzając z całej siły w łód pokrywający staw, rzekę, p. np. Sychta SK I 324) nie tyle znaczą przecież

'pozbawiać możliwości słyszenia', co 'oszołamiać, pozbawiać przytomności, powodować, że ktoś (coś) jest martwy, jak martwy lub nieprzytomny' a więc NIE REAGUJE (m. in. oczywiście nie słyszy). W inchoatywnym *gluchnoti* ów komponent znaczeniowy daje wartość 'zamierać, zanikać, stawać się niesłyszalnym, np. o dźwięku'. Tutaj się włączy sła. i ukr. dial. (Buffa Dlhá Lúka, Hrinč.) *hluška, glúška* 'tyfus', od charakterystycznego dla tej choroby stanu oszołomienia gorączkowego, utraty przytomności (< 'głuszająca', por. z tym samym *-ška glúška*, p. wyżej).

Ten moment semantyczny: NIE REAGUJĄCY, a więc TAKI, Z KTÓRYM NIE MOŻNA SIĘ POROZUMIEĆ (także TAKI, KTÓREGO NIE MOŻNA ZROZUMIEĆ) zdecydował o zwrocie pojęcie GLUCHY w kierunku GLUPI. I tutaj mamy potwierdzenia językowe w postaci częściowej synonimii *gluch* i *glup* (por. stpol. XVI w. u Mączyńskiego *gluchy* w ciągu synonimów: *delirius, głupi, niemądry, szalony*; SP VI IBL objaśnia 'opętany, upośledzony umysłowo, tknięty szalem religijnym'; stpol. adv. *na glucho* ma aż do XVIII w. znaczenie m.in. 'niejasno, niezrozumiale': *glucho mówią, piszą* (SP XVI IBL, L.), w czeskim i słowackim współcześnie *hluchota* na wskazywany tu odcień znaczeniowy: 'lekkomyślność' (Prír. slov., SSJ); na wschodzie — ros. dial. syberyjskie *gluchár* ze zwracającym uwagę objaśnieniem, znakomicie poświadczającym mechanizm przesunięcia semantycznego: „iny taki byli *gluchari*, ničego ne ponimali“ (Slovar' Novosybir.), ukr. dial. *ógluch: óluch* 'głupiec' (Żel.).

W polskich gwarach wschodnich, poddanych wpływowi białoruskim pojawia się *gluħman* (brus. ts.) 'udaający gapia, głupkowaty' (Karłowicz SGP).

Warto jeszcze w tym miejscu dodać, że ptaki *głuszce* (Tetrao urogallus) nazwę swoją zawdzięczają charakterystycznemu zachowaniu podczas tokowania, kiedy to wpadają w stan ekstazy, najwyższego oszołomienia i nie reagują na bodźce zewnętrzne.

Tak więc semantyczny obraz psł. *gluch-* przedstawia się następująco:

1. zaciśnięty, ściśnięty, zalepiony; zamknięty > surdus, kto nie może słyszeć, z zamkniętymi, zaciśniętymi uszami
2. przytłumiony, stłumiony, przyduszony, zdławiony
3. pozbawiony ujścia, otworu; jednolity, lity, cały, szczelny, ciasny, ciasno przylegający, dopasowany
4. zarośnięty, gęsty, gęsto upchany, nie do przebycia
5. taki, z którego nic się nie może wydostać ani do którego nic się nie może przedostać > martwy, bez czucia

— nie reagujący normalnie, nie rozumiejący, z kim nie można nawiązać kontaktu

— jak nieprzytomny, oszołomiony, rozkojarzony

— głupi, durny, stultus

Wszystkie powyższe znaczenia dają się sprowadzić do wspólnego mianownika — ich jednocześnie wspólnego, wyjściowego praznaczenia, jakim jest to, umieszczone pod nr 1: 'zaciśnięty, zalepiony'.

Przy próbach ustalenia najbardziej wiarygodnej etymologii psł. *gluchъ*, wobec braku na gruncie bałtyckim dokładnych odpowiedników, nie można pomijać właśnie pełnego obrazu semantycznego, uzyskanego wskutek analizy dopiero całego dostępnego materiału całej rodziny. Zabieg taki dopiero pozwala określić najprawdopodobniejszą sytuację onomazjologiczną, stanowiącą zarazem podstawową płaszczyznę dokonywania się wszelkich dalszych procesów nazwotwórczych, przebiegających już na zasadzie metaforyzacji.

Wobec powyższego odrzucam zdecydowanie jako zawieszony w próżni, a nie wychodzący z realnego materiału leksykalnego to objaśnienie *gluch-*, które zakłada jego tożsamość etymologiczną z rodziną *sluch-*. Materiał słowiański nie wykazuje najmniejszego śladu powiązań tych dwu rodzin — pozostają one ze sobą w ścisłej antonimii, zaś niepewne, niejasne w końcu fakty bałtyckie nie uzasadniają wniosków o ich pokrewieństwie.

Słowiańskie dane materiałowe potwierdzają natomiast już bardzo wyraźnie intuicję A. Brücknera o bliskości *gluchъ*, *glupъ*, *glumъ*, *gluda* i *gluta*. Największy obszar synonimii występuje pomiędzy *gluchъ* a *glupъ*, dla którego należy odtworzyć pierwotne znaczenie 'całkiem ciemny, zaciemniony' (wsch. *glupa noktъ* 'całkowicie ciemna, głucha noc'), skąd dopiero później 'ciemny na umyśle, odurzony, obłąkany, delirius' (i dalej — 'głupi, dumny, stultus', pld. regularnie *glupъ jako noktъ*). Gdziekolwiek, np. w ógrskich dialektach Słowenii *glup* znaczy 'głuchy, surdus' (Pleteršnik), a w ros. dial. *glúpyj* to również 'słaby, bezsilny, ścierpnięty, nieczuły, o rękach, nogach' (SRNG).

Z kolei między *gluchъ* i *glumъ* pojawia się zbieżność w zakresie referencji psychicznych, bowiem oba te adi. odnosić się mogą do stanu roztargnienia, oszołomienia, nieprzytomności. Psł. *glumъ*, jak wynika z materiału, to bynajmniej pierwotnie nie tyle 'radosny, wesoły' ile 'oszołomiony, nie rozumiejący, roztargniony' > 'głupkowaty, głupkowato wesoły, błaznujący, dumny' (stąd dalej w tworach nominalnych, np. *gluma*, znaczenia 'błazenada, pusta, niemądra, głupkowata wesołość', a osobowo 'błazen, wesołek, prześmiewca', vb. *glumiti* 'wprawiać w stan oszołomienia, osłupienia', 'zwozić, mamić', 'natrząsać się; szydzić, przedrzeźniać' > 'robić z kogo dumnia, głupca') — wszędzie z podstawowym komponentem semantycznym 'głupi; zbity z tropu'. Należy sobie tutaj uprzytomnić fakt, że sytuacja natrząsania się, szyderstwa, przedrzeźniania kogoś polega na tym, że ktoś jest zbity z tropu, traci rezon, staje się niepewny, oszołomiony (potulny). Ten moment ma zasadnicze znaczenie przy próbach ustalania najbliższych nawiązań etymologicznych psł. *glumъ* (p. niżej).

I wreszcie dla *gluchъ* i *glud-* (*gludъkъ*, *gluda*) wspólne jest znaczenie 'cały, lity, jednorodny' (> 'bryła, kawałek').

Jak widać z powyższego, w ciągu semantycznym otwieranym przez wykazujące najbardziej konkretne referencje *glud-*, a zamykającym ów ciąg *glumъ* — odnoszącym się w zasadzie wyłącznie do pewnych właściwości psychicznych — obchodzące nas tu najbardziej *gluchъ* zajmuje miejsce pośrednie.

Jeżeli zatem wnioskowanie idące po semantycznych tropach jest poprawne a intuicja A. Brücknera trafna, to dla psł. *gluchъ* wspólny z wskazanymi wyżej wyrazami synonimicznymi należy przyjąć jedną wspólną podstawę **g(e)l-eu-*, wywodzącą się ostatecznie z praetymonu ie. **gel-* 'ugniatać, ścisnąć, zaciskać'. Postać **g(e)l-eu-* dobrze poświadczona jest zwłaszcza w językach germańskich: stnord. *klē* m. 'Webstein' < *klewa*, ang. *clew* 'kłębek', ags. *clýne* n. 'bryła metalu', szw. *kluns* m. 'bryła', isl. *klunni* 'tłuscioch' (Pokorny IEW 361, Holthausen VEWA 155).

Rozszerzoną elementem *-d-* widać ją w grupie germ.: niem. *Kloß* 'kluska, gruda, bryła', 'tłuscioch' i formy pokrewne (Kluge EW¹⁸ 378), bałt.: lit. *glaušti* 'naciskać, przyciskać', 'głaskać, gładzić', *glaudūs* 'ciasno przylegający, szczelny; gładki, równy' 'przymilny, potulny', 'przytulny', *glaudžiomis* ausimis 'mit angelegten Ohren', intrans. *glūsti glundū* 'przylegać' (Fraenkel LEW 155, Kurschat Thes. I 609–10). Tutaj należy psł. *glud-ъkъ* wsch. 'gładki, równy, śliski', *gluda* 'gładka bryła czegoś, kawałek, gruda'.

Z rozszerzeniem *-m-* w grupie bałt. i słow. z dużą zbieżnością znaczeń: lit. *glūmti -mstu* 'stawać się odurzonym, oszołomionym; odchodzić od zmysłów, głupieć, wariować', *glūmsti (-zdziū)* 'tępić siekierę', *glūmas* 'pozbawiony rogów', *gliaumā* 'śliska, sluzowata błona', *glauamas* 'odpadek szlifierski', lot. *glaums* 'śliski, gładki', *glumza* 'rozlaźle, niezgrabne, głupie babsko', psł. *glumъ*, *gluma* (o znaczeniu p.poprzednio). Podstawą rozwoju znaczenia byłoby tu zatem metaforyczne 'tępy, nie reagujący, jak bryła, jak kłoc, pień' i dalej 'nie rozumiejący, zbity z tropu, zdezorientowany, ogłupiały; głupi; głupkowaty' > 'nienaturalnie wesoly, błazeński' od charakterystycznego sposobu bycia ludzi nienormalnych (też głuchych), lub będących obiektem przedrzeźniania, szyderstwa.

I znowu semantyka całej rodziny, wskazująca na prymarne znaczenie 'głupkowaty, głupi, błazeński' powoduje, że nie przekonuje łączenie *glumъ* ze stisl. *glaumr* 'halaśliwa zabawa', śrniem. *glumen* 'huczeć', ags. *glēo* 'radość' < ie. **ghleu-* 'być radosnym': **ghel-* 'krzyczeć' (Pokorny IEW 451; czy tutaj napewno lit. *gláuda* 'natrząsanie się, znęcanie się?', Pokorny ib., Fraenkel LEW I 155).

Postać z rozszerzeniem *-p-*: *glupъ* właściwa jest tylko słowiańszczyźnie.

Na tle powyżej przedstawionych wariantów morfologicznych — różnych podstaw jednego i tego samego w końcu rdzenia **gel-*, stanowiące główny przedmiot rozważań: *gluchъ* jawi się jako paralelna formacja nominalna z

rozszerzającym podstawę elementem *-s-*: **glou-s-²*. Silne jej ciężenie ku verbum, przejawiające się w semantyce a także występowanie typowo werbalnego układu relacji *glušiti* caus. : *gl̥chnoti* inchoat. przypomina odniesienia typu *lēpiti* caus. : *l̥pēti* intrans. 'przylegać' : *l̥pnoti* inchoat., obok czego niezależnie i adi. *l̥p-ɤkɤ*. Między *lēpiti* i *l̥pɤkɤ* może występować wtórna zależność, pomijająca człon *l̥pēti* (*lēpiti* z adideacją do *l̥pɤkɤ*). Brak w naszej trójcy *glušiti* : *gl̥chnoti* : *gluchɤ* właśnie intransytywne członu pozwala *glušiti* odczuwać jako deadiectivum takie samo jak np. *bēliti* : *bēlɤ*.

W pozostałych synonimicznych, a zarazem współrzędnych wymienionych tu formacjach ten pierwotny układ formalnoznaczeniowy też jest już na gruncie słowiańskim zatarty.

Jak zatem w świetle powyższych faktów przedstawia się stosunek *gluchɤ* do danych bałtyckich? Otóż problem nie tkwi we wskazaniu formacji pokrewnych, bliskich formalnie i semantycznie, bo uczyniono to już dawniej i przyjęto powszechnie ścisły związek między psł. *gluchɤ* a lit. *glūšas* (wokalizm krótki, odpowiadający pał. *gl̥ch-*) lecz na ustaleniu pewnej, przekonującej etymologii tej ostatniej.

Jest zadaniem dla lituanisty głębokie wniknięcie znowu w cały dostępny materiał bałtycki i próba rewizji poglądu o związku *glūšas* poprzez *klūšas* z ie. rdzeniem **k'leu-* 'słuchać'. Czy przypadkiem i litewskiego *glūšas* 'głuchy' ale także i 'głupkowaty, rozkojarzony, nieprzytomny' nie należałoby raczej połączyć z postulowaną tu dla psł. *gluchɤ* praformą **gel-[?]* Wskazywałby na to materiał zawarty w słowniku A. Kurschata (Thes. I 618), gdzie przy *glūšas* znajdujemy stwierdzenie: „die Grundbed. ist wohl: 'gedrückt, in sich zusammengesunken, verkümmert“ z odniesieniem do *glušyti* 'drücken, zerdrücken' („ne *glušijk* pauksteli, sagt man zu einem Kinde, das einem Vogel zwischen beiden Händen holt“). Dalej idzie znaczenie 'prosty, naiwny, ograniczony, nierozsądny, einfältig, tōricht'. Jako subst., *glūšas* to 'głuszec, tetrao'.

Czasownik *glūšiti* oznacza 'benommen werden; von Kopf, schwindlig werden', 'wie geistesabwesend werden', a *glūšinti* 'betören, foppen, in Verlegenheit bringen'.

Należy wobec tego zrewidować dotychczasowe próby objaśnień i zastanowić się, czy i lit. *glūšas*, tak wyraźnie nawiązujące do form słowiańskich nie zawiera właśnie praformy **g(e)leu-*. Pojawiające się tam znaczenia w

²Również V. Šaur (O deverbativním původu některých adjektiv, Slavia 50, Praha 1981, s. 54) skłania się ku przyjęciu **gel-* jako ostatecznej podstawy dla *gluch-*, z tym, że przypisuje jej komponent 'hałasować' [(o)glušiti znaczyloby więc pierwotnie 'ogłuszać, zagłuszać silnymi dźwiękami, czyniąc nieprzyjemny huk, szum'] jako decydujący dla semantyki *gluchɤ*, por. „nám se však spíše zdá, že jde o odlišný kořen **gelu-/gleu-*, formace, znamenající též 'klatat, lomožit aj.' Příbuzné by tedy bylo lit. *glaušiti* 'přitlačovat, tisknout (k něčemu)'; při stlačování je zpravidla slyšet škřípění nebo jiný zvuk a samo stlačování je zpravidla omezováním, odtud asi význam.“ Tymczasem komponent 'zagłuszać hałasem, ostrymi dźwiękami' jest tylko jednym z wielu znaczeń konotacyjnych i bazuje na wyjściowym 'tłumić, uniemożliwiać wydostanie się, przedostanie się, m.in. o dźwięku' (p. s. 10).

rodzaju 'poslušny; uważny' mogły się moim zdaniem bardzo dobrze rozwinąć z pierwotniejszego 'potulny' (< 'taki, który uszy położył po sobie, skulił się, przycupnął', por. *glaudūs*). Lit. *glūšas* wraz z formami pokrewnymi pozostawałoby zatem w kręgu ogromnej, o rozległych rozgałęzieniach rodziny **gel-*, z której semantycznego centrum ŚCISKAĆ, ZACISKAĆ, UGNIATAĆ mogły drogą rozległych asocjacji wyjść całe serie łańcuchów semantycznych, dających się odtworzyć i przesledzić w bliskich sobie językach indoeuropejskich.

ŹRÓDŁA

- BER Bългарски етимологичен речник, София 1971nn.
 Brückner SE A. Brückner, Słownik etymologiczny języka polskiego, Kraków 1927.
 Buffa Dlhá Lúka F. Buffa, Nárečie Dlhej Lúky v Bardejovskom okrese, Bratislava 1953.
 Buga RR K. Buga, Rinktiniai raštai, I–III, Vilnius 1958.
 ESSM Etimologičeskij slovar' slavjanskich jazykov. Praslavjanskij leksičeskij fond. Pod. red. O. N. Trubačev. Moskva 1974 nn.
 Fraenkel LEW E. Fraenkel, Litauisches etymologisches Wörterbuch, I–II, Heidelberg 1955–65.
 Holthausen VEWA F. Holthausen, Vergleichendes und etymologisches Wörterbuch des Altwestnordischen, Altnorwegischisländischen (...). Göttingen 1948.
 Hrinč. B. D. Hrinčenko, Slovar' ukrainskago jazyka, I–IV, Kiev 1907–1909.
 Ivanova SI. A. F. Ivanova, Slovar' govorov Podmoskov'ja, Moskva 1969.
 Podmoskov'ja J. Karłowicz, Słownik gwar polskich, I–VI, Kraków 1900–1911.
 Karłowicz SGP F. Kluge, Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache, 18. Aufl., Berlin 1960.
 Kluge EW¹⁸ A. Kurschat, Litauisch-deutsches Wörterbuch. Thesaurus Linguae Lituanae. Göttingen 1968 nn.
 Kurschat Thes. S. B. Linde, Słownik języka polskiego, 2 wyd., I–VI Lwów 1854–1860.
 Linde = L. Lingua Posnaniensis, Poznań 1949 nn.
 LP V. Machek, Studie o tvoření výrazů expresivních, Praha 1930.
 Machek Studie material podaje za SP XVI IBL, p.
 Maczyński I. S. Merkur'ev, Živaja reč' kol'skich pomorov, Murmansk 1979.
 Merkur'ev Kola S. Mladenov, Bългарски тълковен речник с оглед към народните говори, I, София 1927–1951.
 Mladenov BTR M. Pletersnik, Slovensko-nemški slovar, I–II Ljubljana 1894–1895.
 Pletersnik J. Pokorny, Indogermanisches etymologisches Wörterbuch, I–II, Bern 1949–1969.
 Pokorny IEW Příruční slovník jazyka českého, Praha 1935–1957.
 Přír. slov. Pskovskij oblastnyj slovar' s istoričeskimi dannymi, Leningrad 1967.
 Pskov. slov. nn.
 Slovar' Mordov. Slovar' russkich govorov na territorii Mordovskoj ASSR, Saransk 1978 nn.
 Slovar' Novosybir. Slovar' russkich govorov novosybirskoj oblasti, Novosybirsk 1979.
 Slovar' Smolensk. Slovar' smolenskich govorov, Smolensk 1974 nn.
 Sl. Priamur'ja Slovar' russkich govorov Priamur'ja, Moskva 1983.
 Sławski SE F. Sławski, Słownik etymologiczny języka polskiego, Kraków 1952 nn.

SP	Słownik prasłowiański. Pod red. F. Sławskiego, Wrocław 1974 nn.
SP XVI IBL	Słownik polszczyzny XVI wieku. Instytut Badań Literackich PAN, Wrocław 1966 nn.
Sredneobskij sl.	Sredneobskij slovar' (dopolnenie), č. I, Tomsk 1983.
SRJ XI-XVII	Slovar' russkogo jazyka XI-XVII vv., Moskva 1975 nn.
SRNG	Slovar' russkich narodnych govorov. Gl. red. F. P. Filin, Moskva-Leningrad 1965 nn.
SSJ	Slovník slovenského jazyka, I-VI, Bratislava 1959-1968.
SStpol.	Słownik staropolski. Red. nac. S. Urbańczyk, Warszawa 1953 nn.
Sychta SK	B. Sychta, Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej, Wrocław 1967 nn.
Trautmann BSW	R. Trautmann, Baltisch-slavisches Wörterbuch, Göttingen 1923.
Vasmer REW	M. Vasmer, Russisches etymologisches Wörterbuch, I-III, Heidelberg 1950-1958.
Žel.	E. Zelechovskij, Malorusko-nimeckij slovar, I-II, L'viv 1886.

Резиме

Марија Војтила—Свјежовска

ЗАШТО ГЛУХ НЕ ЧУЈЕ?

РАЗМАТРАЊА О ЕТИМОЛОГИЈИ ПСЛ. *GLUCHŃ*

Детаљна анализа читавог словенског лексичког материјала који садржи основу *gluch-* : *glъch-*, а она се темељи нарочито на дијалекатском и ономастичком материјалу (посебно топоними и хидроними), омогућава да се реконструише првобитна семантичка вредност тих основа: *ZACIŠ-NIĘTY*, *ŚCISNIĘTY*, *ZALEPIONY*, *ZATKANY*, што је у зависности од референце дало '*surdus*' (< 'са зачепљеним, запушеним, затвореним ушима'), у хидронимима: 'са муљевитим, запушеним ушћем, без отицања, без протицања', у топонимима: 'густо зарастао, непроходан', а у односу на психичке особине човека: 'који не реагује, не разуме' (и даље — 'глуп, *stultus*'). У покушају да се дође до тако схваћеног првобитног, полазног значења примењена је метода којом се указује на највероватнију ономасиолошку ситуацију, која чини основу за све ономастичке процесе. Очигледна синонимија *gluch-* са *glup-*, *glut-*, *glud-* (*gluda*, *gludъkъ*) даје основу да се за те формације прихвати заједничка праформа **g(e)l-ey-* (са проширењима *-s-*, *-p-*, *-m-* *-d-*), која се у крајњем исходу своди на пие. **gel-* 'гњечити, стискати', коју је истакао још Брикнер. Баш то значење садржано је у дубинској семантичкој структури свих анализираних облика.

Чланак на крају садржи предлог за ревизију свих досадашњих објашњења литв. *glūšas*, *glušnūs* — сродних псл. *gluchŃ* и њихово укључивање у породицу засновану на заједничком праetimону пие. **gel-*.

DANKO ŠIPKA

(Sarajevo)

NOVI TRENDOM U PROUČAVANJU LEKSIKONA

Posljednjih decenija, a naročito posljednjih godina sasvim je vidljivo da se leksikon više ne shvata kao vreća svaštara za smještanje idiosinkrazijskih elemenata u jezičkoj strukturi, dakle mjesto koje ne zavredjuje ozbiljniju lingvističku analizu. Brojni su priručnici u raznim krajevima istraživačkog globalnog sela koji o tome govore. Tu je, da spomenemo samo neke jezike, čitav niz priručnika na ruskom jeziku (npr. Fomina, 1983, Kuznecova, 1982, Ufimceva, 1986), poznati češki (Filipec, 1985), francuski (Rey, 1970), i još poznatiji njemački priručnik (Wunderlich, 1985). Krugom tema, nivoom formalizacije, lucidnošću u obradi problema, jasnošću prezentacije i mnogim drugi odlikama izdvojio se, čak i među tako uglednim radovima, niz priručnika na engleskom jeziku. Najnovija knjiga u tom nizu je *An Outline of English Lexicology* (Lipka, 1990). Ona je i neka vrsta stjecašta i sume ideja iznesenih u prethodnim knjigama. Prethode joj *Lexical semantics* (Cruse, 1986), *Vocabulary. Applied Linguistic Perspectives* (Carter, 1987), *Words in the Mind. An Introduction to the Mental Lexicon* (Aitchison, 1987), *Words and Their Meaning* (Jackson, 1988).

Cruseova studija, objavljena kao udžbenik u čuvenoj seriji „Cambridge Textbooks in Linguistics“, obradila je prvenstveno semantičke relacije u leksikonu. Autor je, kontekstualnim pristupom, na osnovu relativno malog broja invarijanata jasno opisao relacije, a naročito je velika pažnja posvećena razradi suprotnosti. Takav opis uglavnom je na tragu poznate Lyonsove *Semantike* (Lyons, 1977).

Carterova knjiga, kao dio edicije sa praktičnim stanovištima navodi perspektive primjene.

Knjiga Jeana Aitchisona usredotočuje se na psiholingvističku stranu problema. Obradjeni su problemi pamćenja i pronalaženja riječi, učenja riječi kod djece, iznesene osnovne tehnike prikupljanja gradje, modelovanja i sl.

Jacksonov priručnik, kao dio edicije „Učenje o jeziku“ koncentriše se prvenstveno na leksikološka pitanja relevantna za sastavljanje i korištenje rječnika, te na sam leksikografski rad, a pisan je kao udžbenik sa sasvim pouzdanom, ali elementarnom obradom problema.

Konačno, knjiga profesora Lipke, skromnog naslova, a izuzetno vrijednog sadržaja, sumira ideje čitavog tog niza istraživačkih napora i zaokružuje ga. Ne radi se to samo o sumiranju onoga što je izlagano na engleskom jeziku, nego, prije, o sublimaciji iskustva onoga što se obično naziva tradicionalna evropska leksikologija, dakle jednog u posljednje vrijeme izuzetno prisutnog pravca lingvističkog mišljenja.

Leksikologija je, dakle, postala samostalna disciplina načinom razmišljanja i djelovanja, što se izuzetno dobro vidi iz Lipkinog rada. Struktura njegove knjige, objavljene kod čuvenog (za leksikografe, a i leksikologe) Maxa Niemeyera, pokazuje krug tema i problema kojima se posljednjih godina leksikologija bavi. U prvom, uvodnom poglavlju autor iznosi opšte probleme: struktura engleskog leksikona, variranje engleskog, rječnici. Potom slijedi razrada četiri široke tematske oblasti: jezički znak, unutarinja struktura riječi, struktura leksikona, funkcije riječi. To je, ujedno, i najgrublja podjela oblasti leksikoloških istraživanja.

Proučavanje lekseme kao jezičkog znaka podrazumijeva: modelovanje znaka (kod Lipke su opisani Sosirov pristup, pristup Richardsa i Ogdena, te Bühlera), analizu značenja znakova i vrsta značenja (jezik i zbilja, pristupi semantici, denotacija i upućivanje, druge vrste značenja, konotacija i obilježnost), te konačno određenje morfeme, riječi i lekseme.

Unutarinja struktura riječi uključuje opis polisemije, morfološko-tvorbene strukture, semantičke strukture kroz komponentnu analizu i semantička obilježja, te, konačno, leksička pravila i semantičke procese (kakvi su, npr. metafora i metonimija).

Struktura leksikona bavi se odnosima među riječima, pa se proučavaju jedinice, klase i relacije, paradigmatičke relacije (homonimija, sinonimija, hiponimija, antonimija, leksička polja ...), te sintagmatske relacije (sintagme i kolokacije).

Funkcionisanje riječi odnosi se na riječi u kontekstu, gdje se dobar dio pozornosti posvećuje monosemantizaciji, te riječi u svijesti, gdje se promatra kako se u našim glavama prelama jezički i vanjezički univerzum.

Arhitektonika priručnika jasno pokazuje oblasti koje su u središtu sadašnjih strujanja u okviru tradicionalne evropske leksikologije. Na takav, u osnovi dobar i plodonosan pristup mogle bi se, po nama, staviti dvije zamjerke: a) određenje leksikologije dosta je usko, ne vide se izdvojite leksikološke

oblasti sa visokim stepenom autonomije (npr. frazeologija, terminologija, onomastika); b) nije dovoljno vidljiva razlika između opšteg i pojedinačnog.

Naravno, sada treba da se zapitamo kako se prema svim tim leksikološkim tokovima postavljaju istraživači srpskohrvatskog jezika. Na osnovu vlastitog uvida (Šipka, 1990) u tekuću leksikološku produkciju, možemo reći da postoji čitav niz radova o pojedinačnim leksikološkim problemima u opštoj ili serbokroatističkoj perspektivi, ali da nemamo sistematski organizovan i iscrpan priručnik u kojem bi se na jednom mjestu mogli naći svi problemi.

Kao svoj prilog utvrđivanju i pojašnjavanju predmeta leksikologije, a ujedno i nacrt opšteg i srpskohrvatskog leksikološkog priručnika, sa dodatim dijelom o leksikografiji, iznijeli bismo sljedeću shemu:

0. Pristup
 - namjera i namjena
 - metodologija
1. Temeljni pojmovi i određenje leksikologije
 - opšti metodološki problemi
 - leksička jedinica
 - leksikon
 - leksikologija
2. Leksičko značenje
 - komponente leksičkog značenja
 - polisemijska struktura
 - različiti pristupi leksičkom značenju
3. Struktura opšteg leksikona
 - elementi
 - razvoj
 - relacije
4. Upotrebne karakteristike leksičke mase
 - nadkontekstna raslojenost
 - unutar kontekstna raslojenost
 - kvantitativne odlike
5. Leksikon srpskohrvatskog jezika
 - razvoj
 - izvori popunjavanja
 - savremeno stanje
6. Mentalni leksikon
 - opšti metodološki problemi
 - modeli
 - razvoj
7. Leksikološke discipline sa visokim stepenom autonomije
 - tvorba riječi
 - frazeologija

- terminologija
- etimologija
- onomastika
- 8. Leksikografija
 - leksikografske discipline
 - tipovi rječnika
 - faze leksikografskog rada
 - struktura rječničkog teksta
- 9. Rječnici srpskohrvatskog jezika
 - razvoj srpskohrvatske leksikografije
 - savremeno stanje
- 10. Literatura
- 11. Rješenja zadataka
- 12. Predmetni i imenski registar

Tematske cjeline imaju sljedeću strukturu:

- obrada teme
- izbor iz literature s komentarima
- mogućnost primjene i daljih istraživanja
- zadaci i vježbe.

Tako bismo povelili računa i o drugim leksikološkim oblastima sa visokim stepenom autonomije, te razdvojili opšte od posebnog. Ujedno, ovakav pristup vodi računa i o srpskohrvatskoj leksikološkoj tradiciji. Tu prije svega mislimo na izdvojen položaj tvorbe, frazeologije, terminologije i onomastike, a i na to da četvrti dio dopušta široku primjenu kog nas uveliko prisutnih sociolingvističkih strujanja, a šesti ulazak danas izuzetno aktuelnih psiholingvističkih tokova. Uz to, dodavanje dijela o leksikografiji sasvim je u skladu sa dosadašnjom praksom tijesnog povezivanja leksikologije i leksikografije, o čemu svjedoče i skupovi pod tim naslovom. Primjenom ovakve sheme i pisanjem priručnika priključili bismo se na aktuelna evropska leksikološka zbivanja, ali i bili na tragu sopstvene produkcije.

No, sve dosada izneseno odnosilo se na samo jedan, makar u Evropi i dominantan, tok u proučavanju leksikona. Gledano u globalnim lingvističkim okvirima taj tok ostaje dosta izolovan. Naime, aktuelne gramatičke teorije sintaksički su orijentisane, a leksikon shvataju kao skup idiosinkrazijskih obilježja. Tako, u osnovi, postoje dva paralelna i međusobno oprečna pristupa leksikonu. U leksikološkom, leksikon je ishodište i utočište svih proučavanja, dakle sami centar interesovanja, dok je u savremenim generativnim gramatikama na samoj periferiji.

Najnoviji, izuzetno zanimljiv pokušaj prevladavanja takve situacije, jeste priprema projekta *Teorija leksikona*, koji pod vodstvom prof. Wunderlicha 1991–1993. treba da se realizuje na düsseldorfskom, kölnskom i wuppertal-skom univerzitetu.

Namjera tog projekta je da se leksikon uklopi u gramatičke teorije i da mu se tu da centralno mjesto. Osnovni su ciljevi, onda, određivanje strukture leksičke jedinice, arhitektonike leksikona, te mjesta leksikona u gramatici. U tako definisanom projektu jasno su izražene veze sa leksikografijom i tradicionalnom leksikologijom, kompjuterskom lingvistikom, tipologijom i traženjem univerzalija, proučavanjem govorne sposobnosti i psiholingvistikom.

Projekt je podijeljen na četiri najšira dijela: struktura leksičkih kategorija, odnos leksikona i sintakse, morfologija i tvorba, te semantička struktura leksikona.

Osnovni cilj izučavanja strukture leksičkih kategorija je određivanje šta je domen imena, šta glagola, a šta su funkcionalne kategorije. Ta oblast sadrži tri konkretna projekta: veznici zavisnih rečenica u leksikonu, sintaksičke osobine engleskih prijedloga u leksikonu, te kategorija imena u leksikonu.

Bavljenje odnosom leksikona i sintakse podrazumijeva razgraničenje domena riječi i rečenice. Sve to ostvareno je na jakom kognitivnolingvističkom fonu, kako se vidi i iz konkretnih projekata: kognitivna teorija i učenje leksikona, sintaksička valentnost u leksikonu, simulacija rada leksikona, leksička zasnovanost kongruencije.

Odnos morfologije i tvorbe daje se u svjetlu odnosa rečenica — riječ. Konkretni projekti su: derivacija i leksička semantika, dopune glagolu u njemačkom i talijanskom, korijeni i afiksi, te organizacija ravni u leksikonu.

Konačno, semantička struktura leksikona, koja se uveliko oslanja na prethodno navedene projekte, kao konkretne zadatke ima izučavanje struktura polja u leksikonu, dualskih operatora, te značenja glagola.

Kako se vidi i iz ovog šturog pregleda, leksikon je postavljen kao centralna tačka u jednoj cjelovitoj gramatičkoj teoriji. Projekt ima sve odlike savremenih lingvističkih dešavanja (orijentacija na kognitivne procese, traženje univerzalija, kompjuterske simulacije itd). Navedena teorija leksikona tek je u povoju. Nadamo se da će, pošto projekat bude prihvaćen i kad se sve što je naznačeno uradi i objavi, doći do malog prevrata u gramatičkim teorijama.

Konačno, na osnovu iznesenih činjenica možemo reći da je trenutno proučavanje leksikona svrstano u dva široka toka. Prvi, nazovimo ga uslovno „tradicionalna evropska leksikologija“ ima dosta precizno polje proučavanja. razradene metode i tehnike, što se vidi u velikom broju priručnika. Istraživači srpskohrvatskog jezika trebalo bi, jednim cjelovitim priručnikom, da se tješnje povežu s tim tokom. Drugi, koji se tek počeo razvijati, vidi leksikon u sasvim drugom svjetlu, kao centralno mjesto jedne gramatičke teorije. I o tom toku naši bi, ovaj put ne leksikolozi, nego gramatičari, trebalo da porazmisle.

L I T E R A T U R A

- Aitchison, Jean *Words in the Mind. An Introduction to the Mental Lexicon*. Basil Blackwell, Oxford, 1987.
- Carter, Ronald *Vocabulary. Applied Linguistic Perspectives* Allen & Unwin, London, 1987.
- Cruse, D. A. *Lexical Semantics*. Cambridge, CUP, 1986.
- Filipec, Joseph; František Čermak *Česka leksikologie*. Academia, Praha, 1985.
- Fomina, M. I. *Sovremennij russkij jazyk Leksikologija*. Moskva. Vyssaja skola, 1983.
- Jackson, Howard *Words and their meanings*. Longman, London, 1988.
- Kuznecova, E. V. *Leksikologija ruskogo jazyka*. Moskva, Vyssaja škola, 1982.
- Lipka, Leonhard *An Outline of English Lexicology*. Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1990.
- Melvinger, Jasna *Leksikologija i leksikografija*, skripta, Pedagoški fakultet, Osijek, 1984.
- Rey, Alain *La Lexicologie*. Paris, Klincksieck, 1970.
- Šipka, Danko *Komentarisana bibliografija radova srpskohrvatske leksikografije i leksikologije*, rukopis u izradi, 1990.
- Ufimceva, A. A. *Leksičeskoe značenje*. Moskva, Nauka, 1986.
- Wunderlich, Dieter; Christoph Schwartze *Handbuch der Lexikologie*. Athenäum, 1985.
- Wunderlich, Dieter (rukovodilac projekta) *Sonderforschungsbereich Theorie des Lexicons, Finanzierungsantrag 1991-1992-1993*. Heinrich-Heine-Universität Düsseldorf, Bergische Universität Köln, Gesamthochschule Wuppertal.

S u m m a r y

Danko Šipka

CURRENT TRENDS IN THE RESEARCH OF THE LEXICON

Two major trends can be differentiated, the first being traditional European Lexicology, the second general linguistic theory, with the lexicon as its center.

ПРИКАЗИ И КРИТИКЕ

ПАВЛЕ ИВИЋ, О језику некадашњем и садашњем, БИГЗ — Јединство, Београд 1990, стр. 335.

БИГЗ (Београд) и Јединство (Приштина) објавили су у едицији посебних издања из есејистике (библиотека "Нове књиге домаћих писаца") књигу чланака и расправа чији је аутор „несумњиво први човек српске лингвистике овога времена"¹ — Павле Ивић. Скупљени прилози били су претходно објављени у разним публикацијама, али су овде у неке од њих „унете ... мање или веће измене и допуне“ (стр. 332).

Из обимног опуса познатог и признатог лингвисте² изабрани су ови текстови из више разлога: 1) већина их је првобитно била објављена у иностраним публикацијама (у различитим земљама, у различитим време и на различитим језицима), због чега су били тешко доступни или, понекад, чак и непознати не само ширем кругу читалаца него и делу наше стручне публике; 2) неки текстови потичу из домаћих новина (које је могућно наћи само у великим или специјализованим библиотекама) или из часописа који нису првенствено лингвистички; 3) они, по времену настанка, представљају у извесној мери вертикални пресек лингвистичкога рада П. Ивића — обухватају период од 1952. до 1988. г.³; 4) својом тематском разноврсношћу представљају, готово идеално, хоризонтални пресек Ивићевог лингвистичког рада — заступљене су различите области, мада не и све (нема, нпр., радова из ономастике, лексикологије, палеографије и др.); 5) они, поред осталог, показују и Ивићеву способност усклађивања начина казивања с темом и наменом чланка, у вези с чиме је и стилска разуђеност прилога — у широком распону од високонаучних до научно-

¹ Из рецензије Митра Пешикана (други је рецензент био Александар Младеновић).

² Поред десетак књига објавио је и „око 350 краћих научних радова“ (стр. 333, *Белешка о писцу*). Иначе, комплетну библиографију радова Павла Ивића штампаних до 1983. г. израдио је М. Радовановић и објавио у Зборнику Матице српске за филологију и лингвистику XXVII–XXVIII, Нови Сад 1985–1985, 15–32.

³ Први стручни рад објавио је П. Ивић још 1949. г.

-популарних (при чему се „популарност“ ни у којем случају не остварује на рачун „научности“).

Иако само фрагментарно, овај избор омогућава упознавање с научним радом и научним методом П. Ивића, који је својим радовима и укупним научним, педагошким и јавним деловањем значајно утицао (и утиче, наравно, још увек, данас можда више него јуче) на лингвистичке токове и лингвистичку делатност у нас. Како се он областима заступљеним у овој књизи (и не само њима) бавио и у многим другим својим радовима, то се могло ићи и на тематски ограничен избор, што би, такође, имало оправдања.

Прилози су, иначе, подељени по областима, у пет поглавља: *Прилози теорији науке о језику, Из историје језика, О животу дијалеката, Дела заслужних људи и О савременом књижевном језику*. У прво су уврштена три рада: *Природа и функције прозодијских појава у језицима, Гласовни закони и дистинктивна моћ фонолошких система и Основни аспекти структуре дијалекатске диференцијације*. У два рада обрађује се фонолошка проблематика, и то у првome она која се тиче супрасегментних одн. прозодијских, а у другом и инхерентних одн. фонемских обележја. Како, за разлику од појма инхерентних, „појам прозодијских појава не спада у круг неоспорно дефинисаних“ (стр. 7), изнећемо Ивићева запажања (мада само укратко и само нека) о њиховој природи и функцијама: 1. а) прозодијске дистинкције су квантитативне („битна је чињеница да прозодијске дистинкције почивају на димензијама звучног сигнала“, стр. 10) и релационе, и то и у области интензитета, и трајања, и тонске висине; б) њихово поређење врши се дуж синтагматске осе говора, за разлику од простога поређења, које је довољно за перцепцију инхерентних појава; в) тако, синтагматско поређење неодвојиво је од елемента времена; г) све прозодијске појаве заснивају се на варијацији у димензијама звучног сигнала; 2. језичке функције прозодијских појава су тројакe, и то тако што (а) играју одлучујућу улогу у области реченичне интонације, (б) служе да обележе поделу исказа на речи или синтаксичке групе и (в) могу бити дистинктивне на плану фонологије речи.

У вези с дистинктивном моћи неког фонолошког система поменућемо само кључне Ивићеве констатације: 1) да је та моћ оличена у броју дистинктивних могућности које одређени фонолошки систем нуди језику и 2) да је број фонолошки различитих типова у речи одређене дужине одређен бројем јединица у фонолошком инвентару и правилима њихове дистрибуције. Не можемо а да поново не истакнемо и изванредно значајно Ивићево запажање да „гласовним околностима условљене гласовне промене *никад* не повећавају број дистинктивних могућности“ (стр. 22), што је у међувремену већ постало аксиом дијакхронијске лингвистике.

Трећи је теоријски текст из области лингвистичке географије, текст који је увршћен и у једну интернационалну антологију⁴, а требало би га уврстити и у сваки уџбеник дијалектологије одн. лингвистичке географије. Његов значај посебно потенцира чињеница да је код нас објављен чак пре тридесетак година, у време када је овде још увек преовлађивала традиционална, Белићевим учењем донекле модернизована младограма-тичарска лингвистика.

Сва три наведена теоријска рада настала су, претпостављамо, индуктивним путем, као резултат сазнања стечених радом на конкретним језичким феноменима, у појединим језицима и дијалектима (највише српскохрватским).

У дугом поглављу су радови који се односе на историју српскохрватског језика (и, с тим у везу, историју Срба), историју књижевног српскохрватског језика или појединих граматичких сегмената: *Периоди у историји структуре српскохрватског језика*, *Средњовековне српске повеље као документи о језику и култури*, *Развој књижевног језика на српскохрватском језичком подручју*, *О етничкој прошлости Косова и Српскохрватски падежни систем у дијакронији и дијатопији*.

Најобимнији рад у овоме одељку (и у целој књизи) представља студија о развоју књижевног језика на српскохрватском језичком подручју, првобитно објављена у париском часопису *Revue des études slaves* (Tome cisquante-sixième, fascicule 3, 1984). Одмах по објављивању изазвала је, пре свега због Ивићевих ставова о времену формирања књижевног језика код Хрвата и термина „католици српскохрватског језика“ (који се употребљава због тога што је хрватско име било раније и садржински и просторно уже), извесне негативне реакције неких хрватских лингвиста (што је, онда, резултирало дуготрајном и прилично оштром полемиком, у којој је, на крају, свака страна остала при својим ставовим)⁵. И поред тога (или, можда, боље: и због тога), препоручили бисмо овај рад као обавезну лектуру не само студентима филолошких (филозофских) факултета, младим лингвистима и историчарима, дакле онима који се занимају за прошлост, већ и онима који се баве садашњошћу или размишљају о будућности, пре свега креаторима језичке, па и тзв. националне политике (поготову српске). Студија је, свакако, значајна и са чисто стручне стране, јер „ако би требало једном речју окарактерисати историју књижевног језика (или књижевних језика) на српскохрватском језичком земљишту, онда је та реч

⁴ *Zur Theorie des Dialekts*, Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik, Beihefte 16, Wiesbaden 1976, 126–151.

⁵ Полемика између Р. Катичића и П. Ивића водила се на страницама часописа *Revue des études slaves* (57/4 667–673, 59/4 867–878, 59/4 879), а између Д. Рагуџа и Р. Катичића, с једне, и П. Ивића, с друге стране, на страницама загребачкога часописа *Jezik* (31/1 15–31, 33/3 78–87, 33/4 113–116, 34/3 81–85, 34/4 107–120, 34/4 120–126, 36/4 72–84, 36/5 146–155).

'сложеност'. У тој су историји заступљене све врсте сложености које су замисливе" (стр. 139).

Занимљива је, и оригинална, и периодизација српскохрватског језика изложена у првом тексту овога поглавља. Као што је познато, у сербокроатистици је било више покушаја периодизације нашега језика. Ивићева се одликује, између осталог, тиме што се заснива пре свега на историјату фонолошкога система и, још уже, на повести вокализма. Ако се узму у обзир промене вокалскога система, онда се уочавају две преломне епохе — једна у X–XI веку, друга у XIV–XV, што значи да се могу „разликовати три периода обележена одређеним структуралним одликама: први до X–XI века, други до око 1400. године и трећи од XV века наовамо“ (стр. 63). Како права историја нашега језика почиње, заправо, првом преломном епохом, када су извршена радикална упрошћавања прасловенскога вокалског система (X–XI век), то се она може поделити и на два периода — „пре и после преломних збивања у XIV–XV веку“ (стр. 69, белешка).

Из поглавља о историји језика навешћемо још само ове појединости: 1) „Средњовековне штокавске повеље представљају најзначајнију скупину извора за историју српскохрватског језика ... Најстарија сачувана ћирилица повеља потиче из године 1189, а најстарија глагољска из 1309, док су латиничке још знатно млађе“ (стр. 79). Но, ни на основу њих се не могу сазнати многе појединости, мада се „стрпљивим филолошким истраживањем границе нашег знања могу помаћи далеко напред“ (стр. 86). 2) „Теорија о илирско-албанском етничком континуитету на земљишту садашње Косовске покрајине нема научног основа. Са сигурношћу се може рећи да та теорија никад не би била створена да није било политичких побуда оних који су је лансирали. Данас је та теорија један од основних стубова индоктринације албанског становништва на Косову и у самој Албанији“ (стр. 150). 3) „Смер дијахроничних процеса у језику зависан [је] од околности у језичком систему“ (стр. 166).⁶

Наравно, ни ови сегменти, као ни претходни, нису довољни да покажу како је историја језика једна од најважнијих области Ивићевога научног рада (равноправна с њом је, по нашем мишљењу, дијалектологија), али се већ на основу њих може наслутити ширина захвата и дубина понирања својствена овоме научнику. То, свакако, показују и други Ивићеве радови, па и они из одељка *О животу дијалеката: Сеобе Срба и српски језик, О специфичном карактеру дијалекатске разуђености српскохрватске језичке области, Балканизми у настајању у српским говорима Баната, Акцентуација српскохрватског говора Уље и Дијалектологија, један наш*

⁶Из овога рада о српскохрватском падежном систему преносимо и два ранија Ивићева налаза: „1) Број различитих завршетака за неки падеж у истом језичком систему по правилу је обрнуто пропорционалан систему његове маркираности. 2) Дужина наставка, мерена бројем фонема, по правилу је пропорционална степену његове маркираности“ (стр. 151).

културни проблем. Прва два рада говоре о вези нашега језика и његових дијалеката са нашом историјом и многобројним нашим сеобама. Та историја и те сеобе учинили су слику српскохрватских дијалеката једном од најспецифичнијих и најзанимљивијих у словенском свету уопште. Једну од специфичности источних српскохрватских говора, која је више у вези с историјом него са сеобама, чине тзв. балканизми (језичке појаве настале под утицајем супстрата одн. старих балканских језика). У трећем чланку овога поглавља Ивић нам открива постојање и настајање тих појава не само у призренско-тимочким говорима (што је, иначе, познато одраније) већ и у неким банатским. Прозодијским особинама једнога од тих говора, онога у Уљми, посвећан је следећи рад. На само неколико страница изложен је један од најсложенијих прозодијских система у нашем језику (што, онда, значи и у словенским језицима уопште). Овакви записи имају значаја не само као научни подаци већ су важни и због чињенице да, како се то констатује у последњем прилогу овога одељка, „наши дијалекти изумиру“ (стр. 207).

У поглављу о делима заслужних људи говори академик Ивић о Сави Мркаљу (једном од двојице најзначајнијих Вукових претходника) и његовом месту у историји српске културе, о Вуку Караџићу и српском књижевном језику (аутор ове књиге сигурно спада међу најбоље познаваоце Вуковог филолошког и лингвистичког рада) и о улози и заслугама највећег вуковца и највећег српског филолога Ђуре Даничића. Када се једнога дана буде писала историја српске филологије, ови се Ивићеви радови неће моћи заобићи. У њима, иначе, има и нових мисли и оцена нешто другачијих од уобичајених (као што је, нпр., она којом се унеколико релативизује учинак Вуковога усавршавања српске ћирилице: „Изолација којом је праћено савршенство вуковске ћирилице није прескупа цена за оно што је постигнуто, али није ни околност коју бисмо смели превидети“ (стр. 221), па и мисли и запажања нефилолошкога карактера. Издвајамо, јер је увек актуелно и јер се с њиме слажемо, Ивићево мишљење исказано поводом Даничићевога родољубља (које је „било ... племенитог кова“): „Национално осећање може да унизи човеково достојанство ако га води у прецењивање сопственог народа или у мржњу према другом народу“ (стр. 249).

У последњем одељку (*О савременом књижевном језику*) опет се сусрећемо са неким темама обрађиваним у првом, с тим што су поједине тамо изнете теоријске поставке овде примењене у обради одређених сегмената нашега књижевног језика, нпр.: *Српскохрватска акценатуација: чињенице и тумачења* или *Прозодијске могућности у фонологији и морфологији* (исп. први чланак у књизи и напомене о њему у овоме приказу). Додирних тачака има и са неким чланцима из других поглавља, нпр. текст о систему падежних наставака именица у срп-

скохрватском књижевном језику са чланком о српскохрватском падежном систему у дијакронији и дијатопији (поглавље *Из историје језика*). Већитога питања (не)јединства српскохрватскога књижевног језика тичу се чланци: *Нисам за сејање нервозе и Јединство и разједињеност српскохрватског књижевног језика — актуелни тренутак*. Ставовe изнете у њима прихвата већина српских (и не само српских) лингвиста, међу њима и онај да је „јединство књижевног језика неоспорна чињеница“, док у „вези с јединством српскохрватског дијалекатског простора (дијасистема) има места за резерве, па и за сумње“ (стр. 321). То, као што је познато, не представља некакву специфичност нашега језика. Стога би било занимљивије када би био у праву онај део (углавном хрватских) лингвиста који поменуће феномене види управо обрнуто.

Оба ова чланка преузета су из новина (Одјека и Нина), па је разумљиво што нису „опремљени“ научном апаратуром. Она, међутим, не изостаје код већине других прилога (поред уобичајених библиографских података о цитираној литератури ту је често и драгоценa библиографија радова о појединим темама). И сама књига има на крају белешку с подацима о сабраним чланцима и расправама, као и белешку о писцу, Павлу Ивићу. Не знамо ко је аутор ове белешке, али нам то не смета да се сложимо с једном оценом изнетом у њој: „Био је један од првих који су увели структурални метод у југословенску науку о језику. Међутим, његова трајна приврженост том методу не искључује уважавање тековина традиционалне лингвистике и иновација које су донели новији правци у међувремену“. Захваљујући томе, лингвистички рад Павла Ивића цењен је и прихваћен, и у земљи и у иностранству, од стране лингвистичких стручњака различитих генерација и оријентација. Убеђени смо у то да ће исту судбину доживети и Ивићева књига *О језику некадашњем и садашњем*.

Београд

Мирослав Николић

O DEFINICIJI PREDMETA SERBOKROATISTIKE (povodom knjige D. Brozovića i P. Ivića *Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski. Izvadak iz II izdanja Enciklopedije Jugoslavije*. — JLZ „Miroslav Krleža“, Zagreb 1988, str. 119)

Sama činjenica da je članak o jeziku (srpskohrvatskom/hrvatskosrpskom) iz nacionalne Enciklopedije objavljen i kao posebna knjiga izgleda da nema analoga u istoriji slavistike, pa već prema tome zaslužuje ozbiljnu pažnju. Ako ovome još dodamo da su tu temu obradila dvojica vodećih jugoslovenskih slavista, Dalibor Brozović i Pavle Ivić, čiji radovi već nekoliko decenija u mnogome određuju karakter i pravac istraživanja u oblasti slovenske (i pre svega, južnoslovenske lingvistike), onda je očigledna opravdanost najživljeg interesa za njihov sintetički rad. Enciklopedijska slika savremenog znanja o predmetu serbokroatistike, tj. o srpskohrvatskom jeziku, kao što je u predgovoru uz knjigu s pravom primetio Radoslav Katičić, jest „svojevrsan priručnik, koji svim zainteresiranima može dobro poslužiti kao metodološki uvod u problematiku vezanu za jezik Crnogoraca, Hrvata, Muslimana, Srba i drugih, te kao pouzdan repetitorij temeljnih znanja o njemu . . .“. U potpunosti odgovarajući ovoj odredbi, rad dvojice jugoslovenskih slavista treba da bude posmatran upravo sa gledišta uspešnosti rešenja metodološkog i faktografskog zadatka, pri čemu je od posebnog značaja to kako će u uvodnom delu enciklopedijskog članka biti definisan i izdvojen iz kruga ostalih predmeta slovenske lingvistike predmet serbokroatistike kao takve.

U uvodu (str. 1–5, autor prof. D. Brozović) razmatraju se sledeća pitanja od prvorazrednog značaja: istorijsko-genetska karakteristika položaja srpskohrvatskog među indoevropskim i slovenskim jezicima; arealno-tipološka karakteristika dijasistema srpskohrvatskih dijalekata; nacionalni sastav govorne zajednice srpskohrvatskog jezika; ime jezika; oblici njegovog postojanja; jezici sa kojima je srpskohrvatski dolazio u dodire. Kompleksno pretresanje navedenih pitanja, kako što se čini, ima za cilj da čitalac stvori najopštiju sliku o onoj lingvističkoj realnosti koja je poznata pod imenom srpskohrvatski jezik, tj. da mu se da njegova potpuna definicija, lišena kontradiktornosti.

Ovaj je rad samo skroman pokušaj da se ocene neke postavke iznesene u uvodnom delu članka o srpskohrvatskom jeziku, te da se u obliku svojevrsnih

komentara uz tekst prof. Brozovića iznese naše viđenje problema prezentiranja odgovarajuće građe.

1. Genetske veze srpskohrvatskog jezika

1.1. Srpskohrvatski jezik kao indoevropski

Srpskohrvatski se jezik određuje kao jedan od potomaka praslovenskog jezika, te kao slovenski, baltoslovenski, istočnoindoevropski, indoevropski i nostratički jezik, pri čemu „svaki od tih atributa označuje posebnu etapu njegove prethistorije“ (str. 1). Primećuje se da je slovenskim jezicima najbliža istočnoindoevropska iranska i zapadnoindoevropska germanska grana. Od jezika koji ulaze u odgovarajuće genetske zajednice nabrajaju se samo oni koji spadaju u baltičku granu (sa opaskom da se ona dalje razgranava u istočno- i zapadnobaltsku); navode se jezičke grane koje spadaju u istočnoindoevropsku, i pritom se velika pažnja poklanja jezičkim činjenicama potvrđenom dokazivanju satemskog (tj. istočnoindoevropskog) karaktera slovenskih jezika.

Gore iznesena karakteristika genetskih veza srpskohrvatskog jezika je nesumnjiva. Međutim, moguće su primedbe u vezi s načinom iznošenja podataka o pojedinim etapama njegove predistorije. I stvarno, moramo priznati da odgovarajuća građa nije iznesena dovoljno ujednačeno i sa jednakim nivoom argumentisanja.

Pre svega, odsustvuje nabranje slovenskih i indoevropskih jezika uz obaveštenje čitaoca o sastavu baltičke¹ i istočnoindoevropske grane, mada izgleda da bi bilo logičnije upravo suprotno rešenje. Sa druge strane, ne mali prostor u odnosu na ceo Uvod (napomenimo da se radi o enciklopedijskom članku) zauzima dokazivanje satemskog karaktera slovenskih jezika uz navođenje jezičkih primera iz litavskog, avestijskog, sanskrt, gotskog, latinskog i grčkog, dok se pripadnost slovenskih jezika ostalim genetskim zajednicama (kao i srpskohrvatskog slovenskoj grani) samo deklariše. Razume se da bi za dokazivanje ovih postavki morao da se upotrebi termin „uporedno-istorijska gramatika“ koji je iz nejasnih razloga potpuno izostao iz teksta (umesto njega se spominje „lingvistička nauka“).

Odsustvo detaljnijeg dokazivanja te pripadnosti bilo bi posve prirodno u enciklopedijskom članku snabdevenom odgovarajućim upućivanjima na druge članke: slovenski jezici, indoevropski jezici, uporedno-istorijska gramatika itd., u kojima bi se našli svi neophodni podaci. U tom bi se slučaju informacija u članku svela na minimalnu. Ukoliko je, pak, neophodno da se svi ti podaci nađu upravo u članku o srpskohrvatskom jeziku, onda bi njihovo iznošenje zahtevalo ravnjerniju lingvističku argumentaciju, što bi znatno proširilo tekst uklonivši nejednaku potkrepljenost pojedinih postavki.

¹ Jezički je sastav baltičke grane, u stvari, nešto širi od navedenog u članku. Up.: Балтийские языки u izdanju Лингвистическая Энциклопедия — М., 1990.

1.2. Srpskohrvatski jezik kao slovenski

Mesto srpskohrvatskog među slovenskim jezicima određuje se u južnoj skupini, nabrajaju se jezici koji tu skupinu sačinjavaju. Južna je skupina suprotstavljena dvema severnima (istočnoj i zapadnoj) nizom osobina, i, mada se i beleži da se ona „u jednim [osobinama] slaže s istočnom skupinom (češće), u drugim sa zapadnom (osobito s njezinom češko-slovačkom podskupinom“ (str. 1), izričito se utvrđuje da su „najvažnije i najstarije južnoslavenske značajke (fonetsko-morfološke) one kojima se odvaja od sjevernoslavenskih jezika kao cjeline“ (str. 1). To su, prema mišljenju prof. Brozovića, „prijelaz padežnoga nastavka s nosnim jatom *-ĕ u obični nosni vokal -e (na sjeveru denazalizacija -ĕ) i dvojnost nastavka u instrumentalu jednine muškoga i srednjega roda -omb i -omb, -emb i -emb (na sjeveru samo -omb i -omb). Osim toga, južnoslavenski se jezici suprotstavljaju sjevernima nizom specifičnih sufiksa (vodica: rus. *содуца*, glavica: češki *hlavka*)“ (str. 1–2).

Južnoslovenska je skupina dalje podjeljena u dve podskupine — istočnu i zapadnu. Ova posljednja, a u nju spada srpskohrvatski jezik, ima niz osobina koje je odvajaju ne samo od istočne podskupine, već i od svih slovenskih jezika uopšte: „nastavak -ga umjesto starijega -go i stapanje dvaju poluglasa (b i v) u neutralni ə (tzv. šva), a osim toga hs. i slov. jezik razlikuju se od svih slavenskih i time što nemaju palataliziranih suglasnika, niti su ih u fonološkom smislu imali u prošlosti, pa su zato jedini očuvali prvotno praslavensko razlikovane između l i n i palatalnih l' i n' (< lj, nj) ispred e i i (i drugih prednjih vokala)“ (str. 2).

I, najzad, srpskohrvatski jezik kao „dijasistem južnoslavenskih dijalekata između hrvatsko-slovenske granice na sjeverozapadu i srpsko-bugarske granice na jugoistoku“ karakterišu samo njemu svojstvene crte: nepoznavanje konstrukcije *mi s tobom i odsutstvo tragova starog genitiva na -u. Ove crte „odvajaju ga od svih slavenskih jezika, uključujući i južnoslavenske (izuzev beznačajne periferne izuzetke)“ (str. 2).

Očigledno je nastojanje prof. Brozovića da se ne uzimaju u obzir sve one crte južnoslovenskih jezika koje bi bile istovremeno zajedničke i sa severnoslovenskim jezicima, već da se predstave isključivo južnoslovenske izoglose koje se proglašavaju istovremeno i za najstarije. Isto važi i za srpskohrvatski jezik kao takav. Pretpostavlja se da će se na taj način bolje uočiti specifičnost i samostalnost tih jezika (jezičkih grupa) u odnosu na srodne. Ovaj bi se postupak mogao kritikovati iz dva razloga.

S jedne strane, obraćanje pažnje samo na isključive izoglose karakteriše isuviše jednosmerno shvaćanje jezičkog srodstva i raščlanjivanja genetskih zajednica kao etapâ grananja rodoslovnog stabla u izolovane grane i pojedine jezike. Ovde bi trebalo primetiti da se posebnost sistema ne određuje postojanjem samo njemu svojstvenih elemenata, već načinom kombinovanja i spajanja elemenata koji mogu biti zajednički mnogim sistemima. Tradi-

cionalno predstavljanje deobe slovenskih jezika u tri grupe, koje se ne zasniva na traganju za isključivim izoglosama već odražava različite kombinacije rezultata opšteslovenskih fonetskih procesa (sekvence **TorT*, **TolT*; sudbina početnih sekvenci **kv*, **gv*; rezultati druge palatalizacije itd.), realnije karakteriše posebno mesto južnoslovenskih jezika u njihovom jedinstvu s ostalim slovenskim jezicima. Osim toga, isključive su izoglose samo od relativnog značaja: čim se u njima odražena jezička pojava nađe u granicama dotičnog areala, one gube na dokaznoj snazi. Izgleda da upravo tako stoje stvari sa navedenom isključivo srpskohrvatskom izoglosom — nepoznavanjem tipične slovenske konstrukcije **mi s tobom*. Postojanje te konstrukcije u srpskohrvatskim govorima Galipoljaca i sela Radimna u Rumuniji² (Ми с тобом смо побраткиње, све на јно место одимо ми с тобом ... (Ивић 1957, str. 358–359); Ми с тебом смо родбина; Ми с тобом ће демо; Ми с тобом нема да се карамо (Томић 1987, str. 432) smanjuje vrednost ove značajke za raščlanjivanje slovenske i južnoslovenske jezičke zajednice.

Sa druge strane, ne možemo svim navedenim isključivim južnoslovenskim izoglosama priznati da su istovremeno i najstarije — tako, izoglosa *ǣ* > *ě* / *ě* > *e* spada među one mlađe u odnosu na ceo niz izoglosa koje dele praslovenski jezik u zapadni i istočni dijalekat (Бернштейн 1961, str. 211–212).

2. Sistem srpskohrvatskih teritorijalnih dijalekata i problem njihovog jedinstva

Najoriginalnija crta srpskohrvatskog sistema teritorijalnih dijalekata je izuzetno veliki broj strukturnih razlika među njima. Prof. Brozović navodi sledeće takve razlike: a) raznolikost prozodijskih pojava; b) izuzetna raznolikost padežnih sistema; c) nejednako učešće pojedinih dijalekata u balkanskom jezičkom savezu; d) strukturno oprečni fonološki sistemi.

Ovde bi trebalo primetiti da osim strukturnih postoje i dijalekatske razlike genetskog karaktera. Potonjima je u Uvodu posvećena samo jedna ne baš precizna formulacija: „Velike strukturne razlike praćene su odrazima duboke stare diferencijacije“ (str. 3). Ipak, odsustvo detaljnije informacije o tim razlikama (uza svu njenu poželjnost) ne smeta da priznamo za legitiman zaključak prof. Brozovića: „Očito je, da su razvojni putovi vodili hs. dijalekte u posve oprečnim smjerovima“ (str. 3).

Takva izuzetna dijalekatska diferencijacija, kakva nije svojstvena ni jednom drugom slovenskom jeziku, zahteva da se postavi pitanje u čemu se sastoji jedinstvo srpskohrvatskog jezika. Rešenje koje predlaže prof. Brozović ne smatram najboljim. Iznesena u tekstu teza o tome da srpskohrvatski dijasistem „pokazuje ... i začudan stupanj razvojne povezanosti“ (str. 3) pre svega je u direktnoj kontradikciji sa gore iznesenom tezom o posve oprečnim

²Mada ove govore stvarno možemo smatrati periferijskima, ipak ne bi trebalo da osobenosti njihovih sistema proglasimo za „beznačajne“.

putevima razvoja pojedinih dijalekata. Sa druge strane, pod „razvojnou povezanostu“ se razume u stvari prostorna dominacija novoštokavskih govora nastala pre svega zbog migracija stanovništva kao i „svestrani dodiri“ tih govora s ostalima. Tako se novoštokavski govori proglašavaju „osnovnom centripetalnom snagom samoga hs. jezika“. Moramo priznati da je traženje unutrašnjeg jedinstva dijasistema dijalekata u jakom uticaju na njih spolja protivrečno samo po sebi³. Čini se, da s obzirom na gore izneseno o karakteru raščlanjenosti srpskohrvatskog sistema teritorijalnih dijalekata, treba da odustanemo od pokušaja da u lingvističkim terminima dokažemo bilo kakvo njegovo sinhrono jedinstvo.

Mislim da bi pitanje o jedinstvu srpskohrvatskog jezika uopšte trebalo da se rešava s vođenjem računa o dva aspekta: a) istorijski i genetski srpskohrvatski dijalekti (govori), imajući koren u određenom dijalektu u (južno-)slovenskoj zajednici, jedinstveni su u svojoj pripadnosti tom dijalektu i prema tome u svojoj suprotstavljenosti ostalim slovenskim jezicima; b) na sinhronijskom nivou jedinstvo srpskohrvatskog jezika trebalo bi da se određuje u sociolingvističkim i psiholingvističkim terminima, jer je ono posledica jedinstva odgovarajućih naroda⁴, koji se služe i jedinstvenim književnim jezikom.

Na kraju ćemo izneti sledeću postavku: definisati jezik značilo bi naći ravnotežu među njegovim opisom kao sistema znakova (unutarlingvistički zadatak) i njegovom karakteristikom kao društvene pojave (spoljolingvistički zadatak), jer nijedan od ova dva aspekta odvojen od svoga parnjaka ne obuhvata predmet u potrebnom obimu i sa neophodnom svestranošću. Pokušaj prof. Brozovića da se ovaj zadatak reši u isključivo unutarlingvističkim terminima, budući nesumnjivo jednom od značajnijih dostignuća jugoslovenske lingvističke misli, kao što se čini, istovremeno je manifestovao i neke nedostatke takvog prilaza na koje smo hteli skrenuti pažnju u ovom skromnom prilogu.

LITERATURA

- Бернштейн 1961 — Бернштейн С. Б. Очерк сравнительной грамматики славянских языков. — Москва, 1961.
 Ивић 1957 — Ивић П. О говору Галипольских Срба. СДЗБ, књ. 12. — Београд, 1957.
 Томић 1987 — Томић М. Говор Радимаца. СДЗБ, књ. 33. — Београд, 1987

Lenjningrad

Andrej N. Soboljev

³Osim toga, i sam prof. Brozović priznaje da su upravo novoštokavski govori najoriginalniji predstavnici srpskohrvatskog jezičkog tipa, dok „ostali dijalekti, osobito neštoštokavski približuju se slov. jeziku i sjevernoslavenskim jezicima (kajkavsko i čakavsko narječje), ili istočnojužnoslavenskoj podskupini (prizrensko-timočki ili torlački dijalekti), a nenovoštokavski dijalekti čine prijelaz između novoštokavskih i neštoštokavskih“.

⁴Sličan prilaz demonstrira u odeljku „Narečja“ koautor prof. Brozovića, prof. Ivić.

MILORAD RADOVANOVIĆ, *Spisi iz sintakse i semantike*, Biblioteka Theoria, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, Dobra vest, Novi Sad 1990, стр. 221.

Пред нама је још једна књига Милорада Радовановића, редовног професора опште лингвистике на Филозофском факултету у Новом Саду. Књига са насловом *Spisi iz sintakse i semantike* није нова по садржају, јер она чини збирку већ објављених радова који су настајали у периоду од 1968. до 1988. године. Зато приказ ове књиге неће бити уобичајено упознавање са њеним садржајем, него ће, пратећи доследност у приступу појединим проблемима, процењивати целисходност оваквог повезивања појединачних радова у целине и трагати за неким новим учинком овако сачињеног дела.

Књига *Spisi iz sintakse i semantike* својим насловом одређује област којом се бави, а својим садржајем показује да њен аутор још од првих радова негује модеран приступ синтаксичко-семантичким феноменима пратећи тако токове савремене лингвистичке науке и њених најдалекосежнијих праваца — структуралне и генеративне теорије. Књигом су обухваћени радови М. Радовановића који се нису „утапали“ у његове позније „општелингвистичке“ (специјално ‘социолингвистичке’) научне преокупације и занимања“. Радови у књизи дати су углавном неизмењено (код већине су мењани само наслови), а груписани су тематски, тако да свака целина има надређен наслов који упућује „на неке сасвим нове, савремене појмове лингвистичке науке, особито њене теорије, махом ... незаступљене или неподесно заступљене у сербокроатистици“ (*Уводна белешка*, стр. 6). Тако књига има ове целине: *Уводна белешка* (са Библиографским упутством) (5–9); *I Номинализација* (11–50), са радовима: 1. *О „кондензацији реченице“ као језичком поступку* (13–27) 2. *О „номинализацији“ као језичком поступку* (28–37); 3. *О значењу реч и граматичком тумачењу „номинализованих исказа“* (38–41); 4. *О „номиналном и вербалном стилу“ у језику* (42–50); *II Декомпозиција* (51–73), садржи само један рад: 1. *О „декомпоновању предиката“ као језичком поступку* (53–73); *III Детерминација* (75–113), обухвата два рада: 1. *О „обавезној детерминацији“ као језичком поступку* (77–106);

2. О „граматици неутуђиве посесије“ и „имплицитној обавезној детерминацији“ (107–113); IV *Парцелација* (115–163), садржи само један рад: 1. О „парцелацији реченице“ као језичком поступку (117–163); V *Нараџија* (165–219), обухвата пет радова: 1. О „наративним“ глаголским облицима (167–178); 2. О аористу и имперфекту (179–182); 3. О плусквамперфекту (183–199); 4. О потенцијалу другом (200–208); 5. О „безличној реченици“ (209–219). Преглед садржаја књиге показује да она осим *Уводне белешке* садржи пет тематских целина и 13 радова. Међутим, структура књиге нешто је сложенија, јер на крају сваког рада дате су *Белешке* које нису само уобичајене напомене. У њима аутор одговарајућу проблематику ставља у шири научни контекст повезујући је са више аспеката са истим или сличним појавама у језику и дајући критички преглед других релевантних приступа датим појавама. При томе доследно кореспондира и са својим ставовима изнетим у неким другим научним радовима. Тако *Белешке* дају и преглед библиографских јединица, чиме се умањује недостатак што таквог пописа нема на крају књиге, па је читалац обавештен не само о сербокроатистичкој литератури о назначеним проблемима, него и о резултатима савремене светске лингвистичке теорије (чешке, енглеске, америчке, совјетске и др.). У *Белешкама* се детаљнише неке поставке из основног текста, при чему се, што је посебно значајно, осим језичких аспеката уважавају и други аспекти испитиваних појава (друштвени, психички, прагматички, културални, комуникацијски и др.). Зато су *Белешке* углавном опширне, понеке су опширније и од основног текста, па би било функционалније да су дате интегрално у основном тексту, или бар на истој страни чији текст допуњују. Тако би књига била технички практичнија, а читалац би континуирано и са мање напора могао да прати њен садржај.

Прва целина књиге са насловом *Номинализација* обухвата 4 рада, који се најопштије речено, баве насловљеном појавом као универзалном у индоевропским језицима. Ову језичку појаву карактерише употреба номиналних средстава уместо вербалних у исказима природних језика. Иако се за појаву номинализације наводе лингвистички и нелингвистички разлози, аутор истиче значај нелингвистичких момената, који су углавном жанровске (стилске) природе, и то како у погледу фреквенције тако и у погледу продуктивности. Овај тип површинске организације исказа нарочито одговара специјалним функционалним стилевима језичког стандарда (новинарском, правном, политичком, административном, научном и др.), док је знатно ређи у књижевним текстовима. Лингвистички моменти за појаву номинализације проистичу из саме структуре појединих језика, а манифестују се у слободнијој мобилности језичких јединица за номинализацију и у већој комбинабилности ових јединица са другим језичким јединицама, јер не реферишу о неким граматичким значењима и

односима, који иначе ограничавају повезивање њихових вербалних еквивалената са другим јединицама. За ситуацију у српскохрватском језику у вези са појавом номинализације М. Радовановић истиче значај изучавања *праве номинализације* или *номинализације у ужем смислу* са девербативним и са деадјективним именицама као експонентима нереченичне предикације. Осим ових именица у функцији експонента нереченичне предикације могу се наћи вербиди, а овакво појављивање нереченичних језичких средстава у функцији саопштавања реченичног садржаја одређује се у савременој науци као поступак *реченичне кондензације*. Девербативне именице јављају се у функцији предиката и у поступку *декомпозиције предиката*, још једном поступку номинализације језичких исказа. Иако су неки случајеви овог поступка слични случајевима реченичне кондензације, ова два поступка исте појаве — номинализације битно се разликују, па су у књизи, о којој је реч, с разлогом обрађени као посебни језички феномени.

Релевантним синтаксичко-семантичким и морфолошким аспектима реченичне кондензације са девербативним и деадјективним именицама као експонентима нереченичне предикације посвећена су два рада прве целине: *О "кондензацији реченице" као језичком поступку* и *О значењу речи и граматичком тумачењу „номинализованих исказа“*. Ова два рада дају низ значајних запажања о реализацији реченичне кондензације наводећи примере слободних и везаних падежних облика именица у функцији реченичних кондензатора у различитим синтаксичким позицијама и са различитим базичним значењима. Запажено је да су различите базичне интерперетационе могућности сигнализоване различитим везничким решењима у дубинској структури, којима одговарају различите предлошке везе у површинској структури. Интерпретација базичних значења падежних облика у површинској структури условљена је многим елементима: позицијом у реченици, лексичким значењем јединица у падежној конструкцији, деривационом суфиксалном морфемом девербативне именице у улози центра конструкције и прагматичким контекстом.

Нејезички аспект номинализованих исказа може се општије представити као функционо-стилска, културална, универзална тенденција у језицима, која се у традиционалним филолошким расправама одређује опозицијом „номинални стил“/„вербални стил“ (в. рад *О „номиналном и вербалном стилу“ у језику*). С овог аспекта номинализација као појава добија значај у подстицању комуникације у смислу њене ефикасности и економичности, кроз културно / језичке контакте као појава „функционално-стилских универзалција“.

Другу целину са насловом *Декомпозиција чини један рад: О „декомпоновању предиката“ као језичком поступку*, у коме се декомпоновани предикат представља као један од облика испољавања номинализованих

исказа, за разлику од традиционалног приступа који је овај проблем разматрао у оквиру појаве језичког аналитизма. Декомпоновани предикат је двочлани предикат који је конструисан од глаголске копуле или семикопулативног глагола и девербативне именице, а одговара једночланом предикату реализованом пунозначним глаголом из кога је изведена девербативна именица двочланог предиката. За разлику од номинализације која се остварује кондензацијом реченичног значења, при чему у исказу постоје две примарне корелативне предикације, номинализација декомпозицијом претпоставља исказ са једном предикацијом која се само формално усложњава декомпоновањем пунозначног глагола. Разлике између ова два поступка су очигледне, али по томе што се јављају као универзалне, фреквентне и продуктивне појаве истог процеса — номинализације, као и по томе што су као појаве стилске природе условљене углавном екстралингвистичким факторима (исте или сличне процедуре апстрактног мишљења, сродни културни типови, мање или више идентичан функционални и ситуациони контекст језичке употребе), можда је требало оба поступка, и кондензацију и декомпозицију, као две подцеле дати у I (истој) целини под надређеним појмом *номинализација*.

Од осталих проблема (појмова) који су обрађени у књизи *Списи из синтаксе и семантике* у истој равни као "језички поступци" јављају се и појмови *парцелације* и *нарације*. Они су као поступци књижевног стила дати углавном дескриптивно на ограниченом корпусу појединих дела неких савремених писаца српскохрватског језичког подручја (М. Црњанског, М. Крлеже, Д. Ћосића, Јб. Недића и Б. Радовића). Појава *парцелације* представљена је као разграђивање или разбијање традиционално схваћеног реченичног модела, при чему парцелисани сегменти бивају интонационо и позиционо аутономизовани (в. рад *О „парцелацији реченице“ као језичком поступку*). Парцелацији најчешће подлежу јединице периферних синтаксичких функција (именичке и адвербијалне одредбе), а ређе објекат, а парцелација се појављује као стандардно средство савремене српскохрватске прозе са својом специфичном функционалном и стилском дистинктивношћу.

Појам *нарације* као наслов пете целине представљен је као језички поступак у књижевним делима, који се реализује глаголским облицима: презентом, аористом, имперфектом, плусквамперфектом и потенцијалом II (в. прва четири рада ове целине). Анализа књижевних текстова показује да је најчешће средство нарације презент имперфективних глагола, чији се наративни низ стилски ефектно може прекидати презентом перфективних глагола или аористом. Употреба плусквамперфекта разматрана је и са становишта његовог граматичког значења, а употреба потенцијала II са становишта његове функционалне и семантичке дистинктивности у систему српскохрватских глаголских облика, при чему испитивани корпус

показује да се потенцијал II понаша као *облик потенцијала за прошлост* и у том смислу има своје место у систему глаголских облика, па га са становишта стандардне језичке норме не би требало доводити у питање.

Последњи рад V целине *О „безличној реченици“* по свом садржају не одговара надређеном наслову, јер се проблем „безличних“ конструкција са морфемом *се* тешко може довести у везу с нарацијом. Овај синтаксички модел без експлицираног агенса није условљен лексичком семантиком глагола, него анонимношћу и уопштеношћу агенса, што је карактеристично за ситуације интелектуалног приступа појавама. На примерима текста Љ. Недића М. Радовановић показује да интелектуализован језик у списак својих карактеристичних модела укључује и синтаксички модел са анонимним агенсом и морфемом *се* као стандардним граматичким средством. Тако се овај модел на општем комуникативном плану, а у вези са избором језичких средстава у нарочитим видовима језичке употребе, нашао у истом списку заједно са девербативним именицама у функцији реченичног кондензатора и у функцији лексичког дела декомпонованог предиката, па би се и рад о коме је реч, на неки начин, пре могао да подреди I и II (односно истој) целини.

Трећу целину са насловом *Детерминација* издвајамо, јер се појам на који наслов упућује не може посматрати у истој равни са осталим појмовима: номинализацијом, кондензацијом, декомпозицијом, нарацијом и парцелацијом, који се тичу језичке употребе (поступка) и који су углавном стилске природе. Набројани појмови, као што смо истакли, карактеристични су за специјалне функционалне стилове језичког стандарда и јављају се као обавезна или факултативна обележја неког жанра или стила појединих аутора. Појам *детерминација* (обавезна експлицитна и имплицитна детерминација) не тиче се језичког поступка и није стилске природе, него се јавља као обавезно средства којим се регулишу нека основна синтаксичко-семантичка правила и односи и тиче се структуралне природе појединих језика. У овом смислу део наслова првог рада ове целине који овај језички феномен сврстава у језичке поступке, није сасвим адекватан. Обавезна детерминација је универзална појава у језицима, а везује се пре свега са појмом „неотуђиве посесије“. Ова синтаксичко-семантичка појава условљена је потребом отклањања селекционих рестрикција лексичке комбинабилности, при чему обезбеђује структурни минимум граматичности или структурни минимум одређеног граматичког значења. У детаљној анализи обавезне експлицитне и имплицитне детерминације М. Радовановић даје различите случајеве њихове реализације и синтаксичко-семантичке факторе који те разлике условљавају. Тако је за имплицитну детерминацију карактеристично да њене основне типове — позитивну или негативну квалификацију — одређује семантика именица које се детерминишу, при чему су неки случајевски одређени и

парајезичким и нејезичким средствима (премештањем логичког акцента, гестом, мимиком и сл.).

Обједињавање већ објављених радова у једну књигу, каква је и књига коју представљамо, има несумњив значај, и то не само за њеног аутора, него и за област којом се бави. Значај књиге *Списи из синтаксе и семантике* за сербокроатистичку науку је несумњив, а од свих њених вредности нарочито бисмо истакли модеран приступ појединим језичким феноменима, којим је М. Радовановић показао како се успешно, по систему мреже, могу повезивати унутарјезичке (=граматичке) и изванјезичке (=прагматичке) чињенице и односи. У оваквом приступу језичким чињеницама на теоријском плану, а и у граматичком представљању, узимају се у обзир све релевантне језичке и нејезичке чињенице. Тако се нпр. у опису неких граматичких јединица не би смело занемарити појединачно значење лексема, па и мањих јединица (деривационих морфема), или њихово значење у међусобној повезаности, а при нормирању би се морале уважавати и чињенице ширег, нејезичког контекста и неких видова језичке употребе који се тичу специјалних функционалних стилова. Подала бих, међутим, да организација књиге није баш најсрећнија. Требало је, можда, мењати нешто у склопу радова, чиме би тематске целине постале садржајно компактније. Тако би се избегла и непотребна понављања (општи приступи, библиографски подаци и друге неопходне напомене). Осим тога требало је у свим целинама и радовима доследно спровести она општа начела теоријско-методолошког опредељења, која су истакнута у *Уводној белешци*. Тако би цео садржај књиге добио уједначености.

Београд

Стана Ристић

КЊИГА О СЛАВЕНОСРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Књига проф. Александра Младеновића *Славеносрпски језик* (Нови Сад, Књижевна заједница Новог Сада и Дечје новине из Горњег Милановца, 1989, стр. 163) представља својеврсну новину у нашој науци, јер књиге с таквим насловом и таквом садржином досада нисмо имали. У њој је објављено једанаест ауторових студија и расправа о славеносрпском типу књижевног језика, који је, нарочито у ранијим временима, био доста оспораван. Публиковане од 1977. године наовамо у нашим научним гласилима, поменуте расправе А. Младеновића у овој књизи су сакупљене и сређене у једну тематску целину, која се састоји из два дела. У првом поглављу (9–72) говори се о рускословенском, а у другом (75–159) — о славеносрпском језику.

Примање рускословенског језика (руске редакције старословенског језика, руског црквеног језика, славенског језика) код Срба и промене које је овај језик претрпео у српској говорној средини А. Младеновић је обрадио у почетној расправи ове књиге (9–42). Иако је прелазак Српске православне цркве са српкословенског на рускословенски тип црквеног језика у трећој деценији XVIII века био диригован спољним, нелингвистичким чиниоцима, тај поступак је изазвао крупне, далекосежне последице и на књижевнојезичком плану код Срба. Тако је, пре свега, створен нови тип српског црквеног језика, који се у неким појединостима разликује од руског црквеног језика, као нпр. (а) у одсуству фонеме *ы*, тј. у изговору *и* место овог старог вокала (б) у изговору „тите“ као *т а не* као *ф*, (в) изговору *-ле-*, *-не-* и *-л-* а не *-ле-*, *-ње-* и *-љ-* у примерима типа *раздјеленије*, *сочиненије*, *поучителна* и сл., (г) у изговору рускословенског језика са српском а не са руском прозодијом, тј. са четвороакцентским системом српског књижевног језика, и др. Овим особинама одликује се, како истиче А. Младеновић, данашњи службени језик Српске православне цркве, а те црте су почеле да се развијају у српској говорној средини, наравно, још од времена примања рускословенског језика.

Овај руски црквени језик, истиснувши претходни, традиционални српкословенски, постао је код Срба језик писмености и образовања — нарочито од друге половине XVIII века наовамо, када су се Срби срели,

у својој средини, и с ондашњим руским књижевним језиком, којим су била писана дела световне садржине, штампана грађанском ћирилицом (46). И поред настојања појединаца да рускословенски постане књижевни језик Срба — последња двојица који су то захтевали били су Г. Трлајић 1793. године и П. Кенгелац 1811 (48, 49) — до тога није дошло нити је могло доћи. За разлику од ранијих времена, XVIII век је тражио што непосреднији контакт између писца и читаоца, утицај пишчев на шири читалачки и слушалачки круг. Такав утицај се није могао остварити преко рускословенског језика, чија је неразумљивост Србима била евидентна. Због тога је рускословенски језик све више сужавао своју употребу на богослужбену и црквеноадминистративну службу (52). Ипак, тај језик није био потпуно истиснут из ванцрквених области: задржан је, на пример, „у школској букварској настави током целе прве половине XIX века“ (53), а и касније.

А. Младеновић је један од ретких наших научника, а можда и једини, који тражи и налази позитивну везу између рускословенског и српског књижевног језика, указујући на утицај који је први језик могао имати на формирање другог (54—72). „Служећи стално као антиузор, као негативан пример на који се не треба угледати, као стални пасивни опонент српском народном језику који у књижевнојезичком и азбучном погледу сам нема никакве шансе код Срба — рускословенски језик је, таквом својом улогом, могао допринети:

а) стварању славеносрпског типа књижевног језика који је у предвуковском и у првим деценијама вуковског периода код Срба био основни литерарни језик на којем је писан и штампан највећи број дела са световном садржином, и који је у свом развоју тежио све већој и већој србизацији;

б) писању појединих аутора готово чистим народним језиком (у овом случају код Срба екаваца најчешће шумадијско-војвођанским дијалектом) који се код појединаца огледа или у свим, што је ређе, или у неким њиховим саставима, што је чешће;

в) васпостављању употребе низа речи са српкословенским фонетизмом, чиме су, заправо, многе речи овога старог српског црквеног и књижевног језика спасене од заборављања, тако да су неке од њих у употреби и данас у српскохрватском књижевном језику;

г) филолошком образовању и таквој култури, нарочито у правописном, граматичком, лексикографском и терминолошком погледу, што је појединцима, а и самом Вуку у почетној фази његовог рада, помогло да схвате и да се у овом или оном правцу, с више или мање успеха, поставе и изјашњавају о потреби реформисања ондашњег српског књижевног језика и његове азбуке, при чему су неки предузимали и такве конкретне кораке у предвуковском периоду;

д) успешном Вуковом преводу *Новог завета* на српски, при чему је, у недостатку српских лексема, Вук задржао или посрбио око 200 рускословенских (славенских) речи;

ђ) коначном реформисању српске азбуке јер је С. Мркаљ пошао од рускословенске, црквене ћирилице и њу изменио, њу реформисао за потребе писања тадашњим српским књижевним језиком на народној основици; Вук Караџић је прихватио ту Мркаљеву азбуку, применио ју је на грађанску ћирилицу, усавршавао ју је у два маха спроводећи доследно принцип *једна фонема — један знак* доведши тако ово наше писмо до пуног његовог савршенства.

Као што видимо, у дужем процесу формирања српског књижевног језика новијег времена улога рускословенског језика у показаним правцима свакако није била мала и она се не може занемаривати у нашим изучавањима настанка литерарног језика код Срба предвуковског и вуковског периода.“

Овакво тумачење улоге рускословенског језика у формирању српског књижевног језика новијег времена, како то чини А. Младеновић, несумњиво је новина у сагледавању одговарајућих књижевнојезичких процеса који су се одвијали код нас у другој половини XVIII и првој половини XIX века.

Питањима славеносрпског типа књижевног језика посвећен је други део ове књиге А. Младеновића (75—159). Основна новина овде је та што се разна тумачења улоге овог књижевног језика не заснивају на традиционалним схватањима у овом погледу. Славеносрпски језик овде се не тумачи „као 'ненародни' и 'неразумљив' већ као књижевни језик, или тип литерарног језика, на којем су Срби стицали своју писменост и образовање, на којем су писали и штампали своје текстове намењене ширем читалачком или слушачком кругу, и на који су преводили и објављивали текстове с других језика“ (5). Овај књижевни језик код Срба, почев негде од Орфелиновог *Славеносрпског магазина* (1768), имао је своју непрекидну еволуцију, која је, по А. Младеновићу, имала једно своје карактеристично обележје, а то је стална тежња као све већем и већем србизирању славеносрпског језика, и то најчешће у духу шумадијско-војвођанског дијалекта. Истина, ово србизирање није увек ишло подједнако код свих славеносрпских писаца, јер се од њих неко више а неко мање подвргавао овом процесу, који је био у складу с познатим јавно изнесеним ставом Д. Обрадовића (1783) да за Србе треба писати српским језиком.

Термин *славенос(е)рпски* (језик, народ и др.), по А. Младеновићу, заправо је продужетак таквог истог назива: *словеносрпски*, који се код Срба употребљавао и у временима пре преузимања рускословенског језика (76—80, 94—100). Овај придев је био врло актуелан у XVIII и првој половини XIX века, када је требало посебно наглашавати да појам уз

који стоји ова реч означава припадност Србима Словенима. На сличан начин су своју припадност словенском православном свету означавали и Руси (*славенорускиј, славеноросијскиј*) и Бугари (*славеноболгарски, славяноболгарски*). Термин *славенос(е)рпски језик* дуго је био значењски идентичан термину *с(е)рпски језик*. У полемици са М. Видаковићем 1817. године В. Карацић је, како истиче А. Младеновић, увео разликовање међу овим терминима: *славеносрпски језик* тиче се мешовитог типа књижевног језика, а *српски језик* односи се на језик који је готово исто што и народни.

У посебним одељцима ове књиге А. Младеновић испитује славеносрпске црте у језику Д. Исајловића (101—114) и Ј. С. Поповића (115—134) — указујући на такве фонетске, морфолошке и лексичке особине у текстовима ових писаца, насталим 1816. односно 1832—1838. године. Овде се аутор посебно задржава на примерима типа *возделавање* ('обрађивање'), *советно* ('упутно'), *совршенији, потврждаваш, свободан, сотворио, рода човеческог, објавленије, сравненије, внимателније* ('пажљивије') и сл. — који су, како он истиче, типични славеносрбизми.

Иако се код Срба употребљавао свега неколико деценија, славеносрпски језик је показивао јасне тенденције ка својој нормативности, на шта А. Младеновић посебно указује (135—140). На те тенденције јасно упућује уопштавање употребе појединих језичких црта. Тако је, на пример, у највећој мери генерализована (а) употреба наставка *-ију* у инструменталу једнине именица женског рода типа *костију, милостију* и сл., затим (б) употреба префикса *со-* (*совршен, сојединити, совјетовати* и сл.), као и (в) употреба суфикса *-ески* и *-ество* (*мужески, множество, дружество* и сл.). С друге стране, пак, уопштене су биле, готово у пуној мери, разне морфолошке црте, пре свега падежни наставци, и то у духу српског народног језика (генитив—датив—инструментал—локатив једнине типа *жене, жени, женом, жени*, локатив једнине мушког и средњег рода типа *о граду, на селу*), затим *-о* место старијег *-л* у примерима радног глаголског придева мушког рода типа *имао, хотео* и сл. Уопштеност употребе ових црта у језику текстова низа славеносрпских писаца указује, како истиче А. Младеновић, на чињеницу да су оне биле у великој мери стабилизоване и да су својом учесталошћу представљале основне, па чак и нормативне, одлике славеносрпског језика, без обзира на то што нека од њих припада руском или рускословенском а нека — српском народном језику.

Интересантни су и значајни погледи А. Младеновића на однос Вука Карацића према славеносрпском језику (146—159). Вук је, као што се добро зна, од почетка свога рада на књижевно-језичкој, азбучној и правописној реформи (1814. године) био усмерен против поменутог типа књижевног језика код Срба. До краја друге деценије XIX века славеносрпски језик је, по А. Младеновићу, пролазећи кроз процес властите србизације, дошао у стање када је тај процес већ био великим делом овладао ондашњим срп-

ским књижевним језиком. То јасно показују писци као Д. Исајловић (1816), Д. Давидовић (1821) и други који су писали славеносрпским језиком, екавског типа, јако србизираним. Од таквог књижевног језика одступао је једино М. Видаковић (1814, 1817), чија су се схватања о ондашњем српском књижевном језику разликовала од схватања његових савременика, када је он сматрао да се не треба много приближавати народном језику, да се треба придржавати неких морфолошких одлика руског односно славенског (рускословенског) језика, као нпр. генитива множине на *-ов, -ев* (*момков, пастирев*) или завршетка *-его, -аго* у примерима типа *својево, доброга* и сл. Иако се радило о М. Видаковићу као плодном и читаном писцу онога времена, ипак је он у својим оваквим захтевима (намерног славенизирања српског књижевног језика) представљао усамљену појаву, те тиме, у овом правцу, и нетипичну за своје време — истиче посебно А. Младеновић (155). Остали тадашњи српски писци, наиме, нису писали као М. Видаковић, већ, видели смо, једним славеносрпским језиком снажно србизираним на основи екавског шумадијско-војвођанског дијалекта. Такав језик тих српских писаца могао је „осигурати у пуној мери успешно касније конституисање нашег данашњег екавског књижевног изговора на вуковско-даничићевским граматичким основама“ (157), чему је јако доприносила основица поменутог дијалекта, која се у великој мери подударала са Вуковом источнохерцеговачком. Самим тим, А. Младеновић посматра појаву Вука Караџића и његово филолошко дело у саставу једног вишедеценијског процеса у којем су се, у предвуковском и вуковском периоду, тражила најбоља решења за реформисање српског књижевног језика и азбуке. „До крајњих домета у овим трагањима и до најбољих резултата дошло се поступно, и то тек на крају прве и у другој деценији XIX века“, истиче А. Младеновић (158), чијим закључним речима желим да завршим овај осврт на књигу *Славеносрпски језик*, несумњиво врло значајну за историју српског књижевног језика новијег времена. Професор А. Младеновић, дакле, закључује: „а) познату реформисану ћирилицу Саве Мркаља (1810. г.) — чијим су резултатима не само обједињени поједини дотадашњи реформатски захтеви у нашој азбуци већ су и предложена оригинална, свеобухватна и врло добра решења — Вук је прихватио и даље мењао у два маха (1814. и 1818. г.), при чему је успео, уз познату помоћ Лукијана Мушицког (1817. г.), да створи нашу данашњу азбуку, тј. у пуној мери једно савршено писмо, чиме је, заправо, завршен један процес започет у српској писаној и штампаној речи још почетком друге половине XVIII века;

б) дотадашње тражење решења за српски књижевни језик Вук је претворио у борбу давши јој не само свој печат већ јој одредивши и сасвим јасан циљ, чиме се, заправо, код Срба, поготову екаваца, енергичније и брже почело ићи путем којим се низ српских писаца дотада већ и кретао пишући

у великој мери књижевним језиком на народној, шумадијско-војвођанској основи, језиком славеносрпским јако србизираним; ово значи да је тај језик већ до тада имао извесну традицију своје употребе у српској средини, што је, у крајњем резултату — захваљујући еволуцији тог славеносрпског и захтевима Вукове књижевнојезичке реформе — довело до стабилизовања екавског изговора нашег данашњег књижевног језика.

И једно и друго, тражење решења и за српску азбуку и за српски књижевни језик, имало је свој претходни вишедеценијски континуитет: започело је у предвуковском а завршило се у вуковском периоду. Својом појавом и радом Вук представља, несумњиво, део тога континуитета чији је завршни чин магистрално изведена и у пуној мери остварена азбучна, правописна и књижевнојезичка реформа овога великана наше културе“.

Београд

Светозар Стијковић

BRANKO TOŠOVIĆ, *Funkcionalni stilovi*, Sarajevo: Svjetlost, 1988.
— 311 str. 20 cm. — (Biblioteka Lingvistika — poetika)

Осамдесетих година у југословенској лингвистици, иначе не одвећ богатој монографијама теоријске природе, објављено је више књига управо из области лингвистичке теорије. Том делу наше лингвистичке литературе припада и монографија Бранка Тошовића *Функционални стилони*, која је карактеристична за лингвистику последњих деценија бар из два разлога: један је у оријентацији на проучавање језичких функција, а други у ауторовој усмерености на макролингвистичку и интердисциплинарну проблематику, као искорак из лингвистике у ужем смислу и лингвистичке стилистике у правцу теорије информације.

Књига *Функционални стилони* се такорећи сама расклапа на три дела од којих би сваки могао да постоји и као самостална целина, а који ипак складно коегзистирају и међу корицама исте књиге. Садржај књиге организован је у две обимне главе: „Стилистика. Стил. Функционални стил“ (стр. 13—97) и „Стил као информација“ (стр. 97—169), док трећа целина представља селективну библиографију радова из области функционалне стилистике (стр. 173—252), скромно насловљена као „Литература“. Књига је опремљена опширним резимеима на руском и енглеском језику као и предметним и именским индексом.

Први, али и трајни утисак који оставља читање ове књиге јесте њена набијеност информацијама — појмовима, терминима, класификацијама, систематизацијама, схемама итд., које су природно организоване око идеја на којима се држе поједини одељци и делови монографије. На релативно малом простору информација је толико згуснута, да би сасвим лако испунила и три засебне књиге (саобразно двама главама и библиографији). С једне стране добро је што је књига написана без празног хода, парафразирања већ реченог, нагомилавања емпиријске грађе и сл., тако да њен први део представља сјајан критички резиме досадашњих истраживања у функционалној стилистици, на који је дограђена ауторова концепција кључних појмова функционалне стилистике, а други — врло интересантан програмски текст за могућна будућа истраживања о предмету функционалне лингвистике стављеном у шири оквир — теорије ин-

формације. Са друге стране, максимална редукованост аргументације теза које се у књизи разматрају конкретном језичком грађом не само што повремено отежава праћење излагања, него донекле може да сенчи иначе солидну методолошку утемељеност рада. Прегледност излагања, у ужим деловима и у већим целинама, остварена је поред осталог и тиме што је рад опремљен већим бројем схематских приказа идеја које се у раду разматрају, закључком за обе главе, напосе и обимним резимеима.

Основа Тошовићевог макролингвистичког приступа дефинисању функционалног стила омеђена је трима тачкама: „ФС је у језику, језик је у човјеку, човјек је у друштву”. Пошто су подробно и критички размотрене различите концепције и дефиниције функционалних стилова, из такве основе, анализом релевантних облика интеракције у датом троуглу изведена је следећа дефиниција функционалних стилова: „Ф-стилови /су/ екстралингвистички условљене системске реализације језика (језички изрази или врсте) у одређеним областима људске дјелатности, односно у функцији тих дјелатности, са специфичном интралингвистичком (парадигматском и синтагматском) структурираношћу, математичко-статистичком закономјерношћу (фреквенцијом и вјероватноћом употребе језичких средстава), мањом или већом традиционалношћу и историјском заснованошћу” (стр. 57), док се у одељку о типологији функционалних стилова истиче да је „најоправданије, најсврхисходније и најоптималније разликовати пет функционалних стилова: књижевноумјетнички (КФС), публицистички (ПФС), научни (НФС), административни (АФС) и разговорни (РФС) са могућношћу варијација у називу. Даљи развој Ф-стилистике потврдиће или демантовати ову подјелу, која сада има највећи број присталица” (стр. 81). Шире функционално-стилистичке целине од функционалних стилова називају се функционално-стилистичким комплексима, а уже — међустиловима, подстиловима (који се деле на жанрове: епски, лирски, драмски, књижевнопублицистички, рефератски и др.) и тоналитетима (свечани, званични, интимни и др.) (стр. 79—85).

У другој глави основни предмет пажње су информациони потенцијал и информациона слојевитост функционалног стила. Истиче се, пре свега, информациона полифункционалност језика и његова раслојеност на поткодове — функционалне стилове. У функционалном стилу се разликују два типа информације: 1. семантичка, 2. формалнојезичка (информација језичке форме која се односи на исту језичку форму, информација о учесницима у комуникацији, о комуникативном чину и комуникативној мрежи), која има три нивоа: а) аутоинформација, б) прагматичка информација, в) комуникативна информација. Доста места посвећено је и проблемима у вези са пребацивањем из једног кода/функционалног стила у други и врло разуђеној типологији појавних облика таквог процеса, као и типологији комбинација различитих кодова — унутарјезичких и језичко-

-ванјезичких. У завршном делу друге главе претреса се питање количине информације коју може пренети одређени функционални стил, дат је критички преглед трију важнијих приступа проблему мерења количине информације са посебним освртом на тешкоће у вези са мерењем прагматичке информације и на различит статус категорије ентропије у математичкој теорији информације и у функционалној стилистици.

Монографија Бранка Тошовића *Функционални стилови*, као што то аутор у закључку умесно истиче, није написана са претензијом да обухвати све аспекте ове релативно младе, али већ проблемски веома разуђене лингвистичке дисциплине, него са циљем да се, с једне стране, критички и синтетички размотре базични појмови и категорије теорије функционалне стилистике, као и њен развој, а са друге — да се анализи подвргне једно питање које до појаве ове књиге готово и није било предмет ширих истраживања. Оба ова циља су остварена на начин који *Функционалне стилове* препоручује пажњи лингвиста који се баве лингвистичком теоријом, и, разуме се, пре свега, лингвиста који се баве питањима из области лингвистичке стилистике.

Концентрација великог броја питања на релативно малом простору имала је за природну последицу да је једним питањима посвећено више, а другима мање пажње, као што и успешност предложених концептуалних, термилолошких, класификационих и других решења не изгледа у сваком поједином случају максимална. На пример, чини ми се да је инсистирање на дефиницији људске делатности (по психологу В. И. Крутецком) према којој је то „активност човјека усмјерена на постизање свјесно постављених циљева повезаних са задовољавањем његових потреба и интересовања, на извршавање захтјева које пред њега поставља друштво и држава“, из чега се изводи као суштинска одредница функционалних стилова „да су то језички изрази свјесно настали у одређеном периоду развоја људске цивилизације ради задовољавања друштвених и индивидуалних потреба људи те да ФС-диференцијација језика није некакво случајно раслојавање, већ дубоко осмишљена појава“ (стр. 55) сувише категорична (а, на жалост, без образложења) у делу у којем се инсистира на свесном и осмишљеном настајању функционалних стилова у језичком развоју.

Пажњу на сличан начин привлачи и ауторово експлицитно одређење: „Пошто основном јединицом Ф-стилистике не може бити ни ријеч, ни синтагма, ни реченица (мада могу бити посебан објекат истраживања), овај стилистички правац као једини прави ниво проучавања има везани текст. Тиме Ф-стилистика добија одредницу текстуалне дисциплине, дисциплине која се бави текстом као ФС-јединством (јединством које подразумева обједињавање свега онога што један текст чини Ф-стилом) (стр. 77)“.

Истицање текстуалне природе објекта функционалне стилистике сазвучно је многим истраживањима у тој области и већнијим правцима модерне лингвистике. Аргументованост таквог става била би видљивија када би у вези с тако схваћеним објектом функционалне стилистике и појам текста био прецизније одређен. Јер ако се текст схвати као синтаксичка структура коју конституишу јединице нижих нивоа, а која се актуализује у исказ употребом у одређеној говорној ситуацији, онда би текстуално одређење функционалне стилистике било сувише уско па и у несагласности са оним местима у књизи где се појам функционалног стила доводи у везу са неким елементима говорне ситуације, пре свега са учесницима у комуникацији. Ако се пак текст схвати шире — функционално и динамички, рецимо ближе појму исказа, онда је, можда, боље сасвим одустати од термина текст. Поред тога, и језик уопште, а не само функционални стил, у потпуности се остварује тек на нивоу исказа, али би се само условно могло рећи да је исказ основна јединица језика (или јединица функционалне стилистике), а да, на пример, морфолошка или синтаксичка структура или лексема то нису, будући да сваки функционални стил као подсистем језика или систем подјезика конституишу јединице свих нивоа. Б. Тошовић се, разуме се, у својој књизи не бави тражењем одговора на питање — да ли је за језички универзум (*langage* Ф. де Сосира), у целини или у појединим аспектима, нпр. у функционалним стиловима, важнија структура или начини и облици њеног функционисања (такво питање било би у основи погрешно формулисано), штавише он није пропустио да се осврне и на парадигматски и синтагматски аспект природе функционалног стила, као и на проблем односа функционалног стила према дихотомији језик/говор, али у духу усредсређености савремене лингвистике на феномене текста, дискурса, исказа, комуникативних функција, прагматике уопште итд. врло категорично узима текст као једини прави ниво проучавања функционалне стилистике.

Ако ауторово одређење основног предмета функционалне стилистике видим као сувише категорично, у неким другим случајевима би, чини се била пожељна већа експлицитност. То се, на пример, тиче односа између функционалне и експресивне стилистике, поготову у случајевима када се интерпретације појединих појмова функционалне стилистике видљиво тичу и појава које се обично везују за експресивну стилистику (нпр. у вези са стилским тоналитетима, међу којима се издвајају и: хладни, интимни, фамилијарни и др.) (стр. 84); односа између жанра као предмета функционалне стилистике и жанра као предмета теорије књижевности (илустративни списак жанрова показује да ту постоји делимична номенклатурна подударност, која вероватно није само терминолошка); односа између књижевнојезичког стила и других функционалних стилова, јер је то један од познатих проблема функционалне стилистике којем је у књизи

Функционални стилови, вероватно због жеље да се више каже о неким другим, новијим, такође релевантним питањима, посвећено сразмерно мало пажње.

Библиографски део књиге *Функционални стилови*, на који се често упућује у њеном основном делу, може се посматрати као целина која има и своју засебну вредност. Као што је у уводним напоменама за библиографију о функционалним стиловима речено, замишљено је да она "обухвата најважније библиографске јединице о Ф-стиловима и ФС-диференцијацији језика објављене код нас и у свијету", односно радове „који имају шире значење или се непосредно односе на проблеме који се разматрају у књизи“ (укупно више од 1.330 јединица). Библиографска грађа је распоређена у пет одељака: 1. совјетска литература, 2. чехословачка литература, 3. остала литература (на енглеском, француском, немачком, пољском, бугарском, румунском, мађарском, италијанском, шпанском, португалском, шведском, корејском и данском језику), 4. југословенска литература (на српскохрватском, словеначком и македонском језику, и 5. допунска литература, у коју су укључене и библиографске јединице „које се директно не односе на проблематику ФС-диференцијације језика, а које је аутор користио приликом израде књиге, посебно њеног другог поглавља“. Употребну вредност библиографије повећава чињеница да је у њој поред навођења изворних библиографских података дата информација и о преводној литератури: за 36 радова из области функционалне стилистике или релевантних за истраживања о функционалним стиловима који су са француског, енглеског, немачког и других језика преведени на руски језик, и за 18 превода на српскохрватски језик.

Ако би се ова библиографија посматрала искључиво са становишта савремене библиографске теорије и библиографских стандарда, њој би се понегде могли наћи мањи недостаци, нпр. повремено одступање од основне оријентације на израду једне селективне тематске библиографије, било у томе што је селективност понегде мања (нпр. у одељку у којем су обухваћени радови југословенских лингвиста, где су регистровани и радови о појединим функционалним подстиловима, нпр. новинарском, пословном, што се иначе избегавало, или новински чланци), било што се понегде, у целини ретко, излазило из предметног оквира библиографије, изразитије у последњем одељку, што је аутор уводном напоменом образложио; било повременим ускључивањем у библиографију вероватно секундарно регистроване библиографске информације (нпр. на естонском и корејском језику), а има и мањих техничких неравнина које су у библиографији овог обима и предмета неизбежне.

Међутим ову селективну библиографију функционалне стилистике треба посматрати пре свега са становишта њеног доприноса лингвистици, као до сада једини покушај те врсте, импресиван по количини релевантне

научне информације коју садржи, и незаобилазан извор библиографских података многим будућим истраживачима у области функционалне стилистике — као што ће то на други начин (теоријско-методолошким, појмовно-терминолошким, систематичким, класификационим и др. решењима) несумњиво бити и основни део књиге Бранка Тошовића *Функционални стилови*.

Београд

Предраг Пипер

PREDRAG STEPANOVIĆ, A Taxonomic Description of the Dialects of Serbs and Croats in Hungary, The Štokavian Dialect, Akadémiai kiadó, Budapest 1986, 150 страна + 5 дијалекатских карата

За синхронно и дијахроно проучавање српскохрватског језика од посебног значаја је добро познавање оних његових дијалеката који су се вековима развијали ван матичне језичке средине. Важног задатка да таксативно опише штокавско наречје Хрвата и Срба у Мађарској, што до сада није урађено, прихватио се Предраг Степановић, познати књижевник и слависта, који као припадник српске мањине у Мађарској живи и ради у Будимпешти. Део његовог стваралаштва посвећен је изучавању српскохрватских дијалеката. Степановићева књига, коју је објавила издавачка кућа Мађарске академије наука на енглеском језику 1986. године, у нашој стручној литератури незаслужено је остала без осврта.

У кратком уводу аутор скреће пажњу на то да су од дијалеката националних мањина у Мађарској српскохрватски дијалекти најмање испитани. С друге стране, друштвеноекономски развој, промене у начину живота, као и све присутнији утицај масовних медија (мађарских и југословенских) последњих деценија, судбоносно поспешују нестајање тих дијалеката. То све брже ишчезавање умногоме је одредило селективну методу на основу изабраних узорака у припремању овог рада, што не искључује да се у будућности уради систематски монографски опис свих српскохрватских дијалеката у свим местима где се они говоре у Мађарској. У приближно сто насеља, где се још говори неким од српскохрватских дијалеката, најзаступљеније је штокавско наречје (75—80) насеља), а знатно се ређе јављају кајкавска и чакавска наречја. Због те заступљености, као и због његовог значаја за српскохрватски језички систем, аутор је одлучио да се у раду ограничи на опис штокавског наречја, и то на основу грађе коју је прикупио у педесетак насеља.

После увода даје се осврт на досадашњу сразмерно малобројну литературу о српскохрватским дијалектима у Мађарској од прве половине XIX века до данас. У њој су заступљени и радови еминентних дијалектолога

српскохрватског језика. Актуални опис дијалеката темељи се на тој литератури. С друге стране, дијалектолошка грађа коју је аутор прикупио сугерише извесни критички однос према ранијим сазнањима.

Посебно поглавље књиге посвећено је питањима терминологије и класификације српскохрватских дијалеката и њиховој примени у вези са прикупљеном грађом. У посебном поглављу се говори и о односу српскохрватских дијалеката у Мађарској са онима у Југославији, што је у тесној вези са питањем историје сеоба католика и православних српскохрватског језика у Угарску. Сеобе православних су историјски јасније, док су околности и време пресељења католика мање познати. На питање из којих области савремене Југославије потичу преци оних Хрвата и Срба који данас живе у Мађарској, није увек лако одговорити. Међутим, аутор се нада да би у тражењу одговора на то питање могла да помогну детаљно спроведена дијалектолошка испитивања. У том последу он је у једном каснијем раду (*Где је била северна граница српског ијекавског говора у годинама после велике сеобе*, Српски календар 1991, Будимпешта, 75—79), истина, популарног карактера, изнео занимљиву претпоставку.

У књизи П. Степановића идентификоване су карактеристичне говорне црте шест српскохрватских штокавских дијалеката, углавном према релевантним узорима у *Дијалектологији српскохрватског језика* (Нови Сад 1966) од Павла Ивића, с тим што су узети у обзир и резултати новијих истраживања.

О сваком испитаном дијалекатском идиому аутор расправља у посебном поглављу. Срби у Барањи (Мохач, Липова, Безедск, Шарок итд.), као и у Медини (Толнанска жупанија) говоре *источнохерцеговачким дијалектом*. Карактеристичне црте *шумадијско-војвођанског дијалекта* имају говори Срба у Поморишју (Сегедин, Сириг, Деска, Нови Сентиван, Чанад, Батања), као и говори Срба у Подунављу у околини Будимпеште (Пантелија, Аљмаш, Бата, Ловра, Чип, Калаз и Помаз). Остаци косовско-ресавског дијалекта чувају се у говору Срба у селу Чобанцу (околина Будимпеште). Више су издиференцирани говори бројнијег хрватског живља у Мађарској, као што су и његови историјски етници различити. Црте *славонских говора* заступљене су у говорима католичких „Раца“ у Душноку и Баћину (Бачко-кишкунска жупанија), у говору „Хрвата“ у Мартинцима (Барања), као и у говору Срба и „Шокаца“ Сантова (Бачко-кишкунска жупанија). У Барањској жупанији *источнобосанским дијалектом* говоре „Бошњаци“ и мањи број „Шокаца“, док говори осталог већег дела „Шокаца“ представљају мешавину источнобосанског и икавског дијалекта. Црте млађег *икавског дијалекта* има говор „Буњеваца“ у Бачкој, говори „Раца“ у Андзабегу и Ерчину (околина Будимпеште), као и говори „Шокаца“ у Вершенди и, делимично, у Мохачу (Барањска жупа-

нија). Говор „Раца“ у Тукуљи (околина Будимпеште) има измешане источнохерцеговачке и млађе икавске дијалекатске црте.

У закључку аутор набраја идентификоване штокавске дијалекте и образлаже потребу израде комплетног описа српскохрватских говора у Мађарској.

После закључка даје се библиографија радова о српскохрватским дијалектима у Мађарској, као и мађарско-српски и српско-мађарски списак назива насеља која се наводе у књизи. На крају књиге налази се пет дијалекатских карата. Подручја на којима живе јужнословенске народности у Мађарској представљена су на првој карти. На другој карти су назначена места са српским и хрватским живљем у Барањској и Толнаној жупанији. На трећој карти су насеља са хрватским (буњевачким, рацким и шокачким) живљем у Бачко-кишкунској жупанији. Насеља са српским живљем у Поморишју налазе се на четвртој карти. Пета карта представља насеља са српским и хрватским (рацким) живљем у околини Будимпеште.

Ауторово добро познавање проблематике српскохрватских дијалеката у Мађарској, богатство и поузданост прикупљене грађе, њена педантна и систематска анализа и сигурни закључци само су неке одлике које чине Степановићев рад вредним. Прикупљена грађа, чији је један део, тако рећи у последњем тренутку, спасен од сигурног заборавља, као и њена интерпретација биће од значаја за многе проучаваоце разних струка, пре свега оне који ће истраживати историју и духовни живот српског и хрватског живља у Мађарској. Степановићев рад улива наду да ће у ближој будућности свет угледати и опис свих још живих српскохрватских говора у Мађарској.

Београд

Димитрије Стефановић

ISBN 3-484-50302-5

HERMAN JÓZSEF: *Du latin aux langues romanes. Études de linguistique historique* (réunies par Sándor Kiss avec une préface de Jacques Monfrin). Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1990, 392 стр.

Радови мађарског професора Ј. Хермана расути су по бројним публикацијама и часописима, од којих су многи тешко доступни. Приређивачи су одлучили да, у част његовог 65. рођендана, издају зборник који ће на једном месту сабрати све његове радове из области настанка романских језика.

Већина Херманових чланака је посвећена фрагментацији и дијалектизацији латинског односно знацима зачетка романских језика. Књига се састоји из два дела. У првом се налазе радови о распаду латинског на романске језике, латинском у римским провинцијама и његовим карактеристикама и променама у систему вулгарнолатинског и каснолатинског. Други део чини неколико чланака о теоретско-методолошким проблемима у историјској лингвистици.

Аутор полази од тезе да је латински језик добро документован у готово свим фазама свога постојања. То нас, међутим, може навести на погрешан закључак да знамо довољно и о периоду преласка вулгарнолатинског на романске језике. На жалост, није тако. Позивајући се на Wartburga аутор се залаже за стварање тзв. „праисторије романских језика односно протороманске језичке историје“ којом се романистика никада није у потребној мери бавила.

Ј. Х. настоји да докаже да еволуција Романије, у језичком смислу, није свугде текла паралелно и праволинијски већ је, зависно од територије и услова, била у великој мери различита. Главни чиниоци лингвистичке фрагментације биле су политичке, културне, социјалне природе, али не треба занемарити ни битан утицај суперстрата.

О хронологији територијално-језичке диференцијације Романије постоје бројне несугласице. Аутор цитира два опречна става — латински је био целовит и јединствен до IX века — од тренутка освајања провинција почиње његово раслојавање. Најумереније мишљење, коме се уосталом и

сам аутор приклања, је оно које говори о IV–V веку као добу заједништва и јединствености, а VII као периоду расцепа.

До сада није било могуће пронаћи у вулгарнолатинским натписима (до VI века н. е.) било какве наговештаје о почетку разлагања латинског. Углавном су сви напори и радови истраживача показивали да се исте грешке, тзв. вулгаризми појављују, без разлике, у свим провинцијама. У њима не можемо пронаћи никакве доказе који би указивали на каснију поделу романских језика.

J. X. не прихвата овакав став тврдећи да је он потпуно погрешан. Не желећи да умањи значај радова који су му претходили, истиче да сви они у неку руку отварају пут даљим истраживањима и усмеравају нашу пажњу у другим правцима. Захваљујући њима знамо да се језик римских провинција није битно и дубоко разликовао те да не треба очекивати било какве спектакуларне дивергенције. Међутим, тешко је прихватити тезу да је у IV–V веку латински језик, на тако пространој територији јединствен (па чак и у грешкама) а без локалних особености. Аутор полази од грешака које се јављају у графици (изостављене су, наравно, уобичајене графици типа AE>E, H>Ø, -II>-I итд.) као доказ фонетских разлика између језика провинција. На основу „граматике грешака“ користећи методу компаративног проучавања натписа и текстова провинција као и подвргавајући критичком разматрању досадашње научне резултате, долази до следећег закључка: битних разлика у вулгарном латинитету нема али постоје размимоилажења, неуједначености и разлике у реализацији истих појава чије је продубљивање довело до стварања романских језика.

Из анализираних текстова се види да се најчешће грешке јављају у:

- консонантском систему (мешање V/V, поједностављене гемината и сл.),
- вокалском систему (E/I, ређе O/U),
- морфологији (нпр. изједначавање завршетка датива и аблатива III деклинације, измена у номинативу множине именица женског рода I деклинације),
- синтакси (погрешно слагање и грешке у рекцији падежа).

Задржали бисмо се накратко на југоисточној Европи. Она не представља језичку целину која би била битно одвојена од осталог дела царства. Међутим, постојање далматског, истророманског, дакорумунског итд. указује на постојање посебних врста латинитета. Ради се о провинцијама које су у различита времена освајане и губљене; продор романизације је био неуједначен и различит на јадранској обали и на копну; народи који су их настањивали, а о којима врло мало знамо, имали су своја друштвена и политичка уређења која су Римљани донекле морали поштовати и прилагођавати их своме. Осим тога, војна апаратура је била несразмерно велика у односу на величину територије и густину

насељености. Сви ови разлози могу нам помоћи при објашњавању због чега је Балкан ишао паралелно са Римом у спровођењу одређених иновација. За разлику од њега, мирна, демилитаризована, стара римска провинција Галија, на пример, знатно је каснила јер присуство Романа није било тако осетно и живо као на нашим просторима.

Ј. Х. поставља три питања на која ће покушати и да пружи одговор у готово свим чланцима овога зборника:

- А) Има ли у латинским текстовима до VI века неких разлика на основу којих можемо закључити о постојању регионалне диференцијације?
- Б) Какви су аспекти те диференцијације, односно, које језичке регије можемо издвојити у Романији?
- В) Какви су односи између регија и како је изгледала дијалектизација?

Одговори би били:

- А) Латински језик није више јединствен од V века н. е. Свугде су започели исти или слични процеси, али степен њиховог спровођења и развоја је различит.
- Б) Постоје разлике у локалној реализацији латинског. Вероватно је било више таласа иновација условљених различитим факторима и бурним историјским догађајима који су као вихор могли померати језичке изоглосе. Међутим, разлике још увек нису толико дубоке да можемо говорити о правој дијалектизацији. Ипак се могу издвојити следеће регије: Галија која у конзервативности иде паралелно са северном Италијом и Хиспанијом; јужна Италија са Римом и делом Балкана представља врло иновативну зону, а мост између њих чини јадранска обала и Далмација, с тим што се понаша сличније другој него првој групи.
- В) Језичке односе између регија можемо уочити проучавајући језик њихових текстова. Аутор инсистира на томе да се њихове карактеристике испољавају кроз различито спровођење истих процеса. Што се дијалектизације тиче постојале су три фазе:
 - превласт латинског над осталим италским језицима,
 - предроманска дијалектизација латинског и
 - рађање романских језика.

Радови Ј. Хермана нису много познати у нашој земљи. Овим кратким приказом покушали смо да покажемо само неке од његових теорија и размишљања. Сматрамо да је овај зборник, због обиља материјала који пружа као и због научног угла посматрања проблема фрагментације латинског, врло интересантан за све наше стручњаке који се баве романистиком и историјском граматику романских језика.

ТРАЈКО СТАМАТОСКИ, *Македонска ономастика*, Изд. Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје 1990, 336 стр.

Књига *Македонска ономастика* Трајка Стаматоског сачињена је од изабраних чланака и студија, те се може рећи да је писана пуна два десетљећа. У њој је обрађена голема ономастичка грађа с различитих гледишта савременом ономастичком методологијом. Она обухваћа и пространо земљописно подручје и дуго повијесно раздобље и сав језични простор македонског народа којему је стварна и језична повијест била мукотрпна, а ни ономастичка врела нису одвећ обилато сачувана.

Имена, именски ликови који су предмет проучавања у овој књизи доносе на свјетло дана, у побуди настанка и у садржају, спознаје свијета тога народа кроз властити свјетоназор времена и прилика, сав материјални и духовни свијет битна животна искуства, стварне и језичне околности у којима су та имена настајала да би успјешно идентифицирала простор и људе. Језична обиљежја која су петрефицирана у именима поуздани су међаши протега и досега појединих језичних изоглоса, свјedoци ширења дотичнога етноса у одређеном простору и судбине у њему.

У томе је повијесна и језична вриједност свих споменика народнога памћења. У томе је вриједност ове књиге која се успјешно бави језичном обрадом тих споменика народнога сјећања.

Садржај књиге *Македонска ономастика* голем је и тематски разноврстан. Ова је књига читка, лако појмљива широком кругу читатеља. Притом она није жртвовала ништа од знанственога дoмета у обради.

Трајко Стаматоски својим је ономастичким дјелом један од најкомплетнијих македонских ономастичара. Ова књига то долично потврђује. Састављена је из четирију дијелова. У првом су приказ досадашњег проучавања македонске ономастике, те прикази опсега и принципа тих истраживања код различитих истраживача и поставке на којима су засновани и по којима се израђују македонски ономастички рјечници (ојконимијски, презименски и др.) у Институту за македонски јазик, које је рјечнике Т. Стаматоски засновао и руководио радом на њиховој обради (3 прилога).

Други дио књиге тематски је разноврснији и најопсежнији. У њему су радови из македонске антропонимије разврстани у потпоглавља: а) о устројству и суставности у антропонимији (35—51), б) о проблематици особних имена (52—119), в) хипокористика (120—162), презимена (163—184), надимака (185—192), што укупно чини 20 прилога. Трећи дио садржава: а) топонимијске расправе (193—235), б) проблеме имена и језичне норме (256—286), те в) етимолошка проучавања имена (287—294), што укупно износи 17 прилога. Четврти су дио казала: а) онимијско (297—331) и б) ауторско (332—334).

Књига има укупно 40 прилога, који чине унутарње кохезијске цјелине. Питања о којима се расправља с теоријскога и с тематскога гледишта данас су у жаришту славенскога ономастичког проучавања. И у овим прилозима макар се односе на македонску ономастичку проблематику, честа су поредбена разматрања с позивом на друге славенске ономастике. Македонска ономастика овом је књигом долично представљена.

И до прилога у овој књизи, како се види из њезина првога дијела, македонска онимија била је предметом многих етимолошки постулираним ономастичких проучавања (М. Vasmer, А. Селишчев, С. Младенов, П. Скок, М. Павловић и др.), било је и сувремених монографских обрада какве су, примјерице, књиге И. Дуриданаова, W. Rjanke, О. Иванове, Д. Митреве и др., те успјешно написаних дисертација које чекају своје објављивање Љ. Станковске и М. Коробар-Белчеве. Али ни у којој књизи није обухваћен тако широк спектар ономастичких проблема. Нитко нас досад није тако свеобухватно и стручно увео у колоплет проблема једне националне (македонске) онимије и показао притом сувремен методолошки приступ у обради, те дао прихватљива рјешења имена особа и мјеста као што је то учинио Т. Стаматоски у овој књизи.

Одлика је ове књиге што врви подацима: онима из повијесних зрела, турских тефтера (претежито антропоними) и онимима скупљеним на терену (претежито ојконими и земљишна имена) поуздано забиљеженим, точно убицираним и ономастички објашњеним: било да се расправља о етимологији, мотиву именовања, развитку именскога лика или његова статуса у данашњем стандардном језику (в. *Именска норма и стандардизација имена*).

Такво дјело може остварити једино ономастичар који познаје именску грађу и литературу о њој, који зна особености терена, именског простирања, фреквенције и размјештаја именских ликова и именских типова те објекте којима су дотична имена придружена.

Т. Стаматоски је суаутор првога Рјечника македонског књижевног језика, те зачетник и водитељ Рјечника ојконима СР Македоније, Рјечника презимена у Македонаца стекао големо искуство и овладао толиком лексичком грађом да најсувереније пише о македонској ономастичкој лек-

сици и књижевном језику, уочавајући њезину овисност и узајамно испреплетане те корист и важност ономастичких података због нарави имена, за македонски књижевни језик, дијалектологију и повијест тога језика (усп. чланке о лексику *бор* и *камен* у македонској топонимији).

Многи знанствени прилози у овој књизи познати су ми отприје. Већина њих била је изложена суду јавности на многобројним знанственим скуповима као што су, примјерице, југославенске ономастичке конференције, конгреси Савеза славистичких друштава Југославије, те на међународним славистичким конгресима (Праг 1968, Warszawa 1973, Загреб 1978, Кијев 1983, Софија 1988) и међународним конференцијама за славенску ономастику. Та излагања Т. Стаматоског редовито су побуђивали знанствену позорност јер су доносила непознате, свјеже и поуздане податке из повијесне и савремене македонске ономастике било у ширим замасима цјелокупног македонског етничког простора, било у појединим сегментима из којег повијесног антропонимијског или специфичног топонимијског подручја. Стаматоски је будио занимање јер је писао о питањима која нису била подробније обрађивана у југославенској ономастици, особито кад је ријеч о надимачкој проблематици (в. *Надимак у систему именовања код Македонаца*), нарочито из подручја тзв. топонимијских надимака.

Није без изравне везе с овим приказом удио Т. Стаматоског у Међуакадемијском одбору за ономастику СФРЈ, од самога почетка рада Одбора. Он је као супокретач и члан уредништва часописа ONOMASTICA JUGOSLAVICA и као суоснивач те главни заговаратељ југославенских ономастичких конференција, на којима је редовито судјеловао, имао израван увид у југославенску ономастичку проблематику. У томе видим разлог због чега је ова занимљива ономастичка панорама, са честим освртима на друге наше ономастике, овако саткана и представљена у овом компендију македонске ономастике.

Трајко Стаматоски био је у овом избору својих студија, расправа и чланака довољно строг и према себи и својем опусу. Из његове богате библиографије уврштено је овдје оно што ће надживјети вријеме, а отето је заборау. Ова књига свјежином и методолошким приступом доноси занимљиво ономастичко штиво те пружа увид у цјеловит мозаик у којем се огледа македонско именованост данас.

Од ове књиге (и због ове књиге) македонској се ономастици постављају много ригорознији, виши захтјеви.

Загреб

Петар Шимуновић

ТОДОР ДИМИТРОВСКИ: Речник на „Бели мугри“ на К. Рацин, Прилог Лексичкиот фонд на Рациновата поезија на македонски јазик (низ регистри и речници), Култура, Скопје, 1990.

Изrada дескриптивних речника појединих писаца све је чешћа појава. Корисна за лингвистику и лингвисте, ова дела су подједнако интересантна и за проучаваоце книжевности у распону од книжевних критичара и историчара до теоретичара книжевности. Рачунарска техника и њене технолошке могућности доприносе појави све већег броја таквих пројеката.

Недавно је у Скопју објављено управо једно такво дело – „Речник на „Бели Мугри“ на К. Рацин у којем Тодор Димитровски представља целокупан лексички фонд који је македонски песник искористио у својој јединој песничкој збирци. Речник је сачињен у част педесетогодишњице њене појаве, а садржи: 1. Толковен речник 848 „говорних јединица“ (Рацин, на име, у својих 12 у „Белим мугрима“ објављених песама није објавио 848 различитих лексема, већ нешто мање, водећи рачуна о чињеници да је следећи природу македонског и властите класификационе критеријуме састављач речника одлучио да као посебне одреднице издвоји, рецимо, парадигматске облике глагола сум (упореди: *бев*) или облике личних заменица *ме, ми, мене* и сл.); 2. Обратни речник „говорних јединица“ и 3. Фреквенцијски речник.

Димитровски је у прилогу књиге начинио и Регистар 696 „говорних јединица“ ексцерпираних из оних Рацинових песама које песник није унео у садржај збирке „Бели мугри“. Тај регистар доноси 341 реч коју нећемо сусрести у тексту дескриптивног речника. Уз овај регистар у књизи је још један, регистар 160 речи које је песник употребио у сачуваним радним варијантама појединих песама и стихова. Када се, дакле, саберу све „говорне јединице“ које је Кочо Рацин употребио у песамама из књиге „Бели мугри“, у песамама које нису ушле у њен састав и, коначно, у варијантним стиховима из сачуваних рукописа добија се број од 1704 јединица. Све су оне на крају ове књиге представљена укупним обратним и фреквенцијским речником.

Већ навођење садржаја указује на жељу Димитровског да у целини исцрпи лексички фонд Рацинове поезије и заинтересованим читаоцима

одиста у потпуности, и са више аспеката, прикаже песников језик. Занимљиво је да је у Предговору речника, после основних информација о садржини књиге, Тодор Димитровски препустио реч својим рецензентима, Блажету Конеском и Оливери Јашар-Настевој. Сем пригодних речи, Конески посебно истиче да је аутор у речнику дао и основне елементе за стилистичка истраживања Рацинових стихова, док Оливера Јашар-Настева тврди да је Димитровски понудио читаоцима и колокацију и дистрибуцију лексема, што сматра једним од вреднијих ауторових достигнућа. Интересантно је још напоменути да је ово, по свему судећи, први пројекат ове врсте у македонској лексикографији за коју рецензенткиња тврди да има почетке у XVI веку! (Предговор речника упознаје читаоца и са скраћеницама, поступцима у успостављању облика појединих речи, односу према парадигматским формама итд.).

Од још неких карактеристика самог дескриптивног речника, наводимо да се у њему етимологије дају само код речи несловенског порекла, а у дефинисању речи користи дескриптивни, синонимски и комбиновани начин, уз коришћење упућеница. (Тако ће гл. придев *преобликнат* бити дефинисан као *гл. прид. од преобликне* и упућен на *преобликне*.)

При дефинисању значења речи, Димитровски, обично код термина, зна да крајње рационално користи простор па ће реч *врба* дефинисати са „*дрвото Salix*“ и затим навести примере из Рацина (не све), али ће у неким другим случајевима врло опсежно објашњавати какву реч, издвајајући посебно пренесено значење и сл.

Известан проблем аутору су причињавала тзв. диференцијална значења, примери у којима Кочо Рацин нема потврда за уобичајено значење речи, већ неко мање важно или маргинално. Димитровски такве ситуације није решавао идентично. Тако ће у одредници *монопол* објаснити значење те речи у савременом македонском, под првом тачком, за коју у песниковом делу нема потврде, да би под тачком два навео дефиницију значења присутног у оба посведочена примера. Понегде ће овакве случајеве сигнализирати речју „овде“, испред дефиниције и примера, указујући тако на Рацинову особеност. У одредници *клинец*, на пример, читалац ће видети то „овде“ иако је једино значење које Рацин има и једино о коме Димитровски говори.

Мада је тежио да му дефиниције буду прецизне, аутор повремено није могао избећи варијантно дефинисање, јер му контекст није дозвољавао да са сигурношћу изабере једну алтернативу. Уп. реч *луња* која је дефинисана са „*мошне силен ветар; време со ветришта и виулицѝ*“, будући да Рацинови стихови нису давали могућност прецизне идентификације значења.

Македонски лексикограф је у оквиру својих одредница, као самосталне тачке издвајао изразе, истичући њихову посебност. Уп. именицу *гроб* у

којој после дефинисања основног значења Димитровски одваја *гробја* као „*мн. збир. множина од гроб*“ а потом у посебној алинеји под формулацијом „Во изразите“ наводи изразе *гроб ни копаат, од лула до гроб* па их потврђује одговарајућим потврдама.

Показаћемо сада примером једне стандардне одреднице у речнику како изгледа обрада речи:

ТУТУН (9) м. (тур. *tütün*) 1. бот. *едногодишното индустриско растение Nicotiana tabacum*; не беше Ленка родена за тија пусти тутуни! Тутуни — жолти отрови ... (Л).

2. *лисјето од тутун* 1.а; *зелени*: тутуни садиш, тутуни нижеш (Пр). б. *жолти, исушени*; тутун таговно у монопол редиш — / Величко, мори, другачко златна! (Пр) ... в. *краен производ од тутун* 1; да прокопаме меко/ полињата родни ... / афион, тутун, житце/ да родат благородни (К).

С придавките: жолт; пуст.

Како се види, после имена одреднице налази се број у загради којим је Димитровски означавало фреквентност речи у „Белим мугрима“. Следи ознака рода именице и етимологија (у загради), дефиниција првог значења а испред ње и терминолошка одредба „бот.“. Иза примера, аутор наводи скраћеницу песме из које је обрађена реч. Следи тачка 2. подељена на три нијансе значења, а још веће нијансирање читалац ће пронаћи код функционалних речи, уп. *во, да* или *на*. И на крају, испод одреднице, Димитровски наводи атрибут с којим се одређена реч користи. То чини и код именица које имају посведочен само један пример, што делује сувишно, но и код оних знатно фреквентнијих, где овакав поступак помаже кориснику речника. Не улазећи у неке друге појединости речничке обраде, може се рећи да је тзв. *Толковен речник* веома солидно урађен лексикографски пројекат, добра основа за израду неких будућих речника македонских писаца.

Сем обратног, одостражњег речника, на ауторову озбиљност указује и фреквентни речник у коме је приложена учесталост речи, веома прегледно класификованих, почев од оних са фреквенцијом 1, па до „сврзника“ и који се у „Белим мугрима“ јавља највише, 87 пута.

Како се и дало очекивати, фреквенцију већу од десет има врло мало предметних, појмовних речи, а својим бројем у узорку доминирају функционалне речи. Тим већи је значај укупних података за књижевне проучаваоце Рацинове поезије. Наиме, само именице *око* (са 10 појављивања), *град* и *гроб* (са 11), *живот*, *лисје* и *поле* (12), *мака* (13), *срце* (18) и *ден* (чак 20 појављивања) прелазе квоту десет. Интересантно је, рецимо, те податке поредити са онима из фреквенцијског речника Милана Ракића (у књизи *Речник поезије Милана Ракића*, Матица српска 1984, коју је сачинио аутор овог приказа) у којем су најфреквентније именице: *душа*

(са 64 појаве), *ноћ* (48), *живот* (46), *дом* (38), *око* (37), *песма* (29), *срце* (27), *драга* (26), *човек* (23) итд.

С друге стране, преко тридесет појављивања у „Белим мугрима“ бележе функционалне речи: предлог *по* (32), енклитика *се* (36), предлог *в* (40), речца *не* (45), везник-честица *да* (47), предлог *на* (74) и, коначно, везник *и* (са 87 појављивања). И те је податке интересантно поредити са онима из речника Ракићеве поезије. Тамо су, пак, најфреквентније речи: везник *и* (629 примера), пом. глагол *бити* (257), предлог *у* (244), заменица *ја* (180, везник *као* (171), везник *да* (165), заменица *ти* (105) итд.

Напомињемо да су ономастичке речи и у дескриптивном речнику збирке „Бели Мугри“, и у Регистру речи из осталих песама Коче Рацина, односно варијанти, додате на крају, као посебни спискови.

Речник на „Бели мугри“ на К. Рацин је врло солидан научни рад којим македонска лингвистика и најпосле лексикографија добијају један леп и користан прилог.

Београд

Васа Павковић

ПОВОДОМ ТЕКСТА „О ЈЕДНОМ ОДЛОМКУ
У РЕЦЕНЗИЈИ РАДМИЛА МАРОЈЕВИЋА“*

1. Под овим је насловом, у XLVI књизи, југославенски академик (=члан Југославенске академије знаности и умјетности) и бечки професор славистике Р а д о с л а в К а т и ч и ћ објавио свој првенац у Јужнословенском филологу, „у угледном знанственом часопису, којему се у уређивачком одбору, к тому, јавља“ и његово име. Ма како да ми је иначе пријатно што је угледни загребачко-бечки лингвиста једном пасусу у мојој научној рецензији посветио посебан чланак, сам избор одломака ме није нарочито задовољио. Наиме, Катичић је цитирао једну од две напомене којима сам закључио „увод у рецензију“ на *Правописни приручник хрватскога или српскога језика В л а д и м и р а А н и ћ а и Ј о с и п а С и л и ћ а*. Већ сама ознака О, којом је обележен овај одељак (даље следе параграфи од 1. до 13) указује да је реч о оном делу научнога рада у коме се расправља о предмету истраживања, где се даје историја питања и истичу претходне напомене. Одломак који је постао предметом особите позорности Катичићеве мораћу и ја цитирати у целости:

»Овај правописни приручник у суштини се не разликује од граматичких приручника из творбе речи и синтаксе. Разлика је само у етапи конституисања замишљеног хрватског књижевног језика. Анић и Силић инаугуришу претходну етапу у којој се језик Срба у Хрватској одваја од свог национално-културног континуитета и национално-културног идентитета, тј. од језика Срба изван СР Хрватске, и прикључује језичком стандарду који се сепаратно прописује за Хрвате. Зато синтагма „хрватски или српски језик“ овде значи 'књижевни језик Хрвата и Срба у Хрватској'. Бабић и Катичић ту фазу прескачу и пројцирају визију следеће етапе, етапе у којој Срби (у Хрватској) немају право ни да свој језик називају српским именом«.

* Редакција жали што је дошло до овог расправљања. Придржавајући се одлуке која је донета једном ранијом приликом (поводом сличног случаја — в. ЈФ XXXIV, 1978, стр. 251–271), она, уступајући простор прозваноме да одговори, истовремено наглашава да је тим одговором полемика на страницама овога часописа завршена.

Ако се овај одломак, издвојен из контекста, не прочита пажљиво, може се стећи утисак да ја у уводу у поменути рецензију говорим о целокупном Катичићевом опусу, укључујући и чланке објављене „по којекаквим гласилима“. Зато је било потребно, да би се то погрешно тумачење отклонило, навести и уводни пасус рецензије:

»Година 1986. била је плодна издањима којима се покушава нормативно уредити засебни хрватски књижевни језик у републичким оквирима. Кажемо: била је плодна, а мислимо на број страна, формат и луксузну опрему трију књига из ове области (творба речи, синтакса и правопис). У научном и стручном погледу резултат је, међутим, неупоредиво скромнији«.

Да је наведен и одломак у коме се говори о Катичићевој књизи, отклонила би се свака сумња у вези са Катичићевим улогом у конституисању замишљеног хрватског књижевног језика.

»[...] књига Р а д о с л а в а К а т и ч и ћ а *Синтакса хрватскога књижевног језика (Нацрт за граматику)* истих издавача већ представља својеврстан научни експеримент, поучан у негативном смислу: у њему се заграбачки лингвиста, који се пре ове књиге бавио другим областима језикословне науке, оглушује „о неке елементарне захтеве модерне језичке теорије“, тако да обичном читаоцу преостаје да се користи „обичним грамастикама где 'преоблика', додуше, нема, али су зато ипак ту сва најважнија језичка факта« (под знацима навода су одломци из рецензије М и л к е И в и ћ, а унутрашњим наводницима је обележен омиљени Катичићев термин).

2. Занимљиво је, и веома поучно (опет у негативном смислу), да се Катичић осврће на одломак објављен „у угледном знанственом часопису“, изјавивши да се није потребно освртати на оно што се објављује „по којекаквим гласилима“. При том Катичић има различите критеријуме у одређивању „којекаквих гласила“: ова негативна одредба очито се односи на НИН, у коме сам објавио још један „одломак“ о Катичићу, и очито се не односи на тједник „Данас“, у коме је сам Катичић објавио чланак, са чијим ме једним „одломком“ ни мање ни више него „јавно суочава“. Зато, ради потпунијег увида, треба поновити и оцену из НИН-а:

»Монографија Радослава Катичића негативно је оцењена у стручном погледу у приказима Милке Ивић, Живојина Станојчића и Милорада Радовановића. И кад се очекивао евентуални одговор самог аутора, мада се није имало шта одговорити јер су аргументи његових критичара били научно засновани, десила се нечувена појава. Уместо одговора самог аутора у организацији уредништва часописа „Језик“ (где је Катичић уредник а Бабић главни уредник) појавио се читав низ хвалоспева у којима се брани Катичићева „Синтакса“ и покушава спречити њена жалосна судбина стручног и издавачког промашаја. У овом необичном одговору на оправ-

данс критике, у облику колективне одбране, још једном се показује да се овде не ради о одбрани научних аргумената него о одбрани идеологије» (Р. Маројевић. *Срби, Хрватска*. — НИИ, Београд, бр. 1995, 26. март 1989, стр. 34–35).

И управо је овај одломак послужно као прави повод за напис југославенског академика. Јер Катичић није реаговао после објављивања моје рецензије у Јужнословенском филологу него тек након објављивања чланка у НИИ-у, који је и посвећен идеологији хрватског језичко-националног програма. Зато можемо закључити да и текстове објављене „по којекаким гласилима“, нарочито оне у којима је казана сурова истина, никако не треба занемаривати.

3. У своме чланку Катичић нас „јавно суочава с неким лако провјерљивим чињеницама“:

»Ја сам о питању имају ли Срби у Хрватској право да свој језик називају српским именом написао и објавио уз остало и ово: *Хрватски језик је дакле и српски. То треба увијек знати, а има прилика у којима се мора изричито и казати* (Опсег повијести хрватског језика, Хрватски знанствени зборник 1, Загреб 1971, 36 = Нови језикословни огледи, Загреб 1986, 278), па затим: ... *хрватски књижевни језик припада и Србима у Хрватској. Он стога јест и српски и може се тако и звати. То Устав СР Хрватске мора констатирати и нормативно гарантирати* (Ријеч двије уз јавну расправу о промјени језичне одредбе у уставу СР Хрватске, Форум, год. 26. св. 54, 1987, бр. 7–8, 155) и затим: *Треба пак рећи јасно и гласно да је хрватски књижевни језик и српски, те се зато може тако и звати* (О хрватском књижевном језику, Језик 35, 1987, бр. 3, 36), па још: *Наравно, хрватски или српски језик је тај који се у Хрватској јавно употребљава, сигурно он јест и српски, и сигурно се тим именом легитимно може и мора називати јер је то напокон језик и српскога народа у Хрватској* (Тједник „Данас“ од 3. 1. 1989)«.

Од ова четири пажљиво одабрана цитата први и четврти ништа не говоре, осим што је овај последњи објављен после моје рецензије. (Не знам зашто је Катичић превидео ову чињеницу ако ју је превидео, тј. ако не сматра да ја треба унапред да знам шта ће он у тједнику „Данас“ написати.) Није спорно да хрватски лингвисти полазе од тога да су хрватски и српски н а р о д н и језик, „на нивоу дијасистема“, један језик. То значи да они не одвајају српско од хрватскога на нивоу дијалекатског простора. Када би одвајали српско од хрватскога, морали би да признају да је чакавско наречје заправо један језик (хрватски), а штокавско наречје други језик (српски). И пала би у воду читава концепција да се на српској језичкој основи направи најпре књижевна варијанта, а затим прогласи засебни књижевни језик, и уза све то се назове „хрватски књижевни језик“. Већ други и трећи цитат нешто говоре. Катичић се очито одређује за

засебни *хрватски књижевни језик*, у појмовном и термилошкоком смислу, проглашава да је он књижевни (стандардни) језик и Срба у Хрватској („припада и Србима у Хрватској“) и да се, штавише, може и звати *српски језик*. Па кад се тако може звати, што се онда тако и не зове?

Катичићеви искази показују да је југославенски академик успоставио фини мост између двеју фаза хрватског језичко-националног програма. Ј е д н а фаза тога програма састоји се у одвајању књижевног језика Срба у Хрватској (и, наравно, Хрвата) од књижевног језика у осталим републикама, али се још допушта именовање тога језика алтернативним изразом *хрватски или српски језик*, и само у том редоследу, при чему се придеву *српски* ограничава и значење (‘који припада Србима у Хрватској’). Ова фаза је остваривана дугогодишњом лекторском и школском праксом, а озакоњена је правописним приручником који је био предмет моје рецензије. У овој фази се пак не допушта да се *хрватски или српски* назове *књижевним језиком*. С л е д е ћ а фаза поменутога програма састоји се у наметању назива *хрватски књижевни језик* (овога пута се томе језику свечано додељује термилошка компонента *књижевни*) и Србима у Хрватској, при чему се то наметање остварује уставним и законским одредбама, граматичким приручницима, пропагандом различитога облика. То што Србима у Хрватској Катичић допушта, али не у својој граматици, него „по којекаквим гласилима“, да свој језик називају српским, неће им много помоћи. Они не могу стандардни облик свога језика да назову *српски књижевни језик*, да кажу да се тим језиком служе и Хрвати, који га зато могу звати и *хрватски*.

Вратимо се сада на формулацију из моје рецензије која је побудила посебну Катичићеву пажњу. Својим свеском *Нацрта за граматику* под насловом *Синтакса хрватскога књижевног језика* Катичић је заиста прескочио једну фазу хрватског језичко-националног програма, у коме се језик званично још звао *хрватски или српски језик* (и то не само као могући него и као општи назив), и заиста је пројцирао визију следеће етапе, оне у којој Срби (у Хрватској) неће имати право ни да свој језик називају српским именом. То што та визија још није у потпуности остварена, не мења ствар: Катичићева *Синтакса* је свакако њен жалосни весник, преточен у правне одредбе потоњим хрватским Уставом. А то што Катичић у неком свом чланку допушта да се књижевни језик „може и тако звати“, само није јасно где — у кући или у шуми, ништа не мења на ствари.

И још нешто. Срби у Хрватској неће да се служе књижевним језиком који је сепаратно прописан само за Хрватску (републику), чак и ако би им било допуштено да га зову *српски*, они желе да говоре књижевним језиком који им је заједнички са Србима у осталим крајевима, и у томе се састоји језичка компонента њихових националних права.

4. Задржаћемо се још на једном одломку Катичићеве расправе:

»Доста је тога у тој рецензији слабо утемељено и неодрживо те изазива на приговор, али, како се ради о ипак више или мање знанственим питањима, може се то, као и друге тенденциозне и промашене рецензије, смирено препустити суду знанствене јавности и времену, које и те ствари ставља на право мјесто«.

Не може бити научно утемељен ниједан чланак у коме се даје оваква квалификација нечијег научног рада, без икаквих доказа. Елементарно правило методологије научног истраживања састоји се у томе да аутор оспоравање нечијег научног закључка или разматрања мора да поткрепи или сопственом аргументацијом или да се позове на неког другог аутора који је то аргументовано учинио. Катичић не чини ни једно ни друго, чак и не наводи које би моје поставке могле бити „слабо утемељене и неодрживе“ кад већ допушта да се ради о „више или мање знанственим питањима“. Овако је цитирани одломак Катичићу послужио као украс који треба да надомести недостатак аргументације у главном предмету спора.

[Ово је краћа, селективна верзија мог одговора Катичићу. Шира верзија се објављује под насловом *Хрватски књижевни језик и његови језико(м)творци: О новом учењу о језику академика Катичића у мојој књизи Тирилица на раскршћу векова: Огледи о српској етничкој и културној самосвести*, Г. Милановац, 1991, стр. 102–115.]

Београд

Радмилу Маројевић

СКОКОВИ ЕТИМОЛОШКИ СУСРЕТИ
(Задар, 8. и 9. 11. 1990.)

Етимолошки сусрети у част Петра Скока постају традиционално окупљање етимолога из целе земље. После врло успешног првог скупа у Загребу 1987. године, етимолози су се поново нашли на окупу у Задру, 8. и 9. 11. 1990. у одличној организацији ЈАЗУ, разреда за филолошке знаности и Филозофског факултета у Задру.

Сусрете је отворио Аугуст Ковачец (Загреб) исцрпним излагањем о етимолошком раду Петра Скока и тиме одговорио на, у наслову постављено, питање: *Зашто Скокови сусрети?* Пре подне првог дана рада скупа било је посвећено ономастици: Мирослав Кравар (Задар) у раду *Око топонима Рагуса за Дубровник*, понудио је нову етимологију овог топонима. Нову етимологију топонима *Чух, Чух поље* са Јадрана изложио је Александар Лома (Београд) у раду *Ex continente lux, неки проблеми јадранске топономастике у светлу копнених паралела*. Шиме Батовић (Задар) у раду *О називима праповјесних градинских насеља на нашем приморју*, истакао је да је већина назива за око 2000 градинских насеља словенског порекла. Shefki Sejdiu (Приштина) у свом *Прилогу тумачењу топонима Коловаре* указао је на могућност повезивања овог топонима са задарским становништвом албанског порекла. Слободан Чаче (Задар), археолог по струци, у раду *Из либурнске топонимије* сматра да се 34 јадранска ојконима поуздано могу приписати Либурнима. Емил Хиље (Задар) историчар, изазвао је велико интересовање присутних ономастичара својим радом *Прилог повијесној топографији задарског отоцја*, износећи до сада необјављене податке из задарског Архива из 14. и 15. века. Последњи у преподневном делу био је Миленко Лончар (Задар) са радом *Позадина Порфирогенитових етимологија Задра и Дукље*.

У послеподневном раду скупа, Војмир Виња (Загреб) изнео је у *Град us село: двојако примање страних елемената*, на примеру романизама на Јадрану, значајна запажања о постојању парова позајмљеница у урбаним

и сеоским насељима. Следили су радови Метке Фурлан (Љубљана) *Od izvora k etimologiji besed*, Петра Шимуновића (Загреб) *Особно име Вид*, Марка Цамаја (Титоград) *О албанизмима у дјелима Петра Скока*, Биљане Сикимић (Београд) *Етимолошки трагови балканских Влаха на Јадрану*. Марта Бјелетић (Београд) у раду *Неке словенске етимологије на Јадрану* обрадила је чакавске лексеме *бублица* и *(х)мујка*, а Алемко Глухак (Загреб) изазвао је општу пажњу радом *Језички слојеви* и покушајем да обради „једну индоевропско — евроазијско — синотибетску паралелу“.

Другог дана рада скупа, Франц Јакопин (Љубљана) изложио је *Skokove in Ratovševе razlage rimske imenske dediščine na Slovenskem*. Владимир Скрачић (Задар) у раду *Трагом Скокове јадранске топонимије* изнео је низ нових етимолошких решења за топониме у околини Задра. Вера Герерсдорфер (Задар), у раду *Заладија: једна метафора*, донела је нове потврде да је Скоково *заладија* заиста метафора. Данијел Алерић (Загреб) дао је нове етимологије за бачварске термине *бутруга*, *баталуга*, *баталак*. Затим су своје радове изложиле Маслина Катушић (Загреб) *О славенској компоненти у новијим етимолошким радовима о венетском дијалекту*, и Нада Вајс (Загреб) *Из јадранске фитонимије*. Горан Филипи (Пула) у раду *О истарској и кварнерској орнитонимији* представио је резултате свог рада на терену на корпусу од око 6600 листића из свих пет истарских језичких група и предложио њихову етимолошку стратификацију. Дуња Брозовић—Рончевић је на ономастичком материјалу обрадила рефлексе *эj > њj, њjь*.

На крају скупа своје радове су изложили Дуња Јутронић-Тихомировић (Задар) *Утјецај стандардног језика на чакавски лексикон* (на корпусу италијанизма у сплитском градском говору), Марко Сној (Љубљана) *Prispevek k proučavanju starejših nominalnih kompozit: prasl. *gròzdъ/gròzďъ „racemus“ in *lozà „palmes“* (на овим примерима посматрао је развој индоевропских и прасловенских акцената). Следили су Јосип Лисац (Задар) *Лексички калкови у млетачким двојезичним прогласима* и Иван Педерин — Љерка Шимунковић *Прилог проучавању поморског називља у Млетачкој Далмацији* (са интересантним архивским подацима из 15. века).

Излагања је пратила плодна дискусија, посебно радује велико интересовање студената задарског Филозофског факултета који су до последњег места испуњавали салу. Ускоро се очекује излазак из штампе Зборника радова са скупа одржаног у Загребу 1987, а Зборник радова са овог скупа садржаће и друге реферате чији су аутори били спречени да их усмено изложе. Домаћин наредних Скокових етимолошких сусрета биће Пула, 1993. године.

БИБЛИОГРАФИЈА

Библиографија за 1989. годину¹

расправа и дела из словенске и индоевропске филологије
и опште лингвистике која су изашла у Југославији

Ову библиографију израдили су: за СР Србију *Неђо Јошић, Ксенија Кончаревић, Љиљана Ламбић-Божовић, Снежана Петровић, Андреј Пешикан, Михаило Шћепановић, Љиљана Спасић* (за САП Војводину), *Мехди Барди* (за САП Косово); за СР Црну Гору: *Ристо Радуновић*; за СР Босну и Херцеговину: *Невенка Новаковић-Стефановић, Срето Танасић*; за СР Хрватску: *Марта Вончина*; за СР Македонију: *Радмила Баскић*; за СР Словенију: *Марко Крањец*.

Скраћенице

Anali	Anali Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU, Dubrovnik
ANU BiH	у појединим насловима: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine
АП	Археографски прилози, Београд
АФФ	Анали Филолошког факултета, Београд
БВ	Библиографски вјесник, Цетинје
BZL	Bilten Zavoda za lingvistiku, Zagreb
Бока	Бока, зборник радова из науке, културе и умјетности, Херцег-Нови
BPFF	Buletini i Punimeve i Fakultetit Filozofik (Зборник радова Филозофског факултета), Приштина
Vestnik	Vestnik (Društvo za tuje jezike in književnosti), Ljubljana

¹Библиографске јединице заостале из ранијих година (углавном из 1988, али и ранијих) обележене су знаком * после редног броја, нпр. 7*.

VIO	Vzgoja in izobraževanje, Ljubljana
ГЗб фФУС	Годишен зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот, Скопје
ГЗб ФилолФУС	Годишен зборник на Филолошкиот факултет на Универзитетот, Скопје
Гл	Гласник Црногорске академије наука и умјетности, Титоград
Glasnik SM	Glasnik Slovenske matice, Ljubljana
ГЛЕИ	Гласник Етнографског института, Београд
ГНФ	Годишњак Наставничког факултета, Никшић
Grada	Grada za povijest književnosti Hrvatske, JAZU, Zagreb
ГФФНС	Годишњак Филозофског факултета, Нови Сад
GjASShF	Gjurmime Albanologjike, Serija e Shkencave Filologjike (Албано-лошка истраживања, Серија филолошких наука), Приштина
DHK	Dani hrvatskog kazališta, Split
ЖА	Жива антика, Скопје
ЖЈ	Живи језици, Београд
ZvVPŠPz	Zbornik radova. Viša pedagoška škola, Prizren
ЗБИК	Зборник историје књижевности, Београд
ЗМСКЈ	Зборник матице српске за књижевност и језик, Нови Сад
ЗМСС	Зборник Матице српске за славистику, Нови Сад
ЗМСФЛ	Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад
ZbSVS	Zbornik Spolku vojvodinskiých slovakistov, Novi Sad
ЗбФФ	Зборник Филозофског факултета, Београд
ЗбФФП	Зборник Филозофског факултета, Приштина
ZESCCP	Zagreb, English-Serbocroatian Contrastive Project
ZZK	Zavod za znanost o književnosti, Zagreb
ZZPZ	Zbornik Zavoda za povijesne znanosti, Zagreb
ZZSŠ	Zbornik Zagrebačke slavističke škole, Zagreb
ZJ	Zavod za jezik, Zagreb
ZLFF	Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta, Zagreb
ZR	Zadarska revija, Zadar
IFF	Institut za filologiju i folkloristiku, Zagreb
ISJK	у појединим насловима: Institut za strane jezike i književnosti, Novi Sad
JAZU	у појединим насловима: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb
JiS	Jezik in slovstvo, Ljubljana
JSSS	Jugoslavenski seminar za strane slaviste, Zadar
ЈФ	Јужнословенски филолог, Београд
КЖ	Културен живот, Скопје
КИ	Књижевна историја, Београд
КК	Književni krug, Split

КњЈ	Књижевност и језик, Београд
Ковчежић	Ковчежић, прилози и грађа о Доситеју и Вуку, Београд
Копча	Копча — Преводилачке споне, зборник радова, Нови Сад
ЛЗБ	Литературен зборник, Скопје
ЛМС	Летопис Матице српске, Нови Сад
Мах	Македонистика, Скопје
МЈ	Македонски јазик, Скопје
MR	Macedonian Review, Skopje
МС	Матица српска, Нови Сад
МФ	Македонски фолклор, Скопје
МН	Matica hrvatska, Zagreb
НЈ	Наш језик, Београд
NRazgl	Naši razgledi, Ljubljana
н. с.	у појединим насловима: нова серија
НССУВД	Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд
НСтв	Народно стваралаштво, Београд
NT	Naše teme, Zagreb
NU	Narodna umjetnost, Zagreb
OJ	Onomastica Jugoslavica, Zagreb
ОП	Ономатолошки прилози, Београд
ПД	Просветно дело, Скопје
ПК	Преводна књижевност, Београд
Пос. изд.	у појединим насловима: посебно издање
PmShPPz	Përmbledhje punimesh. Shkolla e Lartë Pedagogjike, Prizren
ПР	Просвјетни рад, Титоград
Прил	Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Београд
Прил МАНУ	Прилози Македонска академија на науките и уметностите, Одделение за лингвистика и литературна наука, Скопје
PrNshJK	Prilozi nastavi srpskohrvatskog jezika i književnosti, Banja Luka
Radovi ANU BiH	Radovi Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Odjeljenje društvenih nauka, Sarajevo
Radovi SSFF	Radovi Sveučilišta u Splitu, Filozofski fakultet, Razdio filoloških znanosti, Split
Раз	Разгledi, Скопје
Разв	Развиток, Битола
RZJ	Rasprave Zavoda za jezik, Zagreb
RZZR	Radovi Zavoda za znanstveni rad, Varaždin
RZSF	Radovi Zavoda za slavensku filologiju, Zagreb
RSZ	Radovi Staroslavenskog zavoda, Zagreb
RSI	Radovi Staroslavenskog instituta, Zagreb
RCZR	Radovi centra za znanstveni rad, Vinkovci
RFFZ	Radovi Filozofskog fakulteta, Zadar

SAZU	у појединим насловима: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana
CAHY	у појединим насловима: Српска академија наука и уметности, Београд
CD36	Српски дијалектолошки зборник, Београд
SDPLJ	Savez društava za primenjenu lingvistiku Jugoslavije
SJ	Strani jezici, Zagreb
SL	Suvremena lingvistika, Zagreb
SMNHSJ	Suvremena metodika nastave hrvatskog ili srpskog jezika, Zagreb
SNGjLKSh	Seminari ndërkombetar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare (Меѓународни семинар за албански језик, књижевност и културу), Приштина
SLP-J	Studia linguistica Polono-Jugoslavica
SNL	Sveučilišna naklada Liber, Zagreb
Сов	Современост, Скопје
SodP	Sodobna pedagogika, Ljubljana
SOL	lingvistički časopis, Zagreb
SR	Slavistična revija, Maribor
SRAZ	Studia Romanica et Anglica Zagradiensia, Zagreb
CC	Славистични студии, Скопје
SSJLK	Seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Predavanja, Ljubljana
SSFFZ	Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet, Zadar
Стр	Стремеж, Прилеп
SCSCI	Studii contrastivi serbocroato-italiani, Zagreb
UR	Umjetnost riječi, Zagreb
FP	Filološki pregled, Beograd
HDZ	Hrvatski dijalektološki zbornik, Zagreb
ХСРКИ	Хорватскосербско-русские контрастивные исследования, Загреб
HFD	Hrvatsko filološko društvo, Zagreb
ЦАНУ	у појединим насловима: Црногорска академија наука и умјетности, Титоград
ЉР	Љакavska rič, Split
ЅК	Ѕколска књига, Zagreb

I. Општи теоријско-методолошки проблеми

1. Антонијевиќ Драган, Семантика на јуначките бајки, Раз XXXI/4 (1989) 309–322. Превод од српскохрватски Јадранка Чулик.
2. Антониј Ивана, Психолингвистика у СССР: Теорија говорне делатности, SOL 4/2 (1989) 63–80.
Резиме на енглеском.

3. Арапов Михаил Викторович, в. бр. 136.
4. Bačić Krešimir, Gustave Guillaume, Principi teorijske lingvistike, Zagreb 1988, Quorum 5/3 (1989, Zagreb) 654–657.
5. Babby Leonard H., Subjectlessness, External subcategorization, and the Projection Principle, ЗМСФЛ XXXII/2 (1989) 7–40.
Са литературом.
Резиме на српскохрватском.
6. Bekeš Andrej, Kohezivnost v besedilu, SOL 4/2 (1989) 1–16.
Резиме на енглеском.
7. * Benveniste Émile, Problemi splošne lingvistike. I., ŠKUC, Filozofska fakulteta, Ljubljana 1988, 408, 8⁰.
Prevod dela: Problèmes de linguistique générale. Prevedla Igor Žagar (I–IV) in Bernard Nežmah (V–VI).
8. Bojadžiev Damjan, Modularnost interpretacije v logičnih gramatikah, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 62–63.
9. Bolta Marija, Besednozvezna zgradba v vezalno-navezovalni teoriji, Znanstvena revija I/2 (1989, Maribor) 147–158.
V slovenščini in angleščini.
10. Bardar Mario, в. бр. 67.
11. Brdar Mario, O jezičnom posuđivanju i kulturnom transferu, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 348–350.
Povzetek v angleščini.
12. Brcko Marina, Koherentnost teksta i relevantnost diskursa, SOL 4/2 (1989) 93–97.
Резиме на енглеском.
13. Brcko Marina, Mirna Velčić, Uvod u lingvistiku teksta, Zagreb 1987, Sol 4/9 (1989) 93–97.
14. Brozović Dalibor, O nekim osobitim značajkama likvidnih sonanata, Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja. Tinetu Logarju od sedemdesetletnici (1989, Ljubljana) 45–51.
Povzetek v slovenščini in angleščini.
15. Brozović Dalibor, Specifične značajke sociolingvističke problematike u slavenskom svijetu, Radovi SSFF, 28/18 (1988–1989) 25–33.
16. Bugarski Branko, в. бр. 52, 144.
17. Valin Roch, в. бр. 34.
18. Velčić Mirna, в. бр. 13, 47.
19. Velčić Mirna, Između govora i povijesti, Quorum 5/3 (1989, Zagreb) 3–14.
Разговор водили: Крешимир Багић и Мирослав Мићановић.
20. Velčić Mirna, Što je (auto)biografski diskurs? Quorum 5/3 (1989, Zagreb) 15–31.

21. Vidovič—Muha Ada, Mesto jezikoslovja v humanistiki. (Ob poskusu predmetnosne tipologizacije humanističnih ved), Simpozij Slovenski jezik v znanosti 2 (1989, Ljubljana) 71–83.

Povzetek v angleščini.

22. Vincenot Claude, Pertinence et redondance, Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja. Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici (1989, Ljubljana) 377–385.

Povzetek v slovenščini.

23. Vojvodić Dojčil, Jan Baudouin de Courtenay [Jan Boduen de Kurtene], Lingvistički spisi, preveo i priredio Predrag Piper, Književna zajednica Novog Sada, Biblioteka „Anthropos“ 22, Novi Sad 1988, 244, SOL 4/2 (1989) 127–130.

Приказ.

24. Vuletić Branko, Figure sveobuhvatnosti, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 125–128.

Povzetek v francoščini.

25. Vučković Petar, O odnosu semantike i pragmatike, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 115–120.

Povzetek v angleščini.

26. Gvozdanović Jadranka, в. бр. 100.

27. Guillaume Gustave, в. бр. 4, 34.

28. Glovacki—Bernardi Zrinjka, O opisu prijenosa informacija na razini teksta, SOL 4/2 (1989) 17–22.

Резиме на немачком.

29. Glovacki—Bernardi Zrinjka, O početku i završetku teksta, SOL 4/1 (1989) 55–60.

Резиме на немачком.

30. Glovacki—Bernardi Zrinjka, O foričkoj funkciji početka i završetka teksta, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 147–153.

31. Golić Jovan, в. бр. 76.

32. Гочкова Татјана, Анета Дучевска, Лиљана Минова—Гуркова, За билингвизмот и околу него (I). Низ странице на лингвистичко-терминолошките речници, ЛЗБ XXXVI/1–2 (1989) 11–15.

Со литература.

33. Гочкова Т(атјана), Дучевска А(нета), Минова—Гуркова Л(иљана), За билингвизмот и околу него (III). Креолизацијата наспрема културното поклопување, ЛЗБ XXXVI/5–6 (1989) 23–27.

Со литература.

34. Granić Jagoda, Gustave Guillaume, Principi teorijske lingvistike, zbirka neobjavljenih tekstova priredena u suradnji i pod vodstvom Rocha Valina, preveo Vjekoslav Čosić, Globus, Zagreb 1988, SOL 4/2 (1989) 118–121.

Приказ.

35. Greimas Algirdas Julien, Refleksije o aktantskim modelima, *Republika* 45/5-6 (1989, Zagreb) 32-49.

Превод Иван Катић.

36. Dobrenov Marija, Paloc Laslo, *Savremeni lingvistički prilaz u tumačenju nominalnih fraza*, *Radovi ISKJ*, serija C, 11 (1989) 51-69.

Са литературом.

Резиме на немачком.

37. Dudok Miroslav, *Pitanja stilske diferencijacije poveznih sredstava teksta*, *Uporabno jezikoslovje* (1989, Ljubljana) 141-146.

Povzetek v angleščini.

38. Дучевска Анета, в. бр. 32, 33.

39. Engel Ulrich, в. бр. 109.

40. Žagar Igor, *Zagatnost performativnosti ali kako obljubiti*, *Državna založba Slovenije*, Ljubljana 1989, 187, 8⁰.

(Zbirka Družboslovje.)

41. Žagar Igor Ž., *Konverzacijske maksime in aksiom pertinentnosti ali implicitno(st) komunikacij*, *Problemi XXVII/1* (1989, Ljubljana) 90-99.

42. Ivanetić Nada, *Neodobranja*, *Uporabno jezikoslovje* (1989, Ljubljana) 121-124.

Povzetek v nemščini.

43. Iser Wolfgang, *Model govornih činova*, *Revija* 29/2-3 (1989, Osijek) 238-245.

Превод Ивица Зец.

44. Isaković Vesna, *Jezik — glavni kod za proces mišljenja*, *Uporabno jezikoslovje* (1989, Ljubljana) 38-43.

Povzetek v nemščini.

45. Jakobson Roman, *Lingvistični in drugi spisi*, prevod Drago Bajt [i dr.], spremna beseda Rastko Močnik, ŠKUC, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana 1989, 277, 8⁰. (*Studia humanitatis*. Letnik 4)

46. Jambrešić Renata, Leon Kojen, *Metafora, figure i značenje*, Prosveta, Beograd 1986, SOL 4/1 (1989) 146-148.

Приказ.

47. Jambrešić Renata, Mirna Velčić, *Uvod u lingvistiku teksta*, Zagreb 1987, Quorum 5/3 (1989, Zagreb) 32-34.

48. Jovanović Goran S., *Automatsko prepoznavanje reči na bazi strukturalne analize signala nosilaca lingvističkih informacija*, *Uporabno jezikoslovje* (1989, Ljubljana) 691-700.

Povzetek v angleščini.

49. Jordanovski Jordan, *Jezičko ponašanje afazičara i stepen reorganizacije jezičkog ponašanja*, *Uporabno jezikoslovje* (1989, Ljubljana) 31-37.

50. Jutronić—Tihomirović Dunja, Jezično prilagodavanje na sintaktičkom nivou, RFFZ 28 (1989) 51–60.

Резиме на енглеском.

51. Jutronić—Tihomirović Dunja, Razmatranja o perceptualnim strategijama u interdijalekatskoj komunikaciji, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 161–165.

Povzetek v angleščini.

52. Kalogjera Damir, Ranko Bugarski, Jezik u društvu (Language in Society), Prosveta, Beograd 1986, 338, SRAZ XXXIV (1989) 215–220.

Приказ.

53. Katnić—Bakaršić Marina, Tipovi gradacije, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 136–140.

54. Keyser S. J., в. бр. 102.

55. Clements G. N., в. бр. 102.

56. Kovačević Miloš, Boduen de Kurtene, Lingvistički spisi, preveo i priredio Predrag Piper, Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad 1988, 244, Književni jezik 18/1 (1989, Sarajevo) 55–57.

Приказ.

57. Kovačević Miloš, Semantička utemeljenost stilogenosti kumulacije, Književni jezik 18/2 (1989, Sarajevo) 63–73.

Резиме на њемачком.

58. Kojen Leon, в. бр. 46.

59. Kristal Dejvid, в. бр. 87, 135.

60. Kreho Fahrudin, Dihotomijski parovi jezik/govor i kod/poruka u lingvistici i teoriji prevođenja, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 189–194.

Povzetek v angleščini.

61. Kržak Miroslav, Renata Pekarari, Generator morfoloških oblika i riječi sa osobitostima u fleksiji, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 72–78.

Povzetek v angleščini.

62. Križman Mirko, Simboli med izričilom, empirijo in imaginacijo (Prevzemanje in preoblikovanje simbolov v pesniškem jeziku Christine Lavant), Znanstvena revija I/2 (1989, Maribor) 83–109.

Povzetek v nemščini.

63. Kunst—Gnamuš Olga, Pragmatika kot jezikoslovna veda, JiS XXXIV/7–8 (1988–89) 183–191.

64. Kunst—Gnamuš Olga, Protivnost in racionalnost, Problemi XXVII/2–3 (1989, Ljubljana) 25–33.

65. Kunst—Gnamuš Olga, Struktura in proizvodnja konstitutivnih sestavin smisla, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 105–114.

Povzetek v angleščini.

66. Courtenay Jan Bodouin de, в. бр. 23, 56, 125.

67. Kučanda Dubravko, Mario Brdar, Primijenjena i teorijska kontrastivna analiza gramatičkih relacija, *Uporabno jezikoslovje* (1989, Ljubljana) 580–584.
Povzetek v angleščini.
68. Láncoz Irén, A naturalizmus nyelve (Jezik naturalizma), *Hungarológiai Közlemények* 21/78–79 (1989, Novi Sad) 47–62.
Резиме на српскохрватском и енглеском.
69. Lodge David, в. бр. 71.
70. Makovec—Černe Jasna, Členitev po aktualnosti kot element besedilne koherence, *Uporabno jezikoslovje* (1989, Ljubljana) 709–718.
Povzetek v nemščini.
71. Matičević Ivica, David Lodge, Načini modernog pisanja, Metafora, metonimija i tipologija moderne književnosti, *Globus, Stvarnost*, Zagreb 1988, 344, *SOL* 4/2 (1989) 123–125
Приказ.
72. Miklič Tjaša, Vloga analize diskurza pri opisovanju jezikovnih podsistemov oziroma konstruiranju deskriptivnih gramatik, *Uporabno jezikoslovje* (1989, Ljubljana) 129–135.
Povzetek v italijanščini.
73. Milani Kruljac Nelida, Srđa Orbanić, Jezični i kulturni metasistem (početna razmišljanja), *Uporabno jezikoslovje* (1989, Ljubljana) 334–341.
Povzetek v italijanščini.
74. Минова—Гуркова Лилјана, в. бр. 32, 33.
75. Miháliková—Týrová Zuzana, Osobnosti jezika televizije, *Uporabno jezikoslovje* (1989, Ljubljana) 313–315.
Povzetek v angleščini.
76. Mihaljević Miodrag, Jovan Golić, Jedan pristup ispravljanju nekih grešaka u tekstu primenom neuralnih mreža, *Uporabno jezikoslovje* (1989, Ljubljana) 90–96.
Povzetek v angleščini.
77. Мишеска—Томић Олга, в. бр. 115.
78. Miševska—Točić Olga, Language should never be dealt with uniformly, *Radovi ISKJ*, serija C, 11 (1989) 5–15.
79. Mrzović Pavica, в. бр. 109.
80. Nežmah Bernard, Alea iacta est s Cezarjem ali brez, *Problemi XXVII/8–10* (1989, Ljubljana) 167–173.
Jezikoslovno razmišljanje o latinskem pregovoru.
81. Nežmah Bernard, Pojmovna zgodovina partes orationis v antiki, *Problemi XXVII/1* (1989, Ljubljana) 100–117.
82. Orbanić Srđa, в. бр. 73.
83. Pavlinić Wolf Andrina, Interkulturalistički pristup jeziku i migracijama, *Uporabno jezikoslovje* (1989, Ljubljana) 385–390.
Povzetek v angleščini.
84. Paloc Laslo, в. бр. 36.

85. **Pedičec Franc**, Tri temeljne podmene za teorijo terminologije v znanosti, Simpozij Slovenski jezik v znanosti 2 (1989, Ljubljana) 99–103.

Povzetek v angleščini.

86. **Pekorari Renata**, в. бр. 61.

87. **Perić Aleksandar**, Dejvid Kristal, Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike, Nolit, Beograd 1988, Prevodilac VIII/1 (1989, Beograd) 40–44.

Приказ.

88. **Перић Александар**, Култура, језик и нација, Prevodilac VIII/1 (1989, Beograd) 14–17.

Резиме на енглеском језику.

Са литературом.

89. **Perić Aleksandar**, Prevodilački postupci u društvenim naukama: teorijski okviri, Prevodilac VIII/2 (1989, Beograd) 19–29.

Резиме на енглеском језику.

90. **Petrović Marija**, Jazyk : sistema i funkcionirovanie, AN SSSR, Radovi ISKJ, serija C, 11 (1989) 327–331.

Приказ: Jazyk : sistema i funkcionirovanie, AN SSSR, Institut ruskogo jazyka, Nauka, Moskva 1988, 271.

91. **Петроска Елена**, Опис и класификација на поговорките како автономен семиотичен и јазичен микросистем, ЈБ. Спасов, З. Тополињска, Ал. Спасов, Опис и класификација на поговорките како автономен семиотичен и јазичен микросистем — врз материјал од *Збирката* на К. М. Петкович, Прилози XI–1, МАНУ, Скопје 1986, МЈ XXXVIII–XXXIX (1987–1988/89) 353–356.

Приказ.

92. **Pintarić Neda**, Komunikacijska funkcija pozdravnih gestoslova, SOL 4/2 (1989) 29–41.

Резиме на енглеском.

93. **Piper Predrag**, в. бр. 23, 56.

94. **Пипер Предраг**, Људмил Спасов, Зузана Тополињска, Александар Спасов, Опис и класификација на поговорките како автономен семиотичен и јазичен систем (Врз материјал од збирката на К. М. Петкович), Македонска академија на науките и уметностите, Скопје 1986, 75 (= Прилози на македонска академија на науките и уметностите. Одделение за лингвистика и литературна наука XII), ЈФ XLV 212–216.

Приказ.

95. **Половина Весна**, в. бр. 116.

96. **Половина Весна**, Стварање и ширење лингвистичких теорија, КњЈ XXXVI/3 (1989) 196–203.

С литературом.

Резиме на енглеском.

97. **Pupovac Milorad**, Integralna teorija jezičkog djelovanja, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 99–104.

Povzetek v italijanščini.

98. Purkat Danka, Determinativne složenice u jezičnom stilu Arno Schmidta, *Uporabno jezikoslovje* (1989, Ljubljana) 257–261.
Povzetek v nemščini.
99. Radovanović Milorad, Dubravko Škiljan, Jezična politika, *ZbMSFL XXXII/1* (1989) 149–154.
Приказ: Dubravko Škiljan, Jezična politika, *Naprijed*, Zagreb 1988, 162.
100. Rakić Stanimir, Jadranka Gvozdanović, *Language System and its Change*, Mouton de Gruyter, Berlin, New York, Amsterdam 1985, *Književni jezik* 18/2 (1989, Sarajevo) 119–121.
Приказ.
101. Rakić Stanimir, *Primena ciklične fonologije*, *ZbMSFL XXXII/1* (1989) 141–144.
Приказ: Jerzy Rubach: *Cyclic and Lexical Phonology, The Structure of Polish*, Foris Publications, Amsterdam 1984.
102. Rakić Stanimir, G. N. Clements, S. J. Keyser, *CV Phonology: A Generative Theory of the Syllable*, *ZbMSFL XXXII/1* (1989) 157–163.
Приказ: G. N. Clements, S. J. Keyser, *CV Phonology: A Generative Theory of the Syllable*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts 1983.
103. Raos Marinko, Branko Tošović, *Funkcionalni stilovi*, Sarajevo 1988, *Quorum* 5/5–6 (1989, Zagreb) 748–751.
Приказ.
104. Rebić Čedomir, *Od semantičkog zapisa do konstituisanja estetskog predmeta*, Književna zajednica „Drugari“, Sarajevo 1989, 153, 20 cm.
105. Riffaterre Michael, *Kriteriji za stilsku analizu*, *Quorum* 5/5–6 (1989, Zagreb) 524–537.
Превео Денис Плеић.
106. Rode Matej, *Gubi kot prenosniki informacij*, *Uporabno jezikoslovje* (1989, Ljubljana) 325–328.
Povzetek v italijanščini.
107. Rosenberg Rick P., *Pokret Američki engleski i stavovi o jeziku, prevo s engleskog Danko Šipka*, *Sveske Instituta za proučavanje nacionalnih odnosa* 26–27 (1989, Sarajevo) 357–363.
Са литературом.
108. Rubach Jerzy, в. бр. 101.
109. Samardžija Marko, *Teorija valentnosti i kontrastivna gramatika*, *Kontrastive Grammatik Deutsch-Serboakroatisch*, uredili Ulrich Engel i Pavica Mrazović, sv. I–II, Novi Sad 1986, *RZSF* 24 (1989) 169–173.
Приказ.
110. Saussure Ferdinand de, *Opšta lingvistika*, 2. izd., Nolit, Beograd 1989, XLI, 282, 20 cm.
Превео Сретен Марић.
111. Спасов Александар, в. бр. 91, 94.

112. Спасов Људмил, в. бр. 91, 94.

113. Stamenković Biserka, Poezija kao jezična i vanjezična stvarnost, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 273–275.

Povzetek v francoščini.

114. Starčević Zoran, Naslov u reklamnom diskursu, Književni jezik 18/2 (1989, Sarajevo) 75–85.

Резиме на енглеском.

115. Стефановски Љупчо, Олга Мишевска–Томић, Syntax and syntaxes, Savremena administracija, Beograd 1987, MJ XXXVIII–XXXIX (1987–1988/89) 370–374.

Приказ.

116. * Сучић Владо, Ново у лингвистици код нас, Весна Половина, Лексикосемантичка колизија у разговорном језику, Филолошки факултет Београд, Монографије, књ. XLI, Одјек XLII/11 (1985, Сарајево) 25.

Приказ.

117. Тау Ерик, Придонесот на Јене Кристијан Сандфелд во лингвистиката. Бикографски податоци, (Ракописот га редактира и подготви за печат Елена Петроска), ЛЗБ XXXVI/3–4, 131–138.

Со литература цитирана во фусноти.

118. Toilefson James W., Language planning and social theory, SR 37/1–3 (1989) 309–318.

Povzetek v slovenščini.

119. Тополињска Зузана, в. бр. 91, 94.

120. Topolińska Zuzanna, Semantyczna i syntaktyczna analiza czasownika trwać, Zbornik rozpraw iz slovanskega jezikoslovja Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici (1989, Ljubljana) 325–332.

Povzetek v slovenščini in angleščini.

121. Тошић Борислав, Лексикографија као лингвистичка дисциплина, Književni jezik 18/3 (1989, Sarajevo) 157–172.

Резиме на руском.

122. Тошовић Бранко, в. бр. 103.

123. Trstenjak Anton, Misli besedujejo, besede mislijo, Simpozij Slovenski jezik v znanosti 2 (1989, Ljubljana) 7–16.

Povzetek v angleščini.

124. Trstenjak Anton, Skozi prizmo besede, Slovenska matica, Ljubljana 1989, 277, 8⁰.

125. Trtak Jasenka, Jan Bodouin de Courtenay, Lingvistički spisi, Novi Sad, 1988, Quorum 5/2 (1989, Zagreb) 393–395.

126. Čosić Vjekoslav, Psihosistematika Gustavea Guillaumea u Jugoslaviji, SOL 4/2 (1989) 53–612.

Резиме на француском.

127. Fokkema Douwe, Semantična in sintaktična ureditev postmodernističnih tekstov, *Literatura I/4* (1989, Ljubljana) 167–184.

Izbral in opombo napisal Marko Juvan, prevedla Nataša Virk.

128. Haberland Hartmut, Politika sociolingvistike, *SOL 4/1* (1989) 19–36.

Резиме на енглеском.

129. Herder Johan Gottfried, Rasprava o poreklu jezika, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci 1989, 113, 19 cm.

130. Horvatić Ivica, Upotreba jezičnih sredstava u stručnom diskursu logistike, *Uporabno jezikoslovje* (1989, Ljubljana) 701–708.

Povzetek v angleščini.

131. Црвенковска Емилија, Истражувања на структурата на текстот, АН на СССР, Институт за славјановедение и балканистика, Наука, Москва 1987, МЈ XXXVIII–XXXIX (1987–1988/89) 374–378.

Приказ.

132. Chomsky Noam, Znanje jezika. O naravi, izviru in rabi jezika, Prevedel in spremno besedo napisal Božidar Kante, Mladinska knjiga, Ljubljana 1989, VII, 289, 8⁰. (Zbirka Tokovi).

Превод дела: Knowledge of language. — Str. 245–265: Božidar Kante, Racionalizem ali empirizem. Primer Chomsky.

133. Švačko Vanja, Teorija prijevoda: status, problemi, aspekti, *SOL 4/2* (1989) 81–92.

Резиме на енглеском.

134. Šipka Danko, Ambigvitet kao sredstvo postizanja humornih efekata, *Uporabno jezikoslovje* (1989, Ljubljana) 154–160.

Povzetek v angleščini.

135. Šipka Danko, David Crystal, The Cambridge Encyclopedia of Language, Liber sine qua non, Cambridge University Press, Cambridge 1988, *SOL 4/2* (1989) 121–122.

Приказ.

136. Šipka Danko, Ka konsekvencama nomotetičnosti lingvistike, *Odjek XLII/2* (1989, Sarajevo) 21.

Приказ књиге Михаила Викторовича Арапова: Квантитативна лингвистика, Наука, Москва 1988.

137. Šipka Danko, Re-kreirani svijet leksičke valentnosti u poeziji Branka Miljkovića, *ZbMSFL XXXII/1* (1989) 145–148.

138. Šipka Danko, Transpoetizacija kod Miljkovića, *SOL 4/2* (1989) 23–27.

Резиме на енглеском.

139. Шито Дариа, Комуникацијска условљеност одређених семантичких промјена на примјеру неких турцизама, *КњЈ XXXVI/1* (1989) 22–28.

140. Škara Danica, O specifičnostima metaforičnih poslovice s jezičkog i kulturnog aspekta, *Uporabno jezikoslovje* (1989, Ljubljana) 342–347.

Povzetek v angleščini.

141. Škiljan Dubravko, в. бр. 99.

142. Škiljan Dubravko, *Lingvistika svakodnevice*, Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad 1989, 142, 21 cm.
143. Škiljan Dubravko, *Liria e gjuhës, Gjuha shqipe VIII/2* (1989, Prishtina) 37–47.
Са српскохрватског превео Мехмет Халими.
144. Škiljan Dubravko, Ranko Bugarski, *Uvod u opštu lingvistiku*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Zavod za izdavanje udžbenika, Beograd, Novi Sad 1989, SOL 4/2 (1989) 117–118.
Приказ.

II. Примењена лингвистика

а) Питања превођења, учења језика и сл.

145. Aksentijević Biljana, *Položaj drugog stranog jezika u osnovnoj i srednjoj školi*, *Prevodilac VII/4* (1989, Beograd) 47–52.
Приказ тематске конференције „Положај другог страног језика“ (12. октобар 1989. године, Београд).
146. Alaburić Jelica, *Savetovanje o kvalitetu prevoda*, *Prevodilac VIII/4* (1989, Beograd) 53–55.
Приказ саветовања на тему „Осигурање квалитета превода за потребе привреде“ (Сарајево, 2. и 3. новембар 1989. године).
147. Antić Višnja, *Parafraza, zagonetka, križaljka*. (*Strategija snalaženja u stranom jeziku*), *Uporabno jezikoslovje* (1989, Ljubljana) 532–538.
Povzetek v angleščini.
148. Aristoteles, *O tumačenju, Latina et Graeca*, Zagreb 1989, 170, 20 cm.
Приредио и превео Јосип Таланга.
149. Arnaudova Violeta, *Povrzanost medu verbalnite i kreativnite sposobnosti kaj srednoškolskata mladina vo Skopje*, *Uporabno jezikoslovje* (1989, Ljubljana) 12–21.
Povzetek v angleščini.
150. Арсова—Николик Лидија, *Еден можен концепт на жанровската класификација на преводите*, *ЛЗБ XXXV/1–2* (1989) 23–29.
Со литература.
151. Арсова—Николик Лидија, *Jedan mogući koncept žanrovske klasifikacije prevoda*, *Prevodilac VII/3* (1989, Beograd) 18–23.
С литературом.
152. Арсова—Николик Лидија, *Лингвистичка концепција на теоријата на преведувањето*, *Раз XXXI/1* (1989) 77–86.
Со литература.
153. Бабић Сава, в. бр. 303.
154. Babić Seja, *Zvuk Prešernovog stiha u mom jeziku*, *Radovijski prevajalski zbornik* (1989, Ljubljana) 49–50.

155. **Bagi Ferenc**, Magyarul tanuló szerbhorvát anyanyelvű hallgatók heiyesírasi hibáinak elemzése (Analiza pravopisnih grešaka studenata koji uče mađarski jezik, a čiji je jezik srpskohrvatski), Hungarológiai Közlemények 21/78-79 (1989, Novi Sad) 225-250.

Резиме на српскохрватском и енглеском.

156. **Benedik Martin**, Izkušnje pri pouku latinščine za nefilologe, Vestnik XXIII/1-2 (1989) 133-142.

Na Filozofski fakulteti v Ljubljani.

157. **Bertolino Radmila**, Gjuha angleze. Tekste për klasën III të arsimit të orientuar për degën e shëndetësisë, Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës, Prishtinë 1989, 100.

158. **Bitenc Ani**, Novi mediji in prevajanje, Radovljiški prevajalski zbornik (1989, Ljubljana) 5-7.

Film in televizija.

159. **Бобић—Николић Неда**, XIV београдски преводилачки сусрети, Мостови XX/2 (1989, Београд) 159-160.

Приказ сусрета књижевних преводилаца са темом „књижевни превод као књижевно дело“ (7-10. децембар 1988. године).

160. **Bogliun—Debeljuh Loredana**, Etnolingvistički identite u plurietničkoj sredini, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 371-376.

Povzetek v angleščini.

161. **Bolfek J., R. Matasović, I. Matičević, M. Pupovac**, Socijalizacija jezične kompetencije, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 391-396.

Povzetek v nemščini.

162. Бугарски Ранко, в. бр. 180.

163. **Bugariski Ranko**, Lingvistička i jezička kultura, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 329-333.

Povzetek v angleščini.

164. **Bukarica Milica**, Для вас, специјалисти, SJ XVIII/1 (1989) 49-52.

165. **Bukarica M.**, Kako pročitati simbole i kratice u jeziku struke, SJ XVIII/1 (1989) 37.

166. **Bura Nevenka**, Konsekutivno tolmačenje danas. L'interpretation consécutive a jourd'hui, Mostovi XXIV/2 (1989, Ljubljana) 46-52.

167. **Butkovič Drago**, Latinska vadnica in slovar, neogibna pripomočka za utrjevanje jezikovnega znanja, Vestnik XXIII/1-2 (1989) 150-161.

168. **Васиќ Смиљка**, Културата на говорот порано и денес, превел Атанас Николовски, ЛЗВ XXXVI/3-4 (1989) 123-129.

Со библиографија.

169. **Veljić Dušanka, Zagorka Spaseva**, Književni tekstovi u nastavi francuskog jezika u srednjim školama SR Makedonije, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 539-542.

Povzetek v francoščini.

170. Vencl Ljubica, *Kompjutrizirani rječnik iz AOP-a, Uporabno jezikoslovje* (1989, Ljubljana) 88–89.

Povzetek v angleščini.

171. Visinko Karol, в. бр. 179.

172. Vrljić Stojan, *Kritička prosudba različitih njemačkih prijevodnih verzija iz opusa Ive Andrića, Književni jezik* 18/4 (1989, Sarajevo) 215–227.

173. Vrhovac Yvonne, *Učenikov međujezik, Uporabno jezikoslovje* (1989, Ljubljana) 485–490.

Povzetek v francoščini.

174. Vuletić Dušanka, *Glasovna i slogovna struktura govora, Uporabno jezikoslovje* (1989, Ljubljana) 224–229.

Povzetek v angleščini.

175. Gjurin Velemir, *Četvero vrednosti prevoda, Srce in oko* I/4 (1989, Ljubljana) 239–241.

176. Glovacki–Bernardi Zrinjka, *Pristup gramatici i obrada gramatičkih oblika u udžbenicima njemačkog jezika za usmjereno obrazovanje „Überlege, und sage es auf Deutsch“, Školska knjiga, Zagreb, SJ XVIII/4* (1989) 217–218.

Приказ.

177. Голубовић Загорка, *Превођење као умеће или као рутинска операција, Мостови* XX/1 (1989, Београд) 19–22.

178. Гончаренко Сергеј, *Типологија песничких превода и књижевна критика, Мостови* XX/4 (1989, Београд) 326–330.

Са руског превела Вера Стојић.

179. Gudelj–Velaga Zdenka, *Karol Visinko, Slušanje kao nastavni sadržaj u nastavi hrvatskog ili srpskog jezika kao L₂, Uporabno jezikoslovje* (1989, Ljubljana) 437–442.

Povzetek v angleščini.

180. Димитрова Нина, *Ранко Бугарски, Језик у друштву, Просвета, Београд* 1986, МЈ XXXVIII–XXXI (1987–1988/89) 349–352.

Приказ.

181. Dimovska Pandora, *Ispitivanje na stepenot na korelacija među verbalnite sposobnosti za sovladivanje na makedonskiot i angliskiот jазik i razlikite među polovite, Uporabno jezikoslovje* (1989, Ljubljana) 499–506.

Povzetek v angleščini.

182. Dodigović Marina, *Najnovija informacijska tehnologija u nastavi stranih jezika, Uporabno jezikoslovje* (1989, Ljubljana) 549–554.

Povzetek v angleščini.

183. Dular Janez, *Za natančnejšo presojo nekaterih temeljnih pojmov jezikovne politike v SFRJ, Uporabno jezikoslovje* (1989, Ljubljana) 284–289.

Povzetek v angleščini.

184. Durković Nadežda B., *Šta se krije u porukama koje su zabeležili čitaoci jedne školske biblioteke?, Uporabno jezikoslovje* (1989, Ljubljana) 351–360.

Povzetek v angleščini.

185. Đukanović Vlado, O pojmu komunikacijskog prostora i nekim određenjima komunikacijskih prostora na teritoriji SFRJ, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 279–283.
Povzetek v angleščini.
186. Đurović Tatjana, Poremećaji formiranja govornog saopštenja. Afazija — poremećaji sintagmatskog mehanizma, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 28–30.
Povzetek v angleščini.
187. Евстигнеева Инна Федоровна, Косанович Мария—Магдалена, Обучение восприятию и пониманию русского учебного текста, Radovi ISKJ, serija C, 10 (1989) 181–189.
188. Erjavec Tomaž, Peter Tancig, Dvo-nivojska pravila za alternacije slovenskih samostalniških sklanjatev, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 84–87.
Povzetek v angleščini.
189. Žagar Igor Ž., в. бр. 291.
190. Željeznov Dušan, Prešernov Sonetni venec в srbsčini, Radovljiški prevajalski zbornik (1989, Ljubljana) 27–39.
191. Žigić Darko, Počeci nastave stranih jezika u kotorskoj gimnaziji, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 555–559.
Povzetek v angleščini.
192. Žilavec Sonja, Olga Kunst—Gnamuš, Sporazumevalna obrtnjivost in pogajalnost, ViI 20/2 (1989) 10–20.
„Reversibility“, „negotiation“.
193. Zdravkovski Aleksandar — Cane, Jazičnoto planiranje i jazičnata politika vo nastavata, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 302–308.
Povzetek v francoščini.
194. Ivir Vladimir, Prevođenje kao teoretski i primijenjeno lingvistički problem, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 184–188.
Povzetek v angleščini.
195. Iričanin Gordana, IX kongres Međunarodnog društva nastavnika nemačkog jezika (DIV), Prevodilac VIII/3 (1989, Beograd) 43–46.
Приказ конгреса са темом „Модерна настава: немачки као страни језик — захтеви и стварност“ (1–4. август 1989. године, Беч).
196. Iričanin Gordana, Elvira Petrović, Teorija nastave stranih jezika, Školska knjiga, Zagreb 1988, 127, SJ XVIII/4 (1989) 211–216.
Приказ.
197. Iričanin Gordana, Konferencija o učenju i nastavi stranih jezika, Prevodilac VIII/3 (1989, Beograd) 39–42.
Приказ конференције „Учење и настава језика — комуникативни приступ и образовање наставника“ (Нови Сад, 28. јун — 1. јул 1989. године).
198. Iričanin Gordana, Uloga literarnog teksta u podizanju nivoa jezičke i komunikativne kompetencije, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 543–548.
Povzetek v angleščini.

199. **Janeva Marija**, Statusot na registarot i preveduvanjeto, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 209–212.

Povzetek v angleščini.

200. **Jovanović Z[oran]**, Christiane Nord, Text-analyse und Übersetzen, Julius Groos Verlage, Heidelberg 1988, Prevodilac VIII/4 (1989, Beograd) 30–35.

Приказ.

201. **Jovanović Z[oran]**, O nemačkom prevodu Zakona o preduzećima, Prevodilac VIII/2 (1989, Beograd) 43–46.

Приказ превода Ивана Ивањија и Бреде Осим.

202. **Jovanović Zoran P.**, Превођење и његов научни третман, Mostovi XX/3 (1989, Beograd) 218–221.

203. **Jovanović Z[oran]**; Savetovanje o ekonomsko-pravnoj terminologiji, Prevodilac VIII/2 (1989, Beograd) 50–52.

Приказ саветовања о превођењу и употреби терминологије нових закона о пословним односима са иностранством (Аранђеловац, 8–10. јун 1989. године).

204. **Kabashi Jashar**, Funkcija diktata u mjerenju jezične kompetencije u engleskom kao stranom jeziku, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 523–531.

Povzetek v angleščini.

205. **Cowie Anthony**, в. бр. 308.

206. **Кинга Клауди**, Превођилачка еквиваленција, Prevodilac VIII/1 (1989, Beograd) 18–30.

Превео са мађарског Сава Бабић.

Са литературом.

207. **Китић Слободанка**, Симпозијум о учењу и настави страних језика, Prevodilac VIII/1 (1989, Beograd) 48–49.

Приказ симпозијума „Учење и настава страних језика“ одржаног у Нишу од 4. до 6. новембра 1988.

208. **Kiefer Mija**, Pomenski odtenki, Mostovi XXII/1 (1989, Ljubljana) 34–38.

Slovensko-nemški.

209. **Kovačić Irena**, „Komunikacijski pristop“ v učenju tujega jezika — odnos med vsebino in obliko jezikovnega izraza, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 513–517.

Povzetek v angleščini.

210. **Kovačić Irena**, Podnaslovno prevajanje in sodobne jezikoslovne teorije, Radovljiški prevajalski zbornik (1989, Ljubljana) 13–19.

211. **Kolka Aleksandar**, Strani jezici i transfer tehnologije — potrebe razvoja, SJ XVIII/1 (1989) 9–19.

Резиме на енглеском.

212. **Кончаревић Ксенија**, III међународни симпозијум МАПРЈАЛ-а, Prevodilac VIII/1 (1989, Beograd) 53–54.

Приказ симпозијума „Функционални аспекти проучавања руског језика у поређењу са другим језицима“ (Београд, 24–26. јануар 1989. године).

213. Kordaš Marjana, Tipologija testnih naloga, Vestnik XXIII/1-2 (1989) 51-59.
Od priročnika: Peter Doyé, Typologie der Testaufgaben für den Unterricht Deutsch als Fremdsprache, Langenscheidt 1988.
214. Косановић Марија—Магдалена, в. бр. 187.
215. Костић—Голубић Мирјана, Два пољска превода народних песама „Мусић Стефан“ и „Косовка дјевојка“, НССУВД 19/1 (1989) 543-553.
Резиме на руском.
216. Kunst—Gnamuš Olga, в. бр. 192.
217. Маројевић Р., в. бр. 285.
218. Маројевић Радмило, О превођењу друштвено-политичке лексике са српскохрватског језика на руски, Prevodilac VIII/1 (1989, Beograd) 31-39.
Резиме на руском језику.
219. Martinovski Svetko, Nekolku opservacii za prevodot vo masovnite mediumi, Radovljiški prevajalski zbornik (1989, Ljubljana) 21-22.
220. Matasović R., в. бр. 161.
221. Matijasheviq Lilana, Novakoviq Vesna, Ququz Lubica, Gjuha angleze për klasën III të arsimit të mesëm të orientuar (pjesa e përgjithshme), botim i gjashtë, Enti i Tcksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës, Prishtinë 1989, 140.
Превоо и адаптирао Shukri Rexhepi.
222. Matičević I., в. бр. 161.
223. Mezhinski Maria, в. бр. 284.
224. Mikulić Gordana, в. бр. 302.
225. Miller Robert, Stvaranje vještačkog pidžina: primjene u usvajanju jezika, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 478-484.
Povzetek v angleščini.
226. Milić Miljenka, Razumijevanje slušanjem — zanemarena vještina, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 518-522.
Povzetek v angleščini.
227. Milić Svetlana, Povodom prevoda roman Nedžiba Mahfuza na srpskohrvatski jezik, Prilozi za orijentalnu filologiju 39 (1989, Sarajevo) 287-292.
228. Mihaljević Jelena, Odnos dobi, socijalnog statusa, uspjeha u učenju i motivacije za učenje engleskog kao stranog jezika, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 507-512.
Povzetek v angleščini.
229. Mihevc—Gabrovec Erika, Slobodni pouk grščine, Vestnik XXIII/1-2 (1989) 143-149.
230. Mojasheviq Milka, Piliq Jasna, Gjuha angleze. Tekstet për klasën III dhe IV të arsimit të orientuar për degën ekonomike komerciale, Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës, Prishtinë 1989, 112.
231. Мојашевић Миљан, Косовски циклус у немачкимa преводима, НССУВД 19/1 (1989) 601-610.
Резиме на немачком.

232. Monev Ljubiša, VII prevodilački susreti — Ohrid '89, Prevodilac VIII/2 (1989, Beograd) 47–49.

Приказ VIII сусрета научних и стручних преводилаца Југославије у Охриду (21–23. април 1989. године).

233. Московљевић Јасмина, Разумевање и употреба реченице код десетогодишњака, КњЈ XXXVI/2 (1989) 138–144.

Резиме на енглеском.

234. Mrazović Pavica, Die Struktur des Satzes in einer Dependenzial angelegten Produktionsgrammatik. Deutsch als Fremdsprache, Radovi ISKJ, serija C, 10 (1989) 325–346.

Резиме на српскохрватском.

235. Ndreca Mikel, Fjalor shkollor shqip-serbokroatisht serbokroatisht-shqip — Školski rečnik albansko-srpskohrvatski srpskohrvatski-albanski, Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës, Prishtinë 1989, 508.

Са око 20000 речи.

236. Nečak Lük Albina, Slovenski in madžarski jazik kot učna predmeta in učna jezika v dvojezični osnovni šoli, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 403–408.

Povzetek v angleščini.

237. Nikolić Vera, в. бр. 284.

238. Novak—Lukanović Sonja, Vloga jezika narodnosti / madžarskega jezika v nadaljevanju šolanja, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 409–416.

Povzetek v angleščini.

239. Novaković Vesna, в. бр. 221.

240. Novaković Vesna, Gjuha angleze për klasën I të arsimit të mesëm të orientuar (pjesa e përgjithshme), botim i nëntë, Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës, Prishtinë 1989, 188.

241. Nord Christiane, в. бр. 200.

242. Obradović Radmila, Nešto o prevodu Andrićeve pripovetke „Mila i Prelac“ na francuski jezik, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 202–207.

Povzetek v francoščini.

243. Omerza Anton, Prevajanje za založniško dejavnost. Translation in publishing, Mostovi XXIV/1 (1989, Ljubljana) 58–60.

244. Pavlič Škerjanc Katja, Kaj z učbenikom za latinščino, Vestnik XXIII/1–2 (1989) 96–108.

Razna vprašanja latinskega pouka v Sloveniji.

245. Pavlović Vladimir, Kvalitet izvornika u službi kvaliteta prevoda, Prevodilac VIII/4 (1989, Beograd) 25–29.

246. Pavlović Mirjana, Problemi prevodenja stručnih zvanja i titula sa primerima i posebnim osvrtom na različitu upotrebu u SAD i Velikoj Britaniji, Prevodilac VIII/2 (1989, Beograd) 29–35.

Са литературом.

247. Pavlović Mirjana, Problemi prevođenja titula i funkcija — upotreba u SAD i Velikoj Britaniji. Problem in translating titles and functions — American/English usage, Mostovi XXIV/2 (1989, Ljubljana) 52–58.
248. Pavuna Stanka, Udžbenik ruskog jezika za studente II. godine Fakulteta prometnih znanosti, SJ XVIII/4 (1989) 220–221.
Приказ.
249. Pantić—Starić Nada, O prevajanju za televiziju, Radovljiški prevajalski zbornik (1989, Ljubljana) 9–12.
250. Перић Александар, Katharina Reiß, Texttyp und Übersetzungsmethode — der operative Text, Julius Groos Verlag, Heidelberg 1983, Prevodilac VIII/2 (1989, Beograd) 35–43.
Приказ.
251. Перић Александар, Наука и статус истраживања преводилачке делатности, Мостови XX/3 (1989, Београд) 222–226.
252. Petrič Jerneja, Louisa Adamiča prevajanje v angleščino, Radovljiški prevajalski zbornik (1989, Ljubljana) 51–55.
253. Petrović Elvira, в. бр. 196.
254. Petrović Elvira, Uzroci nedovoljnoj funkcionalnosti nastave stranih jezika u okviru školskih programa, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 471–477.
Povzetek v angleščini.
255. Piliq Jasna, в. бр. 230.
256. Popović Gordana, в. бр. 271.
257. Popović Mirjana, Informativni stil i društveno-jezička praksa, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 309–312.
Povzetek v angleščini.
258. Pretnar Tone, O verzni in kitični obliki Menartovega slovenskega in Rabadanovega hrvaškoga prevoda Villonovega pesniškoga dela, Obdobje srednjega veka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi (1989, Ljubljana) 181–188.
Povzetek v angleščini.
259. Pretnar Tone, O „ilustrativnem“ prevodu strokovnega besedila, Simpozij Slovenskih jezik v znanosti 2 (1989, Ljubljana) 157–162.
Povzetek v angleščini.
260. Prunč Erich, Kaj vse se prodaja kot prevajanje. Govori dr. Erih Prunč, profesor translatalogije, predstojnik Inštituta za prevajalce v Gradcu, NRazgl XXXVIII/5 (1989) 140.
261. Пуповац Милорад, в. бр. 161.
262. Puratić Željko, Kako se prevodi — i da li se uvijek vjerno prevodi sa stranih jezika?, Књижевни језик 18/2 (1989, Сарајево) 113–115.
263. Pust—Škrgulja Vida, Klasični jeziki v kontekstu drugačnega pouka tujih jezikov, Vestnik XXIII/1–2 (1989) 120–132.
264. Radosavljević Mirjana, English in Foreign Trade and Banking, Udruženje naučnih i stručnih prevodilaca Srbije, Prevodilac, Beograd 1989, 170, 8⁰.

265. Рајић Љубиша, Предуслови превођења са скандинавских језика на југословенске и обратно, Мостови XX/1 (1989, Београд) 48–59.

266. Reiß Katharina, в. бр. 250.

267. Rebić Čedomir, Razvijanje strukture procesa učenja na sadržajima vezanog teksta, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 172–177.

Povzetek v angleščini.

268. Rode Matej, Zgodnji prevodi Prešernovih pesmi v srbohrvaščino, Radovljiški prevajalski zbornik (1989, Ljubljana) 23–26.

269. Rode Matej, Učenje tujih jezika in prevajanje. L'étude des langues étrangères et la traduction, Mostovi XXIV/1 (1989, Ljubljana) 53–57.

270. Румац Мирко, Двјеста година превођења умјетничких дјела са шведског језика на неки од југословенских и обратно, Мостови XX/2 (1989, Београд) 101–109.

271. Saviq Branislava, Popović Gordana, Gjuha frënge për klasën IV të arsimit të mesëm të orientuar (pjesa e përgjithshme), botim i katërt, Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës, Prishtinë 1989, 136.

Превела Сениха Рамај.

272. Serra Edda, Načrtovanje pisnega sporočanja v italijanskem jeziku kot drugem jeziku na predmetni stopnji osnovne šole, VII XX/5 (1989) 39–41.

Prevedla in priredila Irena Lipovec–Torkar.

273. Сибиновић Миодраг, Београдски преводилачки сусрети, Prevodilac VIII/1 (1989, Beograd) 50–52.

Приказ Београдских преводилачких сусрета са темом „Књижевни превод као књижевно дело“ (7–10. децембар 1988. године).

274. Sibiновић Миодраг, Dositejeva koncepcija prevodenja i srpska književnost, Prevodilac VIII/4 (1989, Beograd) 19–24.

275. Silađi Karolj, O madžarskih prevodih „Sonetnega venca“, Radovljiški prevajalski zbornik (1989, Ljubljana) 41–47.

276. Scotti Rita, Nastava jezika i kulture, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 448–454.

Povzetek v italijanščini.

277. Spaseva Zagorka, в. бр. 169.

278. Стакић Јелена, Нови часопис у Великој Британији, Мостови XX/4 (1989, Београд) 348.

Приказ часописа „Професионални преводилац и тумач“ (Professional Translator and Interpreter).

279. Стакић Јелена, Петнаести београдски преводилачки сусрети, Мостови XX/4 (1989, Београд) 344–345.

Хроника сусрета са темом „Књижевни превод као подстицај и резултат развоја књижевности примаоца“ (Београд, 25–28. мај 1989. године).

280. Stakić Jelena, XV beogradski prevodilački susreti, Prevodilac VIII/3 (1989, Beograd) 37–39.

Приказ XV сусрета књижевних преводилаца са темом „Књижевни превод као подстицај и резултат развоја књижевности примаоца“ (Београд, 25–28. мај 1989. године).

281. Стакић Јелена, Преводилачке споне '89, Мостови XX/4 (1989, Београд) 346–347.

Приказ сусрета књижевних преводилаца са темом „Превођење као судбина“ и „Доситеј као преводилац“ (Суботица, 11–12. септембар 1989. године).

282. Стакић Јелена, Трећа међународна конференција ИТИ, Мостови XX/4 (1989, Београд) 347–348.

Приказ Треће међународне конференције преводилаца (Лондон, 28–30. април 1989. године).

283. Stanković Branka, в. бр. 284.

284. Stanković Bogolub, Nikolić Vera, Terzić Aleksandar, Mezhinski Maria, Stanković Branka, Gjuha ruse për klasën III të arsimit të mesëm të orientuar (pjesa e përgjithshme), botim i katërt, Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës, Prishtinë 1989, 200.

Превео и адаптирао Shaban Hoti.

285. Стојановић Андреј, Р. Маројевић, Лингвистика и поезика превођења (међусловенски превод), Научна књига, Београд 1988, Prevodilac VIII/1 (1989, Beograd) 45–47.

286. Stojanović Ester, Prilog temi „dvojezičnost i učenje trećeg jezika“, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 443–447.

Povzetek v angleščini.

287. Stojnić Mila, Prilog proučavanju unutarjezičkog prevođenja, Radovi ISJK, serija C, 11 (1989) 145–159.

Резиме на руском.

288. Talanga Josip, в. бр. 148.

289. Tancig Peter, в. бр. 188.

290. Tancig Peter, Računalniško prevajanje. Machine translation, Mostovi XXIV/2 (1989, Ljubljana) 16–28.

291. Tancig Peter, Igor Ž. Žagar, Računalniško podprta analiza velikih tekstualnih baz podatkov: primer „napadov na JLA“, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 51–61.

292. Terzić Aleksandar, в. бр. 284.

293. Točanac Dušanka, Metodološka orijentacija u programu studija stranih jezika na visokoškolskom nivou, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 455–459.

Povzetek v francoščini.

294. Točanac Dušanka, Teorijsko-metodološke pretpostavke u procesu nastave francuskog jezika — kao stranog — na visokoškolskom nivou, Radovi ISJK, serija C, 11 (1989) 131–143.

295. Trajkova–Stamenkova Verica, Socijalnata sredina i nacionalnata pripadnost kako faktori za razvoj na verbalnitate sposobnosti za sovladovanje na anglikoiti jазик, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 491–498.

Povzetek v angleščini.

296. Turčan Jaroslav, O prevođenju idioma sa češkog na srpskohrvatski jezik, *Uporabno jezikoslovje* (1989, Ljubljana) 251–256.
Povzetek v angleščini.
297. *Uporabno jezikoslovje*, Ur. Inka Štrukelj, Zveza društev za uporabno jezikoslovje, Ljubljana 1989, 728, 8°.
Referati V. kongresa Zveze društev za uporabno jezikoslovje Jugoslavije.
298. Fekete Egon, Jezička politika i ravnopravna upotreba jezika naroda i narodnosti u nas, *Uporabno jezikoslovje* (1989, Ljubljana) 297–301.
Povzetek v angleščini.
299. Fox Renata, Odabir minimalnog vokabulara za primjenu u nastavi stranih jezika, *SJ XVIII/1* (1989) 20–26.
Резиме на енглеском.
300. Фрајнд Марга, Џорџ Мур први пут међу нама, *Мостови XX/3* (1989, Београд) 236–238.
Приказ превода Гордане Б. Тодоровић дела Ц. Мур, *Језеро*, Рад, Београд 1989.
301. Horváth Máttyás, Az frásbéli közlés fejlődése az általános iskolában (Razvoj jezičkog izražavanja u osnovnoj školi), *Hungarológiai Közlemények 21/78–79* (1989, Novi Sad) 3–19.
Резиме на српскохрватском и енглеском.
302. Husinec Renata, Gordana Mikulić, Stavovi o stranom jeziku među stručnjacima u udruženom radu, *Uporabno jezikoslovje* (1989, Ljubljana) 463–470.
Povzetek v francoščini.
303. Човић Бранимир, Наша теоријска мисао о превођењу, *Radovi ISKJ, serija C, 10* (1989) 357–359.
Приказ: Сава Бабић, *Разабрати у плетиву*, Есеји о преводилачком чину, Књижевна заједница Новог Сада 1986, 293.
304. Čok Lucija, Značilnosti didaktične orientacije učenja drugoga jezika v teoriji in praksi, *Vil 20/5* (1989) 31–33.
Učenje italijansčine.
305. Čok Lucija, Je dvojezičnost zgolj jezikovna in sporazumevalna zmožnost posameznika?, *Uporabno jezikoslovje* (1989, Ljubljana) 417–424.
Povzetek v francoščini.
306. Čulić Zjena, Klasifikacija transpozicija vrsta riječi u prevođenju sa engleskog na hrvatski ili srpski i obratno, *Uporabno jezikoslovje* (1989, Ljubljana) 195–201.
Povzetek v angleščini.
307. Šega–Čeh Barbara, Osnovna metodološka izhodišča pouka klasičnih jezika (v kulturnocivilizacijskem kontekstu), *Vestnik XXIII/1–2* (1989) 91–95.
308. Šipka Danko, Leksikografija i učenje jezika, *Odjek XLII/21* (1989, Sarajevo) 25.
Приказ зборника Anthony Cowie: *The Dictionary and the Language learner*, Max Niemeyer Verlag, Töbingen 1987.
309. Šita Vehap, Prevodna literatura na albanskom i sa albanskog jezika na Kosovu, *Radovljiški prevajalski zbornik* (1989, Ljubljana) 57–60.

б) Контрастативна проучавања језика

310. Арсова—Николиќ Лидија, Лажни парови. Македонско-англиски, македонско-германски, македонско-француски, МЈ XXXVIII—XXXIX (1987—1988/89) 121—132.

Со библиографија.

311. Babić Stjepan, Upotreba instrumentala u slovenskom i hrvatskom književnom jeziku, SR 37/1-3 (1989) 103—108.

Povzetek v slovenščini.

312. Bekvalac Milanko, в. бр. 382.

313. Birkenmaier Willy, в. бр. 364.

314. Bogner Istvan, Zur Anwendung der Präpositionen im Deutschen und im Serbokroatischen, RFFZ 28 (1989) 89—104.

Резиме на хрватскоsrпском и енглеском.

315. Брајичић Олга, Еквиваленти радног партиципа садашњег времена руског језика у преводу књижевне прозе на српскохрватски језик, Гл 9 (1989) 193—207.

Резиме на руском.

316. Bujas Željko, Kontrastivni pristup u dvojezičnoj hrvatsko-engleskoj leksikografiji, Rad JAZU 427 (1989, Zagreb) 1—50.

Резиме на енглеском.

317. Вендина Т. И., Опыт разработки сопоставительного описания словообразовательных систем русского и сербскохорватского языков, ЗбМСФЛ XXXII/2 (1989) 99—107.

Са литературом.

318. Vlahović Plemenka, Glagolske perifraze u francuskom i njihovi ekvivalenti u srpskohrvatskom jeziku, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 604—609.

Povzetek v francoščini.

319. Војводић Дојчил, Транспозиција перфективног презента у руском и српскохрватском језику, ЗбММС 36 (1989) 85—97.

Резиме на енглеском и руском.

320. Vrljić Stojan, Jezična sredstva za izražavanje srpskohrvatskog-hrvatskosrpskog glagolskog vida u njemačkom jeziku na primjerima iz opusa Ive Andrića, Književni jezik 18/3 (1989, Sarajevo) 137—148.

Резиме на немачком.

321. Вуковић Борислав, Изражавање неодређености у руском и српскохрватском језику, Гл 9 (1989) 165—191.

Резиме на енглеском.

322. Вуковић Борислав, Семантичке карактеристике и однос неодређених заменица са постфиксом *-нибудь* и постфиксом *-либо* у руском и њихови еквиваленти у српскохрватском језику, ЗбМСФЛ XXXII/2 (1989) 121—132.

Са литературом.

Резиме на руском.

323. Gačić Jasna, Kontrastivna analiza kohezionih elemenata u stručnom jeziku prava, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 610—615.

Povzetek v francoščini.

324. Даневска Лиле, Македонските лексеми *дури* и *само* и нивните полски еквиваленти, 25 година на Лекторатот по полски јазик, 165–170.
325. 25 години на Лекторатот по полски јазик при Катедрата за источни и западни словенски јазици и книжевности, Скопје, 25–26. јуни 1985, Универзитет Кирил и Методиј, Филолошки факултет, Скопје 1989, 178, 8⁰.
Славистички студии — нумерирани број. Зборник на студии за македонско-полски културно-литературни контакти и македонско-полска јазична конфронтација.
326. Девин В. Р., Видо-временно единство текста на стыке двух языков — сербохорватского и русского, *Radovi ISJK, serija C*, 10 (1989) 145–170.
327. Đorđević Radmila, Deskriptivna funkcija kontrastivne analize — neki primeri, *Uporabno jezikoslovje* (1989, Ljubljana) 573–579.
Povzetek v angleščini.
328. Ѓорески Илчо, Македонските еквиваленти на полските конструкции со инфинитивот, 25 години на Лекторатот по полски јазик, 171–175.
329. Kawka Maciej, Uwagi o kategorii dystrybucyjności czasownika (funkcje prefiksu *po-* w języku polskim i macedońskim), 25 godini na Lektoratop po polski jazyk, 107–116.
Со библиографија.
Резиме на руски јазик.
330. Капчева Анета, Македонскиот глагол *сака* и неговите полски еквиваленти, 25 години на Лекторатот по полски јазик, 133–141.
331. Koetz Dieter, Кон некои особености на употребата на анафори во македонски и германски текст, XV научна дискусија, 119–127.
Со литература.
332. Klinar Stanislav, Samostalnikost angleščine v primeri s slovenščino, *Uporabno jezikoslovje* (1989, Ljubljana) 565–572.
Povzetek v angleščini. — Okrajšano v: *Mostovi XXIV/2* (1989, Ljubljana) 29–38.
333. Jovin Verica, Abrevijature u rusko-srpskohrvatskim i rusko-hrvatskosrpskim standardnim rečnicima, *Radovi ISJK, serija C*, 10 (1989) 105–144.
Со литературом.
Резиме на руском.
334. Kovačević Miloš, Marina Ličen, Govorni čin direktiva i njihova realizacija u nemačkom i srpskohrvatskom jeziku, *Radovi Instituta za strane jezike i književnost Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, A. Jezičke studije*, Novi Sad 1987, 250. *Književni jezik* 18/3 (1989, Sarajevo) 181–183.
Приказ.
335. Кончаревин Ксенија, Прилог конфронтативном проучавању синтаксичких категорија за изражавање квалитативности у савременом руском и српскохрватском књижевном језику, *ЗбМССФЛ XXXIII/1* (1989) 125–140.
Со литературом.
Резиме на руском.

336. Kučanda Dubravko, Da li kontrastivna analiza treba biti samo potrošač postojećih opisa kontrastiranih jezika?, *Uporabno jezikoslovje* (1989, Ljubljana) 622–627.
Povzetek v angleščini.
337. Kuci Sedat, Albanski i ruski afrikati, *Uporabno jezikoslovje* (1989, Ljubljana) 642–645.
Povzetek v angleščini.
338. Lipovec–Torkar Irena, Opravičevanje v italijanščini in slovenščini, *Vestnik XXIII/1–2* (1989) 60–68.
339. Ličen Marina, в. бр. 334.
340. Ličen Marina, Der Sprechakt des „sich Bedankens“ im Deutschen und im Serbokroatischen (Allgemeine Charakterisierung und Realisierungsformen), *Radovi ISJK, serija C*, 11 (1989) 85–97.
Са литературом.
Резиме на српскохрватском.
341. Лупачева Лариса Ивановна, К вопросу об изучении семантического объема когнослова русского и сербскохорватского языков (на материале существительных), *Radovi ISJK, serija C*, 10 (1989) 1771–180.
Са литературом.
342. Лупачова Лариса И., Семантички обим соматизама у руском и српскохрватском језику, *Књижевни језик* 18/2 (1989, Сарајево) 87/95.
Резиме на руском.
343. Marić Ana, Semantička struktura glagola sa prefiksom za- u slovačkom i srpskohrvatskom jeziku, *Uporabno jezikoslovje* (1989, Ljubljana) 593–597.
344. Марков Борис, Минатите времиња во македонскиот и рускиот јазик, XV научна дискусија, 75–83.
Со литература.
345. Марков Борис, Минување на прилозите во други зборовни групи во рускиот и македонскиот јазик, *ГЗбилпол ФУС* 15 (1989) 117–128.
Резиме на руски језик.
346. Маројевић М., в. бр. 352.
347. Маројевић Р., в. бр. 352.
348. Matulina Jerak Željka, Pavao Mikić, O poimanju „rada“ u poslovicama u hrvatskom ili srpskom i njemačkom jeziku, *Uporabno jezikoslovje* (1989, Ljubljana) 646–655.
Povzetek v nemaščini.
349. Menac Antica, Upotreba i značenja padeža bez prijedloga u suvremenom ruskom i hrvatskom književnom jeziku, *Rad JAZU* 427 (1989, Zagreb) 71–126.
Резиме на руском.
350. Mikeš Melanija, Psiholingvistički aspekt kontrastivne fonologije mađarskog i srpskohrvatskog jezika, *Uporabno jezikoslovje* (1989, Ljubljana) 670–675.
Povzetek v madžasščini.
351. Mikić Pavao, в. бр. 348.

352. Милинковић Љубо, Р. Маројевић, М. Маројевић, В. О. Можајева, Основни руско-српскохрватски речник, (приручник за ученике, студенте и наставнике), Руски језик, Москва, Просвета, Београд 1985, Књижевни језик 18/1 (1989, Сарајево) 58–60.

Приказ.

353. Минова–Гуркова Лилјана, За еден пример на судир меѓу природниот и граматичкиот род кај именките во македонскиот и во полскиот јазик, 25 години на Лекторатот по полски јазик, 89–94.

354. Мирић Душанка, Примјена контрастивне анализе у истраживању руског и српскохрватског фонолошког система, Radovi ISJK, serija C, 10 (1989) 81–88.

Са литературом.

Резиме на руском.

355. Михајловска Љубинка, Употреба на глаголот *бара* и неговите полски еквиваленти, 25 години на Лекторатот по полски јазик, 143–148.

356. Mišeta–Bradarić Jasenka, Kontrastivna analiza engleskih složenih glagola i njihovih prijevodnih ekvivalenata, SJ XVIII/2 (1989) 70–77.

Резиме на енглеском.

357. Можајева В. О., в. бр. 352.

358. Petrović Slavica, Direktna pitanja u engleskom i srpskohrvatskom jeziku, Univerzitetska riječ, Nikšić 1989, 140, 24 cm.

359. Petrović Velimir, Glagolske složenice s imeničkom odredbenicom u njemačkom i hrvatskom ili srpskom jeziku, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 662–669.

Povzetek v nemščini.

360. Popović Milenko, Trostinska Raisa Ivanovna, O međujezičnoj hrvatskosrpsko-ukrajinskoj homonimiji, RZSF 24 (1989) 71–80.

Резиме на енглеском.

361. Prčić Ljubica, Neke od mogućnosti otvaranja telefonskih razgovora na srpskohrvatskom i mađarskom jeziku, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 166–171.

Povzetek v angleščini.

362. Ристовска Беата, Лексемата *еден* и нејзините полски еквиваленти, 25 години на Лекторатот по полски јазик, 149–155.

363. Salden Barbara, Serbokroatische Entsprechungen zu einem Typ deutscher Komposita, JФ XLV (1989) 91–125.

Резиме на српскохрватском.

364. Samardžija Marko, Prinos poredbenoj leksikologiji, Willy Birkenmaier, Einführung in das Studium des deutschen und russischen Wortschatzes, UTB 1440, Francke Verlag, Tübingen 1987, 175, RZSF 24 (1989) 175–177.

Приказ.

365. Srebot–Rejec Tatjana, Kakovost slovenskih in angleških samoglasnikov, JiS 34/3 (1988/89) 57–64.

Са литературом.

366. Stanišić Vanja, O nekim sličnostima u padežnom sistemu albanskog i srpskohrvatskog jezika, Balcanica 20 (1989, Beograd) 357–367.

367. Стојановић Андреј, Инклузивни императив у научном стилу руског и српскохрватског језика, ЈФ XLV (1989) 128–136.

Резиме на руском.

368. * Суčić Вlado, Temporalna klauza sa veznikom kad u savremenom francuskom i srpskohrvatskom jeziku, Institu za jezik i književnost u Sarajevu, Institut za jezik, Posebna izdanja, knj. 6, Sarajevo 1988, 138.

369. Tekavčić Pavao, Izražavanje intenziteta svojstva u hrvatskom ili srpskom i talijanskom jeziku, SJ XVIII/2 (1989) 63–69.

Резиме на талијанском.

370. Tekavčić Pavao, Prema kontrastivnoj pragmatiki tzv. „čestica“ u hrvatskom ili srpskom i talijanskom jeziku, Rad JAZU 427 (1989, Zagreb) 127–194.

Резиме на талијанском.

371. Тополињска Зузана, Полскомакедонска јазична конфронтација во наставниот процес, 25 години на Лекторатот по полски јазик, 117–120.

Резиме на полски јазик.

372. Тоџанас Дуџанка, Aspekt i vreme. Morfologija glagolskih oblika u francuskom i srpskohrvatskom jeziku, Radovi ISJK, serija C, 10 (1989) 41–54.

Резиме на француском.

373. Трајковић Радован, Упитне реченице фразеологизираних структуре у руском и српскохрватском језику, Књижевни језик 18/1 (1989, Sarajevo) 41–50.

Резиме на руском.

374. Trostinska Raisa Ivanovna, в. бр. 360.

375. Тур Миџал, Jednačenja suglasnika po zvučnosti u srpskohrvatskom, slovačkom i češkom jeziku, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 656–661.

Povzetek v angleščini.

376. Џосић Вјекослав, Kontrastivna analiza — kritički osvrt, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 682–687.

Povzetek v francoščini.

377. Ухлисх Герда, Njē krahasim i kompozitive të gjuhë gjermane e shqipe — përputhje e ndryshime (Uporedba nemačkih i albanskih složenica — podudaranja i razlike) SNGJLKSh 14 (1989) 25–32.

378. Urbany Marijan, Pomorsko nazivlje na hrvatskom ili srpskom i engleskom jeziku, Školska knjiga, Zagreb 1989, SJ XVIII/1 (1989) 53–54.

379. Ushaku Ruzhdi, Kontrastivna analiza leksičko-semantičke strukture nekih francuskih i njima ekvivalentnih albanskih i srpskohrvatskih poslovice, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 634–641.

Povzetek v francoščini.

380. Финк Жељка, Frazeologizmi s numeričkom komponentom (na materijalu hrvatskih ili srpskih i ruskih frazeologizama), RZSF 24 (1989) 81–96.

Резиме на енглеском.

381. Фулон—Христова Јорданка, Развитиокот на глаголската придавка на *л* во македонскиот јазик во споредба со тој на истата придавка во бугарскиот и српскохрватскиот јазик, XV научна дискусија, 101–108, с тбл.

382. Hofmann Gerlinda, Bekvalac Milanko, Die deutsche und die serbokroatische Terminologie der Rechentechnik, Radovi ISJK, serija C, 11 (1989) 35–49.

Со литературом.

383. Хирстова Дореана, Еден вид контрастивно проучување на дијалектата во францускиот и во македонскиот јазик, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 598–603.

Povzetek v francoščini.

384. Христова Дореана, Констративно проучување на дијалектата во францускиот и македонскиот јазик (резиме од докторска дисертација), ГЗФ Филол ФУС 15 (1989) 187–199.

Резиме на француски јазик.

385. Цветковски Владимир, Лингвистички особености на композиторите со редупликација во англискиот и македонскиот јазик, Мак 5 (1988–89) 163–167.

Со литература цитирана во фусноти.

386. Цветановска Даница, Контрастивна анализа на морфосинтаксичко ниво на стандардниот американско-англиски јазик, на негро англискиот јазик, и на американско-англискиот јазик на Македонците во САД, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 585–592.

Povzetek v angleščini.

387. Čaušević Ekrem, Kontrastivni pogled na kategoriju glagolskog načina u savremenom turskom i srpskohrvatskom jeziku, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 560–564.

Povzetek v angleščini.

388. Šabec Nada, Borrowing vs. code switching in the Slovene–American English language contact, Znanstvena revija I/2 (1989, Maribor) 187–202.

Povzetek v slovenščini.

389. Шкиљик Даниела, Македонските лексеми *уште* и *веќе* и нивните полски еквиваленти *jeszcze* и *już*, 25 години на Лекторатот по полски јазик, 157–164.

390. Šnel–Živanović Margita, Akuzativna verbalna perifraza nemačkog jezika u stručnim tekstovima i njeni ekvivalenti u srpskohrvatskom jeziku, Radovi ISJK, serija C, 11 (1989) 99–130.

Приложен списак акузативне вербалне перифразе према извршеној класификацији.

Резиме на немачком.

391. Школарова—Љоровска Германија, Временските релации на минати настани, изразени со вербоиди (македонско-полски јазични паралели) XV научна дискусија, 85–93.

Со литература.

392. Школарова—Љоровска Германија, Македонско-полски семантичко-синтаксички паралели: временски релации, МЈ XXXVIII–XXXIX (1987–1988/89) 165–175.

Со литература.

III. Прасловенски језик, словенска језичка заједница и посебна питања појединих словенских језика

393. **Benedik Francka**, *Slovanski lingvistični atlas*, SR 37/1-3 (1989) 263-271.
Povzetek v angleščini.
394. **Brozovič Dalibor**, *Specifične značajke sociolingvističke problematike u slavenskom svijetu*, RFFZ 28 (1989) 25-33.
Резиме на енглеском.
395. **Vincenot Claude**, *L'accentuation slave, étude diachronique*. (Résumé d'une thèse de doctorat d'état), SR 37/1-3 (1989) 51-60.
Povzetek v slovenščini.
396. **Vitéz Miroslav**, *Aktuality z tvorby právnej terminológie v slovenskom jazyku*, *Nový život*, roč. 41, 5-6 (1989, Novi Sad) 412-415.
397. **Vojvodić Dojčil**, *Futur glagola svršenoga vida u ruskom jeziku (sintaktičko-semantička analiza)*, RFFZ 218 (1989) 69-88.
Резиме на енглеском.
398. **Вулетих Вјера**, *О неким променама изговорне норме у руском језику за последњих 20 година (на основу материјала ортоепских речника)*, *Radovi ISJK, serija C*, 10 (1989) 9-40.
Резиме на руском.
399. **Gołab Zbigniew**, *Размислувања за супстанцијалните и формалните обележја на словенските јазици*, *Прил МАНУ Одд. за лингв. и лит. наука XII/1 (1987/89)* 39-56.
Со библиографија.
Резиме на англиски.
400. **Greenberg Gerald R.**, *Dative Subjects and the Second Davite within Slavic*, *ZbMSFL XXXII/1 (1989)* 45-57.
Резиме на руском.
401. **Greenberg Marc L.**, *Jer vocalization in Slovene, Serbo-Croatina and Slovak, Obdobje srednjega veka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi (1989, Ljubljana)* 215-228.
Povzetek v slovenščini.
402. **Грицкат Ирена**, *Нека запажања о јужнословенском језичком заједништву*, *ЈФ XLV (1989)* 161-172.
Резиме на немачком.
403. **Derganc Aleksandra**, *Sprache und Literatur Altrusslands*, SR 34/4 (1989) 489-494.
Ocena: —, ur. *Gerhard Birkfellner, Gerhard Ressel, Hubert Roesel in Friedrich Scholz, Studia slavica et baltica*, 8. zvezek.
404. **Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja**. *Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici*. Zbral in uredil *Franc Jakopin*, *Slovenska akademija znanosti in umetnosti*, Ljubljana 1989, 395, 8°.
405. **Золотова Г. А.**, в. бр. 423, 446.

406. Јовин Верица, Абривијатуре у руско—српскохрватским и руско—хрватскосрпским стандардним речницима, Зборник радова ИСЈК 10 (1989) 105—144.

Са литературом.

407. Кнежевић Анто, Етимолошки рјечник словенских језика, Етимолошки словар' словјанских јазыков. Прасловјански лексически фонд. Ответственуј редактор член-корреспондент АН СССР О. Н. Трубачев, Наука, Москва 1974—1988, вып. 1—15 (*А — *Чокаџ), RZSF 24 (1989) 183—188.

Приказ.

408. Козубенко Ирина И., Некоторые полесско—јужнословјанские антропонимические параллели, ЗбМСФЛ XXXII/2 (1989) 109—119.

Са литературом.

Резиме на српскохрватском.

409. Кончаревић Ксенија, XXVII Skup slavista Srbije, Nastava slovenskih jezika i književnosti, Beograd 27—28. 1. 1989, SJ XVIII/2 (1989) 102—104.

410. Kortlandt Frederik, The accentuation of neuter nouns in Slovene and West Bulgarian, SR 37/1—3 (1989) 31—37.

Povzetek v slovenščini.

411. Kortlandt Frederik, Od praindoevropskog језика до словенског (fonološki razvoj), ZbMSF LXXXII/2 (1989) 41—58.

Резиме на енглеском.

412. Kukavica Vedran, Standardni језici u SFRJ — Bugarski језik, SOL 4/1 (1989) 100—102.

413. Logar Tine, Slovanski lingvistični atlas, SSJLK XXV (1989) 9—22.

414. Lunt Horace G., Common Slovene and Common Slavic, SR 37/1—3 (1989) 7—14.

Povzetek v slovenščini.

415. Лупачева Лариса Ивановна, К вопросу об изучении семантического объёма корнеслова русского и сербскохрватского јазыков, Зборник радова ИСЈК 10 (1989) 171—180.

Са литературом.

416. Љубаш Владислав, Книжевни извори за Речникот на современиот полски јазик, МЈ XXXVIII—XXXIX (1987—1988/89) 75—84.

417. Макишовá Анна, Niektoré typické znaky interferencie v slovenčine na zhromaždeniach občanov v SAPV, Nový život, roč. 41, 3 (1989, Novi Sad) 235—237.

418. Марков Борис, Јужнословенска лексика и јужнословенизми во зборвната група именки, Предавања на XXI семинар за македонски језик, 73—85.

Со литература.

419. Markov Boris, O prislovnih z orodniškim obrazilom v sodobnih slovanskih језikih, SR 37/1—3 (1989) 201—211.

Povzetek v ruščini.

420. **Мареш Франтишек Вацлав**, Аорист и имперфект во денешните словенски јазици, XV научна дискусија. 11–28.

Со литература.

Резиме на германски.

421. **Маховач Борис**, Standardni jezici u SFRJ — Slovački jazyk, SOL 4/1 (1989) 128–131.

422. **Medeši Gelena**, Minimalni slovník ruskogo jazyka, rusko-serbskogorvatski, 1. vid., Zavod za izdavanje udžbenika. Novi Sad, 1989, 165, 20 cm.

423. **Милицковић Љубо**, Г. А. Золотова, Синтаксический словарь, ЭБМСФЛ XXXII/1 (1989) 154–157.

Приказ: Г. А. Золотова, СИНТАКСИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ, Рапертуар элементарных единиц русского языка, АН СССР, Институт русского языка, Наука, Москва 1988, 440.

424. **Миркуловска Милица**, Folia philologica jugoslavo-polonica, tom I, Uniwersytet Śląski, Katowice 1988, MJ XXXVIII–XXXIX (1989–1988/89) 397–398.

Приказ.

425. **Mistik Jozef**, в. бр. 449.

426. **Michalk Siegfried**, Zur Frage der Häufigkeit deutscher Lehnwörter in den sorbischen Dialekten, Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja. Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici (1989, Ljubljana) 163–174.

Povzetek v slovenščini.

427. **Nikolić Nina**, Standardni jezici u SFRJ — Ukrajinski jazyk, SOL 4/1 (1989) 140–142.

428. **Пеев Коста**, Общекарпатский диалектологический атлас, Всупительный выпуск. МАНУ, Скопје 1987, MJ XXXVIII–XXXIX (1987–1988/89) 359–363.

Приказ.

429. **Пеев Коста**, Общеславянский лингвистический атлас. Серия фонетикограмматическая : выпуск I. Рефлексы *ž. САНУ, Белград 1988, MJ XXXVIII–XXXIX (1987–1988/89) 378–381.

Приказ.

430. **Пеев Коста**, Презентација на синтетички карти на ОЈА и ОКДА, Прилози XIII–1, МАНУ, MJ XXXVIII–XXXIX (1987–1988/89) 381–383.

Приказ.

431. **Peršič Željka**, Standardni jezici u SFRJ – Češki jazyk, SOL 4/1 (1989) 102–106.

432. **Petráčková Věra**, K některým prvkům jazykových hranic mezi Slovinci a Moravany do konce 11. století, Obdobje srednjega veka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi (1989, Ljubljana) 69–73.

Povzetek v slovenščini.

433. **Piper Predrag**, O jezičkom planiranju u Sovjetskom Savezu, Radovi ISJK, serija C, 10 (1989) 89–104.

Са литературом.

Резиме на руском.

434. **Press Ian**, в. бр. 437.

435. Rehder Petar, в. бр. 447.
436. Rieger Janusz, System samogloskowy bojkowskiej gwary wsi matków w dawnym powiecie turczańskim, MJ XXXVIII-XXXIX (1987-1988/89) 105-110.
437. Sawicka Irena, Ian Press, Aspects of the phonology of the slavonic languages. The vowel *y* and the consonantal correlation of palatalization, Rodopi, Amsterdam 1986, 320, MJ XXXVIII-XXXIX (1987-1988/89) 340-342.
- Приказ.
438. Svane Gunnar, Slavjanski r'kopisi v datskite knigohranilišča, Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja. Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici (1989, Ljubljana) 301-313.
Povzetek v slovenščini in angleščini.
439. Suprun Adam E., Iz belorusko-slovenskih izoleks, Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja. Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici (1989, Ljubljana) 293-300.
Povzetek v slovenščini.
440. Timko Oksana, Standardni jezici u SFRJ — Ruski jezik, SOL 4/1 (1989) 122-128.
441. Thomas George, The role of diglossia in the development of the Slavonic literary languages, SR 37/1-3 (1989) 273-281.
Povzetek v slovenščini.
442. Topolińska Zuzanna, A Contribution to the history of the internal phonological differentiation of Lekhitic, ZbMSFL XXXII/2 (1989) 59-98.
Са литературом.
Резиме на српскохрватском.
443. Trubačev O. N., в. бр. 407.
444. Utěšený Slavomír, K srědomoravské (hanácké) změně u — ô — o, Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja. Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici (1989, Ljubljana) 351-356.
Povzetek v slovenščini in ruščini.
445. Filin F. P., Ruski jezik u sovjetskim nacionalnima republikama, prevod s ruskog Milan Šipka, Sveske Instituta za proučavanje nacionalnih odnosa 26-27 (1989, Sarajevo) 350-356.
446. Fink Željka, Г. А. Золотова, Синтаксический словарь. Репертуар элементарных единиц русского синтаксиса, Наука, Москва 1988, SJ XVIII/2 (1989) 95-98.
Приказ.
447. Halilović Senahid, Einführung in die Slavischen Sprachen, Herausgegeben von Peter Rehder, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1986, XIV + 192, Književni jezik 18/4 (1989, Sarajevo) 229-233.
Приказ.
448. Šewc-Schuster Hinc, Wosobowej kóncowce 1. wosoby duala hs. -mój/moj, ds. -mej a jeju geneza, Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja. Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici (1989, Ljubljana) 315-324.
Povzetek v slovenščini in nemščini.

449. Škvareninová Ol'ga, Netradičná publikácia o reči, Nový život, roč. 41, 3 (1989, Novi Sad) 233–234.

Приказ: Jozef Mistrik: Variácie reči, Bratislava, Smena 1988.

IV. Етимологија, историја речи, тумачење речи, ономастика, збирке речи

450. Arsenijević Milorad, Romanske sledi v toponomastiki Vojvodine, Linguistica XXIX (1989, Ljubljana) 101–106.

Povzetek v francoščini.

451. Ahmetaj Mehmet, Alija Džogović, Onomastika severnoistočnih ogranaka Proletija, SANU, Beograd 1986, GJASShf 18 — 1988 (1989) 267–270.

Приказ.

452. Ahmetaj Mehmet, Mbi disa çështje të onomastikës shqiptare në Mal të Zi (Neka pitanja albanske onomastike u Crnoj Gori), Gjuha shqipe VIII/1 (1989, Priština) 30–35.

453. Babić Mirko, Ispunjen dug, Odjek XLI/15–16 (1989, Sarajevo) 27.

Приказ Археолошког лексикона Босне и Херцеговине.

454. Babić Stjepan, Novo tumačenje imena Zagreb, Jezik 37/2 (1989) 64.

Рубрика „Осврти“.

455. Baničević Božo, Imena župa na otoku Korčuli, Župni ured, Janjina 1989, 290, 21 cm.

456. Basara Anna, Jan Basara, Nazwy gorczyicy polnej (sinapis arvensis) w gwarach polskich, Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja. Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici (1989, Ljubljana) 19–30.

Povzetek v slovenščini in angleščini.

457. Basara Jan, в. бр. 456.

458. Берий—Ћукић Весна, Немачка лексика у „Грлици“ (1835–1839) КњЈ XXXVI/1 17–21.

459. Божовић Маринко, Топоними друштвено-историјског порекла у околини Т. Митровице, Обележја XIX/3 (1989, Приштина) 141–150.

460. Boryś Wiesław, Vlajić-Popović Jasna, Iz reliktnе leksike praslоvenskоgо porekla u srpskohrvatskim dijalektima (III), ZbMSFL XXXII/1 (1989) 13–23.

Резиме на руском.

461. Vascenco Victor, Familii rumyns'kogo proishozhdenija v russkojazykovoj srede, Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja. Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici (1989, Ljubljana) 357–363.

Povzetek v slovenščini.

462. Vinja Vojmir, Etimološki prilozi čakavskoj aloglotiji (IV–), ČR 17/1 (1989) 3–41.

463. Vlajić-Popović Jasna, в. бр. 460.

464. Вуковић Гордана, в. бр. 529.

465. Георгиевски Георги, Од историјата на лексемата *сетънь* — *сетъно*, МЈ XXVIII–XXXIX (1987–1988/89) 259–262.

Со литературата.

466. Doçi Rexhep, Fjala e moçme shqipe *Mant* : *Mann* : *Man* në onomastikën shqipe dhe iliretrakase, GJASShF 18 — 1988 (1989) 161–173.

Резиме на француском.

467. Zdovc Pavel, O besedotvornih variantah imen za prebivalce krajev na zamejskem Koroškem v zamejski koroški publicistiki, SR 37/1–3 (1989) 159–169.

Povzetek v ruščini.

468. Zuanella Božo, Slovenski priimki v občini Srednje, Dom XXXIV/1–22 (1989, Cividale).

469. Ivetac Just, Toponimi Pazina i okolice, Pazinski memorijal, god. 13, knj. 19, br. 2, (1989, Pazin) 269–273.

470. Илиевска Красимира, Антропонимски и топонимски образувања на *-ane-ëne* (врз материјал од Мазауринската крмчија) МЈ XXXVIII–XXXIX (1987–1988/89) 271–281.

Со литература и индекс.

471. Илиевски Петар Хр., Остатоци од прегсловенската топонимија во Македонија, МЈ XXXVIII–XXXIX (1987–1988/89) 7–25.

Со литература.

472. Jakšič Nikola, Hrvatski toponim „Ždrelac“ i njegova romanska semantička paralela u jadranskoj toponimiji srednjega vijeka, ČR 17/1 (1989) 83–87.

473. Jembrih Alojz, Naziv Bezjak u kontekstu migracija 15. i 16. stoljeća, Obdobje srednjega veka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi (1989, Ljubljana) 251–264.

Povzetek v angleščini.

474. Јовићевић Радојица, Један граматички калк и негова разнотченија, Прил LIII–LIV/1–4 [1989 (1989–1988)] 68–73.

475. Калић Јованка, Престо Стефана Немање, Прил LIII–LIV/1–4 [1989 (1987–1988)] 21–31.

476. Kovačević Marko, Etimološki i civilizacijski korijeni riječi akacija, Jezik 36/4 (1989, Zagreb) 116–122.

Резиме на француском.

477. Конески Блаже, Агарјани, Прил МАНУ Одд. за лингв. и лит. наука XII/1 (1987/89) 89–93.

Прилог кон македонската ономастика.

Литература во фусноти.

Резиме на англиски.

478. Koneski Blaže, Srpskoto vozdejstvo vo aktiviranjeto na knižnata leksika na makedonskiot pismen jaziak vo XIX vek, Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja. Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici (1989, Ljubljana) 123–127.

Povzetek v slovenščini in angleščini.

479. Korpertowska Danuta, Wybor imienia dawniej i dzis, OP X (1989) 47–61.

480. Kotnik Bertrand, Ta hiša je ... Zgodovina hiš južne Koroške, Dom 40/1-10 (1989, Celovec).
481. Kurkina Ljubov' V., Leksičeskie arhaizmy slovenskogo jazyka, Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja. Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici (1989, Ljubljana) 129-136. Povzetek v slovenščini.
482. Лома Александар, Топономастика и археологија, ОП X (1989) 1-32.
483. Маринковић Јаворка, Микротопонимија Врана и околине, ОП X (1989) 67-172.
484. Marcato Carla, в. бр. 499.
485. Marković Mirko, Prilozi povijesnoj geografiji i toponimiji srednjovjekovne Križevačke županije, RZZRV 3 (1989) 165-173. Резиме на енглеском.
486. Маројевић Радмило, О етимологији топонима *Косово* и етника *Косовац* и *Косовар*, ОП X (1989) 63-65.
487. Matičetov Milko, Lanita — lanita — lanita, JiS XXXIV/1-5 (1988-89) 81-88. Povzetek v angleščini.
488. Matičetov Milko, Lün(j), Traditiones 18 (1989, Ljubljana) 119-124. О зоониму и антропониму. Povzetek v nemščini.
489. Matičetov Milko, Še k „laniti“ (JiS 34/4-5, 85-87), JiS XXXV/1-2 (1989-90) 35.
490. Merku Pavle, Odrpto pismo Janezu Kebru, Primorska srečanja 13/93-94 (1989, Nova Gorica) 299-301. Od Leksikonu imen.
491. Митева Димка, Топонимијата на Струмичко, Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје 1989, 376, 24 цм.
492. Михајловић Велимир, Из топономастике Србије, ОП X (1989) 33-46.
493. Михајловић Велимир, О једном нашем демону — шерету. (Прилог српскохрватском митолошком речнику), ЗбМСФЛ XXXII/2 (1989) 205-208.
494. Михајловић Велимир, О једном турцизму из 1824. године, ЗбМСФЛ XXXII/1 (1989) 103-105. Резиме на руском.
495. Nartnik Vlado, Še nekaj o zvezdnh imenih med Slovenci, Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja. Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici (1989, Ljubljana) 191-202. Povzetek v angleščini.
496. Pavlović Trifun, Sloboda u ličnim imenima i prezimenima, Bagdala 31/367 (1989, Kruševac) 16-18.
497. Paliga Sorin, Types of mazes, Linguistica XXIX (1989, Ljubljana) 57-70. Povzeteka v romunščini.
498. Пејовић Петар, Микротопонимија Озринића, ОП X (1989) 559-606.

499. Pellegrini Giovan Battista, Carla Marcato, Voci friulane di origine slovena attestate dall'ASLEF, Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja. Tinetu Logarju ob osemdesetletnici (1989, Ljubljana) 233–246.

Povzetek v slovenščini.

500. Пецо Асим, Наши аламиадо споменици као извори за историју српскохрватског језика, Прил LIII–LIV/1–4 [1989 (1987–1988)] 199–211.

Приказ.

501. Popowska–Taborska Hanna, Kaszubski i sloweński archaizm *gub(a)* 'falda, zmarszczka', Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja. Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici (1989, Ljubljana) 255–260.

Povzetek v slovenščini in angleščini.

502. Раевский Н. Д., в. бр. 508.

503. Rajslj Ilona, A tiszai népi halnevek nyelvtörténeti bemutatása (Језичкоисторијски приказ народних имена риба у Тиси), Hungarológiai Közlemények 21/78–79 (1989, Novi Sad) 89–127.

Резиме на српскохрватском и енглеском.

504. Ротковић Радослав, Поријекло имена Рус(и)ја, Овдје 241–242 (1989, Титоград) 31.

505. Ротковић Радослав, Словенски топоними у Албанији (1), Овдје 244–245 (1989, Титоград) 39.

506. Ротковић Радослав, Словенски топоними у Албанији (2), Овдје 246–247 (1989, Титоград) 31.

507. Сабадош И. В., Названия деревьев и кустарников в староукраинском языке, ЗМССФЛ XXXII/1 (1989) 25–43.

Резиме на српскохрватском.

508. Савић Момчило Д., Н. Д. Раевский, Контактеле романичилор рэсэритенъ ку Слави (Pe bazz de date lingvistiçe) — Односи Источних Романа са Словенима (На основу лингвистичких података), Прил LIII–LIV/1–4 [1989 (1987–1988)] 224–225.

Приказ.

509. Skračič Vladimir, Odnos između hrvatskih i inletačkih geografskih termina, СР 17/1 (1989) 277–289.

510. Станић Милија, Ускочка антропонимија, ОП X (1989) 497–557.

511. Стијовић Светозар, Поређење старог и данашњег српског именослова Косова и Метохије, НССУВД 19/1 (1989) 313–317.

Резиме на енглеском.

512. Стипчевић Никша, Етимолошке белешке: 1. вџлка < факља; 2. јаер; 3. инфер; 4. стџња, Расковник 55–56 (1989, Београд) 195–200.

513. Стипчевић Никша, Етимолошке белешке: 1. трања — траље; 2. скорње — шкорње; 3. (сабља) навалија; 4. (чоха) сјајалија, Прил LIII–LIV/1–4 [1989 (1987–1988)] 87–92.

514. Turi Márta, A konyha, a népi étkezés, sütésfőzés szókincse Kanizsán (Leksika kuhinje, narodnog građevinarstva i kulinarstva u Kanjiži), *Hungarológiai Közlemények* 21/78–79 (1989, Novi Sad) 129–158.

Резиме на српскохрватском и енглеском.

515. Ђурић Љубисав, Ономастика Изморника, ОП X (1989) 365–496.

516. Ђурић Божо, Творба речи у антропонимији, КњЈ XXXVI/4 (1989) 384–385.

517. Fišer Martin, Naj bo Lent, naj bo Pristan, *Dialogi* XXV/1–2 (1989, Maribor) 86–92.

О топониму.

518. Furlan Metka, O slovanskem *šēib in hetitskem šeli- — slovansko-hetitski izoleksi?, *SR* 37/1–3 (1989) 143–149.

Povzetek v angleščini.

519. Habovštiak Anton, Zo slovanskej lexiky (s osobitným zreteľom na slovinčinu a juhoslovanske jazyky), *Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja. Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici* (1989, Ljubljana) 69–78.

Povzetek v slovenščini in angleščini.

520. Hadrovics Laszlo, Magyar elemek a szerbhorvat nyelven, *Hid* 53/2 (1989) 190–201.

521. Hamp Eric P., Some Indo-European O-grade deverbal thematics in Serbo-Croatian, *ЗММСФЛ XXXII/1* (1989) 7–11.

Резиме на српскохрватском.

522. Crljenko Branimir, Leksik u govoru rovinjskog sela, *Istra* 27/1–2 (1989, Pula) 135–148.

Са литературом.

523. Džogović Alija, в. бр. 451.

524. Šivic–Dular Alenka, Besedotvorne vrste slovenskih zemljepisnih imen na gradivu do leta 1500, *Obdobje srednjega veka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi* (1989, Ljubljana) 229–244.

Povzetek v angleščini.

525. Šivic–Dular Alenka, Južnoslovansko *gatati -ajq 'vedeževati', *SR* 37/1–3 (1989) 135–141.

Povzetek v angleščini.

526. Šivic–Dular Alenka, Slovansko *berk- 'sorbus torminalis' kot imenska osnova, *JiS* XXXV/1–2 (1989–90) 1–3.

Povzetek v angleščini.

527. Šivic–Dular Alenka, Slovenska matica in akcija za zbiranje zemljepisnih imen, *SSJLK* XXV (1989) 83–102.

528. Šimundić Mate, Dio đakovštinskih toponima iz popisa 1702, *Znanstvena revija* I/2 (1989, Maribor) 111–131.

Povzetek v slovenščini in angleščini.

529. Šipka Danko, Novi prilog našoj leksikografiji, *Odjek* XLII//3 (1989, Sarajevo) 22–23.

Приказ књиге Гордана Вуковић: Терминологија куће и покућства у Војводини, Институт за јужнословенске језике, Нови Сад 1988.

530. Šipka Danko, Uz jubilej Mikaljinog rječnika, Odjek XLII/5 (1989, Sarajevo) 21.

531. Šipka Danko, Hvarski ojkonimi između dijalekta i standarda, Jezik 37/1 (1989, Zagreb) 21–25.

Резиме на енглеском.

532. Šipka Danko, Homonimičnost u raznim vidovima komunikacije, Književni jezik 18/1 (1989, Sarajevo) 33–40.

Резиме на енглеском.

533. Šupuk Ante, Turske riječi u šibenskom govoru, ČR 17/1 (1989) 71–82.

534. Šupuk Ante, Šibenski frazemi i ostali prigodni izrazi, ZR 38/5–6 (1989) 545–570.

V. Несловенски језици

535. Agalliu F., в. бр. 577.

536. Agazzi P., в. бр. 751, 757.

537. Ahmetaj Mehmet, E folmja shqipe e Plavës dhe e Gucisë, Studime gjuhësore II (Dialektologji) (1989, Priština) 223–324.

Резиме на француском.

538. Ahmetaj Mehmet, Fjalë e shprehje të rralla nga krahinat, Gjuha shqipe VIII/1 (1989, Priština) 65–66 Gjuha shqipe VIII/3 (1989, Priština) 84–85.

Рубрика „Лексичко благо“.

539. Ahmetaj Mehmet, Sistemi përemëror në të folmen shqipe të Plavës dhe të Gucisë, GjASShF 18 — 1988 (1989) 237–247.

Резиме на француском.

540. Aksoy Asim Ömer, Deilimiz Kendini Ariyor, Çevren XVI/69 (1989, Priština) 51–57.

541. Angoni E., в. бр. 577.

542. Ay Bekir, Türk Edebiyatı ve Türkçenin Gelişimi. Süreyya Yusuf: Devrik Tümce, Çevren XVI/70 (1989, Priština) 65–73.

543. Bajçinca Isa, Konsulta gjuhësore e Prishtinës dhe njësimi i shqipes letrare, SNGjLKSh 14 (1989) 9–13.

544. Bajçinca Isa, Probleme të formimit e të përdorimit të emrave të njerëzve në gjuhën shqipe (Problemi tvorbe i upotrebe ličnih imena u albanskom jeziku), SNGjLKSh 14 (1989) 55–58.

545. Bardhi Mehdi, Disa veçori karakteristike në vokalizmin e së folmes së Hasit, Studime gjuhësore II (Dialektologji) (1989, Priština) 115–135.

546.* Bardhi Mehdi, Ismajli Rexhep, Kursi i gjuhës shqipe, botimi II, Fakulteti Filozofik i Universitetit të Kosovës — Prishtinë. Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare, Prishtinë 1986, 120.

Шапирографско издање.

547. Bartolić Ljerka, в. бр. 700.

548. Basha Naim, E folmja qytetit të Dibrës, Studime gjuhësore II (Dialektologji) (1989, Priština) 137–221.

Резиме на француском.

549. Berani Shaqir, в. бр. 688.

550. Berani Shaqir, Birinxhiku Haxhi, Fjala shqipe në vend të fjalës së huaj (Albanska reč umesto tuđice), Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës, Prishtinë 1989, 146.

551. Berisha Fetah, Fjalë të rralla nga Podrimja, Gjuha shqipe VIII/2 (1989, Priština) 85–86.

Рубрика „Лексичко благо“.

552. Birinxhiku Haxhi, в. бр. 550.

553. Bîrladeanu Mihaela, в. бр. 757.

554. Blasco Ferrer Eduardo, в. бр. 753.

555. Bogdanović Milan, в. бр. 656.

556. Bogner Istvan, Delovanje interferencije u primeni povratnih glagola, perfekta i futura u nemačkom jeziku, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 676–681.

Povzetek v nemščini.

557. Bogner István, Geschichte der deutschen Sprache, Radovi ISJK, serija C, 10 (1989) 380–383.

Приказ: Geschichte der deutschen Sprache, Verfasst von einem Autoren-kollektiv unter der Leitung von Wilhelm Schmidt, 5. überarbeitete und erweiterte Auflage, Volk und Wissen, Volkseigener Verlag, Berlin 1984.

558. Bolta Marija, Olga Mišeska-Tomić, Syntax and Syntaxes: The Generative Approach to English Sentence Analysis; Savremena administracija, Beograd 1987, Linguistica XXIX (1989, Ljubljana) 161–167.

Оцена.

559. Boškov Vančo, в. бр. 571.

560. Budor Karlo, Sobre el plurilingüismo poético: ejemplos de Góngora y Lope de Vega, SRAZ XXXIV (1989) 113–127.

Резиме на хрватскокрпском.

561. Buffa Ferdinand, O nářečovej slovotvornej synonymii, Zbornik razprav iz slovenskega jezikoslovja. Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici (1989, Ljubljana) 53–59.

Povzetek v slovenščini in angleščini.

562. Bukarica Milica, Éléments de français technique, SJ XVIII/1 (1989) 40–43.

563. Burucki Edit, A magyarországi napilapok és a Magyar Szó külpolitikai híreinek összehetése (Spoljnopolitičke vesti u mađarskim novinama i „Magyar Szó“-u), Hungarológiai Közlemények 212/78–79 (1989, Novi Sad) 63–88.

Резиме на српскохрватском.

564. Čerabregu Muharrem, Disa terma gjeografikë parahistorikë me përmasa evropiane, Përparimi XLIII/1 (1989, Priština) 31–50.

565.* Cimohovski Vacllav, Gjuha shqipe, Rilindja, Redaksia e botimeve, Prishtinë 1988.

566. Ciseri Montemagno Carla, в. бр. 752.
567. Czichocki Sieglinde O savremenom razvoju nemačke leksike u DR Nemačkoj, *Prevodilac* VIII/1 (1989, Beograd) 10–13.
Резиме на немачком језику.
Превео са немачког З[оран] Јовановић.
568. Çabej Eqrem, Fonetikë historike dhe etimologji nga fusha e shqipës, *Gjuha shqipe* VIII/1 (1989, Priština) 1–21.
569. Çitaku Flutura, Struktura fjalëformuese e leksikut terminologjik mbi baza tematike, *GjASShF* 18 — 1988 (1989) 255–236.
Резиме на француском.
570. Čaušević Ekrem, U prilog naučnoj transkripciji vlastitih imena bosanskohercegovačkih stvaralaca na orijentalnim jezicima, *Prilozi za orijentalnu filologiju* 39 (1989, Sarajevo) 163–17.
Резиме на српскохрватском и енглеском.
571. Čaušević Ekrem, Vančo Boškov, Katalog turskih rukopisa franjevačkih samostana u Bosni i Hercegovini, *Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja* XV, Sarajevo 1988, 155, *Prilozi za orijentalnu filologiju* 39 (1989, Sarajevo) 297–299.
Приказ.
572. Čop Bojan, *Indouralica* IX, *Linguistica* XXIX (1989, Ljubljana) 13–56.
Povzetek v slovenščini.
573. Davis Margaret, в. бр. 768.
574. Davis Margaret, Adverbial placement in English: some guidelines, *Mostovi* XXIV/2 (1989, Ljubljana) 39–44.
575. Demiraj Sh., в. бр. 577.
576. Demiraj Shaban, *Gjuha shqipe dhe historia e saj, Rilindja, Redaksia e botimeve, Prishtinë* 1989, 292.
Са библиографијом.
577. Dhrimo, A., Angoni E., Hysa E., Lafe E., Likaj E., Agalliu F., Demiraj Sh., *Gramatika e gjuhës së sotme letrare shqipe (Morfologjia), botim i dytë, Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës, Prishtinë* 1989, 340.
578. Do Couto Hildo Honório, O crioulo guineense em relação ao português e às línguas natives, *Linguistica* XXIX (1989, Ljubljana) 107–128.
Povzetek v slovenščini.
579. Drašković Danila, в. бр. 657.
580. Drašković Milica, в. бр. 650.
581. Duro Agron, Për zëvendësimin e fjalës së huaj (O zameni tudice), *Gjuha shqipe* VIII/3 (1989, Priština) 70–76.
Рубрика „Језик у пракси“.
582. Duro Illo, Hysa Ramazan, *Fjalor shqip-angliht, Albanian-English dictionary, Botim i 2, Rilindja, Prishtinë* 1989, 510, 20 cm.
583. Elbracht Karl–Heinz, *Zeitungsanalyse im Unterricht: didaktische Anmerkungen für den Mutter- und Fremdsprachunterricht, SJ* XVIII/2 (1989) 85–90.

584. Engel Ulrich, в. бр. 743.
585. Fallica A., в. бр. 751, 756.
586. Festini Mario, Elementi descrittivi nello stile di Oliveira Honoré Bianchi, RFFZ 28 (1989) 207–222.
Резиме на хрватскоорпском и енглеском.
587. *** Fjala shqipe në vend të fjalës së huaj (Albanska reč umesto tudice), Gjuha shqipe VIII/1 (1989, Prishtina) 49–53.
Рубрика „Језик у пракси“.
- 588.* Gjendja e terminologjisë shqipe në Jugosllavi (Стање албанске терминологије у Југославији), Instituti Albanologjik, Prishtinë, 274.
589. Gjevori Mehmet, в. бр. 596.
590. Gjuha shqipe VIII/1, Instituti Albanologjik, Prishtinë 1989, 90.
591. Gjuha shqipe VIII/2, Instituti Albanologjik, Prishtinë 1989, 104.
592. Gjuha shqipe VIII/3, Instituti Albanologjik, Prishtinë 1989, 98.
593. Gjurmime albanologjike. Seria e shkencave filologjike 18 — 1988, Instituti Albanologjik, Prishtinë 1989, 272.
594. Goçi Ibrahim, Kontributi i prof. E. Cabejt për hartimin e pyetësorit të atlasit gjuhësor të shqipe, GjASShF 18 — 1988 (1989) 249–252.
595. Goçi Ibrahim, Materiala leksikor nga krahinat, Gjuha shqipe VIII/3 (1989, Prishtina) 86–89.
Рубрика „Лексичко благо“.
596. Goçi Ibrahim, Mehmet Gjevori, Frazelogjizma të gjuhës shqipe, Rilindja, Prishtinë 1988, 512, GjASShF 18 — 1988 (1989) 260–262.
Приказ.
597. Goleš Sanja, Standardni jezici u SFRJ — Rumunjski jezik, SOL 4/1 (1989) 119–122.
598. Gosturani Xheladin, Mehmet Halimi, Kërkime dialektologjike, Prishtinë 1985, 400, Gjuha shqipe VIII/3 (1989, Prishtina) 95–98.
Приказ.
599. Guzzetta Antonino, Për një deskriptim funksional të morfologjisë së substantivit në të folmen e arbëreshve të Kontesa Entelinës, GjASShF 18 — 1988 (1989) 9–30.
Резиме на француском.
600. Hafiz Nimetulah, в. бр. 630.
601. Hajdaraј Adem, Formimi i alfabetit të shqipes — arritje e madhe e Rilindjes sonë, SNGjLKSh 14 (1989) 175–179.
602. Hajdari Ahmet, в. бр. 691.
603. Hajnal Jenő, Mondatszerkesztés a Jugoszláviai magyar népmesék I. című gyűjtemény néhány mesemondójánál (Konstruisanje rečenica kod nekoliko pripovedača u zbirci Priče jugoslovenskih Mađara I) Hungarológiai Közlemények 21/78–79 (1989, Novi Sad) 159–202.
Резиме на српскохрватском и енглеском.
604. Halimi Mehmet, в. бр. 598.

605. Halimi Mehmet, T'i mënjanojmë trajtat dialektore në mjetet tona të informimit (Odstranimo dijalekatske oblike u našim sredstvima informisanja), Gjuha shqipe VII/2 (1989, Prishtina) 72-76.

Рубрика „Језик у пракси“.

606. Hou Y Pin, Mbi kohën dhe aspektin e foljeve në gjuhën kineze; duke bërë një krahasim me gjuhën shqipe (O glagolskom vremenu i vidu u kineskom; upoređujući sa albanskim jezikom), SNGjLKSb 14 (1989) 69-75.

607. Hoxha Gani, Prapë rreth fjalës *intelligjencia*, Gjuha shqipe VIII/2 (1989, Prishtina) 56-58.

Рубрика „Дискусије“.

608. Hysa E., в. бр. 577.

609. Iričanin Gordana, Nemački jezik u građevinarstvu i geodeziji, odabrani tekstovi, Naučna knjiga, Beograd 1989, 193, 24 cm.

610. Islamaj Shefkije, Mulaku Ragip, Mbi çiftin sinonimik në veprën „Doktrina e Kërshtenë“ të P. Budit, GjASShF 18 — 1988 (1989) 119-141.

Са библиографијом.

Резиме на француском.

611. Islamaj Shefkije, Mulaku Ragip, Mbi çiftin sinonimik në veprën „Doktrina e Kërshtenë“ të P. Budit, Përparimi XLIII/3 (1989, Prishtina) 329-356.

Са грађом.

612. Islamaj Shefkije, Ndihmesë për pasurimin e terminologjisë shqipe, Gjuha shqipe VIII/2 (1989, Prishtina) 87-91.

Приказ књиге: Gjendja e terminologjisë shqipe në Jugosllavi (Stanje albanske terminologjie u Jugoslaviji), Instituti Albanologjik, Prishtinë 1988, 274.

613. Islamaj Shefkije, Xhevat Lloshi, Njohuri për stilistikën e gjuhës shqipe, Rilindja, Prishtinë 1989, GjASShF 18 — 1988 (1989) 264-266.

614. Islamoğlu Mahmut, Kibris Türk Atasözlerinin Kerkük ve Kosova'daki Varyantları, Çevren XVI/69 (1989, Prishtina) 37-49.

615. Ismajli Rexhep, в. бр. 546.

616. Ismajli Rexhep, Gjuha letrare, Bogdani dhe projektimet tona, Gjuha shqipe VIII/3 (1989, Prishtina) 1-11.

617. Ismajli Rexhep, Skicë një gramatike historike të shqipes, Vaclav Cimohovski, Gjuha shqipe, Redaksia e botimeve, Prishtinë 1988, Gjuha shqipe VIII/1 (1989, Prishtina) 55-59.

Приказ.

618. Ивић Милка, Mluvnice češtiny (3). Skladba, Academia, Praha 1987, 746, JF XLV (1989) 209-212.

Приказ.

619. Ivir Vladimir, Olga Mišeska-Tomić, Syntax and Syntaxes: The Generative Approach to English Sentence Analysis, Savremena administracija, Beograd 1978, 329, SRAZ XXXIV (1989) 213-214.

Приказ.

620. **Jakopic Anica, Šilović Tomislav**, Standardni jezici u SFRJ — Albanski jezik, SOL 4/1 (1989) 97–99.

621. **Jambrešić Renata**, Standardni jezici u SFRJ — Mađarski jezik, SOL 4/1 (1989) 109–114.

622. **Jernej Josip**, Talijanska gramatika za svakoga, 5. izd., Školska knjiga, Zagreb 1989, 194, 20 cm.

623. **Jovanović Vojka**, в. бр. 760.

624. **Jovanović Tomislav**, Словарь русского языка (XI–XIV вв.), Академии наук СССР, Институт русского языка, том I (а–възаконатиса) Русский язык, Москва 1988, 528, КИ XXI/81–82 (1989) 188–189.

Приказ.

625. **Jurše Marija, Rosalind Tarry**, An introduction to business English, Ekonomsko-poslovna fakulteta, Maribor 1989, 73, 22 cm.

626. **Karahasan Mustafa**, Atatürk'un Dill Reformunu Küçümseyen Grof Karlo Sporzya'ya Yanit ve Harf Devrimine Değinen Yugoslav Kayanaklari, Çevren XVI/71 (1989, Priština) 35–55.

Са референцијама.

627. **Karlovčan Vjekoslav**, A survey of English grammar, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1989, 264, 25 cm.

628. **Kelmendi Ahmet**, в. бр. 677.

629. **Kelmendi Ahmet, Hasimja Mazllum**, Gramatika e gjuhës shqipe (Sintaksa) për klasën II të arsimit të mesëm të orientuar, Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës, Prishtinë 1989, 212.

630. **Kelmendi Hasan, Nimetulah Hafiz**, Jedan osvrt na turske sufikse u albanskom jeziku, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 245–250.

Povzetek v angleščini.

631. **Kelmendi Tafil**, Mënyra e veprimit, aspekti gramatikor dhe PF aspektore, GjASShF 18 — 1988 (1989) 189–203.

Резиме на француском.

632. **Kelmendi Tafil**, Rreth përdorimit të së pakryerës në gjuhën shqipe (O upotrebi imperfekta u albanskom jeziku), SNGjLKSh 14 (1989) 59–67.

633. **Klinar Stanko**, в. бр. 768.

634. **Kokona Vedat**, Fjalor shqip-frëngjisht — Dictionnaire albanais-français, Rilindja, Redaksia e botimeve, Prishtinë 1989, 592.

Са око 25000 речи.

635. **Kokona Vedat**, Fjalor themelor frëngjisht-shqip, botim i dytë, Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës, Prishtinë 1989, 248.

636. **Kole Josif**, Vendi i ndërkombëtarizmave midis huazimeve të shqipes (Mesto internacionalizama među tuđicama albanskog jezika), Gjuha shqipe VIII/2 (1989, Priština) 67–71.

Рубрика „Језик у пракси“.

637. Komac Polona, *Angleška slovnica po naše*, 6. izd., Cankarjeva založba, Ljubljana 1989, 121, 21 cm.
638. Konečni Evica, *Naučni i stručni engleski jezik*, Prevodilac VIII/3 (1989, Beograd) 23–28.
639. Kopriva Silvo, *Latinska slovnica*, Obzorja, Maribor 1989, 410, 8°.
640. Krasnić Ayten, *Bona Herek'te Türkçe Yemek Adlari*, Çevren XVI/69 (1989, Priština) 31–36.
641. Krasniqi Sheremet, *Komisija Letrare e Shkodrës — përmbushje e një kërkese të Kongresit të Manastirit*, SNGjLKSh 14 (1989) 189–193.
642. Kryeziu Bahtijar, *T'i mënjanojmë konstruktet e palogjikshme në gjuhë (Odsranimo nelogične konstrukcije u jeziku)*, Gjuha shqipe VIII/3 (1989, Priština) 79–81.
Рубрика „Језик у пракси“.
643. Kurbaša Ozrenka, *Standardni jezici u SFRJ — Turski jezik*, SOL 4/1 (1989) 137–140.
644. Lafe E., в. бр. 577.
645. Lafe Emil, *Ndihmesa e N. Veqilharxhit për terminologjinë gjuhësore shqipe*, GjASShF 18 — 1988 (1989) 75–80.
Резиме на француском.
646. Likaj E., в. бр. 577.
647. Lloshi Xhevat, в. бр. 613.
- 648.* Lloshi Xhevat, *Njohuri për stilistikën e gjuhës shqipe*, Rilindja, Redaksia e botimeve, Prishtinë 1988, 296.
649. Luetić Silvana, в. бр. 657.
650. Lukić Ivanka, *Drašković Milica*, *Udžbenik engleskog jezika*, 7. izd., Naučna knjiga, Beograd 1989, 24 cm.
651. Maček Dora, *Some Notes on Titles, Topics and Themes in Old English*, SRAZ XXXIV (1989) 187–200.
Резиме на хрватско-српском.
652. Maldrez Angi, *Exploiting the Textbook: A Report on Workshops Held at Zagreb Regional Seminar*, Crikvenica, 28. 8. 1988. — 3. 9. 1988., SJ XVIII/3 (1989) 150–154.
653. Mansaku Seit, *Një shpërdorim i parafjalës prej*, Gjuha shqipe VIII/2 (1989, Priština) 53–55.
Рубрика „Дискусије“.
654. Marčetić Tamara, *Pregled gramatike njemačkoga jezika*, 3. izd., Školska knjiga, Zagreb 1989, 159, 24 cm.
655. Marković Jelica V., *Engleski jezik, za studente elektrotehničkog fakulteta*, 5. izd., Naučna knjiga, Elektrotehnički fakultet, Beograd 1989, 133, 24 cm.
656. Marojević Milena, *Bogdanović Milan*, *Ruski poslovni jezik*, Naučna knjiga, Viša škola za ekonomiju i informatiku, Beograd 1989, 508, 24 cm.
657. Marušić Silvija, *Danila Drašković, Silvana Luetić*, *Piensa y dilo en español 1*, Centar za učenje stranih jezika i Školska knjiga, Zagreb 1988, SJ XVIII/3 (1989) 159–160.
Приказ.

658. Matasović Ranko, Standardni jezici u SFRJ — Romski jezik, SOL 4/1 (1989) 116–119.
659. Matišić Zdravka, Hindski i njegovi dijalekti, SOL 4/2 (1989) 99–115.
Резиме на енглеском.
Карта.
660. Mazllum Hasimja, в. бр. 629.
661. Mehmeti Gani, Fjalë të rralla nga trevat e Llapit, Gjuha shqipe VIII/1 (1989, Priština) 67–71.
Рубрика „Лексичко благо“.
662. Menegoi A., в. бр. 751, 756.
663. Metaj Ilaz, Proza popullore shqiptare vështruar në aspektin semiologjik, Përparimi XLIII/5 (1989, Priština) 585–613.
664. Mikulić Gordana, English in agriculture, 2. izd., Školska knjiga, Zagreb 1989, 139, 24 cm.
665. Milani–Kruļjac Nelida, Orbanic Srđa, Sviluppo della competenza comunicativa nei bambini degli asili in lingua italiana, SOL 4/1 (1989) 61–79.
666. Milićević Boriša, Esperanto u Jugoslaviji, Prevodilac VIII/1 (1989, Beograd) 55–58.
667. Milinković Ljubo, Ruski jezik, za pravnike, Savremena administracija, Beograd 1989, VII, 222, 24 cm.
668. Mišeska Tomić Olga, в. бр. 558, 619.
669. Mojašević Milka, Šoškic Mirjana, Engleski za ekonomiste, 8. izd., Savremena administracija, Beograd 1989, VII, 346, 24 cm.
670. Molnár Csikós László, Az összetett mondatok jelenlétének szükségessége a beszédtevékenységben (Potreba za složenim rečenicama u govornim aktivnostima), Hungarológiai Közlemények 21/78–79 (1989, Novi Sad) 21–45.
Резиме на српскохрватском и енглеском.
671. Molnár Csikós László, Neologizmusok a jugoszlaviai magyar regionalis koznyelben, Hid 53/2 (1989) 202–208.
672. Morcka Sofika, Fjala shqipe në fushën e së drejtës (Albanska reč u oblasti prava), Gjuha shqipe VIII/1 (1989, Priština) 46–48.
Рубрика „Језик у пракси“.
673. Mostrova Mirjana, English for organic technology, a collection of science readings in biotechnology, technology of synthetics, textiles and petrochemical engineering, Univerzitet „Kiril i Metodij“, Skopje 1989, 244, 24 cm.
674. Mujaј Hasan, Vetëdija mbi gjuhën dhe kultura e shkrimit (Svest o jeziku i kultura pisanja), Gjuha shqip VIII/1 (1989, Priština) 39–42.
Рубрика „Дискусије“.
675. Mujaј Hasan, Vështrim rreth inversionit në epikën kreshnike, Gjuha shqipe VIII/2 (1989, Priština) 48–52.

676. **Mulaku Latif**, Gjuha e Lekë Matrëngës dhe fjalët e formuara në veprën e tij, GJASShF 18 — 1988 (1989) 53–62.

Са литературом.

Резиме на француском.

677. **Mulaku Latif, Kelmendi Ahmet**, Gramatike e gjuhës shqipe (Fonetika dhe Morfologjia) për klasën I të arsimit të mesëm të orientuar, botim i pestë, Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës, Prishtinë 1989, 216.

678. **Mulaku Ragip**, в. бр. 610, 611, 687.

679. **Mulaku Ragip**, Mbi disa kalke të gjuhës së folur (O nekim kalkovima govornog jezika), Gjuha shqipe VIII/3 (1989, Prishtina) 77–78.

Рубрика „Језик у пракси“.

680. **Mulaku Ragip**, Prapashtersat zvogëluese në veprën e Pjetër Bogdanit, Gjuha shqipe VIII/2 (1989, Prishtina) 32–36.

681. **Mulaku Ragip**, Ruajtja e gjinisë së disa emrave mashkullorë në numrin shumës, Gjuha shqipe VIII/1 (1989, Prishtina) 37–38.

Рубрика „Дискусије“.

682. **Mulaku Ragip**, Studime monografike me lëndë të pasur gjuhësore (Studime gjuhësore II. Dialektologji, Prishtinë 1989), Gjuha shqipe VIII/3 (1989, Prishtina) 90–94.

Приказ.

683. **Murati Qemal**, E folmja shqipe e rrethinës së Tuhinit të Kërcovës, Studime gjuhësore II (Dialektologji) (1989, Prishtina) 3–113.

Резиме на француском.

684. **Murati Qemal**, Inteligjencë e jo inteligjenci, Gjuha shqipe VIII/2 (1989, Prishtina) 59–60.

Рубрика „Дискусије“.

685. **Murati Qemal**, Mbi disa formime jo të drejta leksikore me prapashtesat *-(ë)si* dhe *-(i)sh*, Gjuha shqipe VIII/1 (1989, Prishtina) 43–45.

Рубрика „Језик у пракси“.

686. **Murati Qemal**, Pasurimi i gjuhës me gurrat e ligjëritit popullor, Gjuha shqipe VIII/3 (1989, Prishtina) 66–69.

Рубрика „Језик у пракси“.

687. **Murati Qemal, Ragip Mulaku**, Sistemi foljor në gjuhën e shkrimtarëve të vjetër veriorë, Instituti Albanologjik, Prishtinë 1987, 159, GJASShF 18 — 1988 (1989) 262–264.

Приказ.

688. **Murati Qemal**, Studim i parë monografik mbi gjuhën e një shkrimtari, Shaqir Berani, Gjuha e Josif Bagerit, Instituti Albanologjik, Prishtinë 1988, Gjuha shqipe VIII/1 (1989, Prishtina) 60–62.

Приказ.

689. **Murtezai Ekrem**, Disa çështje, propozime dhe dilema lidhur me terminologjinë filozofike në gjuhën shqipe, Përparimi XLIII/1 (1989, Prishtina) 51–61.

690. **Mustafa Avzi**, Neki leksičko-semantički osobenosti vo jazikot na polovite kaj Albancite, *Uporabno jezikoslovje* (1989, Ljubljana) 262–265.

Povzetek v angleščini.

691. **Mustafa Avzi**, Vepër me vlerë gjuhësore dhe didaktike, **Ahmet Hajdari**, **Doracak** i gjuhësisë, *Shkup*, 198, *Gjuha shqipe VIII/2* (1989, Priština) 92–94.

Приказ.

692. **Nesimi Remzi**, Disa shmangie nga norma letrare ne eneisionet ne gyuhen shqipe ne RTV e Shkupit, *Uporabno jezikoslovje* (1989, Ljubljana) 216–324.

Povzetek v francoščini.

693. **Nesimi Remzi**, Fjalë të rralla nga e folmja e Dervenit, *Gjuha shqipe VIII/2* (1989, Priština) 81–84.

Рубрика „Лексичко благо“.

694. **Несими Ремзи**, **Шушка Густина**, Учебник по албански јазик, Универзитет „Кирил и Методиј“, Скопје 1989, 356, 24 цм.

695. * **Nushi Pajazit**, Sistemi i grafisë së tingujve të shqipes dhe vetitë perceptive e përmasat e lexueshmërisë së shkronjave të alfabetit të gjuhës shqipe, *Instituti Albanologjik*, Prishtinë 1988, 260.

Са литературом.

696. **Orbanić Srđa**, в. бр. 665.

697. **Osipov Vladimir**, в. бр. 738.

698. **Osipov Vladimir**, Francuski glagol FAIRE — semantika i gramatika — *Filozofski fakultet*, *Monografije 2* (1989, Sarajevo).

Резиме на француском.

699. **Osmanaj Shaban**, Këngë popullore nga Ulqini dhe Ana e Malit, *Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës*, Prishtinë 1989, 224.

700. **Pals Svendsen Lisbet**, *Technical English in Electronics and Electrical Power Engineering, A Discourse Approach to the Information in Technical Texts and Abstracts* **Ljerka Bartolić**. *Manualia Universitatis Studiorum Zagabiensis; Školska knjiga, Zagreb* 1988, 211, ISBN: 86–03–00109–X, SJ XVIII/4 (1989) 221.

Приказ.

701. **Papp György**, A proverbiumok nyelvtipológiai és kontrasztív nyelvészeti vizsgálata (Kontraszivna i tipološka analiza mađarskih proverbija), *Hungarológiai Közlemények* 21/78–79 (1989, Novi Sad) 205–223.

Резиме на српскохрватском и енглеском.

702. **Pavić Zlata**, в. бр. 76.

703. **Pavlović-Kaçurrel Trifun**, *Belgrad'ata Türkçe Kökenli Sözcüklerin Kullanilmasi ve Yer Adlari Bilgisi*, *Çevren XVI/74* (1989, Priština) 21–31.

Са српскохрватског превела **Gülten Novobirda**.

704. **Peixoto da Fonseca Fernando Venâncio**, *Aspectos do vocabulário e semântica do português arcaico*, *Linguistica XXXIX* (1989, Ljubljana) 129–136.

Povzetek v slovenščini.

705. Petronijević Božinka, Semantische Beschreibung der Verben des Denkens in der deutschen Gegenwartssprache, Radovi ISJK, serija C, 10 (1989) 70–80.

Резиме на српскохрватском.

706. Petrović Nada, Francuska glagolska vremena, Narodna knjiga, Beograd 1989, 138, 24 cm.

707. Pllana Shefqet, Vajet popullore shqiptare (Aspekti historik dhe tipologjik), SNGJLKS 14 (1989) 85–94.

708. Pohl Heinz Dieter, Slovenske (in slovanske) izposojenke v nemškem jeziku Koroške, SR 37/1–3 (1989) 253–262.

Povzetek v nemščini.

709. Poljanec Radoslav F., Ruska gramatika za svakoga — Russkaja grammatika dlja každygo, 7. izd., Školska knjiga, Zagreb 1989, 267, 20 cm.

710. Prčić Tvrtko, Longman Dictionary of Contemporary English, New Edition, SOL 4/2 (1989) 130–132.

Приказ.

711. Raka Fadil, Alfabeti i Stambollit dhe Kongresi i Manastirit, SNGJLKS 14 (1989) 159–167.

712. Raka Fadil, Ortografia e 1964-ës dhe normëzimi i shqipe letrare në Jugosllavi (Pravopis iz 1964. godine i normiranje albanskog književnog jezika u Jugoslaviji), Gjuha shqipe VIII/2 (1989, Priština) 95–103.

Поводом 25-годишњице издања књиге: Ortografia e gjuhës shqipe (Pravopis albanskog jezika), Завод за издавање уџбеника СР Србије, Београд 1964, 70.

713. Raka Fadil, Rreth ndihmesës së Luigj Gurakuqit për zhvillimin e shqipes letrare, Gjuha shqipe VIII/1 (1989, Priština) 77–84.

714. Ramazan Hysa, в. бр. 582.

715. Reshani Rizah, Përdorimi i gabuar i disa lokucioneve (Pogrešna upotreba nekih lokucija), Gjuha shqipe VIII/3 (1989, Priština) 82–83.

Рубрика „Језик у пракси“.

716. Rexhepi Shefqet, Shprehje që s'i shkojnë për shtat shqipes (Izrazi koji nisu u duhu albanskog jezika), Gjuha shqipe VIII/2 (1989, Priština) 77–79.

Рубрика „Језик у пракси“.

717. Ritoša Mirjana, Grundbegriffe der deutschen Fachsprache der Naturwissenschaften, SJ XVIII/1 (1989) 43–48.

718. Riza Shefqet, Gjuha e privilegjuar si gjuhë unitariste, Gjuha shqipe VIII/3 (1989, Priština) 46–51.

Рубрика „Дискусије“.

719. Riza Shefqet, Rëndësia historike gjuhësore e dy sintaksave të gjuhës shqipe të prof. dr Aleksandër Xhuvanit, Përpari XLIII/6 (1989, Priština) 801–814.

720. Rrecaj Kajtaz, Libri i gjuhës shqipe si gjuhë joamtare ër klasën II të arsimit të mesëm të orientuar, botim i dytë, Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës, Prishtinë 1989, 148.

721. Samardžija Svjetlana, Pitanja identiteta, Odjek XLII/18 (1989, Sarajevo) 25.
Приказ Зборника *Језик и култура Рома*, Институт за проучавање националних односа, Сарајево 1989.
722. Sawicka Irena, Veçoritë tipologjike fonetike të arbërishtes së Italisë, SNGjLKSh 14 (1989) 33–41.
723. Scheindler August, Fillet e mjeshtërisë së përkthimit të shkrimeve latine, Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës, Prishtinë 1989, 164.
Превео Ilhami Kryeziu.
- 724.* Seminari ndërkombëtar për gjuhën, letërsinë dhe kulturën shqiptare 14, Universiteti i Prishtinës — Fakulteti Filologjik, Prishtinë 1988, 208.
725. Shabani Haxhi, Frazelogjizma nga Ana e Malit, Gjuha shqipe VIII/1 (1989, Prishtina) 72–76.
Рубрика „Лексичко благо“.
726. Shushka Gjystina, Disa mendime për alfabetin e Naum Veqilharxhit, SNGjLKSh 14 (1989) 181–184.
727. Simoni Zef, Fjalor gjermanisht-shqip, botim i tretë, Rilindja, Redaksia e botimeve, Prishtinë 1989, 566.
Са око 25 000 речи.
728. Sironiç—Bonifačić Nives, Fonti del lessico italiano nel Dizionario italiano, latino, illirico di Ardelio Della Bella, SRAZ XXXIV (1989) 177–185.
Резиме на хрватскосрпском.
729. Sitov Aleksej, Çështje të historisë së gjuhës shqipe në studimet albanologjike në Jugosllavi, SNGjLKSh 14 (1989) 119–122.
730. Skubic Mitja, L'estructuraci'o de l'oraci'o composta en el Tirant lo Blanc, Linguistica XXIX (1989, Ljubljana) 137–145.
Povzetek v slovenščini.
- 731.* Skubic Mitja, Romanski jeziki, Filozofska fakulteta, Oddélek za romanske jezike in književnosti, Ljubljana 1988, XIII, 423 8⁰.
732. Skubic Mitja, Uvod v romansko jezikoslovje. 2., predelana in dopolnjena izd., Filozofska fakulteta Univerze Edvarda Kardelja, Oddelek za romanske jezike in književnosti, Ljubljana 1989, IV, 346, 8⁰.
733. Smerde Branko, в. бр. 766.
734. Spahiu Agim, Çështja e trajtimit të togjeve „ai që“, „ajo që“ si lokucione përmërore, Gjuha shqipe VIII/2 (1989, Prishtina) 61–66.
Рубрика „Језик у пракси“.
735. Spahiu Agim, Rreth togut „gjë që“, Gjuha shqipe VIII/3 (1989, Prishtina) 52–65.
Рубрика „Дискусије“.
736. Stefanllari Ilo, Fjalor anglisht-shqip, 2. izd., Rilindja, Prishtinë 1989, 441, 24 cm.
737. Studime gjuhësore II (Dialektologji), Instituti Albanologjik, Prishtinë 1989, 344.

738. Sučić Vlado, Vladimir Osipov, Francuski glagol FAIRE — semantika i gramatika, Filozofski fakultet, Monografije 2, Sarajevo 1989, Književni jezik 18/4 (1989, Sarajevo) 238–241.

Приказ.

739. Šestić Lada, Razlike između engleskog opšteg i tehničkog jezika na planu objekatske komplementacije predikata glavne rešenice, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 230–237.

Povzetek v angleščini.

740. Šević Radmila B., „Collins Dictionary of the English Language“, London-Glasgow, 1985, Zbornik radova ISJK 10 (1989) 360–362.

741. Šilović Tomislav, в. бр. 620.

742. Šipka Danko, Frizijski jezik u holandskom okruženju, Sveske Instituta za proučavanje nacionalnih odnosa 26–27 (1989, Sarajevo), 365–368.

743. Šnel–Živanović Margita, Ulrich Engel, Deutsche Grammatik, Julius Groes, Heidelberg 1988, 888.

Приказ.

744. Šoškić Mirjana, в. бр. 669.

745. Štros–Bračko Marina, English for electrical science students, delovno gradivo, Fakulteta za elektrotehniko in računalništvo, Ljubljana 1989, 74, 30 cm.

746. Šuška Gustina, в. бр. 694.

747. Švarc Agata, Werner Catrina, Die Rätoromanen zwischen Resignation und Aufbruch, Zürich und Schwäbisch Hall 1983, SOL 4/2 (1989) 125–127.

Приказ.

748. Tanis Asim, Bir Yörenin Yayınlanmamış Atasözleri ve Deyimleri, Çevren XVI/74 (1989, Priština) 101–111.

Са референцијама.

749. Tarasov Nikolaj, Kratice v sodstvu in u radnem jeziku ZRN, Mostovi XXIV/2 (1989, Ljubljana) 62–69.

750. Tarry Rosalind, в. бр. 625.

751. Tekavčić Pavao, Alcune riflessioni a proposito di una recentissima grammatica della lingua italiana, Linguistica XXIX (1989, Ljubljana) 149–160.

Oцена: P. Agazzi, A. Fallica, A. Menegoi: La lingua e i testi. Bergamo 1988. — Povzetek v srbohrvaščini.

752. Tekavčić Pavao, Carla Ciseri Montemagno, Dai linguaggi alla lingua, Introduzione all' educazione linguistica nella scuola elementare, Firenze, La Nuova Italia 1987, 143, Linguistica XXIX (1989, Ljubljana) 169–172.

Оцена.

753. Tekavčić Pavao, Eduardo Blasco Ferrer, La Parlate dell'Alta Ogliastra, Analisi dialettologica, Cagliari 1988, Linguistica XXIX (1989, Ljubljana) 173–178.

Оцена.

754. **Tekavčić Pavao**, *Le interiezioni (fonosimboli) nella prosa rovignese dell' antologia „Istria nobilissima“*, *Linguistica XXIX* (1989, Ljubljana) 71–80.

Povzetek v srbohrvaščini.

755. **Tekvačić Pavao**, *Nešto o izgovoru latinskog jezika*, *Marulić 22/4* (1989, Zagreb) 429–435.

Са литературом.

756. **Tekavčić Pavao**, **P. Agazzi**, **A. Fallica**, **A. Menegoi**, *La lingua e i testi, Grammatica della lingua italiana*, *Minerva italica*, Bergamo 1988, 752, *SJ XVIII/4* (1989) 206–210.

Приказ.

Резиме на талијанском језику.

757. **Tekavčić Pavao**, *Vocabularul reprezentativ al limbilor romanice*, **Mihaela Birladeanu** Bucuresti 1988, 629, *Linguistica XXIX* (1989, Ljubljana) 179–185.

Оцена.

758. **Teržan Karmen**, *Sedanjik s prihodnjiškim pomenom kot skladijska okrepitev v nemščini*, *Znanstvena revija I/2* (1989, Maribor) 169–186.

Povzetek v nemščini.

759. **Točanac–Miliivojev Dušanka**, *Propositions, phrase et texte — syntaxe de phrase française*, *Radovi ISJK, serija A*, 13 (1989) 5–184.

760. **Trbojević Krunica**, **Jovanović Bojka**, *Engleski poslovni jezik*, 7. izd., *Savremena administracija*, Beograd 1989, 198, 24 cm.

761. **Trifunović Emilija**, **Muhamed Ždralović**, *Bosansko-hercegovački prepisivači djela u arabičkim rukopisima, I i II*, *Biblioteka kulturno nasljeđe BiH, Svjetlost*, Sarajevo 1988, 394+(1)1461+(1), *Prilozi za orijentalnu filologiju* 39 (1989, Sarajevo) 299–301.

Приказ.

762. **Tuda Rahmi**, *Çështje të klasifikimit të fjalëve të urta*, *Përparimi XLIII/3* (1989, Priština) 401–410.

763. **Turi Marta**, *Neologizmusok Nerceg Janos „Iketania“ című regényeben*, *Hid* 53/2 (1989) 209–216.

764. **Ushaku Ruzhdi**, *Mbi strukturën leksiko-semanticke dhe etimologjike të tipit të togfjalëshit të shqipe „Burri i Dheut“ — Mundësi për ringërtim*, *Gj ASHF* 18 — 1988. (1989) 89–109.

Резиме на енглеском.

765. **Varga József**, *Madžarski vzdevki (cognomen ioculara) v prekmurskih vaseh*, *Znanstvena revija I/2* (1989, Maribor) 159–167.

766. **Vičan Dunja M.**, **Pavić Zlata**, **Smerde Branko**, *Engleski za pravnike, English for lawyers*, 5. izd., *Narodne Novine, Pravni fakultet*, Zagreb 1989, 253, 25 cm.

767. **Vojvodić Dojčić**, *Futur glagola svršenog vida u ruskom jeziku*, *Radovi SSFF*, 28/18 (1988–1989), 69–88.

768. **Vrbinc Alenka**, **Margaret Davis**, **Stanko Klinar**, *Imena slovenskih zgradb in ustanov v angleških besedilih*, *Vestnik XXIII/1–2* (1989) 1–40.

769. Vučetić Zorica, Contributo allo studio della suffissazione nominale nell'italiano contemporaneo, *Linguistica XXIX* (1989, Ljubljana) 81–99.

Povzetek v srbohrvaščini.

770. Vučetić Zorica, Izvedenice tvorene sufiksom -ata, *Uporabno jezikoslovje* (1989, Ljubljana) 616–621.

Povzetek v italijanščini. — V italijanščini.

771. Vučković—Stojanović Milica, Nemački poslovni jezik, gramatika, konverzacija, korespondencija, 2. izd., *Savremena administracija*, Beograd 1989, 275, 24 cm.

772. Vukelić Miroslav, Neki problemi novogrčke leksikografije, *Balkanica 20* (1989, Beograd) 347–356.

773. Vukmirović Dragan, Standardni jezici u SFRJ — Talijanski jezik, *SOL 4/1* (1989) 134–137.

774. Wegera Klaus—Peter, Grammatik des Frühneuhochdeutschen, Beiträge zur Laut- und Formenlehre, *Radovi ISJK, Serija C, 10* (1989) 371–379,

Приказ: Grammatik des Frühneuhochdeutschen, Beiträge zur Laut- und Formenlehre, Herausgegeben von Hugo Moser, Hugo Stopp(+) und Werner Besch, Dritter Band, Flexion der Substantive von Klaus—Peter Wegera, Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg 1987 (334 Seiten).

775. Werner Catrina, в. бр. 747.

776. Yusuf Muharrem, Kanatlarda Söylenilen Atasözleri, *Çevren XVI/69* (1989, Priština) 123–127.

777. Yusuf Süreyya, Sirp—Hırvat Dilinde Türceçe'nin Etikisi, *Çevren XVI/72* (1989, Priština) 84–87.

778. Zymberi Abdullah, Vështrim leksikor i Fjalorit të së folmes së arbëreshëve të Zarës të Dr. Kruno Kërstiqit, *SNGjLKSh 14* (1989) 123–127.

779. Ždralović Muhamed, в. бр. 761.

VI. Балканологија

780. Ajeti Idriz, Rreth disa albanizmave të fjalorit të Vuk Karaxhiqit, *Gjuha shqipe VIII/1* (1989, Priština) 1–6.

781. Аргировски Мито, Словенски лексеми во новогрчкиот језик, *Маг 5* (1988–89) 71–134.

Со литература.

782. Vermeer Willem R., Traces of an early Romance isogloss in Western Balkan Slavic, *SR 37/1–3* (1989) 15–30.

783. Дрвошанов Васил, Дистрибуција на грчките лексеми од хуманитарната анатомија во македонските говори, *ЛЗБ XXXVI/1–6* (1989) 45–49.

Со литература.

784. Илиевски Петар Хр., Кон проблематиката за појавата на балканизмите и уделот на балканскиот језичен супстрат во развојот на балканскиот језичен сојуз, Прил МАНУ XII/1 (1987/89) 57–88.

Литература во фусноти.

Со резиме на англиски.

785. Јашар—Настева Оливера, Од проблематика на македонските дамаскини и иновационите процеси во нивната лексика од аспект на мегудијалектни и мегујазични контакти, Климент Охридски, 81–90.

Резиме на англиски јазик.

786. Jovanović Miljko, Henrik Bariçi si përmbledhës i opusit krijues të Ivo Qipikos (me rastin e 100-vjetorit të lindjes së Henrik Bariçit), GJASShF 18 — 1988 (1989) 81–88.

Резиме на француском.

787. Коваџес August, Kuptimi i nocioneve lidhje gjuhësor dhe gjuhë ballkanike (II), Gjuha shqipe VIII/1 (1989, Priština) 7–29.

Са српскохрватског прево Мехмет Халими.

788. Kramer Christina, Towards a comparison of conditionals in Bulgarian, Macedonian and Albanian, MJ XXXVIII–XXXIX (1987–1988/89) 263–270.

Со библиографија.

789. Llopashov Juri, Mbi disa paralelizma në sistemet e foljeve të lëvizjes në shqipen e në greqishten e re (O nekim paralelizmima u glagolskim sistemima kretanja u albanskom i novogrčkom jeziku), SNGjLKSg 14 (1989) 49–53.

790. Миндак Јоланта, Морфосинтаксички западномакедонско-албански паралели, MJ XXVIII–XXXIX (1987–1988/89) 151–163.

Со литература.

791. Murati Qemal, Mbi disa elemente të shqipes në nomenklaturën onomastike maqedonase, Gjuha shqipe VIII/2 (1989, Priština) 22–31.

792. Mustafa Avzi, Kontribut i rëndësishëm për gjuhësinë ballkanike, Bozhidar Nastev, Aromanski studii, Ogljedalo, Shkup, 1988, Gjuha shqipe VIII/1 (1989, Priština) 63–64.

Приказ.

793. Nastev Bozhidar, в. бр. 792.

794. Nasteva—Jashar Olivera, Shfaqje të diglosisë dhe të bilingvizmit në RS të Maqedonisë (Pojava diglosije i bilingvizma u SR Makedoniji), Gjuha shqipe VIII/3 (1989, Priština) 32–45.

Са македонског прево Р. Синани.

795. Omari Anila, Ndikime të gjuhës shqipe në të folmet jugore të serbishtes (Uticaјi albanskog jezika na južne govore srpskog jezika), Gjuha shqipe VIII/3 (1989, Priština) 12–31.

796. Savić Momčilo D., La conjugaison Aroumaine en relation aux conjugaisons des autres langues balkaniques, Balcanica 20 (1989, Beograd) 341–346.

797. Sitov Aleksej, Elementet indoevropiane temëformuese në strukturën foljore të gjuhës shqipe, SNGjLKSg 14 (1989) 43–47.

798. Uhlisch Gerda, Për alfabetin e Majerit, Pekmezit dhe Vajgandit, SNGjLKSh 14 (1989) 169–173.

799. Усикова Рина, Кон описот на модално-темпоралниот систем во балканословенските јазици од функционална гледна точка (врз материјалот од македонскиот литературен јазик), МЈ XXXVIII–XXXIX (1987–1988/89) 111–119.

Со литература.

800. Фридман Виктор А., Типологијата на употребата на да во балканските јазици, Прил МАНУ XII/1 (1987/89) 109–119.

Со библиографија.

Резиме на англиски јазик.

801. Цивјан Татјана, Кон категоријата на деиксисот во балканскиот јазичен сојуз, Балканословенскиот фрагмент, Прил МАНУ XIII/1 (1987/89) 121–129.

Со резиме на англиски.

Литература во фусноти.

802. Чашуле Илија, Брајан Д. Цозеф: Синхронијата и дијакронијата на балканскиот инфинитив, Joseph Brian D., The synchrony and diachrony of the Balkan infinitive: A study in areal, general and historical linguistics, Cambridge studies in linguistics, supplementary volume Cambridge University Press, 1983, XIV, 341, МЈ XXXVIII–XXXIX (1987–1988/89) 322–329.

Приказ.

Со литература.

803. Joseph Brian D., в. бр. 802.

804. Shushka Gjystina, „Evetari“ (1845) i Naum Veqilharxh it — analogjëtë me „Bukvarin“ (1827) e Vuk Karaxhiqit, SNGjLKSh 14 (1989) 77–81.

VII. Старословенски језик и неговите редакције

805. Бицевска Кита, Нова книга во едицијата „Стари текстови“, Радомирово евангели, приредиле: Радмила Угринова–Скаловска и Зденка Рибарова. Скопје 1988, МЈ XXXVIII–XXXIX (1987–1988/89) 385–388.

Приказ.

806. Бицевска Кита, Поп–Атанасова Стоја, Проблемите во врска со јотацијата во тугите зборови, Советување за работата врз редакцистике речници на црковнословенскиот, 37–50.

Со литература.

807. Васиљев Љупка, Један нови податак о времену настанка Асеманијевог јеванђеља, Климент Охридски, 33–36.

Резиме на англиски јазик.

808. Георгиевски Георги, Макаријоска Лилјана, Консонантските секвенци на префиксалната граница, Советување за работата врз редакцистике речници на црковнословенскиот, 57–65.

Со литература.

809. Gošić Nevenka, O problemima i stanju leksikografske obrade crkvenoslovenskih ćirilskih tekstova sa područja srednjovekovne Bosne, Советување за работата врз редакциските речници на црковнословенскиот, 77–80.

810. Десподова Вангелија, Зборови со ретка употреба во македонските библиски ракописи, Климент Охридски, 53–61.

Резиме на руски јазик.

811. Јерковиќ Вера, Палеографске облике Хваловог зборника, ЗбМСФЛ XXXII/1 (1989) 59–65.

Резиме на руском.

812. Јерковиќ Вера, Хвал Крстјанин и Николско јеванђеље, ЗбМСФЛ XXXII/1 (1989) 67–72.

Резиме на руском.

813. Јовановиќ Гордана, Ковачевиќ Радмила, Извештај о раду и питања даљег рада на Речнику црковнословенског језика српске редакције, Советување за работата врз редакциските речници на црковнословенскиот, 73–75.

814. Klenova Marija, Semantička raščlamba leksema u Rječniku staroslavenskoga jezika hrvatske Redakcije, Советување за работата врз редакциските речници на црковнословенскиот, 11–22.

815. Климент Охридски и улогата на Охридската книжевна школа во развитокот на словенската просвета, Материјали од научен собир одржан во Охрид од 25 до 27 септември 1986 година, Уредувачки одбор: Матеја Матовски, Блаже Конески, Димче Коцо, Македонска академија на науките и уметностите, Скопје 1989, 393, 8⁰.

Зборник на трудови со филолошки, историски и др. прилози.

816. Ковачевиќ Радмила, в. бр. 813.

817. Ковачевиќ Радмила, Душанка Трбојевиќ, The Declension of Greek Masculine Names in the Codex Suprasaliensis, Прил LII–LIV/1–4 [1989 (1987–1988)] 226.

Приказ.

818. Колева Елена, Семиофоричноста на Теофилактовиот Логос, Климент Охридски, 91–95.

Резиме на англиски.

819. Конески Блаже, в. бр. 815.

820. Конески Блаже, Света Гора и старословенските ракописи, Климент Охридски, 97–100.

Резиме на англиски јазик.

821. Коцо Димче, в. бр. 815.

822. Макаријоска Лилјана, в. бр. 808.

823. Мареш Франтишек Вацлав, „Седумте светители“ во старословенската и грчката книжевност, Климент Охридски, 101–110.

Резиме на германски јазик.

824. Матовски Матеја, в. бр. 815.

825. Moszyński Leszek, O języku „Pochwały Klemensa Rzymskiego“, Klemensa Ochrydzkiego, Климент Охридски, 111–117.

Резиме на германски јазик.

826. Moszyński Leszek, Osobliwości leksykalne (slovenizmy?) słowiańskiego przekładu „Modlitwy św. Emmerama“ zawartej w Euchologium Sinaiticum, Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja. Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici (1989, Ljubljana) 175–190.

Povzetek v slovenščini in angleščini.

827. Mulc Ivana, O radu na Rječniku staroslavenskoga jezika hrvatske redakcije, Советување за работата врз редакциските речници на црковнословенскиот, 5–10.

828. Mulc Ivana, Tipovi uputa u azbučnom redu Rječenika staroslovenskoga jezika hrvatske redakcije, Советување за работата врз редакциските речници на црковнословенскиот, 23–27.

829. Nazor Anica, Još jedan glagoljski fragment legende o mučenju sv. Georgija, Климент Охридски, 119–122 + факсимил.

Резиме на англиски јазик.

830. Николић Светозар, Старословенки језик, 8. изд., Научна книга, Београд 1989, 2 књ., 20 цм.

831. Nikčević Vojislav P., Mirosavljevo jevanđelje, Beograd 1989, ZR 38/5–6 (1989) 457–480.

832. Пешикан Андреј, Још један (четврти) препис друге старосрпских тетра и однос ове верзије према Чајничком јеванђељу, ЈФ XLV (1989) 199–207.

833. Поп–Атанасова Стоја, в. бр. 806.

834. Рибарова Зденка, Дечанскиот псалтир во споредба со Болонскиот, Климент Охридски, 143–150.

Резиме на англиски.

835. Рибарова Зденка, Радомировото евангелие и неговото место во развојот на македонската црквенословенска писменост во 13 век, Предавања на XXI семинар за македонски јазик, 27–43.

Со литература цитирана во фусноти.

836. Славева Лидија, Обид за реконструкција на Климентовиот превод на Цветниот триод, Климент Охридски, 157–164.

Резиме на руски јазик.

837. Советување за работата врз редакциските речници на црковнословенскиот јазик во југословенските центри, Скопје 2–3 јуни 1988 год., Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје 1989, 80, 8⁰.

Зборник на трудови.

838. Стојменовић Чедомир, Полугласник у служби Стефану Дечанском (Дечански препис), ГЗБФилолФУС 15(1980) 177–186.

Резиме на македонски јазик.

839. Стојчевска—Антиќ Вера, Кон прашањето за појавата на кирилицата, Климент Охридски, 165–173.

Резиме на англиски јазик.

840. Трбојевић Душанка, в. бр. 817.

841. Угринова—Скаловска Радмила, в. бр. 805.

842. Hercigonja Eduard, Paleoslavistika, cyrilo-methodiana, glagolitika i književna mediјevistika u djelu Vatroslava Jagića, RZZRV 3 (1989) 13–21.

Резиме на њемачком.

843. Црвенковска Емилија, Морфолошки особености на Загрепскиот триод, ГЗБФилолФУС 15(1989) 213–228.

Резиме на англиски.

VIII. Српскохрватски језик

а) Фонетика (експериментална, физиолошка) и фонологија

844. Babić Zrinka, Slogovna struktura hrvatskoga književnog jezika, Jezik 36/3, 65–71, 36/4, 123–128, 36/5, 133–146 (1989, Zagreb).

Резиме на енглеском.

845. Vukušić Stjepan, Naglasno normiranje, Jezik 37/2 (1989, Zagreb) 48–53.

Резиме на француском.

846. Grasselli—Vukušić Marija, Posebnosti korpusa u akcentologiji, Jezik 37/2 (1989, Zagreb) 53–56.

Резиме на енглеском.

847. Josipović Višnja, The Serbo-Croatian Accent in the Pronunciation of English Seen in the Light of the Monitor Theory, SRAZ XXXIV (1989) 201–211.

Резиме на хрватско-српском.

848. Kravar Miroslav, Jezično-politički aspekti naše akcenatske problematike, RFFZ 28 (1989) 35–49.

Резиме на енглеском.

849. Ostojić Branislav, в. бр. 852.

850. Peco Asim, Akcenatska čitanka, 2. dopunjeno izd., Naučna knjiga, Beograd 1989, 269, 20 cm.

851. Rakić Stanimir, O raspodeli jote i nekim osnovnim fonološkim pravilima srpskohrvatskog jezika, Književni jezik 18/1 (1989, Sarajevo) 1–14.

Резиме на енглеском.

852. Simić Radoje, Ostojić Branislav, Osnovi fonologije srpskohrvatskoga književnog jezika, 2. izd., Univerzitetaska riječ, Nikšić 1989, 269, 24 cm.

б) Граматика и граматичка питања

853. Anić Vladimir, Posvojnost u anaforizaciji, *Jezik* 36/5 (1989, Zagreb) 129–132.
Резиме на енглеском.
854. Babić Stjepan, Jesu li prilozi promjenljive riječi?, *Jezik* 36/3 (1989, Zagreb) 84–87.
Рубрика „Питања и одговори“.
855. Balić Marija, Nikola Visković, *Jezik prava, Naprijed*, Zagreb 1989, *Pregled LXXIX/11–12* (1989, Sarajevo) 1007–1010.
Приказ.
856. Barić Eugeniја, Ženski mocijski parnjak kao funkcionalna komunikacijska kategorija, *Jezik* 37/1 (1989, Zagreb) 12–21.
Резиме на енглеском.
857. Биговић Рајка, Бројеви као засебна категорија ријечи у неким нашим граматицама XIX вијека, *КњЈ XXXVI/3* (1989) 257–260.
858. Brezinščak Marijan, Nazivi četvorni metar i kubni metar, *Jezik* 37/1 (1989, Zagreb) 29–32.
Рубрика „Осврти“.
859. Visković Nikola, в. бр. 855.
860. Грицкат Ирена, Прилошке речи посматране кроз феномен антонимије, *ЈФ XLV* (1989) 1–26.
Резиме на руском.
861. Гудков Владимир, О дистрибуцији алтернативних наставака у облицима инструментала јединице именичке прве дефлекције, *НЈ XXVIII/3* (1989) 136–157.
862. Гудков Владимир П., Две белешке о именичкој „неједнакосложној“ дефлекцији, *ЗМСФЛ XXXII/2* (1989) 209–213.
863. Дешић Милорад, *Језик поезије Десанке Максимовић и савремени српскохрватски књижевни језик*, *КњЈ XXXVI/4* (1989) 361–372.
864. Драгичевић Милан, Биљешке о имперфекту у писаној ријечи Буде Будисављевића, *КњЈ XXXVI/4* (1989) 373–375.
865. Znika Mariја, в. бр. 874.
866. Ивић Милка, Нека запажана о броју и роду у српскохрватском језику, *ЈФ XLV* (1989) 27–44.
Резиме на енглеском.
867. Jovanović Aleksandar, Semantičko-sintaktičko ispitivanje padežne sintakse i srpskohrvatski jezik, *SOL* 4/1 (1989) 45–54.
Резиме на енглеском.
868. Jović Dušan, Vid u situaciji prezenta, *Radovi ISJK, serija C*, 11 (1989) 17–33.
869. Jutronić—Tihomirović Dunja, Jezično prilagođavanje na sintaktičkom nivou, *Radovi SSFF* 28/18 (1988–1989) 51–60.
Са литературом.
870. Казимировић Бранислава, Префиксални образац творбе српскохрватских придева и прилога, *Прил. ФФНС* 24–26 (1988–1990) 143–158.

872. Kovačević Miloš, в. бр. 895.

872. Kovačević Miloš, Dragana Mršević-Radović, Frazeološke glagolsko-imeničke sintagme u savremenom srpskohrvatskom jeziku, Filološki fakultet Beogradskog univerziteta, Monografija LX, Beograd 1987, 163, Književni jezik 18/3 (1989, Sarajevo) 177–180.

Приказ.

873. Kovačević Miloš, Зависна реченица са спецификативним значењем, НЈ XXXVIII/3 (1989) 123–135.

874. Kovačević Miloš, Marija Znika, Однос атрибуције и предикације, Знaнс-твена библиотека Хрватског филолошког друштва 18, Загреб 1988, 168, Книжевни језик 18/4 (1989, Сарајево) 233–238.

Приказ.

875. Kulaš Veselinka, Modalna riječ „možda“ kao konstituent mehanizma povezi- vanja klauza u nezavisnosloženoj rečenici, Književni jezik 18/1 (1989, Sarajevo) 27–31.

Резиме на француском.

876. Kunzmann–Müller Barbara, Adversative Ausdrücke im Serbokroatischen, ЈФ XLV (1989) 45–69.

Резиме на српскохрватском.

877. Levinger Jasna, Dihotomija u oslovljavanju (upotreba zamjenica Vi i Ti u sarajevskoma regionu), Književni jezik 18/4 (1989, Sarajevo) 187–206.

Резиме на енглеском.

878. Lopina Vjera, Dvorazinski opis morfologije hrvatskog književnog jezika, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 64–71.

Povzetek v angleščini.

879. Малетић Нада, Из глаголске семантике: глаголи кретања у српскохрватском језику, Прил. ФФНС 24–26 (1988–1990) 219–234.

880. Mišić Rodoljub, Srpskohrvatski tekst i aritmetički kodovi, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 44–50.

Povzetek v angleščini.

881. Melvinger Jasna, Prijedložni padežni izraz za + akuzativ u označavanju prostornih odnosa, Jezik 36/4 (1989, Zagreb) 110–115.

Резиме на енглеском.

882. Mrazović Pavica, Grammatik im Wörterbuch der serbokroatischen Sprache. Mit besonderer Berücksichtigung der Valenz und der Wortfolge, Radovi ISJK, serija C, 10 (1989) 55–69.

Резиме на српскохрватском.

883. Mršević–Radović Dragana в. бр. 872.

884. Neweklowsky Gerhard, Употреба везника у адвербним реченицама као својство текста (на примеру „Српских народних приповиједака“ 1853), Književni jezik 18/1 (1989, Sarajevo) 15–25.

Резиме на француском.

885. **Ostojić Branislav**, Jezik memoara vojvode Anta Dakovića, Univerzitetska riječ, Nikšić 1989, 227, 20 cm.

886. **Ostojić Branislav**, Jezичке карактеристике Мемоара војводе Анта Даковића (I), КњЈ XXXVI/1 (1989) 9–16.

887. **Ostojić Branislav**, Jezичке карактеристике Мемоара војводе Анта Даковића (II), КњЈ XXXVI/2 (1989) 114–120.

Резиме на енглеском.

888. **Otašević Đorđa, Biljana Sikimić**, Okazionalizmi sa tvorbenog aspekta, Uprabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 218–223.

Резиме на енглеском.

889. **Павковић Васа**, О лексици у прози Воје Чолановића, НЈ XXXVIII/3 (1989) 158–181.

890. **Половина Весна**, в. бр. 898.

891. **Половина Весна**, Лингвистичко-прагматички аспекти неких исказа у текстовима о прослави Косовског боја 1939. и 1989. године, НССУВД 19/1 (1989) 69–77.

Резиме на енглеском.

892. **Popović Mirjana**, Uticaj sredstava javnog komuniciranja na standardizacione procese u srpskohrvatskom jeziku, Sveske Instituta za proučavanje nacionalnih odnosa 26–27 (1989, Sarajevo) 319–322.

Са литературом.

893. **Pranjković Ivo**, Jukstapozicija, Radovi Instituta za jezik XIV (1989, Sarajevo) 189–216.

Резиме на енглеском.

Литература. Извори.

894. **Pranjković Ivo**, Kausalnost u hrvatskom ili srpskom jeziku, Miloš Kovačević, Uzročno semantičko polje, Sarajevo 1988, RZSF 24 (1989) 163–168.

Приказ.

895. **Проничев Виктор**, Несинтакмическое употребление вокатива в народных песнях косовского цикла, НССУВД 19/1 (1989), 15–22.

Резиме на српскохрватском.

896. **Радуловић Зорица**, Карактеристике фразеолошких јединица у дјелу Чеда Вуковића, Овдје 244–245 (1989, Титоград) 12–13.

897. **Sabo Olga**, Mogućnosti računarske obrade pridevskih odrednica u Rečniku srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika, Uprabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 179–83.

Резиме на енглеском.

898. **Savić Svenka, Polovina Vesna**, Razgovorni srpskohrvatski jezik, Filozofski fakultet, Institut za južnoslovenske jezike, Novi Sad 1989, 262, 20 cm.

899. **Samardžija Marko**, Homonimi u hrvatskom književnom jeziku, RZSF 24 (1989) 1–70.

Резиме на енглеском, немачком и руском.

900. Sesar Dubravka, O kategorizaciji modalnosti u normativnim sintaksama, Jezik 37/2 (1989, Zagreb) 39–48.
Резиме на енглеском.
901. Sikimić Biljana, в. бр. 888.
902. Simić Radoje, Sinonimija i stilske funkcije glagolskih oblika, Književni jezik 18/3 (1989, Sarajevo), 125–135.
Резиме на немачком.
903. Станковић Станислав, Лексичко-фразеолошки слој Ракићевог поетског језика, ГЗБФилолФУС 15(1989) 159–175.
Со литература.
Резиме на македонски јазик.
904. Стевановић Михаило, Савремени српскохрватски језик, граматички системи и књижевнојезичка норма, 5. изд., Научна књига, Београд 1989, 2 књ., 24 цм.
905. Суботић Јелисавета, Филолошке и друге напомене уз спјев „Пјесма косовског боја“ (1861), НССУВД 19/1 (1989) 59–67.
Резиме на енглеском.
906. Теžак Стјепко, Instrumental jednine imenica vrste i, Jezik 37/2 (1989, Zagreb) 33–39.
Резиме на енглеском.
907. Тешић Весна, Исходити 2 часа, истрчати 9,85 секунди и сл., НЈ XXVIII/3 (1989) 187–189.
Примери новије лексике.
908. Ђирић Сања, Баснодром, НЈ XXVIII/3 (1989) 189–190.
Примери новије лексике.

в) Нормативна питања и питања развоја књижевног израза

909. Ајановић Мустафа, в. бр. 941.
910. Антонић Ивана, Upotreba pisama u privatnim vidovima komunikacije (rezultati pilot-istraživanja u osnovnim i srednjim školama u SR Srbiji), Sveske Instituta za proučavanje nacionalnih odnosa 26–27 (1989, Sarajevo) 327–346.
Резиме на српскохрватском.
911. Бабић Стјепан, Biograd na moru ili Biograd na Moru?, Jezik 37/1 (1989, Zagreb) 27–29.
Рубрика „Питања и одговори“.
912. Бабић Стјепан, Dioničko ili dioničarsko društvo?, Jezik 37/1 (1989, Zagreb) 26–27.
Рубрика „Питања и одговори“.
913. Бабић Стјепан, Katolkinja ili katolikinja?, Jezik 37/2 (1989, Zagreb) 59–60.
Рубрика „Питања и одговори“.
914. Бабић Стјепан, Odgovori na desetak pitanja, Jezik 36/6 (1989, Zagreb) 156–158.
Рубрика „Питања и одговори“.

915. Babić Stjepan, *Odgovor Pavlu Iviću, Jezik* 37/2 (1989, Zagreb) 60–63.
Рубрика „Осврти“.
916. Babić Stjepan, *О јагласу и јагорчевини у језичним разликама, Jezik* 37/2 (1989, Zagreb) 56–59.
Резиме на енглеском.
917. Babić Stjepan, *Синхронизација и дијакронизација у творби ријечи, Jezik* 37/1 (1989, Zagreb) 1–9.
Резиме на енглеском.
918. Brbora Sanja, в. бр. 965.
919. Brbora Sanja, *Novokmet Mirjana, Standardni jezici u SFRJ — Hrvatskosrpski jezik, SOL* 4/1 (1989) 106–109.
920. B. S., „*Enciklopedija Jugoslavije*“ о хрватском књижевном језику, *Jezik* 36/3 (1989, Zagreb) 96.
Рубрика „Осврти“.
921. Vlahović Nina, *Из истраживања ставова о језику на српскохрватском језичком подручју, SOL* 4/2 (1989) 43–51.
Резиме на енглеском.
922. Војиновић Станиша, *Један нештампани Милутиновићев спис о правопису, Прил* LIII–LIV/1–4 [1989 (1987–1988)] 117–120.
Са прилогом. . .
923. Vukmirović Dragan, в. бр. 965.
924. Гарић—Комненић Сања, *О неким аспектима културе говора на радио-станицама неколико југословенских центара, КњЈ* XXXVI/3 (1989) 215–224.
С литературом.
Резиме на енглеском.
925. Goleš Sanja, в. бр. 965.
926. Дешић Милорад, *Улога радија и телевизије у развијању говорне културе, КњЈ* XXXVI/3 (1989) 261–262.
927. Diklić Zvonimir, в. бр. 941.
928. Duraković Mirjana, *Однос према слободи индивидуалног избора језичких изражајних средстава и употреби стандарднојезичких израза других средина у редакцијској пракси дневних и недјелјних листова на српскохрватском језичком подручју, Свеске Института за проучавање националних односа* 26–27 (1989, Сарајево) 323–326.
929. Збиљић Драгољуб, *Допуњавање и осавремењавање правописне норме, актуелна питања српскохрватског језика, Стремљења* 29/12 (1989, Приштина) 128–140.
930. Ivić Pavle, *Све моје констатације и даље чврсто стоје, Jezik* 36/3 (1989, Zagreb) 72–84.
Резиме на француском.
931. Jakopić Anica, в. бр. 965.
932. Jambrešić Renata, в. бр. 965.
933. Jelić Zoran, *Problem adekvatnog razumevanja normativnih akata, Prevodilac* VIII/4 (1989, Beograd) 10–23.

934. Katičić Radoslav, Ipak još jednom, *Jezik* 36/5 (1989, Zagreb) 146–155.
935. Katičić Radoslav, „Slovenski“ i „hrvatski“ kao zamjenjivi nazivi jezika hrvatske književnosti, *Jezik* 36/4 (1989, Zagreb) 97–109.
Резиме на енглеском.
936. Klain Hana, в. бр. 965.
937. Kovačec August, *Jezik u političkom umaku*, *Jezik* 36/3 (1989, Zagreb) 93–95.
Рубрика „Осврти“.
938. Kukavica Vedran, в. бр. 965.
939. Kurbaša Ozrenka, в. бр. 965.
940. Majdak Anica, в. бр. 965.
941. Marković Svetozar, Ajanović Mustafa, Diklić Zvonimir, *Pravopisni priručnik srpskohrvatskog hrvatskosrpskog jezika*, Svjetlost, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Sarajevo 1989, 227, 24 cm.
942. Matasović Ranko, в. бр. 965.
943. Moračić Damjan, в. бр. 953, 956.
944. Novokmet Mirjana, в. бр. 919, 965.
945. Перић Александар, Актуелне контроверзе о језику и писму, Преводилац VIII/2 (1989, Београд) 5–10.
946. Perić A[leksandar], *Dubravko Škiljan, Jezična politika, Naprijed*, Zagreb 1988, *Prevodilac VIII/4* (1989, Београд) 35–41.
Приказ.
947. Peršić Željka, в. бр. 965.
948. Reinprecht Gorana, в. бр. 965.
949. Rotar Janez, *Krležev jezik ni jezik Crnjanskega. Ob pravdi za „hrvaški knjižni jezik“ in Slovencih govori prof. dr. Janez Rotar. NRazgl XXXVIII/4* (1989) 108, 99.
950. Simić Radoje, *O imenu našega književnog jezika (I)*, *Knj XXXVI/3* (1989), 225–235.
951. Симић Радоје, *O имену нашега књижевног језика, (II)* *Knj XXXVI/4* (1989) 328–342.
952. Станић Милија, в. бр. 956.
953. Станић Милија, Moračić Damjan, *Jezičko pravopisni savetnik, 2. izd., Naučna knjiga*, Београд 1989, 440, 25 cm.
954. Timko Oksana, в. бр. 965.
955. Tomljenović Sanda, в. бр. 965.
956. Ђорић Божо, Милија Станић, Дамњан Морачић, *Језичко-правописни саветник*, *Научна књига*, Београд 1989, 440, *Knj XXXVI/4* (1989) 389–391.
957. Franić Ante, *Izlaz iz „jezične“ zavrzlane*, *ZR XXXVIII/1–2* (1989) 177–181.
958. Halužan Dušanka, в. бр. 965.
959. Šević Radmila, *Elementi engleskog jezika u jeziku savremenih srpskih pisaca (Borislav Pekić, Besnilo) Radovi ISJK, serija C, 11* (1989) 71–83.
Резиме на енглеском.
960. Šilović Tomislav, в. бр. 965.

961. Šipka Danko, Za receptibilno-aplikabilnu sistemnost pravopisnih pravila, КњЈ XXXVI/2 (1989) 121–126.

962. Šipka Danko, Za receptibilno-aplikabilnu sistemnost pravopisnih pravila (II), КњЈ XXXVI/3 (1989) 204–214.

Резиме на енглеском.

963. Šipka Milan, Srpskohrvatsko govorno područje kao komunikacijski prostor, Sveske Instituta za proučavanje nacionalnih odnosa 26–27 (1989, Сарајево) 281–295.

964. Škiljan Dubravko, в. бр. 946.

965. Škiljan D., Brbora Sanja, Goleš Sanja, Halužan Dušanka, Jakopic Anica, Jambrešić Renata, Klain Hana, Kukavica Vedran, Kurbaša Ozrenka, Majdak Anica, Matasović Ranko, Novokmet Mirjana, Peršić Željka, Reinprecht Gorana, Šilović Tomislav, Timko Oksana, Tomljenović Sanda, Vukmirović Dragan, Ćirilica u Hrvatskoj: da ili ne?, SOL 4/1 (1989) 81–93.

Резиме на енглеском.

г) Дијалекти

966. Bennett L. A., в. бр. 987.

967. Vujičić Dragomir, Refleks r + kratko ē i sekundarno ē u jednom dijelu bosanskih govora, Zbornik razprav iz slovanskoga jezikoslovja. Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici (1989, Ljubljana) 387–393.

Povzetek v slovenščini in francoščini.

968. Dragičević Milan, Morfološke osobine imeničkih riječi u govoru Bunjevaca iz zavelebitskog dijela senjskoga zaleda, Fluminensia 1 (1989, Rijeka) 112–121.

Резиме на енглеском.

969. Ivić Pavle, Trag promene l na kraju sloga u a u govoru bačkih Bunjevaca, Zbornik razprav iz slovanskoga jezikoslovja. Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici (1989, Ljubljana) 117–121.

Povzetek v slovenščini in angleščini.

970. Ivić Pavle, Šojat Antun, Kajkavština u djelu J. Ch. Jordana „De originibus slavicus“, ЗбМСФЈ XXXII/2 (1989) 139–176.

Резиме на немачком.

971. Ištvančić Živan, Građa za proučavanje mikrotoponimije grada Bele Crkve, Прил. ФФНС 24–26 (1988–1990) 251–256.

972. Kalsbeek Janneke, Položaj govora Nugle kod Roča unutar sjeverozapadnočakavskog kompleksa, Istra 27/1–2 (1989, Pula) 126–134.

973. Ključanin Zilhad, Ikavski govori, Književna revija, 3, 19/20 (1989, Сарајево) 29.

974. Lisac Josip, Geneza kajkavštine u obradbi Rudolfa Strohala, RFFZ 28 (1989) 61–68.

Резиме на енглеском.

975. Lisac Josip, Ravnogorska kajkavština i goranski dijalekt, *Fluminensia* 1 (1989, Rijeka) 100–111.

976. Lončarić Mijo, O slovensko-kajkavskim odnosima, Obdobje srednjega veka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi (1989, Ljubljana) 199–213.

Povzetek v slovenščini.

977. Милић Арсеније Д., Радни и трпни глаголки придев у говору неготинске крајине, *Развитак* 29/1 (1989, Зајечар) 98–99.

978. Naylor Kenneth E., H. Peter Houtzagers, The Čakavian Dialect of the Dialect of Orlec on the Island of Cres, *ЗМСФЛ XXXII/2* (1989) 236–239.

Приказ: H. Petar Houtzagers, The Čakavian Dialect of the Dialect of Orlec on the Island of Cres, Editions Rodopi, Amsterdam 1985, XX + 415 (= Studies in Slavic and General Linguistics, vol. 5.).

979. Пековић Ђенана, Фонолошки систем говора муслимана у Босанској Дубици, Прил. ФФНС 24–26 (1988–1990) 99–142.

980. Perušić Marinko, Rječnik čakavskog narječja općina Duga Resa i Karlovac, III. dio, *ZR XXXVIII/1–2* (1989) 149–175.

981. Petrović Dragoljub, O prirodi dijalekatske granice u Crnoj gori, *Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja. Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici* (1989, Ljubljana) 247–254.

Povzetek v slovenščini in angleščini.

982. Peco Asim, Pregled srpskohrvatskih dijalekata, 4. izd., Naučna knjiga, Beograd 1989, 303, 24 cm.

983. Реметић Слободан, Над неким дијалекатским морфолошким одликама спева Гаврила Ковачевића о Косовском боју (Будим, 1805), *НСССВД* 19/1 (1989) 79–88.

Резиме на руском.

984. Remetić Slobodan, Fonološki sistem govora šumadijskog sela Žabara, *Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja. Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici* (1989, Ljubljana) 261–273.

Povzetek v slovenščini in angleščini.

985. Rudan P., в. бр. 987.

986. Соболев А. Н., Србохрватска дијалектологија и изучење историје балканославјанских језыков, *ЗМСФЛ XXXII/2* (1989) 215–224.

Са литературом.

Резиме на српскохрватском.

987. A. Sujoldžić, P. Šimunović, B. Finka, L. A. Bennett, P. Rudan, *Jezične udaljenosti na poluotoku Plješću, Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja. Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici* (1989, Ljubljana) 275–291.

Povzetek v slovenščini in angleščini.

988. Čupić Drago, Sudbina glasa *h* u govorima Crne Gore (u odnosu na Boškovićevo ispitivanje ovoga glasa), *Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja. Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici* (1989, Ljubljana) 61–68.

Povzetek v slovenščini in angleščini.

989. Ujčić Rudolf, O jednoj dijalektološkoj zabludi pri određivanju granica starosjedelačkoga pazinskožminjskoga dijalekta, Pazinski memorijal god. 13 knj. 19 br. 2, (1989, Pazin) 231–251.

990. Šimunković Ljerka, Romanizmi u dalmatinskim urbanim govorima, Književni jezik 18/3 (1989, Sarajevo) 173–176.

991. Finka B., в. бр. 987.

992. Houtzagers Peter H., в. бр. 978.

993. Šimunović P., в. бр. 987.

994. Šojat Antun, в. бр. 970.

д) Текстови стари и нови, издања; њихова критика, порекло итд.

995. Бадрлица Вера, Језик Ђуре Даничића у првим његовим списима, Прил фФНС 24–26 (1988–1990) 51–86.

996. Belke Horst, Upotrební tekstovi, prevela sa njemačkog Danka Nikolić, Život 9–10 (1989, Sarajevo) 201–215.

Рад говори о дескриптивном истраживању употребних текстова и њиховој класификацији на четири групе (текстови за приватну употребу, научни употребни текстови, дидактички употребни текстови, публицистички употребни текстови).

997. Božanić Joško, Interpretacija facende „Burba frone Vlahov ol cetiri grada i komiško mladust“, ČR 17/1 (1989) 43–60.

998. Вукомановић Славко, Лексика и граматичка значења у Повељи Кулина бана, у књ. Осамсто година Повеље босанског бана Кулина, Академија наука и умјетности Босне и Херцеговине, Посебна издања, Књига ХС, Одјељење друштвених наука, Књига 23, Сарајево 1989, 77–97.

Резиме на енглеском.

999. Gošić Nevenka, в. бр. 1027.

1000. Гошић Невенка, Библиографија Кулинове Повеље и радова у којима је Повеља предмет научних истраживања, у књ. Осамсто година Повеље босанског бана Кулина, Академија наука и умјетности, Посебна издања, Књига ХС, Одјељење друштвених наука, Књига 23, Сарајево 1989, 57–59.

1001. Гошић Невенка, Критичко издање Повеље босанског бана Кулина, у књ. Осамсто година Повеље босанског бана Кулина, Академија наука и умјетности Босне и Херцеговине, Посебна издања, Књига ХС Одјељење друштвених наука, Књига 23, Сарајево 1989, 7–22.

Пропратни текст дат на српскохрватском и енглеском.

1002. Гошић Невенка, Сто педесет година публиковања и проучавања Повеље бана Кулина, у књ. Осамсто година Повеље босанског бана Кулина, Академија наука и умјетности Босне и Херцеговине, Посебна издања, Књига ХС Одјељење друштвених наука, Књига 23, Сарајево 1989, 45–56.

Резиме на енглеском.

1003. Grabar Biserka, в. бр. 1027.

1004. **Jembrih Alojz**, Rukopisni umetak u Vramčlevoj Postili (1586), SR 37/1-3 (1989) 295-308.

Повзетек в angleščini.

1005. **Jerковић Vera**, в. бр. 1027.

1006. **Jerковић Vera**, Палеографске одлике Повеље Кулина бана, у књ. Осамсто година Повеље босанског бана Кулина, Академија наука и умјетности Босне и Херцеговине, Посебна издања, Књига ХС, Одјељење друштвених наука, Књига 23, Сарајево 1989, 105-121.

Резиме на енглеском.

1007. **Kolumbić Nikica**, в. бр. 1014.

1008. **Kreschmer Anna**, в. бр. 1019.

1009. **Kuna Herta**, в. бр. 1027.

1010. **Kuna Herta**, Nesporno svjedočanstvo, Odjek XLII/15-16 (1989, Sarajevo) 4-5.

Текст посвећен Културној повељи; језичко-графичка анализа.

1011. **Kuna Herta**, Temelji pismenosti i kulture, Odjek XLII/1 (1989, Sarajevo) 18.

Осврт на књигу: Тирилске рукописне књиге Библиотеке Матице српске, књ. I.

1012. **Lehfeldt Werner**, O refleksima prasl. ě u jednom rukopisu iz XV vijeka, napisanom arapskim pismom; ZbMSFL XXXII/1 (1989) 73-91.

Са литературом.

Резиме на немачком.

1013. **Lisac Josip**, „Razgovor ugodni“ i „Satir“, Andrija Kačić Miošić, Razgovor ugodni naroda slovinskoga, Matija Antun Reljković, Satir iliti divlji čovik, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1988, Jezik 36/3 (1989, Zagreb) 92.

Рубрика „Осврти“.

1014. **Lucić Petar**, Vartal, priredio Nikica Kolumbić, KK (1989) 650.

1015. **Memija Minka**, Govor o sebi, o nama (Povodom osamstote godišnjice Povelje Kulina bana), Sveske Instituta za proučavanje nacionalnih odnosa 26-27 (1989, Sarajevo) 445-448.

1016. **Младеновић Александар**, Претпоставка о једној гласовној особини у повељи бана Кулина, у књ. Осамсто година Повеље босанског бана Кулина, Академија наука и умјетности Босне и Херцеговине, Посебна издања, Књига ХС, Одељење друштвених наука, Књига 23, Сарајево 1989, 99-103.

Резиме на енглеском.

1017. **Moguš Milan**, Miloradićeve „jačke“ primjer književnoga jezika, Forum 27 57/5-6 (1989, Zagreb) 719-726.

1018. **Nazor Anica**, в. бр. 1017.

1019. **Okuka Miloš**, Novum u proučavanju starih tekstova. Odjek XLII/20 (1989, Sarajevo) 23-24.

Приказ књиге: Anna Kreschmer, Zur Methodik der Untersuchung älterer slavischer Texte. Am Beispiel des slavenoserbischen Schrifttuums, Verlag Otyo Sagner, München 1989.

1020. Осамсто година Повеље босанског бана Кулина, Академија наука и умјетности Босне и Херцеговине, Посебна издања, Књига ХС, Одјелење друштвених наука, Књига 23, Сарајево 1989, 135, 29 стр.

1021. Остојић Бранислав, Карактер лексике и творбе ријечи у *Мемоарима војводе Анта Даковића*, Овдје 236 (1989, Титоград) 7.

1022. Pera Miroslav, в. бр. 1025.

1023. Пецо Асим, Повеља Кулина бана у свјетлости штокавских говора XII и XIII вијека, у књ. Осамсто година Повеље босанског бана Кулина, Академија наука и умјетности Босне и Херцеговине, Посебна издања, Књига ХС, Одјелење друштвених наука, Књига 23, Сарајево 1989, 61–76.

Резиме на енглеском.

1024. Peco Asim, Sa stranica istorije našega jezika, *Odjek XLII/7* (1989, Sarajevo) 22–23.

1025. ***. Poljički Statut, Uvodnu studiju napisao i priredio: Pera Miroslav, *KK* (1989) 620.

1026. Суботин—Голубовић Татјана, Јагићев рад на издавању старих текстова, руски минеји XI века. О пољичком статусу, *Књижевност* 44, књ. 88, 11/12 (1989, Београд) 1885–1890.

1027. Угринова—Скаловска Радмила, *Codex „Christiani“ nomine Hval*, Potpuno faksimilirano izdanje originala iz Univerzitetske biblioteke u Bolonji, 1.359, Zbornik Hvala Krstjanina. Transkripcija i komentar, Izdanje priredili Nevenka Gošić, Biserka Grabar, Vera Jerković, Herta Kuna, Anica Nazor. Redaktor Herta Kuna. *Svjetlost, Akademija nauka i umjetnosti BiH, Sarajevo, MJ XXXVIII–XXXIX* (1987–1988/89) 335–337.

Приказ.

1028. Filipović Nenad, Iz stare epistolarnе književnosti bosanskih Muslimana (Pismo kao književni spomenik i historijski spomenik kao književno djelo, *Život* 9–10 (1989, Sarajevo) 181–193.

1029. Šimunković Ljerka, Hrvatskosrpski leksik u „Grimanijevom zakonu“, *Uporabno jezikoslovje* (1989, Ljubljana) 238–244.

Povzetek v angleščini.

ђ) Историја српскохрватског језика

1030. Babić Stjepan, Gundulićev jezik prema suvremenom hrvatskom književnom jeziku, *Forum* 27 57/5–6 (1989, Zagreb) 534–548.

1031. Vončina Josip, в. бр. 1033, 1035.

1032. Gabrić—Bagarić Darija, Jezik Ivana Bandulavića franjevačkog pisca iz 17. vijeka, *Svjetlost, Sarajevo* 1989, 223, 21. стр.

1033. Габрић—Багарић Дарија, Јосип Вончина, Језична баштина, *Књижевни круг, Сплит* 1988, *Књижевни језик* 18/2 (1989, Сарајево) 117–119.

Приказ.

1034. Грицкат Ирена, Из историје употребе адверба — према грађи у похвалама кнезу Лазару, НССУВД 19/1 (1989) 5–13.

Резиме на руском.

1035. Damjanović Stjepan, Josip Vončina, Jezična baština, Split 1988, Republika 45/1–2 (1989, Zagreb) 280–285.

1036. Deković Darko, Bašćanska ploča. Zbornik radova. JAZU, Povijesno društvo otoka Krka, Povijesno društvo Rijeke, Rijeka 1988, Fluminensia 1 (1989, Rijeka) 179–181.

Приказ.

1037. Duličenko Aleksandar D., Slovenski jezik Jurija Križanića u kontekstu slovenske interlingvistike, ЈФ XLV (1989) 71–90.

У прилогу табеле.

1038. Живанчевић Ивана, Враз и Вук, Прил. ФФНС 24–26 (1988–1990) 29–36.

1039. Zekulić–Stolac Diana, Grafijska rješenja „Pobožnosti križnoga puta“ iz 1798. godine, Fluminensia 1 (1989, Rijeka) 93–99.

1040. Иванов Петко, в. бр. 1048.

1041. Ивић Павле, О питању улоге Вука Караџића у развоју књижевног језика Срба, Научен собир посветен на 200-годишнината од рагањето на Вук Стефановић Караџић, 39–45.

Со литература цитирана во фусноти.

1042. Ištvančić Živan, Patronimijska i antroponimijska građa o Srbima u Beloj Crkvi XVIII i XIX veka, Прил. ФФНС 24–26 (1988–1990) 257–267.

1043. Јашар–Настева Оливера, Односот на Вук кон турцизмите, Научен собир посветен на 200-годишнината од рагањето на Вук Стефановић Караџић, 47–85.

Со литература цитирана во фусноти и 3 факсимила на Вуковите дела.

1044. Jembrih Alojz, Vukovo djelo kod Matije Valjavca i nekih ilirskih gramatičara, ЗбМСС 36 (1989) 113–121.

1045. Jembrih Alojz, Michlov „Pravopis illyrsky“ (1836) prema Babukićevoj „Osnovi“ i Murkovoj Gramatici, ZbMSFL XXXII/2 (1989) 193–204.

1046. Jerković Vera, On Jefimia's praise to tsar Lazar, NSSUVD 19/1 (1989) 41.

Из техничких разлога није могао бити штампан текст на српскохрватском језику „О Јефимијиној Похвали кнезу Лазару“, те је објављен само резиме на енглеском.

1047. Јовановић Гордана, О повељи деспота Стефана Лазаревића манастирима Тисмани и Водици из 1406. године, НССУВД 19/1 (1989) 53–58.

1048. Кирин Асен, Иванов Петко, Представа о књижевном језику у средњем веку и у доба препорода (поводом јеванђељских превода Неофита Рилског и Вука Караџића), НССУВД 19/1 (1989) 89–96.

1049. Ковачевић Милош, Интенционалне конструкције у Доситејеву језику, ЗбМСФЛ XXXII/2 (1989) 177–191.

1050. Конески Блаже, Неколку опсервацији во врска со Вук Караџић, Научен собир посветен на 200-годишнината од рагањето на Вук Стефановић Караџић, 87–90.

1051. Kreschmer Anna, в. бр. 1063.

1052. Кретић Ненад, О француским речима у српском књижевном језику пред-вукског периода, Прил. ФФНС 24–26 (1988–1990) 37–50.

1053. Куна Херта, Доситејеви језички назори и његова рационалистичка филозофија, *Godišnjak Instituta za književnost XVIII* (1989, Sarajevo) 159–169.

Резиме на немачком.

1054. Lisac Josip, Ivan Gundulić i hrvatski jezični standard, *Uz četiristotu obljetnicu pjesnikova rođenja, ZR XXXVIII/1–2* (1989) 1–9.

1055. Lukežić Iva, Prva „riječka“ knjiga, *Fluminensia 1* (1989, Rijeka) 73–83.

Резиме на енглеском.

1056. Луковић Милош, Настанак и синтаксичка својства „Устава за Књажество Србију“ од 1869. године, Прил. ФФНС 24–26 (1988–1990) 87–99.

1057. Majer Rudolf, в. бр. 1062.

1058. Маројевић Радмило, Пирилица на раскршћу векова. *Задужбина 2/8* (1989, Београд) 4.

1059. Младеновић Александар, Неке језичке особине „Житија краљице Јелене“ архиепископа Данила II. (Препис из 1536. године), *ЗбМСФЛ XXXII/2* (1989) 133–137.

Са литературом.

Резиме на руском.

1060. Младеновић Александар, Неке напомене о језику рукописа „Службе светом кнезу Лазару“ (прва четвртина XVIII века), *НССУВД 19/1* (1989) 23–26.

С литературом.

1061. Младеновић Александар, Славеносрпски језик, студије и чланци, *Књижевна заједница Новог Сада, Дечје новине, Нови Сад, Горњи Милановац 1989, 163, 24 цм.*

1062. Младеновић Александар, Славеносрпски језик у „Кандору“ (1800) Атанасија Стојковића, *ЗбМСФЛ XXXII/2* (1989) 234–236.

Критика студије: *О језику „Кандора“ (1800) Атанасија Стојковића* Рудолфа Мајера објављеној у публикацији *Wiener slawistischer Almanach* (Wien 1986, Band 18, 115–231).

1063. Okuka Miloš, Anna Kreschmer, *Zur methodik der untersuchung alterer slavischer texte. Am beispiel des slavenoserbischen schrifttums*, Munchen 1989, *Odjek 42/20* (1989, Sarajevo) 23–24.

1064. Окука Милош, Димитрије Милаковић — умјерени вуковац, *Књижевни језик 18/4* (1989, Сарајево) 207–213.

Резиме на француском.

1065. Ostojić Branislav, *Vuk i književni jezik u Crnoj Gori. Univerzitetska riječ, Nikšić 1989, 195, 20 cm.*

1066. Остојић Бранислав, Око два израза из „Горског вијенца“, *Књижевни језик 18/2* (1989, Сарајево) 97–101.

Резиме на француском.

1067. Павловић Александра, Вук Караџић и његово дело у своме времену и данас, Научни састанак слависта у Вукове дане. Реферати и саопштења 17/1–5, Међународни славистички центар, Београд 1988, КИ XXI/79–80 (1989) 93–95.

Приказ.

1068. Пижурица Мато, Језик Андрије Змајевића, Посебно издање ЦАНУ 5 (1989) 1–455.

Резиме на руском.

1069. Радић Првослав, Ружић Мирослава, Из творбе девербативних именица у делима Гаврила Стефановића Венцловића, ЗбМСФЛ XXXII/1 (1989) 93–101.

Резиме на руском.

1070. Ређеп Јелка, Савински рукопис „Житија кнеза Лазара“, НССУВД 19/1 (1989) 27–40.

Резиме на француском.

1071. Ружић Мирослава, в. бр. 1069.

1072. Смольская А. К., Вук Караџић и закономерности сербохорватског слово-образовања, ЗбМСФЛ XXXII/1 (1989) 107–112.

Са литературом.

1073. Станић Милија, Вук и Његош — заједно, КњЖ XXXVI/2 (1989) 171–174.

1074. Станић Милија, Вук и Његош — заједно, Драго Ђулић, Лингвистички огледи о Вуку и Његошу, Научна књига, Београд 1989, 219, Овдје 241–242. (1989, Титоград) 20.

1075. Стефановић Димитрије Е., Прилог проучавању месецослова XIII и XIV века, ЈФ XLV (1989) 137–160.

Резиме на енглеском.

1076. Тјепко Георгиевна Галина, Утицај Вукове реформе на промену системских веза у српској апстрактној лексици у доба препорода, ЗбМСФЛ XXXII/1 (1989) 113–124.

Резиме на руском.

1077. Thomas George, в. бр. 1083.

1078. Turk Marija, Grafija i ortografija u prvoj „riječkoj“ knjizi „Brašno duhovno“, Fluminensia 1 (1989, Rijeka) 84–92.

Резиме на енглеском.

1079. Ćorić Božo, O jednom tipu leksičkih arhaizama u srpskohrvatskom jeziku, Fluminensia 1 (1989, Rijeka) 122–126.

Резиме на енглеском.

1080. Вупић Драго, в. бр. 1074.

1081. Čale Frano, „Gospar“ i „skladnost“ u dubrovačkoj književnoj tradiciji, Forum 28 57/1–2 (1989, Zagreb) 160–171.

1082. Čedić Ibrahim, Jezik Mehmed-bega Kapetanovića Ljubušaka, Radovi Instituta za jezik XIV (1989, Sarajevo) 7–120.

Резиме на француском.

Литература.

1083. Šipka Danko, George Thomas, The Impact of the Illyrian Movement on the Croatia Lexicon (Uticaj ilirskog pokreta na hrvatsku leksiku), Slavistische Beiträge, Band 223, Verlag Otto Sagner, München 1988, Књижевни језик 18/2 (1989, Сарајево) 121–123.

Приказ.

е) Стил

1084. Anić Vladimir, Slovenska rečenica u Ante Kovačića, Uz sto godina od smrti pisca romana *U registraturi* (1854–1889), Jezik 37/1 (1989, Zagreb) 9–11.

Резиме на енглеском.

1085. Vačaj–Babnik Marija, Zvučno-prozodijska interpretacija književnog teksta, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 178–183.

Povzetek v angleščini. — Na primeru proze Ulderika Donadinija.

1086. Vončina Josip, в. бр. 1088.

1987. Jahić Dževad A., Turcizmi u narodnoj epici i lirici, Odjek XLII/8 (1989, Sarajevo) 18.

1088. Lukežić Iva, Josip Vončina, Jezična baština, Lingvostilistička hrestomatija hrvatske književnosti od kraja 15. do početka 19. stoleća, Split 1988. Dometi 22/6 (1989, Rijeka) 511–512.

Приказ.

1089. Никчевић Војислав, Неке особине језика Марка Миљанова у односу на Његошев и Вуков тип књижевног језика, Обележја XIX/6 (1989, Приштина) 181–201.

ж) Метрика

з) Методика наставе књижевног језика

1090. Buljovčić Josip, в. бр. 1095.

1091. Diklić Zvonimir, Poticaji na stvaralačku pismenost u čitankama za osnovnu školu metodički aspekti, SMNHSJ XIV/1 (1989) 25–31.

1092. Леонова Л. В., в. бр. 1102.

1093. Милатовић Вук, Савремена методика језика и књижевности, Књј XXXVI/3 (1989) 288–291.

1094. Miletić Dušanka, Biti kod kuće u dve zemlje — opterećenje ili bogatstvo?, Radovi ISJK, serija C, 10 (1989) 347–356.

1095. Niderman Vera, Josip Buljovčić, Novi nastavni programi za srpskohrvatski kao jezik društvene sredine i poteškoće u otklanjanju grešaka pri upotrebi ličnih zamenica u govoru učenika mađarske narodnosti, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 430–436.

Povzetek v angleščini.

1096. Николовска Елица, Актуелни методички проблеми во наставата по македонски јазик во основните училишта и паралелки со албански или турски наставен јазик, ЛЗб XXXVI/5–6 (1989) 173–179.

1097. Pavličević Dunja, Kompjutor u nastavi hrvatskog ili srpskog jezika, SMNHSJ XIV/2 (1989) 102–107.

Резиме на хрватско-српском и енглеском.

1098. Požgaj—Hadži Vesna, Računalnik pri pouku hrvatskega ali srbskega jezika v Sloveniji, JiS XXXV/3 (1989–90) 67–74.

1099. Поповић Бранко, Језик као наставно средство, КњЈ XXXVI/1 (1989) 47–49.

1100. Rebić Čedomir, Dijalog sa lingvističkom i metodičkom aspekta, Književni jezik 18/1 (1989, Sarajevo) 51–54.

1101. Rebić Čedomir, Monolog i iskaz (lingvističke karakteristike i metodički pristupi), Književni jezik 18/2 (1989, Sarajevo) 103–112.

1102. Тошовић Бранко, Леонова Л. В., Србскохорватскиј јазык, Издање „Университетског“, Минск 1988, 93, Književni jezik 18/3 (1989, Sarajevo) 184–186.

Приказ.

и) Терминологија

1103. Антонић Ивана, Лексичке особености једног типа информативног текста, Прил. ФНС 24–26 (1988–1990) 235–250.

1104. Vidović Radovan, Studije o pomorskom leksiku, KK (1989) 400.

1105. Visković Nikola, Jezik prava, Naprijed (1989, Zagreb) 174.

1106. Gašić Milica, Odnos terminologija — leksikologija i terminografija — leksikografija, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 213–217.

Povzetek v angleščini.

1107. Karadža Mevlida, Geografska terminologija, Radovi Instituta za jezik XIV (1989, Sarajevo) 121–187. .

Резиме на француском

Литература.

1108. Karadža—Garić Mevlida, Problemi stručnih i naučno-nastavnih terminologija na srpskohrvatskom komunikacijskom prostoru, Sveske Instituta za proučavanje nacionalnih odnosa 26–27 (1989, Sarajevo) 297–303.

1109. Ковач Оскар, Промене и термилошке новине у системским законима, Преводилац VIII/2 (1989, Београд) 11–18.

1110. Ковачевић Радмила, Ратна терминологија у косовским списима о кнезу Лазару, НССУВД 19/1 (1989) 43–52.

Резиме на енглеском.

1111. Mihaljević Milica, O naslovima terminoloških priručnika, Jezik 36/3 (1989, Zagreb) 87–89.

Рубрика „Осврти“.

1112. Pezl Ivan, Hrvatski Duden i terminološka problematika, Jezik 36/3 (1989, Zagreb) 89–91.

Рубрика „Осврти“.

1113. Пењкос Јежи, О структури и садржају термилошких речника, *Prevodilac* VIII/3 (1989, Beograd) 11–17.

Са руског превео Андреј Стојановић.

1114. Tadić Dubravko, *Stručni rad na hrvatskom Dudenu, Jezik* 37/2 (1989, Zagreb) 63–64.

Рубрика „Осврт“.

1115. Шипка Данко, Термилошка лексика аутомеханичарске струке у српскохрватском језику, Прил. ФФНС 24–26 (1988–1990) 159–218.

ј) Народне умотворине (текстови, тумачења итд.)

1116. Башић Хусеин, б. бр. 1128.

1117. Бован Владимир, Живот приче — Српске народне приповетке и предања из лесковачке области, Сакупио Драгутин М. Ђорђевић, приредила Нада Милошевић—Ђорђевић, САНУ Београд 1988, *Godišnjak Instituta za književnost u Sarajevu*, XVIII (1989, Sarajevo) 312–315.

1118. Божовић Раде, в. бр. 1126.

1119. Бојовић Станоје, в. бр. 1127.

1120. Гароња Славица, Нова издања из наше народне књижевности, Милорад Радуновић, Остала је реч, Српске народне умотворине из Метохије, Сакупио, записао и приредио Милорад Радуновић, Српска књижевна задруга, Београд 1988, *КИ XXI/81–82* (1989) 207–208.

Приказ.

1121. Гароња Славица, Нова издања из наше народне књижевности, Миодраг Павловић, Антологија лирске народне поезије, Друго издање, НИРО „Књижевне новине“, Београд 1989, *КИ XXI/81–82* (1989) 204–205.

Приказ.

1122. Гароња Славица, Нова издања из наше народне књижевности, Мирјана Дрндарски, Никола Томазео и наша народна поезија, Студије и расправе књ. XXIII, Институт за књижевност и уметност, Београд 1989, *КИ XXI/81–82* (1989) 203–204.

Приказ.

1123. Гароња Славица, Нова издања из наше народне књижевности, Момчило Тешић, Народни живот и обичаји из појешког краја, Развигор, Ужичка Пожега 1988, *КИ XXI/81–82* (1989) 206.

Приказ.

1124. Гароња Славица, Нова издања из наше народне књижевности, Ненад Грујић, Ојкача, Приредио Ненад Грујић, Књижевна заједница Новог Сада, Нови Сад 1988, *КИ XXI/81–82* (1989) 208–209.

Приказ.

1125. Гароња Славица, Нова издања из наше народне књижевности, Српске народне приповетке и предања из лесковачке области, Приредила Нада Милошевић—Ђорђевић, Београд САНУ, Српски етнографски зборник XCIV, Одељење друштвених

наука. Српске народне умотворине књ. 4, 667 са (7) табл. са сл., КИ XXI/81-82 (1989) 202-203.

Приказ.

1126. Гароња Славица, Нова издања из наше народне књижевности, Раде Божовић, У крилу златна јабука, Антологија српских народних приповедака бајки и легенди, Багдала, Библиотека Источник, Крушевац 1988, КИ XXI/81-82 (1989) 205-206.

Приказ.

1127. Гароња Славица, Нова издања из наше народне књижевности, Станоје Бојовић, Народно благо из Васојевића, Одабрао и приредио Илија Николић, Одељење за етнологију Филозофског факултета, Етноантрополошки проблеми — монографије књ. 6, Београд 1988, КИ XXI/81-82 (1989) 207.

Приказ.

1128. Гароња Славица, Нова издања из наше народне књижевности, Хусеин Башић, Може ли бити што бит' неможе, Лирске народне пјесме из Санџака, Међурепубличка заједница за културно-просвјетну дјелатност Пљевља, Пљевља 1988, КИ XXI/82-82 (1989) 209-300.

Приказ.

1129. Грујић Ненад, в. бр. 1124.

1130. Dabić Bogdan, Ljubomir Zuković, Stazama usmenosti, Univerzitetska riječ, Nikšić 1988, Godišnjak Instituta za književnost u Sarajevu XVIII (1989, Sarajevo) 308-311.

Приказ.

1131. Дрндарски Мирјана, в. бр. 1122.

1132. Ђуричковић Милугин, Српске народне умотворине из Метохије, Милорад Радуновић, Остала је реч, Српска књижевна задруга, Београд, Јединство, Приштина 1988, Обележја XIX/1 (1989, Приштина) 161-163.

1133. Zuković Ljubomir, в. бр. 1130.

1134. Милошевић-Ђорђевић Нада, в. бр. 1117, 1125.

1135. Павловић Миодраг, в. бр. 1121.

1136. Радуновић Милорад, в. бр. 1120, 1132.

1137. Тешић Момчило, в. бр. 1123.

1138. Цветановић Владимир, Трагом српских народних пословица и изрека на Косову, Обележја XIX/4 (1989, Приштина) 97-112.

IX. Македонски језик

а) Филологија

1139. Алексова Гордана, Жарко Бошњаковић, Македонски језик, Нови Сад 1986, МЈ XXXVIII-XXXIX (1987-1988/89) 352-354.

Приказ.

1140. Алексова Гордана, Некои особености во врска со конгруенцијата во јазикот на учениците, ГЗБФилолСФС 15 (1989) 83–89.

На примерот на македонскиот литературен јазик.

Со литература.

Резиме на англиски јазик.

1141. Аргировски Мито, Цубалеvsка Мери, Нормализацијата на еровите во тугата лексика, Советување за работата врз редакциските речници на црковнословенскиот, 51–55.

1142. Бицевска Кита, Од правописните особености во ракописите од Северна Македонија, Правопис на еровите, Климент Охридски, 25–31.

Резиме на руски јазик.

1143. Војќ V., в. бр. 1238.

1144. Бојковска Стојка, Текстови од Мегленско (фонолошки записи), Мак 6 (1988/89) 185–207.

Прилог кон македонската дијалектологија.

1145. Бошњаковиќ Жарко, в. бр. 1139.

1146. Велев Илија, За ракописните текстови на македонскиот народен говор, Горѓи Поп-Атанасов, Ракописни текстови на македонскиот народен говор, Скопје 1985, МЈ XXXVIII–XXXIX (1987–1988/89) 331–332.

Приказ.

1147. Велковска Снежана, Миле Томиќ. Романско-македонски речник, Македонско-романски речник (Dicționar român-macedonean. Dicționar macedonean-român) МЈ XXXVIII–XXXIX (1987–1988/89) 344–348.

Приказ.

1148. Велковска Снежана, ИМА-конструкции во текстовите на Марко К. Цепенков, МЈ XXXVIII–XXXIX (1987–1988/89) 301–314.

Со литература.

Прилог кон морфологијата на македонскиот јазик.

1149. Велковска Снежана, Разнородноста на јазичните средства за изразување на минатост (минатоста како микро-функционално семантичко поле), XV научна дискусија, 95–100.

Со примери од македонскиот јазик.

1150. Веноvsка—Антеvsка Снежана, Кон потеклото и функцијата на иља (илја), иљаким, велаќим, ЛЗБ XXXVI/3–4 (1989) 119–122.

Со литература.

1151. Видоески Божидар, Блаже Конески, Македонскиот XIX век, Јазични и книжевно историски прилози, Култура, Скопје 1986, 304 МЈ XXXVIII–XXXIX (1987–1988/89) 332–335.

Приказ.

1152. Видоески Божидар, Прилози за македонскиот дијалектен атлас (1, 2), Zbornik gazprav iz slovanskega jezikoslovja. Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici (1989, Ljubljana) 365–375.

Резиме в словенščini in angleščini.

1153. Видоески Божидар, Разлошкиот говор во Вуковите записи и денеска, Научен собир посветен на 200-годишнината од раѓањето на Вук Стефановиќ Караџиќ, 11–30.

Со литература.

1154. Видоески Божидар, Фонолошкиот и прозодискиот систем на говорот на селото Елешница (Разлошко) Прил МАНУ XIII/1 (1987/89) 5–37.

Резиме на руски јазик.

1155. Галтон Херберт, Една споредба меѓу старословенските и македонските минати времиња, МЈ XXXVIII–XXXIX (1987–1988/89) 63–65.

Со библиографија.

1156. Георгиевски Георги, Застапеноста на инфинитивот во записите и натписите до 18 век, Климент Охридски, 37–43.

Резиме на англиски јазик.

1157. Георгиевски Георги, Навраќање кон микропонимијата на с. Кронцелово (Воденско), Маг 5 (1988/89) 209–212.

1158. Георгиевски Михајло, Опис на бигорски писмовник од 1841 година на македонски (црковнословенски) јазик. Маг 5 (1988/89) 179–184.

1159. Георгиевски Михајло, Судбината на словенските ракописи од Македонија, Климент Охридски, 45–51.

Резиме на англиски.

1160. Gogolewski Stanislaw, Модалните функции на некои минати времиња во македонскиот и романскиот јазик, XV научна дискусија, 61–66.

1161. Груиќ Бранислав, в. бр. 1246.

1162. Гуржанов Гоце, Безличните реченици во македонскиот јазик во споредба со рускиот, Маг 5 (1988/89) 3–69.

Со библиографија.

1163. Дрвошанов Васил, Поливалентен дијалектолошки труд, Коста Пеев, Кукушкиот говор I–II, НИО Студентски збор, Скопје 1987, МЈ XXXVIII–XXXIX (1987–1988/89) 367–370.

Приказ.

1164. Иванова Олга, Исчезнати ојконими (врз материјал од областа по сливот на Брегалница), Предавања на XXI семинар за македонски јазик, 49–59.

1165. Илиевска Красимира, За некои јазични карактеристики во словата на Климент Охридски, Климент Охридски, 73–80.

Резиме на англиски јазик.

1166. Јашар–Натева Оливера, в. бр. 1243, 1253.

1167. Киселинов Горѓи, в. бр. 1218.

1168. Киселиновски Стојан, в. бр. 1187.

1169. Китановски Н., в. бр. 1221.

1170. Киш Маријана, Јазичните појави во Битола и Битолско денеска и во минатото, МАНУ, Скопје 1988, МЈ XXXVIII–XXXIX (1987–1988/89) 388–392.

Приказ.

1171. Киш Маријана, Морфотактички особености на адјективите со суфиксот *-ск* — во македонскиот литературен и дијалектен јазик, МЈ XXXVIII–XXXIX (1987–1988/89) 213–231.

1172. Киш Маријана, Називите на *цимиринки* (герм. *grieben*) во македонските говори, МЈ XXXVIII–XXXIX (1987–1988/89) 287–300, 1 к.

Со литература.

1173. Конески Блаже, в. бр. 1151, 1216.

1174. Конески Кирил, Од синтаксата на глаголскиот прилог во македонскиот јазик, ГЗФилолФУС 15 (1989) 99–116.

Резиме на англиски јазик.

1175. Конески Кирил, Од синтаксата на глаголскиот прилог во современиот македонски јазик, Предавања на XXI семинар за македонски јазик, 71–72.

1176. Коробар—Белчева Марија, Етнонимите во функција на антропониими во македонската микропонимија, МЈ XXXVIII–XXXIX (1987–1988/89) 283–286.

Реферат од VII југословенска ономастичка коаференција.

Со литература.

1177. Коробар—Белчева Марија, Трајко Стаматоски, Борба за македонски литературен јазик, Мисла, Скопје 1986, МЈ XXXVIII–XXXIX (1987–1988/89) 343–344.

Приказ.

1178. Корубин Благоја, Глаголските именки на *-ние* во македонскиот литературен јазик, ЛЗБ XXXV/5–6 (1989) 15–22.

1179. Kramer Christine Elisabeth, в. бр. 1190.

1180. Кретов Алексей, Фрагмент лексико-семантичской системы македонского языка в зеркале двуязычного словаря, Стат. Парадигматическая характеристика македонских глаголов зрительного восприятия, МЈ XXXVIII–XXXIX (1987–1988/89) 197–212.

Со список на лексичко-семантички варианти.

1181. Макаријоска Лилјана, Кирило-методиевскиот (старословенскиот) период и кирилметодиевската традиција во Македонија, МАНУ, Скопје 1988, МЈ XXXVIII–XXXIX (1987–1988/89) 393–397.

Приказ.

1182. Маринков Митко, Реферати на македонските слависти за X меѓународен славистички конгрес во Софија, Македонски славистички комитет, Скопје 1988, МЈ XXXVIII–XXXIX (1987–1988/89) 383–385.

Приказ.

1183. Марков Борис, в. бр. 1199.

1184. Марков Борис, Прилози образувани од зборовните групи: заменки, придавки и броеви, МЈ XXXVIII–XXXIX (1987–1988/89) 85–103.

Со литература.

Прилог кон морфологијата на македонскиот јазик.

1185. Марков Борис, Турцизмите кај придавките во македонскиот јазик, *Мак* 5 (1988/89) 135–147.
1186. Madžar Marija, в. бр. 1201.
1187. Меанциски Ванчо, Стојан Киселиновски, Статусот на македонскиот јазик во Македонија (1913–1987), Скопје 1988, *Спектар* 7/13 (1989, Скопје) 183–185.
1188. Minissi N., в. бр. 1221.
1189. Минова–Ѓуркова Лилјана, Именското обраќање во македонскиот јазик, *ЛЗб XXXVI/5–6* (1989) 3–13.
1190. Минова–Ѓуркова Л(илјана), Книга што инспирира, Christina Elisabeth Kramer, *Analytic modality in Macedonian*, Verlag Otyo Sagner, München 1986, *MJ XXXVIII–XXXIX* (1987–1988/89) 338–340.
- Приказ.
1191. Минова–Ѓуркова Лилјана, Македонците денес за јазикот, *ГЗбФилФУС* 15 (1989) 91–98.
- Предавање одржано на XXI семинар за македонски јазик, литература и култура, Охрид — август 1989 г.
- Резиме на англиски јазик.
1192. Минова–Ѓуркова Лилјана, Македонците за својот јазик во југословенската аповеќејазична заедница, *ЛЗ XXXVI/1–2* (1989) 3–9.
1193. Минова–Ѓуркова Лилјана, Македонците денес за јазикот, Предавања на XXI семинар за македонски јазик, 61–69.
- Резултати од анкетата.
1194. Минова–Ѓуркова Лилјана, Последичните наспрема други типови сложени реченици во современиот македонски јазик, *MJ XXXVIII–XXXIX* (1987–1988/89) 47–62.
- Со литература.
1195. Минова–Ѓуркова Лилјана, Прашања и одговори, XV научна дискусија, 129–137.
- Со литература.
- Со примери од македонскиот јазик.
1196. Миовски Мито, Кон лексичкиот удел на Хлудовиот паремејник, *ГЗбФилФУС* 15 (1989) 129–135.
- Резиме на руски јазик.
1197. Миркуловска Милица, Македонскиот глагол треба и неговите еквиваленти, 25 години на Лекторатот по полски јазик, 121–131.
1198. Митева Димка, Суфиксот -ка во топонимијата на Радовишко-струмичкиот регион, *Мак* 5 (1988/89) 169–178.
- Со регистар на топонимите.
1199. Митева Димка, Труд со посебно значење за македонскиот јазик, Борис Марков, *Образување на придавките во македонскиот јазик*, Скопје 1988, *ЛЗб XXXVI/1–2* (1989) 137–138.
- Приказ.

1200. Мишеска—Томиќ Олга, Времиња или време, XV научна дискусија, 67–74.
Со литература.
Примери од македонскиот и др. јазици.
1201. Мишеска—Томиќ Олга, Љупчо Стефановски, Марија Маџар, Стандардот како чувар на националниот идентитет, *Uporabno jezikoslovje* (1989, Ljubljana) 377–384.
Povzetek v angleščini.
1202. Oschlies W., в. бр. 1238.
1203. Пеев Коста, в. бр. 1163.
1204. Пеев Коста, За една морфонолошка посебност на југоисточните македонски говори анализирани и од полски слависти, 25 години на Лекторатот по полски јазик, 95–106.
Резиме на полски јазик.
Со литература.
1205. Пеев Коста, Македонските дијалекти во светлината на најновите достигнувања во лингвистичката географија, Предавања на XXI семинар за македонски јазик, 15–26.
1206. Пеев Коста, Топонимскиот систем во Радовишко и неговата дијалектна основа, *ГЗФилолФУС* 15 (1989) 137–157.
Во скратена верзија произнесен на XXXI конгрес на Сојузот на здруженијата на фолклористите на Југославија, Радовиш 1984 г.
Резиме на француски јазик.
1207. Петковска Благица, Јазичните погледи на Партениј Зографски и јазикот на неговите текстови, Универзитет „Кирил и Методиј“, Скопје 1989, 142, 8⁰.
Магистерска теза.
Литература.
1208. XV научна дискусија Охрид, 15–18 VIII 1988 год., Универзитет „Кирил и Методиј“ — Семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје 1989, 206, 8⁰.
Зборник реферати на лингвистичката и литературната секција на теми: Системот на минатите времиња во македонскиот врз Фонот на другите словенски и балкански јазици; Експоненти на кохезијата на текстот во македонскиот врз фонот на другите словенски и балкански јазици; Бележењата и првите податоци за собирање на народните умотворби (со посебен осврт на Ерлангенскиот ракопис) и Верификацијата во современата поезија.
1209. Поп-Атанасов Ѓорѓи, в. бр. 1146.
1210. Поп-Атанасов Ѓорѓи, Речник на старата македонска литература, Македонска книга, Скопје, 1989, 302, 8⁰.
1211. Предавања на XXI семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје и Охрид, 5–25. VIII 1988. година, Универзитет „Кирил и Методиј“, Семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје 1989, 246, 8⁰.
Зборник на трудови.
1212. Прилепчански Венко, Македонско-француски и француско-македонски речник, второ издание, Друштво за наука и уметност „Вељко Влаховиќ“, Штип, Београд 1989, 624, 6⁰.

1213. **Reinprecht Gorana**, в. бр. 1242.

1214. **Рибарова Зденка**, Актуелни проблеми во работата врз Речникот на македонските библиски текстови, Советување за работата врз редакциските речници на црковнословенскиот, 29–35.

Со литература.

1215. **Рибарова Зденка**, Видението на апостолот Павле од Тиквешкиот зборник и неговиот однос кон родните текстови од опширната редакција, *Мак* 5 (1988/89) 149–161.

Со литература цитирана во фусноти.

1216. **Рибарова Зденка**, Тиквешки зборник, Превод и предговор Б. Конески, Коментари В. Стојчевска–Антиќ, Скопје 1987, 204, *МЈ XXXVIII–XXXIX* (1987–1988/89) 336–359.

Приказ.

1217. **Рибарова Зденка**, Формално диференцирани зборови со идентична семантичка структура и нивното место во речникот, Советување за работата врз редакциските речници на црковнословенскиот, 67–72.

1218. **Ристески Стојан**, Необјавената граматика „Македонска синтакса“ од Ѓорѓи Киселинов, *ЛЗб XXXVI/5–6* (1989) 51–60.

1219. **Ристески Стојан**, Првата македонска официјална граматичка терминологија, *ЛЗб XXXVI/1–2* (1989) 123–135.

За терминологијата изработена од проф. д-р Воислав И. Илиќ 1945 г.

Со текст во прилог.

1220. **Ристујчин Петре**, Јазикот на енигмата кај нас. *ЛЗб XXXVI/5–6* (1989) 29–44.

За чистота на македонскиот јазик.

1221. **Sawicka Irena, N. Minissi, N. Kitanovski, U. Cinque**, The phonetisc of Macedonian, *Napoli* 1982, *МЈ XXXVIII–XXXIX* (1987–1988/89) 321–322.

Приказ.

1222. **Cinque U.**, в. бр. 1221.

1223. **Sokolowski Jan**, Macedońskie przymiotniki z prefiksem *bez-*, *МЈ XXXVIII–XXXIX* (1987–1988/89) 181–187.

1224. **Спасов Људмил**, Метајазички правила на предноста (транзитивноста) на македонскиот глагол од гледна точка на глаголската валенција, *МЈ XXXVIII–XXXIX* (1987–1988/89) 141–149.

Со литература.

1225. **Стаматоски Трајко**, в. бр. 1177.

1226. **Стаматоски Трајко**, Кон формите на Капешетец — Капиштец, *МЈ XXXVIII–XXXIX* (1987–1988/1989) 67–74.

Со литература.

Прилог кон македонската топономастика.

1227. **Стаматоски Трајко**, Презимињата со професионално име во основата кај Македонците. Тези, Предавања на XXI семинар за македонски јазик, 45–47.

1228. Stefanija Dragi, Makedonski jezik leta 1923. Pismo makedonskega profesorja Dorda Kiselinovića (G'aorg'ia Kiselinova) profesorju Franu Ramovšu, NRazgl XXXVIII/5 (1989) 145.

1229. Stefanovski Ljupčo, в. бр. 1201.

1230. Тодорова—Цвејић Илина, Резултати од досегашните истражувања на конгнитивната обработка на македонската лингвистичка информација — граматика, Управно jezikoslovje (1989, Ljubljana) 3–11.

Povzetek v angleščini.

1231. Томиќ Миле, в. бр. 1147.

1232. Тополињска Зузана, Количествена информација во именската синтагма во јужномакедонските говори, MJ XXXVIII–XXXIX (1987–1988/89) 27–45.

Со литература.

1233. Тополињска Зузана, Од синтаксата на македонските евангелија, Научен собир посветен на 200-годишнината од раѓањето на Вук Стефановиќ Караџиќ, 141–161.

Со анекс на конструкции со експлицитен рман причински однос.

1234. Тополињска Зузана, Паузата како синтаксичка единица, XV научна дискусија, 111–118.

Со примери од македонскиот јазик.

1235. Тополињска Зузана, Паузата како синтаксичка единица, MJ XXXVIII–XXXIX (1987–1988/89) 133–139.

Со примери од македонскиот јазик.

1236. Тополињска Зузана, Референцијален идентитет на јунакот и комуникативната перспектива на текстот, (По повод поновата употреба на мак. *истиот*), Прил МАНУ XII/1 (1987/89) 103–108.

Резиме на англиски.

1237. Трениевски Томислав, За јазикот на фирмите и јавните натписи. Правписни забелешки, ЛЗБ XXXVI/1–2 (1989) 17–22.

За чистота на македонскиот јазик.

1238. Угринова—Скаловска Радмила, Еден учебник по македонски јазик на германски, MJ XXXVIII–XXXIX (1987–1988/89) 329–331.

Приказ кон: V. Војиќ, W. Oschlies, Lehrbuch der mazedonischen Sprache, München 1984.

1239. Усикова Рина, Кон описот на модално-темпоралниот систем во македонскиот јазик од функционална гледна точка, XV научна дискусија, 29–39.

1240. Franks Steven, Stress assignment and cliticization in Macedonian, MJ XXXVIII–XXXIX (1987–1988/89) 233–258.

Со литература.

1241. Хавранек Гизела, Минато неопределено време во функција на прекажаност, XV научна дискусија, 51–59.

Со литература.

Примери од македонскиот јазик.

1242. Halužan Dušanka, Reinprecht Gorana, Standardni jezici u SFRJ — Macedonski jezik, SOL 4/1 (1989) 114–116.

1243. Hadžiefendić Remzija, Turcizmi u makedonskoj narodnoj poeziji, Odjek XLII/4 (1989, Sarajevo) 21.

Приказ књиге: Турски елементи во јазикот и стилот на македонската народна поезија — Оливере Јашар—Настева.

1244. Цветковски Живко, За една синтаксичка функција на заменките, ГЗФилол-ФУС 15 (1989) 201–211.

Резиме на англиски.

На примерот на македонскиот јазик.

1245. Целакоски Наум, Општословенскиот јазик на Г. Прличев и традициите на Охридската книжевна школа, Климент Охридски, 175–178.

Резиме на германски јазик.

1246. Црвенковски Душан, Груиќ Бранислав, Dictionary English-Macedonian Macedonian-English, Речник англиско-македонски македонско-англиски, Култура, На-ша книга, Скопје 1989, 1000, 17 стр.

Редактор Иванка Ковилоска.

1247. Цубалевска Мери, в. бр. 1141.

1248. Чашуле Илија, За екстралингвистичките и внатрешнојазичните притисоци на нормата, МЈ XXXVIII–XXXIX (1987–1988/89) 189–196.

Со литература.

Примери од македонскиот јазик.

1249. Чашуле Илија, Синтакса на македонската глаголска именка (Глаголската именка во современиот македонски литературен јазик), Студентски збор, Скопје 1989, 302, 8⁰.

Со библиографија и резиме на англиски јазик.

1250. Чунлева Нина, За множинските форми кај именките од машки род, МЈ XXXVIII–XXXIX (1987–1988/89) 177–180.

Со примери од македонскиот јазик.

1251. Шанова З., Функции на перфектот и на некои форми слични на него во македонскиот литературен јазик, XV научна дискусија, 41–49.

Со литература.

1252. Шапкот Томас, Македонскиот јазик и култура имаат голема сила и енергија, Раз XXX/5–6 (1989) 436–456.

Разговор со добитникот на Златниот венец Струга 1989.

Разговорот го водеше Илија Чашуле.

1253. Шокларова—Љоровска Германија, Неодминлив македонистички и балканолошки труд, Оливера Јашар—Настева, Турските елементи во јазикот и стилот на македонската народна поезија, МАНУ, Скопје 1987, 111, МЈ XXXVIII–XXXIX (1987–1988/89) 363–366.

Приказ.

б) Фолклор

1254. Андонов Киро, Златогривото коњче Народни умотворби од Тиквешко, Неготино 1989, 183, 8⁰.

1255. Бицевски Трпко, Македонски народни песни од Воденско, Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Скопје 1989, 383, 8⁰.

Македонско народно творештво. Народни песни кн. 8.

1256. Бицевски Трпко, Македонски народни песни од Кукушко, Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Скопје 1989, 197, 8⁰.

Македонско народно творештво. Народни песни кн. 9.

1257. Донски Александар, Фолклорното богатство, Друштво за наука и уметност, Штип 1989, 416, 8⁰.

1258. Николик Илија, Мотивот на љубовниот сон во девет македонски народни песни од типот „Заспало момче крај море“, Разв XXVI/3–4 (1989) 142–155.

Со песни во прилог од ракописити на Архивот на САНУ.

1259. Спасов Александар, Македонската народна песна „Јоване галено дете“ во запис на Вук Ст. Караџиќ и Константин Петковиќ, Научен собир посветен на 200-годишнината од раѓањето на Вук Стефановиќ Караџиќ, 135–139.

Со литература во фусноти.

Х. Словеначки језик

а) *Sodobna knjižna slovenščina, slovnica, fonetika, pravorečje, pravopis, metrika, stil, metodika, pouka*

1260. Влаховић Маја, Tatjana Srebot-Rejec: Word Accent and Vowel Duration in Standard Slovene, ЗМСС 36 (1989) 230–231.

Приказ: Tatjana Srebot-Rejec: Word Accent and Vowel Duration in Standard Slovene. An acoustic and linguistic investigation, Verlag Otto Sagner, München 1988.

1261. Vogel Jerica, Besedni in stavčni red v Pregljevi noveli Thabiti kumi, Dialogi XXV/7–9 (1989, Ljubljana) 87–96.

1262. Glušić Helga, Značilnosti pesniškega jezika sodobne slovenske književnosti v Ameriki. Simpozij Slovenski jezik v znanosti 2 (1989, Ljubljana) 89–97.

Povzetek v angleščini.

1263. Gortan–Premk Darinka, Katjuša Zakrajšek, Govorimo slovenački, Naučna knjiga, Beograd 1989. Prevodilac VIII/4 (1989, Beograd) 42–43.

Приказ.

1264. Gradišnik Janez, Pač pa, JiS XXXIV/4–5 (1988–89) 156–157.

1265. Gradišnik Janez, Prihodnost slovenščine, Dom in svet 1888–1988. Zbornik ob stoletnici (1988 [i.e.] 1989, Celje) 169–177.

1266. Greenberg Marc L., Ágost Pável's Prekmurje Slovene grammar, SR 37/1–3 (1989) 353–364.

Povzetek v slovenščini.

1267. Grmič Vekoslav, Bariere teološke (religiozne) govornice, Simpozij Slovenski jezik v znanosti 2 (1989, Ljubljana) 55–61.

Povzetek v angleščini.

1268. Derbyshire William W., Remarks on new homomorphs and homoforms in Modern Slovene, SR 37/1–3 (1989) 213–218.

Povzetek v slovenščini.

1269. Dolgan Milan, Uporaben nauk o zgradbi stavka. (Odlomek iz daljše razprave), Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 266–272.

Povzetek v angleščini.

1270. Dolgan Milan, Uporaben nauk o zgradbi stavka, SodP 40/7–8 (1989) 391–405.

1271.* Doncsecz Ibolya, Madžarske besede v romanu Miška Kranjca Strici so mi povedali, Pričevanja o pisatelju Mišku Kranjcu (1988, Lendava) 34–36.

1272. Dular Janez, K vprašanju skladenjske zapletenosti znanstvenih besedil, Simpozij Slovenski jezik v znanosti 2 (1989, Ljubljana) 145–149.

Povzetek v angleščini.

1273. Dular Janez, Neznosna težavnost suverenosti, Suverenost slovenskega naroda (1989, Ljubljana) 242–247.

Slovenščina kot znamenje slovenske suverenosti.

1274. Žagar France, Raba vprašalnih zaimkov kdo in kaj, Prosvetni delavec 40/16 (1989, Ljubljana) 8.

1275. Zdravec Franc, Majcnova poetika besede in njena sled v njegovih pesmih, SR 37/4 (1989) 445–451.

Povzetek v angleščini.

1276. Zakrajšek Katjuša, v. 6p. 1263.

1277. Ivič Milka, O slovenačkom en (neki) i problemima referencije, Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja. Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici (1989, Ljubljana) 111–116.

Povzetek v slovenščini in angleščini.

1278. Jakopin Franc, Jezik in stil Enciklopedije Slovenije, Simpozij Slovenski jezik v znanosti 2 (1989, Ljubljana) 227–232.

Povzetek v angleščini.

1279. Jakopin Franc, Pokrajinski tipi slovenskih priimkov (skica), SSJLK XXV (1989) 61–65.

1280. Jug–Kranjec Hermina, Slovenščina za tužce. Učbenik za začetne in prve nadaljevalne tečaje slovenskega jezika. 6. dopolnjeni natis, Seminar slovenskega jezika, literature in kulture pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, Ljubljana 1989, 326, 8⁰, + 2 kaseti.

1281. Kaučič–Baša Majda, Sheda ali spričevalo?, Bilten Slavističnega društva I/3 (1989, Trst–Gorica–Videm) 10–12.

1282. Klain Hana, Tomljenović Sanda, Standardni jezici u SFRJ — Slovenski jezik, SOL 4/1 (1989) 131–134.

1283. Korošec Tomo, Besedilnost „vprašanja“ v intervjujskem dvogovoru, SR 37/1-3 (1989) 319-341.

Povzetek v angleščini.

1284. Krakar-Vogel Boža, Pisanje poslovnih pisem kod didaktični problem, Simpozij Slovenski jezik v znanosti 2 (1989, Ljubljana) 247-256.

Povzetek v angleščini.

1285. Križaj-Ortar Martina, Jezikoslovna razčlenitev srednješolskega učbenika psihologije (J. Musek, V. Pečjak: Psihologija, DZS 1986), Simpozij Slovenski jezik v znanosti 2 (1989, DZS 1986) 213-226.

Povzetek v angleščini.

1286. Križaj-Ortar Martina, Učimo se slovenščino. Učbenik, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1989, 118, 4⁰; Slovníčne preglednice, 28, 4⁰; Tematski slovarček, 40, 4⁰; 2 kaseti.

1287. Križman Mirko, Jezik kot socialna i in nacionalni pojav. Primerjalno z jezikovnimi odnosi v Radgonskem kotu, Pedagoška fakulteta, Maribor 1989, 251, 8⁰.

1288. Kunst-Gnamuš Olga, Govorno dejanje — družbeno dejanje, Dialogi XXV/5-6 (1989, Maribor) 83-89.

1289. Kunst-Gnamuš Olga, Razlika med znanstvenim in ideološkim govorom s stališča pragmatičnega jezikoslovca, Simpozij Slovenski jezik v znanosti 2 (1989, Ljubljana) 25-34.

Povzetek v angleščini.

1290. Kunst-Gnamuš Olga, Težave s stavčnoočlenskim razločevanjem zaradi oblikovnega sovpadanja pomenskih in sklonskih razlik, JIS XXXV/1-2 (1989-90) 15-24.

Povzetek v angleščini.

1291. Minnich Robert G., Govoriti slovensko — biti Slovenec. Jezikovni kodi in kolektivne samopodobe: nekaj primerjav med Kanalsko dolino in Ziljsko dolino, Traditiones 18 (1989) 65-88.

Povzetek v angleščini.

1292. Moser Johannes, Ernst Töschler, „Imajo nas že za Jugoslovane“. Pomisleki o identiteti v obmejnem naselju, Traditiones 18 (1989, Ljubljana) 89-106.

Povzetek v nemščini. — Naselje ob jugoslovenski meji v Avstriji.

1293. Nertnik Vlado, Šolski razbor in členitev glagolskega stavka, Slava 4/1 (1989, Ljubljana) 54-73.

1294. Nečak-Lúk Albina, Motivacija za učenje in rabo maternega in drugega jezika v večjezičnem okolju, VII 20/5 (1989) 27-31.

1295. Orešnik Janez, Računalniško prepoznavanje slovenske skladnje (jezikoslovčev predlog), Simpozij Slovenski jezik v znanosti 2 (1989, Ljubljana) 129-143.

Povzetek v angleščini.

1296. Orožen Martina, Prekmurski knjižni jezik, SSJLK XXV (1989) 37-60.

1297. Paternu Boris, Jezik znanosti in jezik poezije, Simpozij Slovenski jezik v znanosti 2 (1989, Ljubljana) 17-23.

Povzetek v angleščini.

1298. Paternost Jože, Jeziki nagrobnih napisov v Sloveniji: sociolingvistične posebnosti, SR 37/1-3 (1989) 283-293.
Povzetek v slovenščini.
1299. Pogorelec Breda, Slovenska pravna besedila: vprašanja jezika in sloga pri oblikovanju besedil, Simpozij Slovenski jezik v znanosti 2 (1989, Ljubljana) 35-43.
Povzetek v angleščini.
1300. Podbevšek Katja, Na novo odkriti govor. (Učna izkušnja z AGRFTV), JiS XXXV/1-2 (1989-90) 27-31.
1301. Podbevšek Katja, Priprava besedila za umetniško interpretacijo, Maske (1989, Ljubljana) št. 12, 77-81.
1302. Potrata Majda, Značilnosti verzifikacije Leopolda Volkmerja in njen odmev v slovenski literarni zgodovini, Znanstvena revija I/2 (1989, Maribor) 203-214,
Povzetek v nemščini.
1303. Pretnar Tone, Inovativnost in tradicionalnost verzne oblikovanja v Mickiewiczovih in Prešernovih programskih besedilih in orientalnih oblikah, JiS XXXIV/7-8 (1988-89) 161-169.
Povzetek v angl.
1304. Prešeren Jože, S slovenščino po svetu, Slovenski koledar (1989, Ljubljana) 17-26.
Poučevanje slovenščine pri slovenskih izseljencih in zdomcih.
1305. Rajhman Jože, Med profanim in sakralnim. (K problemu teološke govorice v slovenski kulturi in prostoru), Simpozij Slovenski jezik v znanosti 2 (1989, Ljubljana) 63-69.
Povzetek v angleščini.
1306. Ramovš Anton, Pisava geoloških pojmov z veliko ali malo začetnico, Rudarsko-metalurški zbornik 36-2 (1989, Ljubljana) 331-335.
1307. Ribnikar Ivan, Jezik v ekonomiji, Simpozij Slovenski jezik v znanosti 2 (1989, Ljubljana) 85-88.
Povzetek v angleščini.
1308. Rošker Jana, Kitajska uglajenost in slovenska samovšečnost. Še enkrat (in zadnjič) o pisavi kitajskih imen v slovenščini, NRazgl XXXVIII/3 (1989) 91.
Polemika z Jožetom Toporiščem.
1309. Rošker Jana, Pinyin ali „pinjinsčina“?, NRazgl XXXVIII/1 (1989) 31.
Polemika z Jožetom Toporiščem.
1310. Simpozij Slovenski jezik v znanosti 2. Zbornik prispevkov. Zbrala in uredila Ada Vidovič-Muha in Nace Šumi, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana 1989, 267, 8°.
1311. Sirk Sonja, Nekaj izkušenj iz didaktike jezikovnega pouka v vrtcih, Ta hiša je naša (1989, Trst) 137-142.
1312. Snoj Marko, Sledi praslovskega predloga *sō 'podoben, enak, približen' v slovenščini, SR 37/1-3 (1989) 151-158.
Povzetek v nemščini.
1313. Srebot-Rejec Tatjana, v. 6p. 1260.

1314. Suhadolnik Stane, Vprašanje jezika v Enciklopediji Slovenije, Simpozij Slovenski jezik v znanosti 2 (1989, Ljubljana) 233–239.

Povzetek v angleščini.

1315. Tomljenović Sanda, v. бр. 1282.

1316. Topolińska Zuzanna, O pewnej osobliwej sloveńskieji konstrukciji prowerbalnej, SR 37/1–3 (1989) 97–102.

Povzetek v slovenščini.

1317. Toporišič Jože, Jezik in kultura na primeru slovenskega jezika, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 361–370.

Povzetek v nemščini.

1318. Toporišič Jože, Obliko(slo)vna obremenitev slovenskih zvončikov, Zbor ik razprav iz slovenskega jezikoslovja. Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici (1989, Ljubljana) 333–350.

Povzetek v slovenščini.

1319 Toporišič Jože, Pinjinkajmo se še malo. K člankoma Jane Rošker in Saša Hadžija, NR 1/89, NRazgl XXXVIII/2 (1989) 62.

1320. Toporišič Jože, Sinologinja se ne da. K prispevku Jane Rošker Kitajska uglašenost in slovenska samovšečnost, NR št. 3, 91, NRazgl XXXVIII/5 (1989) 155.

1321. Toporišič Jože, Slovenska knjižna tonemskost govora Jakoba Riglerja, SR 37/1–3 (1989) 61–96.

Povzetek v angleščini.

1322. Toporišič Jože, Suverenost (samosvojost) slovenskega jezika, Suverenost slovenskega naroda (1989, Ljubljana) 248–256.

1323. Toporišič Jože, Težja mesta iz slovenskega besedotvorja. (Na primeru slovenskega izrazja zanj), JiS XXXIV/4–5 (1988–89) 117–122.

1324. Töschler Ernst, v. бр. 1292

1325. Trstenjak Anton, Skozi prizmo besede, Slovenska matica, Ljubljana 1989, 277, 25 cm.

1326. Tuta Ban Vera, Nekaj o jezikovnih problemih in didaktiki jezika v predšolski dobi, Ta hiša je naša (1989, Trst) 115–130.

1327. Hadži Saša, Še enkrat o pisanju kitajskih besed, NRazgl XXXVIII/1 (1989) 31.

Polemika z Jožetom Toporišičem.

1328. Horvat Sonja, Preglas nenaglašenega izglasnega a za mehkimimi soglasniki, Zbornik razprav iz slovaneskega jezikoslovja. Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici (1989, Ljubljana) 101–109.

Povzetek v angleščini.

1329. Čar Janko, Razvrstitev stavčnofonetičnih prvin v umetnostnem besedilu glede na teorijo in interpretacijo, JiS XXXIV/7–8 (1988–89) 192–197.

1330. Čok Lucija, Dvojezičnost v slovenski Istri, Primorska srečanja 13/102 (1989, Nova Gorica) 911–912.

b) Zgodovina jezika, dialekti, objava in obravnava starih besedil

1331. Bajt Miro, Zgledi narečnega izrazja, Loški razgledi 36 (1989, Škofja Loka) 109–112.

V govorih Ravni, Sv. Lenarta in Martinj Vrha.

1332. Benedik Francka, Fonološki opis govora vasi Bukov vrh, Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici (1989, Ljubljana) 31–44.

Povzetek v angleščini.

1333. Valenčič Vlado, Zgodovina ljubljanskih uličnih imen, Zgodovinski arhiv, Partizanska knjiga, Ljubljana 1989, 260, 25 cm.

1334. Vidovič—Muha Ada, Zgradba tvorjenk v Brižinskih spomenikih, Obdobje srednjega veka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi (1989, Ljubljana) 51–62.

Povzetek v angleščini.

1335. Gvozdanovič Jadranka, O akcentu i vokalskom kvalitetu u Brižinskim spomenicima, SR 37/1–3 (1989) 39–49.

Povzetek v slovenščini.

1336. Giesemann Gerhard, Mensch- und Gottbezogenheit in ihrer biblischen Verankerung. Theologisch-literarische Relevanz von Strukturen im reisinger Denkmäl I, Obdobje srednjega veka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi (1989, Ljubljana) 103–114.

Povzetek v angleščini.

1337. Golubič Jela, Mihanovičeva „Reč domovini od hasnovitosti pisanja vu domorodnom jeziku“ kao jezični spomenik, Kaj 22/1–2 (1989) 64–75.

1338. Grdina Igor, Skupnost Slovencev in njih učena kultura v zgodnejših razdobjih srednjega veka, Obdobje srednjega veka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi (1989, Ljubljana) 275–286.

Povzetek v angleščini. — Tudi o Brižinskih spomenikih. — Isto v: Zgodovinski časopis 43/2 (1989, Ljubljana), 183–192.

Povzetek v nemščini.

1339. Grmič Vekoslav, Teološka antropologija v Brižinskih spomenikih, Obdobje srednjega veka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi (1989, Ljubljana) 115–120.

Povzetek v slovenščini.

1340. Guzej Jožica, Vpliv migracij na jezik in govor posameznika, JIS XXXV/3 (1989–90) 52–57.

Povzetek v angleščini.

1341. De Courtenay Baudouin, v. 6p. 1352.

1342. Dogramadžieva Ekaterina, Sājuznite sredstva vāv Frajzingskite pametnici, Obdobje srednjega veka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi (1989, Ljubljana) 63–68.

Povzetek v slovenščini.

1343. Zorko Zinka, Vzhodnokoroški govori v Dravski dolini, na severnem Pohorju in v dravskem obmejnem hribovju, Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja. Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici (1989, Ljubljana) 395–405.

Povzetek v angleščini.

1344. Zorko Zinka, Govor vasi Žetinci (Sicheldorf) v avstrijskem radgonskem kotu, SR 37/1-3 (1989) 241-251.

Povzetek v angleščini.

1345. Zorko Zinka, Narečna podoba mariborskega predmestja, JIS XXXIV/7-8 (1988-89) 170-178.

Povzetek v angl.

1346. Zorko Zinka, Narečna podoba mariborskega predmestja, Časopis za zgodovino in narodopisje n. v. XXV/2 (1989, Maribor) 139-148.

Povzetek v nemščini.

1347. Zorko Zinka, Prekmursko narečje v Porabju na Madžarskem, SSJLK XXV (1989) 23-35.

1348. Zorko Zinka, Framski govor, Znanstvena revija I/2 (1989, Maribor) 133-145.

Povzetek v nemščini.

1349. Zuljan Irena, Rezija in rezijanščina sta res enkratni. Sociolingvistični izsledki jezikoslovne skupine mladinskega raziskovalnega tabora Revija 1989, Primorska srečanja XIII/102 (1989, Nova Gorica) 913-918.

1350. Jesenšek Marko, Sistem aktivnih deležnikov sedanjega in preteklega časa v vzhodnoslovenskem knjižnem jeziku konec 18. in v začetku 19. stoletja, Znanstvena revija I/2 (1989, Ljubljana) 215-233.

1351. Lenček Rado L., Notes on the evolution patterns of the Common Slavic *g and -g > -x in Slovene dialects, SR 37/1-3 (1989) 219-231.

Povzetek v slovenščini.

1352. Lisac Josip, Baudouin de Courtenay, Nadiško narečje in nadiška folklor, JIS XXXIV/7-8 (1988-89) 200-201.

Poročilo: Jan Baudouin de Courtenay, Materiali per la dialettologia e l'etnografia slava meridionale, IV. Testi popolari in prosa e in versi raccolti in Val Natisone nel 1873, Trieste 1988.

1353. Lausegger Herta, Značilnosti slovenskega govora pri Mariji na Zilji, Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja. Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici (1989, Ljubljana) 137-148.

Povzetek v nemščini.

1354. Merše Majda, Izpridevniški glagoli v Dalmatinovi Bibliji, SR 37/1-3 (1989) 189-200.

Povzetek v angleščini.

1355. Merše Majda, Raba izsamostalniških glagolov in nadomestnih besednih zvez v Dalmatinovi Bibliji, Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja. Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici (1989, Ljubljana) 149-162.

Povzetek v angleščini.

1356. Nartnik Vlado, K narečnima prislovom ponjer in tenčas, Slava IV/1 (1989-1990, Ljubljana) 27-29.

1357. **Neweklowsky Gerhard**, Raba podrednih veznikov v Trubarjevem Pismu Rimljanom, SR 37/1-3 (1989) 109-119.

Povzetek v nemščini.

1358. **Neweklowsky Gerhard**, Slowenisch und deutsch in Kärnten: phonetische Gemeinsamkeiten, Zbornik razprav iz slovenskega jezikoslovja. Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici (1989, Ljubljana) 203-211.

Povzetek v slovenščini.

1359. **Orožen Martina**, Brižinski spomeniki in njihovo razmerje do stare cerkvene slovenščine, Obdobje srednjega veka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi (1989, Ljubljana) 87-101.

Povzetek v angleščini.

1360. **Orožen Martina**, Nerečni kontaktni sinonimi v Dalmatinovem prevodu Biblije, Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja. Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici (1989, Ljubljana) 213-231.

Povzetek v angleščini.

1361. **Orožen Martina**, Preobrazba jezikovne zgradbe od Japljevega do Lampetovega prevoda Biblije v 19. stoletju, Simpozij Slovenski jezik v znanosti 2 (1989, Ljubljana) 163-185.

Povzetek v angleščini.

1362. **Orožen Martina**, Slovenska duhovščina in slovensko jezikoslovje v 18. in 19. stoletju, Vloga cerkve v slovenskem kulturnem razvoju 19. stoletja (1989, Ljubljana) 107-126.

1363. **Pinter Irena**, Besedotvorni opis pridevnika v delu Antona Martina Slomška „Keršansko devišstvo“, Celjski zbornik (1989, Celje) 139-174.

1364. **Pirnat-Greenberg Marta**, Jezik slovenskih prevodov in priredb gorskih bukev, Simpozij Slovenski jezik v znanosti 2 (1989, Ljubljana) 187-195.

Povzetek v angleščini.

1365. **Priestly Tom**, Baudouin de Courtenay as phonetician: his description of the zasopli vokali in the dialect of Rezia, SR 37/1-3 (1989) 233-250.

Povzetek v slovenščini.

1366. **Priestly Tom**, Sound-structures in the Second Freising Fragment, Obdobje srednjega veka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi (1989, Ljubljana) 75-85.

Povzetek v slovenščini.

1367. **Toporišič Jože**, K zgodovini slovenskega knjižnega jezika v SJ II, JiS XXXIV/4-5 (1988-89) 122-127.

Оцена: Slovenski jezik II. Učbenik, Založba Obzorja, Maribor 1983.

1368. **Toporišič Jože**, Prva slovenska izdaja Brižinskih spomenikov. (Ob korespondenci Kopirat — Dobrovski — Köppen), Obdobje srednjega veka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi (1989, Ljubljana) 11-34.

Povzetek v angleščini.

1369. **Toporišič Jože**, 40 let povojnega jezikoslovja slovenskega jezika, SSJLK XXV (1989) 67-82.

1370. Umek Ema, Pismo Kristofa Ungnada barona Žovneškega iz leta 1561, Arhivi XII/1-2 (1989, Ljubljana) 40.

Slovensko pismo Kristofu Batthanyju.

1371. Ferluga-Petronio Fedora, Ob primerjanju latinskih, italijanskih in slovenskih besedil v Černejškem rokopisu, Obdobje srednjega veka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi (1989, Ljubljana) 245-250.

Povzetek v angleščini.

1372. Hafner Stanislav, Ogroženi projekt avstrijske slovenistike. Delo pri raziskovanju koroških slovenskih narečij se je ustavilo, NRazgl XXXVIII/9 (1989) 281.

Inventariziranje slovenskih narečij na Koroškem.

1373. Cvetko-Orešnik Varja, Slovenskost Brižinskih spomenikov in nekatere novejšje hipoteze o njih, Obdobje srednjega veka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi (1989, Ljubljana) 35-50.

Povzetek v nemščini.

c) Strokovni in splošni slovarji, terminologija

1374. Berishaj Nikollë, Albansko-slovenski in slovensko-albanski slovar = Fjalor shqip-slovenisht dhe slovenisht-shqip, Cankarjeva založba, V Ljubljani 1989, 463, 8⁰.

1375. Brezovnik A., Izrazi v varilni tehnologiji, Varilna tehnika 38/2 (1989, Ljubljana) 28.

1376. Verbinc France, Slovar tujk, 9. izd., Cankarjeva založba, Ljubljana 1989, 770, 21 cm.

1377. Vidovič-Muha Ada, Zgradba neglagolskih tvorjenk v Voernčevem slovarju, SR 37/1-3 (1989) 171-188.

Povzetek v angleščini.

1378. Vřaber Emilija, Intrni slovarček s področja kibernetike, Mostovi XXIV/2 (1989, Ljubljana) 70-78.

1379. Gjurin Velemir, Podgesla v slovarčkih Bohoričevih Zimskih uric, SR 37/1-3 (1989) 365-382.

Povzetek v angleščini.

1380. Golobič Marjan, Slovene-English false friends. Slovensko-angleški nepravilni prijatelji, Mostovi XXIV/1 (1989, Ljubljana) 23-28.

Pri prevajanju.

1381. Gradivo na tehniški slovar lesarstva, Lesarska terminološka komisija pri ZDIT GL SRS, Področje: sušenje lesa, Les (1989, Ljubljana) št. 1 63, št. 3-4 127, št. 5-6 187, št. 7-8 247, št. 9-10 307, št. 11-12 369-372.

1382. Gregorič Jože, v. op. 1396.

1383. Guček Svetozar, Slovenija, zibelka smučanja v srednji Evropi, Kmečki glas, Ljubljana 1989, 135, 8⁰.

Str. 53-55: Smuško izrazje.

1384. Dembskij Narcis, Slovensko-francoski slovarček besednih zvez, Mostovi XXIX/2 (1989, Ljubljana) 59-61.
1385. Jerman Frane, Nekateri načelni problemi slovenske filozofske terminologije, Simpozij Slovenski jezik v znanosti 2 (1989, Ljubljana) 151-156.
Povzetek v angleščini.
1386. Musek Janek, Terminološka prekrivanja, Simpozij Slovenski jezik v znanosti 2 (1989, Ljubljana) 115-119.
Povzetek v angleščini. — O psihološki terminologiji.
1387. Nečak Dušan, Politična konotacija strokovnega izrazja pri proučevanju narodno=manjšinskih vprašanj, Simpozij Slovenski jezik v znanosti 2 (1989, Ljubljana) 45-50.
Povzetek v angleščini.
1388. Nečak-Litk Albina, O temeljnem izrazju pri proučevanju jezikov v stiku, Simpozij Slovenski jezik v znanosti 2 (1989, Ljubljana) 121-128.
Povzetek v angleščini.
1389. Orožen Martina, Govorno in knjižno besedišče v Megiserjevem slovarju 1744, SR 37/1-3 (1989) 121-133.
Povzetek v angleščini.
1390. Pečjak Vida, Terminološke težave psihološke znanosti, Simpozij Slovenski jezik v znanosti 2 (1989, Ljubljana) 105-134.
Povzetek v angleščini.
1391. Scarry Richard, Moj prvi slikovni slovar, Slovensko-angleško-nemški, Prevedel in priredil Janko Moder, Pomurska založba, Murska Sobota 1989, 98, 8⁰.
Перевод дела: European word book.
1392. Tomšič France, Nemško-slovenski slovar, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1989, 989, 20 cm.
1393. Toporišič Jože, Stanovitnost izrazja. (Ob učbenikih Slovenski jezik I in II), Simpozij Slovenski jezik v znanosti 2 (1989, Ljubljana) 197-212.
Povzetek v angleščini.
1394. Turk Ivan, Nekaj novih rešitev v prvi izdaji Pojmovnika poslovne informatike, Simpozij Slovenski jezik v znanosti 2 (1989, Ljubljana) 241-245.
Povzetek v angleščini.
1395. Hajšek-Holz Milena, Narečne prvine v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja. Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici (1989, Ljubljana) 79-100.
Povzetek v angleščini.
1396. Horvat Sonja, Jože Gregorič in njegov „Slovar kotelskega govora“, JiS 34/3 (1988/89) 73-75.
1397. Štular P., Nova klasifikacija načinov varjenja in sorodnih postopkov z definicijami, Varilna tehnika 38/2 (1989) 55-56.
1398. Šumi Nace, Očetje in sinovi slovenske umetnostne znanosti, Simpozij Slovenski jezik v znanosti 2 (1989, Ljubljana) 51-54.

Povzetek v angleščini. — O slovenski umetnostnozgodovinski terminologiji od 1920 do danes.

1399. Barac—Grum Vida, v. бр. 1444.

XI. Речници стари и нови српскохрватског језика (српскохрватског и ког страног језика)

1400. Benešić Julije, Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od Preporoda do I. G. Kovačića, sv. 10, POCRVENITI—PREHRANA, za tisak priredili Josip Hamm, Milan Moguš, Josip Vončina, JAZU, Razred za suvremenu književnost — Globus, Zagreb 1989, 2085–2320.

1401. Benson Morton, Srpskohrvatsko-engleski rečnik, 3. izd., Prosveta, Beograd 1989, LXV, 769, 24 cm.

Уз сарадњу Биљане Шљивић—Шимшић.

1402. Бјелановић Живко, Рјечник антропонима Буковице, ОП X (1989) 175–363.

1403. Боснић Евгенија, Избор појмова из области кривичног права (српскохрватско-руски), Prevodilac VIII/2 (1989, Београд) 72–82.

1404. Bujas Željko, v. бр. 1417.

1405. Burucki Edita, Srpskohrvatske reči i izrazi u rečniku vojvođanskih Mađara, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 628–633.

Povzetek v madžarščini.

1406. Buhi Kamil, v. бр. 1430, 1454.

1407. Vajs Nada, v. бр. 1444.

1408. Vončina Josip, v. бр. 1400.

1409. Vuković Gordana, Iz leksikološke problematike Vojvodine, Folklor u Vojvodini, 3 (1989, Novi sad) 63–70.

Резиме на енглеском.

1410. Geić Duško, Slade—Šilović Mirko, Građa za diferencijalni rječnik trogirskoga čakavskog govora od polovice XIX do polovice XX stoljeća, ČR 17/1 (1989) 89–114.

1411. Glibo Anđelko, Jovan Ćirilov, Hrvatsko-srpski rječnik inačica / srpsko-hrvatski rečnik varijanti, Zagreb 1989, Quorum 5/4 (1989, Zagreb) 497–498.

1412. Gorani Hajrullah, v. бр. 1445.

1413. Grujić Branislav, Rečnik francusko-srpskohrvatski, srpskohrvatsko-francuski, sa kratkom gramatikom francuskog jezika, Dictionnaire français-serbocroate, serbocroate-française, suivi d'une courte grammaire de langue française, Obod, Cetinje, Medicinska knjiga, Beograd, Zagreb 1989, 631, 18 cm.

1414. Dajković Jovan, Englesko-srpskohrvatski i srpskohrvatsko-engleski rečnik sinonima i antonima, An English-Serbocroatian and Serbocroatian-English dictionary of synonyms and antonyms, 3. izd., Privredni pregled, Beograd 1989, 777, 21 cm.

1415. Deanović Mirko, Hrvatsko ili srpsko talijanski rječnik, 7. izd., Školska knjiga, Zagreb 1989, 1134, 24 cm.

1416. Диденко В. П., в. бр. 1448.

1417. **Drvodelić Milan**, Hrvatsko ili srpsko engleski rječnik, 6. izd., Školska knjiga, Zagreb 1989, 847, 24 cm.

Прерадио Жељко Бујас.

1418. **Dudić Kosta**, в. бр. 1439.

1419. **Đerić R.**, Rumunsko-srpskohrvatska vojna terminologija (izbor), Prevodilac VIII/3 (1989, Beograd) 78–89.

Глосар.

1420. **Zajmi A. i др.**, Fjalor serbokroatist shqip, Srpskohrvatsko albanski rečnik, 3. izd., Rilindja, Prishtinë 1989, 1072, 25 cm.

1421. **Zečević Vesna**, в. бр. 1444.

1422. **Златковић Драгољуб**, Фразеологија страха и наде у пиротском говору, СДЗБ XXXV (1989) 175–457.

С картом општине Пирот.

Резиме на руском.

1423. **IIIć Branko**, Izbor pojmova iz ugotiteljstva (srpskohrvatski — engleski), Prevodilac VIII/1 (1989, Beograd) 79–98.

Глосар.

1424. **Jakić Blanka, Antun Hurm**, Hrvatsko ili srpsko-njemački rječnik, s gramatičkim podacima i frazeologijom, 6. izd., Školska knjiga, Zagreb 1989, 1249, 24 cm.

1425. **Jerne Josip**, Talijansko hrvatski ili srpski i hrvatsko ili srpsko talijanski džepni rječnik, 6., izd., Školska knjiga, Zagreb 1989, 408, 14 cm.

1426. **Jovanović Zoran, Ivan Klajn**, Rečnik jezičkih nedoumica, Nolit, Beograd 1987, Prevodilac VIII/3 (1989, Beograd) 29–34.

Приказ.

1427. **Kaleši Hasan**, в. бр. 1430, 1454.

1428. **Klajn Ivan**, в. бр. 1426, 1438.

1429. **Končarević Jelena**, Osnovni pojmovi iz psihologije (srpskohrvatski-engleski-nemački), Prevodilac VIII/4 (1989, Beograd) 77–90.

Глосар.

1430. **Kujović Dragana, Kaleši Hasan, Kamil Buh**, Srpskohrvatsko-arapski rječnik, Sarajevo 1988, 706, Prilozi za orijentalnu filologiju 39(1989, Sarajevo) 293–296.

1431. **Lončarić Mijo**, в. бр. 1444.

1432. **Lukežić Iva, Milan Moguš**, Rječnik Marulićeve Judite, Dometi 22/6 (1989, Rijeka) 513–515.

О речнику у књизи „Јудита“ Марка Марулића.

1433. **Marković Ranka E.**, Francusko-srpskohrvatski rečnik, 2. izd., Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd 1989, X, 694, 21 cm.

Редактор Марко Папић.

1434. **Medić Ivo**, Kleine deutsche Grammatik, 16. izd., Školska knjiga, Zagreb 1989, 227, 24 cm.

1435. Miloradović Živan M., Englesko-srpskohrvatski srpskohrvatsko-engleski rečnik, sa primenjenom gramatikom, 4. izd., Lingua, Beograd 1989, 608, 18 cm.

Стручни сарадник Слађана Танасијевић.

1436. Miloradović Živan M., Nemačko-srpskohrvatski srpskohrvatsko-nemački rečnik, sa primenjenom gramatikom, Lingva, Beograd 1989, XLVI, 624, 18 cm.

Стручни сарадник Владимир Теноди.

1437. Moguš Milan, в. бр. 1400.

1438. Musić Srđan, Klajn Ivan, Italijansko srpskohrvatski rečnik, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd 1989, 420, 18 cm.

1439. Petrović Vladislava, Dudić Kosta, Rečnik glagola, sa gramatičkim i leksičkim dopunama, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, Zavod za izdavanje udžbenika, Novi Sad, Svjetlost, Sarajevo 1989, 122, 24 cm.

1440. Prpić Tomislav, в. бр. 1444.

1441. Putanec Valentin, Francusko-hrvatski ili srpski rječnik, 5. dopunjeno i prerađeno izd., Školska knjiga, Zagreb 1989, 1167, 24 cm.

1442. Reizer Zora, в. бр. 1444.

1443. Ракић—Милојковић Софија, Речи у Вуковим речницима забележене у Србији, Прил. ФФНС 24—26 (1988—1990) 5—28.

1444. Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika, knjiga druga, svezak 5, KAĀE—LAZNO, urednik Božidar Finka, obrađivači Vida Barac—Grum, Marica Čunčić, Mijo Lončarić, Tomislav Prpić, Zora Reizer, Antun Šojat, Nada Vajs, Vesna Zečević, JAZU i Zavod za jezik IFF, Zagreb 1989, 241—480.

1445. Родић Јадранка, Прилог лексикографији, Хајрулах Горани, Речници привредних термина и израза, Албаношлшки институт Приштина 1986, 311, Завод за издавање удбеника и наставних средстава САП Косово, Приштина 1986, 350, Обележја XIX/1 (1989, Приштина) 164—166.

Приказ.

1446. Sjeran Nemanja, Rečnik italijansko-srpskohrvatski, srpskohrvatsko-italijanski, sa kratkom gramatikom italijanskog jezika, Dizionario italiano-serbocroato serbocroato-italiano, con breve grammatica italiana, 16. izd., Obod, Cetinje, Medicinska knjiga, Beograd, Zagreb 1989, 688, 17 cm.

1447. Slade—Šilović Mirko, в. бр. 1410.

1448. Стојановић Андреј, В. П. Диденко, Б. П. Мясников, Руско-српскохрватски и српскохрватско-руски патентни речник, Русский язык, Москва 1987, Prevodilac VIII/3 (1989, Београд) 34—36.

1449. Tanasijević Slađana, в. бр. 1435.

1450. Tanović Ilija, Rusko-srpskohrvatski i srpskohrvatsko-ruski rječnik, 2. izd., Svjetlost, Sarajevo 1989, 3249, 18 cm.

1451. Tenodi Vladimir, в. бр. 1436.

1452. Томић Миле, Речник радимског говора, СДЗб XXXV (1989) 1—174.

Резиме на руском.

1453. Тошић Борисав, Вуков *Српски рјечник* (1852) као основа *Српско-руског рјечника* П. Лавровског, ЈФ XLV (1989) 173–197.

Резиме на руском.

1454. Trifunović Emilija, Hasan Kalesi, Kamil Buhi, *Srpskohrvatsko-arapski rječnik*, Sarajevo 1988, Odjek XLII/1 (1989, Sarajevo) 23.

Приказ.

1455. Ćirilov Jovan, в. бр. 1411.

1456. Finka Božidar, в. бр. 1444.

1457. Habdelić Juraj, *Dictionar ili R'echi szlovenszke Kršćanska sadašnjost*, Zagreb 1989, 27, 17 cm.

Fototipsko reprint izdanje iz 1670. Graz.

1458. Hamm Josip, в. бр. 1400.

1459. Hurm Antun, в. бр. 1424.

1460. Hurm Antun, *Njemačko-hrvatski ili srpski rječnik, s gramatičkim podacima i frazeologijom*, 9. neizmenjeno izd., 6. prerađeno i dopunjeno izd., Školska knjiga, Zagreb 1989, 848, 24 cm.

1461. Čobić Timotej, *Noviji rečnici i priručnici engleskog jezika*, *Prevodilac VIII/4* (1989, Beograd) 66–76.

1462. Čunčić Marica, в. бр. 1444.

1463. Škaljić Abdulah, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, 6. izd., Svjetlost, Sarajevo 1989, 661, 20.

1464. Šljivić–Šimšić Biljana, в. бр. 1401.

1465. Šojat Antun, в. бр. 1444.

XII. Биографије, аутобиографије и сл. грађа

1466. A jeti Idriz, Henrik Bariqi për gjuhën shqipe, SNGJLKSh 14 (1989) 111–117.

1467. Anić Vladimir, Vatroslav Jagić i djela o književnom jeziku, ZR 38/4 (1989) 301–305.

1468. Антић Владимир, Ватрослав Јагић и дјела о књижевном језику, *Књижевност* 44, књ. 88, 11/12 (1989, Београд) 1876–1880.

1469. Бесотова Љубинка, *Pro magistro suo*. За прометодијевската активност на Климент Охридски, *Климент Охридски* 21–24.

Резиме на англиски јазик.

1470. Bernik France, Janko Jurančić (1902–1989), NRazgl XXXVIII/24 (1989) 721.

1471. Gabrovec Stane, Jakob Šolar za naš čas, *Prelomni časi* (1989, Ljubljana) 109–124.

Slovenski jezikoslovec (1896–1968).

1472. Дешић Милорад, Допринос Александра Белића развоју и афирмацији наставе српскохрватског језика, *НЈ XXVIII/3* (1989) 109–122.

1473. Доровски Иван, Солунските браќа и Климент Охридски во чешката и словачката литература, Климент Охридски, 63–72.

Резиме на руски јазик.

1474. Žepić Stanko, Blanka Jakić, SJ XVIII/4 (1989) 229.

In memoriam.

1475. Sollner–Perdih Anka, в. бр. 1485.

1476. Jakopin Franc, Tine Logar — slovenski dialektolog in jezikovni zgodovinar, Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja. Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici (1989, Ljubljana) 9–18.

1477. Јевремовић Зорица, Ко је Ватрослав Јагић?, Књижевност 44, књ. 88, 11/12 (1989, Београд) 1820–1821.

1478. Jembrih Alojz, Vatroslav Jagić u svjetlu korespondencije — Vatroslav Jagić in Korrespondenzlicht, RZZRV 3 (1989) 23–43.

Резиме на њемачком.

1479. Јерковић Вера, Петар Ђорђевић, ЗМФСФЛ XXXII/2 (1989) 225–228.

Хроника.

In memoriam.

1480. Jernej Josip, Domenico Cernecca (1914–1989) SRAZ XXXIV (1989) 221–222.

In memoriam.

1481. Kasumović Ismet, Džemal Čehajić (1930–1989), Prilozi za orijentalnu filologiju 39 (1989, Sarajevo) 9–10.

In memoriam.

1482. Katičić Radoslav, Život i djelo Vatroslava Jagića, RZZRV 3 (1989) 9–12.

Резиме на њемачком.

1483. Kovačević Miloš, Naučni portret Augusta Musića, КњЈ XXXVI/4 (1989) 386–388.

1484. Константиновић Зоран, Ватрослав Јагић у свом времену, Књижевност 44, књ. 88, 11/12 (1989, Београд) 1868–1876.

1485. Kranjec Marko, Anka Sollner–Perdih, Marija Cvetek, Slovenistika v letu 1988, bibliografski pregled, JiS 35/4–5 (1989–1990) 107–126.

1486. Mojstri poustvarjalne besede, Radovljiški prevajalski zbornik (1989, Ljubljana) 61–75.

Invervjuji s slovenskimi prevajalci: Stanko Jarc, Jože Fistrovič, Alenka Bole–Vrabec, Mart Ogen, Andrej Capuder, Niko Grafenauer, Aleš Berger, Andrej Arko, Zoja Skušek Močnik, Branko Madžarevič, Drago Bajt, Branko Gradišnik.

1487. Наневски Душко, Климент Охридски како граматичар, толкувач, поет, Климент Охридски, 123–126.

Резиме на англиски јазик.

1488. Nikpalj Vida, Razgovor sa Siegfriedom Gehrmanom, SJ XVIII/2 (1989) 57–62.

1489. Nikpalj Vida, Razgovor s dr. Josipom Malićem, SJ XVIII/3 (1989) 110–116.

1490. Nikpalj Vida, Razgovor s Ljerkom Bartolić, SJ XVIII/1 (1989) 2–8.

1491. Nikpalj Vida, Razgovor s Oktavijom Gerčan, SJ XVIII/4 (1989) 163–169.
1492. Perić Ivo, Dvojica dubrovačkih jezikoslovaca, NT XXXIII/7–8 (1989) 1930–1934.
1493. Piper Predrag, Vjera Vuletić (1930–1987), Radovi ISJK, serija C, 10 (1989) 424–426.
In memoriam.
1494. Поп–Атанасов Ѓорѓи, Жанрот „Поучно слово“ во литературното дело на Климент Охридски, Климент Охридски, 127–131.
Резиме на англиски јазик.
1495. Поповски Анте, Климент Охридски и филозофско-хуманистичките аспекти на кирило-методиевската традиција и иницијатива, Климент Охридски, 133–142.
1496. Franjković Ivo, August Musić, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta, Zagreb 1989, 120, 19 cm.
Библиографија Аугуста Мусића.
Литература о Аугусту Мусићу.
Именски регистар.
1497. Rotar Janez, Pisma profesorja Frana Ramovša dr. Želmíri Gašparikovi, Razprave SAZU. Razred za filološke in literarne vede XII (1989, Ljubljana) 129–172.
Povzetek v angleščini. — Objavljenih 29 pisem iz let 1929–1938.
1498. Rotar Janez, Priповedi orumenelih listov. Iz 33-letnega dopisovanja med Franom Ramovšem in Aleksandrom Belićem, NRazgl XXXVIII/12 (1989) 371–372.
1499. Стојановић Љубомир, в. бр. 1500.
1500. Ханџић Изет, Љубомир Стојановић, Живот и рад Вука Стефановића Караџића, БИГЗ 1987, Преглед LXXXIX, 4–5 (1989, Сарајево) 451–452.
Приказ.
1501. Cvetek Marija, в. бр. 1485.
1502. Čop Bojan, Hundert Jahre eines bekannten slowenischen Sprachwissenschaftlers, Professor Dr. Karel Oštir, Linguistica XXIX (1989, Ljubljana) 3–12.
Povzetek v slovenščini.

XIII. Библиографија

1503. Анастасова Нина, в. бр. 1505.
1504. Bibliografija doktorskih disertacija odbranih na fakultetima Univerzite-
ta u Sarajevu od 1952. do 1989. godine, Posebna edicija Biltena Univerziteta u Sarajevu,
Sarajevo 1989, 154.
1505. Библиографија на објавени трудови на проф. д-р. Кирил Пенушлиски,
Библиографијата на подготви Нина Анастасова, Разв XXVI/3–4 (1989) 173–183.
1506. Visinko Karol, Zavijačnost u nastavi hrvatskog ili srpskog jezika, književnosti,
filmske i scenske umjetnosti i u slobodnim aktivnostima jezično-scenske usmjerenosti, Bib-
liografija, SMNHSJ XIV/1 (1989) 65–72.
1507. Sollner–Perdih Anka, в. бр. 1508.

1508. Kranjec Marko, Alenka Logar–Pleško, Anka Sollner–Perdih, Slovenistika v letu 1987. Bibliografski pregled, Jis XXXIV/4–5 (1988–89) 98–116.

1509. Logar–Pleško Alenka, в. бр. 1508.

1510. Logar–Pleško Alenka, Tone Pretnar, Bibliografsko kazalo seminarских zbornikov (I–XXV), SSJLK XXV (1989) 207–235.

1511. Марковић Драгица, Библиографија Зборника Матице српске за филологију и лингвистику, ЗМССФЛ XXXII/1 (1989) 165–211.

1512. Milić Svetlana, Bibliografija radova o književnosti Muslimana na orijentalnim jezicima kod nas, Prilozi za orijentalnu filologiju 39 (1989, Sarajevo) 231–286.

1513. Миловска Добрила, Кон кирилометодиевската библиографија во Македонија, Климент Охридски, 179–185.

Резиме на англиски јазик.

1514. Митева Димка, Библиографија на трудовите на Оделението за лексикологија и лексикографија во Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ во Скопје, Мак 5 (1988/89) 213–239.

1515. Otašević Đorđe, Bibliografija stručnih rečnika, leksikona, enciklopedija i radova o terminologiji (4), Prevodilac VIII/1 (1989, Beograd) 68–78.

1516. Otašević Đorđe, Bibliografija stručnih rečnika, leksikona, enciklopedija i radova o terminologija (5), Prevodilac VIII/2 (1989, Beograd) 60–71.

1517. Pretnar Tone, в. бр. 1510.

1518. Тшовић Бранко, Руси о Вуку, ЗМСС 36 (1989) 167–183.

Са литературом.

Библиографија.

1519. Šimenc Stanko, Bibliografija del o teoriji pouka slovenskega jezika in književnosti v osnovni in srednji šoli 1977–1987, Jis XXXV/1–2 (1989–90) 43–44.

XIV. О становништву

1520. Bezić–Božanić Nevenka, Povijest stanovništva u Visu, KK (1989).

XV. Разно

1521. Брабцова Радослава, Josef Filipec–František Čermák: Česká lexikologie, ЗМСС 36 (1989) 192–193.

Приказ: Josef Filipec–František Čermák: Česká lexikologie. Academia, Praha 1985, 281.

1522. Vrabčova Radoslava, Práce z dějin slavistiky, ЗМСС 36 (1989) 231–232.

Приказ: Práce z dějin slavistiky, Praha 1988.

1523. Brozović Dalibor, Uz javnu raspravu o imenu jezika u ustavu SR Hrvatske, Republika 45/1–2 (1989, Zagreb) 164–175.

1524. B. S., Kratke vijesti, Jezik 37/1 (1989, Zagreb) 32.

1525. Велјановска Катерина, Кон јубилејот на Семинарот за македонски јазик, литература и култура, МЈ XXXVIII–XXXIX (1987–1988/89) 408–414.

Хроника.

1526. Vidmarović Natalija, Filozofijsko istraživanje slavenskih jezika, Anto Knežević, Filozofija i slavenski jezici, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1988, RZSF 24 (1989) 179–181.

Приказ.

1527. Видоески Божидар, в. бр. 1558.

1528. Видоески Божидар, Македонско-полски контакти во областа на лингвистика, 25 години на Лекторатот по полски јазик, 65–77.

Резиме на полски.

1529. Vlahović Nina, Iz istraživanja stavova o jeziku na srpskohrvatskom jezičkom području, Sol 4/9 (1989) 43–51.

1530. Вуковић Јасна Ч., Трагалац за истином, Пobjеда 8322 (4. II 1989, Титоград) 10.

Први лингвистички научни скуп у спомен на Радосава Бошковића, ЦАНУ, Титоград 1988.

1531. Vučetić Zorica, 1. Međunarodni znanstveni skup „Jezici i kulture u doticajima“, SJ XVIII/2 (1989) 105.

1532. Gabrovšek Dušan, Poročilo četerte poletne šole Mednarodnega informacijskega centra za terminologijo (Dunaj) o uporabi terminoloških principov in metod pri praktičnem terminološkem delu (Dunaj, 31. 8. – 4. 9. 1987), Simpozij Slovenski jezik v znanosti 2 (1989, Ljubljana) 257–268.

Povzetek v angleščini. — „Infoterm Summer School“.

1533. Gortan–Premk Darinka, O leksikologiji i leksikografiji, Prevodilac VIII/4 (1989, Beograd) 44–47.

Приказ IV југословенске конференције о лексикографији и лексикологији „Рјечник и друштво“ (Загреб, 11–13. октобар 1989).

1534. Gostl Igor, Jezičnokomunikacijski aspekti Enciklopedije Jugoslavije, s posebnim obzirom na hrvatskosrpski komunikacijski prostor, Sveske Instituta za proučavanje nacionalnih odnosa 26–27 (1989, Sarajevo) 305–317.

1535. Grajčevci Fadil, Projekte të rëndësishme kërkimore-shkencore (Rreth Programit të punës kërkimore-shkencore të Institutit Albanologjik për periudhëbn 1989–1991), Gjuha shqipe VIII/1 (1989, Prishtina) 85–89.

Хроника.

1536. Deleuze Gilles, Fuko, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, 1989, 139, 18 cm.

1537. Димитрова Нина, XXI семинар за македонски јазик, литература и култура, МЈ XXXVIII–XXXIX (1987–1988/89) 419–420.

Хроника.

1538. Јањушевић Гордана, Један јазик (хрватски стандардни јазик није посебан јазик), Овдје 373 (1989, Титоград) 3.

1539. Јашар—Настева Оливера, в. бр. 1558.
1540. Киш Маријана, XX заседание на Меѓународниот работен колегиум на општокарпатскиот дијалектен атлас, МЈ XXXVIII—XXXIX (1987—1988/89) 414—416.
Хроника.
1541. Klopcič Vera, Aktualna vprašanja pravnega urejanja enakopravnosti jezikov narodov in narodnosti v Jugoslaviji, Uporabno jezikoslovje (1989, Ljubljana) 290—296.
Povzetek v angleščini.
1542. Knežević Anto, в. бр. 1526.
1543. Kolenić Ljiljana, Šenoino shvatanje književnog jezika, Revija 29/6 (1989, Osijek) 522—526.
1544. Конески Блаже, За Климент Охридски, МЈ XXXVIII—XXXIX (1987—1988/89) 315—319.
1545. Крчмар Весна, XII конгрес Савеза славистичких друштва Југославије, КњЈ XXXVI/2 (1989) 177—180.
1546. Kuna Herta, Knjige a ne zvona, Odjek XLII/20 (1989, Sarajevo), 10.
Уз 250-годишњицу рођења Доситеја Обрадовића.
1547. Majdevac Radosav, Jugoslavističke teme u nemačkom časopisu Wissenschaftliche Zeitschrift, КњЈ XXVI/2 (1989) 175—176.
1548. Макаријоска Лилјана, Советување за работата врз редакциските речници на црковнословенскиот јазик во југословенските центри, МЈ XXXVIII—XXXIX (1987—1988/89) 422—423.
Хроника.
1549. Маројевић Радмило, Десети Меѓународни конгрес слависта, ЈФ XLV (1989) 227—231.
Хроника.
1550. Меѓународни научни skup Jezik i kultura Roma, Janglimasqo Simpozium I Romani Čhib thaj Kultura, International Symposium Romani Language and Culture, Меѓународна научна конференција Јазик и култура цыган, Sarajevo, 9—11. VI 1986, Glavni i odgovorni urednik Milan Šipka, Institut za proučavanje nacionalnih odnosa, Sarajevo 1989, XL, 534, 24 cm.
1551. Memija Minka, Dosadašnja istraživanja alhamijado prakse i šta dalje, Prilozi za orijentalnu filologiju 39 (1989, Sarajevo) 211—217.
Резиме на српскохрватском и енглеском.
1552. Mesinger Bogdan, Književnojezički gordijski čvor, Revija 29/6 (1989, Osijek) 511—521.
Одломак.
1553. Mečkowska Nina B., Predšestvenniki sravnitel'no-istoričeskogo jazykoznanija v slavjanskoj knižnosti XVI—XVII vekov, SR 37/1—3 (1989) 343—352.
Povzetek v slovenščini.
1554. Миловска Добрила, в. бр. 1567.

1555. Минова—Гуркова Л(илјана), XVII заседание на Меѓународната комисија за изучување на граматичката структура на словенските јазици, МЈ XXXVIII—XXXIX (1987—1988/89) 405—408.

Хроника.

1556. Мршевић—Радовић Драгана, XIX меѓународни састаок слависта у Вукове дане, *Prevodilac* VIII/3 (1989, Београд) 47—51.

Приказ научног скупа са темом „Доситеј — човек и дело меѓу народима“ (Нови Сад, 18—20. септембар 1989. године).

1557. Мршевић—Радовић Драгана, Од кулина бана и добријех дана, у књ. Осамсто година Повеље босанског бана Кулина, Академија наука и умјетности Босне и Херцеговине, Посебна издања, Књига ХС, Одјелјење друштвених наука, Књига 23, Сарајево 1989, 123—135.

Резиме на енглеском.

1558. Научен собир посветен на 200-годишнината од раѓањето на Вук Стефановиќ Караџиќ, Скопје, 10. ноември 1987, Уредувачки одбор: Божидар Видоески, Оливера Јашар—Настева, Александар Спасов, Прил МАНУ XIII/2 (1988/89) 1—164.

Зборник на реферати.

1559. *Nekvaril Jiří*, в. бр. 1571.

1560. ***, *Pet pitanja profesoru Pavlu Tekavčiću*, *SOL* 4/1 (1989) 1—6.

Резиме на француском.

1561. Петровић Владислава, Новински коментар у светлу језичких процеса у новинама, *Књижевни језик* 18/3 (1989, Сарајево) 149—156.

Резиме на енглеском.

1562. Пешут Петар, Традиционални републички семинар за наставнике и професоре српскохрватског језика и књижевности, *КњЖ* XXXVI/1 (1989) 69—108.

1563. Предлог поправке амандмана XXVI на Устав СР Србије (Уредништво), *НЈ* XXVIII/3 (1989) 191—193.

1564. *Purovac Milorad*, *Lingvistička zajednica istraživača*, *SOL* 4/1 (1989) 7—18.

Резиме на немачком.

1565. Радуловић Силвија, Прогнана лијела ријеч, *Побједа* 8306 (21. И 1989, Титоград) 13.

1566. Рајић Љубиша, Још једанпут о ћирилици и латиници, *Задужбина* 2/8 (1989, Београд) 4—5.

1567. Рибарова Зденка, Миловска Добрила, Одбележување на 1100 години од доаѓањето на Климент Охридски во Македонија, МЈ XXXVIII—XXXIX (1987—1988/89) 399—404.

Приказ.

Со библиографија на објавените трудови за Климент Охридски во 1986 г.

1568. *Rojs Jurij*, *Zborovanje rusistov v Beogradu*, *JiS* XXXIV/7—8 (1988—89) *ov.* III—IV. *MAPRJAL*, 24. — 26. I. 1989.

1569. Спасов Александар, в. бр. 1558.

1570. **Стаматоски Трајко**, Десетти меѓународен конгрес на славистите, Софија, 15–21. IX 1988, МЈ XXXVIII–XXXIX (1987–1988/89) 416–418.
Хроника.
1571. **Stanivuković Goran**, Reader in Czech Sociolinguistics, ЗМСС 36 (1989) 189–190.
Приказ: Reader in Czech Sociolinguistics. Ured. Jan Chloupek i Juří Nekvapil, Czechoslovak Academy of Sciences, Praha 1986.
1572. **Станић Милија**, Рат против језика Срба и српске ћирилице, Задужбина 2/8 (1989, Београд) 5–6.
1573. **Текавчић Паво**, SOL lingvistički časopis, ЗМССФЛ XXXII/2 (1989) 229–234.
Приказ: SOL lingvistički časopis, godina 3: br. 5 (svez. 1), 120; br. 6 (izvanr. svez.), 80; br. 7 (svez. 2), 114; Zagreb 1988.
1574. **Ur.**, Ispravci, Jezik 36/5 (1989, Zagreb) 158–159.
1575. **Filipec Josef**, в. бр. 1521.
1576. **Chloupek Jan**, в. бр. 1571.
1577. **Чарота Иван**, Трагом узајамног упознавања и деловања (преглед белоруско-југословенских књижевних веза), Мостови XXX/2 (1989, Београд) 124–137.
Са руског превоо Душан Стојиљковић.
1578. **Čermák František**, в. бр. 1521.
1579. **Šipka Milan**, в. бр. 1550.
1580. **Škarić Olga**, Transparentnost naslova tekstova građevinske struke, SJ XVIII/1 (1989) 27–36.
Резиме на енглеском.
1581. **Šoljan Antun**, Prilažem dva argumenta, Republika 45/5–6 (1989, Zagreb) 28–30.
О српскохрватском језику.

Библиографију уредила *Олга Сабо–Јерков*

РЕГИСТАР

РЕГИСТАР РЕЧИ И СИНТАКТИЧКИХ КОНСТРУКЦИЈА

- а (слн.), везник, синт. 164–176
 акузатив јединице њ-основа у стсл. именичкој декл. 188–189
 алтаизација индоевр. језика 99
 алтајски праскави гласови *č*, *з*, фон. 88
 алтајски језик (фонолошки систем) 83–106
амрак (слн.), везник, синт. 164–176
 архисема, смисао термина 109, 120
- балтичко-словенска (језичка) заједница 95
 батаруга, баталуга, баталак, етим. 280
- vender* (слн.), етим. 74
 вокалска хармонија (у словенским и алтајским језицима) 84–87
vlidny (чеш.), етим. 74
 вокатив јединице њ-основа у стсл. именичкој декл. 189
 вулгарнолатински натписи и почетак разлагања латинског језика 262–263
всь-, на почетку речи, рефлекси, фон. ист. јез. 55
всь- → *св-*, фон. и ист. јез. 57
- **gel-* (праис.), етим. 219
 генитив јединице њ-основа у стсл. именичкој декл. 179–184
 генитив множине њ-основа у стсл. именичкој декл. 194–196
gluda (прасл.) етим. 210
gluŋъ (прасл.), етим. 210
glurъ (прасл.), етим. 210
gluchъ (прасл.), етим. 209–220
 гола истина, израз, сем. и синт. 30, 33
- гола лаж, израз, сем. и синт. 33
 Господеви, датив јединице од им. Господ, 204–208
 Градетеве, датив јединице од личног имена Граде, 201–204, 205
 Градетеве синь (Витомирь), синт. 201, 203
 граматички србизми 55
 **grōzdъ/gtōzdъ* (прасл.), етим. 280
 **ghleu-* (праис.), етим. 217
- датив јединице њ-основа у стсл. именичкој декл. 184–188
 датив множине њ-основа у стсл. именичкој декл. 196–197
 двојина њ-основа у стсл. именичкој декл. 198
 декомпозиција предиката, терм. 241
 детерминација, употреба термина 243
de facto, израз, сем. и синт. 30
 дијалекти штокавског наречја у Мађарској 257–259
 диференцијалне семе, терм. 109, 120
 добар лекар, израз, сем. и синт. 36
- жива истина, израз, сем. и синт. 33
- заладија, етим. 280
- идеалан саговорник, израз, сем. и синт. 34
 идеална девојка, израз, сем. и синт. 34
 изобразительный синтаксис, терм. 121
 икавизми, фон. морф. и ист. јез. 61
 индивидуални стил, објашњење термина 121
 интегришуће семе, објашњење термина 120

- инструментал јединице њ-основа у стсл. именичкој декл. 197
- инструментал множини њ-основа у стсл. именичкој декл. 197
- испртњати (дијал.), етим. 69—73, 82
- ј, графика и ист. јез. 61
- један, израз, сем. и синт. 35
- једна фонема — један глас, ортографија, фон. и ист. јез. 247
- как все (руски), израз, сим. и синт. 34
- как всега (руски), израз, сем. и синт. 34
- как и в других случајих (руски), израз, сем. и синт. 34
- категоризовање, терм. 29
- квази, израз, сем. и синт. 35
- Кловаре, етим. 279
- *k'eip- (праие.), етим. 80
- *k'leu- (праие.), етим. 209
- *k'leu-d- (праие.), етим. 75
- *kl'udъ (прасл.), етим. 75, 76
- *kl'uditi (прасл.), етим. 76
- *kl'uditi kl'ud'o (прасл.), етим. 75
- *k'lūd-ro- (праие.), етим. 75
- Коннеktiv, терм. 162
- конкретност минути и „условност“ момента 140
- Kontrast, тип везника, синт. 161—176
- Korrektur, тип везника, синт. 161—176
- лажни, израз, сем. и синт. 35
- латинославенски језик, терм. 53
- лексикон (нови трендови и проучавању) 221—226
- лексички тип именице, терм. 33
- lěpiti (прасл.), етим. и творба 218
- локатив јединице њ-основа у стсл. именичкој декл. 191—193
- локатив множини њ-основа у стсл. именичкој декл. 197—198
- *loza (прасл.), етим. 280
- *l'udъје прасл.), етим. 76
- лудити (дијал.), етим. 73—76, 82
- люда (буг. дијал.), етим. 73—76
- marveč (слн.), везник, синт. 164—167
- metalinguistic postulational definition, терм. 39
- мгновение и миг (руски изрази), употреба ових израза и њихова семантичко-стилистичка обојеност 143—156
- momentum (лат.), сем. и синт. 146
- наизглед, израз, сем. и синт. 30
- нарација (поступак књижевног стила), терм. 242
- на првом месту, израз, сем. и синт. 29
- номинализација (у ужем смислу), терм. 241
- номинатив множини њ-основа у стсл. именичкој декл. 193—194
- нормативное качество, терм. 34
- objective complete definition, терм. 39
- objective partial definition, терм. 39
- овејани лопов, израз, сем. и синт. 33
- одредбе категоризовања 29
- олуди (мак. дијал.), етим. 73
- only (енглески), израз, сем. и синт. 30
- ostensive definition, терм. 40
- охлюда (буг. дијал.), етим. 73—76
- ра (слн.), везник, синт. 164—176
- палатализација (у словенским језицима) 90, 94, 96—97, 101
- парцелација (поступак књижевног стила), терм. 242
- parcieś (поль.), етим. 69—73
- *per-, етим. 71
- племеневи, датив именице племе, морф. и ист. јез. 204
- потенцијалне семы, терм. 109
- по струци, израз, сем. и синт. 30
- пореклом, израз, сем. и синт. 30
- поэтическое слово, терм. 121
- поэтический язык, терм. 121
- пóртитъ (руски), етим. 69—73
- пóртитъ порчу (руски), етим. 70
- потенцијалне семе, терм. 120
- права жена, израз, сем. и синт. 32, 33
- права мајка, израз, сем. и синт. 34
- права сестра, израз, сем. и синт. 34
- прави лекар, израз, сем. и синт. 36
- прави мушкарац, израз, сем. и синт. 32, 33
- праисторија романских језика 261
- прасловенски гласовни систем 89
- пратурски гласовни систем 86
- пре свега, израз, сем. и синт. 29
- предвуковски језик, терм. 60
- пресна лаж, израз, сем. и синт. 33
- претежно, прилог, сем. и синт. 29
- просечан, израз, сем. и синт. 34
- проста лаж, израз, сем. и синт. 30, 33
- просто, прилог, сем. и синт. 30
- протороманска језичка историја 261
- прототип, терм. 30
- прототипска својства 32
- прототипски детерминатор 31
- прототипски критериј 32
- прототипски усмерене одредбе категоризовања, терм. 31

*prtān < prt-ънъ, етим. 72,
 prtati (чешки), етим. 71, 72
 *prtati (прасл.), етим. 71
 *prtēti prtējo (прасл.), етим. 70, 71, 72
 *prtъnъ (прасл.), етим. 72
 *prtъ (прасл.), етим. 71, 72, 73
 *prtiniti (прасл.), етим. 72
 *prtneiti (прасл.), етим. 72
 *prt(b)neiti (прасл.), етим. 72
 пука сиротица, израз, сем. и синт. 33
 пуки сиромаш, израз, сем. и синт. 30
 *pur-, етим. 71
 *pur-to, етим. 71
 pursti (литав.), етим. 71, 72
 purti (литав.), етим. 71, 72
 purtnus = purus (литав.), етим. 71
 puter (лат.), етим. 70, 71
 *pъrtъ (прасл.), етим. 70, 71
 *pъrtiti (прасл.), етим. 71
 пъртити пърчу (струс.), етим. 70

Рагуса, етим. 279
 реп, сем. 107–120
 реченична конгруенција, терм. 241
 рођена мајка, израз, сем. и синт. 34
 рођена сестра, израз, сем. и синт. 34
 рука (руски и српскохрватски), сем.
 107–120
 рунска азбука 87
 рускословенизми, ист. јез. 53, 57, 62
 рускословенски језик 45–64

saqlāb (арапски), етим. 98
 само, прилог, сем. и синт. 30
 себати се, етим. 76–81
 семантичка структура соматизмов
 (в руском и сербско-хрватском
 језиках) 107–120
 семантичка структура слова, терм.
 107–120
 сепати се, етим. 76–82
 *sēpati se (прасл.), етим. 78, 80
 *sēpati sērajo (прасл.), етим. 78, 79,
 80, 81
 сѣпвам (буг.), етим. 76–81
 с(е)рпски језик, терм. 248
 sierac (пољ.), етим. 76–81
 силабичка синхармонија (у прасло-
 венском), фон. 102
 синтаксическая изобразительность,
 терм. 122–135
 синхармонија слога, терм. 84
 супъ (образац дефлекције старих њ-
 основа у стел. језику) 177
 *sk'- (праие.), етим. 76
 слав-/слов-, лекс. и морф. 46

славеноболгарски, терм. 248
 славяноболгарски, терм. 248
 славеноросийский, терм. 248
 славеноруский, терм. 248
 славенос(е)рпски језик, терм. 247, 248
 славеносерпски језик 45–64
 словенско отварање слога, фон. и ист.
 јез. 96
 sluch (прасл.), етим. 209
 спиранти (у старотурском), фон. 87
 српскословенски (србуљски) фонети-
 зам 57
 српскословенско писмо 55
 српскохрватски дијалекти у Мађар-
 ској 257
 старотурски: l', n', i', фон. 88
 субстанционална (денотативна) тео-
 рија 108
 сушта истина, израз, сем. и синт. 33

текстолошко подвајање, терм. 63
 temveč (слн.), везник, синт. 164–176
 теорија лексикона (пројект) 224
 теорија о прототипима 30
 типичан неспоразум, израз, сем. и
 синт. 31
 типична хипохондрија, израз, сем. и
 синт. 31
 toda (слн.), везник, синт. 164–176
 Толиславу братань (Граде), синт. 201,
 203
 трули богаташ, израз, сем. и синт. 33

у извесном смислу, израз, сем. и синт.
 30
 у моралном погледу, израз, сем. и
 синт. 30
 у првом реду, израз, сем. и синт. 29
 у суштини, израз, сем. и синт. 30

функционална стилистика 251–256
 функционални стилови 251–256

х, фон. и ист. јез. 55, 57, 61
 хвост (руски), сем. 107–120
 hedges (енглески), терм. 29
 хетероглосија, терм. 62
 *chl'ud- (прасл.), етим. 76
 *chl'uditi chl'ud'o (прасл.), етим. 75,
 76
 chludzić (пољ.), етим. 73–76

цїпати (укр.), етим. 76–81

чиста лаж, израз, сем. и синт. 33
 Чух, Чух поље, етим. 279

РЕГИСТАР ИМЕНА

- Abraham, W. 175
 Аванесов, Р. И. 89, 94, 102
 Agallin, F. 320, 322
 Agazzi, P. 320, 332, 333
 Ágost, Pável 366
 Asbach-Schniker B. 175
 Aitzemüller, R. 90, 102, 183, 185, 199
 Ау, Bekir 320
 Ajanović Mustafa 343, 345
 Ajdukiewicz, K. 39, 43
 Ajeti, Idriz 334, 379
 Akosy, Asim 320
 Аксентијевић, Биљана 294
 Алабурић, Јелица 294
 Албијанић, Александар 46, 61
 Алексић, Радомир 8
 Алексова, Гордана 357, 358
 Алексопул, А. 8
 Alerić, Danijel 280
 Altheim, F. 99, 102
 Амелъкина, Т. С. 107
 Анастасова, Нина 381
 Angoni, E. 320, 322
 Андонов, Киро 366
 Андрић, Иво 21, 296, 300, 305
 Анић, Vladimir 273, 340, 354, 379
 Antić, Višnja 294
 Антонијевић, Драган 284
 Антонић, Ивана 284, 343, 355
 Апресян, Ю. Д. 137, 159
 Арапов, М. В. 293
 Аргировски, Мито 334, 358
 Aristoteles 294
 Арнаудова, Виолета 294
 Arnim, B. 99, 102, 180, 181, 182, 189, 199
 Арнольд, И. В. 107, 108
 Арсенијевић, Милорад 315
 Арсов-Николић, Јлидија 294, 305
 Ахматова, О. С. 160
 Ahmetaj, Mehmet 315, 320
 Babić, Zrinka 339
 Бабић, Мирко 315
 Бабић, Сава 294, 304
 Babić, Seja 294
 Babić, Stjepan 273, 274, 305, 315, 340, 343, 344, 350, 382
 Babukić, Vjekoslav 351
 Bagi, Franc 295
 Bajić, Krešimir 285
 Бадрљица, Вера 348
 Bajec, A. 175
 Bajt, Miro 371
 Bajcinca, Isa 320
 Balić, Marija 340
 Банашевић, Никола 24
 Банићевић, Божо 315
 Baotić, Šime 279
 Barac-Grum, Vida 376, 378
 Bardar, Mario 285
 Bardhi, Mehdi 281, 320
 Barić, Eugenija 340
 Barić, Henrik 335, 379
 Baricko, Marina 285
 Барјактаревић, Данило 14
 Bartolić, Ljerka 320, 380
 Basara, Anna 315
 Basara, Jan 315
 Баскаков 85, 86, 87, 94, 100
 Баскић, Радмила 281
 Ваџај-Вадник, Marija 354
 Basha, Naim 321
 Bašić, Husein 356
 Bednarek, A. 43
 Bednaříková, J. 99, 102
 Bezić-Božanić, Nevenka 382
 Bezlaј, Franc 71, 72, 73
 Babby, Leonard H. 285
 Bekvalec, Milanko 305, 310
 Bekeš, Andrej 285
 Белић, Александар 2, 3, 6, 7, 9, 10, 11, 13, 15, 16, 21, 22, 24, 25, 202, 229, 379, 381
 Běličová-Křižková H. 175
 Belke, Horst 348

- Беляев Д. Д. 101, 102
 Benveniste, Émile 285
 Benedik, Martin 295
 Benedik, Francka 311, 371
 Bennet, L. A. 346, 347
 Benešić, Julije 376
 Benson, Morton 376
 Berani, Shaqir 321
 Берић—Ђукић, Весна 315
 Berisha, Fetah 321
 Berishaj, Nikollë 374
 Bernik, France 379
 Бернштейн, С. В. 22, 95, 102, 236, 237
 Бертолино, Радмила 295
 Бертрагаев, Т. А. 101, 102
 Бестова, Љубинка 379
 Биговић, Рајка 340
 Bidwell, C. E. 89, 102
 Bühler, Karl 222
 Birkenmaier, Willy 305
 Birladeanu, Mihaela 321
 Birinxhiku, Naхhi 321
 Birnbaum, Henrik 95, 105
 Bitenc, Ani 295
 Бицевска, Кита 336, 358
 Бицевски, Трпко 366
 Blasco, Ferrer Eduardo 321
 Бјелановић, Живко 376
 Бјелегић, Марта 280
 Boba, I. 99, 103
 Бобић—Николић, Неда 295
 Бован, Владимир 356
 Богдановић, Милан 321, 326
 Богдановић, Недељко 77, 81
 Bogner, István 305, 321
 Богородицкыи, В. А. 84, 87, 103
 Bogliun—Debeljuh, Loredana 295
 Boguslawski, Andrzej 39, 40, 43
 Војзанић, Јошко 348
 Божовић, Маринко 315
 Божовић, Раде 356
 Бојациев, Дамјан 285
 Бојић, Вера 358, 364
 Бојковска, Стојка 358
 Бојовић, Станоје 356
 Bolta, Marija 285, 321
 Bolfek, J. 295
 Бондарко, Л. В. 92, 103
 Bondy—Lempiska, Z. 40, 44
 Borys, Wieslaw 69—82, 315
 Боснић, Евгенија 376
 Бошков, Ванчо 321, 322
 Бошковић, Радосав 11, 13, 27, 201, 202, 383
 Бошняковић, Жарко 357, 358
 Grabsova, Radoslava 382
 Брајичић, Олга 305
 Бранковић, Ђорђе 46, 61, 62
 Braube, U. 175
 Brbora, Sanja 344, 346
 Brdar, Mario 289
 Brezinscak, Marijan 340
 Brezovnik, A. 374
 Brückner, A. 71, 79, 210, 216, 217, 219
 Broz, Ivan 3
 Brozović, Dalibor 94, 103, 233, 234, 235, 236, 237, 288, 311, 382
 Brozović—Rončević, Dunja 280
 Būga, K. 209, 219
 Бугарски, Ранко 285, 288, 294, 295, 296
 Budmani, Petar 3, 74, 201, 202, 203, 204, 205, 207, 208
 Budor, Karlo 321
 Bujas, Zeljko 305, 376, 377
 Букарица, Милица 295, 321
 Buljovčić, Josip 354
 Bura, Nevenka 295
 Burrows, T. 91, 103
 Burucki, Edita 321, 376
 Butković, Drago 295
 Buffa, Ferdinand 215, 219, 321
 Buhi, Kamil 376, 377, 379
 Vaillant, André 104, 179, 199
 Weingart, Miloš 181, 189, 199
 Weiss, Daniel 44
 Vajs, Nada 280, 376, 378
 Valencić, Vlado 371
 Valin, Roch 285, 286
 Van Wijk, Nicolas 92, 95, 104, 179, 180, 181, 190, 191, 197, 199
 Varga, József 333
 Васильев, Л. М. 107, 108
 Васильев, Љупка 336
 Васић, Смиљка 295
 Vaseenco, Victor 315
 Wegera Klas—Peter 334
 Велев, Илија 358
 Вельановска, Катарина
 Велковска, Снежана 358
 Velčić, Mirna 285, 287
 Вељић, Душанка 295
 Вендина, Т. И. 305
 Vencl, Ljubica 296
 Венцловић, Гаврило Стефановић 61, 62
 Verbinc, France 374
 Werner, Catrina 332, 334
 Видаковић, Милован 248, 249
 Видмаровић, Наталија 383
 Видовић, Радован 355
 Vidović—Мића, Ada 286, 371, 374
 Видоески, Божидар 18, 73, 358, 359, 383, 385
 Виноградов, В. В. 22, 108, 121, 122, 123, 124, 135

- Vintéz, Miroslav 311
 Vincenot, Claude 286, 311
 Vinja, Vojmir 279, 315
 Wierzbicka, Anna 33, 43, 44
 Visinko, Karol 296, 381
 Visković, Nikola 340, 355
 Vitezović, Pavao Riter 46, 53
 Vičan, Dunja 333
 Владимирцов, Б. А. 104
 Влајић—Поповић, Јасна 315
 Влаховић, Маја 366
 Влаховић, Нина 344, 383
 Влаховић, Племенка 305
 Vogel, Jerica 366
 Војводић, Дојчил 286, 305, 311, 333
 Војиновић, Станиша 344
 Wojtyła-Świerzowska, Maria 209—220
 Vondrák, Václav 191
 Vončina, Josip 154, 350, 351, 376
 Vončina, Marta 281
 Vraber, Emilija 374
 Vraz, Stanko 351
 Vrbinc, Alenka 333
 Врљић, Стојан 296, 305
 Vrhovac, Yvonne 296
 Всевладова, М. В. 142, 159
 Вујаклија, Милан 22
 Вујичић, Драгомир 346
 Вујовић, Лука 19, 21
 Вукелић, Мирослав 333
 Вукмановић—Мојсиловић, Биљана 261—263
 Вукмировић, Драган 334, 344, 346
 Вуковић, Божидар 66
 Вуковић, Борислав 305
 Вуковић, Гордана 315, 320, 376
 Вуковић, Јасна Ч. 283
 Вуковић, Јован 22
 Вукомановић, Славко 348
 Vukšić, Stjepan 339
 Вулетић, Бранко 286
 Вулетић, Вјера 311, 381
 Вулчић, Мирна 287
 Wunderlich, Dieter 221, 224, 226
 Вучетић, Зорица 334, 383
 Вучковић, Петар 286
 Вучковић—Стојановић, Милица 334

 Gabain, A. V. 85, 86, 89, 100, 103
 Gabrić-Bagarić, Darija 350
 Gabrovec, Stane 379
 Gabrovšek, Dušan 383
 Гак, Г. В. 109
 Galton, Herbert 83—106, 359
 Гарић—Комненић, Сања 344
 Гароња, Славница 356
 Gašić, Jasna 305
 Гашић, Милица 355
 Gvozdanović, Jadranka 286, 371
 Geić, Duško 376
 Георгиевски, Георги 316, 337, 359
 Георгиевски, Михајло 359
 Gersdorf, Vera 280
 Gerčan, Oktavija 381
 Givón, Talmy 30
 Giesemann, Gerhard 371
 Gjurin, Velemir 296, 374
 Glibo, Anđelko 376
 Glovacki-Bernardi, Zrinjka 286, 296
 Gluhak, Alempko 280
 Glušić, Helga 366
 Goglewski, Stanislaw 359
 Godłowski, K. 99, 103
 Gołab, Zbigniew 95, 97, 103, 311
 Goleš, Sanja 323, 344, 346
 Голић, Јован 286, 289
 Golobič, Marjan 374
 Голубић, Јела 371
 Голубовић, Зорка 296
 Гончаренко, Сергеј 296
 Горган—Премк, Даринка 23, 366, 383
 Gorani, Hajrullah 376, 378
 Gostl, Igor 383
 Gosturani, Xheladin 323
 Goçi, Ibrahim 323
 Гочкова, Татјана 286
 Гошић, Невенка 337, 348, 350
 Grabar, Biserka 348, 350
 Gradišnik, Janez 366
 Grajčevci, Fadil 383
 Гранић, Јагода 286
 Grasselli-Vukšić, Marija 339
 Grdina, Igor 371
 Gregorič, Jože 374, 375
 Greenberg, Marc L. 311, 366
 Greimas, Algirdas Julien 287
 Грицкат, Ирена 45—64, 311, 340, 351
 Грковић, Милица 201
 Grochowski, Maciej 37—44
 Grmčič, Vekoslav 367, 371
 Груић, Бранислав 359, 365, 376
 Грузанов, Гоце 359
 Грујић, Ненад 357
 Gudelj-Velaga, Zdenka 296
 Гудков, Владимир П. 340
 Guzej, Jožica 371
 Guzzetta, Antonino 323
 Guček, Svetozar 374

 Дабић, Богдан 357
 Дајковић, Јован 376
 Даль, В. И. 78, 79, 138, 159
 Dameran, Fred J. 29
 Damjanović, Stjepan 351
 Даневска, Лила 306

- Даничић, Тура 3, 61, 202, 203, 204, 205,
 348
 Deanović, Mirko 376
 Davis, Margaret 333
 Девић, В. П. 306
 Deković, Darko 351
 De Courteny, Jan Baudouin 286, 288,
 371, 372
 Della Bella, Ardelio 76, 331
 Deleuze, Gilles 383
 Dembskij, Narcis 375
 Demiraj, Shaban 322
 Derbyshire, William W. 367
 Derganc, Aleksandra 311
 Деспотова, Вангелија 337
 Дешић, Милорад 340, 344, 379
 Divković, Matija 56
 Диденко, В. П. 376, 378
 Diels, Peter 77, 81, 84, 93, 103, 180, 182,
 183, 185, 186, 188, 189, 191, 192,
 197, 199
 Diklić, Zvonimir 344, 345, 354
 Димитрова, Нина 296, 383
 Димитровски, Тодор 269, 270, 271, 272
 Димовска, Пандора 296
 Димчев, К. 74
 Динић, Ј. 77, 81
 Дјубуа, Ж. 156, 160
 Добренов, Марија 287
 Дограмаџијева, Екатерина 371
 Dodigović, Marina 296
 Doyé, Peter 299
 Do Couto, Hildo Honório 322
 Dolgan, Milan 367
 Донски, Александар 366
 Doncsecz, Ibolya 367
 Dorovski, Ivan 380
 Dóstal, Antonin 98, 103
 Doçi, Rexhep 316
 Драгичевић, Милан 340, 346
 Драшковић, Данила 322, 326
 Драшковић, Милица 322, 326
 Дрводелић, Милан 377
 Дрвошанов, Васил 359
 Дрндарски, Мирјана 357
 Dhrimo, A. 322
 Dudok, Miroslav 287
 Дудић, Коста 377, 378
 Dular, Janez 296, 367
 Дуличенко, Александар Д. 351
 Дунчевска, Анета 286, 287
 Дураковић, Мирјана 344
 Дуриданов, И. 266
 Дурковић, Надежда 296
 Duro, Argon 322
 Duro, Po 322

 Gjevori, Mehmet 323

 Ђерић, Р. 377
 Ђорђевић, Ђ. 65
 Ђорђевић, Радмила 306
 Ђорђић, Петар 3, 380
 Горески, Илчо 306
 Ђукановић Владо 297
 Guillaume, Gustave 285, 286, 292
 Ђуричковић, Милутин 357
 Ђуровић, Татјана 297

 Евстигнеева, Ј. Ф. 297
 Евстатијева, Д. 77
 Elbracht, Karl-Hainz 322
 Engel, Ulrich 287, 323
 Endzelin, J. 79
 Erjavec, Tomaž 297

 Žagar, Igor Ž. 287, 297, 303
 Žagar, France 367
 Ždralović, Muhamed 333, 334
 Željeznov, Dušan 297
 Žepić, Stanko 380
 Жефаровић, Христофор 46, 47, 48, 50,
 52
 Живановић, Јован 22
 Живанчевић, Ивана 351
 Живковић, Н. 76, 81
 Живов, В. М. 101, 104
 Žigić, Darko 297
 Žilavec, Sonja 297

 Zadravec, Franc 367
 Заимов, Јордан 196, 197
 Zajmi, A. 377
 Zakrajšek, Katjuša 366, 367
 Зализњак, А. А. 101, 103, 104
 Збиљић, Драгољуб 344
 Звезницева, В. А. 108
 Здравковски, Александар—Цане 297
 Zekulić-Stolac, Diana 351
 Зечевић, Весна 377, 378
 Zumberi, Abdullah 334
 Златковић, Драгољуб 76, 377
 Znika, Marija 340, 341
 Зографски, Парентеј 362
 Sollner-Perdin, Anka 380, 381, 382
 Золотова, Г. А. 311, 313, 314
 Zorko, Zinka 371, 372
 Zuanella, Božo 316
 Зуковић, Љубомир 357
 Zuljan, Irena 372
 Zupitza, E. 79

 Ivanetić, Nada 287
 Иванов, В. В. 46, 103
 Иванов, Петко 351
 Иванова, А. Ф. 210, 211, 219
 Иванова, Олга 266, 359

- Иванчикова, Е. А. 121–135
 Ivetac, Just 316
 Ivir, Vladimir 324
 Ивић, Милка 29–36, 274, 324, 340, 367
 Ивић, Павле 61, 92, 97, 98, 103, 105, 201, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 236, 237, 258, 344, 346, 351
 Ivšić, Stjepan 3, 17
 Pešić, Franciszek 7
 Илиевска, Красимира 359
 Илиевски, Петар Хр. 316, 335
 Илић, Бранко 377
 Илић, Војислав 363
 Иљински, Г. А. 79
 Иричанин, Горан 297, 324
 Исаковић, Весна 287
 Iser, Wolfgang 287
 Islamaј, Shefkije 324
 Islamglu, Mahmut 324
 Ismajli, Rexher 320, 324
 Иштванић, Живан 346, 351
- Jagić, Vatroslav 3, 8, 180, 185, 339, 379, 380
 Јакић, Бланка 377, 380
 Јакобсон, Р. О. 79, 83, 84, 85, 96, 97, 99, 102, 103, 105, 140, 159, 287
 Јаковлева, Е. С. 137–160
 Јакопин, Франс 280, 311, 367
 Јакопинс, Аниса 325, 344, 346
 Јакшић, Никола 316
 Јамбрешић, Рената 287, 325, 344, 346
 Јанева, Марија 298
 Јанин, В. Ј. 101, 103, 104
 Јанкова, Т. С. 48
 Јањушевић, Гордана 383
 Јахић, Dževad А. 354
 Јашар–Настева, Оливера 270, 335, 351, 359, 365, 384, 385
- Јевремовић, Зорица 380
 Јеžова, М. 91, 103
 Јеленек, Матеја 53
 Јелић, Зоран 344
 Јамбрић, Алојз 316, 349, 351, 380
 Јерковић, Вера 337, 349, 350, 351, 380
 Јерман, Франс 375
 Јернеј, Јосип 325, 377, 380
 Јесеншек, Марко 372
 Јовановић, Александар 340
 Јовановић, Бојка 325, 333
 Јовановић, Горан С. 287
 Јовановић, Гордана 337, 351
 Јовановић, Зоран 298, 377
 Јовановић, Зоран Р. 298
 Јовановић, Милко 335
 Јовановић, Томислав 325
 Јовин, Верница 306, 312
 Јовић, Душан 20, 340
- Јовићевић, Радојица 198, 199, 201–208, 316
 Joseph, Brian D. 336
 Jonke, Ljudevit 13, 14, 15, 20
 Јордановски, Јордан 287
 Josipović, Višnja 339
 Јошић, Неђо 281
 Јуван, Марко 293
 Југ–Кранјец, Hermina 367
 Jungmann, J. 77
 Јуранчић, Јанко 379
 Јурше, Марија 325
 Јусуф, Muharrem 334
 Јусуф, Süreyya 334
 Јутронић–Тћомировић, Dunja 280, 288, 340
- Kabashi, Jashar 298
 Kawka, Maciej 306
 Казимировић, Бранислава 340
 Keyser, S. J. 288, 291
 Kálal, M. 77
 Kalesi, Hasan 377, 379
 Калић, Јованка 316
 Kalogjera, Damir 288
 Kalsbeek, Janneke 346
 Kante, Božidar 293
 Каппчева, Анета 306
 Каратаев, И. П. 65, 66, 67
 Karahasan, Mustafa 325
 Karadža–Garić, Melvida 355
 Карашић, Стефановић Вук 2, 3, 4, 8, 10, 16, 18, 19, 20, 27, 28, 62, 74, 215, 219, 231, 246, 247, 248, 249, 250, 351, 352, 353, 359, 366, 379, 381, 385
 Karlovčan, Vjekoslav 325
 Karter, Ronald 221, 226
 Kasumović, Ismet 380
 Katičić, Radoslav 229, 233, 273, 274, 275, 276, 277, 345, 380
 Katnić–Bakaršić, Marina 288
 Katušić, Maslina 280
 Kaučić–Baša, Majda 367
 Kelmendi, Ahmet 325, 328
 Kelmendi, Tafil 325
 Kelmendi, Hasan 325
 Кенгелац, Павле 246
 Kiefer, Mija 298
 Kinga, Klaudi 298
 Кирић, Асен 351
 Киселинов, Горгџи 359
 Киселиновски, Стојан 359, 361
 Китановски, Н. 359, 363
 Китић, Слободанка 298
 Киш, Маријана 360, 384
 Кювлиева, В. 74
 Klain, Hana 345, 346, 367

- Клајн, Иван 377, 378
 Clements, G. N. 288, 291
 Кленова, Марија 337
 Klinar, Stanislav 306
 Klinar, Stanko 325, 333
 Клопчић, Vera 384
 Kluge, F. 217, 219
 Кљуџанин, Zilhad 346
 Knežević, Anto 312, 383, 384
 Ковач, Оскар 355
 Ковачевић, Irena 298
 Ковачевић, Marko 316
 Ковачевић, Милош 288, 306, 341, 342, 351, 380
 Ковачевић, Радмила 337, 355
 Коваџес, August 279, 335, 345
 Ковилоска, Иванка 365
 Koetz, Dieter 306
 Козубенко, Ирина Н. 312
 Којен, Леон 287, 288
 Kokona, Vedat 325
 Kolarič, R. M. 175
 Kole, Josif 325
 Колева, Елена 337
 Коленић, Љиљана 384
 Kolka, Aleksandar 298
 Kolumbić, Nikica 349
 Komárek, M. 103
 Комас, Polona 326
 Конески, Блаже 270, 316, 337, 351, 358, 360, 363, 384
 Конески, Кирил 360
 Конечни, Евица 326
 Константиновић, Зоран 380
 Кончаревић, Јелена 377
 Кончаревић, Ксенија 281, 298, 306, 312
 Kopertowska, Danuta 316
 Kopriva, Silvo 326
 Корань, Н. Д. 78
 Kordaš, Marjana 299
 Коробар—Белчева, Марија 266, 360
 Когоџес, Томо 368
 Kortlandt, Frederik 312
 Корубин, Благоја 360
 Косанович, Марија—Магдалена 297, 299
 Костић, А. 16
 Костић—Голубовић, Мирјана 299
 Kotnik, Bertrand 317
 Cowie, Anthony 298, 304
 Коцо, Димче 337
 Kravar, Miroslav 279, 339
 Крауџенка, З. Ф. 78
 Krakar—Vogel, Boža 368
 Kramer, Christina Elisabeth 335, 361
 Krámský, J. 86, 103
 Крапјес, Marko 281, 380, 382
 Krasnić, Ayten 326
 Krasnić, Shermet 326
 Krejdlin, G. E. 162, 175
 Кретов, Алексеј 360
 Kreho, Fahrudin 288
 Kreschmer, Anna 349, 351, 352
 Kržak, Miroslav 288
 Kryeziu, Bahtijar 326
 Križaj—Ortar, Marina 368
 Križanić, Juraj 351
 Križman, Marko 288, 368
 Crystal, David 288, 290, 293
 Kronsteiner, O. 101, 103
 Крстић, Ненад 352
 Cruse, D. A. 221, 226
 Крчмар, Весна 384
 Кузнецов, А. М. 108
 Кузнецова, Е. В. 221, 226
 Кујовић, Драгана 377
 Кукавица, Ведран 312, 345, 346
 Kukuljević, Ivan 204, 206
 Кулаш, Веселинка, 341
 Куљбакин, С. 178, 179, 180, 181, 182, 184, 188, 189, 190, 191, 193, 196, 197, 199
 Kuna, Herta 349, 350, 352, 384
 Kunst—Gnamuš, Olga 288, 297, 299, 368
 Kunzmann—Muller, Barbara 161—176, 341
 Курбаша, Озренка 326, 345, 346
 Куркина, Любовь В. 317
 Куртечки, В. И. 253
 Kurz, J. 188, 199
 Kurschat, A. 217, 218, 219
 Kučanda, Dubravko 289, 307
 Kuci, Sedat 307
 Лавровски, П. 379
 Lakoff, George 29, 213
 Lakoff, Robin 162, 175
 Ламбић—Божовић, Љиљана 281
 Lamprecht, A. 91, 97, 99, 103
 Lang, E. 162, 163, 175
 Lánosz, Irén 289
 Lausegger, Herta 372
 Lafe, Emil 322, 326
 Левин, Ј. И. 162, 175
 Levinger, Jasna 341
 Lewicki, T. 98, 103
 Левицкий, В. В. 108
 Lenček, Rado L. 372
 Леонова, Ј. В. 354
 Lehr—Sptawiński, Tadeusz 91, 103
 Leskin, August 17, 179, 180, 183, 189, 191, 197, 199
 Lehfeltdt, Werner 349
 Likaj, E. 322, 326
 Linde, S. B. 76, 77, 214, 219
 Lyons, John 221

- Lipka, Leonhard 221, 222, 226
 Lipovec-Torkar, Irena 302, 307
 Lisac, Josip 280, 346, 347, 249, 352, 372
 Личен, Марина 306, 307
 Logar, Tine 285, 292, 312, 314, 315, 316,
 317, 318, 326, 336, 346, 347, 367,
 370, 371, 372, 373, 375, 380
 Logar-Pleško, Alenka 382
 Лома, Александар 279, 317
 Lončar, Milenko 279
 Lončarić, Mijo 347, 377, 378
 Lopašić, R. 204
 Lopashov, Juri 335
 Lopina, Vjera 341
 Loš, J. 178, 183, 185, 199
 Лосев, А. Ф. 159
 Lodge, David 289
 Lubaš, W. 44, 312
 Luetić, Silvana 326
 Lukežić, Iva 352, 354, 377
 Лукић, Иванка 326
 Лукьяненко, В. И. 66
 Луковић, Милош 352
 Lunde, K. 175
 Lunt, Horace G. 85, 89, 90, 91, 94, 97,
 98, 101, 103, 312
 Лупачева, Л. И. 107-120, 307, 312
 Lucić, Petar 349
 Ляпунов, Борис Михајлович 17
- Maenchen-Helfen, J. 99, 103
 Mazillum, Hasnija 327
 Majdak, Anica 345, 346
 Majdavec, Radosav 384
 Meyer, K. H. 180, 181, 182, 183, 187,
 191, 192, 194, 196, 197, 198, 199
 Majer, Rudolf 352
 Макаријоска, Лиљана 337, 360, 384
 Makišová, Anna 312
 Makovec-Černe, Jasna 289
 Maldrez, Angi 326
 Малегих, Нада 341
 Malić, Josip 380
 Мано-Зиси, Катарина 65
 Mansaku, Seit 326
 Maretić, Tomo 3, 161, 175
 Mareš, František Václav 90, 94, 98, 104,
 313, 338
 Маринков, Митко 360
 Маринковић, Јаворка 317
 Марић, Ана 307
 Марић, Сретен 291
 Marcato, Carla 317, 318
 Марков, Борис 307, 312, 360, 361
 Марковић, Драгица 382
 Марковић, Јелица 326
 Марковић, М. 7, 81
 Marković, Mirko 317
- Marković, Renata E. 377
 Марковић, Светозар 345
 Маројевић, Милена 307, 308, 326
 Маројевић, Радмило 273-277, 299,
 303, 307, 308, 317, 352, 384
 Мартиновики, Цветко 299
 Marušić, Silviija 326
 Marčetić, Tamara 326
 Matasović, Ranko 295, 299, 327, 345, 346
 Матовски, Матеја 337, 338
 Matešić, Josip 114
 Матијашевић, Љиљана 299
 Matičević, Ivica 289, 295, 299
 Matičetov, Milko 317
 Matisiћ, Zdravka 327
 Matulina-Jerak, Željka 307
 Machek, V. 70, 71, 74, 209, 219
 Mahovec, Boris 313
 Maček, Dora 326
 Маџар, Марија 361, 362
 Меањиски, Ванчо 361
 Медаковић, Дејан 65
 Медеш, Гелена 313
 Medić, Ivo 377
 Межински, Марија 299, 303
 Meillet, Antoine 18
 McCawley, James D. 30
 Melvinger, Jasna 226, 341
 Memija, Minka 349, 384
 Menac, Antica 307
 Menges, K. H. 87, 88, 92, 100, 104
 Menegoi, A. 327, 332, 333
 Merku, Pavle 317
 Меркурев, И. С. 210, 219
 Merše, Majda 372
 Mesinger, Bogdan 384
 Metaj, Paz 327
 Mehmeti, Gani 327
 Мечковска, Нина Б. 384
 Mikalja, Jakov 320
 Микеш, Меланија 307
 Микић, Павоа 307
 Miklič, Tjaša 289
 Miklošić, Fran 3
 Mikulić, Gordana 299, 304, 327
 Milani-Kruljac, Nelvida 289, 327
 Милановић, Бранислав 20
 Милатовић, Вук 354
 Mühlenbach, K. 79
 Miller, Robert 299
 Милегих, Душанка 354
 Милинковић, Љубо 308, 313, 327
 Мишић, Арсеније Д. 347
 Milić, Miljenka 299
 Мишић, Светлана 299, 382
 Милићевић, Бориша 327
 Миловска, Добрила 382, 384, 385
 Милојевић, М. С. 201

- Милорадовић, Живан М. 378
 Mindak, Jolanta 335
 Minissi, N. 361, 363
 Minnich, Robert G. 368
 Минова—Гуркова, Лилјана 286, 289,
 308, 361, 385
 Миовски, Мито 361
 Мирић, Душанка 308
 Миркуловски, Милица 313, 361
 Mistrk, Jozef 313, 315
 Митева, Димка 266, 317, 361, 382
 Митров, А. В. 78
 Михајловска, Љубинка 308
 Михајловић, Велимир 317
 Михајловић, М. 175, 176
 Miháliková—Túrová, Zuzana 289
 Mihalk, Siegfried 313
 Михаљевић, Јелена 299
 Михаљевић, Милица 355
 Михаљевич, Миодраг 289
 Mihevc—Gabrovac, Erika 299
 Michl, Josef Justin 351
 Мишеска—Томић, Олга 289, 292, 321,
 324, 327, 362
 Mišeta—Brdarić, Jasenka 308
 Мишић, Родољуб 341
 Мясников, Б. П. 378
 Младенов, М. С. 73
 Младенов, С. 213, 219, 266
 Младеновић, Александар 46, 52, 61,
 227, 245, 246, 247, 248, 249, 250,
 349, 352
 Moguš, Milan 349, 376, 377, 378
 Moder, Janko 375
 Можајева, В. О. 308
 Moser, Johannes 368
 Мојашевић, Милка 299, 327
 Мојашевић, Милан 299
 Molnár, Csikós László 327
 Mollova, M. 87, 104
 Монеv, Љубиша 300
 Montemagno, Carla Ciseri 332
 Морачић, Дамњан 345
 Morcka, Sofika 327
 Московљевић, Јасмина 300
 Московљевић, Милош 15
 Мострова, Мирјана 327
 Motsch, W. 175
 Moszyński, Leszak 179, 185, 199, 338
 Мразовић, Павица 289, 291, 300, 341
 Мркаљ, Сава 231, 247, 249
 Мршевић—Радовић, Драгана 28, 341,
 385
 Muarati, Qemal 328
 Mujaj, Hasan 327
 Mulaku, Latif 328
 Mulaku, Ragip 324, 328
 Mulc, Ivana 338
 Murati Qemal 335
 Murko, Anton 351
 Murtezai, Ekrem 328
 Musek, Janek 375
 Musić, August 3, 380, 381
 Мусић, Срђан 378
 Mustafa, Avzi 329, 335
 Мушицки, Лукијан 62, 249
 Nazor, Anica 338, 349, 350
 Naylor, Kenneth E. 347
 Наневски, Душко 380
 Nartnik, Vlado 317, 368, 372
 Настев, Божидар 335
 Nahtigal, Rajko 184, 188, 189, 191, 193,
 194, 196, 197, 199
 Ndreca, Mikel 299
 Neweklowsky, Gerhard 341, 373
 Nežmah, Bernard 289
 Nekvapil, Jiří 385, 386
 Немировский, Е. П. 65—67
 Ненадовић, Павле 46, 48, 49, 50, 52, 53
 Nesmi, Remzi 329
 Nećak, Dušan 375
 Nećak—Lük, Albina 300, 368, 375
 Niderman, Vera 354
 Никишин, Л. А. 108
 Николић, Берислав 15, 19, 20
 Николић, Вера 300, 303
 Николић, Илија 366
 Николић, Мирослав 227—232
 Николић, Нина 313
 Николић, Светозар 338
 Николовска, Елица 354
 Nikralj, Vida 380
 Никчевић, Војислав 354
 Никчевић, Војислав П. 338
 Nimetulah, Hafiz 325
 Novák, Ľ. 98, 99, 100, 104
 Новак—Лукановић, Соња 300
 Новаковић, Весна 299
 Новаковић, Стојан 3, 20
 Новаковић—Стефановић, Невенка 281
 Новиков, Л. А. 107, 108
 Novokmet, Mirjana 344, 345, 346
 Nord, Christiane 300
 Nushi, Pajazit 329
 Његош 10, 11, 14, 24, 25, 26, 353
 Обрадовић, Доситеј 16, 28, 247, 352
 Обрадовић, Радмила 300
 Ogden, C. K. 222
 Augé, C. 44
 Augé, P. 44
 Ожегов, С. И. 159
 Окука, Милош 349, 352

- Omari, Anila 335
 Omerza, Anton 300
 Опачић, Г. 176
 Orbanić, Srđa 289, 327, 329
 Orešnik, Janez 368
 Orožen, Martina 368, 373, 375
 Орфелин, Захарије 62
 Осипов, Владимир 329, 332
 Osmanaj, Shaban 329
 Остојић, Бранислав 339, 342, 350, 352
 Оташевић, Ђорђе 342, 382
 Oschlies, W. 362, 364
 Oštir, Karel 381
- Pavić, Zlata 329, 333
 Павковић, Васа 269–272, 342
 Pavlinović, Wolf Andriana 289
 Pavlič–Škerjanc, Katja 300
 Pavličević, Duja 355
 Павловић, Александар 353
 Павловић, Владимир 300
 Павловић, Миливој 5, 6, 15, 18, 24, 266
 Павловић, Миодраг 357
 Павловић, Мирјана 300, 301
 Павловић, Трифун 317
 Павловић–Качурел, Трифун 329
 Ravuna, Stanka 301
 Радучева, Е. В. 162, 175
 Rašiga, Sorin 317
 Палоц, Ласло 287, 290
 Pals, Svehdsen Lisbet 329
 Панић, Миленко 178–199
 Панић–Старич, Нада 301
 Rapp, György 329
 Paternost, Jože 369
 Paternu, Boris 368
 Pasch, R. 176
 Federin, Ivan 280
 Pediček, Franc 289
 Пеев, Коста 73, 313, 359, 362
 Пејовић, Петар 317
 Reisker, T. 95, 98, 104
 Пековић, Ђенана 347
 Rekorari, Renata 288, 290
 Pellegrini, Giovan Battista 318
 Пенушлиски, Кирил 381
 Penjkos, Ježi 356
 Pera, Miroslav 350
 Перић, Александар 290, 301, 345
 Perić, Ivo 381
 Перовић, Славица 308
 Perušić, Marinko 347
 Persić, Željka 313, 345, 346
 Peterson 79
 Петковић, Константин 366
 Петкович, К. М. 290
 Петковска, Благица 362
 Petráčková, Věra 313
- Petrić, Jerneja 301
 Петровић, Велимир 308
 Петровић, Владислав 378, 385
 Петровић, Драгољуб 202, 347
 Петровић, Елвира 301
 Петровић, Љубомир 7
 Петровић, Марија 290
 Петровић, Нада 330
 Петровић, Снежана 281
 Петровска, Елена 290, 292
 Петронијевић, Божинка 330
 Pezl, Ivan 355
 Пецо, Асим 15, 20, 318, 339, 347, 350
 Печјак, Вида 375
 Пешикан, Андреј 281, 338
 Пешикан, Митар 17, 227
 Пешут, Петар 385
 Пижурица, Мато 353
 Пилић, Јасна 299, 301
 Pintarić, Neda 290
 Pinter, Irena 373
 Пипер, Предраг 251–256, 286, 288, 290, 313, 381
 Pirnat–Greenberg, Marta 373
 Pianka, Włodzimierz 266
 Plana, Šefqet 330
 Pletersnik, M. 81, 214, 216, 219
 Pogorelec, Breda 369
 Podbevšek, Katja 369
 Požgaj–Hadži, Vesna 355
 Pokorny, J. 80, 217, 219
 Pohl, Heinz Diter 94, 104, 330
 Половина, Весна 290, 292, 342
 Poljanec, Radoslav F. 330
 Поп–Атанасов, Ђорѓи 362, 381
 Поп–Атанасова, Стоја 336, 338
 Poppe, N. 87, 88, 89, 101, 104
 Popper, Karl 101
 Поповић, Бранко 355
 Поповић, Гордана 301, 302
 Поповић, Миленко 308
 Поповић, Мирјана 301, 342
 Popowska–Taborska, Hanna 318
 Поповски, Анте 381
 Potrada, Majda 369
 Pranjković, Ivo 342, 381
 Press, Ivan 313
 Pretner, Tone 301, 369, 382
 Prešern, Jože 369
 Прилепчански, Венко 362
 Priestly, Tom 373
 Pritsak, O. 98, 99, 100, 104
 Procter, P. 44
 Проничев, Виктор 342
 Prrić, Tomislav 378
 Pruč, Erich 301
 Прћић, Твртко 330
 Прчић, Љубица 308

- Поповац, Милорад 290, 295, 301, 385
 Puratić, Željko 301
 Purkat, Danka 291
 Pust-Škrkulja, Vida 301
 Putanec, Valentin 378
 Pusch, L. E. 176
- Raguz, Dragutin 229
 Радић, Првослав 353
 Радвановић, Милорад 227, 239, 240,
 241, 242, 243, 244, 274—277, 291
 Радосављевић, Мирјана 301
 Радловић, Зорица 342
 Радловић, Силвија 385
 Радуновић, Милорад 357
 Радуновић, Ристо 281
 Раевский, Н. Д. 318
 Reizer, Zora 378
 Рајић, Јован 62
 Рајић, Љубиша 302, 385
 Reinprecht, Gorana 345, 346, 363, 365
 Rajsli, Pona 318
 Reiß, Katharina 302
 Rajhman, Jože 369
 Рајчић, Бисерка 106
 Raša, Fadil 330
 Ракић, Милан 271
 Ракић, Станимир 291, 339
 Ракић—Милојковић, Софија 378
 Ramazan, Hysa 330
 Ramovš, Anton 369
 Ramovš, Fran 100, 104, 280, 364, 369,
 381
 Ramstedt, G. J. 88, 104
 Raos, Marinko 291
 Расторгуев, П. А. 78
 Рацин, Кочо 269, 270, 271, 272
 Рачанин, Јеротије 62
 Ребић, Чедомир 291, 302, 355
 Rehder, Petar 314
 Ређеп, Јелка 353
 Rey, Alain 221, 226
 Реметић, Слободан 347
 Rrecaj, Kajtas 330
 Rexhepi, Shefqet 330
 Reshani, Rizah 330
 Rešetar, Milan 3
 Ribarova, Zdenka 336, 338, 385
 Ribnikar, Ivan 369
 Rieger, Janusz 314
 Rigler, Jakov 370
 Riza, Shefqet 330
 Ристевска, Беага 308
 Ристески, Стојан 363
 Ристић, Стана 239—244
 Ristujčin, Petre 363
 Ritoša, Mirjana 330
 Riffaterre, Michael 291
- Richards, I. A. 222
 Rode, Matej 291, 302
 Родич, Јадранка 378
 Rosalind, Tarry 325
 Розанов, В. В. 159
 Rozwadowski, Jan 95
 Rosenberg, Rick P. 291
 Rosengren, I. 176
 Rosenkranz, B. 199
 Ројс, Јуриј 385
 Rotar, Janez 345, 381
 Ротковић, Радослав 318
 Rosch, Eleanor H. 31
 Rošker, Jana 369, 370
 Rubach, Jerzy 291
 Руварац, Димитрије 46, 47, 49, 50, 51,
 54, 55, 62
 Rudan, P. 347
 Rudolph, E. 176
 Ружић, Мирослава 353
 Růžicka, Rudolf 24
 Румац, Мирко 302
- Сабашош, И. В. 318
 Сабо—Јерков, Олга 342, 386
 Савић, Бранислава 302
 Савић, Момчило 318, 335
 Савић, Свенка 342
 Sawicka, Irena 314, 331, 363
 Sadnik, Linda 183, 185, 199
 Salden, Barbara 308
 Самарџија, Марко 291, 308, 342
 Samardžija, Svjetlana 331
 Sandfeld, Jenc Kristijan 292
 Svane, Gunnar O. 176, 314
 Северјанов, С. 182, 186, 187
 Sejdiu, Shefki 279
 Селимчев, А. 266
 Szemerényi, Oswald 84, 87, 90
 Serra, Edda 302
 Sesar, Dubravko 343
 Сибиновић, Миодраг 302
 Сикимић, Биљана 279—280, 342, 343
 Siladi, Karolj 302
 Silić, Josip 273
 Симић, Радоје 339, 343, 345
 Simonj, Zef 331
 Cinque, U. 363
 Sirk, Sonja 369
 Sironić—Bonifacić, Nives 331
 Ситов, Алексеј 331, 335
 Sychta, B. 74, 214, 220
 Сјеран, Немања 378
 Scarry, Richard 375
 Скерлић, Јован 48
 Skok, Petar 69, 74, 206, 279, 280
 Scotti, Rita 302
 Skračić, Vladimir 280, 318

- Skubić, Mitja 331
 Славева, Лидија 338
 Slawski, Franciszek 75, 76, 209, 219, 220
 Slade-Šilović, Mirko 376, 378
 Slonski, S. 189, 197, 199
 Smerde, Branko 331, 333
 Смольская, А. К. 353
 Snoj, Marko 280, 369
 Соболев, Андрей Н. 233–237, 347
 Sokolowski, Jan 363
 Saussure, Ferdinand de 222, 254, 291
 Srebot-Rajec, Tatjana 308, 366, 369
 Спасева, Загорка 295, 302
 Спасов, Александар 290, 291, 366, 385
 Спасов, Људмил 290, 292, 363
 Спасић, Љиљана 281
 Spahić, Agim 331
 Стакић, Јелена 302, 303
 Стаматоски, Трајко 265, 266, 267, 360, 363, 386
 Стаменковић, Бисерка 292
 Станивуковић, Горан 386
 Станић, Милица 345, 353, 386
 Станковић, Богољуб 303
 Станковић, Бранка 303
 Станковић, Станислав 343
 Станојчић, Живојин 4, 21, 274
 Станишић, Вања 308
 Станковска, Љ. 266
 Старчевић, Зоран 292
 Стевановић, Михаило 1, 2, 3, 4, 5–28, 202, 343
 Степановић, Предраг 257, 258, 259
 Стернин, И. А. 108
 Stefanija, Dragi 364
 Стефановски, Љупчо 292, 362, 364
 Стефановић, Димитрије Е. 257–259, 353
 Стијовић, Светозар 245–250, 318
 Стипчевић, Никша 318
 Стоичев, Т. 73
 Стојановић, Александар 10
 Стојановић, Андреј 303, 309, 356, 378
 Stojanović, Ester 303
 Стојановић, Љубомир 3, 65, 66, 67, 381
 Стојменовић, Чедомир 339
 Стојнић, Мила 303
 Стојчевска–Ангић, Вера 339, 363
 Суботић, Јелисавета 343
 Суботић–Голубовић, Татјана 350
 Sujoldžić, A. 347
 Suhodolnik, Stane 370
 Сучић, Владо 292, 309, 332

 Tadić, Dubravko 356
 Talanga, Josip 294, 303
 Танасијевић, Слађана 378
 Танасић, Срето 281

 Tanis, Asim 332
 Тановић, Илијас 378
 Tancig, Peter 297, 303
 Топоров, В. Н. 96, 103
 Тарасов, Николај 332
 Tarry, Rosalind 332
 Težak, Stjepko 343
 Tekavčić, Pavao 309, 332, 333, 385, 386
 Tenodi, Vladimir 378
 Teržan, Karmen 333
 Терзић, Александар 303
 Töschler, Ernst 368, 370
 Тешић, Момчило 357
 Timko, Oksana 314, 345, 346
 Тур, Michal 309
 Тяпко, Г. Г. 353
 Тодорова–Цвејић, Илина 364
 Тодоровић, Гордана Б. 304
 Tollefson, Jams W. 292
 Толстой, Н. И. 62
 Thomas, George 314, 353
 Томић, Миле 236, 237, 358, 364, 378
 Tomljenović, Sanda 345, 346, 367, 370, 375
 Tomšić, France 375
 Topliška, Zuzanna 44, 290, 292, 309, 314, 364, 370
 Toporišič, Jože 176, 370, 373, 375
 Точанац, Душанка 303, 309
 Точанац–Миливојевић, Душанка 333
 Тошић, Борисав 379
 Тошић, Борислав 292
 Тошовић, Бранко 251, 252, 253, 254, 255, 256, 291, 292, 355, 382
 Трајкова–Стаменкова, Верица 303
 Трајковић, Радован 309
 Trautmann, R. 209, 220
 Трбојевић, Душанка 337, 339
 Трбојевић, Круница 333
 Трениевски, Томислав 364
 Трифуновић, Емилија 333, 379
 Трлајић, Глигорије 246
 Тростинска, Р. И. 308, 309
 Trstenjak, Anton 292, 370
 Trtak, Jasenka 292
 Трубачев, О. Н. 79, 93, 97, 104, 209, 219, 312, 314
 Трубецкој, Н. С. 84, 85, 86, 89, 90, 93, 94, 95, 102, 104
 Tuda, Rahmi 333
 Turi, Márta 319, 333
 Turk, Ivan 375
 Turk, Marija 353
 Туркина, Р. В. 107
 Turčan, Jaroslav 304
 Tuta-Ban, Vera 370

 Čehajić, Džemal 380

- Ђирило 90
 Ђирилов, Јован 376, 379
 Ђирић, Љубисав 77, 81, 319
 Ђирић, Сања 343
 Ђорић, Божо 319, 345, 353
 Џошић, Вјекослав 292, 309
 Ђупић, Драго 347, 353
 Ђућуз, Љубица 299
- Угринова—Скаловска, Радмила 336,
 339, 350, 364
 Ујчић, Rudolf 348
 Ухлиш, Gerda 309, 336
 Умек, Ема 374
 Умленски, И. 73
 Урбану, Marijan 309
 Усикова, Рина 336, 364
 Утешенý, Slavomír 314
 Уфимцева, А. А. 226
 Ушаку, Уззхди 309, 333
- Fallica, A. 323, 332, 333
 Fant, Gunnar 83, 103
 Vasmer, Max 71, 79, 95, 99, 101, 104,
 209, 220, 264, 266
 Фекете, Егон 304
 Veenker, W. 100, 104
 Ferrer, Eduardo Blasco 332
 Ferluga—Petronio, Fedora 374
 Vermer, Willem R. 334
 Festini, Mario 323
 Филлин, Ф. П. 101, 103, 220, 314
 Filipes, Joseph 226, 382, 386
 Filipi, Goran 280
 Филиповић, Ненад 350
 Fink, Željka 309, 314
 Finka, Božidar 319, 347, 348, 378, 379
 Flämig, W. 175
 Fokkema, Douwe 293
 Fox, Renata 304
 Фомина, М. И. 221, 226
 Fraenkel, Ernst 71, 79, 209, 217, 219
 Фрајнд, Марта 304
 Franić, Ante 345
 Franks, Stevan 364
 Fridman, Viktor A. 336
 Fritsche, J. 175
 Фулон—Христова, Јорданка 310
 Furlan, Metka 280, 319
- Habdelić, Juraj 379
 Haberland, Hartman 293
 Habovštiak, Anton 319
 Хавранек, Гизела 364
 Hadrovics, Laszlo 319
 Hajdaraj, Adem 323
 Hajdari, Ahmet 323
- Heidolph, K. E. 175
 Hajnal, Jenö 323
 Halimi, Mehmet 323, 324
 Halilović, Senahid 314
 Haluzan, Dušanka 345, 346, 365
 Hamm, Josip 376, 379
 Hamp, Eric P. 319
 Huntley, D. 90, 103
 Handžić, Izet 381
 Harlig, Jeff 35
 Hasimja, Mazllum 325
 Hou Y Pin 324
 Hafiz, Nimetulah 323
 Hafner, Stanislav 374
 Hadži, Saša 370
 Hadžefendić, Remzija 365
 Herder, Johan Gottfrid 293
 Herman, József 261, 262, 263
 Hercigonja, Eduard 339
 Hilje, Emir 279
 Hysa, E. 322, 324
 Hysa, Ramazan 322
 Ходова, К. И. 180, 199
 Houtzagers, Peter H. 347, 348
 Holthausen, F. 219
 Horálek, Karel 95, 103
 Horváth, Mátyás 304
 Horvat, Sonja 370, 375
 Horvatić, Ivica 293
 Hornby, A. S. 40, 44, 160
 Hoti, Shaban 303
 Hofmann, Gerlinde 310
 Hoxha, Gani 324
 Хринченко, В. Д. 215, 219
 Христова, Дорена 310
 Hurm, Antun 377, 379
 Husinec, Renata 304
- Цамаја, Марко 280
 Цветановић, Владимир 357
 Svetek, Marija 380, 381
 Svetko—Orešnik, Varja 374
 Цветковска, Даница 310
 Цветковски, Владимир 310
 Цветковски, Живко 365
 Целакоски, Наум 365
 Сербрегу, Muharrem 321
 Цивјан, Татјана 336
 Simohovski, Vaclav 321
 Ciseri, Montemaguo Carla 322
 Црвенковска, Емилија 293, 339
 Црвенковски, Душан 365
 Сплјенко, Branimir 319
 Цубалевска, Мери 358, 365
- Šabej, Eqrem 322
 Šale, Frano 353
 Šar, Janko 370

- Ćarota, Ivan 386
 Čaušević, Ekrem 310, 322
 Čaće, Slobodan 279
 Чашуле, Илија 336, 365
 Ćedić, Ibrahim 353
 Ćermák, František 226, 382, 386
 Ćitaku, Flutura 322
 Ćzichocki, Sieglinde 322
 Чобић, Тимотеј 379
 Човић, Бранимир 304
 Ćok, Lucija 304, 370
 Chomsky, Noam 293
 Ćop, Vojan 322, 381
 Ćulić, Zjena 304
 Чундева, Нина 365
 Чунчић, Марица 378, 379
- Jackson, Howard 222, 226
 Džogović, Alija 315, 319
 Johnson, M. 213
- Šhabani, Naxhi 331
 Šabec, Nada 310
 Шанова, З. 365
 Шапкот, Томац 365
 Šaur, V. 218
 Шахматов, А. А. 101, 104
 Švarc, Agata 332
 Schwartze, Christoph 226
 Švačko, Vanja 293
 Scheindler, August 331
 Shevelov, G. A. 91, 99, 104
 Шевих, Радмила 332, 345
 Šewc-Schuster, Hinc 76, 78, 79, 314
 Šega-Ćeh, Barbara 304
 Schelesniker, H. 89, 91, 104
 Šenoa, August 384
 Šestić, Lada 332
- Šivic-Dular, Alenka 319
 Šilović, Tomislav 325, 332, 345, 346
 Šimenc, Stanko 382
 Šimundić, Mate 319
 Šimunković, Ljerka 280, 348, 350
 Šimunović, Petar 265—267, 280, 347, 348
 Шипка, Данко 221—226, 291, 293, 304, 319, 320, 332, 346, 354, 356
 Шипка, Милан 346, 384, 386
 Shita, Vehap 304
 Шито, Дариа 293
 Škaljić, Abdulah 379
 Škara, Danica 293
 Škarić, Olga 386
 Шкваренинова, Олга 315
 Škiljan, Dubravko 291, 293, 294, 310, 345
 Шкиљић, Даниела 310
 Школарова—Љоровска, Германија 310, 365
 Chloupek, Jan 386
 Шљивих—Шимшић, Биљана 376, 379
 Schmalstieg, W. R. 93, 104
 Schmidt, Wilhelm 321
 Šnel-Živanović, Margita 310, 332
 Šojat, Antun 346, 348, 378, 379, 386
 Šolar, Jakob 379
 Шошкић, Мирјана 327, 332
 Stefanllari, Ilo 331
 Stieber, Zdislaw 96, 101
 Štros-Bračko, Marina 332
 Štrukelj, Inka 304
 Štular P. 375
 Шћепанових, Михаило 281
 Šumi, Nace 375
 Šupuk, Ante 320
 Šurmin, Đuro 204
 Shushka, Gjystina 321, 331, 332, 336

Регистар израдио Неђо Јошић

Радови за **ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ** примају се на српскохрватском језику и на осталим словенским језицима, те на енглеском, немачком, француском.

Рукописе слати у два примерка на адреси: **Филолог, партиза**. На једној кувеној страни треба да буде најмање 30 слова у једном реду и 60 слова. Свака страна са 1000 слова да прелази један и по еутрахи, т. ј. једна страна са 1000 (500) слова има места, дужина државне (1) страна са 1000 (500) слова има места, дужина листића 4 стране (са 1000 слова) страна.

Радови се могу слати и на **IBM** (машинама IBM PC и IBM compatible рачунаре) у форматима **WordPerfect** (у верзијама 4.2, 5.0) или у **ASCII** (YUSCI) формату.

Сваки рад мора имати сигнатуре (не државне резиме) у једној линији дужи од 1 куцане стране, по могућности преведен на један од словенских језика. Радови који нису преведени на српскохрватском језику треба да имају резиме на српскохрватском језику.

Аутори уз рад треба да доставе податке о броју адреса, професионалној адреси и општини сталног пребивалишта.

*
* *

Илустративни примери се подвлаче: за *курсив* једном линијом, за *полумасно* двама линијама, а за *спацирани* се подвлачи непрекиданом линијом. Посебни симболи, слова код којих може доћи до забуне и сл. треба да буду обележени словком у боји а на маргини јасно исцртани.

Текст напомене треба да стоји непосредно иза места које објашњава, одвојен од осталог текста линијом и с горње и с доње стране текста напомене.

Литература се наводи скраћено или у напмени или у загради у тексту, а дуже у списку литературе (одн. цитиране литературе) који се обавезно доноси на крају рада.

